

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

FOR

SAMFUNDSSPØRGSMÅAL
ØKONOMI OG HANDEL

1928

UDGIVET AF

NATIONALØKONOMISK FORENING

REDAKTIONSUDVALG

MICHAEL KOEFOED · AXEL NIELSEN · B. GLOERFELT-TARP

REDAKTØR

EINAR COHN

SEKS OG TRESINDSTYVENDE BIND

KJØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
1928

TREDIE RÆKKES SEKS OG TREDIVTE BIND

INDHOLD

Forfatterliste:

	Side
<i>Bramsnæs, C. V.</i> : Samarbejde mellem Arbejdere og Arbejdsgivere..	321
<i>Davidsohn, Joseph</i> : Bidrag til Liberalismens Historie	198
<i>Gren, A. Howard</i> : Det samfundsøkonomiske Skovbrugsproblem i Nutiden	257
<i>Jensen, Adolph</i> : Om Beregning af Forædlingsværdien	120
<i>Jørgensen, J. C.</i> : Englands Handels- og Toldpolitik i Hovedtræk efter Verdenskrigen.....	350
<i>Koed, H.</i> : Banklovning og Garantifond i Tjekoslovakiet	364
<i>Nielsen, Axel</i> : Garantifond og Banklikviditet	27
— — Om et Pengemarkeds Forudsætninger	342
<i>Oppermann, A.</i> : Skovbrugets Ejendomsskatter	177
<i>Pedersen, Jørgen</i> : Arbejdseffektivitet og Arbejdsløn	46
<i>Schaarup, Johannes</i> : Statsgælden, dens Forrentning og Amortisation	150
<i>Skade, H. N.</i> : Industriens og Landbrugets Forædlingsværdi i Aarene 1924—26	129
<i>Sommarin, Emil</i> : Bankinspektionen i Sverige	1
<i>Vestberg, Jens</i> : Trafikforskydninger i de nordiske Farvande.....	97

MAR 23 '36

Bog anmeldelser:

<i>Aereboe, F.</i> : Der Einfluss des Krieges auf die landwirtschaftliche Production in Deutschland (<i>F. v. Bülow</i>)	306
<i>Åkerman, J.</i> : Om det økonomiska livets rytmik (<i>L. V. Birck</i>).....	388
<i>Anden Ædrueligheds Kommissions Betænkning (Ingeborg M. Arup)</i> ..	84
<i>Angell, James V.</i> : Theory of prices (<i>Carl Iversen</i>).....	233
<i>Arctander, Signy</i> : Miljøforholdene i Oslo (<i>Even Marstrand</i>).....	292
<i>Augé-Laribé, M.</i> : L'agriculture pendant la Guerre (<i>F. v. Bülow</i>)....	306
<i>Birck, L. V.</i> : Den økonomiske Virksomhed (<i>B. Gloerfelt-Tarp</i>)	56
— — — — — (<i>Bertil Ohlin</i>)	65
<i>Borgedal, B.</i> : Intensitetsproblemet i det norske Jordbruk (<i>Jens Warming</i>)	80

650019

	Side
Bosse, E.: Det økonomiske Arbejde (<i>E. Sveinbjørnsson</i>)	175
Burandt, W. O.: Die Ursachen der interskandinavischen Valutakursdivergenzen (<i>E. C.</i>)	296
Cox & Hardy: Forecasting business conditions (<i>Jørgen Pedersen</i>) . .	158
Culbertson, W. S.: International economic policies (<i>J. C. Jørgensen</i>)	172
Eliot, C.: The farmers campaign for credit (<i>F. v. Bülow</i>)	307
Enevold Sørensen, K. m. fl.: Almindelig Erhvervslære (<i>Olaf Børup</i>) .	282
Engberg, R. C.: Industrial prosperity and the farmer (<i>F. v. Bülow</i>) . .	304
Grundværdikort over København og Frederiksberg (<i>Mads Iversen</i>) . .	291
Hansen, A. H.: Business-Cycle theory (<i>Jørgen Pedersen</i>)	298
Heje, I.: Haandbog for Skatteydere (<i>C. Fl. Steenstrup</i>)	174
Ihrig, Karl: Internationale Statistik der Genossenschaften (<i>H. Stjernqvist</i>)	255
Jerome, H.: Migration and business cycles (<i>Jørgen Pedersen</i>)	300
Kjær-Hansen, M.: Bedriftsøkonomi (<i>Karsten Lemcke</i>)	229
Lando, Z. D.: Bank og Børs (<i>Gyde-Jørgensen</i>)	384
Lund, Finn: Amerikansk Bankvæsen (<i>Z. D. Lando</i>)	286
Mitchell, W. C.: Business cycles (<i>Jørgen Pedersen</i>)	393
Nybølle & Westergaard: Statistikens Teori (<i>Jens Toftegaard</i>)	215
Pedersen, Henrik: Det danske Landbrug (<i>Vilhelm Elberling</i>)	225
Pedersen, Jørgen: Husmandsbruget (<i>Thomas Junker</i>)	275
Report of the Committee on National Debt and Taxation (<i>Ernst Priemé</i>)	163
Samsøe, Jens: Die Industrialisierung Dänemarks (<i>Mads Iversen</i>) . . .	284
Stolpe, Herman: Konsumentkooperationen (<i>Henry Stjernqvist</i>)	161
Snyder, C.: Business cycles and business measurement (<i>Jørgen Pedersen</i>)	245
Thorp, W. L.: Business annals (<i>Jørgen Pedersen</i>)	300
Tønnies, Ferd.: Der Selbstmord in Schleswig-Holstein (<i>H. Cl. Nybølle</i>)	95
Wagemann, E.: Konjunkturlehre (<i>Jørgen Pedersen</i>)	401
Wedemeyer, R.: Wie beherrscht man die Konjunktur (<i>Jørgen Pedersen</i>)	89
Wedervang, J.: Om inntektsanvendelsen særlig opsparingen i Norge (<i>F. Zeuthen</i>)	288
Vedsø, Fred.: Danmarks Industri (<i>H. N. Skade</i>)	227
Westergaard & Nybølle: Statistikens Teori (<i>Jens Toftegaard</i>)	215
Zeuthen, F.: Den økonomiske Fordeling (<i>L. V. Birck</i>)	377
Modtagne Bøger	310
International Bogliste	313

Mindre Meddelelser:

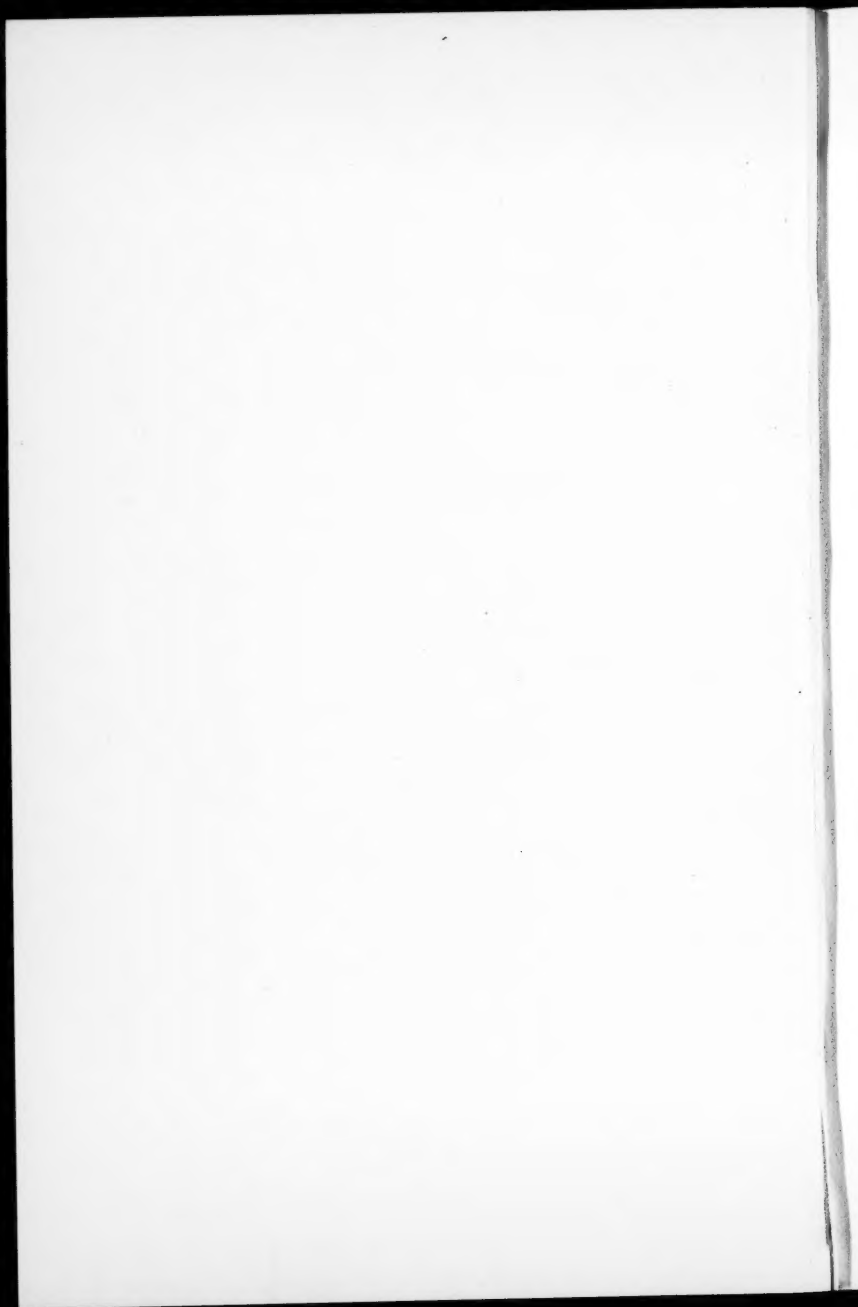
Side

Svar til Direktør Riis-Hansen (<i>Bertil Ohlin</i>)	54
---	----

Nationalekonomisk Forening:

Foredrag om Bankinspektionen i Sverige	1
Foredrag om Trafikforskydninger i de nordiske Farvande	97
Foredrag om Skovbrugets Ejendomsskatter	177
Foredrag om Samarbejde mellem Arbejdere og Arbejdsgivere	321

Generalforsamling November 1928	405
Medlemsliste December 1928	408

BANKINSPEKTIONEN I SVERIGE

lakttagelser och reflexioner rörande dess uppgifter och verksamhet

Föredrag i Nationalekonomisk Forening den 12. December 1927

Av Professor Emil Sommarin

En översikt över bankinspektionens uppgifter och verksamhet i Sverige kan icke medhinnas i ett kort föredrag utan en sträng begränsning till ämnet. Därför är det icke möjligt att — utom inledningsvis — kasta några sidoblickar på förhållandena i andra länder än Sverige.

Om redogörelsen framlades för en svensk publik, t. ex. i Nationalekonomiska föreningen i Stockholm, är det möjligt, att den skulle från ett eller annat håll kritiseras såsom alltför välvillig. Nationalekonomiska föreningens (i Stockholm) förhandlingar 1923 innehålla bl. a. ett föredrag av professorn i nationalekonomi och bankvetenskap vid Stockholms handelshögskola, fil. d:r S. Brisman, om „Staten och bankväsendet“, i vilket denne svenske nationalekonom kommit till den slutsatsen, att under fredskrisen i olika länder „förlusterna ha blivit större, ju mer lagstiftning och inspektion man haft“ ifråga om bankväsendet¹⁾. Sverige och England angivas i det sammanhanget såsom de båda motsatta ytterligheterna. Även om Sverige har en gammal och efterhand i olika riktningar skärpt banklagstiftning²⁾ samt därför också med nödvändighet fått ett särskilt organ för den offentliga tillsynen över banklagstiftningens efterlevnad, är det alldeles orimligt att utdöma detta system av lagstiftning och tillsyn på grund av bankkalamiteterna efter världskriget, vilka måste anses relativt obetydliga i betraktande av den våld-

¹⁾ S. 32. — Föredraget är eljest icke lagt på principiella synpunkter, utan kritiserar huvudsakligen svenska statens medverkan til bankrekonstruktioner o. d.

²⁾ Se Emil Sommarin, Den offentliga kontrollen över bankväsendet, i Nationalekonomisk Tidskrift 1924, s. 136 ff.

samma inflationen under kriget, då partiprisnivån steg från 100 (1913) till 360 (1920), och den därpå följande snabba deflationen, vilken inom två år nedbragte partiprisnivån till 160 (aug.-sept. 1922). Trots de absolut taget icke obetydliga bankförlusterna, som vanligen anslås till minst 900 miljoner kronor, motstod det svenska bankväsendet fredskrisens påfrestningar långt bättre, än man kunde väntat. Om det engelska bankväsendet stått sig ändå bättre, så är det, om man bortser från inflationens mindre omfattning, även till tiden, att märka, att engelska staten under kriget påtvang de engelska bankerna statsobligationer, vilkas stegrade kurser efter freden förbättrade balanserna¹⁾, medan den svenska politiken tvärtom försatte privatbankerna i en alldeles motsatt ställning genom att överföra krigskommissionernas finansiering på Sveriges riksbank²⁾. Påpekandet, att banklagstiftning och bankkontroll saknas i England, är dessutom ytterligt vilseledande. Inom den engelska finansvärlden har man att räkna med en stab av juridiskt och finansiellt skolade experter för förvaltningen av enskilda förmögenheter, och dessa experter följa med den största uppmärksamhet bankernas politik, vilken genom dem i realiteten är underkastad en ingående kontroll, skarpare än någonsin bankinspektionen förmått utöva över privatbankerna i Sverige. Därtill kommer, att det engelska rättsväsendet medgiver domstolarna att icke lägga fingrarna emellan vid beivrandet efter allmän lag av avvikelser från goda kutymer och usancer inom bankväsendet.

Under högkonjunkturen 1917 uppblomstrade i den svenska huvudstaden en societet, som vid fredskrisen fann sig detroniserad, men som länge efteråt försökte ange tonen i presskommentarierna till de svenska fallissemangen inom bank- och bostadsvärlden. Såsom ett slags slutrefräng i denna mycket belevade kör kan man helt visst betrakta, vad som skrivits om bankinspektionen av den anonyme utgivaren till en nyligen utkommen paskill om det svenska huvudstadslivet. Inom en briljant ram av fransk esprit har den svenske utgivaren lämnat eklatanta bevis för den svenska manin att racka ned på det, som är svenskt, och gärna höja till skyarna allt utländskt³⁾.

¹⁾ Se Emil Sommarin i *Forhandl. v. det nordiske nationalekonomiske møde i Kristiania 1923*, s. 297.

²⁾ Detta ödesdigra misstag under våren 1917 skärpte inflationen och tvang privatbankerna att för överflödande insättningar söka alltmera riskfyllda placeringar. Rättelsen av misstaget efter ett år tillkom säkerligen icke utan medinflytande från bankinspektionen.

³⁾ *Diplomatiska brev från Stockholm (1927)*.

Det heter i denna anonyma skrift: „En bank bör ju ej skötas efter så kallade principer utan ur ekonomiska synpunkter¹⁾. För att förhindra dylikt lättsinne ha svenskarna emellertid, skräckslagna av en del förluster²⁾, utbildat ett slags ämbetsverk, som de kalla Bankinspektionen. Denna har tre uppgifter: primo: att tillse att bankerna göra allting likmässigt³⁾ samt att personliga och förtroendeelement⁴⁾ (kreditens enda säkra grund) så långt möjligt bortelimineras ur deras verksamhet och ersättas av sådana fixa principer, som kunna lätt och registratormässigt kontrolleras; secundo: att inge allmänheten den falska föreställningen (vilken redan vid behov visat sig kräva tillfredsställelse⁵⁾), att staten påtager sig något slags garanti för både bankkapital och banktillgodohavanden samt härigenom minska bankledningens både ansvarskänsla och ansvar⁶⁾, vilket senare anses helt täckt, om man bara noga följer bankinspektionens registratorsprinciper; tertio: ur socialistisk synpunkt, att förbereda bankväsendets så kallade socialisering⁷⁾. Du undrar kanske varför jag så uppehåller mig vid detta bankämbetsverk⁸⁾. Men när jag först fick höra talas om det, föreföll mig institutionen så originell (endast U. S. A. har något som påminner, men det

¹⁾ Att „ekonomiska synpunkter“ icke anläggas principmässigt, är kännetecknande för allahanda geschäft, vilka bankerna i allmänhet må bäst av att icke finansiera, och vilkas principlöshet bankerna säkerligen icke vilja tillägna sig.

²⁾ Se historiken i det följande, som torde helt vederlägga denna teori om bankinspektionens uppkomst.

³⁾ Tyvärr var fredskrisen särdeles ägnad att belysa olikmässigheten, och denna framträder alltfjänt i månadsrapporterna till bankinspektionen. Denna senare är ingalunda anledningen till, att landet alltid saknat ett utbildat bankirväsen.

⁴⁾ Kreditgivningen mot namnsäkerhet är, som bekant, särskilt utbredd i Sverige, men under fredskrisen torde många namn ha lörlorat krediten, och måhända har bankinspektionen bidragit att „märka“ somliga såsom äventyrliga.

⁵⁾ Torde syfta på en genom motion i riksdagen framförd begäran av insättare i Privatbanken, vilken efter några års verksamhet — genom ingripande från bankinspektionen — tvangs att inställa sina betalningar i december 1918, därvid 23,2 % av insättningarna förlorades. Motionen afslögs. Bankens fallissemang, som inträffade före deflationen, föranleddes av brottsliga eller andra åtgöranden från verkställande direktörens sida.

⁶⁾ Ett påstående, som icke har stöd i erfarenheten.

⁷⁾ Bankinspektionen har kraftigt och hitills framgångsrikt motsatt sig planer på en statens affärsbank, vilkas inflytelserikaste förfäktare icke äro socialister; se nedan, s. 25 f.

⁸⁾ Qui s'excuse, s'accuse — det gäller här den anonyme utgivaren, vars ursäkt torde få anses röja, att angreppet på bankinspektionen är ett självständigt svenskt tilltag.

är en helt annan sak), att jag började ta närmare reda på den, med resultat att jag fann den utgöra en ekonomiskt oförnuftig men för svenskarna synnerligen typisk företeelse.“

Om uppfattningen av den svenska bankinspektionens uppgifter och verksamhet är en helt annan i Lund, vid vars universitet jag har äran att bekläda professuren i nationalekonomi och finansrätt inom den Juridiska fakulteten, och om denna uppfattning är mycket välvillig, får man emellertid icke tro, att välviljan kan förklaras i enlighet med satsen „e longinquo major reverentia“. Om min vänskap från studieåren med nuvarande bankinspektören skulle göra mig jävig som vittne, bör jag likvisst kunna ha anspråk på att få höras upplysningsvis. Verkligt intima kunna aldrig en utomståendes upplysningar om bankinspektionens verksamhet bliva. Det förhindras för övrigt av banksekretessen. I tio år har jag emellertid nästan oavbrutet tillhört olika bank- och finanskommittéer i Sverige och uti dem haft anledning att taga en tämligen ingående kännedom om bankinspektoratet. Vid mitt inträde såsom ledamot och sekreterare i 1917 års bankkommitté fann jag i bankinspektörens kommitténs verksamme v.ordförande, och båda tillhörde vi arbetsutskottet. I 1920 års sparbankskommitté var han ordförande och tillsammans reserverade vi oss till förmån för ett sparbanksinspektorat, som dock icke genomfördes uti 1923 års sparbankslag.

1924 års bankkommitté, för vars den 17 juni 1927 avgivna betänkande herr Fuldmäktig Holger Koed gett en förträfflig redogörelse i senast utkomna häftet av Nationaløkonomisk Tidsskrift¹⁾, sammanträdde i bankinspektionens lokaler och verkställde sina utredningar med hjälp av inspektoratets personal. I olikhet med många parlamentariska kommittéer, vilka den politiska situationen ofta tvingar till att från begynnelsen fastställa det resultat, till vilket de olika partimeningarna kompromissvis kunna sammanjämkas, varefter utredning och motivering anpassas till resultatet, har bankkommittén, som var sammansatt av sakkunniga utan riksdagsmandat — med undantag för ordf. under senare delen av arbetet, generaldirektören Anders Örne, som är känd för fördomsfrihet och kunnighet — kunnat arbeta mera vetenskapligt i den meningen, att utredningarna varit huvudsaken och förslagen först framkommit på

¹⁾ 1927, h. 5, s. 465—480.

grundvalen av utredningarna efter bearbetningar och överläggningar, som icke saknat åtminstone en viss grundlighet.

Kommittéledamoten häradsbörding Marc. Wallenberg är sedan länge Svenska bankföreningens ordförande, och för de sannolika verkningarna av olika förslag, sådana de uppfattats inom bankvärlden, har hans vidsträckt erfarenhet givetvis oftast varit utslagsgivande. Han har naturligtvis varit oförhindrad att förtroligt rådgöra med andra bankledare. Den öppenhet och oräddhet, med vilken även ömtåliga saker underkastats prövning, har på mig såsom vetenskapsman verkat mycket imponerande.

Säkerligen hyser man också inom den svenska bankvärlden inga farhågor för, att kommitténs undersökningar avsett att på ett eller annat sätt komma bankerna till livs. Tvärtom skulle jag tro, att man allmänt tillförsatt sig, att utredningarna och förslagen avsåge att på möjligast bästa sätt förena bankernas eget bästa med näringslivets, allmänhetens och rikets sanna väl.

Detta torde också vara syftet med kommitténs förslag rörande bankspektionen.

„Tillsynsmyndighetens ställning till bankväsendet samt innebörden och omfattningen av dess uppgifter“, heter det i 1924 års statsrådsprotokoll i finansdepartementet — vilket innehåller direktiven för bankkommittén och motiveringen för dess tillsättande, för vilkas tillkomst bankspektören givetvis icke varit främmande — „har gång efter annan, men särskilt under senaste tid varit föremål för olika meningar. Å ena sidan har gjorts gällande, att tillsynsmyndigheten med större eller mindre framgång sökt tillvälla sig alltför stor makt gent emot bankerna; å andra sidan förmenas, att bankspektionen har för ringa inflytande eller i varje fall i allt för ringa mån gjort bruk av den befogenhet den har.“

Det torde också vara obestriddt, att kritiken av bankspektionen, som i dagspressen tidtals framförts mycket ihärdigt och häftigt samt icke sällan varit laddad med personliga angrepp mot bankspektören, vilken innehaft sin befattning sedan 1913, slagit om efter konjunkturerna, i det att den under högkonjunkturen 1917 företrädesvis riktat sig mot bankspektionen såsom hinderlig för bankfriheten, men fr. o. m. det våldsammas konjunkturuomslaget kring årsskiftet 1920—1921 tvärtom gått ut på att tillskriva bankspektionen bristande vaksamhet och stränghet samt därmed ett icke ringa ansvar för de inträffade bankfallissemangen, för vilka en summarisk redogörelse ges i kommittébetänkandet.

Det „bör tillses“, heter det emellertid i statsrådsprotokollet, „att ansvaret för ledningen av bankerna icke överflyttas från delägarnas ansvariga förtroendemän å tillsynsmyndigheten“, d. v. s. ledningen av varje banks rörelse bör, liksom hittills, tillkomma bankens egen styrelse och icke ens delvis bankinspektionen såsom ett slags banköverstyrelse.

„Att gränserna äro fullt klara“, lägges det därför vikt uppå uti statsrådsprotokollet, och bankkommitténs uppgift har det alltså varit, att klarlägga gränserna för bankinspektionens befogenhet.

En historik över bankinspektionen i Sverige

meddela i betänkandet (s. 159—177). I vad den gäller tiden före 1830-talet, äger den ingen betydelse för bankinspektionen i nutids bemärkelse, utan endast kuriositetsintresse. Den första svenska privatbanken bildades nämligen i Skåne 1830. Koncessionssystemet tillämpades på den tiden för bolagsbildning i Sverige, och detta har bibehållits i fråga om en banks grundande, som alltså förutsätter oktroj. Däri ligger det historiska upphovet till den svenska bankinspektionen. Utlåningsverksamheten i de äldsta s. k. Enskilda bankerna med solidariskt ansvar för lottägarna baserades i huvudsak på sedelutgivning¹⁾, och därför ställdes krav på säkerheter, vilkas tillvaro det uppdrogs länsstyrelsen (amtmanden) att intyga hos inrikesminister och riksbank, vilka tillsammans därmed fingo en viss tillsyn med privatbankerna. Den utelöpande sedelstockens växlande omfattning blev emellertid av avgörande betydelse för säkerheternas värde, och ur den synpunkten föll det sig naturligt, att länsstyrelsen och ministeriet fordrade insändandet av de årliga styrelse- och revisionsberättelserna, även som av de kvartals- och månadsrapporter, som bankerna snart vande sig att meddela i pressen. Denna publicitet och kontroll tillämpades även för de fr. o. m. 1860-talet bildade aktiebankerna utan sedelutgivningsrätt, vilka t. o. m. själva synas ha begärt en dylik likställighet för att vinna och bevara allmänhetens förtroende.

År 1868 erhöill finansministern rätten att inom departementet anställa ett särskilt biträde med uppgift att mottaga och övervaka det regelbundna insändandet av bankernas månads-

¹⁾ Sedelutgivningens tillkomst förklaras i Statsvet. tidskr. 1924, där jag lämnat en ingående redogörelse för tillkomsten av Skånes enskilda bank.

rapporter samt styrelse- och revisionsberättelser m. m., att med ledning av dem upprätta tabellariska översikter över rörelse och ställning inom rikets bank- och kreditväsende, att vara föredragande i bankärenden inom finansdepartementet (och inför regeringen) samt att på finansministerns uppdrag förrätta inspektioner vid bankers huvudkontor i olika delar av landet. Dessa undersökningar på ort och ställe utgjorde tydligen den uppgift, för vilken en särskild ämbetsman fanns behöfelig inom finansdepartementet, vilken icke endast mottog de redan tidigare brukliga bankrapporterna till departementet, utan som tillika kunde bli i tillfälle att konstatera deras riktighet genom personlig inspektion vid banks huvudkontor.

Bankinspektör blev denne ämbetsmans officiella titel genom K. m:ts beslut den 15 december 1876.

Insättningarnas betydelse för den privata bankrörelsen gjorde numera till kontrollens huvuduppgift att öka tryggheten för den allmänhet, som anförtrodde bankerna sparmedel.

1874 års kungörelse angående enskilda banker med rätt att utgiva egna sedlar intog också en bestämmelse om skyldighet för bankstyrelse att hålla banks räkenskaper och handlingar tillgängliga för inspektion, när finansministern så anbefallt, och i 1886 års lag om bankaktiebolag utsträcktes skyldigheten genom att, oberoende av finansministerns initiativ, knytas till bankinspektörens egen påfordran. Rätten att utöver brukliga månadsrapporter infordra särskilda upplysningar överfördes samtidigt på bankinspektören.

För år 1890 beviljade riksdagen anslag jämoäl åt en assistent vid bankbyrån i finansdepartementet. Motiveringen av den då företagna utvidgningen innehöll bl. a.: „En inspektion vid en banks huvudkontor hade icke till huvudsakligt ändamål att inventera kassa och värdehandlingar. När portfölj och kassa vid inspektionerna granskades, skedde det icke så mycket för att tillse, att allt funnes, som i böckerna vore upptaget, utan fast hellre för att dels granska kontrollerna vid förvaltning och förvar av kassan m. m. och dels, så vitt ske kunde, få ett begrepp om portföljens beskaffenhet och om bankens skötsel: om utsträckningen av krediter mot namnsäkerhet, om grunderna för beviljande av fastighetskrediter, om stora krediters utlämnande på enskilda namn m. m. Vidare vore att tillse, att de till finansdepartementet ingivna bankrapporterna vore så uppställda, att de riktigt angävo bankens verkliga ställning; att banklagen och bankens reglemente i alla avseenden efterlevdes;

att bankens bokslut uppgjordes efter riktiga grunder och särskilt att nödiga avskrivningar verkställdes; att vid bestämmande av utdelning åt bankens delägare behörig hänsyn toges till bankens soliditet; och i allmänhet att banken förvaltades enligt sådana grunder, att allmänhetens förtroende icke gäckades.“ — Detta program var och förblev den svenske bankinspektörs, som fr. o. m. år 1888 utövade ämbetet ända till år 1913. Det är också denne man, som grundlagt och utbildat den svenska bankinspektionens praxis och traditioner, en betydelsefull insats i det svenska finanslivet, som möjliggjorts genom att man fick rätta mannen på rätta platsen¹⁾).

Redan 1886 års lag angående bankaktiebolag hade ålagt bankstyrelse att uppgöra bokslut och kalla revisorerna att granska detsamma, om vid inspektion anledning funnits till antagandet, att viss del av bolagets fonder voro förlorade. Därtill fogade 1903 års banklagar rätt för bankinspektören att sammankalla bankstyrelsen, att hos denna begära sammankallande av extra bolagsstämma samt att, om dylik begäran icke ledde till efterföljd, på uppdrag av finansministern sammankalla stämman. Det förutsattes, att anmärkning mot åtgärd av styrelse eller bolagsstämma, som stode i strid med lag eller banks oktroj, bolagsregler eller reglemente, skulle av bankinspektören kunna bringas till allmänhetens kännedom. Exekutors ingripande kunde jämväl av bankinspektören påkallas med anledning av dylikt beslut.

I fråga om organisation och arbetskrafter befanns bankbyrån inom finansdepartementet kort efter otillräcklig. Bankernas antal, som vid 1871 års slut uppgått till 28 med en sammanlagd omslutningssumma av 219 miljoner kronor, utgjorde vid 1904 års slut 71 med en omslutning om 1.702 miljoner kronor. På begäran i skrivelse från riksdagen om utredning rörande förändrad organisation av kontrollen över bankväsendet tillkallade därför finansministern i juli 1905 tre sakkunniga²⁾, jämte bankinspektören, vilka i november s. å. avgävo „Betän-

¹⁾ Se not 5 till s. 9.

²⁾ Numera (och sedan 1912) riksbankschefen Victor Moll, bankdirektören P. R. Rabe (sedan 1907 vid Skandinaviska Kreditaktiebolagets huvudkontor) och framlidne bankdirektören Th. Frölander (död 1908). Den senare hade varit assistent åt bankdirektören 1890—1892, var därefter kassadirektör i Stockholms enskilda bank till 1898 og skrev bankens 50-års-skrift samt sedermera verkställande direktör i Allmänna hypoteksbanken. Han var en intim vän till professor Knut Wicksell, för vars forskning rörande penning- och bankväsendet vänskapen med en praktisk bankman icke kan hava varit utan betydelse.

kande med förslag till förändrade bestämmelser angående bankkontrollen¹⁾. Kommittéade föreslogo, att finansministrarnas skyldighet att besluta i vissa bankärenden och bankspektörens samtliga befogenheter överflyttades på en kollegialt sammansatt bankspektion, som borde utgöras av en bankspektör och chef, en biträdande ledamot²⁾, två assistenter och en sekreterare. Förslag till instruktion hade jämväl utarbetats. Kostnaderna borde gäldas med bidrag från bankerna, vilka inspektionen ansågs bereda större förtroende från allmänheten, på samma gång som den beredde bankernas delägare ökad trygghet³⁾. I sakkunnigas motivering hette det: „Med den intensitet, bankverksamheten numera hos oss uppnått, med de växlande former, bankrörelsen antagit, äro de frågor, som kunna föreligga för bankspektionen, av så invecklad beskaffenhet, att en person icke kan anses tillfyllest för en allsidig prövning av desamma. Och fränsett detta är bankspektionen av en så egenartad och grannlaga natur, att den knappast bör ligga i endast en persons hand. Å ena sidan kan nämligen en bankspektör, som är alltför benägen att hålla sig passiv, behöva vid sin sida en pådrivande kraft för att institutionen skall göra gagn. Men å andra sidan kan det vara väl så viktigt, att en ivrig och alltför energisk bankspektör icke lämnas fria händer att vidtaga åtgärder, som, om också kanske formellt försvarbara, kunna vara okloka. Ty det lider intet tvivel, att ett aggressivt steg av bankspektionen kan, om det icke är moget övervägt, komma stor skada åstad.“⁴⁾ — Förslagen, jämte av dem påkallade ändringar i banklagarna, framlades i proposition till 1906 års riksdag och blevo antagna. K. m:t utfärdade instruktion den 16 november 1906.

Fr. o. m. den 1 januari 1907 trädde „bankspektionen“ sålunda i verksamhet såsom ett kollegialt ämbetsverk. Dess förste chef blev den redan sen 1888 fungerande, Rob. Benckert, som avgick först 1913 (vid uppnådda 67 års ålder).⁵⁾

¹⁾ 1905 års bankkontrollkommittés betänkande.

²⁾ Biträdande ledamot blev Frölander 1906.

³⁾ Bidragen begränsas enligt 1921 års kungörelse till högst tolv tusendels procent av banks egna fonder vid utgången av nästföregående kalenderår.

⁴⁾ 1905 års bankkontrollkommittés betänkande, s. 5 f.

⁵⁾ Före 1888 hade B., som avlagt juridisk examen och blivit v. härads hövding (överretssagförer), varit ombudsman i Stockholms enskilda bank under 15 år.

Instruktionen tillade, utöver historiskt övertagna uppgifter, endast den, att meddela bankerna begärda upplysningar i fråga om deras verksamhet, uti vilken uppgift närmast torde ingå att meddela inspektionens uppfattning om den riktiga tolkningen och tillämningen av banklagen eller bolagsordningen i möjligen tvivelaktiga fall o. d. Sedan den svenska banklagstiftningen gjort icke endast ändringar i bolagsordningar, utan även banksammanslagningar och öppnandet av avdelningskontor m. m.¹⁾ beroende på K. m:ts tillstånd, är det tydligt, att man gärna på förhand förhör sig hos bankinspektören i dylika angelägenheter, liksom rörande godkännbara tillgångar vid redovisning av kassareserv m. m. Även i andra ärenden inhämtas råd av bankinspektören, icke sällan rörande lämpligheten att bevilja större krediter.

Redan på hösten 1907 fann bankinspektionen anledning att i ett utlåtande rörande inrättande av emissionsanstalter betona, att bankstyrelserna ägde fria händer inom ramen av gällande föreskrifter, samt att bankinspektionen därutöver endast på övertygelsens väg kunde söka motverka äventyrligheter. Av särskild vikt fann emellertid bankinspektionen att tillse, att tillgångar och skulder noggrant inrangerades under fastställda rubriker i månadsrapporterna; att fastigheter, skulder till andra banker samt fordringar beroende på lagsökning eller konkurs fullständigt uppgåves under de rubriker, under vilka man helst såge kolumnerna tomma eller ifyllda med låga belopp; att däremot fordringar hos andra banker icke anslogos för högt; och att banklagstiftningens föreskrifter om balanserade fordringars nedskrivning till deras verkliga värden behörigen iakttogos och kommo till synes i styrelse- och revisionsberättelser.

De nu gällande bestämmelserna rörande bankinspektionen i Sverige återfinnas i 1911 års banklag, sammanförda i kapitel III. En sammanfattning av dessa bestämmelser har gjorts i 1927 års betänkande, s. 173.

Tillynen över bankbolagen utövas av en för hela riket gemensam bankinspektion. Närmare bestämmelser om bankinspektionens organisation och verksamhet meddelas av Konungen. Underrättelse om dagen, när bankbolag börjar sin rörelse, så och när bankbolag träder i likvidation, skall insändas till bankinspektionen. Bankinspektionen äger sammankalla bankstyrelse, när sådant prövas nödigt. Där styrelsen icke efterkommit av bankinspektionen framställd begäran om utiärdande av kallelse till extra bolagsstämma, må sådan stämma sammankallas av bankinspektionen. Vid bolagsstämma eller av bankinspektionen utlyst styrelsesammanträde må å bankinspektionens vägnar närvara och i

¹⁾ Nationalekonomisk Tidskrift 1921, s. 136 ff.

öreläggningarna deltaga den ledamot av bankinspektionen, som enligt de av Konungen meddelade bestämmelserna har befogenhet därtill. Det älliger styrelsen att för den ledamot av bankinspektionen, som enligt de av Konungen meddelade bestämmelserna har att i sådant avseende företräda inspektionen, samt för den särskilda undersökning, Konungen kan finna iör gott att låta anställa, när som helst hålla bolagets kassa och övriga tillgångar, ävensom böcker, räkenskaper och andra handlingar tillgängliga för granskning, att genast efter varje månads slut efter formulär, som meddelas av bankinspektionen, upprätta och till nämnda myndighet insända en översikt, utvisande bolagets tillgångar och skulder jämte uppgift om räntesatserna för bolagets in- och utlåning samt diskonto, som under den tid, översikten omfattar, varit gällande hos bolaget, att jämväl i övrigt meddela bankinspektionen alla de upplysningar rörande bolaget, som av inspektionen äskas, att, så snart det kan ske, till bankinspektionen insända styrelsens förvaltningsberättelse jämte vinst och förlusträkningen samt balansräkningen ävensom efter verkställd revision den däröver angivna berättelsen tillika med annan handling angående bolagets förvaltning eller räkenskaper, vilken revisorerna må hava avlämnat till styrelsen, samt att där bankinspektionen finner anledning till antagande, att viss del av grundfonden förlorats, på bankinspektionens anmodan ofördröjligen låta upprätta bokslut och kalla revisorerna att granska detsamma. Därast styrelse eller bolagsstämma fattat beslut, som står i strid med lag eller bolagsordning, må bankinspektionen kunna förbjuda verkställighet av beslutet. Bankinspektionen äger jämväl förelägga styrelsen att, i händelse dylikt beslut gått i verkställighet, göra rättelse, där så kan ske, så ock fullgöra vad styrelsen enligt lag eller bolagsordning älliger. Sådant föreläggande må dock, utom vad angår innehållet av vinst- och förlusträkning eller balansräkning, icke meddelas i fråga om i lag givna föreskrifter, vilkas överträdande är belagt med straff. Sker svårare avvikelse från banklagen eller bolagsordningen, ankommer det på Konungen att förklara bolaget hava förverkat oktrojen. Yppas i andra fall så allvarliga missförhållanden beträffande bankbolags ledning, att bolagets verksamhet kan befaras komma att bliva till skada för det allmänna, äger inspektionen förelägga styrelsen att vidtaga de åtgärder, som finnas erforderliga för rättelses vinnande, vid äventyr att Konungen må förklara bolaget hava förverkat oktrojen. Bankinspektionen äger att vid meddelande av föreskrifter eller förbud förelägga vite samt fälla till sådant vite. Under bankbolags likvidation äger bankinspektionen i avseende å likvidatorer och bolagsstämma enehanda befogenhet, som dessförinnan tillkommer inspektionen beträffande styrelse och bolagsstämma.

1919 års lag om fondkommissionsrörelse och fondbörsverksamhet, i vilken rörelse och verksamhet bankerna äro de ledande genom sina fondavdelningar, gjorde bankinspektionen till tillsynsmyndighet jämväl över fondbörsen, dess styrelse och medlemmar samt fondkommissionärerna, och i samband därmed ändrades namnet till „bank- och fondinspektionen“.

För utövande av verksamhet såsom fondkommissionär (mægler) erfordras särskilt tillstånd, som meddelas av bank-

och fondinspektionen. Enskild person, som söker dylikt tillstånd, skall disponera ett kapital av minst 200,000 kronor. Han skall vidare hava uppnått 25 års ålder och försete bevis om minst tre års utbildning inom yrket, liksom upplysningar enligt vilka vederbörande icke kan anses „olämplig för yrket“. Kommissionär, som avger skriftlig försäkran att icke för egen räkning köpa och sälja fondpapper, behöver disponera endast 50,000 kronor. För aktiebolag och kommanditbolag är kapitalet bestämt till 500,000 kronor. Fondkommissionärerna stå under kontinuerlig tillsyn på samma sätt som privatbankerna.

Efter bankinspektionens utvidgning till bank- och fondinspektion inrättades inom densamma en särskild avdelning för sistnämnda uppgift och ny instruktion fastställdes den 7 april 1922, enligt vilken det åligger inspektionen, som i sin helhet har bankinspektören till chef, att, såvitt angår bankväsendet, öva den tillsyn över bankbolag, varom i gällande eller blivande författningar och föreskrifter finnet stadgat, att, där vid undersökning eller eljest befinnes, att i bank förekomma förhållanden, som påkalla rättelse, meddela de erinringar eller vidtaga de åtgärder i övrigt, som finnas erforderliga, att meddela vederbörande banker begärda upplysningar ifråga om deras verksamhet, samt att hos Kungl. maj:t föreslå de åtgärder, vilka ämbetsverket anser påkallade för främjande av de frågor, som tillhöra dess ämbetsbefattning eller därmed äga samband.

Sistnämnda uppgift åsyftar förslag till ändringar i banklagen¹⁾. I praxis har bankinspektionen tydligtvis alltid haft denna uppgift och den synes bl. a. hava lett till, att den ena bankkommittén avlöst den andra, alla med bankinspektören såsom verksam ledamot. Inom dessa kommittéer har bankinspektören haft ständigt tillfälle att förhandla i aktuella bankspörsmål med ledande bankmän m. fl. Under åren 1917—1921 var denna kontakt intimare genom det s. k. finansrådet, där riksbanken var representerad med sin chef och bankföreningen genom sin dåvarande ordförande. För utövningen av bankinspektionens verksamhet bör det givetvis vara av betydelse, att bankinspektören har ständigt tillfälle att dryfta det ekonomiska läget med initierade och sakkunniga samt att samverka med dem i utredningar, t. ex. rörande industribolagen och bankerna 1924—1927.

¹⁾ The Mc Fadden banking act av den 25 februari 1927 i U. S. A. tillkom likaledes på initiativ av „comptroller of the currency“ (Henry M. Dawes).

En lokal tillsyn över bankerna har av ålder tillkommit K. m:ts befallningshavande (amtmanden), efterhand i samarbete med bankspektionen. Med den centrala tillsynsmyndighetens utveckling har givetvis tillsynen inom länen (amten) förlorat betydelse, och 1924 års bankkommitté har i själva verket genom förslag att göra den samma fakultativ i stället för obligatorisk förberett dess försvinnande. Det allmänna ombud, som utses av länsstyrelsen, och som utövar sin befogenhet såsom bisyssla, skall minst en gång i kvartalet inventera kassan vid banks huvudkontor och deltaga i den årliga revisionen. I stället föreslås nu för bankspektionen rätt att utse en lokal revisor.

Bankspektionens i Sverige organisation

har f. bankspektören Rob. Benckert uttalat sig om i ett bidrag till festskriften „Ekonomiska studier tillägnade Marcus Wallenberg på hans femtioårsdag den 3 mars 1914“, s. 48—58. Den erfarne f. d. bankspektören i Sverige har däri hävdad, att organisationen av den svenska bankspektionen fr. o. m. år 1907 har en given styrka däruti, att den är kollegial, d. v. s. dess chef, bankspektören, är icke ensam beslutande. K. m:ts instruktion för bank- och fondinspektionen av den 7 april 1922¹⁾ bestämmer i § 2: Bank- och fondinspektionen utgöres av en bankspektör och chef samt såsom ledamöter en biträdande ledamot för bankärenden, en biträdande ledamot för fondärenden, en byråchef, en förste byråinspektör för bankärenden och en förste byrådirektör för fondärenden. För de biträdande ledamöterna skall finnas en suppleant. Hos ämbetsverket äro därjämte anställda byråinspektörer samt kansliskrivare, kanslibiträden, kontorsbiträden och expeditiönsvakter till det antal, som anges i gällande personalstat eller varom eljest särskilt finnes stadgat, ävensom, i mån av behov, extra personal²⁾. — De biträdande ledamöterna äro icke anställda vid ämbetsverket³⁾. — Instruktionens § 5 gör biträdande ledamotens för bankärenden eller hans suppleants närvaro erforderlig vid föredragning av alla

¹⁾ Svensk författningssamling 1922 n:r 206 med ändringar och tillägg i S. F. 1924, n:r 221, och S. F. 1925, n:r 240 (sista satsen i § 2).

²⁾ Under finansåret $1\frac{1}{2}$ 1926— $30\frac{1}{2}$ 1927 utgjorde personalen ordinarie 10 personer, av vilka dock hälften (5) voro skrivbiträden och vaktmästare.

³⁾ Biträdande ledamot för bankärenden är sedan 1919 verkställande direktören i Sveriges allm. hypoteksbank, riksgäldsfullmäktigen och förre finansministern Henric Tamm.

viktigare bankärenden, liksom närvaron av byråchefen eller byråinspektören för bankärenden, alltså minst tre personer. Beslut utfaller i enlighet med flertalets mening, när det gäller offentliggörande av anmärkning mot bankstyrelse, förordnande för förste byråinspektör att närvara vid bankstyrelsens sammanträde eller vid bolagsstämma, utfärdande av allmänna erinringar rörande banks förvaltning m. m., överhuvud alla allvarligare åtgärder inom bankinspektionens befogenhet.

Bankinspektionens juridiska uppgifter,

att tillse iakttagandet av banklagstiftning och bolagsordning m. m., falla mindre inom ramen för huvudsyftet med svensk banklagstiftning och bankkontroll, tryggandet av insättarnes rätt, än de tillgodose bankernas egna välförstådda intressen och öka tryggheten för bankernas delägare, vilka, vad angår minoriteter och överhuvud mindre aktieägare, icke själva kunna göra sig gällande mot bankledningen¹⁾. De juridiska uppgifterna förklara uppenbarligen, att man till bankinspektörer i Sverige valt personer med juridisk examen. Den nuvarande bankinspektören, som är den tredje i raden, fungerande sedan år 1913, har emellertid före inträdet i bankinspektionen varit kassadirektör i Stockholms enskilda bank, inom vilket institut åtskilliga framstående svenska bankmän funnit sin utbildning inom yrket²⁾.

Eftersom Sverige av gammalt äger en justitieombudsman, till vilken allmänheten är van att rikta klagomål över övergrepp av civila ämbetsmän, och numera även en militieombudsman för uppsikten över militära myndigheter, kan det icke förvåna, att bankkunder i Sverige ofta hänvända sig till bankinspektören med klagomål över oförrätter, som de ansett sig ha blivit utsatta för i bank.

„Det har ock inträffat“, skrev Benckert i den lörut citerade festskriften 1914³⁾, „att klagomål måst betecknas såsom befogade, om ock deras juridiska hållbarhet icke varit oantastlig. En låntagande har såsom valuta för beviljat lån förmåtts övertaga papper, som befunnits värdelösa; en bank vill tillämpa

¹⁾ „Påtagligaste nyttan av inspektionens verksamhet“ har detta övervakande medfört enligt bankinspektionens utlåtande av den 23 september 1907, citerat i 1927 års betänkande, s. 172.

²⁾ Bankinspektören F. von Krusenstjerna är genom gifte nära beslätad med företrädaren, med vilken han därför kan antagas ha stått i intim kontakt, åtminstone under de första åren efter tillträdet till ämbetet.

³⁾ S. 56.

en s. k. överhypoteksklausul under förhållanden, som ej rättfärdiga ett sådant tillvägagående, eller såsom provision behålla ett värdepapper, som kunden förklarat ha utgjort hypotek för ett infriat lån. Sedan i antydda och åtskilliga dylika fall en undersökning givit vid handen, att den moraliska rätten varit på klagandens sida, har framställning, mer eller mindre energisk allt efter omständigheterna, gjorts hos vederbörande bank och alltid haft till påföljd, att rättelse skett. Sålunda har, till fördel för bägge parterna, rättegång undvikits.“

Bankinspektionens bankmässiga uppgifter

synas mig emellertid göra en praktisk och hälst även teoretisk utbildning inom penning- och bankväsendet numera oundgänglig för chefen inom bankinspektionen i Sverige. Måhända är det en fördom bland nationalekonomer och andra statsvetenskapsmän, att de hos jurister gärna vilja spåra en viss benägenhet att skatta åt formerna. Inom bankinspektionen skulle det säkerligen vara särdeles farligt, om man nöjde sig med, att formellt allting vore i god ordning inom bankväsendet, därest de reella förhållandena icke desto mindre gävo anledningar till tvivel, farhågor och anmärkningar.

Att ur säkerhetssynpunkt granska bankernas verksamhet, även om denna icke gått utom de av lag och bolagsordning angivna gränserna, har i verkligheten, så länge en bankinspektör existerat i Sverige, och t. o. m. årtionden dessförinnan, när den centrala tillsynen var förlagd inom finansdepartementet, ansetts vara en huvuduppgift. Den förre bankinspektören har betecknat denna uppgift såsom särskilt viktig och antytt dess omfattning i den tidigare citerade skriften sålunda: „Kritiken kan vända sig mot beviljande av krediter, som i förhållande till bankens fonder äro allt för stora; mot för höga belåningsvärden å värdepapper och fastigheter; mot för långt utsträckt kreditgivning på namn; mot svag kassaställning; mot en lånepolitik, som genom höga krediter eller låg ränta obehörigen gynnar en viss, bankledningen måhända nära stående klientel eller mot andra förhållanden, som känneteckna en oförståndig eller partisk ledning.“¹⁾ Om kritiken icke medför rättelse, har f. bankinspektören gett klart besked om, vad han i så fall funnit skäl att göra: „Det är påtagligt, att en kritik mot en banks skötsel i främsta rummet är riktad mot verkställande direktören;

¹⁾ S. 49.

och icke sällan gäller den åtgärder, som han på egen hand vidtagit. Och förhållandena kunna vara sådana, att enda bote-medlet är direktörens avlägsnande. Jag har sålunda i åtskilliga fall oljat brädet för olämpliga direktörer och därvid stundom vidtagit nog så energiska åtgärder, då jag tydligt sett periculum in mora. I regel ha ju dessa liksom andra bankinspektionens åtgäranden icke trängt till offentligheten; men då i någon mån så skett, har det i pressen samt man och man emellan sagts, att bankinspektionen, som ju eljest förebrås att icke „i tid ingripa“, kommit in på ett område, som icke hör den till. Bankinspektionen har att tillse, heter det, att en bank skötes väl, men den skall icke utöva påtryckning ifråga om direktörsbefattningen; om denna befattning bör det lämnas åt styrelsen eller bolaget att fritt bestämma utan ingripande av någon utomstående. Man förbiser härvid, menar jag, att det enda verk-samma sättet att „ingripa“ vid en banks vanskötsel just kan vara en attack mot direktören. Om denne är oduglig och än mera om han förbiser bankens intressen för sina egna, måste sådant klargöras för styrelsen för att åvägbringa ett chefsom-byte. Och såsom våra bankstyrelser ofta nog äro sammansatta, kunna mycket ledsamma misstag och mycket betänkliga över-grepp göras av en direktör, utan att styrelsen märker någonting eller utan att den förstår innebörden av vad som sker. Bankinspektionen är då efter min mening skyldig att klargöra detta och hänsynslöst draga ut konsekvenserna. Ty det är visst, att en bank seglar på grund, om en oskicklig eller icke ren-hårig chef står vid rodet. Jag har under min praktik sett allt för många fall, som bestyrka detta påstående.“¹⁾

Den publicitet, som bankrapporterna avse att ge bankernas ställning, och vars pålitlighet i fråga om uppgifternas fullstän-dighet och riktighet bankinspektionen är avsedd att garantera, räcker enligt svensk erfarenhet alldeles icke till för en effektiv tillsyn över bankväsendet. När 1924 års bankkommitté före-slagit en ny paragraf i gällande banklag, uti vilken bankinspek-tionens åligganden sammanfattas²⁾, har denna paragrafs andra

¹⁾ S. 56—57.

²⁾ 220 a §. Bankinspektionen skall övervaka, att bankbolagen i sin verksamhet ställa sig till efterrättelse dels denna lag och andra författningar, såvitt de hava särskilt avseende å bankbolag, dels de för bankbolagen gäl-lande bolagsordningar, dels ock de föreskrifter, som med stöd av stadgande i lag eller bolagsordning blivit av bolagsstämma eller styrelse meddelade; dock vare bankinspektionen icke pliktig övervaka iakttagandet av sådana bestämmelser, som avse enskild delägaras rättigheter eller skyldigheter i

moment därför erhållit den tämligen allmänna formuleringen, att bankinspektionen skall „såvitt angår förhållanden som kunna inverka på bankbolagens säkerhet, med uppmärksamhet följa deras verksamhet“. Närmast sker detta givetvis genom granskning av de månatligen inkommande bankrapporterna, i vilka varje mera betydande förändring i banks ställning givetvis observeras och kan föranleda inhämtande av ytterligare upplysningar eller, om en flera månader fortgående försämring i ställningen visar sig, anställandet av undersökning vid bankens huvudkontor. Utan att en sådan företagits och givit anledning till anmärkningar, torde inskridande aldrig ske, d. v. s. aldrig endast på grundvalen av bankrapporterna.

Medvetet oriktiga uppgifter till bankinspektionen föreslår 1924 års bankkommitté kriminaliserade. Förslaget inskjuter nämligen i nya moment i 251 § (Med böter från och med femtio till och med tvåtusen kronor eller fängelse straffas), bl. a.

6) styrelseledamot eller befattningshavare hos bankbolag, vilken mot bättre vetande till bankinspektionen eller den befattningshavare hos bankinspektionen, som företräder densamma, avgiver oriktig eller ofullständig uppgift angående omständighet, varom det ålegat honom att till bankinspektionen eller den, som företräder densamma, lämna upplysning;

7) revisor, där han i berättelse eller annan handling, som framläggas å bolagsstämma eller annorledes hålles tillgänglig för delägarna, mot bättre vetande lämnar oriktig uppgift rörande bolagets angelägenheter eller uppsåtligt underlåter att göra anmärkning mot dylik uppgift i handling, som av honom granskats.

Om bankinspektionen finner bankens säkerhet äventyrad genom skötseln, har den att göra erinringar. Denna erinringsrätt föreslås nu inskriven i banklagen såsom ett nytt moment till 235 §: Bankinspektionen äge jämväl, ändå att avvikelser från lag eller bolagsordning icke ägt rum, meddela de erinringar i fråga om bankbolags verksamhet, som inspektionen kan finna påkallade. Om direktören eller styrelsen icke låta övertyga och rätta sig, kan möjligen hotet att offentliggöra anmärkningarna eller att sammankalla extra stämma i banken

förhållande till bankbolaget eller till annan delägare eller som angå bankbolags inre angelägenheter.

Det åligger vidare bankinspektionen att jämväl i övrigt såvitt angår förhållanden som kunna inverka på bankbolagens säkerhet, med uppmärksamhet följa dessas verksamhet.

Den tillsyn, som sålunda åligger bankinspektionen, utövas med ledning av handlingar, som jämlikt denna lag till bankinspektionen insändas, samt vid bankundersökning eller annorledes inhämtade upplysningar.

Bankundersökning skall anställas, så ofta sådan av bankinspektionen anses erforderlig eller av Kungl. Maj:t anbefalles.

göra verkan. En så allvarlig åtgärd hindras dock bankinspektören i själva verket att vidtaga genom omsorgen om allmänhetens förtroende för banken, vilket givitvis icke får rubbas, så länge banken står att rädda. Att bankinspektionens erinringar icke desto mindre kunnat göras effektiva, torde framgå av tidigare citerade uttalanden av bankinspektionens chef under åren 1888—1913. Effektiviteten har icke sällan vunnits genom direktörskifte, och i full överensstämmelse med denna erfarenhet stå de nu framlagda förslagen till sådana ändringar i banklagen (§§ 56 och 172), att direktörs ansvar lättare må kunna preciseras. Om bankstyrelse uppdrager åt verkställande direktören att ensam eller i förening med annan avgöra på styrelsen ankommande ärenden, skall en dylik befogenhet preciseras i en instruktion, som anger befogenhetens innebörd och omfång i olika avseenden.

Under den exceptionella krigskonjunkturen och den därpå följande fredskrisen, vilka uppenbarligen gjort det oerhört vanskligt att hävda en bestämd mening om kreditriskerna, och under vilka penningväsendets starka fall och därpå följande hastiga förbättring medförde våldsamma omkastningar i värdet av olika säkerheter, har den nuvarande bankinspektören funnit det mycket svårt göra erinringar gällande. Dessa måste nämligen vara motiverade på ett fullt övertygande sätt, d. v. s. fotade på grunder, om vilkas riktighet objektivt ingen tvekan kan råda.

Till bankinspektionens förmån talar otvivelaktigt, att en ihärdig och energisk kamp förts mot aktiebelåningen, särskilt fr. o. m. år 1915. Inåt torde denna kamp hava manifesterat sig, fränsett i erinringar till särskilda banker rörande belåningskurser m. m., i uttalanden vid bankföreningens allmänna årsmöten rörande aktiebelåningen överhuvud och med kritik över dess oarter¹⁾. Utifrån sett hava emellertid dessa strävanden främst inriktats på att få till stånd en lagstiftning mot sådana sido- och dotterbolag till banker, som inrättats med utnyttjande av den 1911 beviljade aktieförvärvsrätten och gett denna en aldrig afsedd omfattning. Fr. o. m. 1914 utvecklade sig dessa bolag till emissionsbolag, och dessas verksamhet blev vanligen av vederbörande bank understödd icke blott med stora krediter, utan även genom rundhänt aktiebelåning åt emissionsbolagens kunder²⁾. Utan lagändringar tycks bankinspektören ha funnit det ogörligt att hämma denna ödesdigra utveckling. Så länge

¹⁾ Konfidentiellt publicerade protokoll från bankmötena 1917 och 1918.

²⁾ Se Emil Sommarin, Banker och emissionsbolag, i Statsvet. tidskr. 1922, s. 112 ff.

dess oundvikliga följder icke avslöjat sig, kunde han emellertid icke finna gehör för sina lagändringsförslag, och mycken energi spilldes sannolikt på motiveringar av dylika förslag, vilka tills vidare blevo resultatlösa, medan utvecklingen fortgick, utan att bankspektören direkt med tillräcklig bestämdhet ingrep mot banker, som därvid så att säga gingo i spetsen.

Mot lagändringsförslagen restes under högkonjunkturen de obotfärdigas förhinder, med den vanliga motiveringen att det vore klokast att vänta och se, till dess mera normala förhållanden återställts på penningmarknaden. När detta skett, hoppades motståndarna tydligen kunna vidhålla non-interventions-politiken med en ny motivering, nämligen att de värsta oarterna redan upphört med upphörandet av krigskonjunkturen¹⁾.

Efteråt kan man endast beklaga, att sådana förbud mot bankers emissionsverksamhet genom dotter- och sidoblag, som 1924 års bankkommitté nu framlagt, icke genomfördes redan år 1916. I det beklagandet instämma säkerligen numera också motståndarna till en dylik lagstiftning under krigsåren. Men det hindrar dem icke att nu bekämpa 1924 års bankkommittés förslag efter samma förhållningsmetoder: ändringarna i banklagen sägas nu förutsätta utredningar och förslag rörande ändringar i 1910 års aktiebolagslag, vilka bankkommittén icke haft befogenhet att motivera och föreslå. Tillsättes en ny kommitté med ett dylikt uppdrag, tar det väl några år, innan den blir färdig, och när dess förslag föreligger, kommer man att förklara 1924 års bankkommittés utredningar föråldrade och en ny bankkommitté erforderlig, innan man skrider from sounds to things. På det sättet finner man ständigt nya anledningar att komma ifrån allvarliga försök att förebygga en upprepning av erfarenheterna under och efter världskriget. Småningom falla emellertid dessa erfarenheter i glömska, och därför är det angeläget, att de nu tillgodogöras i banklagstiftningen.

¹⁾ Med anledning av Fuldmächtig Koeds i den nyss omtalade recensionen uttalade farhågor för, att bank skulla kunna bevilja ett företag stora krediter mot pant av företagets egna aktier och på så sätt camouflera ägarskap till företaget, ber jag at få meddela, att i realiteten dylikt delägarskap förekommit endast via emissionsbolag. Den vägen avstänges genom nu framlagda förslag till ändringar i banklagen. Säkerhet i det låntagande företagets egna aktier torde eljest icke ha praktiserats och torde icke tålas av bankspektionen. — I det sammanhanget bör måhända upplysas, att utställandet av depositionsbevis åt låntagare mot pant eller borgen praktiserats i endast få av bankspektören bemärkta fall, och att en dylik trafik för att stoppas i tid endast kräver en begränsning av depositionsbevisens giltighetstid till ett år.

Utsikter till effektivare lagbestämmelser frita naturligtvis inte bankinspektören från skyldigheten att ingripa, så långt han redan har befogenhet och makt. Och det är mig icke tillräckligt bekant, om han i det hänseendet var tillräckligt energisk året innan 1917 års bankkommitté upptog sina förhandlingar och utredningar. Därefter vet jag, att han under åren 1918 och 1919 gjorde sitt bästa för att varna och avstyra nya äventyrligheter. I detta hänseende meddelas officiella bevis uti en promemoria från bankinspektionen, som dåvarande finansministern uppläste i ett svar på en interpellation i riksdagens Andra kammare den 18 mars 1922¹⁾. I anslutning till promemorian yttrade finansministern bl. a.: „Att bankinspektionen bör bibehållas, står för mig utom allt tvivel; dess verksamhet har nämligen varit såväl bankväsendet i gemen som, enligt vad jag har mig bekant, särskilt de mindre bankerna till stort gagn. Det är ju nämligen så, att det endast är de fall, då bankinspektionen ej haft framgång med sina åtgärder, som tränga till allmänhetens kännedom vid en banks iråkade svårigheter, varemot de talrikare fall, då inspektionens åtgärder lett till åsyftat resultat, stanna i det tysta.“

I detta sammanhang förtjänar kanske att framhållas, att vare sig under eller efter deflationskrisen ingen mindre bank behövt tvångslikvidera i Sverige. I ett par fall har visserligen rekonstruktion ägt rum och i ett par andra fusion, där man av villkoren haft anledning att antaga, att densamma varit mera eller mindre nödtvungen. Men om förlust för insättarna har det därvid aldrig varit fråga. Errnas kan kanske också, att de uppgifter rörande bankförlusterna, som 1927 års betänkande innehåller, icke omnämna några förluster på utländska valutor. Sådana förluster hava icke håller i nämvärd omfattning inträffat, vilket säkerligen i väsentlig mån får tillskrivas det förhållandet, att spekulationen i utländska valutor medelst bankkrediter i tid utdömdes av finansrådet²⁾, vars prohibitiva direktiv övervakades av bankinspektionen.

De månatliga bankrapporterna göras visserligen i regel till föremål för utläggningar om utvecklingen av bankernas ställning och även om statusförändringar i särskilda banker, därest dessa äro anmärkningsvärda, uti den finansiella fackpressen³⁾ och på de ekonomiska avdelningarna i dagspressen, men dessa

¹⁾ Tryckt i Andra kammarens protokoll 1922, n:r 19, s. 2—6.

²⁾ Övanföre s. 12.

³⁾ Tidskriften „Affärsvärlden“ m. fl.

utläggningar observeras i allmänhet föga bland allmänheten. Ej ens ägare av bankaktier följa väl utvecklingen av ställningen i den bank, uti vilken de äro delägare, utom i den mån eventuella förändringar komma till uttryck i börsnoteringen på bankens aktier och i utdelningen.

Med inträdet av den starka deflationen fr. o. m. hösten 1920 fingo emellertid snart även de minst invigda anledning till oro. Aktiespekulationen med hjälp av aktielån hade fått en tidigare exempellös utbredning bland allmänheten, icke minst genom bankernas fondavdelningar och de nybildade emissionsbolagen, och med nedgången i aktiekurserna fingo otaliga innehavare av aktielån nog så kännbara påminnelser om nödvändigheten att göra avbetalningar eller ställa ökade säkerheter. På det sättet funno sig talrika låntagare snart bragta till det yttersta av sina resurser, medan andra säkerligen alltfjämt fortsätta avvecklingen av sina förluster med hjälp av sina årliga inkomster. I den mån låntagarna blevo insolventa, fingo bankerna som regel övertaga de pantsatta aktierna, vilka ofta fortfarande sjönko och icke sällan blevo helt värdelösa. Lavinen avspeglade sig i bankernas bokslut för år 1921, men redan dessförinnan i kurserna på bankernas aktier. Bankernas aktieägare började därmed också mera intressera sig för månadsrapporterna och bankinspektionen, vilken senare snart utsattes för skarpa angrepp utav insändare i pressen.

En särskild intensitet fingo dessa angrepp från aktieägarhåll inom en bank, som notoriskt varit föremål för bankinspektionens „erinringar“ fr. o. m. januari 1916¹⁾. Dess aktiekrediter uppgingo vid utgången av år 1918 till 43 % av utlåningen och kreditgivningen favoriserade överhuvud vissa banken närstående personer och bolag. Bankens aktier, som ännu vid 1920 års utgång noterades i 120 kronor, föllo den 21 september 1921 från 65 till 55 kronor, vilket föranledde verkställande direktören att tillställa pressen en kommuniké, vilken gick ut på, att de förluster, som banken måste räkna med, ingalunda motiverade kursfallet. Kommunikén avslutades med följande sats: „Bankinspektören, som fått denna förklaring sig underställd, har förklarat sig till alla delar kunna instämma i verkställande direktörens uttalanden.“²⁾ 1921 års bokslut, som

¹⁾ Se interpellationssvaret i Andra kammarens protokoll 1922.

²⁾ Det ledande pressorganet inom bankens verksamhetsområde införde kommunikén under rubriken „En pessimism som är fullkomligt obefogad“ och tryckte den ovanföre citerade sista satsen i kommunikén med spärriad stil.

bankinspektören tydligen underrättats om förslagsvis, upptog bankens fonder till 62 $\frac{1}{2}$ miljoner kronor, sedan disponibla medel använts till avskrivningar om 6 miljoner kronor. Tre månader därefter rekonstruerades banken, varvid ytterligare 58 miljoner kronor avskrevs och aktierna vid nyteckning för rörelsens övertagande av nybildat bankinstitut nedskrevs till 10 kronor, aktieägarna ha därefter ännu icke fått utdelning, men sådan utlovas för år 1927.

Officiellt har bankinspektören förklarat: „Redan någon tid före uppgörandet av 1921 års bokslut, som skedde i samråd med bankinspektionen, stod det klart, att en rekonstruktion av banken måste ske, därest icke banken skulle nödgas gå i likvidation. Det var endast fråga om, när tiden kunde anses lämplig härför. Emellertid kan icke bankinspektionen påfordra rekonstruktion av en bank. Enligt gällande bestämmelser skulle inspektionen möjligen haft att föranstalta därom, att banken försattes i likvidation. Att inspektionen icke, innan rekonstruktionsvägen försökts, borde gå därhän och därmed framkalla en katastrof av oberäknelig räckvidd, ligger i öppen dag.“¹⁾ Därvid har inspektionen tydligen främst avsett de svårigheter, som en betalningsinställelse av en bank med 300 miljoner kronors omslutning måste medföra för bankens kunder samt väl även räckvidden av förluster, som ett bankfallissemang måste åsamka allmänheten, såväl som de därmed följande verkningarna på aktiemarknaden och för andra banker.

Att märka är emellertid, att den svenska partiprisnivån för augusti 1921 hade beräknats till 198 och att det allmänt antagits, att priset skulle ha nått botten vid 200, men tvärtom fortgick till 164 för mars 1922 under ett maximum av arbetslöshet m. m. Det stannade först kring 160, men en långsammare nedgång fortgick till 150. Mycket av det tillsynes oförklarliga i skillnaden mellan bankkommunikén i september 1921 och i likvidationsresultatet i april 1922²⁾ ligger uti detta ytterligare prisfall, men även däruti, att vid den senare tidpunkten allt hopp syntes ute för ett fåtal större företag, vilka banken finansierat. Men sista satsen i den ifrågavarande kommunikén har bankinspektören aldrig kunnat försvara med annat, än att „satsen är verkställande direktörens, såsom det framgår

¹⁾ Se interpellationssvaret.

²⁾ En aktieägare i det likviderande bankaktiebolaget väckte rättegång mot två styrelseledamöter för brisande redovisning över förvaltningen efter den 1 januari 1922, men förlorade i alla instanser. Se Nytt juridiskt arkiv 1924, ref. 130.

av formuleringen". Om detta är en icke blott formell, utan reel förklaring, frågar man sig, varför icke banksinspektören dementerade? Frågan framställer jag här för att belysa hela vanskligheten i banksinspektörens ställning vid ett tillfälle, då en dementi av honom måste betyda betalningsinställelse för banken. Och vid tillfället eftersträvades ju rekonstruktion.

Att bankrekonstruktionerna i Sverige kunde fördröjas, till dess att deflationen praktiskt taget nått botten, var en fördel, som följde med deflationens snabbhet. Högst två exempel kunna anföras på, att en rekonstruktion åtföljts av ytterligare åtgärder till stärkande av den rekonstruerade bankens likviditet och soliditet. Den svenska allmänheten har därför bevarat tilltron till bankväsendet, förlitande sig på att en rekonstruktion är definitiv. Att göra om en rekonstruktion är givetvis vida skadligare än att göra rekonstruktion en enda gång efter så genomgripande förändringar i penningvärdet, som skedde 1920—1922 i Sverige.

Att bankvinsterna ännu några år därefter kringskurits av förluster på kunder, vilka alltjämt arbetat under tryckta förhållanden, har allmänheten fått finna sig uti och även funnit sig uti.

1924 års bankkommittés betänkande, som upptager en fullständig översikt över de inträffade bankfallissemangen¹⁾, innehåller en viktig övergångsbestämmelse, gällande endast året efter de nya ändringarnas införande i banklagen, d. v. s. under år 1929, därest ändringarna antagas vid 1928 års riksdag. Den går ut på att möjliggöra särskilda avskrivningar med utnyttjande av medel ur reservfonden, utan att vinstutdelning för året därigenom uteslutes, tydligen av hänsyn till utebliven utdelnings betänkliga inverkan på kursnoteringen å bankaktier. Detta medgivande är rent provisoriskt och knutet till försvinnandet av bankers aktieförvärvsrätt. En dylik bestämmelses definitiva inskrivning i banklagen vore stridande mot svensk tradition.

De svenska privatbankernas faktiska räntemarginal, som vid mitten av år 1918 bevisligen vidgats till något över $2\frac{1}{2}\%$ ($0\frac{1}{2}\%$),

¹⁾ Svenska Handelsbankens rekonstruktion i november 1922 företogs i samråd med banksinspektören, som därvid fick uppbära förebråelser för, att bankens styrelse till att granska portföljen tillkallade även härads-hövding M. Wallenberg, d. v. s. den ledande mannen i en konkurrerande storbank.

²⁾ Emil Sommarin, Marginalen mellan privatbankernas ut- och låningsräntor (1919) i 1917 års bankkommittés betänkande nr 6. — Prof. Brisman har i Göteborgs Handelstidning för den 28 december 1927 beräk-

medan den före 1912 års ränteavtal torde ha hållits kring $1\frac{1}{2}$ %, blev fr. o. m. 1921 sannolikt minst 3 %. Denna breda marginal har bankinspektionen givetvis icke såsom sådan anledning att inskrida emot och saknar därtill även befogenhet. Intresset för bankernas behov och bästa skulle måhända snarast göra bankinspektören till försvarare av en icke för ringa marginal.

Ur den synpunkten kan det synas mindre önskvärt att bereda bankinspektionen ökat inflytande inom riksbanken, som äger medel att begränsa räntemarginalen¹⁾.

Bankinspektionens samverkan med riksbanken

har bankkommittén i själva verket funnit anledning att utvidga och stärka, ehuru kommitténs syfte uppfattats såsom rakt motsatt i ett utlåtande, som inkommit från riksbanksfullmäktige på betänkandets remiss till riksbanken.

Riksbankens organisation och verksamhet hava kommitterade icke ägt att ingå uppå. 1917 års bankkommittés betänkande nr 7 (1919) gick ut på, att nuvarande sju fullmäktige borde tillsättas såsom hittills genom val förrättat av de båda kamrarnas delegation (24 från vardera kammaren), men att dessa sju valda fullmäktige sedan skulle äga att tillsätta riksbankschefen och hans närmaste man, vilka f. n. inräknas bland de sju valda. För realiserandet av ett så moderat och förnuftigt förslag ha emellertid hittills inga åtgärder vidtagits. Eftersom riksbanken i Sverige är en ren statsinstitution och riksdagens egen bank, vakar riksdagen ängsligt över, att inga „främmande inflytelser“ vinna insteg och synes betrakta det såsom en fara, om en skicklig privat banksman skulle kunna beredas möjlighet att vinna anställning som riksbankschef. Denna viktiga befattning hålles alltså öppen för en mera politisk karriär.

För att bereda riksbanksledningen möjlighet att bättre följa de privata bankernas allmänna kreditgivningspolitik göres bankinspektören skyldig att lämna upplysningar. Därvid åsyftas givetvis, att en bank kan starkt utnyttja sin rediskonterbara portfölj för krediter i riksbanken, men samtidigt driva en därigenom vidgad rörelse på ett tämligen äventyrligt sätt, varom bankinspektören lättast blir underkunnig. Denna sin kunskap

nat marginalen till 2,6 %. Denna beräkning stödjer sig emellertid allt för mycket på officiellt material för att kunna tillskrivas vederhäftighet i fråga om det faktiska.

¹⁾ 1920 erhöll riksbanken rätt att gottgöra ränta å depositioner, men har ännu icke gjort bruk av denna inlåningsrätt.

bör han icke undanhålla riksbanken. Endast de, som önska bankfrihet til mera eller mindre illegitima affärer, kunna däruti se ett slags spionsystem.

Bankinspektörens skyldighet gentemot riksbanken i dylikt hänseende föreslås nu intagen i instruktionen.

Kommittén förutsätter, att bankinspektörens upplysningar bliva beaktade — „utan särskild föreskrift“.

De sista tre orden ge en vink om, att kommittéerade i själva verkat önskat, att mottagandet av upplysningar från bankinspektionen borde medföra skyldighet för riksbanken att meddela, huruvida och vilka åtgärder av riksbanken vidtagits med anledning av upplysningarna. Att detta varit meningen, framgår av en passus (s. 196), där det heter: „däremot motsvaras icke . . . bankinspektionens rätt att meddela upplysningar av någon skyldighet för fullmäktige att taga ställning till de spösmål, som upplysningarna avse“. Reciprocitet mellan bankinspektion och riksbank är tydligtvis önskvärd.

Den önskvärda samverkan borde eljest enklast kunna ordnas genom att bereda bankinspektören säte bland riksbanksfullmäktige.

Ett förslag i den riktningen skulle emellertid f. n. vara utsiktslöst i den svenska riksdagen, inom vilken många synas hysa ett slags vidskeplig fruktan för storfinansen och betrakta bankinspektören såsom bankernas främste talesman inför statsmakterna.

Ur principiell synpunkt borde emellertid med kreditgivningens växande betydelse för vården om landets valuta den svenske bankinspektören förlänas en ställning, som medgav honom att medverka såsom „comptroller of the currency“.

För riktig utövning av en sådan funktion kräves emellertid en teoretisk utbildning i penning- och bankpolitik, som en erfaren bankinspektör alltid kan skaffa sig efterhand, men en ny bankinspektör helst bör äga på förhand.

Till bankofullmäktiges yttrande över 1927 års betänkande har en socialdemokratisk ledamot av fullmäktige fogat en reservation, som förordar inrättandet vid riksbankens sida av en statens affärsbank. För ett dylikt förslag uttalade sig redan en inflytelsesrik minoritet inom 1917 års bankkommitté, där bankinspektören formulerade majoritetens avvisande ståndpunkt, till vilken även jag då anslöt mig.

Statsaffärsbanken torde äga sympatier inom Riksgäldskontoret, som sedan flera år med mycket växlande framgång sökt göra sig oberoende av privatbankernas förmedling vid upp-

tagandet av statslån. De intima personliga förbindelserna mellan riksgäldsfullmäktige och riksbanksfullmäktige, vilka tillsätts på samma sätt, ha tillförsäkrat planen stöd inom riksbanksfullmäktige.

Till en viss grad har planen redan realiserats med Jordbrukarbanken, som bildades i april 1923 med en av staten tillskjuten grundfond samt statsämbetsmän och riksdagsmän i styrelsen för att fortsätta rörelsen efter den 1917 bildade och 6 år senare likviderande Svenska lantmännens bank. Denna senare hade till 70 % lagt sin utlåning i lantmannaföreningar och i stor utsträckning fått sin inlåning från jordbrukskassor, väggkassor, kommuner o. d. samt ansågs i fall av definitiv likvidation skola framkalla en katastrof inom vida kretsar. Staten trädde därför till för att möjliggöra en successiv avveckling. Dennes genomförande anförtröddes Jordbrukarbanken. Från ett avvecklingsinstitut inriktade sig Jordbrukarbanken emellertid med statsmakternas goda minne snart på att fylla rollen såsom en statens affärsbank, med anspråk på att stats- och andra offentliga inrättningar borde giva densamma företräde framför privatbankerna, vilkas ränteaftal den icke deltog uti och avvek ifrån med $\frac{1}{3}$ % högre inlåningsränta.

En analog konkurrens har postsparbanken öppnat mot sparbankerna i riket.

Ur nationalekonomisk synpunkt kan staten lätteligen göra mycken skada, om den glömmar sina högre rikspolitiska uppgifter för att driva affärer, för vilkas affärsmässiga skötsel den icke äger de förutsättningar, som betinga enskilda företags framgång, men vid vilka staten kan utnyttja offentliga resurser till förfång för enskild legitim affärsdrift.

Rikssynpunkterna, icke statens affärssynpunkter måste förbli ledande inom centralbanken och även vid statsåtgärder, som beröra det privata bankväsendet. Säkerligen är det rikssynpunkterna, som gjort bankinspektionen till motståndare av sådana statsingrepp och sådan statsverksamhet, som kan befaras skada bankväsendet i riket, vars bästa det är bankinspektionens naturliga uppgift att vårda och främja.

GARANTIFOND OG BANKLIKVIDITET

Af Axel Nielsen

Det er naturligt, om man under eller efter en Krise giver sig til at diskutere, hvorvidt de Tab, Indlaanere i Banker lider ved Bankstandsninger, ikke paa en eller anden Maade kunde være undgaaet; at Standsninger ogsaa og i første Række gaar ud over Bankernes Aktionærer, er naturligvis i og for sig beklageligt, men disse har dog bevidst risikeret deres Penge i Banken — Aktiekapitalen er ikke som Indlaanene betroet Gods. Sikring af Indskyderne har da ogsaa i de fleste Lande dannet Udgangspunktet for moderne Banklovgivning, men man har efterhaanden set, at denne ikke har formaaet at skabe den absolute Sikkerhed, som man ønsker, og det ligger da nær at spørge, om man kan naa denne gennem en Forsikring af Indlaanene under en eller anden Form.

Flere og flere Omraader lægger Forsikringen i vor Tid under sig, hvorfor da ikke søge at forsikre Bankernes Indlaanere mod Tab ved Bankstandsninger? Er Indlaanerne paa denne Vis sikrede, vil man tilmed opnaa, at Standsningen af én Bank ikke kan udvikle en almindelig Panikstemning, der kan drage flere Banker med sig i Afgrunden; ud fra denne Opfattelse maa samtlige Banker blive interesserede i at faa gennemført en Forsikring af deres Indskud, idet run, der kan ramme den bedste, derved forhindres. Det er ganske sandt, at det har sine Vanskeligheder at ville anvende Forsikringstanken paa dette Omraade, idet Risikoen for Indlaanene maa være meget forskellig for de forskellige Banker alt efter deres Udlaans Natur, men fra Social-Lovgivningen er man jo blevet fortrolig med Tanken om at drage lignende nye, usikre Omraader ind under Forsikring; skønsvis maa Risiko og Præmie i Begyndelsen beregnes, og maaske kan man ikke fra først af gaa til

den absolutte Garanti; efterhaanden maa man dog kunne naa til, at der kan skabes saa stort et Garantifond ved Bankernes Præmiebetaling, at Indlaanerne kan siges at være absolut sikrede; Haand i Haand dermed maa da gaa en Udbygning af Bankinspektionen, idet denne, set i Forbindelse med Tanken om Garantifondet, faar til Opgave at mindske Risikoen for dette.

Saaledes er i korte Træk Tanken om at skabe Sikkerhed for Bankindlaan; den vil uden Tvivl Gang paa Gang dukke op, naar Bankstandsninger eller Overvejelser om skærpet Banklovgivning gør det naturligt, som det hidtil ogsaa er disse Begivenheder, der har kaldt Tanken frem til Diskussion herhjemme og andetsteds.

Her i Landet kom Tanken første Gang frem efter Krisen 1907—08, idet Provinsbankernes Forening nedsatte et Udvalg til Undersøgelse af Mulighederne for at oprette et „Fællesfond“, der efterhaanden under Sagens Behandling blev til et „Garantifond“; herigennem skulde der bydes Indskyderne i Bankerne en saadan Extra-Sikkerhed, at de ikke, som Tilfældet da var efter Krisen, skulde være fristede til at gaa med deres Midler til Sparekasserne¹⁾. Som man imidlertid fik Krisen paa Afstand og Forholdene trak sig i Lave, svækkedes Interessen for Tanken om Garantifondet, og Sagen henlagdes.

Under de Vanskeligheder, Krigens Afslutning fremkaldte indenfor Bankverdenen, dukker Ideen op paa ny, og i det Banklovudkast, der forelagdes i Samlingen 1924—25, foresloges det, at der skulde oprettes et „Bankfond til Støtte for de Banker, der er kommet i Vanskeligheder, og til Betryggelse af Bankernes Indskydere“; til dette skulde enhver privat Bank aarlig indskyde $\frac{1}{2}$ pro mille af det Beløb, dens Gældsforpligtelser udgjorde, idet man tog disse som Udgangspunkt, da Afgiften til Bankinspektionen beregnes paa dette Grundlag. Af Forslagets Motiver ses det, at Fondet var tænkt oprettet som en selvejende Institution, „saaledes at der, naar det skønnes at have naaet en tilstrækkelig Størrelse, ved Lov vil være at træffe Bestemmelser om Ophør af Bankernes Bidragspligt og eventuelt om Udbetaling af Renterne til Bankerne“. Heraf ses, at Hensigten var, at Fondet skulde anbringes i forrentelige Anlæg; men iøvrigt var det kun lidt der oplystes om Fondets Virke, og det er utvivlsomt rigtigt, naar Nationalbanken i sin Udtalelse om dette Punkt i Banklovforslaget hævder, at det

¹⁾ Se nærmere Beretning om Foreningens Generalforsamlinger i 1909. Kbhn. 1909.

krævede nærmere Overvejelse, „og, dersom Forslaget paa naturlig Maade skal indpasses i det bestaaende Banksystem, formentlig en langt dyberegaende Udformning“. Denne Undersøgelse er ikke foretaget, idet man endnu ikke har faaet en Kommission om vort Bankvæsen nedsat; i Stedet toges Bestemmelsen ud af Lovforslaget, hvad der vel kan udlægges derhen, at Forslagsstillerne ikke selv har troet meget paa Ideens Rigtighed eller Mulighed for dens Gennemførelse.

Det er Genklange fra de Forenede Stater, vi her i Landet har hørt. Thi der er Sagen ikke alene diskuteret, men ogsaa omsat i Livet. Det er en ganske ejendommelig Skæbne, Garantifondet her har haft — hilst med Begejstring i 1908 og følgende Aar, idet man almindelig ventede, at nu var de Vises Sten endelig fundet, og nu nærmest betragtet med Ligeegyldighed.

Uden nu her at gøre noget Forsøg paa at skildre Garantilovgivningen og dens Skæbne i de Forenede Stater¹⁾ er det dog værd at fremhæve enkelte karakteristiske Træk af Ideens, eller, om man vil, Bevægelsens Udvikling; thi om en Bevægelse kunde man med Rette tale i Aarene 1908—11.

Efter at man i nogle Aar havde diskuteret Mulighederne for et Garantifond, gennemførte den ny-oprettede Stat Oklahoma i 1908 under den da herskende Panik en Lov om en Bankinspektion og et Garantifond, hvoraf samtlige state banks blev tvungne Medlemmer. Hensigten med Loven var derigennem at skabe Tillid til Bankerne under den herskende Panikstemning; den var altsaa fra først en Nødlov, men denne Karakter tabte den dog snart gennem stadige Ændringer i de følgende Aar.

Det var den ubegrænsede Garantiforpligtelse, man indførte, og Principet i Loven var, at, om en Bank standsede, traadte bank commissioner til og udbetalte Indlaanerne deres Tilgodehavende, om de maatte ønske det; først maattede Bankens egen Kasse holde for, derpaa Garantifondet, der dog for $\frac{3}{4}$ Vedkommende var anbragt i forrentelige Anlæg, og slog Fondet ej heller til, skete Udbetalingen i 6 pCt.s rentebærende Beviser, der da indfriedes af Fondet, som Bankernes Bidrag i de følgende Aar indgik, idet den Mulighed bestod, at Indlaanerne kunde have solgt saadanne Beviser i Mellemtiden til andre Banker. I 1914 var Fondet kommet i en Gæld gennem ud-

¹⁾ Se om denne bl. a. Ph. Bruce Robb: The guaranty of bank deposits. Boston a. New York 1921. — Thornton Cooke: The Nebraska Deposit Guaranty Fund (Quar. Journal of Econ. Nov. 1921). — Laughlin: Latter-day problems. New York 1909, S. 205 ff.

stedte Beviser paa 800,000 Doll., og først i 1919 var denne Gæld bleven betalt.

Som nævnt blev Systemet i de følgende Aar efterlignet i andre Stater særlig i Vesten, men med betydningsfulde Modifikationer. I Kansas blev det saaledes frivilligt, hvorvidt state banks vilde tiltræde Garantien eller ej, ligesom man ikke gik til, som i Oklahoma, at udbetale Indlaanerne Penge, om en Bank standsede; i saa Tilfælde gav man dem forrentelige Garantibeviser, der skulde indfris, som den standsede Banks Aktiver realiseredes. Man gjorde ikke noget Forsøg paa at skabe et Fond, stort nok til at udbetale Indskud, som i Oklahoma, idet Fondet her kun skulde bære det endelige Tab. Om i Praxis Forskellen mellem de to Systemer er saa stor, som den efter Lovene synes at være, turde dog være tvivlsomt; andre Banker har hidtil staaet rede til at købe de Garantibeviser, Fondets Administration udsteder, i Haab om herved at hverve en ny Kunde, men at det ogsaa under en almindelig Panik vil være muligt at faa Beviserne afsat, kan næppe tænkes.

Ejendommeligt er det, at Bevægelsen døde bort efter faa Aars Forløb, efter at en halv Snes af Vestens Stater havde faaet Garantisystemet indført under en eller anden Form; siden da har kun en enkelt Stat, Washington, i 1917 indført Garantien. Utvivlsomt var det Erfaringerne, man gjorde i de forskellige Stater, der holdt andre tilbage, idet man tør sige, at Bankstandsninger efter Systemets Indførelse synes at have været lige saa talrige som før, og de Forudsigelser, der havde lydt fra Systemets Bekæmpere, at Garantien vilde fremme „bad banking“, modsagde Erfaringerne ikke.

Ikke desto mindre ser man, at Systemet i 1917 fandt en Forkæmper hos Unionens comptroller of the currency, omend i begrænset Omfang. Medens Garantisystemet i de Stater, hvor det var indført, kun havde omfattet og kunnet omfatte state banks, tilsigtede nu the comptroller at faa Systemet indført i national banks for individuelle Deposita under 5000 Doll. og paa hvilke der ikke betaltes højere Rente end 3 pCt.¹⁾, idet national banks skulde stilles frit overfor, hvorvidt de vilde tiltræde Garantien eller ej. Motiveringen var, at en saadan „Federal insurance or guarantee“ vilde bringe Millioner frem, idet Folk nu af Frygt for usikre Bankforhold foretrak at blive liggende med Pengene; gav nu Unionen sin Garanti, vilde

¹⁾ Se nærmere Report of the comptroller of the currency. 1918. Wash. 1919. S. 79 og S. 156 ff.

denne faa disse Midler frem. Fremdeles vilde en Garanti betyde Tryghed for c. 15 Mill. Indlaanere; Indlaanene i national banks var da saaledes fordelt, at der var c. 16 Mill. Indlaanere med Konti under 5000 Doll., ialt $4\frac{1}{2}$ Milliard Doll., og c. 350,000 Indlaanere med større Konti, ialt 8 Milliarder Doll. Ved at sætte Grænsen ved 5000 Doll. vilde man opnaa, at Smaafolk ikke behøvede at være bange for deres opsparede Midler, og man vilde hindre, at der kom et run, idet et saadant jo altid udgaar fra mindre Sparere. Meningen var fra the comptrollers Side, at Garantifonden skulde udbetale Indlaanerne deres Tilgodehavende ved Bankstandsning; han henviser saaledes til, at der i de sidste 27 Aar (siden 1890) har været 451 Standsninger blandt national banks, og i ét Tilfælde var en Bank endnu ikke efter 27 Aars Forløb blevet likvideret, saa at Indlaanerne kunde faa den endelige Udlodning, Den nævnte Embedsmand mener, at der ikke er Anledning tit at indføre Garanti for de store Indlaanere, idet man af disse kan forlange, at de ser sig for, med hvilken Bank de arbejder. Endelig skal nævnes, at the comptroller slaar paa, at gennem en saadan Garantis Indførelse vilde man i højere Grad unificere Banksystemet over hele Unionen, ligesom han forventer, at Tilslutningen til Systemet fra state banks' Side vil blive stærkere.

Det lykkedes the comptroller at faa Regeringen til at indbringe i Senatet et Lovforslag om Indrettelsen af et saadant Garantifond, efter at et Flertal indenfor Federal Reserve Board havde givet sin Tilslutning. Man mente, at Præmien ikke behøvede at være større end $\frac{1}{10}$ pCt. — Imidlertid kom der overordentlig stærk Opposition mod Lovforslaget frem og Forslaget henlagdes.

Mulig har den Konkurrence, national banks mærkede fra state banks' Side i de Stater, hvor Garantifondstanken var gennemført, foranlediget Unionens Interesse for Sagen i disse Aar. Thi da Enkeltstaterne indførte Garantien, saa man, at mange Banker fandt sig foranledigede til at gaa over fra at være organiserede som national banks til at blive state banks; da man begyndte at gøre Erfaringerne, og bl. a. Præmien steg, saa at den i Oklahoma et enkelt Aar var 1 pCt. af Deposita, gik Tendensen nærmest den modsatte Vej.

Naar Unionen ikke siden har taget det lige skildrede Forslag op igen, hænger dette vel sammen med de Vanskeligheder, Garantisystemet kom ud for i Enkeltstaterne under Deflationskrisen 1920—21. En Forfatter taler paa Grundlag af Erfaringerne med Bankgarantien i disse Aar om Systemets

„failure“ i Oklahoma og dets „lack of success“ i andre Stater og mener, at disse Kriseaar har givet „a blow to the idea“¹⁾.

Uheldigst er det saaledes gaaet i Oklahoma. Medens Tendensen som nævnt hidtil var gaaet i Retning af state banks, idet i 1908—21 ialt 133 national banks var gaaet over til at blive state banks, medens kun 36 state banks var gaaet over til national banks, altsaa et Nettetab for national banks af 97, gik Bevægelsen nu under Deflationskrisen den modsatte Vej²⁾. Ved Aarsskiftet 1921—22 havde saaledes ikke mindre end 56 state banks ansøgt om at blive indregistrerede som national banks, og medens Tallet paa national banks ved Begyndelsen af 1921 var 362, var det ved Udgangen af Aaret voxet til 429. Vi kan yderligere nævne, at Tallet for andre Banker end national banks, altsaa state banks, trust companies o. lign., gik tilbage fra 622 i 1921 til 368 i 1926, samtidig med at individuelle Indlaan gik ned fra c. 140 til c. 80 Mill. Doll.

Delvis skyldes dette sikkert, at de økonomiske Forhold ikke havde stabiliseret sig tilstrækkeligt i Oklahoma; betragter man de andre, ældre Stater, hvor Garantifonden ogsaa er indført, har Sammenbrudene vel ogsaa været talrige, men Virkningerne langt fra saa katastrofale.

Det er ikke Meningen her i første Række at ville løse Spørgsmaalet om Garantifond eller ej, men mere at søge at belyse det ud fra hvad vi ved om Bankkreditens Natur, idet man i sidste Instans i denne maa finde den gensidige Afhængighed mellem Bankerne, der eventuelt kan gøre det berettiget at gennemføre Garantien. Det er ikke i den Omstændighed, at Banknavnet kan komme i Vanry ved enkelte Bankers uheldige Virke og dermed skabe run paa andre Banker, en tvungen Garanti kan motiveres; thi heroverfor vil den vellede Bank hævde, at den dog ikke skal betale for sorte Faar i Flokken; nej, Garantifondstanken maa motiveres ud fra et rent økonomisk Synspunkt, saa at det maa være i Bankkreditens egen Natur man finder den indbyrdes Afhængighed, der kan motivere Garantifonden. —

Af ovenstaaende kortfattede Oversigt over Udviklingen i de Forenede Stater vil man have faaet Indtryk af, hvorledes Tanken om Garantifond har undergaaet Ændringer i Aarenes

¹⁾ T. E. Gregory: The present position of banking in America. Oxford 1925. S. 19 ff.

²⁾ Report of the comptroller of the currency 1921. Wash. 1922. S. 187 ff.

Løb. Unionsforslaget i 1918 satte sig kun til Opgave at garantere de mindre Indskydere, medens det var langt videre Maal, Statslovgivningen i Begyndelsen havde, og ganske særlig Oklahoma-Systemet i den oprindelige Skikkelse. Efter dette skulde Garantifondet sætte Bankerne i Stand til til enhver Tid at udbetale deres Indlaan i det lovlige Betalingsmiddel, idet man dermed vilde gøre, at ingen Bank behøvede at standse, fordi en anden maatte give op; gav man Indskyderne i den standsede Bank deres Indlaan igen, kunde disse ogsaa efterkomme deres Forpligtelser, og den ene Bank vilde ikke drage den anden med i Faldet. Man satte m. a. O. ikke det som Maal for Lovgivningen, at betrygge Indlaanenes Sikkerhed, saa at der ved Standsning ikke ledes Tab for Indskyderne ved Bankens endelige Opgør, men det langt videre Maal, at opretholde Bankernes Likviditet, idet man vilde sikre denne ved en Lovgivning ganske svarende til den, hvormed Seddelbankens Likviditet sikres; denne var det ogsaa, der, som siden skal ses, dannede Udgangspunkt for den oprindelige Lovgivning om Garantifonden. Vi føres saaledes ind paa hele Spørgsmaalet om Bankernes Likviditet.

Man taler om, at en Forretning er likvid, naar den kan efterkomme de Krav, der bliver stillet til den eller kan blive stillet til den. Men Likviditetsfordringen opstilles dog særlig overfor Banker, og det er kun naturligt, idet det netop er en Banks Opgave at paatage sig Anfordringsforpligtelser, og om disse vil blive gjort gældende mod den og da til hvilket Tidspunkt, derom ved Banken intet; men hertil kommer yderligere, at medens den enkelte Forretning holder sig likvid, om den i givet Tilfælde kan skaffe sig Kontanter, saa gælder vel i og for sig det samme ogsaa om Banker, men da Bankernes Opgave udadtil overfor Næringslivet netop er at give Laan, er det forsaavidt naturligt, at man taler om Likviditet særlig i Forbindelse med Banker.

Opretholdelsen af Bankernes Likviditet har da ogsaa stadig været et af de vigtigste Spørgsmaal indenfor Bankpolitiken; det er ganske vist ikke de almindelige Bankers Likviditet, Bankpolitiken hidtil særlig har beskæftiget sig med, — vel ud fra, at man endnu ved forholdsvis lidt om Forholdet mellem Konjunktur og Bankkredit — men derimod med Seddelbankernes Likviditet, idet man vel kan sige, at de forskellige Teorier om Seddeldækning mer eller mindre klart baseres paa en ganske bestemt Opfattelse af Likviditetsbegrebet. Da Seddelbanken udsteder Anfordringsforpligtelser, maa en hvilken som helst Teori

om Seddeldækning samtidig være en Likviditetsteori. Mest klart kommer dette frem i det saakaldte Procentsystem, idet man tør sige, at dette i Modsætning til f. Ex. Kontingentsystemet har afstrøget almindelige pengepolitiske Synspunkter og kun er en særlig Udformning af en ganske bestemt Opfattelse af den nødvendige Likviditet for Seddelbanker. I sin enkleste Formulering siger Procentsystemet, at en vis Del af de cirkulerende Sedler maa dækkes med Guld og Resten med korte Anlæg; ikke mindst Adolph Wagner understregede i sin Tid, at Procentsystemet ikke var, at en Seddelbank skulde holde en vis Procent i Guld, men at det tillige var, at der var korte, hurtig forfaldende Anlæg for den øvrige Del af de udstedte Sedler. Den bagomliggende Tanke er som bekendt, at om Sedlerne forlanges indløst i større Omfang, kan Banken forholdsvis hurtigt trække ind paa sin Kreditydelse, idet den kan undlade at give nye Laan, naar de allerede givne Laan forfalder, og ydermere vil disse ved Forfaldstid blive betalt enten i Sedler eller i Guldmønt, — og at saadanne cirkulerer. derfra gik man naturligt ud, da Læren om Seddeldækningen blev udformet. I Løbet af forholdsvis kort Tid kunde saaledes Banken efterkomme sine Indløsningsforpligtelser. Hvorvidt denne Opfattelse af Likviditet i Praxis vil vise sig at være rigtig og tilstrækkelig, kan næppe nogen besvare; man vil se, at man regner med, at Sedlerne, Ansørgningsforpligtelserne, ikke alle kan gøres gældende mod Banken paa et givet Tidspunkt; dette maatte jo føre til Kravet om absolut Likviditet, og Banken kunde ikke virke som en Kreditbank; man gaar ud fra, at Omløbet vil fastholde ganske vist aftagende Beløb af Sedlerne, men før eller senere maa alle Sedlerne indfris; man gaar ud fra Nødvendigheden af, at Seddelbanken maa være selvlikviderende, uden at spørge om, hvorvidt et saadant Forlangende med Rette kan stilles ud fra økonomiske Synspunkter.

Udgangspunktet for Teorierne om Seddeldækning var, at Guldmønten er det almindelige og naturlige Omsætningsmiddel; i denne Cirkulation af Guld benyttes da tillige Banksedler, særlig paa større Beløb; Kravet om Guld gennem Præsentation af Sedlerne kan rejses baade til Export og fra Indlandets Side, idet Omløbet en skønne Dag faar Mistillid til Banken og vil forlange Guldmønt i Omsætningen. Kun denne sidste Mulighed kan i Virkeligheden føre til den ovenomtalte Likviditetsfordring; det individualistiske Likviditetsbegreb forudsætter altsaa Mulighed for at gaa over til et andet Omsætningsmiddel. Det behøver ikke i og for sig at være Mønt i Stedet for Sedler,

man saaledes ønsker at benytte; det er muligt, at Befolkningen har vænnet sig af med at benytte Mønt og kun benytter Sedler; men der bestaar i det paagældende Samfund — og saaledes var ogsaa Forholdene i England i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, da Sedeldækningsteoriene udformedes — en Flerhed af Seddelbanker, og i saa Fald er der til en vis Grad Mulighed for at gaa over til Benyttelse af en anden Banks Sedler. Men i vore Dage, hvor man har en monopoliseret Seddelbank, og hvor i adskillige Lande Guldmønten ikke mere cirkulerer eller overhovedet kan cirkulere, bestaar Mulighed for Overgang til andre Omløbsmidler faktisk ikke. Hvorledes man har levet sig ind i Tanken om, at Indlandet kan stille Krav om Guldmønt til Cirkulation, viser sig i, at man i adskillige Lande under Krigen fremhævede, at Tilliden til de uindløselige Sedler var urokket — det var ganske naturligt det gængse Omløbsmiddel, der ikke kunde erstattes med andet, man benyttede og maatte benytte; hvor Indlandet i enkelte Tilfælde som ved Udbrudet af en Krig, har stillet Krav om Guld, har man da ogsaa omgaaende ophævet den Lovgivning, der gav Mulighed for at stille disse Krav.

Indlandet kan saaledes ikke, berøvet Muligheden for at gaa over til et mere betryggende Omløbsmiddel, stille Krav om Indløsning af Banksedler, og ud herfra kan Fordringen om Selv-Likviditet derfor ej heller opstilles. Men da af Hensyn til Udlandet? Det er i denne Forbindelse, Likviditetsspørgsmaalet kommer frem for en Seddelbank. Kan den imødekomme de Krav om udenlandske Betalingsmidler eller Guld, der kan blive stillet til den, er den ogsaa likvid. Den Valutapolitik, der føres fra en Seddelbanks Side, tager da ogsaa Sigte paa Opretholdelsen af Likviditeten, idet den gaar ud paa, at der ikke fra Udlandets Side skal kunne opstaa ekstraordinært store Krav eller, om de af uforudsete Aarsager dog opstaar, da skal kunne imødekommes. Tænker man de Virkninger igennem, en Diskontoforhøjelse har, vil man se, hvorledes de alle gaar ud paa at øge Landets og derigennem Seddelbankens Likviditet; Nedpresning af Prisniveau, Export af Obligationer eller Optagelse af Laan i Udlandet under andre Former o. s. fr., alle gaar de ud paa at øge Likviditeten. Krav om Indløsning af Sedler eller, om man vil, Krav om Guld, kan altsaa kun stilles til en Seddelbank, om Kreditudvidelsen i det paagældende Land, under iøvrigt uforandrede Forhold, har været stærkere end andetsteds, og jo mindre Kreditudvidelsen i et Land har været i Forhold til Udlandets, desto større er Likvi-

diteten i Seddelbanken og jo mindre Krav vil der ogsaa blive stillet til den.

Som Seddelbankerne har lært at indrette deres Politik efter den Reserve, de har i udenlandske Betalingsmidler (derunder Guld) ud over hvad de efter Dækningsreglerne skal have, bliver det Seddelbankens Opgave under normale Forhold at holde Landets Reserve udadtil, d. v. s. have Landets Likviditetsreserve. Naar man kan iagttage, hvorledes Gang paa Gang under Kriser Seddelbankerne ogsaa kan træde til overfor Indlandets Banker, i det Maal det kan ske af valutariske Hensyn overfor Udlandet, og dermed giver Laan, der er saa langt borte fra „Selv-Likviditet“ som vel muligt, forstaar man, at man indenfor den nyere Bankteori kommer ind paa en anden Opfattelse af Banklikviditet; fra at mene det nødvendigt for en Seddelbank at være selvlikviderende i sine Anlæg naar man til, at en Seddelbank holder sig likvid, først ved Hjælp af en Reserve af udenlandske Betalingsmidler og dernæst ved sin Politik, der væsentligst gaar ud paa Laantagen i Udlandet under en eller anden Form. Reserve maa altsaa staa i Forhold til, hvor hurtigt denne Politik kan vise sine Virkninger; jo hurtigere Laan gives, jo større Magt Seddelbanken ved at skaffe sig i Indlandet o. s. fr., jo mindre kan Reserve under iøvrigt lige Forhold være. Da Udlandet kun vil stille Krav for selv at opretholde sin Seddelbanks Likviditet, forstaar man ogsaa, at Udlandets Krav maa blive forholdsvis beskedne, om et Lands Seddelbank fører den rigtige Valuta- og Likviditetspolitik, og man forstaar da ogsaa bedre den Udvikling, der i saa Henseende gik paa før Krigen, og som stod i saa skærende Modstrid med den gængse Teori. Efter det individualistiske Krav om Bankens Selvlikvidering var det berettiget at vente, at der til Tider skete ret betydelige Ændringer i Seddelbankernes Guldbeholdninger, men Udviklingen viste, at dette ingenlunde var Tilfældet; c. 5 pCt., har en Forfatter engang ment, af Verdens monetære Guldbeholdning var paa Vej i Løbet af et Aar, medens Resten laa urørt i Bankernes Kældre. Det var for en meget væsentlig Del Ny-Guldet, der søgte at finde sit blivende Sted.

Den Likviditetsopfattelse, man ud herfra naar til, er i Modsætning til den tidligere social, fordi den betragter Seddelbanken i et Land som et Led i hele Verdensomsætningen og det derover dannede Betalingssamfund. Den er Udtryk for den gamle Paastand, at Guldet, der ligger i Bankerne, er ret ligegyldigt, og at Reglerne om Seddeldækningen i første Række blot be-

tyder, at Guldets Værdi dermed kan holdes oppe. Likviditeten opretholdes ved at faa Krav paa andre, enten ved disses Ydelse af Laan eller ved deres Køb af Varer, man besidder; Likviditet er en Ligevægt, fremgaaet af andres Krav paa en og ens egne Krav paa andre, og man kan derfor imødekomme andres Krav i det Omfang disse eller Markedet vil købe, hvad man har at sælge; det er dette Synspunkt paa Likviditet, der lægges til Grund, naar f. Ex. Moulton hævder: liquidity is tantamount to shiftability¹⁾. —

Det samme Forhold, der saaledes gør sig gældende med Hensyn til Seddelbankernes Likviditet, raader ogsaa med Hensyn til de ikke-seddeludstedende Banker indenfor et Land; i saa Henseende er der kun en Gradsforskel mellem Seddelbankens Sedler og de ikke-seddeludstedende Bankers Giropenge. Ogsaa disse Banker er i deres Skabelse af deres Kreditomsætningsmidler afhængige af andre Bankers Kreditudvidelse, som Seddelbanken i ét Land af Seddelbankerne i andre Lande.

Ikke sjældent ser man fremhævet, hvorledes det for en Sparekasse fortrinsvis kommer an paa at bevare Sikkerheden ved sine Udlaan, medens det for Bankerne kommer an paa at bevare Likviditeten; denne Forskel motiverer man sædvanligvis med, at Indlaanene i de to Slags Pengeinstitutter stammer fra forskellige Kredse i Befolkningen, i Sparekasser fra Folk, der opnaar Indkomst uden at gøre nogen Indsats med Erhvervskapital i Næringslivet, og i Bankerne fra Folk, der faar Indkomst gennem Omsætning af Erhvervskapital. Indlaanene i Sparekasser fremgaar altsaa af henlagte Dele af Indkomst, Indlaanene i de ikke-seddeludstedende Banker — i det følgende for Letheds Skyld kaldet Kreditbanker — er derimod Næringslivets Erhvervskapital, naar den antager Pengeformer. Men i begge Tilfælde gaar man ud fra, at der forud for Indlaanet ligger en Opsparingsproces, at hverken Sparekasser eller Banker kan raade over flere Midler i deres Udlaan, end Folk har betruet dem gennem deres Indlaan — at Indlaanene med andre Ord er oprindelige.

Dette er ikke og kan ikke være rigtigt for Kreditbankens Vedkommende — idet vi her regner med den rene Sparekasse- og den rene Banktype, som ovenfor er karakteriseret. Er

¹⁾ I sin Artikel: Commercial banking and capital formation. III. Journal of Political Economy. Chicago 1918. — En god Fremstilling af de to Likviditetsopfattelser i Waldo F. Mitchell: The uses of bank funds. Chicago 1925, og samme Forfatters Artikel i Journal of Political Economy. Chicago 1923.

Checken, forsaavidt den kommer til Girering, et Kreditomsætningsmiddel — og det anfægtes vel næppe af nogen — maa i et Samfund Indlaanene i Bankerne være skabt gennem Bankernes Udlaan i det Omfang, hvori Checken benyttes som Grundlag for Giro (eller Afregning mellem Bankerne); Indlaanene maa saaledes være afledede Indlaan for en større eller mindre Dels Vedkommende. Et Udlaan i en Bank godskrives Laantagerens Konto, og som denne disponerer over Beløbet, dukker Bankens Udlaan op paa Indlaanskonto hos dem, Laantageren betaler; Indlaanene er saaledes voxede med det skete Udlaan. Udvides Kreditydelsen i et Samfund maa dette saaledes føre til stigende Udlaan og Indlaan i Bankerne, og det uden at der forud er gaaet en Opsparingsproces. Dette Synspunkt er man fortrolig med i engelsktalende Lande, hvor Checken jo ogsaa er mest i Brug; baade i England og i de Forenede Stater menes Indlaanene i Banker for $\frac{3}{4}$ ' Vedkommende at stamme fra Bankernes Udlaan, at være afledede Indlaan. Alt efter om man betragter eller kan betragte Indlaanene i Bankerne som oprindelige eller afledede, maa ogsaa Hensigten med at ville sikre Indlaanene ved et Garantifond blive forskellig; gaar man ud fra, at Indlaanene er oprindelige, vil man ved Fondet sikre Befolkningens opsparede Midler — ud fra de afledede Indlaan vil man derimod sikre Kreditlet, Checken, der danner Grundlaget for Gireringen (Giropenge), paa samme Maade som man har sikret det andet Omløbsmiddel, Banksedlen, gennem en dertil sigtende Lovgivning. Da man i Praksis ikke kan adskille de to Arter af Indlaan fra hinanden, forstaar man, at Tanken om Garantifondet forekommer mange uklar og at Diskussionen herom er blevet saa vidtstvævende som Tilfældet er. Alt efter om man er gaaet ud fra, at Indlaanene i et Land fortrinsvis er oprindelige eller afledede, har selve Udgangspunktet for Debatten været forskelligt.

Hensigten med den statslige Lovgivning i de Forenede Stater, som ovenfor kortelig er skildret, har været at ville betrygge Giropenge paa samme Maade som Banksedlen gennem Unionens Lovgivning var sikret. Udformningen af Tanken om Garantifonden i Enkeltstaterne er da ogsaa direkte hentet fra Unionens Lovgivning om Banksedler. Som bekendt var i Staterne de seddeludstedende Banker forpligtede til at indbetale 5 pCt. af det udstedte Seddelbeløb i Guld til Treasury i Washington som et Indløsningsfond og dermed ogsaa et Garantifond for Sedlerne; ikke mindst kommer Ligheden frem i den Ændring, Loven i Oklahoma i 1909 undergik, idet det

efter denne bestemtes, at Garantifonden netop skulde udgøre 5 pCt. af Bankernes Indlaan. Yderligere kan man iagttage, hvorledes adskillige af de Stater, der har gennemført Garantifondslovgivningen, udtrykkelig tager Sigte paa at betrygge Giropenge og søger at undtage de oprindelige Indlaan; saaledes undtog f. Eks. Texas Indlaan, der bar Rente eller særlig var sikrede, og lignende Bestemmelser kunde anføres fra Kansas og flere Stater. Fremdeles skal jeg henvise til det ovenfor anførte, at man udbetalte kontant af Fondet, saavidt det strakte til og for den øvrige Dels Vedkommende satte Garantibeviser i Omløb; naar det gælder at opretholde Værdien af Omløbsmidlet, Giropengene, maa ved en Bankstandsning øjeblikkelig Udbetaling af et andet Omsætningsmiddel være det eneste naturlige.

Et ganske andet Udgangspunkt har de hjemlige Forslag derimod haft; det er de oprindelige Indlaan, man har villet sikre, og særlig de mindre, hvad der forsaavidt falder naturligt efter den mindre Udbredelse, Checken her i Landet har. I teoretisk Henseende er det imidlertid Spørgsmaalet om at sikre Giropenge paa samme Maade som Banksedler, der frembyder størst Interesse, idet det ogsaa vil forstaas, at det fortrinsvis maa være gennem Skabelsen af de afledede Indlaan, den indbyrdes Afhængighed mellem Bankerne kommer frem, der skal kunne begrunde den intime Sammenhæng mellem Bankerne, der maa ligge til Grund for Garantifondstanken. Men hvor stærk bliver den indbyrdes Afhængighed mellem Kreditbankerne herigennem? I hvor høj Grad paavirker den enkelte Kreditbanks Politik de andre Bankers, saa at det bliver disse umuligt at bevare deres Likviditet? Det er Spørgsmaal, der næppe ud fra vor Viden om Bankkrediten endelig kan besvares, men nogle Momenter til Belysning af Problemet kan dog anføres.

En Udvidelse af Kreditgivningen i én Bank, stærkere end det almindelige Tempo, maa føre til, at den paagældende Bank mister Kasse, altsaa taber i Likviditet. Ligevægten maa dermed igen tilvejebringes ved, at den paagældende Bank har Tendens til Indskrænkning af sin Laangiven, medens de andre faar Tendens til Udvidelse af deres. Den Udvej staar imidlertid ogsaa aaben, at den Bank, der mister Kasse, søger at skaffe sig saadan gennem Salg af markedsgængse Papirer, hvor et Pengemarked eller et Kapitalmarked eksisterer, eller redis-konterer i Seddelbanken, om denne er villig til at afgive noget af sin Likviditetsreserve. Men hvad enten Banken nu gaar

den ene eller den anden Vej, vil det være saaledes, at Banken øger sin Likviditet ved Salg eller Belaaning hos de Banker, der har et Overskud af Likviditet, og det bliver derfor af overordentlig Vigtighed for en Bank, at dens Laan antager saadanne Former, at de er markedsgængse; derfor bliver det naturligt, at en Bank mindre lægger an paa, at dens Anlæg er selvlikviderende end paa at de er sikre og i markedsgængse Former, i Forbindelse med, at den holder en efter den Banks specielle Forhold passende Kasse. Gennem Anlæggenes Om sættelighed (herunder Rediskontering i Seddelbanken) opretholdes saaledes Kreditbankernes Likviditet, og man naar for disse Bankers Vedkommende til det samme Likviditetsbegreb, som ovenfor er skildret for Seddelbankernes Vedkommende; det Plan, hvori Seddelbankens Likviditet ligger, er maaske mere internationalt, Kreditbankernes mere nationalt bestemt, men som Kreditbankerne knytter internationale Forbindelser og dermed udvider det Marked, hvortil de eventuelt støtter sig for at opretholde Likviditeten, synes Forskellen mere og mere at svinde, og der kommer dermed nye Opgaver og nye Vanskeligheder frem for Seddelbanken, hvad vi dog ikke behøver at komme ind paa her.

Indenfor Kreditbankernes Kres bliver saaledes den enkelte Banks Likviditet medbestemmende for Opretholdelsen af de andre Bankers, men dog kun til en vis Grad; som nævnt kan en Bank undlade at udvide sin Kreditgivning, naar andre udvider; det vil ganske vist stille denne Banks Kunder ugunstigere, og disse vil stadig øve et Tryk paa Banken for at faa øget Kredit, men Muligheden bestaar ikke desto mindre for Ikke-Kreditudvidelse og dermed øget Kasse. Denne Kasse kommer da til at bestaa i Kontanter eller Krav paa Seddelbanken, og det er selvsagt denne Omstændighed, at de Indlaan, der skabes i en Bank gennem andre Bankers Udlaan, kan omsættes fra at være Krav paa den kreditudvidende Bank til at være Krav paa Banksedler eller andre Former for Krav paa Seddelbanken, der gør, at man ikke med Urette hævder, at den enkelte Bank trods al Afhængighed i sin Kreditpolitik af andre Banker dog maa siges at kunne bevare sin Likviditet; det sker ganske vist kun ved, at Banken til en vis Grad maa lægge sin Politik om, idet den maa bevare og under Krisen kun kan bevare sin Likviditet ved at holde større Kasse og i mindre Grad vente Støtte af Markedet end under normale Forhold: hvorvidt en Bank i Praxis vil gøre dette, ja, det afhænger af den Indsigt i Konjunktoren, Ledelsen er i Besiddelse af,

og dens Villighed til at tage Tabet ved at ligge med særlig stor Kasse.

Det ligger nær her at drage en Parallel med Forholdene paa det Tidspunkt, da der var en Flerhed af seddeludstedende Banker, saaledes som det har været Tilfældet i de fleste Lande. Den Gang lød der jo ofte Klager over, hvorledes en Banks stærke Udvidelse af Krediten førte til, at andre Banker ogsaa nødtes til at udvide deres Kredit, uagtet man skulde mene det umuligt at lægge et Pres paa den stærkt kreditudvidende Bank ved at præsentere dennes Sedler fra andre Bankers Side til Indløsning. Nogen maalbevidst Kreditpolitik, hævdede man, kunde der ikke føres under disse Forhold, og Udviklingen førte over i den monopoliserede Seddelbank. Men der er i den Henseende en efter min Mening afgørende Forskel mellem en Flerhed af seddeludstedende Banker og en Flerhed af Banker, der over Gireringen skaber Indlaan. I det første Tilfælde vil Krav om Indløsning kun kunne rettes mod en Bank af en anden, om denne kommer i Besiddelse af den førstes Sedler, og, da de fleste Lande, der havde flere Seddelbanker, ikke samtidig havde Indlaansforretning, var der derigennem givet Mulighed for, at én Banks Kreditudvidelse kunde gaa paa i længere Tid uden at sætte de andre Banker i Stand til at fremkomme med Krav om Indløsning. Anderledes derimod med Giropenge; disse kan ikke benyttes som Omsætningsmidler udenfor Bankerne, men kun i Bankerne, og derfor vil en Kreditudvidelse strax paavirke de andre Bankers Indlaan og dermed give disse Krav om Kasse fra de andre. Denne Forskel synes at være af saa afgørende Betydning, at en umiddelbar Sammenligning af nuværende Forhold med den Tid, hvor en Flerhed af seddeludstedende Banker existerede, næppe kan foretages.

Ud fra den Omstændighed, at Bankindlaan er afledede, kan man derfor næppe komme til at hævde, at det i og for sig er umuligt, omend vanskeligt, for en Bank at holde sig likvid. Muligt bliver Vanskelighederne større for mindre Banker, d. v. s. for saadanne, der ikke veje stærkt til ved Bestemmelsen af Tempoet i Kreditudviklingen. Fremdeles kan man anføre, at under en opadgaaende Konjunktur maa selvsagt Likviditeten øges; da et Tab paa en Kunde fra den enkelte Banks Synspunkt er et Tab i Likviditet, da en Fortjeneste for en Kunde i Øjeblikket er en Forøgelse af Likviditet for Banken, vil man allerede af disse Exempler se, at Likviditeten øges under en opadgaaende Konjunktur, og vanskeligt bliver det derfor for en

Bank under saadanne Forhold at holde sig tilbage og saa at sige forberede sig paa Krisen, som ovenfor er skildret.

Af hvad tidligere er udviklet angaaende Seddelbanken som Likviditetsreserve vil man forstaa, at delvis udføres den Opgave, som Garantifondet i de Forenede Stater skulde tage op, i Europa af velledelede Seddelbanker, og uberettiget er det ikke, naar Laughlin har ment¹⁾, at, om Staterne fik et elastisk Seddelomløb, saaledes som det i 1914 skabtes ved Federal Reserve Banksystemets Indførelse, vilde den megen Tale om Garanti for Deposita af sig selv høre op. Men der bliver dog tilbage en væsentlig Forskel, idet Seddelbankens Anvendelse af sin Likviditetsreserve i Kriser bliver vilkaarlig, alt efter hvorledes Styrelsen nu skønner det rigtigt, medens Garantifonden sætter sig den videre Opgave, uafhængigt af, hvorledes Forholdene ligger i en Bank, at opretholde dennes Likviditet. Vil man derfor gennemføre Garantifondet, synes Konsekvensen at være, at dette altid maa holdes i en saadan Form, at det betyder en virkelig Likviditetsreserve, altsaa holdes kontant. Holdes Garantifondet i rentebærende Obligationer eller som Indlaan i de Banker, der er Deltagere i Garantifondet, er det ej heller likvidt under Krise og vil i hvert Fald ved Salg af sine Værdier mindske Likviditeten andetsteds.

Tanken om Garantifondet synes særlig at vinde Tilslutning, hvor Bankvæsenet er stærkt decentraliseret, og dette er i og for sig naturligt nok, idet det under en Krise sædvanligvis vil være saaledes, at, hvis det drejer sig om en eventuel Standsning af en Storbank, vil der staa saadanne Interesser paa Spil, at man saa godt som altid vil finde en Ordning, ligesom Seddelbanken af samfundsmæssige Hensyn vil føle sig opfordret til at anvende sin Likviditetsreserve her; anderledes derimod, hvor det gælder en mindre Bank, og derfor har man i de Forenede Stater set, hvorledes Tanken om Garantifondet har været forholdsvis stærk i Staterne med de mange smaa Banker, der tilmed ikke i mange Tilfælde var naaet frem til Konsolidering.

Forlangendet om et Garantifond kommer derfor til at staa de Krav nær, der gør sig gældende i Banklovgivningen, at Bankerne skal holde øget Kasse, kontant i Seddelbankens Sedler eller i Tilgodehavende hos denne; Tanken staar ogsaa nær den Idé, der før Verdenskrigen var fremme i England, at Kreditbankerne skulde holde en Guldreserve og saaledes lette

¹⁾ Banking Progress. New York 1920.

Bank of England dens Opgave, at være Landets Likviditets-reserve. Ideen om Garantifondet tilsigter saaledes at forpligte Kreditbankerne til at bære Omkostningerne ved at holde deres egen Likviditetsreserve; man kunde mene, at dette maatte være en betydelig Fordel for Seddelbanken og lette dens Opgave, at opretholde Likviditeten i Landets Banker i det Omfang, dette lader sig forene med Opretholdelsen af Landets Valuta; dette behøver dog næppe altid at blive Tilfældet, og bl. a. vil det afhænge af, om Fondets Styrelse formaar at lade sin Politik gaa Haand i Haand med Seddelbankens. Exempelvis skal nævnes, at det gentagne Gange har vist sig i de Forenede Stater, at Garantifondets Ledere, naar en Bank har truet med Standsning, har hjulpet den underhaanden med Fondets Midler, saa at dette var udtømt, naar Standsningen indtraadte.

En amerikansk Forfatter mener¹⁾, at Erfaringerne fra Oklahoma viser, hvorledes den Nervøsitet, der ellers under en Krise opstaar mellem oprindelige Indlaanere og leder til et run paa Bankerne, ikke kommer frem, hvor Garantifondet staar bag, men at Garantifondstanken har lidt Nederlag overfor den videre Opgave, denne Stat satte, at sikre Giropenge. Vi ledes dermed over til at se Ideen om Garantifondet i Relation til de oprindelige Indlaan.

Ud fra det afledede Indlaans Natur har man sagt, at Garantifondet skulde sikre en Banks Indlaan ved at sikre de andre Bankers Udlaan. Ud fra det oprindelige Indlaan maa man derimod hævde, at man vil sikre en Banks Indlaan ved at sikre dens Udlaan gennem Garantifonden og dermed kommer man ind paa de Synspunkter, der saa ofte er gjort gældende, at Publikum maa vide at se sig for, i hvilken Bank de anbringer deres Penge, idet man dog ikke sjældent sonderer de uselvstændige Mennesker ud, der er Opsparere af forud erhvervet Indkomst. Derimod maa de oprindelige Indlaanere, for hvem Indkomst fremkommer gennem Omsætning af Erhvervskapital, kunne se sig for, og det Forslag, der fremsattes af the comptroller of the currency er i saa Henseende interessant, som det netop forsøger efter Indlaanets Størrelse at sondre mellem de to Arter af Indlaanere, uden nærmere at undersøge, hvorvidt de store Indlaan er oprindelige eller afledede. Som nævnt hviler disse Synspunkter særlig paa, at Indlaanet altid er oprindeligt, at Forretningsmanden begynder

¹⁾ Robb, anf. Sted, S. 182—83.

med en Kapital i Penge, som han indsætter i en Bank, hvis Balance han studerer og finder sund; og skulde det senere hænde, at han under sine maanedlige Studier af Balancen finder Banken mindre vel ledet, staar det ham frit for at tage sine Indlaan ud af Banken og gaa andetsteds hen. Den frie Stilling, man saaledes tillægger Forretningsmanden, passer imidlertid næppe paa ham, men derimod langt snarere paa den oprindelige Indlaaner, der i Kraft af, at han er aflønnet, er Rentenyder ell. lign., staar i et ganske ensidigt Forhold til en Bank og derfor kan afbryde Forbindelsen med denne, naar han vil. Selv om man gaar ud fra, at en Banks Indlaan kun er oprindelige, vil Kundeforholdet derfor sjældent begynde eller fortsættes som ovenfor skildret. Forretningsmanden faar Konto i den Bank, hvor han kan faa Kredit, og det er jo ogsaa dette der gør, at selv om han faar Mistillid til sin Bankforbindelse holder han ved; Forretningsmandens Indlaan er aldrig de nervøse Indlaan, da han ganske naturligt maa betragte sin Bankforbindelse som Kreditkilden. Argumentet om, at Forretningsmanden derfor ikke behøver at beskyttes, er saaledes næppe rigtigt.

Tænker man sig et Samfund, hvor man kun benytter Banksedlen som Kreditomsætningsmiddel, maa Indlaanene i Bankerne alle være oprindelige og maa vel overvejende stamme fra Ikke-Forretningsfolk. Disse Banker kan derfor kun udlåne, hvad de gennem deres Indlaan faar i Kasse, og de bliver i deres Virkemaade kun forskellige fra Sparekasser derigennem, at de anbringer de modtagne Indlaan paa en anden Maade end disse. Der vil i saa Fald ikke kunne opstaa en direkte Forbindelse mellem Bankernes Kreditydelse, men kun indirekte over Kundene, idet en Kunde ikke i givet Tilfælde kan efterkomme sine Forpligtelser, om hans Forbindelser ikke kan svare til, hvad de er ham skyldig som Følge af en Banks Standsning; forsaavidt bliver Forholdet i Praxis det samme. Men der vil blive den væsentlige Forskel, at Kreditydelsen i et saadant Samfund fra de ikke-seddeludstedende Bankers Side vil være forholdsvis beskeden; Skabelsen af Kreditmidlet, Banksedlen, ligger jo hos Seddelbanken, og hvad de andre Banker kan udlåne er forud opsparet Kapital; derfor kan disse andre Banker ej heller gennem deres Virksomhed komme til at øve større Indflydelse paa Konjunkturudviklingen. Derigennem fremtræder den Forsikringstanke, der ligger bag Garantifondet, i en ganske anden Skikkelse.

Imidlertid turde det her opstillede Tilfælde, at Indlaanene

i Bankerne er oprindelige, frembyder mindre Interesse end det ovenfor udførlig behandlede, at Bankindlaanene er afledede; Udviklingen gaar ogsaa her i Landet med Checkens Udbredelse stærkt i Retning af, at Indlaanene mere og mere maa betragtes som afledede, og de betydelige Svingninger i Bankindlaanene, der her i Landet viser sig i de sidste 20—30 Aar, tyder ogsaa herpaa.

Hvorvidt det er muligt og berettiget at ville gennemføre et Garantifond for Bankindlaan, har som nævnt ikke skullet besvares her; det bliver næppe ej heller Nationaløkonomien, der i Fremtiden kommer til at afgøre Spørgsmaalet, naar det igen dukker op. Det er Problemets Opstilling mere end dets Løsning, der her er forsøgt.

ARBEJDSEFFEKTIVITET OG ARBEJDSLØN.

Af Jørgen Pedersen.

Under Drøftelsen af Aarsagerne til den herskende Arbejdsløshed er man kommet ind paa Spørgsmaalet om Arbejdets „Effektivitet“, idet man har ræsonneret, at saafremt det kunde paavises, at Arbejdets Effektivitet var steget lige saa meget eller mere end Arbejdslønnen, havde man dermed ogsaa godtgjort, at Arbejdsløsheden ihvert Fald ikke kunde skyldes Arbejdslønnens Højde.

Ordet Arbejdseffektivitet er forsaavidt særdeles egnet til at spille en stor Rolle i Diskussionen om et Problem, til hvis Løsning saa vigtige Interesser knytter sig, som det i sig selv er tilstrækkelig uklart og dunkelt til, at man ved dette Trylleords Hjælp kan komme til snart sagt et hvilket som helst Resultat, man ønsker.

Da Tingene imidlertid ikke former sig efter de forskellige Ønsker, turde det være i alle Parter Interesse paa dette som paa andre Omraader at opnaa den størst mulige Klarhed over de herhenhørende Foreteelsers Sammenhæng, og det skal da være Opgaven i det følgende dels at betage Begrebet Arbejdseffektivitet noget af dets mystiske Karakter dels at undersøge, hvorvidt man kan opstille en saadan Definition af dette Begreb, at man ved at operere med det kan faa et Svar paa Spørgsmaalet om Arbejdslønnens Indflydelse paa Beskæftigelsesgraden. Men denne Definition maa altsaa være saaledes beskaffen, — uanset hvor meget eller hvor lidt den iøvrigt har at gøre med, hvad man sædvanlig forstaar ved Arbejdseffektivitet, — at det lagttagelsesomraade, der falder ind under den, har Betydning for Spørgsmaalet om Arbejdsgivernes Evne til at betale en given Arbejdsløn. Den Tankegang man under Diskussionen af disse Spørgsmaal er inde paa, er nemlig aabenbart den, at hvis Arbejdseffektiviteten er steget i samme Grad som, eller mere end Lønnen, vil Arbejdsgiverne ikke, hvad Lønnen angaar,

have nogen Anledning til at standse eller indskrænke Bedriften. En anvendelig Definition maa da være saaledes, at denne Tankegang er rigtig.

Vi vil nu prøve os frem med forskellige Definitioner for at se, hvad de kan bruges til. For det første kan vi lade Begrebet Arbejdseffektivitet betyde den Grad af Muskelbevægelse eller psykisk Anspændelse, Arbejderen yder under Arbejdet. Hvis Arbejderen gør flere eller stærkere Muskelbevægelser i de Tilfælde, hvor det er saadanne Bevægelser, det kommer an paa, eller hvis han i højere Grad koncentrerer sin Opmærksomhed paa sin Gerning, hvor noget saadant er det afgørende, vil det materielle Arbejdsprodukt under iøvrigt lige Forhold øges. For at give den Art af Arbejdseffektivitet et Navn kan vi kalde den „personlig Effektivitet“.

Vi kan dernæst udtrykke Begrebet Arbejdseffektivitet ved Mængden af de Produkter, der i en Virksomhed produceres pr. anvendt Arbejdstime. Herved ser man altsaa bort fra, om de Redskaber, hvormed Manden arbejder, er undergaaet Forandring, om Arbejdets Organisation eller Metode er forskellig paa de forskellige Tidspunkter. Vi kan kalde dette for „teknisk Arbejdseffektivitet“, uden at der i dette Navn ligger andet end et Middel til at skelne denne Definition fra andre.

Endelig kan vi definere Arbejdseffektiviteten ved Værdien¹⁾ af det materielle Produkt divideret med Antallet af anvendte Arbejdstimer og kalde dette „økonomisk Arbejdseffektivitet“. Hermed mener vi at have nævnet de Definitioner, der kan være Tale om. Man vil dog mulig indvende, at det vilde være rimeligere at definere Arbejdseffektiviteten ved Værdien af det i en given Tidsenhed pr. Mand frembragte materielle Produkt med Fradrag af Aflønning til den ved Arbejdet anvendte Kapital, men en saadan Definition vil være uden enhver praktisk Betydning, da det ikke kan fastslaaes, hvorledes den paa-gældende „Kapital“ bør aflønnes. Det kunde være lige saa rimeligt at gøre Fradrag for den organisatoriske Indsats, Arbejdslederen har gjort, men ogsaa her støder man paa den Vanske-

¹⁾ Overalt, hvor der i denne Afhandling tales om det økonomiske Arbejdsresultat eller Arbejdsprodukt, tænkes paa „value added in manufacture“ eller, som man undertiden kalder det paa dansk, „Forædlingsværdien“; i Landbruget bruges Betegnelsen „det samfundsmæssige Udbytte“. Det bemærkes, at der under de følgende Betragtninger ses bort fra alle Skatter, der paaahviler Virksomheden som saadan; endvidere at alle de i en Virksomhed beskæftigede Personer med Undtagelse af den, der har det økonomiske Ansvar, regnes for Arbejdere.

lighed, at man ikke ved, hvilken Værdiandel der bør tilregnes den.

Vi vil nu undersøge om — og i saa Fald hvor langt — vi ved at operere med en af disse Definitioner kan nærme os Løsningen af Spørgsmaalet om Arbejdsløshedens Aarsag, samt hvilke Biprodukter af Interesse Arbejdet med disse Definitioner kan give.

De to første Definitioner ligner hinanden deri, at Effektiviteten i begge Tilfælde udtrykkes ved Størrelsen af det „materielle“ Produkt pr. Arbejdstidsenhed. Dette er en under Hensyn til Formaalet uheldig Egenskab; thi hvad kan det nytte, at der f. Eks. i en Margarinefabrik produceres 30 % mere Margarine pr. Arbejder paa et Tidspunkt end paa et andet, naar Margارين i samme Periode er faldet i Pris med f. Eks. 40 %. Det omvendte Tilfælde kunde ogsaa tænkes, nemlig at hverken den personlige eller den tekniske Effektivitet var steget, men derimod det frembragte Produkts Værdi.

I begge Tilfælde vil det gælde, at Arbejdseffektiviteten er ganske irrelevant for Beskæftigelsesgraden.

Dermed kunde vi i og for sig lade disse to Definitioner falde som ubrugelige for vort Formaal. De har imidlertid Interesse i anden Henseende.

Hvis det kunde fastslaaes, at den personlige Effektivitet ved Forkortelse af Arbejdsdagen var steget i større eller mindre Grad, vilde Kravene om en Forlængelse af Arbejdstiden op-høre eller dog blive mindre vidtgaaende, lige som der eventuelt kunde blive Tale om en yderligere Forkortelse. For at kunne fastslaa med Sikkerhed, om en saadan Effektivitetsstigning havde fundet Sted, maatte man have Bedrifter, i hvis Organisation og Teknik der ikke var foregaaet andre Ændringer end Arbejdstidens Indskrænkning. Saadanne Bedrifter eksisterer vel ikke, men i enkelte Virksomheder vilde man maaske kunne finde en saadan Tilnærmelse dertil, at Resultatet kunde give et Fingerpeg.

En lignende Interesse knytter der sig til den tekniske Effektivitet. Den adskiller sig fordelagtigt fra den personlige Effektivitet derved, at den er lettere at maale. I alle Virksomheder, hvor der kun produceres en enkelt Vare, frembyder Maalingen slet ingen Vanskelighed, idet man da blot dividerer Antallet af Arbejdstimer op i Produktionsmængden. Fremstilles der flere Varer i Virksomheden eller, hvad der er ganske det samme, flere Kvaliteter af samme Varebenævnelse, er Maalingen vanskeligere. Hvis Forholdet mellem Størrelsen af de produ-

cerede Mængder af hver Kvalitet er uforandret, er Sagen lige til; er dette Forhold derimod undergaaet Ændringer, maa man søge at udfinde, hvilken Del af det udførte Arbejde der bør henføres til Produktionen af hver enkelt Artikel. Har man overvundet de Vanskeligheder, som det her nævnte Forhold frembyder, er der heller ikke flere, idet man lader Ændringerne i de tekniske Forhold ganske ude af Betragtning.

Denne sidste Omstændighed foraarsager maaske, at mange vil mene, at Begrebet teknisk Effektivitet er uden enhver praktisk Betydning; man vil spørge, hvad det kan nytte at faa at vide, at det pr. anvendt Arbejdstime i en Tændstikfabrik producerede Antal Tændstikker er steget fra et Tidspunkt til et andet, naar man ikke ved, om dette skyldes en Indsats fra Arbejdernes, Ledelsens eller Kapitalens Side.

Dertil er at sige, at der her vel er et forstyrrende Element, men dog et Element af mindre Betydning, end man skulde tro. Det økonomisk vigtige er jo ikke saa meget Spørgsmaalet, hvorvidt Arbejderne har ydet en større personlig Indsats pr. Tidsenhed (den personlige Effektivitet) som, hvorvidt der ved en Samvirken mellem Ledelse, Maskinkraft og Arbejde fremkommer et større Produktionsresultat. Om Produktionsmængden pr. Tidsenhed i en Fabrik er forøget efter Indførelse af 8-Timers Arbejdsdag, fordi denne Foranstaltning har tvunget Lederne til at indføre en bedre Organisation af Arbejdet eller anskaffe mere praktiske Maskiner, eller Forøgelsen er sket ved, at Arbejderne har ydet den samme personlige Indsats i en kortere Tid, som han før ydede i en længere, er med Hensyn til de økonomiske Virkninger af Arbejdstidens Forkortelse af omtrent samme Betydning. Det eneste, der skal trækkes fra Produktmængden for at faa det afgørende Moment frem, er den Del af denne Produktmængde, som maa afgives til Kapitalen for at opnaa dennes Medvirken; derimod ikke den Produktmængde, der skyldes Ændringen i Kapitalforholdene.

Et saadant Fradrag lader sig imidlertid sjældent foretage, og man maa derfor slaa sig til Taals med det, vi har kaldt den tekniske Arbejdseffektivitet, og nøjes med, hvor dette er af Betydning, at skønne om Betydningen af det lige nævnte forstyrrende Moment. Hovedsagen er dog, at man er klar over den begrænsede Betydning, man paa Grund af disse Mangler kan tillægge den tekniske Effektivitet.

Som nævnt kan man ikke hverken af den personlige eller den tekniske Arbejdseffektivitet se noget om, hvorvidt en eventuel Forhøjelse af Arbejdslønnen i det paagældende Fag eller

den paagældende Virksomhed vil føre til eller har ført til Arbejdsløshed. Arbejderne lønnes ikke med de Produkter, de frembringer, men med Penge. Hvis man kunde tænke sig, at den personlige eller tekniske Arbejdseffektivitet mellem 2 Tidspunkter havde forandret sig lige meget paa alle Omraader inden for Samfundet, og der heller ikke var foregaaet væsentlige Forskydninger i Forbruget, og under Forudsætning af uforandrede Prisrelationer mellem de forskellige Varer og uforandret Prisniveau, vilde en Lønstigning i Størrelse nøjagtig svarende til Effektivitetsstigningen ikke kunne føre til Arbejdsløshed.

Disse Forudsætninger vil imidlertid aldrig blot tilnærmelsesvis være tilstede. Arbejderne i de Virksomhedsgrene, hvori Effektivitetsstigningen har været størst, vil ikke kunne hævde en tilsvarende Lønforhøjelse, fordi de Varer, de producerer, er faldet i Pris i Forhold til de Varer, ved hvis Frembringelse en mindre eller ingen Effektivitetsstigning har fundet Sted. Ogsaa andre Momenter, f. Eks. monopolistisk Prispolitik i en eller anden Erhvervsgren, kan komme til at gøre sig gældende, saaledes at Ændringerne i Produkternes Værdi ikke kan komme til at variere paa samme Maade som Ændringerne i den personlige eller tekniske Arbejdseffektivitet.

Spørgsmaalet er nu, hvilken praktisk Betydning det ovenfor opstillede Begreb „den økonomiske Effektivitet“ har. Ved dette Begreb sammenstiller man som nævnt en Arbejdstidsenhed med Værdien af det i denne Tid frembragte Produkt. At man ikke ved at betragte Forholdet mellem disse to Størrelser kan se noget om, hvilken teknisk Merydelse pr. Tidsenhed f. Eks. en Arbejdstidsforkortelse har medført, turde være indlysende. Værdiforøgelsen kan bl. a. hidrøre fra saadanne Momenter som monopolistisk Prispolitik inden for Branchen. Til Bedømmelsen af dette Spørgsmaal er den økonomiske Effektivitet altsaa ganske uden Betydning.

Men kan man da ikke sige, at saafremt den økonomiske Effektivitet er steget lige saa stærkt som eller stærkere end Lønnen, vil Arbejdsløshed i det paagældende Fag eller den paagældende Virksomhed ikke kunne skyldes Lønhøjden?

For alle bestaaende Virksomheders Vedkommende, hvad enten der er foregaaet en Forøgelse af Kapitalanvendelsen eller ikke, maa dette Spørgsmaal besvares bekræftende; at Forøgelsen i Kapitalanvendelsen ikke kan forrentes, vil ikke kunne give Anledning til Arbejdsløshed, saalænge Driftsherrerne handler økonomisk, og der ikke er Mulighed for at føre en midlertidig monopolistisk Prispolitik.

Ved Undersøgelsen af den økonomiske Effektivitet skulde det altsaa være muligt at sige, hvorvidt den Omstændighed, at der gaar Folk ledige, medens bestaaende Virksomheder enten ligger stille eller gaar med indskrænket Drift, skyldes Arbejdslønnens Højde.

Der er imidlertid den uheldige Omstændighed at tage Hensyn til, at den Værdi, man maatte indsætte for Produktionsværdien, maatte være den Værdi, Produkterne vilde have, saafremt Virksomheden udnyttedes til fuld Kapacitet, eller dog naar alle Mand var i Arbejde. Og denne Værdi kender man ikke.

Hertil kommer yderligere, at saasnart nye Virksomheder skal oprettes, for at alle Arbejdere kan komme i Virksomhed, eller gamle Virksomheder skal forsynes med ny Kapital, vil den økonomiske Effektivitet ikke længere kunne tjene som Maalestok for, hvilken Løn der kan betales, idet saadan ny Kapital ikke vil være til Raadighed, medmindre der er Udsigt til Forrentning.

Paa Grund af disse Forhold mister den økonomiske Effektivitet ganske sin praktiske Betydning. Enhver vil nemlig let indse, at det ikke vil være muligt med blot rimelig Tilnærmelse at finde statistiske Oplysninger eller andet Erfaringsmateriale hverken fra Fortid eller Nutid, der kunde benyttes til Beregning af den økonomiske Effektivitet, saaledes som vi her har defineret den.

Man kunde naturligvis undersøge og konstatere den økonomiske Effektivitet i de i Gang værende Virksomheder; dette vilde være en lige saa let som formaalsløs Opgave. Det er nemlig klart, at ifølge vor Definition kan Lønnen i en i Gang værende Bedrift ikke være højere end, hvad svarer til den økonomiske Effektivitet, idet Indkomsten af Virksomheden i saa Fald ikke vilde kunne dække Lønnen, hvorfor det ikke vilde være økonomisk at holde Virksomheden igang.

Derimod er der naturligvis Mulighed for, at Lønnen kan være mindre end, hvad svarer til Effektiviteten, og i saa Fald kunde man mene, at det var berettiget at slutte, at det vilde være økonomisk for Arbejdsgiverne at antage flere Arbejdere, og man skulde altsaa dog i dette Tilfælde kunne sige, at Arbejdsløsheden ikke skyldtes, at Arbejdsgiverne ikke som økonomisk handlende Mennesker kunde betale den krævede Løn. Af det foregaaende vil det imidlertid være fremgaaet, at en saadan Slutning ikke er rigtig, idet der vilde være Mulighed for en Ændring i den paagældende Vares Pris, saafremt Produktionen udvidedes.

Man kunde nu spørge, om den økonomiske Arbejdseffektivitet ikke netop finder sit bedst mulige Udtryk i den faktisk betalte Arbejds løn, idet det vil betale sig for Arbejdsgiverne at antage Folk saalænge, indtil Lønnen er lig Effektiviteten. Teoretisk set maa dette Spørgsmaal besvares benægtende, da der er Mulighed for, at Kapitalen kan være i en saadan Stilling, at den kan tilegne sig en Del af Udbyttet. Betragter man imidlertid Forholdene for Erhvervslivet som Helhed paa to forskellige Tidspunkter, og har man paa begge Tidspunkter fuld Beskæftigelse af Arbejdskraften af mere end rent forbigaaende Natur, saa vil det holde Stik, at man ikke kan finde noget bedre Udtryk for Effektivitetsforandringen mellem de to Tidspunkter end Forandringen i den herskende Arbejds løn.

Men derved er vi altsaa kommet dertil, at Effektivitetens Forandringer maales ved den Arbejds løn, som kan betales og ikke omvendt. Samtidig indser man let det opstillede Begrebs rent formelle Karakter.

Det er altsaa ikke muligt at definere Begrebet Arbejdseffektivitet paa en saadan Maade, at man ved at operere med dette Begreb kan afgøre, hvilken Løn Erhvervslivet kan betale, naar dette drives, som Tilfældet jo i Almindelighed er, ud fra privatøkonomiske Synspunkter.

Det kunde dog synes, som man maatte kunne sige, at saafremt den gennemsnitlige „Realløn“ ikke var steget mere end den gennemsnitlige tekniske Effektivitet — disse to Størrelser kan nemlig umiddelbart sammenlignes, da de begge skulde udtrykke et Kvantum Goder — kunde en eksisterende Arbejds løshed ikke henføres til Arbejds lønnens Højde.

Naar man har kunnet mene dette, og naar der allerede fra flere Økonomers Side er foretaget statistiske Undersøgelser med Henblik paa Løsningen af dette Spørgsmaal, kan det vanskeligt forklares paa anden Maade, end at de paagældende ikke har kunnet frigøre sig fra den i visse Fagkredse herskende Tilbøjelighed til at operere med et kun i Fantasien eksisterende isoleret arbejdende Individ eller Gruppe af Individuer, for hvem det materielle Produkt altid maa staa som Udtryk for Resultatet af hans Virksomhed.

Denne Abstraktion kan i visse Henseender være anvendelig, men man maa ikke derover glemme, at hvor det drejer sig om Løsningen af det moderne, paa Pengeøkonomien opbyggede økonomiske Livs Problemer, er Værdien det afgørende Moment, og en nationaløkonomisk Betragtningssmaade er altid besværlig, undertiden ganske umulig, og fører ofte paa Afveje.

Man kunde nu tilsidst rejse det Spørgsmaal, om det overhovedet under Forudsætning af økonomisk Handlen fra Arbejdsgivernes Side er tænkeligt, at Arbejdsløshed kan eksistere af anden Grund end den, at Arbejdsgiverne under de iøvrigt herskende Samfundsforhold er ude af Stand til at betale Arbejdernes Lønkrav. Det forekommer mig, at dette Spørgsmaal maa besvares benægtende. Da det fra alle Sider indrømmes, at Arbejdsmulighedernes Antal paa ethvert Tidspunkt er ubegrænset, men af forskellig Givtighed, maa det ogsaa under Forudsætning af en vis Grad af Bevægelighed fra Sted til Sted og Fag til Fag fra Arbejdernes Side være muligt at opnaa Beskæftigelse til en eller anden Løn.

Af det foregaaende følger imidlertid ikke, at det nu eller paa noget andet Tidspunkt vil være nødvendigt at nedsætte Arbejdslønnen for at opnaa fuld Beskæftigelse. De eksisterende Beskæftigelsesmuligheders økonomiske Givtighed beror paa en Række retlige og tekniske Forhold. En Forandring af disse vil eventuelt kunne paavirke Arbejdets økonomiske Effektivitet, hvis man vil bruge dette Udtryk, saaledes at de eksisterende Lønkrav kan honoreres. Hvilke Muligheder, der her er tilstede, maa de interesserede Parter selv skønne om.

MINDRE MEDDELELSER

Svar till Direktør Riis-Hansen.

Det är tråkigt att vetenskapliga diskussioner så ofta föras i irriterad ton.

Direktør Riis-Hansen förebrår mig i 5te häftet av denna tidskrift, 1927, att jag i mitt föredrag „Den danska kronan efter 1914“ tillskrivit honom en uppfattning, han icke har. Han påstår också, att jag vid studiet av hans skrifter „näppe er naaet længere end til Overskrifterne“.

Jag kan emellertid försäkra honom, att jag omsorgsfullt studerat hans framställning såväl i Hages Haandbog som i Berlingske Tidende. Att jag icke läst allt hans tidigare författarskap kan kanske ej läggas mig till last. Det har ju förekommit att en man ändrat ståndpunkt i valutafrågan.

Tyvärr kan jag av utrymmesskäl icke här med långa citat dokumentera, att herr R.-H. verkligen givit uttryck för den uppfattning, som jag kritiserat. (Att han år 1924 synes ha framställt en annan mening, som strider mod hans framställning av 1926, kan näppeligen anses som ett försvar för denna senare!)

Huvudsaken är att herr R.-H. sätter växelkursernas variationer i centrum av problemet såsom orsaker till inflation och deflation (se citat i mitt föredrag sid. 122, 123 o. 137) och därav drager den logiska slutsatsen, att den riktiga politiken skulle bestått i direkta ingrepp i betalningsbalansen. Han kritiserar Valutakonferensen av år 1923, därför att den i stället mest intresserade sig för kreditpolitiken.

Detta är konsekvent men — enligt min mening — oriktigt. Både växelkursernas och varuprisernas variationer bero av kreditpolitiken och därför är denna pudelns kärna.

Nu skriver herr R.-H. i sin Modbemærkning: „Jeg har faktisk for min Del intet at indvende imod, hvad Prof. Ohlin paa dette Punkt udvikler (S. 123), saa langt som dette nu gaar, hvilket vel tilstrækkeligt klart godtgør, at det just ikke egner sig til Modargumenter i Forholdet overfor mig“. Tyvärr måste jag säga att detta „godtgør“ något helt annat, nämligen att herr R.-H. samtidigt förfäktar två mot varandra stridande meningar. Detta kan icke beröva andra personer rätten att kritisera den ena av dessa, nämligen den åskådning, som de efter omsorgsfull läsning finna dominera hans sista och sammanfattande, utförliga skrift i ämnet.

Bertil Ohlin.

BOGANMELDELSER

L. V. BIRCK: **Den økonomiske Virksomhed.** 1.—4. Hefte. Komplet i ca. 10 Hefter à 3 Kr. G. E. C. Gads Forlag. Kjøbenhavn 1927.

Professor Birck har en intuitiv Evne til at sætte Fingeren paa det rigtige Sted i sin Videnskab som i sin offentlige Virksomhed, han forstaar at finde Problemerne, at stille dem op paa en ny og lærerig Maade. Han belyser dem gennem Kritik af tidligere Teorier og gennem en Analyse af Kendsgerningerne, som er beundringsværdig allerede i Kraft af den omfattende Viden og utrættelige Flid, som de er et Vidnesbyrd om. Professor Bircks Bog er rig paa nye Synspunkter og om Nationaløkonomen finder, at han lader Problemer ligge uløst, hvor andre har fundet en Løsning, der maa forekomme forsvarlig, da ligger det ofte i, at han graver de Vanskeligheder frem, som der kan være Tilbøjelighed til at lade ligge paa Vejen mod Løsningen.

I den foreliggende Del af Værket gives en Skildring af Produktionsprocessens Maskineri. Det giver en Beskrivelse af de produktive Faktorer Arbejdskraften, Jorden og Kapitalen, og af disse Faktors Samvirken. Karakteristisk for denne Fremstilling er Bircks Tro paa det kapitalistiske Produktionsapparats tekniske Evne til at skaffe rigelig Dækning for de menneskelige Fornødenheder langt ud over tidligere Tiders produktive Formaaen. Naar Behovsdækningen i mange Tilfælde alligevel bliver saa utilstrækkelig, maa Hovedaarsagen ikke søges i manglende produktiv Kraft, men i Menneskenes svigtende Evne til at bringe Produktionsprocessen ind under saadanne organisatoriske Former, som muliggør fuld Udnyttelse af de foreliggende tekniske Betingelser.

Der er Partier i Bogen, som kun vil kunne læses af den trænede Nationaløkonom, men der er meget, der egner sig

som Læsning for enhver, der ønsker at faa et Helhedsbillede af vor Tids Kapital- og Arbejdsorganisation, af den moderne Produktionsform, af hele det økonomiske og tekniske System, som paa Godt og Ondt er en saa betydelig Del af de bestaaende Samfunds Forestillingskreds og Ideindhold.

Stærkt træder det frem i Bogen, at Bircks Sympati i første Række gælder den intellektuelle Indsats i Produktionen. Dette kommer til Orde i hans Omtale af Opfinderens Betydning, i hans Omtale af den, der tør tage en Risiko for at bære den økonomiske Udvikling frem. Men hans Sympati er ikke udtømt hermed. Man ser den i hans Omtale af ethvert ærligt produktivt Arbejde, der som Formaal har en Formerelse af de Goder, der danner den ydre Betingelse for sunde Samfundstilstande, hvad enten dette Arbejde er intellektuelt eller materielt. Skarp i sin Dom over den moderne Kapitalismes Metoder forstaar han den kapitalistiske Organisationsforms Betydning i Produktionen. „Man behøver kun at citere nogle Linier af Bogens Forord: „Og jeg ved, at Scharling i sin Fordomsfrihed ikke vilde have taget Anstød af min Opfattelse af moderne Kapitalisme, at den er gaaet over Gevind, og ligesom et andet mægtigt og ypperligt Resultat af menneskelig Organisationsformaaen — Militarismen — er blevet som Frankenssteins mekaniske Dukke eller Golem og, gledet fra vor Kontrol, nu som en løssluppen Naturmagt truer ikke blot den Retfærdighed, der er al Morals Grundvold, men ogsaa den Rationalitet, der er Kapitalismens egentlige Væsen og Eksistensberettigelse.“

Professor Birck forstaar, at det er nødvendigt at kende de reale Kendsgerninger, der ligger bag de økonomiske Love. Uden omfattende Kendskab til Produktionsprocessen og Kapitalens Struktur kan man maaske nok have Forstaaelse af de økonomiske Love og af Sammenhængen i de økonomiske Fænomener, men uden indgaaende Kendskab til Samfundets Maskineri og Organisationsform brister Forstaaelsen af den økonomiske Løvs Virkninger overfor de Enkeltfænomener, der danner Helheden. Og hvis Nationaløkonomien ikke blot skal have Ret men ogsaa faa Ret, maa den ikke alene ud fra en nødvendig abstraherende Metodes Resultater forstaa den økonomiske Virksomheds Sammenhæng, men ogsaa kunne forklare de konkrete Problemer. Men Fremstillingen hos Birck af de tekniske Relationer bliver ikke en ukritisk Beskrivelse af en teknisk Tilstand, men det bliver en ud fra et økonomisk Synspunkt foretagen Analyse af de tekniske Fænomener, og denne Analyse

er anlagt paa at tjene et højere Formaal: Gennem den abstraherende Syntese at naa til en Forklaring af de økonomiske Foreteelser ikke alene i deres Sammenhæng men ogsaa af de Enkeltproblemer, der frembyder sig til Løsning.

Man kan ikke nægte, at Værket paa flere Punkter ægger til Modsigelse. Jeg skal her gaa ind paa nogle Enkeltheder, hvor Birck efter mit Skøn enten indfører Begreber, der ikke er og ikke kan afklares, eller hvor Ræsonnementerne ikke kan holde for en nærmere Gennemgang.

Det maa indrømmes, at man ofte savner et mere absolut Maal for de produktive Komponenters Virkningsgrad i Produktionen end den, Værdibegrebet er i Stand til at give. For at finde et saadant søges indført Begreberne Effektenergi og Kostenergi. Ved Effektenergi forstaas, uden at der dog gives nogen egentlig Definition, noget i Retning af Komponenternes Virkningsgrad og ved Kostenergi den i de fremstillede Goder f. Eks. Realkapitalen inkorporerede Effektenergi. Nu kan der imidlertid ikke gives nogen blot teoretisk fyldestgørende Forklaring af, hvad Effektenergi er. For det almindelige manuelle Arbejde vil det falde naturligt at benytte Maaleenheden en Arbejdstime, men hvorledes sammenligne denne Arbejdstime med den i Jorden indeholdte Effektenergi. Men dette vil være nødvendigt, dersom den i det fremstillede Produkt indeholdte Kostenergi skal kunne bestemmes som en Sum af Energienheder. Man kan teoretisk fastslaa, at et Produkt har krævet saa og saa mange Arbejdstimer af en Kvalitet og saa og saa mange af en anden, samt at det har lagt Beslag paa en vis Jordmængde af en vis Bonitet i et givet Tidsrum, men dette giver os ingen Sum, der kan sammenstilles med en tilsvarende Sum i et andet Produkt. Begrebet har ikke alene ingen Relation til Værdibegrebet, men ikke en Gang teknisk er en Opsummering mulig, med mindre man vil operere med en eller anden Form for tekniske Energienheder f. Eks. maalt i Varmeenergi. Men i saa Fald maa Begrebet siges at være værdiløst for Økonomien. Thi en saadan teknisk Energienheds Betydning i Økonomien og for Behovsdækningen er ikke afhængig af dens Mængde, men i mindst lige saa høj Grad af det Instrument, hvorpaa den spiller. Og for disse forskellige Instrumenter findes der intet andet brugbart Sammenligningsgrundlag end Værdibegrebet i et af dets Udtryksformer. I Stedet for som Birck og for øvrigt flere andre Økonomer at søge et mere fast Maal for Godernes Evne til Behovsdækning i et rent teknisk Begreb, f. Eks. en Enhed af menneskelig Arbejdskraft, maa

man derfor søge at gøre Værdibegrebet mere anvendeligt for dette Formaal.

I det Hele taget giver den Usikkerhed, der hviler over Værdibegrebet, Birck en Tilbøjelighed til at anvende en teknisk Terminologi, hvor en økonomisk i højere Grad vilde have været paa sin Plads. Dette er tildels et Udslag af Bogens stærke Adskillelse mellem Realkapital og Privatkapital, saaledes at Realkapitalen nærmest gøres til et teknisk Begreb. Birck har sikkert Ret i, at Økonomen som Basis for sin Videnskab, i højere Grad end det sædvanlig er Tilfældet, bør kende det tekniske Produktionsapparat, men i en Fremstilling af de produktive Komponenters Betydning maa man ikke give Komponenternes tekniske Relationer en første Plads og mere eller mindre henskyde de værdimæssige Relationer til Privatøkonomiens Verden.

I sin Fremstilling af Realkapitalens Dannelse og i sin Bestemmelse af dens Størrelse følger Birck saaledes Böhm-Bawerk og lader det rent tekniske Begreb Arbejdsindskudene være det afgørende, uanset at man ikke kan se bort fra, at Kapitalens Størrelse er et økonomisk Begreb og ikke alene er afhængig af Arbejdsindskudenes Mængde, men ogsaa af den Tid, i hvilken Indskudene har været investeret. Hvis en Produktion er tilendebragt i 6 Dage med eet Arbejdsindskud og saaledes, at der i denne Produktion anvendes 6 Mand, vil den i Produktet investerede Kapital — efter den tekniske Formel $\frac{t^2 + t}{2} \cdot n$, hvor t er Tiden eller Trintallet, her 6, og n Arbejds-

skudet pr. Trin, her 1 — være $\frac{36 + 6}{2} \cdot 1 = 21$, medens den investerede Kapital, hvor Produktionsprocessen strækker sig over 3 Dage med 2 Arbejdsindskud pr. Dag, vil være $\frac{9 + 3}{2} \cdot 2 = 12$. Dette giver imidlertid ikke noget virkeligt Billede af den for Produktionsprocessen nødvendige Realkapitals Størrelse, fordi den paa ethvert Trin investerede Kapital kræver sin Af-lønning med ganske samme økonomiske Motivering som de paa hvert Trin investerede Arbejdsindskud. Forholdet mellem de investerede Kapitalmængder i de to Tilfælde vil derfor ikke blive som $\frac{21}{12}$, men som $\frac{21 \cdot a}{12}$, hvor a er større end 1.

Med Trinproduktion mener Birck, at Varen under Produktionsprocessen gaar fra Arbejder til Arbejder, der hver kun har

sin Delproces. Naar denne Trinproduktion gøres til en direkte kapitalbesparende Faktor, er dette imidlertid urigtigt. Birck hævder, at naar een Mand bygger en Baad i tre Dage, idet han 1. Dag fælder Træet, 2. Dag udhuler Baaden og 3. Dag udrigger den, da maa der til hans Raadighed staa en Kapital, der er tilstrækkelig til at give ham Føde i disse 3 Dage, en Kapital, der repræsenterer 3 Dages Føde. Er der 3 Mand, der arbejder paa samme Maade, bliver den nødvendig Kapital 9. Indførelsen af Trinproduktionen skulde nu betyde, at en Mand fælder et Træ, en Mand udhuler et Træ og den 3. Mand udrigger en Baad hver Dag, og den nødvendige Kapital skulde derfor være repræsenteret af Kapitalindskudet i hvert Øjeblik, en Baad bliver færdig, eller af det i dette Øjeblik investerede Antal Dagværker. I dette Øjeblik har vi da: 1 fældet Stamme repræsenterende 1 Dagværk, en udhulet Stamme repræsenterende 2 Dagværker (nemlig Udhulingen og den foregaaende Dags Fældning af Stammen) og en udrigget Baad repræsenterende 3 Dagværker (nemlig Udrigning, den foregaaende Dags Udhuling og næstforegaaende Dags Fældning), ialt altsaa $1 + 2 + 3 = 6$ Dagværker, som teknisk set repræsenterer Kapitalinvesteringen, medens den før Trinprocessens Indførelse repræsenterede 9 Dagværker.

Hertil er imidlertid at bemærke, at Kapitalinvesteringen bliver ganske den samme, hvis de tre Mand arbejder hver for sig men blot saaledes, at ikke alle tre fælder en Stamme samme Dag, udhuler Stammen den næste og udrigger Baaden den 3. Dag, men saaledes, at den ene fælder Stammen i Dag, den anden i Morgen og den tredje i Overmorgen og saaledes, at en Baad bliver færdig hver Dag. I saa Fald vil man let se, at den nødvendige Kapitalinvestering bliver 6 Dagværker ganske som under Trinproduktionen, der her ikke er forudsat iøvrigt at medføre Besparelse.

Selve Trinproduktionen er saaledes ikke Aarsag til en Kapitalbesparelse, men den er i høj Grad en Betingelse for, at en saadan kan gennemføres. Trinproduktionen tillader nemlig i langt højere Grad end den Produktion, hvor man kun har almindelig Operationsfølge, et Samarbejde mellem flere om samme Arbejde, f. Eks. 2 Mand om Fældningen af samme Stamme eller om Baadens Udhuling, for hver en Mand, der sættes paa de andre Processer, forudsat at den Proces, der sættes to Mand paa, er mere tidtagende end den Proces, hvor der kun anvendes 1 Mand. Men den tillader ogsaa en Samtidigørelse af de enkelte Processer, f. Eks. derved, at man

fremstiller de Enkeltd dele, hvoraf det færdige Produkt bestaar, samtidig og derefter sammensætter dem. Hvor der er Tale om Serieproduktion, kan endvidere Transportbaandet medføre, at den Forlængelse af Produktionsprocessen, som Trindelingen kan have givet Anledning til, atter ophæves.

Forøvrigt kan jeg ikke være enig med Birck, naar han regner med Formlen $\frac{t^2 + t}{2} \cdot n$ som Udtryk for den investerede

Kapital, men maa give Böhm-Bawerk Ret, naar han faktisk regner med $\frac{t^2}{2}$. Tager vi det forannævnte Eksempel, hvor en

Arbejdsproces er tilendebragt i 6 Dage med et Arbejdsindskud paa hvert af de 6 Trin dagligt, bliver Kapitalen som nævnt efter førstnævnte Formel 21 Dagværker, men efter Formlen

$\frac{t^2}{2} = \frac{36}{2} = 18$ Dagværker. Naar Birck i en Afhandling i Stats-

vetenskapligt Tidskrift 1926 siger, at Tilnærmelsen $\frac{t(t+1)}{2}$

$= \frac{t^2}{2}$ kun vil være tilladelig, hvor det drejer sig om lange

Perioder, da er hertil at bemærke, at det saavel teoretisk som praktisk er Formlen $\frac{t^2}{2}$, der er den rette. Sagen er, at der

arbejder i Virkeligheden ikke 6 Mand paa Produktet, hvad enten det nu sker i Trinproduktion eller med simpel Operationsfølge, som faar en Vare færdig hver Aften, men der arbejder 6×6 eller 100×6 Mand om ikke i samme saa i 6 eller 100 Virksomheder. Der vil da stadig i Processen være Vare paa ethvert Øjeblikksstadium. Der vil saaledes ganske vist være 6 Mand, der netop har afsluttet Arbejdsprocessen, og for hvilke Kapitalinvesteringen er $1 + 2 + 3 + \dots 8 = 21$, men der vil være andre 6, der lige har paabegyndt Processen, og for disse er Kapitalinvesteringen $0 + 1 + 2 \dots 5 = 15$, atter andre 5 vil være paa et Mellemstadium, der kræver en Kapitalinvestering paa $\frac{1}{2} + 1\frac{1}{2} + \dots 5\frac{1}{2} = 18$ osv. Gennemsnitlig giver dette kun 18 investerede Dagværker. Det samme viser sig, hvis vi ser paa, at selve den Omstændighed, at vi opstykker Produktionen i Trin, er uden Indflydelse paa Kapitalinvesteringen. Det er da i denne Forbindelse en ren tidsmæssig og ikke en trilmæssig bestemt Proces, vi nu har med at gøre. Det bliver derfor kun en praktisk Anskuelsesform, naar jeg opdeler Tiden i Dagværker. I Virkeligheden bør den

opdeles i Øjeblikke, og i saa Fald er netop $\frac{t^2}{2} = \frac{t(t+1)}{2}$,

selv om Processens Varighed er aldrig saa kort.

Det svageste Afsnit i Bogen er efter min Mening Behandlingen af Grænseproduktivtetsproblemet. Denne Svaghed koncentrerer sig saa at sige i følgende Bemærkning: „Hvis alle Faktorer var fri, fik man størst Udbytte ved at hælde Variabler paa Fixen indtil Gennemsnitsoptimet, thi da er Fixen i Maximum, d. v. s. vi kan ikke føje mere af den fixe Faktor til uden at forringe Udbyttet.“ Nu kan det imidlertid kun under en Forudsætning tænkes, at alle Faktorer er fri, nemlig hvis de alle uden Undtagelse foreligger i teoretisk uendelig Mængde, men under denne i Praksis forøvrigt utænkelige Forudsætning eksisterer Grænseproduktivtetsproblemet overhovedet ikke, thi dets Forudsætning er netop, at der er Knap-
hed paa en eller flere Komponenter, i Reglen paa samtlige de Komponenter, som overhovedet kommer i Betragtning. Fejlen skyldes, at Birck i det Store og Hele betragter Grænseproduktivtetsbegrebet ud fra et bedriftsøkonomisk Standpunkt. Her kan man i Reglen regne med, at en eller flere Faktorer (i Landbruget Jorden og Bygningerne, i Industrien Anlægget og en Del af Administrationsomkostningerne) er en given Størrelse, hvorpaa man saa at sige hælder de variable Faktorer i større eller mindre Udstrækning beroende paa Konjunkturerne eller den enkeltes større eller mindre økonomiske Evne, der kan variere fra Tid til anden. Hvis man virkelig vil forstaa Grænseproduktivtetsproblemet, maa man imidlertid lade det Bedriftsøkonomiske staa hen til særlig om end ikke isoleret Behandling med den manglende Delelighed som ledende Princip og ogsaa her med Anvendelse af Grænseproduktivtetslæren. Men Kærnen i Grænseproduktivtetslæren er Spørgsmaalet om Kombinationen uden Hensyn til Mængde. I dette Spørgsmaal er saa at sige Komponenternes Relation det eneste absolutte. Medens man i Bedriftsøkonomien virkelig kan tale om, at der hældes Variabler paa en Fix, efterhaanden som Kapacitetsudnyttelsen vokser, er denne Terminologi, naar den anvendes overfor Kombinationens Betydning, kun en Anskuelsesform for i Grænseproduktivteten at finde et dækkende Udtryk for Faktorenes specifikke Produktivitet i en given Kombination. Det er derfor ogsaa ganske urigtigt, naar det anføres, at det er „en stærk Abstraktion at sige, at vi hælder Jord paa Kapital og ligestille det med, at vi hælder Kapital paa Jord“.

Det er derimod en stærk og sikkert ikke berettiget Be-

skyldning, selv om ikke ment som en saadan, mod den dygtige Landmand, naar Birck paastaar, at han, begyndende i den lavere Teknik, naar han har passeret Optimum, vil bryde af og springe over i en højere Teknik, og saaledes fremdeles efterhaanden som han kan skaffe mere Kapital. Der kan være det rigtige i Tankegangen, at den dygtige Landmand ofte skaffer sig en Gaard, der i Virkeligheden er for stor for hans øjeblikkelige Kapital, og derefter anlægger Driften med en forventet Kapitaludvidelse for Øje, men i saa Fald foregaar Udviklingen ikke i Spring men er forud planlagt, saaledes at den over det længere Tidsrum investerede men voksende Kapital giver et Udbytte, der saavel teknisk som økonomisk er karakteriseret ved, at Gennemsnitsmaksimum er overskredet. Men i Almindelighed kan Betragtningen ikke være rigtig. Den forudsætter en manglende Delelighed eller en urigtig Kapitalinvestering. Den manglende Delelighed vil i Reglen ikke findes, hvor det drejer sig om Landbrug, og den urigtige Kapitalinvestering er lige sandsynlig, enten Kapitalens Mængde er mindre eller større.

En Kapitalforøgelse kan for den enkelte Landmand betyde mere end proportional Vækst i Brutto- og end mere i Nettoudbyttet, naar Udbytteforøgelsen bedømmes i Forhold til den samlede anbragte Kapital saavel fast som Driftskapital. Men dette er i Virkeligheden ensbetydende med, at Forholdet mellem Driftskapital og fast Kapital er for lille. Stigende Udbytte af forøget Driftskapital set i Forhold til den samlede Kapitalmængde er da altid et Tegn paa uudnyttet Kapacitet. Stigende Udbytte af forøget Driftskapital set i Forhold til den tidligere Driftskapital vil kun forekomme, hvis Landmanden samtidig med, at han bliver kapitalstærk, ogsaa bliver klogere, men Reglen vil sikkert snarere være den, at har han ikke kunnet forvalte lidet, vil han endnu mindre kunne forvalte meget, selv om man selvfølgelig maa regne med, at et økonomisk Tryk kan virke hindrende paa Evnernes Udfoldelse.

Er det en almindelig forekommende Tilstand, at Driftskapitalen er for lille i Forhold til den faste Kapital, er det ensbetydende med, at det vilde have været bedre, om en Del af den faste Kapital havde været anbragt som Driftskapital. I Landbruget kan man selv ved ekstensiv Jordudnyttelse regne med, at Produktionen foregaar paa mest fordelagtige Vilkaar i flere Brug, der yder deres Præstationer for samme Marked. Har vi stigende Udbytte, vil det da betyde, at der vilde kunne naas en stigende Produktion, hvis en Del af Brugene opgives

med successiv Overførsel saavel af Driftskapital som fast Kapital til de resterende Brug. I et saadant Tilfælde vil den uudnyttede Kapacitet være et Udtryk enten for en forudgaaende mindre økonomisk Kapitalplacering, eller for at den tekniske Udvikling har ændret Forholdene, saaledes at en Del af den fast placerede Kapital er blevet overflødig i den foreliggende Form.

At det i de fleste Tilfælde i en saadan Situation vilde være det mest økonomiske at opretholde Brugene og afvente Tilgang af mere Driftskapital enten udefra eller gennem Kapitalopsparing i Bedrifterne, ændrer ikke Rigtigheden af ovenstaaende Ræsonnement. Maalt med det givne Øjeblikks Tilstand og under Forudsætning af uændret Kapitalplacering er den faste Kapital en „fri“ Komponent og som saadan uden Værdi.

Hele denne Tilstand maa dog sikkert karakteriseres som et Undtagelsestilfælde. Naar fast Kapital i Landbruget mister sin Værdi helt eller delvist, er det i Regelen ikke Mangelen paa Driftskapital, der er afgørende — thi denne kan skaffes udefra eller afskaffes ved, at mere kapitalstærke Landmænd overtager Brugene. Ligger den faste Kapitals Værdi under Reproduktionsomkostningerne, vil det langt snarere være et Udtryk for, at andre Bedriftsformer nu er blevet mere økonomiske.

I alt dette er der imidlertid intet, der blot svækker Paastanden om, at Proportionalitetsloven eller det aftagende Udbyttes Lov gælder ogsaa for Kapitalen.

Naar Birck i sin Behandling af Grænseproduktivitetsproblemet efter min Opfattelse i flere Tilfælde drager forkerte Slutninger, ligger det maaske i, at han ikke altid skelner skarpt mellem, om der stadig arbejdes indenfor samme kendte Teknik, eller om der har fundet en Udvikling Sted i Teknikken, om der arbejdes indenfor samme tekniske Muligheder, eller om Mulighederne øges. Det er givet, at man i Behandlingen af Kombinationsproblemet maa holde sig til den første Forudsætning, og i saa Fald vil man for Kapitalen finde ganske samme Regel om aftagende Udbytte som for de øvrige Faktorer. At Kapacitetsloven modificerer Reglen om aftagende Udbytte er vel rigtigt, men man maa ikke, som Birck er tilbøjelig til, behandle det stigende Udbytte som et Kombinationsproblem, naar det i Virkeligheden er et Kapacitetsproblem, d. v. s. kun kan være et Udslag af Faktorenes manglende Delelighed.

Saa vidt jeg forstaar, vil Birck imidlertid hævde, at den Forøgelse i Produktionen, der er en Følge af Kapitalforøgelse, ikke behøver at følge Proportionalitetsloven, selv om de tekniske Forandringer kun er en Følge af Ændringen i Kombina-

tionen mellem Arbejde og Kapital. Han skriver saaledes: „Den almindelige Optimums-Maksimumslov har da ikke Gyldighed for Relationen mellem Arbejde og Kapital, abstrakt set, selv om Loven har Gyldighed for det konkrete, fysiske Kapitalgode“, og „Kapitaltilvæksten vil med uændret Arbejdertal ske i den automatiserende Tekniks og ofte i det voksende Udbyttets Tegn“. Birck gør her rigtigt gældende, at en forøget Kapitalmængde er ensbetydende med ændret Teknik. Og man har Lov til at gaa ud fra, at han her forudsætter, at disse Ændringer i Teknikken, som er en Følge af Ændringer i Relationen, kun foregaar indenfor de allerede kendte tekniske Muligheders Omraade. Der er saaledes ikke Tale om nyt indvundet Landomraade af teknisk Kunnen og Formaaen, eller om at teknisk Viden stilles til Producenternes Raadighed, men kun om at ændret Relation giver Mulighed for Udnyttelse af tekniske Muligheder, som man før har ladet ligge, alene fordi Relationen mellem Kapital og Arbejde før var mindre. Men er denne Opfattelse af Bircks Mening rigtig, da er de ovenfor citerede Sætninger det ikke. Thi hvis Kapitalforøgelse ved Overgang til anden Teknik kan øge Udbyttet i stærkere Relation end den, hvori Kapitalen er øget, da maatte Konsekvensen heraf være, at det havde været fordelagtigere at koncentrere den allerede forhaandenværende Kapital paa mindre af de andre Faktorer, Arbejde og Jord. Danmark skulde da have haft lettere ved at ernære sin nuværende Befolkningsmængde, om vi havde afstaaet en Tredjedel af Landomraadet, naar blot Kapitalen havde været koncentreret paa de to Tredjedele. Overfører vi blot denne ene Tredjedel af Kapitalen, der her er antaget at befinde sig paa det afstaaede Omraade, til de to Tredjedele, vilde Produktionen jo efter Bircks Mening her kunne gaa over i højere Teknik og herved give en Tilvækst, der var mere end Halvdelen af den Produktion, der i Forvejen fandtes. Vi kunde da lade den ene Tredjedel af Befolkningen gaa ubeskæftiget og endda ernære den samlede Befolkningsmængde bedre end før. Taget som Helhed kan Ræsonnementet ikke gælde og anvendt isoleret paa Industrien, hvor det i højere Grad drejer sig om Kombinationen mellem Arbejde og Kapital, kan det kun gælde, saafremt den øgede Kapital skaber større Mulighed for at udnytte Fordelene ved Udskillelse af Produktionsprocesser, ved Specialisering og Koncentrering af den industrielle Produktion, samtidig med at en Række Virksomheders Spredning over et stort Omraade er betinget af det aftagende Udbytte. Men i saa Fald er det Kapacitetsloven, d. v. s. den

manglende Delelighed, der paa et Tidspunkt, hvor Kapitalen var mindre, har udøvet sin hæmmende Indflydelse paa Produktionen.

Selv om Bircks Kritik af Grænseproduktivitetens læren øjensynlig i flere Tilfælde bunder i Misforstaaelser, maa man for saa vidt give ham Ret, som den paa denne Lære byggede Opfattelse af Produktionsprocessen sikkert endnu ikke har fundet hverken sin endelige Udformning eller sin rette Placering i det økonomiske System. Og dog finder jeg Anledning til at tilføje følgende: I en kontinuert Proces, hvor der opereres med fuldt delelige Komponenter, findes et rent fysisk „Tilregningsproblem“, der kan udtrykkes saaledes: Summen af de enkelte Komponenters Grænseudbytte udtrykt i Mængde af Udbytte multipliceret med de respektive Komponenters Mængder giver det totale Mængdeudbytte af den i Mængde og Relation givne Komponentkombination. Den, der ikke har forstaaet dette, maa være varsom i sin Kritik af Grænseproduktivitetens læren og i sin Bedømmelse af denne Læres Betydning for en rigtig Forstaaelse af Produktions- og Fordelingsspørgsmaalet. Beviset for denne Sætnings Rigtighed er ført Gang paa Gang, og der eksisterer en logisk nødvendig Afhængighed mellem denne Sætning og Sætningen om det aftagende Udbytte. Sidstnævnte Sætning kan for ovennævnte Produktionsproces udtrykkes saaledes: I en økonomisk Kombination er Grænseudbyttet maalt i Mængde aftagende for enhver Komponent, der øges. Ved en økonomisk Kombination forstaas en Kombination, hvori der ikke indgaar saa meget af nogen Komponent, at den virker nedsættende paa det samlede Produktionsresultat.

Er end forskellige af de i Bogen fremsatte Paastande og den Kritik, der fremføres mod den Udformning, Grænseproduktivitetens læren har faaet, omtvistelig, saa er den Indsats, der her er gjort til Forstaaelse af den kapitalistiske Produktionsforms hele Organisme, af stor og blivende Betydning for enhver, der arbejder med økonomiske Problemer, og den, der har læst den foreliggende Del af Bogen, afventer med største Interesse Behandlingen af de Problemer, som vil blive taget op i Værkets senere Afsnit.

B. Gloerfelt-Tarp.

Professor Bircks sista bok är ett omfattande försök att ge icke blott en beskrivning utan en djupgående analys av den moderna produktionsprocessens karaktär. Av de första häftenas

innehåll är det särskilt den tredje boken (i häfte 2) om „Samfundsproduktionen“, som radikalt avviker från den gängse doktrinen. Det är till denna bok jag här skall foga några kritiska anmärkningar. Att jag gör det innan hela arbetet föreligger färdigt beror närmast på att det inom kort skall utkomma på engelska. Det torde då vara en fördel att nyheterna, i den mån det är möjligt, redan före översättningen underkastas ett klagörande meningsutbyte, som kan antingen fastslå deras riktighet eller leda till nödiga ändringar.

Innan jag kommer til de centrala frågorna i den intresseväckande analysen av kapitalfenomenen, vill jag emellertid i förbigående göra några mindre anmärkningar.

Först och främst kan man med fog kritisera, att framställningen vimlar av påståenden rörande faktiska förhållanden utan att skynten av ett bevis för deras riktighet anföres.

Låt mig taga till exempel sid. 184—88. Vi få på förstnämnda sida veta att även om „det opslidte Maskineris Produktion“ inkluderar så „er et par Støvlers Produktionstid betydelig forkortet“ jämfört med under en tidigare teknisk epok. Omedelbart därefter får man läsa att „den faste Kapital er særlig bunden til Produktions- og Raavarefondens Bedrifter; i jo højere Teknik, vi arbejder, og jo større den totale Kapital er, des større er den faste Kapital i Forhold til den omløbende, og des mindre Del af den faste Kapital er bunden i Konsumfondens Bedrifter“.

Det sista förefaller mig positivt galet, det första kan vara riktigt men kräver absolut en närmare motivering, då det icke gärna kan anses vara en allmänt erkänd sats.

På nästa sida påstås utan vidare att „den totale Kapital ikke paa langt nær er vokset saa meget som Produktet er forøget“, vilket tycks skola gälla för en historisk sanning men utan att skynten av bevis i form av siffror el. dyl. anföres.

På sida 186 se vi: „Medens den omløbende Kapital i den egentlige Produktion har en kort Omslagstid, synes den i Handelen at have mindst dobbelt saa lang Omslagstid.“ Hur vet man detta? Var finner man de fakta, som berättiga till ett sådant påstående?

Två sidor längre fram blir läsaren, likaledes utan motivering, underrättad om, att „Forøgelsen i Samfundets Privatkapital sker vore Dage mindre ved Opsparing end ved Kapitalisation af Udbytte-muligheder.“ Jag efterlyser fortfarande en faktisk motivering. Ett par rader längre ner angives emellertid som exempel härpå „hemmelige Henlæggelser, investerede i

reale Kapitalgoder", vilket ju tvärtom är ett exempel på sparrande, d. v. s. icke-konsumtion av en realinkomst.

Dessa exempel får vara nog. Klart är att i samma mån som verkligheten avviker från vad Birck tror, blir hans bild missvisande, även om hans intuition kan förhindra alltför stora avvikelser.

En annan fara med Bircks litet improvisatoriska metod bör kanske påpekas. Han tager som illustration några godtyckligt valda siffror och resonnerar på grundval av dessa och tror sig sedan ha bevisat något rörande den faktiska verkligheten. Han glömmar emellanåt, att han först borde visa antingen, att alla andra siffror skulle ge i princip samma resultat eller också, att de valda siffrorna äro karakteristiska för verkligheten.

Nederst på sid. 152 skrives: „Lad en Industri med samme Omkostning kunne fremstille Maskiner, der kan lave 2000 Stkr., for hvilke Efterspørgselsprisen er 2 Kr., til Afløsning af en Maskine, der kun lavede 1000 Stkr., hvilken begrænsede Mængde kunde afsættes til 5 Kr.; den sidste Maskines Bruttoindtægt 5000 Kr. forvandler den højere Type til 4000 Kr.; den større Produktivitet er altsaa blevet ledsaget af ringere Rentabilitet.“ Då vi i föregående mening fått veta att „En Fabrikant anskaffer en Maskine efter dens Rentabilitet, ikke efter dens Produktivitet“ måste vi tro att enligt Bircks mening den bättre maskinen icke tages i bruk. Detta är emellertid uppenbart oriktigt, då vid konkurrens den fabrikant som försöker hålla på den gamla snart går under, och då det vid monopol, oberoende av prispolitiken, lönar sig att ha den maskin som producerar billigast. Bircks oriktiga slutsats beror på att han godtyckligt valt siffran 2000 styck såsom angivanda den totala försäljningen, medan i själva verket av uppenbara skäl den sålda kvantiteten lika gärna kan vara mindre.

Nederst på följande sida läsa vi: „Man maa i Bedømmelsen heller ikke glemme, at hvad der er Udgift for den enkelte Driftsherre, ofte opløser sig i Nettoindtægter for andre af Nationens Borgere. Lad f. Eks. intensiv Drift i et Agerbrug give 100 Td., hvoraf Arbejderne faar 50, Kapital og Profit og Jordrente 50, og lad ekstensiv Drift give 70 Td., hvoraf Arbejderne faar 15, men de andre Deltagere i Produktionen 55; i saa Fald er der national Fordel ved intensiv Drift, fordi Arbejdets Løn samfundsmæssig set er en Nettoindtægt; men fra

Driftsherrens Synspunkt giver intensiv Drift Tab sammenlignet med extensiv Drift.“

Härtill kan först anmärkas, att icke blott arbetslönen utan också de andra inkomstarerna ur samfundets synpunkt äro nettotinkomster, även om de ur företagarens synpunkt äro utgifter. Men framför allt måste det hävdas, at dessa siffror icke visa något som helst, därför att de bygga på en förutsättning som icke är uppfylld i verkligheten. Det förutsättes nämligen att, medan 15 arbetare kunna producera 70 Td., så kunna de återstående 35 icke ens en gång producera 30 Td. eller dess ekvivalens i annan produktion. Kunna de ej göra det, så måste deras lön vara långt under 1 Td. per man. I så fall lönar det sig för företagaren att anställa flera arbetare än 15 i jordbruket — betalande samtliga 50 arbetare t. ex. 40 Td. — vilket lämnar ett överskott på 60. Det kan alltså ej vid fri prisbildning vara privatekonomiskt lönande att behålla en nationalekonomiskt skadlig extensiv drift. Däremot kan det inträffa, om jordbruksarbetarna föra en monopolistisk lönepolitik som hindrar lönen i jordbruket från att sjunka under 1 Td. Detta är dock en helt annan fråga och angår ej det av Birkc diskuterade spörsmålet, att ett motsatsförhållande mellan företagarens intresse och samhällets skulle uppkomma på grund av att hans syn på utgifterna är en annan än samhällsintressets.

Ett annat exempel på att godtyckligt valda siffror angivas som bevis för att en sak i verkligheten förhåller sig på ett visst sätt, finner man nederst på sid. 182, men jag skall ej här ingå därpå.

Brist på precision i framställningssättet av något annat slag finner man på många ställen. Härmed några exempel. På sid. 145 talas om förhållandet mellan produkten P och „Kostenergien“ vilket förhållande säges angiva produktiviteten, utan att man får veta, vari P uttryckes. Är P också uttryckt i kostenergi? — På sid 146 tals om att „den längste Faktor kaldes Fix“. Vad är egentligen den „längste“ faktorn för något? — På sid. 150 få vi veta, at den „simultan-succesive Trinproduktion“ är „en større teknisk Landvinding end selve Maskinens Indførelse“. Hur vet man det?

På andra ställen, t. ex. sid. 153, tyckes det framgå att med en maskins „Produktivitet“ menas dess överlägsenhet över en tidigare maskin eller produktionsmetod, som använder samma mängd „kostenergi“. Detta är ju något helt annat än den ovannämnda definitionen på sid. 145.

På sida 158 påstås, att „Oskar Jäger bruger Ordet Grænseproduktivitet, men mener hermed Grænserentabilitet, det Tillæg i Afkastningsværdi, som naas ved Anvendelsen af sidste Enhed af vedkommende Produktionsmiddel“. Hårtill måste anmärkas, att Jäger har full rätt att använda sina termer på ett annat sätt än Birck, så mycket mera som Jägers användnings-sätt är det vanliga. Men alldeles oavsett detta, så överensstämmer innehållet i den av Birck från Jäger citerade satsen icke med Bircks egen definition på Grænserentabilitet. Ty denna senare består av en differens eller ett förhållande, nämligen mellan inkomster och utgifter, medan Jäger talar om den absoluta ökningen i inkomster utan att sätta den i förhållande till något annat belopp.

Jag skall icke trötta med vidare uppräknningar i samma stil utan övergår till en kort granskning av ett par huvudpunkter i analysen av produktionsprocessen.

Av grundläggande betydelse för hela framställningen är begreppet „energidose“, som är den enhet i vilken de reella produktionskostnaderna för varor och tjänster mätas. Tyvärr få vi icke höra något om alla de svårigheter som möta uppställandet av en sådan enhet, med vilken icke blott arbete av olika slag utan också sparande och jordkraft skola mätas. Naturligtvis är uppgiften att reducera produktionskostnaderna, så att de alla kunna uttryckas i en sådan enhet, strängt taget omöjlig att lösa. Så mycket viktigare är det därför att få veta vilket slag och vilken grad av realitet som författaren anser döljer sig bakom denna abstraktion.

På sida 142 finna vi följande definition: „Energidose, hvori vi maaler Menneskets Arbejde udtrykt ved dets Effektenergi; noget andet er dets Kostenergi, nemlig den til Frembringelse af et arbejdsdueligt Menneske krævede Energimængde.“

Här är det tydligen blott tal om arbetskraft, precis som om inga andra omkostnadselement existerade. Visserligen tillägges det att „Ogsaa Jorden maa beregnes efter sin Effektenergi“, men utan någon förklaring och kapitalet nämnes ej alls. Icke heller finna vi någon motivering varför produktionsfaktorerna skola mätas i „Effektenergi“ och varor och tjänster däremot i „Kostenergi“. — En komplettering på denna punkt vore synnerligen önskvärd.

En annan oklarhet som vidlåder den följande framställningen beror på det något lättvindiga sättet att handskas med produktivetsbegreppet. Utom den ovan berörda definitionen

på sid. 145 finna vi sju sidor längre fram följande: „Produktivitet er en teknisk Kvalitet; abstrakt set maales den ved Forholdet mellem Energiindskud og Produktets Energiindhold. Rentabilitet ligger i et helt andet Plan og udtrykkes i Forholdet mellem den skabte Værdi og Ofrets Værdi.“

För min del har jag svårt att se att förhållandet mellan „Energiindskud og Produktets Energiindhold“ kan bli något annat än 1. Men jag erkänner att jag icke kunnat riktigt förstå vad „effektenergi“ är för en fisk!

I det följande uppehåller sig B. en hel del med försök att visa, att produktivitet icke behöver vara detsamma som räntabilitet. Vad han faktiskt visar är emellertid något annat, nämligen att den privatekonomiska räntabiliteten icke behöver vara störst i den produktion som är mest nyttig för samhället. Han blandar alltså tillsammans samfundsnyttan och sitt eget mystiska produktivetsbegrepp. Det är emellertid uppenbart, att den enligt Bircks terminologi tekniskt mest produktiva produktionen, som kanske innebär slöseri med en mycket knapp produktionsfaktor, ingalunda står i överensstämmelse med samfundsnyttan. Det är just prisbildningens stora uppgift att åstadkomma den ur samhällsekonomisk synpunkt bästa användningen av de knappa produktionsfaktorerna, vilken uppgift emellertid visserligen icke blir löst på allra bästa sätt. Men problemet om en maximering av samfundsnyttan är i varje fall ekonomiskt och ej tekniskt.

Alla exemplen på sid. 153 visa att privatekonomisk fördel icke är detsamma som samfundsnytta, men ha intet med Bircks mystiska, rent tekniska produktivetsbegrepp att göra.

Birck tyckes i det följande själv ha på känn att hans användning av ordet produktivitet icke är så vidare lyckad, och tillgriper därför på sida 154 nederst den överraskande utvägen att helt springa ifrån sina tidigare definitioner och i stället använda begreppet i en helt annan betydelse: „Da Komponenterne (ogsaa Maskinen) ikke reproducerer sig selv, eventuelt med et Tillæg, men producerer Varer af en ganske anden Art, er det umuligt at maale Produktiviteten direkte, kun hvor vi har en ensartet Maalestok, hvori begge kan udtrykkes, kan vi sammenligne to Komponenters relative Produktivitet; den ene Arbejder lægger dobbelt saa mange Mursten som den anden . . . men det er umuligt teknisk at sammenligne den Jord, der bærer Blomster, med den der bærer Korn; her maa vi ty til den relative Rentabilitet.“

Säges icke här med klara ord att det tidigare definierade

produktivitetsbegreppet — som icke använts till något som helst — är omöjligt. Man kan tydligen icke uttrycka både produkten och omkostnaderna i någon sorts gemensam energienhet, vilken ju skulle vara den „ensartede Maalestok“.

När man sedan på sid. 156 får läsa att „Det gaar med en Komponenters produktive Evne som med et Forbrugsgodes Brugbarhed, det er ikke en Størrelse, men en Kvalitet, der er uden Dimensioner“, så har man svårt att förena det med tidigare påståenden att produktionsfaktorerne — som ju äro komponenter — kunna mätas i „Effektenergi“.

Men låt oss lämna dessa motstridande definitioner och se efter i vilken betydelse ordet produktivitet verkligen användes. Besked härom finna vi på sid. 158: „Jeg opererer da kun i denne Bog med Begrebet Produktivitet, hvor jeg sammenligner og substituerer og kan sige denne Methode giver x, hin Methode x + y Stykker og saaledes bestemme sidste Methodes Produktivitet.“

Denna definition tyckes endast gälla för 3de boken och man frågar sig om Birck i de följande böckerna skall återvända till den ursprungliga definitionen, som han själv förklarat vara omöjlig? Ämnar han det ej, så frågar man sig vartill överhuvud alla de föregående motstridande resonemangen och definitionerna skola tjäna?

Jag har uppehållit mig så mycket vid produktivitetsbegreppet därför att Bircks behandling därav utgör bakgrunden för hans nedgörande kritik av gränsproduktivitetsläran. I själva verket är det hans kritik av denna och av Böhm-Bawerks kapitalteori och de sig därtill anslutande originella egna bidragen, som utgöra huvudinnehållet i 3de boken. Dessa två frågor skall jag därför nu ingå på.

Det är svårt att få tag på kontentan av kritiken mot gränsproduktivitetsläran. Egentligen borde jag därför citera hela sid. 157—59, men jag får nöja mig med följande, varvid jag emellertid förutskickar den anmärkningen, att gränsproduktivitetsteorien (liksom Birck själv) som regel till en början studerar fenomenen i ett statiskt samfund, där omkostnaderna, mätta i pengar, överensstämmer med produktpriserna. Hela teorien innebär ju intet annat än att om man genom att använda mer av en komponent kan öka produktvärdet mer än utgifterna ökas, så gör man det; vid marginalen måste därför överensstämmelse råda mellan den ökning i omkostnad, som användning av ännu

en enhet av en komponent skulle föra med sig, och den ökning av produktens värde, som bleve resultatet därav.

Denna teori kriticerar nu i följande ordalag: „Clarks delvis af Wieser stötte Paastand gaar altsaa ud paa, at vi ved at tage en Faktor i „den usleste Kombination“ (Hobson) kan finde dens Grænseproduktivitet. Nej, højst dens Grænserentabilitet. Gaar vi nemlig til Produktionsgrænsen og der finder, at $x_A + y_B + z_C$ giver Produktet P, vil det Regnestykke alligevel ikke stemme, at vi først fjerner en Enhed af A, saa af B og saa af C og derefter tilregner Faktorerne en specifik Grænseproduktivitet, der er lig Forskellen imellem P og det Produkt der fremkommer efter at en Enhed af vedkommende Faktor er taget bort.“

Härtill är att anmärka att Bircks „Gränserentabilitet“ enligt gränsproduktivitetsteoriens förutsättningar måste vara precis 1, varken mer eller mindre. Första delen av det citerade yttrandet träffar alltså vid sidan om. Värre är att dess senare del utgör ett påstående, som icke på något sätt motiveras, ehuru män sådana som Wicksell och Pareto och efter dem många andra gjort sig stor möda at bevisa „at Regnestykket vil stemme“ under vissa förutsättningar, vilket för övrigt nyligen bevisats också av Gloerfelt-Tarp och Schönheyder i danska publikationer.

Det citerade stycket fortsätter: „her bortser jeg fra, at det endda er sandsynligt, at hvis en given Kombination, hvori A, B og C samarbejder, er den usleste for A, er den det ikke for B eller C, hvis Grænsebrugbarhed ligger i en Kombination, hvori A maaske slet ikke findes eller i al Fald ikke findes i den usleste Anvendelse.“

Jag kan icke förstå var Birck fått tanken att gränsproduktivitetsteorien talar om „den usleste Anvendelse“, ty icke hos någon av teoriens ledande exponenter finnes mig veterligt något därom. Själva ideen att det skulle finnas en kombination som är den „usleste“ för A, strider fullkomligt mot teoriens tankegång, ja såvitt jag förstår mot all ekonomisk tankegång. Menas därmed den kombination som ger det minsta resultatet per enhet av exempelvis A? Vad har i så fall denna kombination för ekonomiskt intresse? Gränsproduktivitetsteorien studerar tvärtom fenomenen i ett statiskt samhälle, där den ekonomiskt fördelaktigaste kombinationen existerar — alltså icke den fördelaktigaste för någon viss faktor.

Kritiken fortsätter sedan: „Naar to Producenter kan fremstille det samme Produkt, og den ene anvender 1 Maskine +

1 Betjener, og den anden 6 Haandværkere, saa er disse to Kombinationers tekniske Produktivitet ens, og en Maskine maa belaste Produktionen med samme Beløb som 5 Arbejdere; vi kan forsaavidt teknisk substituere 5 Arbejdere med 1 Maskine eller rettere 6 Arbejdere med 1 Maskine + dens Betjener og gør det til Indifferensgrænsen, hvor Faktorenes relative Priser eller Produktivitet ændres. Men har nu de to Fabrikanten henholdsvis 6 Maskiner med 6 Mand og 36 egentlige Haandværkere, kan vi intet slutte om, at de 6 med Maskiner samarbejdende har samme Grænseproduktivitet som de sidste 6 Haandværkere. Tager vi 6 Mand fra den maskinbrugende Producent, frembringer han slet intet, 6 Mand taget fra den anden Producent forringer maaske kun dennes Produkt med $\frac{1}{6}$ (kursiv av B. O.).

Läsningen av detta gav mig en stor överraskning. Det är ju för hela marginalanalysen, som Birck själv så konsekvent tillämpat på varupriserna i sin „Gränseværdilære“ — och naturligtvis också för den del av marginalanalysen som gäller icke varornas utan produktionsfaktorernas prisbildning — en förutsättning att mängden av konsumerad vara eller använd produktionsfaktor varierar med små mängder. Endast då kan man tala om gränsnytta eller gränsproduktivitet. Att man genom att borttaga hela den använda kvantiteten av en faktor — i Bircks exempel arbetskraften — kanske skulle omöjliggöra produktionen, strider ej mot teorien. Anser man Bircks citerade resonemang vara en kritik av gränsproduktivitetsläran, så kan man på samma sätt kritisera Bircks egen gränsnyttelära genom att säga, att 6 säckar korn ge en betydande nytta, men att en man utan något korn alls svälter ihjäl, varför man ej kan tala om kornets gränsnytta!

Bircks kritik bygger på ett bestridande av hela den marginalanalysens möjlighet, fastän hela hans egen prislära vilar därpå!

Såvitt jag förstår, måste man erkänna möjligheten av en marginalanalys för produktionsfaktorerna lika väl som för varorna, ehuru med vissa kvalifikationer. Den bristande delbarheten medför ju i det ena fallet som i det andra en viss begränsning av denna analys' användbarhet.

Afslutningen av detta kapitel måste jag citera in extenso: „Jeg kan da ikke arbejde med Clarks Paastand om, at vi kan finde Faktorenes Grænseproduktivitet ved at sammenligne deres Afønning. Den har følgende (urigtige) Forudsætninger: a) at det foregaar i et statisk Samfund, b) hvori der ingen Diffe-

rentialprofit er, c) at der kun er to Faktorer, der samarbejder, d) at vi kan substituere Arbejde og Kraft ad libitum, e) at Produktivitet og Rentabilitet, 3: økonomisk og teknisk Produktivitet dækker hinanden, f) at der ingen Magtposition existerer, g) og at mere Kapital kan føres hen til Samvirken med et givet Arbejdertal, uden at vi behøver at ændre Tekniken.“

Tyvårr få vi icke någon motivering för alla dessa påståenden, varför det är omöjligt att motbevisa dem. Man kan emellertid anmärka, att en mängd av Bircks egna resonemang bygga på den statiska förutsättningen — ehuru han springer fram och tillbaka mellan denna och resonemang om den dynamiska verkligheten. Vidare är det ju oriktigt att gränsproduktivitetsläran blott tager med två faktorer; den finnes fullt utbildad för ett godtyckligt antal faktorer. Se t. ex. Wicksell, Wicksteed m. fl. Till d) invändes att man blott behöver ha substitution vid marginalen eller, för att använda Bircks egen terminologi, „Indifferensgränsen“. Oriktigheten av punkten e) torde framgå redan därav att gränsproduktivitetsläran räknar med en räntabilitet, enligt Bircks terminologi, av precis 1, men varken talar om eller tänker på någon „teknisk Produktivitet. Vad „Magtpositionen“ beträffar, så är det svårt att säga vad Birck menar därmed. Emellanåt använder han detta ord i samma betydelse som „knapphet“. Ingen kan väl säga att Clark rör sig blott med icke knappa faktorer? Den sista punkten skall jag icke vidröra, då Birck utlovar en närmare motivering därför längre fram.

Det framgår av ovanstående att jag finner Bircks kritik av gränsproduktivitetsteorien — i den mån den är något annat än obevisade påståenden — ohållbar och stridande mod hans egen prislära.

Närmast följande kapitel behandlar „Kapitalorganismen“. Efter en utmärkt skildring av kapitalet som en levande organism — den kanske bästa skildring jag sett någonstades — kommer Birck i Kap. XIII till det som utgör hans mest originella insats inom detta område av teorien, „trinanalysen“. Denna utgör på en gång en positiv insats och ett försvar för hans hårda dom över Böhm-Bawerk.

§ 68 på sid. 174 (genom feltryck står § 67) handlar om „Trintal och Kapitalmängde“, och börjar på följande sätt: „Vi gaar nu ud fra de ingenlunde til Virkeligheden svarende Forudsætninger, en delvis redskabsløs Arbejds metode, og at Arbejdsindsuddet er det samme i alle Trin, som hvert tager en Dag“ (de sista fem orden kursiverade av B. O.).

Jag har kursiverat de sista orden, emedan denna förutsättning är fullkomligt avgörande. Den medför nämligen att en ökning av antalet „Trin“ samtidigt innebär en proportionell ökning av produktionsperioden och arbetarantalet. Under sådana omständigheter är det ju ej egendomligt ett ökat antal trin medför att kapitalet växer: tvärtom står detta resultat i god överensstämmelse med den Böhm-Wicksellska doktrinen. Birck tyckes emellertid förbise detta. Han tillskriver ökningen av trintalet kapitalets tillväxt, dock utan att lämna något bevis för att kapitalet skulle ökas med växande trinantal, även om produktionsperiodens längd och arbetarantalet ej tilltogo. Han har alltså ej motbevisat den ortodoxa doktrinen att tiden och ej trinen är det afgörande.

En annan observation till denna paragraf måste göras. När trinen ökas från t till $t + 1$, så växer produkten mer än proportionellt med trintalet, säger Birck, ty „større Trinindskydelse finder kun Sted under Forudsætning af større Produktivitet“. Detta är ju självklart och behöver ej bevisas med komplicerade tabeller. Om man ökar mängden arbetskraft i proportionen t till $t + 1$ og mängden kapital i propotionen t till $t + 2$, vilket Bircks förutsättningar innebära, samtidigt med att en teknisk förbättring införes, vare sig genom en produktiv ökning af trintalet eller på annat sätt, så måste givetvis produkten växa mer än i proportionen t till $t + 1$.

Slutsatserna i denna paragraf äro alltså för den som känner till den ortodoxa analysen självklara men visa intet om att trintalets förändringar ha någon annan betydelse än tekniska variationer i allmänhet.

Nästa paragraf bygger på helt andra förutsättningar än § 68. Här antages, ehuru det ej direkt utsäges, att produktionsperioden och arbetarantalet förbli oförändrade, varför en ökning av trintalet innebär en motsvarande minskning av såväl trinets längd som av den mängd arbetskraft, som nedlägges på varje trin. När trintalet ökas från 2 till 3, så minskas trinets längd från 15 till 10 dagar och antalet på varje trin nedlagda dagsverken likaså från 15 till 10. Den totala produktionsperioden blir däremot enligt antagandet oförändrad vid 30 dagar.

Under sådana förhållanden behöver kapitalet vid en ökning av trintalet „slet ikke at forøges“, säger Birck. Nej, naturligtvis icke, svarar den ortodoxa doktrinen med Böhm-Bawerk. Detta är just ett bevis för att tiden och icke trinen äro avgörande i kapitalläran. Så länge arbetarantalet och produktions-

perioden äro oförändrade — och arbetetsinsatsen är likformigt fördelad över hela produktionsperioden — kommer kapitalets storlek också att förbli oförändrad. En variation av trintalet kan här ej inverka. En ökning av antalet trin betyder blott att varan under arbetet passerar flera händer, vilket är likgiltigt så länge den nedlagda arbetsmängden och produktionsperioden ej påverkas därav.

Låt oss se litet på Bircks eget exempel: „Lad en Baad fremstilles i 30 Dage og det saaledes, at vi enten kan lade en Mand arbejde alene i 30 Dage eller 2 Mand i simultan successiv Proces hver i 15 Dage eller 3 Mand hver i 10 Dage o. s. v. ned til en 30-trinet Proces, hvor Baaden passerer 30 Mand i 30 Trin, der hver varer en Dag.“ Jämför för enkelhetens skull de båda ytterlighetsfallen, då 30 båtar tillverkas antingen så att varje arbetare själv gör en båt på 30 dagar, eller så att varje båt passerar genom alla 30 arbetarnas händer och bearbetas en dag av var och en. Varje månad framställles i bägge fallen 30 båtar, enligt Bircks förenklande antagande, som bortser från effektivitetsökningen på grund av arbetsfördelning.

Med den individuella arbetsmetoden kräver varje båt ett kapital på 30 dagsverken; påbörjas tillverkningen den 1 i varje månad, så får man vid slutet av månaden ett kapital på 900 dagsverken bundet i 30 båtar. Vid månadens början är däremot intet kapital bundet i båtproduktion. Den genomsnittliga kapitalinvesteringen är alltså 450 dagsverken. — Resultatet blir detsamma, om en båt påbörjas och en annan färdigställles varje dag i månaden, alltså under förutsättning att varja man ensam tillverkar sin båt. På morgonen varje dag äro 29 dagar investerade i en nästan färdig båt, 28 i den nästa etc. . . . och 1 dagsverke investerat i den i går påbörjade båten och intet dagsverke i den som just skall påbörjas; kapitalmängden är då 435 dagsverken. På aftonen gå investeringarna i de 30 båtarna från 30 i den färdiga men osålda till 1 i den under dagen påbörjade, d. v. s. kapitalmängden är 465 dagsverken. Genomsnittet blir alltså oförändrat 450 dagsverken.

Precis detsamma få vi med användande av den simultan-successiva processen, då varje båt passerar genom 30 händer eller trin. På morgonen äro 435 dagsverken investerade i båtarna och om på aftonen 465; genomsnitt alltså 450.

Slutsatsen blir, att en ökning av trintalet, som icke medför någon ändring av produktionsperioden och effektiviteten, icke inverkar på mängden realkapital.

Birck kommer till en annan konklusion: „Med uforändret Produkt aftager den nødvendige Kapital, naar Trinenes forøges.“ Han jämför nämligen siffran 900 under den individuella arbetsmetoden med 465 under den simultan-successiva. Denna jämförelse är emellertid godtycklig. Även om man använder den individuella metoden, kommer man att göra en båt färdig varje dag precis som enligt den senare metoden. Varför skulle man lägga ner mer kapital i produktionen än nödvändigt?

Att Birck kunnat komma till ett oriktigt resultat beror alltså på att han jämför två tillstånd, vilkas olikhet icke som han tror ligger i olika trintal, utan i att varuframställningen i ena fallet sker diskontinuerligt i andra fallet kontinuerligt. Arrangeras produktionen kontinuerligt — vilket ju i verkligheten blev fallet — så inverkar trintalet icke ett dugg.

§§ 68 och 69 visa alltså icke att trintalet spelar någon som helst roll för kapitalmängden, utan bekräfta i själva verket, att det är tiden och icke trinen som är avgörande för den kapitalistiska produktionsprocessen och kapitalfenomenen. Detta hindrar naturligtvis ej att tekniska förändringar — vare sig de innebära en ökning eller minskning av antalet trin — genom att inverka på produktionsperioden eller låt mig säga, den genomsnittliga investeringsperioden, också påverka relationen mellan strömmen av färdiga produkter och kapitalförrådet.

Erinrar man sig att bägge dessa paragrafer bygga på helt olika förutsättningar, så förvånar man sig över att finna de uppnådda konklusionerna — de må nu vara riktiga eller oriktiga — summerade i § 70 precis som om de gällde under samma förutsättningar och under förutsättningar som motsvara verkligheten. Birck tyckes icke ha uppfattat, att förutsättningarna i ena fallet är en förlängd och i andra fallet en konstant produktionsperiod, utan uppfattar väl den senare paragrafen blott som en modifikation av den förra. Då emellertid två helt olika variationer av produktionsprocessen studeras, kan en sammanblandning av resultaten icke verka annat än vilseledande.

Härmed får det emellertid vara huru som helst. Huvudsaken är att innehållet i dessa paragrafer i korrigerad form icke strider emot utan bekräftar den ortodoxa teorien. Birck kan därför enligt min mening icke med rätta förebrå Böhm-Bawerk eller någon annan att de förbisett trintalets betydelse, ty trinen ha ingen självständig betydelse. De äro blott ett av många olika slag av tekniska variationer och deras inverkan klargöres genom en analys inom den vanliga teoriens ram.

Utrymmesskäl förbjuda mig att ingå närmare på Birks redogörelse för „Redskabets Mellemkomst“ (§ 72). Han påstår där utan vidare — på grundval av några godtyckligt valda siffror, vilkas relation till verkligheten icke beröres — att „der behöves i Virkeligheden mindre Kapital pr. produceret Enhed ved Maskinproduktion end ved Haandarbejdet, og der behøves mindre Tid“. Här om någonsin vore ett utförligt bevis enligt min mening på sin plats. Ingen människa har ju förnekat möjligheten av att tekniska förändringar i vissa fall minska kapitalbehovet eller produktionsperioden. Men när det påstås att detta är regeln, så blir man skyldig ett bevis för att det så förhåller sig. En upprepning av påståendet är icke tillräckligt. Jmfr. sid. 182, 184, 188 (Belgradbron) och 185. På sistnämnda sida uttryckes saken så: „den totale Kapital er ikke paa langt nær vokset saa meget som Produktet er forøget“. Här skulle man väntat sig en statistisk uppskattning av årsproduktionen och kapitaltillgången nu och för 100 eller 50 år sedan.

Birck har naturligtvis rätt i att tiden som sådan icke är produktiv. Produktionsomvägarna äro produktiva. Enligt Böhm-Bawerk äro de dessutom i regel tidskrävande och därpå bygger han sin teori. Helst borde man kanske säga, att det finns alltid en del produktionsomvägar, som äro på en gång tidskrävande och produktiva; relationen mellan tiden och produktiviteten blir avgörande för om de bli ekonomiska eller ej och därför användas; att de produktiva och icke tidskrävande tillgripas är ju självklart. Emot denna i någon mån modifierade Böhm-Bawerkska teori sätter Birck sin egen, i vilken påstås att produktionsomvägarna som regel icke äro tidskrävande. Den mera försiktiga ståndpunkt han intager på sid. 170 stämmer ej med tendensen i hans framställning. Måhända är det likväl säkrare att säga, att enligt Birck trinens antal icke tidens längd är avgörande för en produktionsomvägs inverkan med avseende på kapitalmängd m. m. „B.-B. forveksler Tid og Trin, han forudsætter med Urette, at øgede Trin er øget Tid“.

Härtill vill jag foga följande sammanfattande anmärkning: Vid given teknisk kunskap finns det alltid en hel del tekniska metoder vilka äro produktiva men så tidskrävande, d. v. s. kapitalkrävande, att de bli oekonomiska och icke tagas i bruk. Det finns andra, som i förhållande till sin produktivitet äro mindre tidskrävande och som därför användas. Nya tekniska uppfinningar äro i vissa fall både mindre tidskrävande och

mera produktiva än tidigare metoder och betyder då ett dubbelt förbilligande av produktionen. Andra äro visserligen mera tidskrävande men också så mycket mera produktiva än de gamla metoderna att de likväl tagas i bruk, medan däremot en tredje grupp äro alltför tidskrävande i förhållande till sin „merproduktivitet“ för att med gällande räntefot kunna löna sig. Om den ena eller andra metoden medför et ökat antal trin eller icke är fullkomligt likgiltigt. Avgörande är merproduktiviteten och den genomsnittliga investeringsperioden, d. v. s. mängden „väntande“ som fordras, och om denna säger antalet trin intet. Just detta faktum — att man intet vet om trinens längd — gör det onödigt att fästa speciell vikt vid dem. Trinvariationer äro tekniska förändringar som alla andra. Däremot är tiden avgörande för dispositionen av kapital av det enkla skälet att kapitalet har en dimension i tiden.

Alldeles oberört av denna min kritik är Bircks originella förslag rörande behandlingen av maskinernas inverkan på produktionsperiodens längd. Strängt taget är ju varje varas produktionsperiod oändlig lång, eftersom den förutsätter tidigare produktion av ett redskap och dettas tillverkning förutsätter tidigare framställning av ett annat redskap etc. Denna allvarliga svårighet kringgår Birck genom att i stället tala om maskinernas reproduktionstid. Det är ju tänkbart att här en lösning erbjuder sig. De korta antydningar som lämnas har jag emellertid icke kunnat riktigt förstå. Större utförlighet på denna punkt vore önskvärd.

Klarare angivande av gjorda förutsättningar vore också en förbättring. Så nämnes t. ex. intet om att hela kapitalanalysen, åtminstone de utställda tal exemplen på vilka resonemanget vilar, bortser från räntans existens. Detta är dock en ganska väsentlig förenkling, som bör markeras, til undvikande av missförstånd.

Til större klarhet skulle det också bidra, om uttrycket „højere Teknik“ användes med större precision. Ibland innebär högre teknik tydligen blott en otydlig föreställning om metodens raffinemang, större effektivitet el. dyl. (sid. 146); ibland menas därmed större automatism (sid. 129); ibland är produktiviteten per enhet av kostenergi avgörande (sid. 166), och ibland tyckes produktionsperiodens längd (mängden fast kapital per enhet av omlöpande kapital) vara kriteriet (sid. 184). På sid. 170 säges emellertid att sistnämnda faktor och automatismen icke äro pålitliga kriterier för om tekniken är hög eller låg, likväl utan att man får klart besked om var det verk-

liga kriteriet är att finna. Om den å sid. 166 givna definitionen är den riktiga, så borde det slås fast på ett tidigt stadium.

Til sist vill jag skydda mig mot ett missförstånd. Jag har här vidrört de punkter, där jag är oenig med Birck, och har förbitgått alla andra, där jag fullt kan acceptera hans framställning. Icke en förtidig värdering av arbetets rika innehåll utan en kritisk diskussion av ett par frågor har varit min uppgift. Ingen får tro att jag känner mig fullt säker på riktigheten av min kritik, ehuru den bygger på den ganska allmänt accepterade kapitalteori, som är gemensam för Böhm-Bawerk, Wicksell, Fisher m. fl. Men även om jag skulle ha fel, så kan en diskussion ej skada. Birck, som i sin bok framlagt så många originella idéer, är säkert själv den förste att välkomna en kritisk diskussion på grundval därav. Han väntar sig minst av allt ett okritiskt accepterande av dem alla. Det vore dock alltför egendomligt, om de utan undantag skulle vara hållbara och om ingen av dem ens skulle kräva ett närmare klargörande.

Bertil Ohlin.

PAUL BORGEDAL: *Intensitetsproblemet i det norske Jordbruk*. Frederikshald 1926. Sems Forlag. 343 Sider.

Denne Bog er det mig en Glæde at henlede danske Læseseres Opmærksomhed paa, baade Nationaløkonomers og Landøkonomers. Forfatteren har i flere Aar ledet Statistiken over det norske Landbrugs Drifts- og Regnskabsforhold, svarende til Arbejdet i vort Landøkonomisk Driftsbureau; men desuden kan man se af de mange udenlandske Landøkonomer, han citerer, at han er vant til at tumle med de mere teoretiske Problemer paa dette Omraade. Forf. har da delt sin Interesse lige-
 ligt mellem det statistiske Stof og de dertil knyttede Ræsonnementer og Beregninger om de forskellige Driftsformers Rentabilitet, og paa en saadan Maade, at baade Praktikere og Teoretikere kan lære meget deraf, baade Privatøkonomer og Samfundsøkonomer.

Den Statistik, der er Tale om, gaar dybere ind paa Rentabilitetsproblemerne, end det man hidtil har forstaaet ved Landbrugsstatistik, og den er fremkommen ved en omfattende Korrespondance. Jeg vilde ønske, at en Dansker vilde foretage en tilsvarende Undersøgelse, eller rettere to Danskere, en Landbrugskandidat, der kender det praktiske og tekniske og natur-

videnskabelige Landbrug, og en statsvidenskabelig Kandidat, der er fortrolig med Læren om det aftagende Udbytte o. lign. og vant til at arbejde med Statistik. Ved en saadan dansk Under-søgelse vil nogle af de norske Tal nok kunne bruges uden videre, ligesom Forf. bruger enkelte danske Tal; og man vil endvidere ogsaa i den Henseende kunne lære meget af Borge-dal, at visse Forhold er mere iøjnefaldende i Norge end her. Fragterne spiller saaledes en større Rolle indenfor Norge end indenfor Danmark, saa at de mest afsides Egne har væsentlig andre Prisforhold end Egnene nær Havne og Byer; derfor er Landbruget paa en mere varieret Maade tilpasset til de lokale Forhold, se navnlig S. 230; men har man saaledes i Norge set de store Udslag, vil et Eftersyn i tilsvarende danske Egne sikkert vise mindre Udslag i samme Retning.

Det er ogsaa ejendommeligt at se, at den „Kovending“, som man roser de danske Landmænd for at have gjort saa resolut i 1880'erne, i Virkeligheden skete tidligere og stærkere i Norge. Betingelserne for Kornavl er i mange norske Egne saa daarlige, at man indskrænkede den stærkt, saasnart Trafikmidlernes Udvikling muliggjorde dels at købe Korn billigere udefra og dels at sælge de Kvægavlsprodukter, som laa naturligere for Egnen. Derfor var Landbrugskrisen ogsaa tidligere overstaaet; medens Ejendomsprisernes Minimum hos os laa i Slutningen af 90'erne, laa det i Norge en halv Snes Aar tidligere. Derimod er jeg ikke sikker paa, at Forf. har Ret i, at Danmark trods Teorien og modsat Norge og England gik videre i intensiv Drift midt i Krisen, og at dette skulde skyldes bedre Teknik; fra 1880 til 90 var der 6 danske Amter, hvis Folketal i Landdistrikterne gik tilbage, og en Del af den Fremgang i Intensitet, som al-ligevel skete, har sikkert bestaaet i, at Efternølere nu omsider fulgte med Tiden, f. Eks. efter Arvefald.

Af Bogens 10 Kapitler er det første en Indledning. Det andet handler om det aftagende Udbyttes Lov, og der citeres et stort Antal Forfattere, navnlig tyske. Følgende Enkelt-heder skal fremhæves: I en beskeden Note S. 21 klages over, at endog Forsøgsstationer skriver om et vist Udbytte pr. kg Gødning uden at tage Forbehold om, hvilket Stadium af Gød-ningsforsyning der er Tale om; denne Klage kan ogsaa lyde i Danmark (og Sverige). Forf. paataler S. 29 og 33 med Rette, at Laur blander Netto-Momenter ind i Omtalen af den nævnte Lov. Han hævder S. 30, at det af Teorien forudsatte Stadium med tiltagende Udbytte vanskelig kan iagttages i Praksis, fordi Jorden selv indeholder Energi nok til at komme over dette

Stadium. Forf. citerer vor Prof. Bondorffs Kritik af Mitscherlich, men holder alligevel stærkt fast ved sidstnævnte, hvad jeg ikke kan slutte mig til. S. 43 og 87 hævdes, at de fordringsløse Planter Vækstkurve ligger lavere end de ydedyg-tiges; men hvis dette galdt paa alle Intensitetstadier, vilde man overhovedet aldrig anvende dem; Kurverne kan f. Eks. skære hinanden, saa at man ved ekstensiv Drift har de fordringsløse Planter øverst, ved intensiv Drift nederst. Det følgende paa S. 43 stemmer da ogsaa godt hermed.

Kap. III om den højere Teknik indeholder et meget fyl-digt Materiale om de faktisk skete Fremskridt med Planter, Dyr, Maskiner o. s. v. Den kolossale Rentabilitet af Forsøgs-stationernes Arbejde med at forædle Planterne illustreres med Tal. Der citeres en Udtalelse om, at Norge behøver 4 Sorter Havre, tiltrukket til at passe til de forskellige Jorder og Klimaer. Den stigende Mælkemængde pr. Ko belyses statistisk.

Kap. IV om den driftøkonomiske Konsekvens af det afta-gende Udbyttes Lov opstiller en uholdbar Paastand om, at der kan være to lige fordelagtige Intensitetsgrænser. Forf., der paa saa mange Punkter med Rette hævder, at det gælder om, at Grænsedosen balancerer, ser ikke, at dette ikke er nok, naar man befinder sig paa det tiltagende Udbyttes Stadium, saa at de foregaaende Doser giver mindre. I et Taleksempel (hvor det for øvrigt ikke er Doserne, men Jorden, der varieres) næv-nes saaledes bl. a. en Grænse efter 5 Enheder Jord, hvoraf den sidste giver 18; men man kan ikke give 5×18 som Jord-rente, naar hele Produktionen kun er $8 + 12 + 15 + 17 + 18$. I samme Taleksempel foretages nogle Interpolationer uden nær-mere Forklaring; Grænsen 10,37 paa S. 80 Linie 7 er usand-synlig, thi naar Jordenhed Nr. 11 giver 0, maa de første 0,37 af den ogsaa give 0, medmindre de næste 0,63 har negativt Udbytte, hvilket næppe er Forfatterens Tanke, og som des-uden maatte kræve en anden Interpolation. Nederst paa samme Side er det en Uklarhed at lade Jordprisen variere uden at sige af hvad Aarsag, thi bortset fra voldeligt Indgreb er en Prisbevægelse en Virkning af Udbud eller Efterspørgsel, ikke en oprindelig Aarsag. Sammesteds bør der til Sætningen „Jor-den kan aldrig blive dyrere end, at den bliver anvendt“ føjes „eventuelt i en helt anden Produktionsgren, f. Eks. som Bygge-grunde“, Og til S. 88 øverst bemærkes, at Elasticiteten af Va-rens Forbrug maa være meget stor, hvis Forbruget skal optage Merproduktionen baade fra højere Teknik og fra større Inten-sitet.

Kap. V—VII handler om Priserne og giver et fyldigt Materiale. Man ser S. 101, at Kunstgødning allerede før Krigen var billigere end i forrige Aarhundrede; og S. 115 oplyses, at Prisen paa en 2-Hestes Slaamaskine i 1873 svarede til Lønnen for 380 Sommerarbejdsdage paa Husbondens Kost, men i 1914 til 71 Dage. Intet Under, at Brugen af Gødning og Maskiner var stærkt stigende. Men en Tabel S. 116 viser, at Lønnen ikke tog nogen Skade af denne Konkurrence, naar den maales med Foderstoffer m. m., idet den i 1900—13 var mere end dobbelt saa høj som i 1881—85. Side 136 findes en meget oplysende Udvikling om, hvordan forskellige Foderstoffer ikke altid konkurrerer med hinanden, men ogsaa kan støtte hinanden; mere Hø fra Enge og Udmarker kan give en bedre Udnyttelse af Agerens Produkter. Hovedformaalet med disse Kapitler er naturligvis iøvrigt at belyse Prisernes Betydning for Intensiteten.

Kap. VIII handler om Transportomkostningerne. Hvor en Dansker kun vilde tale om Rutebiler, tales her ogsaa om Motorbaadruter. S. 210 og 227 paavises, at man i Nærheden af en stor By har den Chance straks at kunne udnytte en midlertidig Prisstigning. Og S. 228 hævdes, at den aftagende Intensitet, naar man fjerner sig fra Markedet, ikke blot skyldes Fragterne, men ogsaa psykiske Forhold; Eksemplets Magt bliver mindre, naar man bor spredt. Ja vi trænger alle til at omgaas Fagfæller og kan lære meget af dem.

I Kapitel IX om Harmoni- og Alsidighedsprincippet gives Oplysninger om Forbruget af Mands- og Hestetimer til de forskellige Afgrøder og paa de forskellige Stadier; dermed er man inde paa Sæsonerne, der atter influerer paa Sædskiftet, idet man saa vidt muligt maa vælge Afgrøderne saadan, at Arbejdskraften bliver harmonisk udnyttet. Den Tid af Aaret, hvor Jorden kan bearbejdes, er i Finmarken 128 Dage, ved Sarpsborg 213 Dage og paa Lolland 269 Dage; en saa kort Arbejdssæson som den nordnorske giver naturligvis en stor Fordyrelse. S. 243 hævdes, at Rovdrift undertiden kan være tilladelig; hos os hævdede *Falbe-Hansen* det samme, idet Driftskapital udløstes. Forskellige Regnskabsstatistikere, ogsaa den danske, viser de bedste Resultater for de mest intensive Bedrifter; Forf. maner til Forsigtighed med at slutte, at Intensiteten er Aarsag og bør efterfølges, og deri har han Ret; naar Fænomenerne A og B følges saa nøje, at der maa være en Aarsagsforbindelse, kan A være Aarsag til B, eller omvendt, eller et tredje Moment kan være fælles Aarsag; her vil det ofte være Lederens Dygtighed, der er fælles Aarsag til Intensiteten og det fine Regnskab (idet

den i Regnskabsstatistiken beregnede Lederløn ansættes efter en Skala efter Ejendommens Størrelse; tog man Hensyn til Personens Dygtighed, idet man paa Forhaand subtraherede Dygtighedens Værdi, maatte Nettoresultatet ventes at være ens). I øvrigt indeholder Kapitlet en Række Betragtninger og Beregninger over Kapacitetsgrænser og Udvidelsesgrænser, om Intensivering i de givne Driftsgrene eller Udvidelse af de givne Driftsgrene o. s. v.

Sidste Kapitel handler om Bedriftsstørrelsen og hævder, at de smaa Bedrifter i Norge ikke har mere Intensitet end de store, medens det i Danmark. er omvendt.

Endnu skal omtales et Par Udtalelser i Bogens Begyndelse. Side 12 hævdes, at Kombinationen af Driftsmidlerne ikke foregaar efter de energetiske Udbyttmuligheder; dette bør vore Landøkonomer mærke sig; de Naturvidenskabsmænd, som vore Landmænd henter saa megen nyttig Belæring hos, har en Svaghed for Kalorier, som kan føre temmelig langt bort fra det økonomiske. Og S. 39—40 paavises (i Tilknytning til Gødningsforsøg), at mere af een Produktionsfaktor kan skabe Basis for udvidet Benyttelse af en anden Faktor. Men dette er set fra den enkelte Landmands Synspunkt; fra et Verdenssynspunkt er der snarere Konkurrence end Supplering mellem de forskellige Faktorer; naar Produktionen (som for Tiden) stiger stærkt paa Grund af billigere Gødning, bedre Metoder og Maskiner, bedre Varieteter og Racer, større personlig Dygtighed m. m., da er det sandsynligt, at Priserne falder saameget, at der kræves mindre Intensitet gennem Grundforbedringer og almindeligt Arbejde (jfr. ogsaa foranstaaende Bemærkning ad S. 88).

Hermed være denne oplysende og tankevækkende Bog anbefalet til danske Læsere; selv om jeg paa enkelte Punkter ikke er enig med Forfatteren, haaber jeg, at Læseren gennem dette Udpluk af Indholdet har faaet Lyst til at stifte nærmere Bekendtskab med Borgealds Bog.

Jens Warming.

Den anden Ædrueligheds Kommissions Betænkning. Kbhvn. 1927.

Den af Indenrigsministeriet under den 16. Juli 1914 nedsatte anden Ædruelighedskommission afgav i December 1918 sin Betænkning over den første af de Kommissionen stillede Opgaver: En Undersøgelse af Virkningen af Lov Nr. 104 af

10. Maj 1911 om Beværtning og Gæstgiveri, samt Forslag til en Afløsning af denne Lov, medens Kommissionen ønskede at forholde sig afventende m. H. t. Besvarelsen af den ved Kommissoriet stillede anden Opgave: at tage Stilling til Spørgsmaalet „om hvorvidt, eventuelt ved hvilke Midler, Stat og Kommune kunde og burde støtte Bestræbelserne for Forbud mod Tilvirkning, Indførsel og Salg af stærke Drikke“. Efter nu at have haft Lejlighed til at iagttage Virkningerne af de under Verdenskrigen indførte Indskrænkninger i Befolkningens Adgang til at skaffe sig stærke Drikke og set, hvorledes Afløseren af Beværterloven af 10. Maj 1912 har virket, har Kommissionen afgivet Betænkning dette sidste Spørgsmaal vedrørende, i et Bind paa 834 Sider, bilagt en Oversigt over danske Love og Lovforslag vedrørende Beværtning og Gæstgiveri; endvidere Oversigter over 6 Landes Alkohollovgivning, en Beretning fra Fællesraadet for de kristne Kirker i Amerika om Forbudets Virkning i U. S. A., Afhandlinger om Alkohol og Alkoholsindssygdomme og om Alkoholens Indflydelse paa den menneskelige Organisme saavel som om Alkohol og Arvelighed; statistiske Oplysninger om sociale og økonomiske Forhold med Relation til Alkoholforbruget og Undersøgelser af Spørgsmalets finanspolitiske og mellemfolkelige Sider.

Kommissionens 17 Medlemmer har delt sig i et Flertal paa 9 Medlemmer og to Mindretal paa henholdsvis 7 og 1 Medlem.

Flertallet er af den Anskuelse, at Bestræbelser for et Forbud mod Tilvirkning, Indførsel og Salg af stærke Drikke ikke bør finde Støtte hos Stat og Kommune, medens det største Mindretal stemmer for Indførelse af Alkoholforbud, og det andet Mindretal (A. C. Meyer) mener: „at et Landsforbud, opstillet som Universalmiddel, rummer Farer, der truer med at overskygge dets Fordele“, men at man dog bør give Befolkningen Ret til at udtale sig om Landsforbudet.

Naar man Punkt for Punkt gennemgaar Parternes Overvejelser, under Henviisning til Bilagene, vil man, hvad enten man sympatiserer med den ene eller anden Side, undre sig over, at Modparten kan finde Vaaben til at forsvare sit Standpunkt i det Materiale, der dog maa have den største Betydning: Beregningerne og Statistiken fra de Lande, der har eller har haft Forbudslovgivning. Hvor objektivt og neutralt og redeligt Vurderingen af disse „Kendsgerninger“ end er foretaget, maa den enkeltes individuelle Syn paa Sagen gøre sig gældende, og det er fristende at henvise til det Forord, hvormed

Sekretæren for Fællesraadet for de kristne Kirker i Amerika indleder sin Beretning, og i hvilket hans Mismod over Vanskelighederne ved Fremskaffelse af virkelige Kendsgerninger og disses objektive Forstaaelse kommer frem.

Flertallet motiverer sit Standpunkt ved Henviisning til den betydelige Fremgang i Ædrueligheden, der her i Landet skyldes stigende Oplysning og kulturel Udvikling i Forbindelse med forbedrede Livsvilkaar og en ganske ændret Opfattelse af berusende Drikkes Nødvendighed, som hørende med til de daglige Fornødenheder, navnlig — maaske mere eller mindre bevidst — med Henblik paa den opvoksende Ungdom. Det fremhæves, at denne Fremgang er sket, uden at der er grebet til Lovgivningsforanstaltninger, idet der samtidig ydes det store Oplysningsarbejde, der er foretaget af Afholdsforeningerne, fuld Anerkendelse. Det paapeges, at den fuldkomne Frihed i Beværtningeringen, som i Henhold til Grundlovens Bestemmelser tilstodes i Næringsloven af 29. Dec. 1857, viste sig at medføre saa forfærdende Tilstande paa dette Erhvervs Omraade, at den med Loven af 23. Maj 1873 gennemførte Indskrænkning med fuld Føje kunde begrundes i Hensynet til det almene Vel i Overenstemmelse med Grundlovens Forskrifter, og at de senere indførte administrative Foranstaltninger, Vedtægter m. m., ikke berører Befolkningens Frihed til at forskaffe sig spirituøse Drikke. At denne Frihed er bevaret, i Forbindelse med at der er sket Indskrænkning i Beværtningernes Antal samt stillet større Krav til Indehaverne, og — ikke mindst — at den meget høje Beskatning vanskeliggør Adgangen til at skaffe sig Spiritus, maa man anse som Aarsagen til den store Nedgang i Forbruget af spirituøse Drikke her i Landet i 1921—25 (til en Tredjedel af Alkoholforbruget i 1906—10), uden at man har haft nogen af de Ulemper at kæmpe med, som skæmmes Beretningerne fra Forbudslandene. Flertallet finder derfor, at der ikke er nogen Anledning til at opgive en Arbejdsmaade, der har medført denne gunstige Udvikling; desuden paapeges det, at et Forbud, foruden at føles som et uberettiget Indgreb i den enkeltes personlige Frihed, hvad enten man ønsker at nyde Alkohol eller ej, maa blive til Skade for Ædruelighedssagen derved, at Haandhævelsen af Forbudslovgivningen nødvendigvis maa blive Formaalet for Lovgivnings Opsyns- og Politibestemmelser, der hidtil har kunnet rette deres Opmærksomhed paa at træffe Foranstaltninger, der støtter det oplysende og opdragende Arbejde for at skabe Forstaaelse for Alkoholens skadelige Virkninger. Af Beretningerne fra Forbudslandene fremgaar

ydermere, at den almindelige Lovlydighed nedbrydes, derved at Befolkningen værner sig til at omgaa Lovgivningens Bestemmelser ved Indførelse af en upopulær og vanskelig kontrollabel Lov. Det er en gammel god, pædagogisk Regel, at man ikke bør forbyde Børn noget, som man vanskeligt er istand til at kræve overholdt, og i denne Henseende synes Samfundets Psykologi ikke at fjerne sig synderlig langt fra Barnets. Den Kendsgerning, at Alkoholforbruget i Danmark i Femaaret 1906—10 androg 7,40 l ren Alkohol pr. Indbygger og i Femaaret 1921—25 2,75 l ren Alkohol, synes at vise (selvom man hertil maa lægge det ukontrollerede Forbrug), at man er inde paa en heldig Udviklingslinje, uden at behøve at frygte for de med et Forbud følgende Misligheder, navnlig blandt Ungdommen, som Forbudslandenes Statistik bærer Vidnesbyrd om.

Ser man først paa Norge, da er for dette Lands Vedkommende Resultatet af Forbudsloven af Socialminister Klingenberg opsummeret i følgende Ord: Forbudet har skabt 6000 nye Forbrydere, for en stor Del rekrutterede blandt Ungdommen; fra Finland melder Alkoholkommissionens Beretning om tiltagende Brug af Alkohol, navnlig blandt Ungdommen, om simplere Drikkeskikke, om den uheldige Indflydelse, den tiltagende Konsum i Hjemmene har paa de Unge og hele Familienlivet, om Stigning i Antallet af Dødsfald og Sygdomme, der væsentlig skyldes Nydelsen af Alkohol, om voksende Despekt for Loven. Det tilføjes dog, at der vel maa tilskrives den Slappelse af Sæder og Moral, der er kendetegnende for Efterkrigstiden, en Del af denne Udvikling, hvorfor man ikke paa nærværende Tidspunkt vil benægte Muligheden af, at en Forbudslov vil kunne gennemføres paa en mere tilfredsstillende Maade. Og endelig er Forholdene i U. S. A., forsaavidt som de har kunnet overskues, belyst i den foran omtalte Beretning fra Fællesraadet for de kristne Kirker i Amerika. Dette Fællesraads Administrationsudvalg fandt, efter at Beretningen var offentliggjort, Anledning til at fremkomme med en Udtalelse om, at Raadet, i Anledning af „de alvorlige Misforstaaelser“ Beretningen havde afstedkommet, paany fremhævede sin absolutte Tilslutning til Landsforbudet. For en europæisk Læser synes Beretningen at tale et meget tydeligt Sprog. Under stadigt Forbehold m. H. t. de Mangler, som det benyttede Materiale er behæftet med, Vanskelighederne ved at overskue Forholdene i hele det mægtige Samfund, kaldes Forbudet et socialt Vove-stykke, og selv om Spillet ikke endnu bør anses som tabt,

mener man dog, forsaavidt de anførte Kendsgerninger kan anses for typiske, at Spørgsmaalet nu mindre drejer sig om, hvorvidt man kan bevirke en Bedring i den sociale Tilstand gennem Loven, end om, hvordan man skal kunne modvirke den uheldige Udviklingsretning under Forbudsperioden. De opnaaede økonomiske Goder (væsentlig gennem Lukningen af „saloons“) synes ikke at kunne opveje Skyggesiderne, blandt hvilke de uhyggeligste, ganske som i de andre Forbudslande, er den stigende Drikfældighed blandt de unge af begge Køn, den store Fare for at faa udleveret giftig Alkohol og den om sig gribende Mangel paa Lovlydighed. Professor Warming anfører i sin interessante Beretning om Forbudet i Amerika som et Hovedresultat, at det personlige Forbrug nu skønnes at være ca. $\frac{1}{3}$ af Forbruget før Forbudet, og slutter heraf, at der maa være mange udmærkede økonomiske og sociale Virkninger af en Nedgang paa 70 %, medens det maa blive en Skønssag, hvorvidt disse Virkninger kan siges at opveje den Demoralisation, der knytter sig til den illegitime Fremstilling af de konsumerede 30 %. Professoren fremhæver, at Tvangens eneste Berettigelse er den, at de objektive Resultater bliver væsentlig bedre, samt at Forbudet næppe har virket længe nok til, at der med Sikkerhed kan udtales nogen endelig Dom over det.

Mindretallets omfattende Indlæg indeholder en udførlig Fremstilling af Afholds- og Forbudssagens Historie og slutter, under Henviisning til det Arbejde der er foretaget i snart 150 Aar, med, at Alkoholspørgsmaalet ene kan og bør løses ad Lovgivningens Vej, ligesom at et saadant Forbud ogsaa er gennemførligt, naar Initiativet overlades til Folket selv; Statistiken fra Forbudslandene behandles kritisk, og man kommer derfor paa forskellige Punkter til gunstigere Resultater for Virkningerne af Forbudet, end Beretningerne synes at give. Der fremlægges Forslag til en Lov om Foranstaltninger til Ædruelighedens Fremme, der hviler paa den Grundtanke: „at Alkohollovgivningen bør aabne Adgang til at forbyde Alkoholnæringen overalt, hvor Vælgerne Flertal ønsker det, fra den mindste Enhed, Kommunen, over den større, Amtet, til den største: Staten.“

Dette Forslag har Flertallet ikke kunnet give sin Tilslutning. Bortset fra de Begrundelser, der fremgaar af Flertallets foran fremstillede Synspunkter, mener Flertallet, at en Række Spørgsmaal af økonomisk, handelspolitisk og retlig Art vil blive aktuelle; Spørgsmaal, der endnu er langt fra at være belyst og klarlagt, saa at det for Vælgerne i Almindelighed vil være umuligt at tage Stilling til disse, saaledes Landets toldpolitiske

Stilling overfor de vinproducerende Lande, Tilvejebringelse af de Indtægter, der nu tilflyder Statskassen gennem Told og indenlandsk Afgift af spirituøse Drikke og Forbudets Betydning med Hensyn til Kommunernes og Statens Finanser.

Paa et Punkt er Kommissionens Medlemmer enige: de mødes i Ønsket om at Ædrueligheden i vort Folk maa fremmes, og at der maa skabes Forstaaelse for den individuelle og sociale Ødelæggelse, som Misbrug af Alkohol afstedkommer.

Ingeborg M. Arup.

RUDOLF WEDEMEYER: *Wie beherrscht man die Konjunktur.*
173 Sider. A. Kerksieck & Co., Essen.

Medens de mange Amerikanere, der behandler Konjunkturspørgsmaalet, som Regel følger den Fremgangsmaade, at de samler en uhyre Mængde statistiske Data og paa Grundlag af disse med større eller mindre Held søger at forklare Aarsagssammenhængen mellem de forskellige Fænomener, saa gaar det foreliggende Værks Forfatter til sit Arbejde med en fuldt færdig Teori, som det er hans Opgave at klarlægge og forsvare.

Konjunkturbevægelserne definerer Forfatteren ligefrem som Bevægelserne i Beskæftigelsesgraden, idet han straks tager Afstand fra dem, der vil definere Konjunkturbevægelserne med Forandringerne i Nationalindkomstens Størrelse (bl. a. Alfred Landsburgh). Den sidste Definition medfører, at en Konjunkturopgang kan indtræde, uden at Beskæftigelsesgraden forøges, idet en bedre Teknik og Organisation eller en større Indsats fra Arbejdernes Side kan føre til en øget Nationalindkomst, uden at flere Arbejdere kommer i Virksomhed.

Da Hovedinteressen i vore Dage knytter sig til Arbejdsløshedens Omfang, er Forf.s Definition formentlig den frugtbarste, selv om Forskellen i Praksis næppe bliver stor.

Med denne Definition bliver Udforskningen af Konjunkturbevægelserne altsaa identisk med at finde Aarsagen til den vekslende Beskæftigelsesgrad, hvoraf Midlerne til at bringe Konjunkturbevægelserne til Ophør af sig selv vil fremgaa.

Forfatterens Teori er nu i al Korthed den, at det er Forskydningen mellem Behovet for Betalingsmidler og disses Mængde, der frembringer Konjunkturbevægelserne. Behovet for Betalingsmidler bestemmes af Størrelsen af de Krav, de forskellige Deltagere i Produktionsudbyttet stiller, altsaa fornemmelig

af Arbejdslønnen i vid Forstand, Renten og de med Produktionen forbundne Skatter.

Da de to sidstnævnte Størrelser efter Forfatterens Mening spiller en forholdsvis ringe Rolle, afspejler Bevægelserne i Behovet for Betalingsmidler sig nogenlunde i Lønbevægelserne.

Betalingsmidlernes Mængde udtrykker Forf. ved at sammenlægge Værdien af Deposita hos Seddelbanker, den cirkulerende Seddelmængde og de cirkulerende Mønter samt de i et givet Tidsrum udstedte Veksler.

Han dividerer nu „Betalingsmiddelmængden“, udfundet som lige nævnt, med den gennemsnitlige tariffmæssige Ugeløn for hver Maaned, og den Kurve, som de derved fremkomne Kvotienter beskriver, skulde da gengive Konjunkturbevægelserne og dermed Beskæftigelsesgraden, hvilket den ogsaa gør med paafaldende Tilnærmelse.

Betragter man den nævnte Overensstemmelse mellem Bevægelserne i Beskæftigelsesgraden og den omtalte Kvotient som en Bekræftelse paa den af Forfatteren opstillede Teori, saa følger deraf, at Konjunkturbevægelserne kan betragtes som et lønpolitisk Spørgsmaal, idet man let kunde udregne, hvad Ugelønnen skulde være, for at der maatte være fuld Beskæftigelse. Det følger endvidere af den opstillede Teori, at saafremt Arbejdslønnen til enhver Tid rettede sig efter Arbejdsmarkedets Vilkaar, vilde der ikke være Konjunktursvingninger, som kunde falde ind under den af Forf. opstillede Definition.

Den Omstændighed, at der er ret god Overensstemmelse mellem de to Kurver, er imidlertid ikke noget afgørende Bevis for den opstillede Teoris Rigtighed; dertil er Usikkerheden paa de benyttede Tal alt for stor. Hovedvægten maa derfor ligge paa rent teoretiske Betragtninger. Saadanne vil imidlertid føre til, at man maa give Forf. Ret i, at Konjunkturbevægelser for saa vidt de giver sig Udslag i veksellende Beskæftigelsesgrad, vil kunne ophæves ved en tilstrækkelig elastisk Lønpolitik. Dette er dog ikke nogen ny Opfattelse; Tanken fremsattes allerede af Hawtrey i 1913, og den drøftes af Pigou i 1926, idet han dog ikke tillægger den nogen praktisk Betydning, fordi en Udligning af Konjunkturerne ved Tilpasning af Arbejdslønnen i visse Tilfælde vilde føre til saadanne Urimeligheder som negativ Løn; heri har Pigou dog kun Ret under Forudsætninger, som næppe nogensinde vil være tilstede.

Men selv om man saaledes maa give Forf. Ret i hans Hovedkonklusion, og selv om man maa indrømme det praktisk vigtige deri, fordi vor Tids stærke Arbejderorganisationer maa

antages med Fordel at kunne føre en bevægelig Lønpolitik, er det ikke givet, at de Argumenter, der gaar forud for denne Konklusion er rigtige. Efter min Mening er endogsaa flere af dem ligefrem vildledende.

For det første begaar Forf. en Fejl ved at fremstille Lønpolitiken som det aktive Element i Konjunkturbevægelserne. Det kan ligesaagodt, ja med større Sandsynlighed være „Pengesiden“ der er det aktive Moment. Regner man med, at det sidste er Tilfældet, faar man til Resultat, at det vekslende Prisniveau medfører, at en vis Pengeløn snart er for lav, hvilket med samme Rentefod fører til et stærkere Laanebegær og dermed yderligere Prisstigning, snart for høj, hvilket fører til Bedriftsstandsning og Arbejdsløshed.

Den indtrædende nedadgaaende Konjunktur, der bliver en Følge af det sidste, skyldes altsaa ikke, at Arbejderne har gennemtvunget en Lønforhøjelse, men at de har ladet Satserne forblive gældende, efter at Prisniveauet krævede en Nedsættelse, forat Ligevægten skulde holde. Det er heller ikke helt rigtigt at rette Bebrejdelser mod Fagforeningerne i denne Anledning, for selv før deres Tid tilpassede Lønnen sig kun langsomt efter Prisbevægelserne, hvorfor man ogsaa da kendte Perioder med Arbejdsløshed.

Forfatterens Fejltagelse paa dette Punkt rokker dog ikke ved den Kendsgerning, at praktisk talt fuld Beskæftigelse vilde kunne opretholdes ved Hjælp af en tilstrækkelig elastisk Lønpolitik. Fejltagelsen har imidlertid uheldige Følger i anden Henseende, idet den bortleder Opmærksomheden fra den overordentlige Betydning, Bankpolitiken utvivlsomt har for Konjunkturbevægelserne. Kunde man stabilisere Kreditpolitiken vilde Bevægelserne i Beskæftigelsesgraden antagelig svinde bort af sig selv, og dette er saa meget mere vigtigt, som en stærkt bevægelig Lønpolitik under alle Omstændigheder vil være meget vanskelig at gennemføre og næppe kan gennemføres til Fuldkommenhed.

De af Bogens Kapitler, der behandler Samfundets Forsyning med Betalingsmidler og de i Forbindelse dermed staaende Spørgsmaal, herunder Kapitaldannelsesprocessen er afgjort de svageste. Forf. synes saaledes at være af den Opfattelse, at den Omstændighed, at der i Samfundet opstaar Tilbøjelighed til ikke af forbruge, men „opspare“ en Del af Indkomsten eo ipso betyder Dannelse af Realkapital.

De saaledes opsparedes Beløb, hævder han, vil blive anvendt til Indkøb af Kapitalgoder. Han synes at glemme, at

en saadan ekstra „Opsparing“ fører til mindsket Efterspørgsel efter Forbrugsartikler, og at dette dog ikke kan give Anledning til, at Driftsherrene begynder at udvide deres Anlæg, men snarere det modsatte. Saadan pludselig forøget Opsparing kan meget vel føre til Prisfald og Bedriftsstandsning, saaledes at der vel forbruges mindre i Samfundet, men ogsaa produceres mindre. Om Kapital skal dannes kommer i første Linje an paa, om Produktionsfaktorernes Priser er saaledes, at Driftsherrene ser deres Fordel ved at udvide Bedrifterne. Er dette Tilfældet, vil Bankerne kunne yde dem Kredit, naar blot Opsparingen i Samfundet i Forbindelse med den Merproduktion, Udvidelsen medfører, er tilstrækkelig til at hindre Prisniveaue i at stige saaledes, at Vekselkurserne ikke kan opretholdes i Pari under Forudsætning af international Guldmøntfod.

Forf. synes ikke at have Øje for Betydningen af Bankernes kreditskabende Evne. Hans Tankegang synes at være, at naar Folk sætter Penge ind i Bankerne, maa disse nødvendigvis laane dem ud til Driftsherrene, og deres Udlaan er paa den anden Side begrænset heraf.

I Forbindelse hermed staar hans Begrundelse af, at Arbejdslønnen er det egentlige aktive Element i Konjunkturbevægelserne. Naar Lønnen er forholdsvis lav, faar Driftsherrene forøgede Midler i deres Hænder efter at have betalt Produktionsudgifterne. Disse Midler er de nu, hævder han, tvunget af Konkurrencen til at anvende til Forbedring eller Udvidelse af deres Virksomhed. Dette fører til forøget Efterspørgsel efter Produktionsgoder og Antagelse af ledige Arbejdere i de kapitalproducerende Erhverv. Omvendt vil en Forøgelse af Lønnen føre til, at Driftsherrene ikke kan udvide, ja, end ikke vedligeholde deres Virksomheder, hvoraf vil opstaa Arbejdsløshed i de kapitalproducerende Erhverv.

Bortset fra det ejendommelige i, at Konkurrencen skulde fremtvinge Forbedringer og Nyanskaffelser i Bedrifterne paa et Tidspunkt, hvor de bestaaende Anlæg giver dem rigelig Fortjeneste, og at de skulde ophøre at indføre Forbedringer, naar de daarlige Konjunkturer gør mere økonomiske Anlæg til en Betingelse for fortsat Drift, er det vanskeligt at se, hvori en ekstraordinær Fortjeneste for Driftsherrene paa Grund af Lønnedsætninger skulde adskille sig i sine Virkninger fra en forøget Opsparing, og om en saadan har Forf. erklæret, at den ikke kan føre til en Konjunkturopgang, men kun til en Forskydning af Produktionen fra Konsumgoder til Produktionsgoder.

Saafernt en Kreditudvidelse ikke finder Sted, vil der for-

mentlig ske et af to ved en almindelig Nedsættelse af Arbejdslønnen: 1) Driftsherrerne kan udvide deres Forbrug af Konsumgoder i samme Omfang som Arbejderne p. Gr. af Lønnedsættelsen har formindsket deres. Beskæftigelsen i Konsum- og Produktionsgodeindustrierne vil da være den samme. 2) Driftsherrerne kan benytte deres Merindkomst til Kapitalanlæg. Beskæftigelsen vil da stige netop saameget i Produktionsgodeindustrierne, som den er gaaet ned i Konsumgodeindustrierne.

Hvad der i Virkeligheden vil ske i Tilfælde af en Lønnedsættelse, naar der er ledig Arbejdskraft, er vel følgende. Naar Nominallønnen nedsættes, vil Beskæftigelsesmuligheder, der hidtil ikke har kunnet betale de nødvendige Produktionsomkostninger, nu kunne gøre det. Bankerne vil udvide Krediten enten ved at yde de paagældende Laan eller — hvad der kommer ud paa det samme — ved at disse trækker paa deres egne Tilgodehavender. Den saaledes forøgede nominelle Købekraft vil, saafremt Opgang i Produktionen ikke samtidig finder Sted, bevirke en almindelig Prisstigning, hvorved en tvungen „Opsparing“ sker, men senere vil den nye Produktion helt eller delvis afbalancere Forøgelsen i Betalingsmidlernes Mængde.

Forf.s Tankegang synes at være den, at naar Arbejdslønnen nedsættes, vil det samme Beløb, den samme Mængde Betalingsmidler kunne aflønne et større Antal Arbejdere, men man skal dog være en meget ortodoks Tilhænger af Lønningsfondsteorien for at se bort fra, at en Lønnedsættelse i første Omgang betyder forøget Fortjeneste for de Driftsherrer, der ved Lønnedsættelsen anvender Arbejdskraft.

Forfatterens Standpunkt med Hensyn til Bankernes Betydning er ogsaa karakteriseret derved, at han hævder, at Rentens Variationer kun har ringe Betydning for Konjunkturbevægelserne. Renten er et Symptom paa Konjunkturerne, ikke en Aarsag til dem, paastaar Forf. S. 62. Helt konsekvent er han imidlertid ikke paa dette Punkt, idet han paa S. 64 indrømmer, at en Renteforhøjelse for „korte“ Laan kan bringe en Del Virksomheder i Vanskeligheder og føre til Bedriftsstandsning.

Hans Hovedbetragtning er dog den, at Kapitalrenten bestemmes af Kapitalens Grænseproduktivet, og da denne igen er afhængig af Konjunkturerne, bliver Rentens Højde altsaa et Symptom paa disse. Ogsaa her er Forf. ortodoks, nemlig ortodoks Grænsenytteteoretiker. Det Spørgsmaal frembyder sig imidlertid af sig selv, om da ikke Arbejdslønnen bestemmes af Arbejdets Grænseproduktion, saaledes at ogsaa Lønnen istedet-

for at være en Aarsag til vekslende Konjunkturer bliver et Symptom paa disse?

Forf. synes ikke at være opmærksom paa, at Paastanden om, at Priserne paa Produktionsfaktorerne retter sig efter disses Grænseproduktivitet, ikke er andet end en Talemaade, og at man med lige saa stor Ret kan hævde, at Produktionsfaktorernes Grænseproduktivitet bestemmes af disses Priser. Men naar dette er Tilfældet, kan Renten ligesaavel være et aktivt Element i Konjunkturbevægelserne som Lønnen.

Bankerne kan vilkaarligt sætte Renten op og ned, hvorved Kapitalens Grænseproduktivitet ændres og dermed Konjunkturerne, og det samme kan ske for Lønnens Vedkommende. I begge Tilfælde bliver Resultatet, at de Anvendelser for Kapital eller Arbejde, der ikke er produktive nok til at betale den forhøjede Rente eller Løn, gaar ud af Efterspørgselen.

At dette er Tilfældet for Rentens Vedkommende, naar det drejer sig om „korte“ Laan, indrømmer som nævnt Forf., men en saadan Sondring mellem „korte“ og „lange“ Laan er ikke rationel. Forhøjes Vekseldiskontoen, uden at Obligationskurserne falder, saaledes at man under Hensyn til den Tid, den høje Diskonto varer, kan regne at opnaa samme Rente ved at anbringe sine Penge i Obligationer, vil Obligationer ikke blive købt, og al Kapitalinvestering paa lang Sigt vil ophøre. Kapitalmarkedet er en Enhed, og Kapitalrentens Højde vil øve sin Indflydelse paa alle Former af Kapitalanvendelse og kan meget vel blive Aarsag til gode eller daarlige Konjunkturer.

Paa adskillige flere Punkter kunde der rejses Indvendinger mod Forf.s Argumentation. F. Eks. synes han at betragte alle Skatter som Produktionsomkostninger, der nødvendigvis maa bevirke en Nedsættelse af Renten eller navnlig Lønnen eller medføre Arbejdsløshed, men dette kan dog kun gælde saadanne Skatter, der er direkte knyttet til Produktionsprocessen, medens det for andre Skatters Vedkommende, f. Eks. Forbrugsskatter og Skat paa personlig Indkomst, kun delvis vil holde Stik.

Tiltrods herfor er den foreliggende Bog dog særdeles læseværdig. Fremstillingen er kortfattet, præget af skarp logisk Sans. Forf. er klar over, at det ved Forskningen paa det behandlede Omraade i første Linje drejer sig om en klar tankemæssig Udredning, medens man først i anden Række kan vente at faa værdifuld Bistand ved Indsamling og Brug af statistiske Data.

I sine Bestræbelser for at ræsonnere sig igennem Problemet gør han en haardhændet Brug af ceteris paribus Forudsætningen. Det kan vel heller ikke nægtes, at man ved Hjælp af denne

Forudsætning kan kaste Lys over mange Forhold, men paa den anden Side kan man jo ogsaa komme ud i Absurditeter ad denne Vej, og enkelte Steder nærmer Forfatteren sig stærkt Grænsen for Metodens Anvendelighed. Som Helhed frembyder imidlertid hans skarpe teoretiske Analyse særdeles interessant Læsning.

Jørgen Pedersen.

FERD. TÖNNIES: **Der Selbstmord in Schleswig-Holstein**, Veröffentlichungen der Schleswig-Holsteinischen Universitätsgesellschaft, Nr. 9. Ferdinand Hirt. Breslau 1927, 71 S. Pris 5,60 Rmk.

Det foreliggende Arbejde angives at udgøre en Del af en længere Række moral-statistiske Studier omfattende væsentlig den slesvig-holstenske Befolkning. Nylig har samme Forf. ogsaa afsluttet Offentliggørelsen af en anden lignende Undersøgelse nemlig om Kriminaliteten i samme Omraade (Verbrechertum in Schleswig-Holstein, Archiv für Socialwissenschaft und Socialpolitik (Tübingen), Bd. 52, 1924 og Bd. 58, 1927). Sikkeret skjuler der sig som Motiv bag disse Studier, om hvis Omfang endnu intet foreligger, en god Del Hjemstavnsfølelse. Som Bidrag til disse Egnes og deres Befolknings mærkelige Historie vil en omfattende Række af saadanne Undersøgelser formentlig ogsaa kunne paaregne Interesse. De nu offentliggjorte Arbejder adskiller sig i alt Fald fra andre lignende ved at behandle praktisk taget hele det Tidsrum, for hvilket lagttagelser foreligger, for Selvmordenes Vedkommende fra Begyndelsen af 1800'erne til og med 1925, idet de for Aarene efter „Genforeningen“ i tysk Statistik foreliggende Tal er suppleret med specielle med dette Formaal for Øje fra dansk Statistik indhentede Data om Selvmordene i de sønderjydske Amter i disse Aar.

Betragtet for sig — som statistisk Studie — kan det foreliggende Arbejde derimod næppe paaregne altfor megen Interesse; det er allerede paa Forhaand at vente, at Selvmordslagttagelser fra et saa begrænset Omraade som det, hvorom det her drejer sig, ikke kan give Resultater af større Almengyldighed. Alene den af Forf. fuldt gennemførte Deling efter Køn og By og Land for hver Kreds („Kreis“) medfører naturligvis, at Materialet bliver spinkelt, selv naar længere Tidsrum behandles under eet.

Ikke desto mindre er Undersøgelsen med en næsten utrolig Flid søgt gennemført med Hensyntagen til alle mulige

Synsmaader (Inddelingsgrunde) som Jordbonitet, Landbrugsbedrifternes Art, Størrelse og Driftsmaade, Bebyggelsens Karakter, Udvandringens Omfang, Fødselshyppigheden, Uægtefødslernes Forekomst, Indkomst, Formue og Kriminalitet. Om nogen metodisk Behandling af Spørgsmaalet om den Sikkerhed, hvormed Resultaterne kan anses bestemt, er der imidlertid ikke Tale. Undersøgelsen gennemføres ved en omfattende Anvendelse af den af Forf. i sin Tid opstillede Korrelationsmetode (jfr. Schmollers Jahrbuch, Bd. 33, 1909). Denne Metode kræver (som Forf. selv stærkt fremhæver, formentlig i Modsætning til den engelske Skoles Metoder) ingen specielle Forudsætninger for at kunne anvendes og er forøvrigt med en vis Realitetssans af Forf. anvendt paa tysk Valgstatistik (Korrelation der Parteien in Statistik der Kieler Reichstagswahlen, Jahrb. f. Nat. u. Stat. III. Folge Bd. 67, 1924). Da Fremgangsmaaden alene beror paa Nummerering af de betragtede Grupper efter Størrelsen af et eller andet „Merkmal“, men iøvrigt intet Hensyn tager til, om disse er store eller smaa, omtrent er konstante eller spreder sig stærkt, er Metoden nok elementær at anvende, men vilde sikkert kræve højst komplicerede logiske (matematiske eller andre) Operationer, for at rede ud, hvad disse Manipulationer med Rækkefølgen til syvende og sidst lader os erkende.

Selv om Forf.s Stil endog af Tysk at være er besværlig, og adskillige Tabelopstillinger maa forekomme en øvet Statistiker ubehjælpssomme, vil Læserens Indtryk — saa lidt som nærv. Anm.'s — næppe undgaa at blive paavirket af Forf.'s Kærlighed til sit Emne, en Følelse, der vel ikke giver sig stærke Udtryk, men lige anes gennem hele Fremstillingen.

H. Cl. Nybølle.

TRAFIKFORSKYDNINGER I DE NORDISKE FARVANDE SIDEN 1914,

særlig med Henblik paa de Forandringer, der er foregaaet
indenfor de nordiske Landes samt Hamburgs
og Bremens Ruterederier.

Foredrag i Nationalekonomisk Forening den 7. Februar 1928.

Af Jens Vestberg.

Fæster man Blikket paa det nordeuropæiske Trafikomraade og spørger, hvilke Forskydninger der er i Besejlingen af de hertil hørende vigtigere Havne i Tiden fra før Krigen til de seneste Aar, viser de tilgængelige statistiske Data, at de nuværende og tidligere russiske Havne har været udsat for de største Omvæltninger. Af det svenske Havneforbunds omfattende geografisk-statistiske Undersøgelser over Østersøhavnenes Trafikforhold, som udkom i Fjor, ses det saaledes, at Leningrads Trafik i 1923/24 kun udgjorde ca. 18 % af den tilsvarende Trafik før Krigen, eller med andre Ord, at Nedgangen udgjorde 82 % i Forhold til Aarene 1912/13. Og tager man t. Eks. den sidste Udgave af det tyske Riges statistiske Aarbog vil man finde, at Leningrads udenlandske Trafik i 1925/26 var 71 % ringere end i 1912. I dette Tilfælde som i de følgende er Maalestocken Nettoregistertons. Gaar man til Byer som Riga, Libau og Windau, viser den lige nævnte svenske Kilde her en Nedgang i Trafiken paa ca. 60 % i Perioden 1912/13—1923/24, og den tyske Aarbog angiver t. Eks. for Libau en Trafikformindskelse paa 70 % fra 1912 til 1926. Til Gengæld er Trafiken paa Riga i Tidsrummet 1912 til 1925 dog kun reduceret med 53 %, og hvad endelig Reval angaar, da har denne By procentvis været udsat for en langt ringere Trafikformindskelse.

Søger man derefter ned til den tidligere og nuværende tyske Østersøkyst, finder man for samtlige Havne — naar undtages Danzig — Nedgang i Trafiken. Det svenske Havne-

forbunds Undersøgelser viser saaledes for Königsbergs Vedkommende en Trafikformindskelse paa 13 %, for Stettins Vedkommende en Formindskelse paa 24 %, for Lübeck endog en Nedgang paa 45 % og for Flensborg en Nedgang paa 30 %. Kun Danzig indtager en Særstilling paa denne Kyst med en Trafikforhøjelse paa ikke mindre end 75 % i Perioden 1912/13—1923/24, og endda er Danzigs Trafik senere gaaet yderligere i Vejret, takket være det store Opland, den nydannede Stat Polen har tilført denne By. Yderligere kommer hertil den Trafik, som den nybyggede Havn Gdynia drager til sig.

Vender man dernæst Blikket nordpaa, viser det sig, at den nye finsk-russiske Grænse i Forbindelse med det Opsving, der har præget den finske Republiks økonomiske Liv, har skabt en meget betydelig Trafikforøgelse i Byer som Viborg, Kotka og Helsingfors; derimod har Åbo og Havnene ved den botniske Bugt, hvad enten det nu er finske eller svenske Havne, gennemgaaende haft ringere Trafik. Selv en By som Stockholm har nærmest stagneret, derimod kan Norrköping opvise en virkelig anselig Trafikforøgelse (nemlig 27 %), men denne By ligger ogsaa i et Opland, der har været præget af et stærkt Opsving.

Kommer man nu til Øresund og op i Kattegat, møder her en Række Byer med en betydelig Trafikforøgelse — idet jeg dog ser bort fra Færge- og anden Lokal-Trafik. Tager man til Eks. København, viser Besejlingen her — bortset fra Færgefarten København—Malmö, — ifølge Havnevæsenets Statistik følgende Udvikling:

I 1913	udgjorde den indgaaede Tonnage	4,72	Mill.	N. R. T.
I 1924	" " "	4,94	"	"
I 1927	" " "	5,54	"	"

Fremgangen i Forhold til 1913 har saaledes først været følelig i de allersidste Aar, men tages det svenske Havneforbunds Statistik, der ikke blot udskiller Færgetrafik, men ogsaa den daglige Trafik paa Malmö, viser Trafiken paa Københavns Havn i 1923/24 10 % højere Tal end i 1912/13, hvilket maa siges at være en meget anselig Stigning, naar det tages i Betragtning, at København allerede før Krigen var Østersøens største Importby. Paa svensk Side har Malmö i samme Tidsrum en Trafikforøgelse paa 14 % og Helsingborg en Trafikforøgelse paa 26 % — men ogsaa bortset fra Lokal- og Færgetrafik.

I Kattegatomraadet er der navnlig 2 Byer, der viser en mægtig Trafikforøgelse, nemlig Göteborg og Aalborg. Fremgangen i Perioden 1912/13 til 1923/24 er her henholdsvis 30 og 118 %. Regner man med absolute Tal, er Fremgangen lige stor for disse 2 Byer og omtrent den samme som Fremgangen i Danzig. Endda er alle 3 Byers Trafik i de sidste Aar yderligere vokset; saaledes er Göteborgs Trafik fra 1913 til 1926 vokset med 42 %. Ogsaa Aarhus og Odense viser betydelig Trafikforøgelse, henholdsvis 27 og 68 % i Perioden 1912/13—1923/24. Af de større norske Byer viser Bergen en Trafikforøgelse fra 1913—1925 paa 43 %; derimod er Fremgangen i Oslo forholdsvis meget ringere.

Hæfter man sluttelig sin Opmærksomhed paa Hamburg og Bremen, da har disse Byer — i Modsætning til alle de tyske Østersøbyer — en stor Trafikforøgelse at opvise. Saaledes er Hamburgs samlede Besejling fra 1913 til 1926 steget med 18 % og Bremens endog med 52 %, og tager man den udenlandske Trafik alene, er denne for Hamburgs Vedkommende i det her omhandlede Tidsrum steget med 16 % og for Bremens Vedkommende med 51 %.

Disse Forskydninger i Havnetrafikken viser tydeligt, at det økonomiske Tyngdepunkt i Norden tenderer *mod Vest*, og undersøger man dernæst den Udvikling, de nordiske Landes Ruterederier er undergaaet, faar man i endnu højere Grad Indtryk af, at Blikket er rettet mod Vest — bort fra Europa — og at det er de *oversøiske* Pladser, som i stigende Grad drager den regulære Trafik til sig. Dette skete allerede før Krigen, men er blevet endnu mere udpræget under og efter denne.

For ret at forstaa den Udvikling, der her har fundet Sted, er det nødvendigt i store Træk at optegne *det nordiske Ruterederis Historie*. Dette er af forholdsvis ny Dato. Det Bergenske Dampskibsselskab i Bergen, Det nordenfjeldske Dampskibsselskab i Trondhjem, det lille Hallands Ångbåts A/B. staar med en Alder af ca. 70—75 Aar som de allerældste Ruterederier i Norden. Til Veteranerne maa ogsaa regnes Det Forenede Dampskibs-Selskab, stiftet 1866, der endnu den Dag i Dag er det største Ruterederi under nordisk Flag, samt Svenska Lloyd i Göteborg og Rederiaktiebolaget Svea i Stockholm. Alle disse Selskaber er stiftet i Perioden 1851—1871 eller kun faa Aar efter at Hamburg—Amerika Linien og Norddeutsche Lloyd begyndte deres glørværdige Løbebane.

Men medens hverken de her nævnte norske eller svenske Ruterederier før 1914 vovede sig ud over Kysterne og

nærmere eller fjernere europæiske Ruter, tog Det Forenede Dampskibs-Selskab allerede dette Spring i Midten af Halvfemserne i forrige Aarhundrede, efter at det i det foregaaende Tiaar havde udbygget og konsolideret sin Stilling i saavel den nord- som sydeuropæiske Fart og samlet praktisk talt hele Landbrugseksporten fra Danmark i sin Haand. I November 1894 aabnedes Københavns Frihavn for Trafikken, og allerede i 1895 etableredes Fragtlinien New Orleans—København. I 1898 overtog D. F. D. S. Thingvallaselskabets Baade, der havde fungeret som Udvandrerlinie fra 1880, og 1. Oktober 1898 aabnedes Ruten under Navnet Skandinavien—Amerikalinien. De følgende Aar var D. F. D. S.'s store glansfulde Periode, hvor Farten paa Amerika undergik en stærk Vækst ved Anskaffelsen af store, dengang moderne Passagerbaade, og allerede i 1904 var Stillingen den, at D. F. D. S. havde en Flaade paa ikke mindre end 62,000 Br. R. T. i regelmæssig Fart mellem U. S. A. og Skandinavien (se Tavle I p. 101).

Paa dette Tidspunkt kendte hverken Sverige, Norge eller Finland noget til *oversøisk Rutefart*. Men Danmark var ikke alene Foregangsland i Nordamerika-Farten. Ved Dannelsen af Det Østasiatiske Kompagni i 1897 havde vi ogsaa taget Tøten i den regulære Fart paa det fjerne Østen og havde i 1904 mellem 30 og 40,000 Br. R. T. i regelmæssig Fart paa disse Himmelstrøg, samt paa Sydafrika (fra 1900) og Vestindien (fra 1904), og dette Kompagni skulde i de følgende Aar gennemgaa en Udvikling, der kom til at sikre det en enestaaende Stilling i Skibsfartens Historie derved, at det i 1911 introducerede det første Motorskib i den oversøiske Fart, nemlig „Selandia“.

Naar jeg er standset ved 1904, er det, fordi just dette Aar blev det første store Mærkeaar for det *svenske Ruterederi*, idet det paa dette Tidspunkt lykkedes Skibsrederen Wilhelm Lundgren efter flere Aars energisk Arbejde at faa en regulær Rutetrafik i Stand paa Sydafrika, hvilket blev Begyndelsen til det nu saa mægtige A/B. Transatlantic i Göteborg. Den ny Linie havde i Begyndelsen store Vanskeligheder at kæmpe med, men det lykkedes at komme over dem, og da det kneb med at finde Returlaster fra Afrika, udstrakte Selskabet fra 1907 sin Fart til Australien. Siden har Selskabet desuden oparbejdet Linier paa den persiske Bugt, Forenede Stater, Cuba, Mexico, den nordlige Pacifickyst og Australien. Paa den sidste Rute har fra 1914 dette Selskab, den norske Afrika- og Australinien og Det Østasiatiske Kompagni haft Samsejling paa denne Verdensdel. For yderligere at forbedre Besejlingen paa Australien

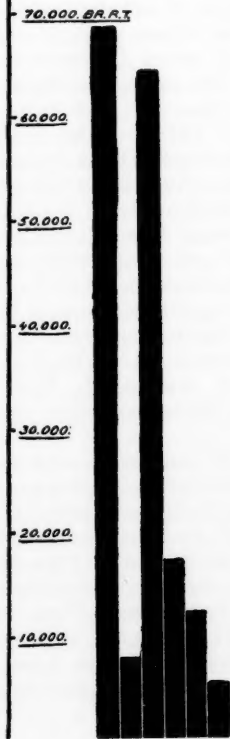
D.F.D.S.

BR. R.T.

1904.

1913.

1927.

har Transatlantic i 1926 gennem Aktietegning medvirket til Dannelsen af et nyt Rederiselskab under Navnet Transpacific, som i 1927 har overtaget to tidligere bestilte Motorskibe paa hver 9000 Tons d. w. med en Sejlhastighed af 15 Knob. Disse Skibe er bygget paa et svensk Værft.

Omtrent samtidig med at Wilhelm Lundgren aabnede sin Sydafrika-Linie, tog Generalkonsul Axel Johnson i Stockholm Initiativet til Etableringen af en Linietraфик paa Sydamerika, først paa Argentina og lidt senere paa Brasilien, og i 1907 kom ogsaa Danmark med her, idet D. F. D. S. da aabnede sin Rute paa Argentina, og i 1914 — efter Verdenskrigens Udbrud — sin Rute paa Brasilien. Ogsaa Johnson Linien havde i Begyndelsen mange Besværligheder at kæmpe med, men den arbejdede sig efterhaanden fremad, og i 1914 oprettede Selskabet — som forøvrigt ogsaa bærer Navnet Rederiaktiebolaget Nordstjernen — to Linier paa Pacifickysten, henholdsvis mod Nord og Syd, et Skridt, som det herværende Østasiatiske Kompagni allerede havde taget i Slutningen af 1911 ved Sejlads sønden om Sydamerika, idet Panamakanalen først aabnedes for Trafik i 1914. Nordstjernen er i Dag — ligesom Det Østasiatiske Kompagni — udelukkende Motorskibsrederi, og adskillige af Selskabets Baade er bygget hos Burmeister & Wain i København.

I 1907 — eller 10 Aar senere end Danmark — fik Sverige sit Svenska Ostasiatiska Kompagniet i Göteborg. Planerne hertil udgik oprindeligt fra Minister G. O. Wallenberg i Tokio, som havde faaet Øje paa de store Muligheder, der var for svensk Handel paa Østasien. Efter at Forhandlinger havde fundet Sted med det danske Østasiatiske Kompagni, startedes den nye Linie under svensk Flag. Selskabet udviklede sig hurtigt, og i 1913 etablerede det i Samarbejde med norske, tyske og engelske Rederier en Linie paa Britisk Indien. Denne fik Navnet „Indienlinien“ til Adskillelse fra den ældre „Kina og Japan Linie“.

Det næste Led i Sveriges transoceaniske Linietraфик blev Dannelsen af A/B. Svenska Amerika—Mexico Linien, som startedes i 1912 paa Initiativ af Dan Broström. Dette Selskabs Opgave blev at varetage de svenske Søfartsinteresser paa Nordamerika, Mexico, Centralamerika og Vestindien. I 1914 deltes Farten paa disse Landomraader i hovedsagelig to Ruter, en nordlig og en sydlig, den første omfattende de nordatlantiske Havne som Boston, New York, Baltimore og Philadelphia, den sidste Havanna paa Cuba, Havnene ved den mexicanske Bugt,

New Orleans og Galveston. Selskabet har drevet og driver Samsejling med A/B. Transatlantic og A/S Norge Mexico Gulf Linien.

Med Svenska America—Mexico Linien var det første Skridt taget til Udviklingen af en regulær Godstrafik med de Forenede Stater. Kombineret Passager- og Godstrafik, som Danmark havde opretholdt paa U. S. A. allerede før Aarhundredskiftet, fik Sverige derimod først i 1914 ved Dannelsen af Rederi A/B. Sverige Nordamerika eller som Selskabet nu hedder A/B Svenska Amerika-Linien. Planen til dette Foretagende udgik fra den allerede før nævnte initiativrige Reder Wilhelm Lundgren, men han naaede aldrig at se denne sin store Tanke virkeliggjort, idet han døde, faa Maaneder før Selskabet holdt konstituerende Generalforsamling. Sjælen i det nye Foretagende blev da Dan Brostrøm. Paa Grund af Verdenskrigens Udbrud traadte Ruten først i Virksomhed i December 1915 med Afsejlingen af den i Holland indkøbte Dampers „Stockholm“ fra Göteborg til New York. „Stockholm“ maaler 12,600 Br. R. T. og er saaledes lidt større end D. F. D. S.'s Frederik VIII. Noget senere kom yderligere Passagerbaaden „Drottningholm“ til og i 1925 Motorskibet „Gripsholm“. Disse Baade maaler henholdsvis 11,200 og 17,000 Br. R. T., og „Gripsholm“ er forsynet med B. & W.'s Motorer. Til Udbygning af Passagertrafikken har Selskabet endvidere sat Dampersen „Borgholm“ ind paa Ruten Finland—Stockholm for ad denne Vej at tilføre Amerikalinien finske Emigranter.

Det gunstige Indtryk, som M/S „Gripsholm“ gjorde paa sin første Rundrejse, gav Selskabets Ledere Anledning til at optage Tanken om Bygning af endnu en Passagerbaad. I Januar 1926 afgav den svenske Stat Løfte om at ville yde Selskabet et Laan paa 8 Mill. Kr. til 5 % Rente, hvis Skibet byggedes i Sverige, og et Laan paa 6 Mill. Kr. til samme Rente, hvis Skibet byggedes i Udlandet. Til Trods for at Laanesummen saaledes sattes lavere, hvis Skibet byggedes i Udlandet, blev Resultatet alligevel, at det i Oktober 1926 bestemtes, at Skibet skulde bygges hos Blohm & Voss i Hamburg, at Hovedmaskineriet skulde leveres fra B. & W. i København, og at Hjælpemaskineriet skulde leveres fra A/B. Götaverken i Göteborg. Det nye Skib, som kommer til at bære Navnet „Kungsholm“, regnes at ville være færdigt den 1. November i Aar. „Kungsholm“ skønnes at faa et Displacement paa 25,200 Tons og kan tage 1625 Passagerer.

Jeg har allerede kortelig omtalt Rederierne „Svea“ og

„Svenska Lloyd“. Medens det første hovedsagelig trafikerer svenske og nordeuropæiske Havne, sejler det andet særlig paa Frankrig og Sydeuropa. Dette sidste gælder i endnu højere Grad om den i 1911 af Dan Brostrøm startede Svenska Orientlinien, som navnlig trafikerer det østlige Middelhav, og for saa vidt kan siges at staa paa Grænsen mellem Nær- og Fjerntrafik.

Naar man anfører de regulære svenske Ruterederier, bør man maaske ogsaa nævne Trafik-A/B. Grängesberg—Oxelösund, der til en vis Grad driver regulær Trafik med sine 11 Motor- og 13 Dampskibe, som tilsammen laster 174,000 Tons d. w., og med hvilke Selskabet udskiber sine store Malmaster over Narvik, Luleå og Oxelösund til Rotterdam og andre Havne.

Vender vi Blikket mod *Norge* og undersøger den Udvikling, der samtidig er foregaaet dér paa Linietrafikkens Omraade, vil man gøre den samme lagttagelse som for Sveriges Vedkommende, nemlig at det norske Ruterederi til noget ind i dette Aarhundrede i væsentlig Grad var optaget af at pleje den indenrigske Trafik og en Række Ruter paa nordøst- og vesteuropæiske Havne. Hertil kom yderligere, for enkelte Selskabers Vedkommende, en Besejling af den pyrenæiske Halvø og Middelhavet. I 1908 stiftede Skibsreder G. M. Bryde imidlertid Norge—Mexico Gulflinien, der hurtig etablerede et Samarbejde med den svenske Amerika—Mexicolinie og Transatlantic, og i 1911 dannede Firmaerne Wilh. Wilhelmsen og Fearnley & Eger i Forening Den norske Afrika- og Australinlinie, som fra 1920 har været disponeret af Wilh. Wilhelmsen alene, og i Dag, efter at have optaget Mexico-Gulflinien i sig, er Norges største Ruterederi, idet Selskabet raader over en Flaade, der er større end det danske Østasiatiske Kompagnis, og hvis Skibes Gennemsnitsalder ikke er stort over 6—7 Aar. Selskabet opretholder nu faste Ruter paa Syd-Afrika, Australien, Britisk Indien, Birma, Straits, Kina, Japan, U. S. A.'s Østkysthavne, Cuba samt Mellemamerika. I 1910 dannedes Den norske Amerikalinie, som i 1913 fik to store Passagerbaade, S/S. „Bergensfjord“ og S/S. „Kristianiafjord“, som begge maalte 10,700 Br. R. T. (Lastevne 7300 Tons). I 1917 strandede imidlertid sidstnævnte og blev Vrag, men i 1918 fik Selskabet Erstatning herfor i en endnu større Passagerbaad S/S. „Stavangerfjord“ (13,200 Br. R. T.).

I Sommeren 1914 begyndte dernæst Det nordenfjeldske Dampskibsselskab, Otto Thoresens Linie og Det Bergenske Dampskibsselskab en fælles Rutetrafik paa Sydamerika.

Den drives i Dag af sidstnævnte Selskab i Forbindelse med et andet Bergen-Selskab, nemlig J. Ludvig Mowinckels Rederi, startet 1912, og Fred. Olsen & Co.'s Firma i Oslo. Endvidere kan det nævnes, at Aktieselskabet Borgaa, der ligeledes disponeres af Firmaet Fred. Olsen & Co., i de seneste Aar har gennemført en Rutesejlads paa Pacifickysten, hvilket ogsaa i den seneste Tid er Tilfældet med Knut Knutsen i Hauge-sund, som just ved dette Aarsskifte har startet en Linie paa Syd-Pacific, fortrinsvis Chile, og indsat flere store moderne Motor- og Dampskibe.

Hvor mægtigt det norske Ruterederi — for saa vidt angaar Farten mellem Norge og Udlandet — har udviklet sig i Tiden fra før Verdenskrigen til i Aar, fremgaar af følgende Tal:

1911 udgjorde norsk Tonnage i Rute-fart	
mellem Norge og Udlandet.....	134,000 Br. R. T.
1914 var den steget til	197,000 " " "
1921 yderligere til	233,000 " " "
1927 var den oppe paa.....	465,000 " " "

hvilket udtrykt paa anden Maade vil sige, at medens Norge i 1911 kun havde 9,2 % af sin samlede Tonnage i Rute-fart mellem Norge og Udlandet, var den tilsvarende Procent i 1927 16,8. Samtidig er imidlertid den indenrigske Rute-fart procent-vis gaaet lidt tilbage, nemlig fra 3,8 til 3,4 %, uagtet den deri beskæftigede Tonnage i 1911 udgjorde 65,000 Br. R. T. og i 1927 93,000 Br. R. T. Forklaringen herpaa maa naturligvis søges deri, at Norges Handelsflaade som Helhed er vokset saa meget stærkere. Men Norge er endda ikke nøjedes med at udbygge sit eget Rutenet overfor Udlandet, det har til-lige haft Initiativ og Kraft til at etablere en Række Rutelinier mellem fremmede Pladser indbyrdes, hvilket fremgaar deraf, at medens Norge i 1911 kun havde 4000 Br. R. T. i Rute-fart mellem udenlandske Pladser for norsk Regning, var det til-svarende Tal i 1927 218,000 Br. R. T. Et af de mest interes-sante Eksempler paa en saadan rent udenlandsk Rute-fart afgiver Wilhelmsens Dampskibsaktieselskab i Oslo, der har etableret en delvis Triangelsejlads paa den Maade, at en hel Flaade gaar i Rute-fart mellem New York og Sydamerika. Halvdelen af Flaaden gaar tilbage samme Vej, medens den anden Halvdel gaar i Rute-fart fra Sydamerika til det nordvestlige Europa, for atter via Antwerpen at gaa direkte til U. S. A.

Hvad endelig angaar *Finland*, da har dette Land kun en ret beskednen Handelsflaade, hvoraf tilmed næsten en Trediedel er Sejlskibe, saaledes at den finske Sejlskibsflaade i Dag om-

Tavle II.

HANDELSFLAADER.

BR. R.T.

500,000 BR. R.T.

Det nederste Felt af Søjerne
angiver Søjelsflaaden.

{ Primo 1914 : 5,400,000 Br. R.T.

Tysklands
Handels-
flaade

{ 30. Juni 1921: 720,000 "

{ Primo 1928 : 3,330,000 "

Norges
Handels-
flaade

{ 30. Juni 1913 : 2,460,000 "

{ Primo 1928 : 2,855,000 "

Sveriges
Handels-
flaade

{ 30. Juni 1913 : 1,050,000 "

{ Primo 1928 : 1,380,000 "

Danmarks
Handels-
flaade

{ 30. Juni 1913 : 760,000 "

{ Primo 1928 : 1,040,000 "

Finlands
Handels-
flaade

{ 30. Juni 1920 : 166,000 "

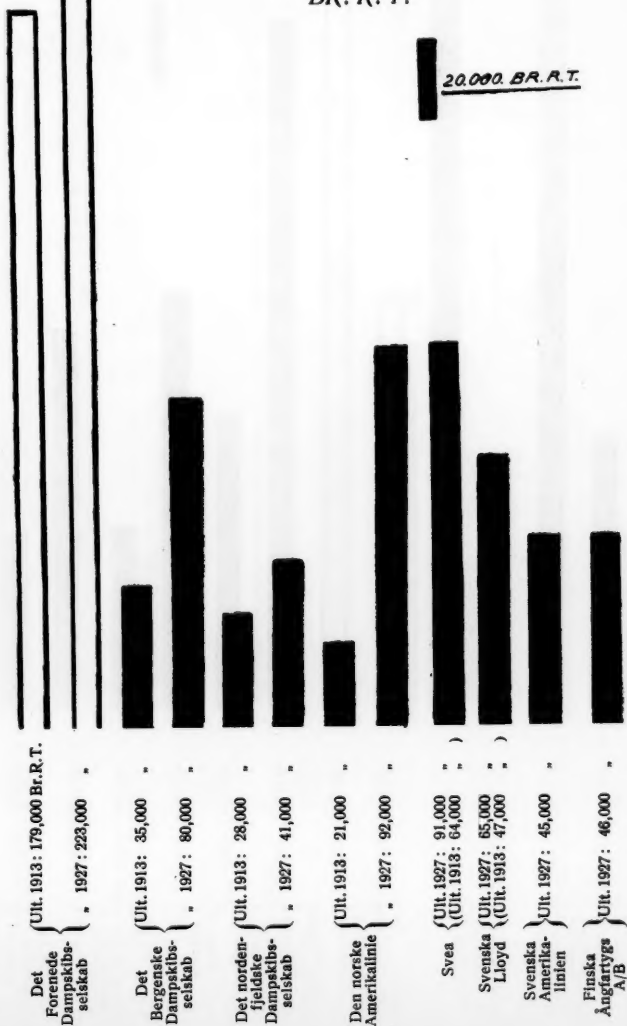
{ Primo 1928 : 250,000 "

Tavle III.

OVERVEJENDE PASSAGER- OG STYKGODS-REDERIER.

BR. R. T.

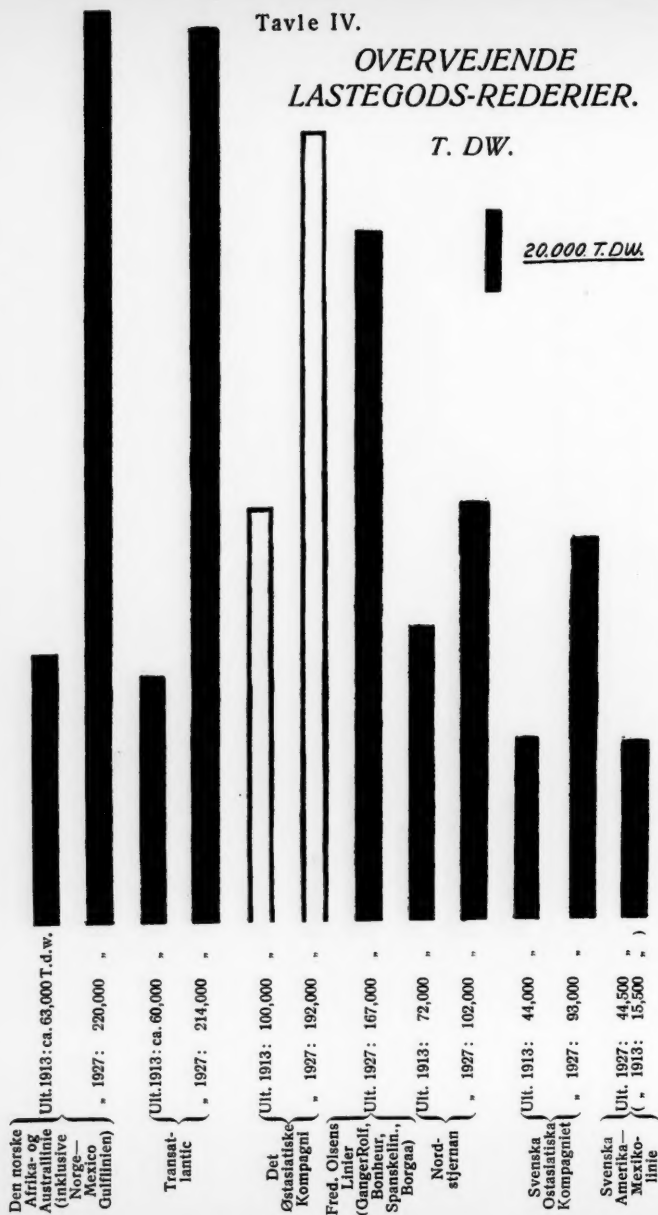
20.000 BR. R. T.

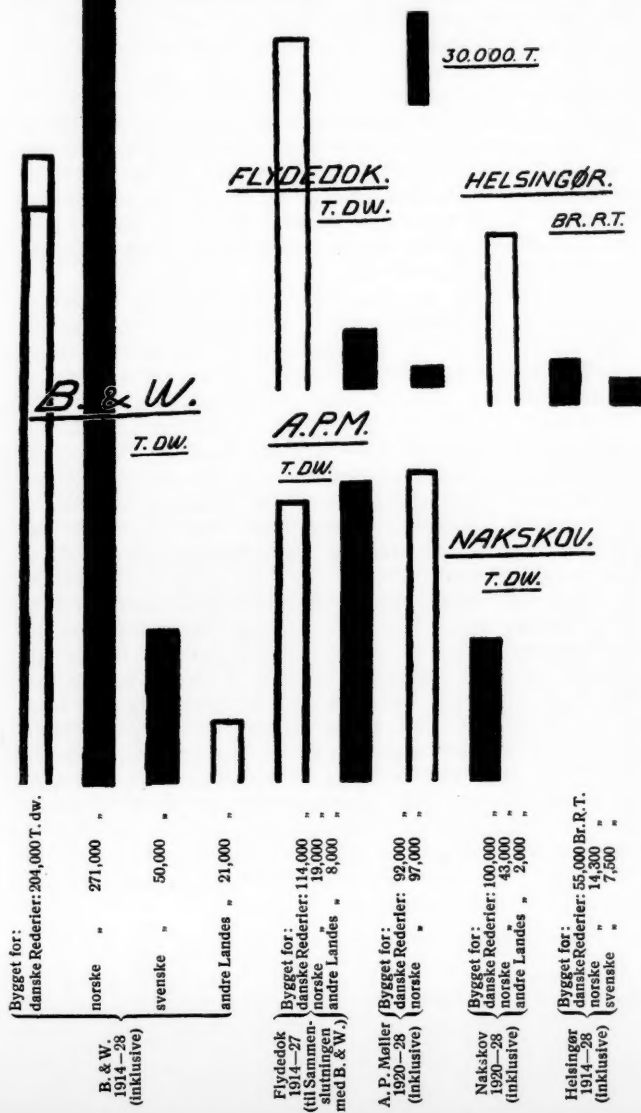
Tavle IV.

OVERVEJENDE LASTEGODS-REDERIER.

T. DW.

20.000 T.DW.

Tavle V.

SKIBSBYGNING.

trent er lige saa stor som Norges, Sveriges og Danmarks Sejlskibsflaader tilsammen. Det første finske Ruterederi er det i 1883 startede Finska Ångfartygs A/B., som raader over en Flaade paa 40 Dampere, der tilsammen maaler 46,000 Br. R. T. Selskabet har ligesom D. F. D. S. sine Skibe dels i Indenrigsfart, dels i Udenrigsfart, og har i de sidste Aar forbedret sit Materiel væsentlig ved Anskaffelsen af en Række nye Baade. Det opretholder flere Passagerruter i de nordeuropæiske Farvande og besejler iøvrigt Sydfrankrig og den pyrenæiske Halvø (se Tavlerne II (Handelsflaaden), III og IV (Ruterederiernes Udvikling), V (Nybygninger hos B. & W., A. P. Møller, Nakskov Skibsværft og Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeri), p. 106, 107, 108 og 109).

Kan det siges om Størstedelen af det nordiske Ruterederi, at det er af forholdsvis ny Dato, saa gælder dette i mindre Grad om det *tyske*, for saa vidt som de førende tyske Ruteselskaber, Hamburg—Amerikalinien og Norddeutsche Lloyd, er stiftet henholdsvis 1847 og 1857 og de andre betydende Selskaber mellem 1870 og 1890. Men Udviklingen indenfor det tyske Ruterederi foregik efter 1870 saa stærkt, at Hamburg og Bremen allerede længe før Verdenskrigen stod med et Linienet, der var mere end jævnbyrdigt med det tilsvarende engelske. I 1897 raadede Hamburg—Amerikalinien over en Flaade paa 340,000 Br. R. T., og samtidig havde Norddeutsche Lloyd en Flaade paa 290,000 Br. R. T. 10 Aar senere — i 1907 — da Norge og Sverige omtrent lige var begyndt med en oversøisk Rute-fart, ejede Hamburg—Amerikalinien en Flaade paa 960,000 Br. R. T. og Norddeutsche Lloyd en Flaade paa 800,000 Br. R. T., og mere end $\frac{9}{10}$ af denne Tonnage var beskæftiget i oversøisk Rute-fart. De to største engelske Ruterederier — British India Steam Navigation Co. og Peninsular and Oriental Steam Navigation Co. — ejede samtidig henholdsvis 460,000 og 410,000 Br. R. T. Denne kolossale Udvikling af de tyske Ruterederier fortsattes yderligere op til Sommeren 1914. Saaledes raadede Hamburg—Amerikalinien ult. 1913 — inklusive Nybygninger — over en Flaade paa 1,420,000 Br. R. T., og for de andre betydende Hamburger Rederier var Stillingen pr. ult. 1912 følgende:

Hamburg—Südamerikanische Dampfschiffahrtsges.	350,000	Br. R. T.
Deutsch-Australische Dampf. Gesellschaft.....	290,000	" " "
Kosmos	200,000	" " "
Deutsche Levante-Linie.....	150,000	" " "
Woermann Linie	110,000	" " "
Deutsche Ostafrika-Linie.....	100,000	" " "

og ved Udgangen af 1913 raadete Norddeutsche Lloyd i Bremen over 960,000 Br. R. T., naar samtlige Nybygninger medtages, og Bremens andet Storrederi „Hansa“ havde samtidig en Flaade paa 410,000 Br. R. T. (heri ogsaa inkluderet Nybygninger).

Verdenskrigen betød en brat Afslutning paa denne glimrende Udvikling, og i Henhold til Versailles Traktaten maatte Tyskland afstaa Størstedelen af sin Handelsflaade. Pr. 30. Juni 1921 maalte den kun ca. 700,000 Br. R. T. eller $\frac{1}{8}$ af den Størrelse, den havde ved Indgangen til 1914. Men i de sidste 5—6 Aar har der fundet en ny Vækst Sted, som har været af et ganske overvældende Omfang. Pr. 1. Januar i Aar maalte saaledes den samlede tyske Handelsflaade over 3,3 Mill. Br. R. T. (se Tavle II).

Af denne Tonnage falder 1 Mill. Br. R. T. paa Hamburg—Amerikalinien, der i sig har optaget Deutsche Levante-Linie, Kosmos- og Austringlinien samt Hugo Stinneslinien, og 680,000 Br. R. T. paa Norddeutsche Lloyd. Hamburg—Südamerikanische Dampfschiffahrtsgesellschafts Flaade er vokset til op i mod 200,000 Br. R. T., og de to Afrikalinier raader nu tilsammen over godt 100,000 Br. R. T. Endelig har Hansa Linien i Dag over 250,000 Br. R. T., hvilket er 10 % mere, end hvad D.F.D.S. besidder (se Tavle II og VI p. 112).

Hertil kan føjes, at ved Indgangen til 1928 havde Hamburg—Amerikalinien 16 Motorskibe og 4 Dampskibe under Bygning, der tilsammen repræsenterer 140,000 Br. R. T., og Norddeutsche Lloyd har samtidig Skibe under Bygning til sammenlagt 150,000 Br. R. T., deraf to Skibe paa hver 42,000 Br. R. T., der er beregnet til Passagertrafik paa Amerika.

Disse Tal viser, at Tyskland, trods Verdenskrig og en tyngende Krigsgæld, paany arbejder sig frem, og det i et Tempo, der langt overgaar de nordiske Landes.

Allerede før Krigen havde Tyskland næsten 80 % af sin Handelsflaade i fast Rute-fart, og i Dag er denne Procent højere. Danmark, der blandt de nordiske Lande indtager den forholdsvis mest fremskudte Stilling i Ruterederiet, har derimod kun godt og vel $\frac{1}{8}$ af sin Handelsflaade i fast Rute-fart og Sverige omtrent det samme. Norge har ca. $\frac{1}{8}$ af sin Flaade i Rute-fart mellem Norge og Udlandet, men hertil kommer en stor Rute-fart for norsk Regning mellem udenlandske Havne indbyrdes. Endelig har Finland ca. 20 % af sin Flaade i fast Rute-fart. Tilsammen raader imidlertid de nordiske Lande over saa store Handelsflaader og saa mange Ruterederier, at naar de

Tavle VI.

TYSKE STORREDERIER OG D.F.D.S.

BR. R. T.200.000. BR. R. T.HAPAG.ND. LD.H.S.HANSA.D.F.D.S.

Primo 1914: 2,0 Mill. Br. R. T.

Hapag
inklusive
Deutsche-
Australische,
Kosmos og
Levante-
linien

" 1922: 0,17

(Tallet for 1922 angaar
kun Hapag)

" 1928: 1,0

Primo 1914: 0,80

Norddeut-
sche Lloyd
inklusive
Roland og
Hamburg-
Bremen-
Amerikalinien

" 1922: 0,08

(Tallet for 1922 angaar
kun ND. LD.)

" 1928: 0,70

Primo 1914: 0,30

Hamburg-
Süd

" 1928: 0,19

Primo 1913: 0,30

Hansa

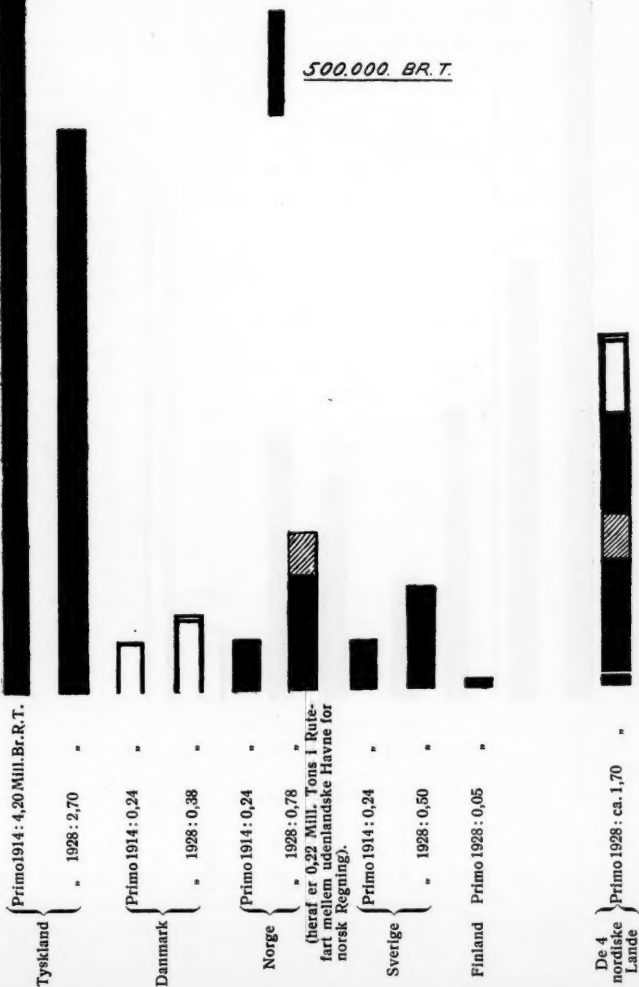
" 1928: 0,25

Primo 1914: 0,18

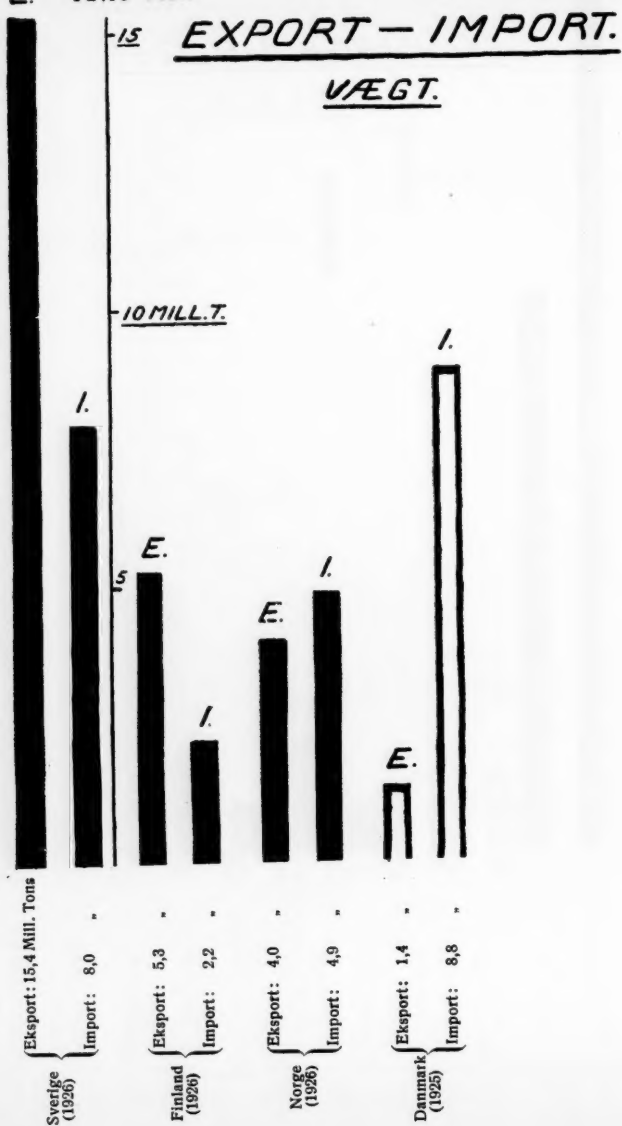
D. F. D. S.

" 1928: 0,22

Tavle VII.

TONNAGE I RUTEFART.BR. R.T.500.000. BR. T.

E. Tavle VIII.

virker ud fra en fælles Front er de tilsammen en Magtfaktor af Rang (se Tavle VII og VIII p. 113 og 114).

Tavle VIII's Kolonner peger tydeligt i Retning af fælles Interesser indenfor de nordiske Lande. Danmark staar som den store Importør, Sverige som den store Eksportør. Selv om de Varemængder, der gaar ind og ud fra disse Lande, kun i et vist Omfang transporteres med Rutebaade, kommer man dog ikke bort fra den Kendsgerning, at Vareomsætningen mellem Landene i dette Aarhundrede i stigende Grad har søgt sin Vej over Ruterederiet. Derfor er det for de nordiske Lande af største Betydning at videreudbygge det Rutenet, der til Dato her er skabt, og værne om den Landvinding, Krigsaarene har bragt, saa meget mere, som der ogsaa er fulgt Tab i disses Kølvand, til Eks. for D. F. D. S. med Hensyn til Transporter til og fra Rusland.

For Hamburg og Bremens Udenrigshandel har det vidtstrakte Rutenet, disse Byer raader over, været af vital Betydning, selv om naturligvis mange andre Faktorer spiller en stor Rolle, naar Talen er om at fastslaa deres Stilling som Handelsbyer. Generalkonsul Yde i Hamburg har nylig foretaget en Undersøgelse af den Vareomsætning, der finder Sted mellem denne By og de nordiske og baltiske Lande, og Hovedresultatet var her følgende: I 1926 udførtes der ad Søvejen fra Hamburg til de 4 nordiske Lande Varer til en Værdi af 550 Mill. Mark. Samtidig gik der Varer fra de 4 nordiske Lande til Hamburg til et Beløb af 330 Mill. Mark. Til de 3 baltiske Stater samt Danzig udførtes der fra Hamburg for 108 Mill. Mark Varer, samtidig med at der til Hamburg indførtes for 37 Mill. Mark fra disse Lande. I denne Forbindelse kunde det maaske være af Interesse at oplyse, at hele Danmarks Vareomsætning med de 3 baltiske Stater og Danzig i 1926 udgjorde 32 Mill. Kr., hvoraf knap 16 Mill. Kr. faldt paa Udførslen fra Danmark og godt 16 Mill. Kr. paa Indførslen til Danmark fra disse Lande.

Det vil føre for vidt her at gaa mere i Enkeltheder, men de, der maatte interessere sig for, hvorledes disse Millionbeløb fordeler sig paa de enkelte Vareposter kan faa nærmere Oplysning herom i Udenrigsministeriets Tidsskrift og iøvrigt i selve Ministeriet. Kun saa meget skal her siges, at det er mangfoldige og højst forskellige Varer, der tilføres, henholdsvis fra de skandinaviske og baltiske Stater. Tallene viser tydeligt, at Hamburg er det store Marked, hvor der altid er Købere og Sælgere til enhver Varesort og nogenlunde til ethvert

Kvantum, i hvert Fald bliver dette Marked langt vanskeligere overfyldt end til Eks. Københavns eller Göteborgs, og endda har disse Byer de største Afsætnings-Marked i Skandinavien. Denne Forskel mellem København og Hamburg har Københavns ældste, nulevende Grosserer udtrykt saaledes: „Naar en Hamburger-Købmand staar overfor Afslutningen af en Forretning, spørger han altid sig selv først: Hvad kan jeg tjene paa denne Forretning?, medens en københavnsk Købmand i en lignende Situation siger: Hvad kan jeg eventuelt tabe?“. Denne Forskel i Synspunkterne bunder sikkert ikke deri, at Hamburger Købmanden besidder „Courage“, medens den anden mangler denne, men skyldes netop, at Hamburger-Købmanden har det store Marked, hvad den anden desværre ikke saa sjældent mangler. Derfor vil ogsaa mangfoldige Købmænd, der iøvrigt har deres Domicil i Skandinavien, dirigere deres Varer over Hamburg for at blive delagtiggjort i de Fordele, det store Marked nu engang byder en iøvrigt konkurrencedygtig Mand. Men stor Handel skaber nu engang stor Skibsfart, og stor Skibsfart — for saa vidt den antager Karakter af hyppige og hurtige Besejlinger af en Havn — skaber atter nye Handelsmuligheder. Der er paa disse Omraader en Vekselvirkning. Med Rette kan man sige, at Handelen følger Flaget, og derfor er og bliver det af vital Betydning for de nordiske Lande, at deres Ruterederi bliver saa effektivt og ydedygtigt som muligt. Det er her ikke nok at have Oceanlinier i en vis Orden; fuldt saa vigtigt er det, at de fra Havnebyen udgaaende mindre Linier byder Købmændene god og prompt Ekspedition til Rater, som er nede paa nogenlunde det samme Niveau som det, en Hamburger Købmand kan regne med, naar han skal omsætte sine Varer i Nabostaterne. Desværre maa jeg sige, at det er mit Indtryk, at København paa dette Omraade i flere Tilfælde er daarligere stillet end Hamburg. Der tales saa meget om, at Skibs- og Vareafgifterne skal nedbringes, saa selv en Havnedirektør og Frihavnsdirektør kan miste en Del af Humøret, men det er min personlige Overbevisning, at det er nok saa vigtigt at have sin Opmærksomhed henvendt paa Fragtspørgsmaalet som paa de offentlige Afgifter, der efter deres Omfang kun udgør en ringe Brøkdel af langt de fleste Vares Værdi.

Jeg nævnede før, at Nordens Ruterederier havde Interesse i at arbejde fra en fælles Front. Det Samarbejde, der her kan være Tale om, kan dels ikklæde sig Formen af et egentligt Samsejlingsarbejde, dels gaa ud paa en fælles Fragt-

politik, dels blot og alene antage Karakteren af en vis gensidig Velvillie, hvor man saa at sige ikke blot tolererer hinanden indbyrdes i de forskellige nordiske Lande, men ogsaa ønsker hinanden den Forretning, man ikke selv faar, saaledes at et ikke-nordisk Storrederi sidst kan komme i Betragtning. Jeg har søgt i nogen Grad at lodde Stemningen paa disse Omraader hos de praktiske Mænd i Faget, og jeg skal i denne Forbindelse oplyse, at det er mig bekendt, at Det Østasiatiske Kompagni, som var det første Selskab her i Norden, som tog Initiativet til et nordisk Samsejlingsarbejde, stadig staar som en ubetinget Tilhænger af dette. De Erfaringer, der i de forløbne 20 Aar er indhøstet i saa Henseende, taler for, at man med fuld Tillid kan se hen til et fortsat nordisk Samarbejde paa Ruterederiets Omraade. For ogsaa at erfare, hvorledes man i vore Nabolande ser paa Forholdet, har jeg korresponderet med forskellige norske og svenske Rederier og skal tillade mig at oplæse, hvad jeg fra disse har modtaget som Svar paa mine Henvendelser.

Direktør Kaare Schiøning, der er den ene af Indehaverne af Firmaet Wilhelm Wilhelmsen i Oslo, som disponerer over en Flaade paa ca. 500,000 Tons d. w., hvoraf over 220,000 Tons d. w. er i fast Rute fart mellem Norge og Udlandet, skriver saaledes:

„Jeg har mottat Deres skrivelse av 25. ds.

Det samarbeide, som snart i 20 aar har paagaat mellem de skandinaviske oversjøiske linjer, har utvilsomt bidraget mægtig til oparbejdelsen av alle de tre landes linjefart. Hvorvidt det i samme grad er nødvendig ogsaa i fremtiden, kan der muligens være delte meninger om. Der er dog ingen tvil om, at en ensartet fragtpolitik gjennom tilslutning til de store europæiske linjekonferanser er en stor fordel, ikke blot for linjerne, men maaske endnu mere for kjøbmændene, idet konferencefrakterne borteliminerer det usikkerhets-moment i den gjensidige konkurranse kjøbmændene imellem, som ellers repræsenteres ved mere eller mindre heldige fragtslutninger.

Da Danmarks hovedsagelige eksport jo gaar til europæiske lande og kun en forholdsvis liten del til oversjøiske lande, er det mulig, at danskernes interesser i en fremtidig samseiling stanse her, altsaa ved en fælles fragtpolitik. For Sveriges og Norges vedkommende derimot med disse landes store eksport til oversjøiske markeder, skulde jeg anta, at det ogsaa i fremtiden vil vise sig formaalstjenlig at beholde det nuværende samarbeide mellem linjerne, der ordnes som en samseiling.

De to landes eksport er ikke stor nok til at fylde de store oceanskibe, saafremt man samtidig skal gi tilstrækkelig hyppige seilinger. Fra Hamburg, Rotterdam og Antwerpen ekspederer de continentale linjer overordentlig hyppige seilinger, ofte flere om uken, til de oversjøiske lande. En baat om maaneden fra Norge og Sverige er da ikke godt nok. Men hvis De tar vor rute paa Östen som eksempel, da vil De finde, at den svenske, danske og norske linje i forening kan tilby avseiling hver 9de dag, saaledes at der for avskiberne i de nordiske lande ikke længer skulde være nogen grund til at gaa de nordiske linjer forbi ved at sende sit gods over Hamburg“.

Og Direktør G. Carlsson fra Rederiaktiebolaget Transatlantic i Göteborg skriver saaledes:

„Av Advokat Emil Henriques har jeg blivt anmodad att göra ett uttalande beträffande det nordiska samarbetet inom sjöfarten, och tillåter jag mig med anledning därav framhålla, att jag under de mer än 20 år jag haft tillfälle följa utvecklingen av det nordiska samarbetet beträffande den transoceanalinetrafiken haft otaliga tillfällen konstatera, hurusom de nordiska rederierna tack vare den sammanhållning, som i stort sett alltid existerat dem emellan, lyckats göra sitt inflytande gällande och få sina åsikter respekterade på ett sätt, som helt säkert skulle varit omöjligt, om de uppträtt var för sig.

Det är nog till stor del genom samarbetet på detta område, som de nordiska linjerederierna kunnat förskaffa sig den starka ställning inom det internationella samarbetet, som de nu ha, och som för den framtida utvecklingen av denna transoceanalinetrafik med visshet kommer att bliva av den största betydelse“.

I 1907 fejrede Norddeutsche Lloyd i Bremen sit 50 Aars Jubilæum, og blandt de mange Gratulanter, der i den Anledning satte Pen til Papiret, var ogsaa Hamburg—Amerika Liniens dalevende geniale Leder: Albert Ballin. Han gjorde ved denne Lejlighed opmærksom paa, at indtil Aaret 1885 havde der ikke bestaaet nogensomhelst Føling mellem de to store tyske Selskaber i Hamburg og Bremen, der herskede tværtimod aabent Fjendskab. Det blev hans Opgave at skabe „en bedre Temperatur“ mellem Lloydselskabet og Hamburg—Amerika Linien, og skønt ingen af disse Selskaber lagde Hænderne i Skødet, men begge efter bedste Evne stræbte efter at hævde

det alt vundne Terrain og vinde nyt, saaledes at der, som Ballin har udtrykt det stedse herskede „ein frischer frölicher, Wettbewerb“ mellem dem indbyrdes, saa sejrede dog den Politik, der kan udtrykkes ved Ordene „Getrennt marschieren, vereint schlagen“. Overalt, hvor den udenlandske Konkurrence paa „unfair“ Maade vilde angribe det ene eller det andet Selskab, har de altid staaet Skulder mod Skulder. Denne Fællesfølelse i Opfattelsen af nationale Spørgsmaal har ogsaa for en stor Del bidraget til, at dér, hvor en fri Konkurrence vilde have været ensbetydende med et Tab for Nationalformuen, hindredes et saadant af Driftsfællesskab, Fragt- og Passageraftaler eller andre Overenskomster.

Jeg vil tillade mig at slutte min Fremstilling i Aften af det nordiske Ruterederis Historie i den sidste Snes Aar med Ønsket om, at alle de Mænd, der i Dag staar ved Roret indenfor de nordiske Ruterederier, vil lægge sig Albert Ballins Ord fra 1907 paa Sinde. Den vældige Vækst af det tyske Ruterederi i de allersidste Aar turde være den kraftigste Opfordring til de nordiske Ruterederier om at huske og handle efter Ballins Politik: „Getrennt marschieren, vereint schlagen“. I saa Fald besidder de nordiske Ruterederier en Styrke, som selv en Stormagt maa respektere.

OM BEREGNING AF FORÆDLINGSVÆRDIEN

Af Adolph Jensen.

Produktionsstatistikken i dens ældste og simpleste Form tager alene Sigte paa at give Oplysning om Mængden og (eller) Værdien af de fremstillede Varer. Paa dette Standpunkt staar endnu i alle Lande den officielle Statistik over Høstudbyttet, ligesom man de fleste Steder, hvor der udarbejdes Produktionsstatistik for Industrien, i hvert Fald lægger Hovedvægten paa at fremskaffe en Oversigt over Produktmængden og dennes Salgsværdi.

Selv om man naturligvis ikke bør underkende Betydningen af en Produktionsstatistik af denne primitive Type, er det dog klart, at dens praktiske Nytte er ret begrænset, fordi den kun giver Oplysning om Brutto-Resultatet, medens Interessen i Nutiden desuden i stigende Grad samler sig om den Maade, hvorpaa dette Resultat fremkommer; ved Siden af Kendskab til Produktionens Resultat ønsker man med andre Ord en økonomisk Analyse af Produktionsprocessen.

Man har da ogsaa ret tidligt forsøgt at optage Statistik over Produktionsprocessens forskellige Elementer. Saaledes kan det nævnes, at der ved den store produktionsstatistiske Undersøgelse, der foretoges i Frankrig i Aarene 1861—65, gennemførtes en fuldstændig Opgørelse af, hvorledes Produktværdien fordelte sig paa følgende 5 Poster: 1) Rente af fast Kapital, 2) Arbejdsløn, 3) Materiale-Værdi, 4) Værdi af forbrugt Brændsel, 5) Udgifter til Administration, Assurance, Skatter, Vedligeholdelse af Bygninger og Materiel o. s. v. samt Profit. Senere har man i forskellige Lande med større eller mindre Held gennemført lignende Undersøgelser, enten for Industrien som Helhed eller for udvalgte Brancher. I denne Forbindelse fortjener at nævnes de af det svenske Kommerskollegium i Aarene 1913—17 offentliggjorte Redegørelser for Tekstil- og Beklædningsindustrien, Læder-, Haar- og Gummivareindustrien samt

Bjergværksdriften. Ved disse saakaldte „Specialundersøkninger“ blev der fra hver enkelt Virksomhed meddelt en Regnskabs-Ekstrakt med Angivelse af Udgifternes og Indtægternes Forde-ling paa en stor Mængde nærmere angivne Konti, saaledes at det var muligt gennem Bearbejdelse af dette Regnskabs-materiale at give et interessant Indblik i de paagældende Indu-striens Driftsøkonomi.

For almindelige statistiske Formaål vil det ikke være nød-vendigt at have saa detaljerede Oplysninger som dem, der gaves i de svenske Specialundersøgelser. Derimod er det naturligvis af største Vigtighed, at de Regnskabsposter, hvormed man opererer, paa Forhaand er rationelt afgrænsede, i hvilken Henseende det formentlig anbefaler sig at anlægge følgende ganske elementære Betragtning.

Den økonomiske Opbygning af den Virksomhed, der ud-øves af et Industriforetagende, kan skematisk anskueliggøres paa følgende Maade:

Ved Hjælp af Kapital i forskellige Former (Grund, Byg-ninger, Maskiner og Værktøj, Raastoffer og Halvfabrikater, Brændsel o. s. v.) og Arbejde af forskellig Art (manuelt, kontor-mæssigt, teknisk, kommercielt) frembringes der i Løbet af en vis Periode (f. Eks. et Driftsaar) en Varemasse, hvis Salgs-værdi vi vil kalde Produktværdien og udtrykke ved Bog-stavet V .¹⁾

Produktværdien skal for det første dække samtlige Pro-duktionsomkostninger (C) og dernæst give Foretagendets Ejer en Profit (P). Altsaa: $V = C + P$.

Produktionsomkostningerne falder i 4 Grupper:

- 1) Arbejdsomkostninger (L), der atter bestaar af Arbejds-løn (W) til de manuelle Arbejdere og Gager (S) til Kontorpersonale samt tekniske og kommercielle Funktio-nærer (herunder Lønning og eventuelt Tantième til Drifts-ledere og Bestyrelse). Altsaa $L = W + S$.

¹⁾ De Bogstavbetegnelser, der anvendes her og i det følgende, forsøger man at indarbejde i international statistisk Sprogbrug; de refererer sig derfor til de engelske Udtryk for de paagældende Begreber. Saaledes: W = Arbejds-løn (wages); S = Gager (salaries); L = Arbejdsomkostninger (labour cost); M = Materialeomkostninger (material cost); D = Sldom-kostninger (depreciation cost); A = Administrationsomkostninger; I = Renter (interest); R = Leje (rent); T = Skatter (taxes); G = General-omkostninger; C = Produktionsomkostninger (cost of production); P = Profit; V = Produktværdi (selling value); O = Forædlingsværdi (net output).

- 2) Materialeomkostninger (M), der udgør Indkøbsværdien af Raamateriale, Halvfabrikater, Emballage, Kul og andet Brændsel, elektrisk Strøm, Belysning, Smørelie m. m.
- 3) Slidomkostninger (D), som bestaar dels i Værdien af det i Aarets Løb opbrugte Værktøj og lignende Fabrikationsforødenheder, dels i Afskrivninger paa Maskiner, Bygninger og andre faste Anlæg.
- 4) Generalomkostninger (G), som omfatter Udgifter til: Administration (A), nemlig Kontorforødenheder, Rejser, Salgsomkostninger, Annoncer, Patenter, Brandforsikring o. l.

Renter (I) af Prioriteter og anden Gæld samt af Ejerens i Virksomheden anbragte Egenkapital.

Leje (R) af Grund, Bygninger og Lokaler.

Skatter og Afgifter (T), lignede paa faste Ejendomme og direkte paa Produktionen (men derimod ikke Skatter lignede paa Profitten).

Vi faar altsaa: $G = A + I + R + T$.

Herefter ser den skematiske Opbygning saaledes ud:

Arbejdsløn.....	W
Gager.....	S
Tilsammen Arbejdsmkostninger.....	L
Materialeomkostninger.....	M
Slidomkostninger.....	D
Administration.....	A
Renter.....	I
Leje.....	R
Skatter.....	T
Tilsammen Generalomkostninger.....	G
Tilsammen Produktionsomkostninger.....	C
Profit.....	P
Ialt Produktværdi.....	V

Imod denne Opstilling og imod de foranstaaende Definitioner kan der rejses forskellige Indvendinger ud fra rent teoretiske Betragtninger. Man kunde saaledes med nogen Ret gøre gældende, at en Del af Administrationsudgifterne (Forbrug af Kontorforødenheder) henhører under Slidomkostninger eller Forbrug af Materiale; at forbrugt Værktøj o. l., opført under „Slid“, begrebsmæssigt staar paa Grænsen mellem denne Post og Materialeforbrug, til hvilken Gruppe det da ogsaa ofte henhøres; endvidere at Patentafgifter er en Art Rente; at Brand-

forsikringspræmier bør belastes Leje-Kontoen o. s. v. Man vil ogsaa med Rette kunne indvende, at Leje ikke bør være nogen selvstændig Post, da den teoretisk set opløser sig i Rente og Slid. Dette indses let, hvis man tænker sig, at en Fabrikant, som hidtil har drevet sin Virksomhed i en lejet Bygning, køber denne. Før betalte han Leje af Bygningen; nu betaler han Rente (til sig selv) plus Afskrivning (Slid) paa Bygningen, men samfundseconomisk set er der ingen Forandring sket.

Der er saaledes ingen Tvivl om, at Opstillingen paa flere Punkter kan gøres rigtigere og finere end foran antydet. Men til praktiske, statistiske Formaal vil den foranstaaende Opstilling, der nogenlunde stemmer overens med den Postering, der er almindelig i Forretningslivets Regnskabsføring, formentlig være fyldestgørende.

Paa flere Punkter vil dog de Oplysninger, Statistikken har Brug for, ikke kunne udledes direkte af Forretningens Bøger. Dette gælder særlig med Hensyn til den Del af Posten „Slid“, der angaar Afskrivning paa Maskiner, Bygninger og andre faste Anlæg. Saadanne Afskrivninger bogføres jo efter meget forskellige Principper, ja i mange Tilfælde uden noget som helst Princip, idet der saa at sige afskrives „hvad man har Raad til“, altsaa meget i de gode Aar, lidt eller intet i de daarlige. Men det eneste rationelle er naturligvis at afskrive netop den faktiske Værdiforringelse, hverken mere eller mindre. Naar jeg ikke har givet Posten Benævnelsen „Afskrivninger“, men derimod „Slidomkostninger“, er det netop for at understrege, hvad det er den bør omfatte.

Det er ikke Hensigten her at komme ind paa en udførlig Udredning af, hvorledes en Produktionsstatistik, opbygget efter foranstaaende Skema, vil kunne nyttiggøres. Der er kun et enkelt Punkt, som jeg skal omtale lidt nærmere, nemlig Bestemmelsen af et Begreb, som i de senere Aar har tiltrukket sig stærk Interesse, og som ogsaa her hjemme har været Genstand for forskellige Beregningsforsøg. Det er Begrebet „Forædlingsværdi“.

Ved Sammenlægning af de Tal, der angiver Produktværdien for de enkelte Bedrifter indenfor en Industrigren, faar man en Sum, som i mange Tilfælde indeholder Dobbelttællinger, fordi det samme Raamateriale ofte under Produktionsprocessen undergaar Bearbejdelse i to eller flere Bedrifter, saaledes at den Vare, der udgaar fra den ene Bedrift som dennes „Produkt“, indgaar i den anden som „Materiale“. En endnu større Rolle spiller disse Dobbelttællinger naturligvis, naar man

sammenlægger samtlige Industrigrenes Produktværdi til en samlet Sum for hele Landets Industri.

Det var under Arbejdet med at borteliminere Dobbeltregningerne i Produktværdien at man blev ledet ind paa den Betragtning, at Produktionsstatistikens Opgave ikke er udtømt med at redegøre for Mængden og Værdien af de tilvirkede Produkter, men at den tillige bør udrede Værdien af Produktionen, d. v. s. Værdien (samfundsmæssigt set) af den industrielle Virksomheds Resultat, saaledes som dette krystalliserer sig i Produktets Merværdi i Forhold til Værdien af det forbrugte Materiale og Slid paa faste Anlæg. Forsøg paa at beregne denne Merværdi, som paa Dansk har faaet Betegnelsen „Forædlingsværdien“, er efterhaanden gjort i en Række Lande, saaledes ved de periodiske Industritællinger i U. S. A., hvor man anvender Betegnelsen „Value added by manufacture“ eller kortere „Added value“, i den engelske Produktionscensus af 1907 („Net output“ — en Betegnelse der er lidet dækkende, og som i Censusberetningen angives at være valgt „for convenience“), i Norge 1916 („Bearbejdelsesværdien“), i de foran omtalte svenske Specialundersøgelser („Manufakturerværde“), i Holland 1919 og senere („Toegevoegde waarde“); endvidere i Canada, Australien, New Zealand og Sydafrika. Disse Beregninger er gennemførte mere eller mindre rationelt; nærmest den ideelle Løsning af Opgaven synes man at være naaet i den engelske og den hollandske Statistik.

Med Benyttelse af de Betegnelser, der er anvendt i den foranstaaende skematiske Oversigt, faar man, at Forædlingsværdien, som vi betegner ved Bogstavet O , er lig Produktværdien med Fradrag af Materialeomkostninger og Slidomkostninger; altsaa $O = V - (M + D)$. Det skal dog bemærkes, at Størrelsen O , beregnet paa denne Maade, ikke ganske nøje dækker Produktionens samfundseconomiske Netto-Værdi, idet der rettelig yderligere burde fradrages en Del af de under Administrationsomkostninger (A) bogførte Udgifter (til Rejser, til Annoncer og andre Salgsomkostninger o. l.). Disse Udgifter betegner i Virkeligheden Værdier, som delvis gaar tabt, samfundseconomisk set.

Hvis man bortser herfra og iøvrigt erindrer (hvad foran er berørt), at de øvrige under Administrationsomkostninger bogførte Udgifter strængt taget burde belastes forskellige andre Konti (Materiale, Slid, Renter, Leje), kan man opstille nedenstaaende Skema for Fordelingen af Virksomhedens samfundseconomiske Udbytte:

Arbejderne	<i>W</i>
Funktionærerne	<i>S</i>
Kapital	<i>I</i>
Grundejere	<i>R</i>
Det Offentlige	<i>T</i>
Administration	<i>A</i>
Profit	<i>P</i>
Tilsammen	<i>O</i>

Det er ovenfor nævnt, at Forædlingsværdien beregnes som $O = V - (M + D)$. Naturligvis er dog Opgaven mere kompliceret i Praksis, end den synes at være ved en rent skematisk Betragtning.

Den første Vanskelighed, man møder, beror paa, at Oplysningerne om de Elementer, hvoraf Forædlingsværdien beregnes, ikke altid dækker hinanden tidsmæssigt. De industrielle Bedrifter maa naturligvis anlægge deres Bogholderi efter det privatøkonomiske Synspunkt, og Regnskabet tager derfor i første Linie Sigte paa at oplyse, hvad der er købt og solgt i Aarets Løb; men dette falder i de færreste Tilfælde sammen med Materialeforbruget og Produktionen, og ofte vil det kræve et betydeligt Arbejde fra de Industridrivendes Side at fremskaffe de rigtige Tal. Der gives endogsaa Tilfælde, hvor Statistikkens Krav om Oplysninger for en bestemt afgrænset Periode (et Driftsjaar) ikke kan fyldestgøres paa Grund af Virksomhedens særegne Art (Skibsværfter, Bygning af store Maskinanlæg o. l.).

Hvad særlig angaar Produktværdien (*V*), maa Formaålet kræve Angivelse af de i Aarets Løb producerede Varers Salgs-værdi, idet der principielt maa tilstræbes en Bestemmelse af Netto-Salgsværdien paa Produktionsstedet saa rent som muligt, d. v. s. uden Medregning af Transport- og andre Salgsomkostninger, men med Tillæg af Værdien af saadan Emballage, som ikke tilbageleveres.

Den Del af Aarets Produktion, som endnu ved Aarets Udgang ikke er solgt, bør uden Hensyn til de faktiske Fremstillingsomkostninger eller til tidligere ved Salg opnaaede Priser, opføres med en Værdi, der saa nær som muligt svarer til Øjeblikkets Konjunkturer; de paagældende Varer maa med andre Ord fingerses at være solgt til den paa Produktionsstedet ved Aarets Udgang gængse Markedspris.

Den største Vanskelighed ved Angivelse af Produktværdien vil man møde i de Tilfælde, hvor der til Salg og Lager produceres ensartede Varer, saaledes at Aarsproduktionen ikke kan individualiseres (f. Eks. Mursten). De her opstaaende Van-

skeligheder forøges yderligere, hvis der ved Siden af den industrielle Virksomhed drives ren Handel (Køb og Salg) med Færdigvarer af samme Art som Bedriften producerer. Principielt bør saadan ren Handel holdes uden for Opgørelsen, saaledes at denne sker efter følgende Formel: Aarets Produktværdi = Salg af selvproducerede Varer i Aarets Løb + Lager af selvproducerede Varer ved Aarets Slutning \div Lager af selvproducerede Varer ved Aarets Begyndelse. Anvendelsen af denne Formel kan imidlertid føre til et uønsket Resultat. Hvis man nemlig lader Lagerbeholdningen ved Aarets Begyndelse indgaa i Beregningen med dens Værdi den 1. Januar, og hvis denne Værdi er enten større eller mindre end den Værdi, hvortil Lageret realiseres i Aarets Løb eller eventuelt bogføres som usolgt ved Aarets Udgang, vil det beregnede Tal for Produktværdien blive paavirket af et Produktionen som saadan uvedkommende Konjunkturmoment. Formlen maa derfor anvendes med Forsigtighed, især hvor de Lagerbeholdninger, der overføres fra Aar til Aar, er betydelige i Forhold til Produktionen, og specielt i Tider med store Prisfluktuationer.

I foranstaaende skematiske Opstilling er vi gaaet ud fra, at Bedriften selv gennemfører hele Produktionsprocessen, og at den paa den anden Side ikke udfører Hjelpearbejde for andre Bedrifter. I Praksis maa der imidlertid tages Hensyn til Forekomsten af saadanne og lignende Komplikationer, og i Produktværdien maa derfor medregnes Værdien af saadanne af Bedriften udførte Arbejder, hvortil Materiale leveres udefra, nemlig Reparationsarbejder, Kundearbejde og Hjelpearbejder for andre Bedrifter. Den Værdi, der skal regnes med for disse Poster, er den modtagne Betaling. Paa den anden Side maa de Hjelpearbejder, som Bedriften har ladet udføre hos andre Firmaer, værdiangives med den Betaling, der er ydet derfor.

Reglerne for Angivelse af Materialeomkostningerne (*M*) maa naturligvis korrespondere med de modsvarende Regler for Angivelse af Produktværdien. I Materialeværdien bør derfor principielt være indbefattet alle Omkostninger, der paaløber indtil Materialet ligger paa Fabrikken eller i dens Lagerbygning (Transport, Told, Spedition, Forsikringspræmier o. s. v.). De Materialer, der fandtes paa Lager ved Aarets Begyndelse, bør indgaa i Opgørelsen med deres bogførte Værdi, idet denne maa antages paa det nærmeste at svare til Indkøbsværdien paa det paagældende Tidspunkt. Saadanne Materialer, som indenfor samme Firma overføres fra den ene Bedrift til den anden (f. Eks. Halvfabrikater, der afgives til Videreførarbejdelse), vil

det formentlig være rigtigst at behandle som om de var omsat i det aabne Marked, d. v. s. at den Bedrift, der afgiver Varerne, opfører dem som solgt til Markedspris, og at den modtagende Bedrift opfører dem som købt til Markedspris (med Tillæg af eventuelt paaløbne Omkostninger til Transport m. v.).

Ligesom ved Opgørelsen af Produktværdien kan der opstaa Vanskeligheder ved Bestemmelsen af Værdien af forbrugte Materialer i saadanne Tilfælde, hvor en industriel Virksomhed køber Materialer og videresælger en Del af dem i ubearbejdet Stand, og hvis det drejer sig om ensartede Varer, forøges Vanskeligheden derved, at det videresolgte Kvantum ikke altid kan individualiseres.

Angivelsen af Værdien af forbrugt Brændsel, Elektricitet, Materiale til Reparation af Maskiner og Bygninger m. v. samt Emballage bør naturligvis saa vidt gør ligt ske efter samme Regler som ovenfor angivet for Materialer i Almindelighed. Det er en Selvfølge, at Værdien af Brændselsstoffer, som er fremstillede i selve Bedriften, ikke bør medregnes (Koks fra eget Gasværk, selvgenereret Elektricitet, Affalds-Brænde fra egen Fabrik o. l.). Hvis en Bedrift selv fremstiller Emballage, bør i Materiale værdien kun indgaa Indkøbsprisen for de til Fremstillingen medgaaede Raastoffer.

Af de under Fællesbetegnelsen Slidomkostninger (*D*) sammenfattede to Poster, forbrugt Værktøj o. l. og Afskrivninger paa Maskiner, Bygninger og andre faste Anlæg, er det særlig den sidste der volder Vanskeligheder. Opgaven er i U. S. A., i England og i Holland søgt, løst ad forskellige Veje, men ingen af Stederne paa fuldt tilfredsstillende Maade. Resultaterne af de foretagne Forsøg tyder paa, at den rette Vej til at bestemme den aarlige Værdiforringelse af Industriens Bygninger og Maskiner ikke er den at stille Spørgsmaal desangaaende til hver enkelt Industridrivende. Efter Opgavens Natur synes det da ogsaa rimeligt at antage, at den med større Sikkerhed vil kunne løses ad Enquêtens end ad Massestatistikens Vej. Man kunde maaske gaa frem paa den Maade, at man indenfor hver Industribranche udvalgte et Antal Bedrifter, hvis hele Økonomi (herunder ogsaa Kapitalværdien af de faste Anlæg) blev gjort til Genstand for en indgaaende Undersøgelse. Naturligvis maatte man ved en saadan Undersøgelse regne med interesseret Bistand af de paagældende Industridrivende og af andre Sagkyndige. Naar man ad denne Vej havde fremskaffet en Række Type-Tal, som kunde antages at afspejle de virkelige Forhold ret nøje, vilde det næppe være vanskeligt at overføre Result-

taterne af en saadan partiel Undersøgelse paa Helheden. Naar Undersøgelsen først een Gang var foretaget med tilfredstillende Udfald, vilde det være unødvendigt at gentage den, før der var forløbet en Række Aar; Værdiforringelsen ved Brugen af Industriens Maskiner og Bygninger paavirkes jo nemlig kun i ringe Grad af Konjunkturerne, saa at den vil være nogenlunde konstant fra Aar til Aar indenfor et begrænset Tidsrum.

Jeg har forsøgt ganske kort at præcisere Hovedlinierne i den Metode, der principielt bør følges ved Beregningen af Forædlingsværdien. Det vil ses, at hvis den angivne Metode skal følges strængt, vil der udkræves en Række Oplysninger fra de enkelte Virksomheder, som det ikke altid vil være helt let at fremskaffe, og som i hvert Fald kun højst mangelfuldt foreligger i Øjeblikket for Danmarks Vedkommende. I mange Tilfælde vil man imidlertid i nogen Grad kunne raade Bod paa Manglerne, idet man ad indirekte Vej søger en tilnærmet Værdi for de Elementer, om hvilke der ikke foreligger direkte Oplysning. Eksempler paa saadanne tilnærmede Beregninger vil man finde i den følgende Artikel, hvor Fuldmægtig *Skade* meddeler Resultaterne af en af ham foretagen Undersøgelse vedrørende Forædlingsværdien for Danmarks Industri i Aarene 1924—26, og hvor der tillige er gjort et Forsøg paa at gennemføre en tilsvarende Beregning for Landbruget.

INDUSTRIENS OG LANDBRUGETS FORÆDLINGSVÆRDI I AARENE 1924—26.

Af H. N. Skade.

Industrien. I det følgende er forsøgt en Beregning af den danske Industris Forædlingsværdi. Formaalet har været at fremskaffe et Resultat, der er i Overensstemmelse med Departementschef Adolph Jensens Redegørelse for den korrekt definerede Forædlingsværdi i den foregaaende Artikel. Med det Materiale, der staar til Raadighed, har dette ikke kunnet gennemføres uden ved at tage mange forskellige Hjælpemidler i Brug og i nogle Tilfælde anvende skønsmæssige Beregninger. Forinden Resultaterne meddeles, skal derfor gives en saa omfattende Forklaring af den anvendte Fremgangsmaade, som maa anses for nødvendig til Vurdering af Principperne.

Hovedmaterialet er Statistisk Departements Produktions- og Handelsstatistik. Med Hensyn til Produktionens Salgsværdi giver den industrielle Produktionsstatistik, for de Fag den omfatter, de fornødne Oplysninger, idet den meddeler de producerede Varers Salgsværdi af Fabrik samt modtaget Betaling for Arbejde udført for fremmed Regning og for Reparationer.

Med Hensyn til Raavareforbruget giver Produktionsstatikken derimod kun Oplysning om de anvendte Mængder af de forskellige Stoffer, medens Værdierne ikke meddeles. Til Fremskaffelse af Værdien er for de indførte Raastoffers og Halvfabrikaters Vedkommende benyttet Indførselsstatistikens Gennemsnitspriser for de paagældende Varer. Da de paa denne Maade fremskaffede Priser angiver Værdien ved Indførselen ufortoldet, er de toldpligtige Raavarers og Halvfabrikaters Indførselsværdi forøget med Toldens Beløb. Yderligere skal Indførselsprisen forøges med den indenlandske Mellemandleravance paa de Varer, Fabrikkerne ikke selv importerer, men om dette Beløbs Størrelse har det ikke været muligt at skaffe Oplysninger.

Priserne paa Raavarer og Halvfabrikater af indenlandsk Oprindelse er i Hovedsagen fremskaffet enten gennem Prisnoteringer for Raavarerne f. Eks. Korn, Huder, eller gennem Produktionsstatistikens Oplysninger for de industrielle Halvfabrikater, f. Eks. Garn, Læder, Margarineolie. Foruden paa disse Maader er Raavarepriser fremskaffet ad mange andre Veje, bl. a. ved Forespørgsel hos de forbrugende Firmaer, saaledes som det omtales nærmere nedenfor i Tilknytning til Tallene for de enkelte Industrier.

Fabrikkerne har ligeledes suppleret Produktionsstatistikens Oplysninger med Hensyn til de mangfoldige mindre betydende Raastoffer, som ikke er anført i Statistikken. I denne Forbindelse kan tillige nævnes, at den hollandske Produktionsstatistik for den største Del af de her omhandlede Fabriksfag giver fuldt udtømmende Oplysninger om samtlige anvendte Raastoffer og derfor har kunnet bruges som Vejledning.

Oplysningerne om Udgiften til Emballage er fremskaffet paa forskellig Maade. For en Del af de danske Fabrikker, som selv fremstiller Emballage, foreligger de nødvendige Oplysninger i den aarlige Produktionsstatistik, en Del andre Fag har givet supplerende Meddelelser om Emballageforbruget, og for de øvrige Fag, hvor Emballagen spiller nogen Rolle, er Statistik over udenlandske Industrier af samme Art benyttet som Hjælpemiddel.

For enkelte mindre Fabriksfag, som ikke kan udelades i en samlet Oversigt over den egentlige Industri, men for hvilke der ikke foreligger Produktionsstatistik, er tilvejebragt en Del Oplysninger om Produktionen gennem Resultaterne af Erhvervstællingen i 1925. I Tilfælde, hvor der mangler produktionsstatistiske Oplysninger for enkelte af de behandlede Aar, er Materialet ligeledes suppleret gennem Erhvervstællingen og ved Beregninger paa Grundlag af Erfaringerne fra beslægtede Industrier.

Ved den Del af Undersøgelsen, der er omtalt i det foregaaende, har jeg søgt at fremskaffe dels Industriproduktionens Salgsværdi og dels Værdien af anvendte Raastoffer og Halvfabrikater samt af Emballage. For at faa Forædlingsværdien maa Produktionens Salgsværdi imidlertid formindskes ikke blot med Værdien af Raavarer, Halvfabrikater og Emballage, men tillige med Udgifterne til Hjælpesoffer (Kraft m. m.) og til Vedligeholdelse og Reproduktion af Redskaber, Maskiner, Bygninger m. m. Disse Udgifter beregnes imidlertid i nærværende Opgørelse for hele Industrien under éet, og det er derfor mest

hensigtsmæssigt at standse paa det nuværende Stadium af Undersøgelsen, naar man vil fæste Opmærksomheden paa enkelte Industrier eller Industrigrupper. Da en saadan detailleret Fremstilling særlig har Interesse ved at vise den meget forskellige Andel, de enkelte Industriers Forædlingsværdi, eller rettere Værditilvæksten — Værdiforskellen mellem Produktionen paa den ene Side og Raavarer og Emballage paa den anden — som der foreløbig er Tale om, udgør af deres Produktionsværdi, anføres nedenstaaende Tabel, som for Hovedgrupperne i Industrien giver Oplysning om Værditilvæksten i Mill. Kr. og i pCt. af de paagældende Industriers Produktionsværdi (Salgsværdi). Naar selve Salgsværdierne ikke er anført, er det fordi disse Tal paa Grund af Dobbeltregningerne bliver uden Interesse, saa snart man lægger Fag, der arbejder i Forlængelse af hinanden, f. Eks. Garverier og Skotøjsfabrikker, sammen. Tallene for de enkelte Fag vilde lade Forskellighederne træde endnu langt stærkere frem, men da Beregningerne i mange Tilfælde er baseret paa uofficielle Oplysninger og paa Skøn, kan ikke gives yderligere Specifikation i Tabelform.

Differencen mellem Produktionens Salgsværdi
og Værdien af Raastoffer og Emballage i Mill. Kr. og i pCt.
af Salgsværdien.

Industrigruppe	1926		1925		1924	
	Mill.		Mill.		Mill.	
	Kr.	pCt.	Kr.	pCt.	Kr.	pCt.
Nærings- og Nydelsesmiddelindustrien . . .	261	49	280	43	293	43
Tekstilindustrien	44	47	45	36	51	32
Konfektionsindustrien	22	46	26	44	26	42
Læderindustrien	22	44	25	39	34	38
Træindustrien	52	54	64	52	76	50
Sten-, Ler- og Glasindustrien	72	88	85	88	96	87
Maskinfabrikker og Jærnskibsværfter . . .	c. 110 —		c. 60 gsnrl. aarlig.			
Øvrige Metalindustrier	81	45	85	39	89	43
Teknisk-kemisk Industri o. l.	76	33	87	32	120	33

Først skal omtales Omfanget af de enkelte Grupper, samt den særlige Fremgangsmaade, der er anvendt i de enkelte Fag.

Nærings- og Nydelsesmiddelindustrien omfatter Kornmøller, Sukkerfabrikker og -raffinaderier, Chokolade- og Sukkervare-, Kiks-, Kaffesurrogat-, Kartoffelmels-, Mælkekondenserings-, Konserver- og Kødvarer-, Margarine- og Mineralvandsfabrikker, Ølbryggerier og de dertil hørende Malterier, Sprit- og Gærfabrikker og Cigar- og Tobaksfabrikker. Handelsmøllernes Værdi-

tilvækst er fremskaffet gennem Oplysninger fra enkelte større Handelsmøller. For de smaa Handelsmøller og Kundemøllerne er den særlig omfattende Produktionsstatistik for 1925, som ogsaa giver Oplysning om Møllernes Behandling af Landbrugets Foderstoffer, benyttet. For Sukkerindustrien er Produktionens Salgsværdi meddelt af Sukkerfabrikkerne, og som Raastofudgift er benyttet det til Dyrkerne betalte Udbytte. I Chokolade-, Konserverings- og andre sukkerforbrugende Industrier er det anvendte indenlandske Sukkers Værdi ansat i Henhold til Prisangivelser fra de danske Sukkerfabrikker. Mælkekondenseringsfabrikkeres Mælkeforbrug er sat til Pris efter Mælkenoteringer. Margarinefabrikkeres Emballageforbrug er oplyst ved Forespørgsler til Fabrikkerne, Ølbryggerens Flasketab o. a. Emballageudgifter og lignende er beregnet paa Grundlag af Regnskabsoplysninger, de tilsvarende Tal for Sprit- og Gærfabrikkerne er meddelt i summarisk Form fra De danske Spritfabrikker og endelig er Tobaksindustriens Emballageforbrug anslaaet paa Grundlag af Angivelser fra enkelte Fabrikker. Den sidstnævnte Industris Raastofudgift er opgivet af Inspektoratet for Tobaksbeskatningen.

Tekstilindustrien omfatter Bomuldsspinderier, Vattfabrikker, Uldspinderier og Klædefabrikker, Bomulds- og Linnedvæverier, Gulvkludfabrikker, Trikotagefabrikker, Rebslagerier og Fiske-netfabrikker. I Tekstilindustrien er taget Hensyn til alt Arbejde udført for fremmed Regning (Lønsbinding m. m.) og til udleveret Arbejde (Farvning). Hver af de nævnte Fag i Tekstilindustrien er betragtet som en Helhed, idet hele Materialeforbruget, herunder indbefattet Halvfabrikater af indenlandsk Tilvirkning, er fradraget Produktionens Værdi, saaledes at der ikke foreligger Dobbeltregninger af nogen Art.

Konfektionsindustrien omfatter større Herre- og Damekonfektions- og Hattfabrikker, ialt ca. 75 Virksomheder med en Produktionsværdi i 1926 paa ca. 50 Mill. Kr. Afgrænsningen mellem industriel og haandværksmæssig Fremstilling er meget usikker i denne Industri. Her er som Industri regnet de Virksomheder, der er optaget i den industrielle Produktionsstatistik, og som regnes i alt væsentlig at omfatte Fremstillingen af færdigsyet Overbeklædning. I Mangel af Materiale til Beregning af Værditilvæksten er her anvendt engelsk og hollandsk Produktionsstatistik, som med Hensyn til Konfektionsindustriernes Forædlingsværdi viser samstemmende Resultater, og man begaar derfor næppe nogen større Fejl ved at overføre disse Erfaringer paa danske Forhold.

Læderindustrien omfatter Garverier, Skotøjsfabrikker, Læderwarefabrikker og Handskefabrikker. Værdien af Garverierne Forbrug af Huder er beregnet efter Priserne paa Hudeauktionerne, og Skotøjsfabrikkernes Raastofudgift er paa Grundlag af Oplysninger fra Fagmænd beregnet efter Priserne paa danske og udenlandske Lædersorter.

Træindustrien omfatter Savværker, Maskinsnedkerier, Pakkassefabrikker, Stavfabrikker, Liste- og Rammefabrikker, Møbelfremstilling, Træslibsbyggerier, Træskofabrikker og Vognfabrikker. Produktionsstatistikken, som kun omfatter en Del af disse Fag, er suppleret med Oplysninger fra Erhvervstællingen, saaledes at Oversigten, saa nøjagtigt som det har været muligt, er bragt til at omfatte al Savværks-, Træskæleri- og Maskinsnedkerivirksomhed, medens almindelige Snedkere og Tømrere ikke er medregnet. Derimod er Møbelfremstilling medtaget helt til Bunds, og dette Fag omfatter derfor en meget betydelig Del Haandværksarbejde. Beregningerne for Træindustrien er ret skønmæssige, da Afgrænsningen overfor Haandværket er meget vanskelig, og den Statistik, der foreligger, ikke er tilstrækkelig oplysende til dette Formaal.

Sten-, Ler- og Glasindustrien omfatter Cementfabrikker, Cementwarefabrikker, Stenbrud, Teglværker, Kalkværker o. l., Porcellæns-, Fajance-, Lervarefabrikker o. l. og Mørtelfabrikker. Værditilvækstprocenten er saa stor i denne Industri, fordi der ikke er gjort noget Fradrag for Værdien af de af Jorden fremdragne Raastoffer, Ler, Kalk, Sand m. m. I en korrekt Beregning burde der tages Hensyn til dette Forbrug, idet der foreligger et virkeligt Forbrug af Materiale, men en rationel Afskrivning af Lergravene m. m. er vanskelig at ansætte i Praksis.

Metalindustrien omfatter Sølv- og Elektropletwarefabrikker, Metalwarefabrikker, Jærnstøberier og Maskinfabrikker, Jærnware-, Blikvare-, Cykle-, Automobil-, Traad- og Kabel- og Elektromekaniske Fabrikker, Skibsværfter, Tilvirkning af Jærnbane- og Flyvemateriel samt Pianofabrikker og desuden enkelte smaa Fabriksfag. I en Del af Fagene, som Traad- og Kabel-, Jærnware-, Blikvare- og Automobilindustrierne har Værditilvæksten kunnet beregnes efter den sædvanlige Metode, men i nogle vigtige Fag, herunder Maskinfabrikkerne og Skibsværfterne, har man ikke kunnet gennemføre en Beregning af Udgifterne til Raastoffer og Halvfabrikater. Værditilvæksten er derfor beregnet væsentlig paa Grundlag af Oplysningerne om Udgifterne til Arbejdsløn, som spiller en meget betydelig Rolle i disse Industrier, og med tilsvarende udenlandske Opgørelser som Kontrol.

Den sidste Gruppe i Oversigten omfatter Tændstikfabrikker, Farvefabrikker, Gummifabrikker, Papir- og Papfabrikker, Tapetfabrikker, Tagpapfabrikker, Svovlsyrefabrikker, Oliemøller, Sæbe- og Sodafabrikker, Fabrikation af Apoteker- og Materialvarer, Osteløbe, Benmel o. s. v. Om de fire sidstnævnte Fabrikationer er der søgt Oplysninger gennem Erhvervstællingen, da der ikke foreligger Produktionsstatistik, og Værditilvæksten er skønsmæssig anslaaet; for de øvrige Fag er Beregningen foretaget paa sædvanlig Maade ved Hjælp af fyldige supplerende Oplysninger fra Fabrikkerne.

I nedenstaaende Oversigt er som Eksempel anført Beregningen af Tekstilgruppens Forædlingsværdi i 1926 i Overensstemmelse med den korrekte Fremgangsmaade i den Udstrækning, Materialet tillader. Oversigten tjener særlig til at vise, hvorledes Dobbeltregninger er undgaaet.

Salgsværdi af Færdigvarer:

Vatprodukter	0,9 Mill. Kr.
Stoffer af Uld	15,5 "
" " Bomuld, Linned og Silke	24,7 "
Trikotage	26,9 "
Rebslageriprodukter	5,7 "
Fiskenet	1,6 "

Halvfabrikater:

Garn af Uld	7,2 "
" " Bomuld m. m.	10,0 "
Bomuldsaffald	0,3 "

Modtaget Betaling for Arbejde for fr. Regn. 0,9 "

Bruttoproduktværdi 93,7 Mill. Kr.

Dobbeltregnede Værdier. Indenlandske Halvfabrikater:

Garn af Uld	1,0 Mill. Kr.
" " Bomuld	10,1 "
Bomuldsaffald	c. 0,3 "
Betalt for Hjelpearbejder	2,8 " 14,2 "

Nettoproduktværdi 79,5 Mill. Kr.

Raastoffer:

Bomuld	8,1 Mill. Kr.
Uld	8,3 "
Hamp m. m.	3,4 "

Udenlandske Halvfabrikater:

Garn af Uld	7,7 "
" " Bomuld, Hør, Silke	6,0 "
Bomuldsaffald	0,9 "
Andet	0,5 "

Emballage, Kraftforbrug, Vedligeholdelse

og Slidværdi

Forædlingsværdi 38,8 Mill. Kr.

Da Værditilvæksten i Praksis nærmer sig stærkt til at udtrykke det samme som Forædlingsværdien, giver Tabellen Side 131 et ret godt Billede af Forholdet mellem de forskellige Industrigruppers værdifrembringende Evne. Beregningen har givet følgende Hovedresultater for Aaret 1926. Nærings- og Nydelsesmiddelindustrien og Metalindustrien staar langt over de øvrige Grupper med tilsammen betydelig mere end Halvdelen af den samlede Industris Værditilvækst, og af disse to Grupper er den første Nr. 1 med knap $\frac{1}{3}$ af den samlede Værditilvækst, alle Fag iberegnet. Det bemærkes, at Mejerier og Slagterier er henregnet til Landbrugsproduktionen. Stærkest vejer Ølbryggeriet og Tobaksindustrien med tilsammen 110 Mill. Kr. i 1926. De næstvigtigste er Mølleriet, Margarineindustrien og Sukkerindustrien med 25 à 30 Mill. Kr. hver. Af Tekstilindustriens 44 Mill. Kr. falder $\frac{1}{3}$ paa Trikotagefabrikker, noget mere paa Bomuldsindustrien og $\frac{1}{4}$ paa Uldindustrien. Paa Skotøjsindustrien falder 16 af Lædergruppens 22 Mill. Kr. Møbelfremstillingens Værditilvækst er ansat til 18 Mill. Kr. Indenfor Metalindustrien regnes Jærnstøberier, Maskinfabrikker og Jærnskibsværfter, hvilke Fag produktionsmæssig griber stærkt ind i hinanden, at repræsentere en Værditilvækst paa c. 100 Mill. Kr. tilsammen i 1926. Den næste i Rækken er den elektromekaniske Industri med 18 Mill. Kr., og endelig har Automobilfabrikker, Blikvarefabrikker, Sølv- og Elektropletvarefabrikker og Jærnvarefabrikker alle en Værditilvækst paa noget over eller noget under 10 Mill. Kr. I den teknisk-kemiske Gruppe har Papirfabrikker, Svovlsyrefabrikker og Olie-møller den største Tilvækst, 10 à 15 Mill. Kr. hver. Om Olie-møllerne maa dog bemærkes, at Værditilvækstprocenten og dermed Tilvæksten var langt højere i 1924 end i de to følgende Aar, fordi Raavaren ikke underkastedes saa stærk Pris-nedgang som Produktet. Den Fejlkilde der i dette som i adskillige andre Tilfælde er til Stede som Følge af, at der forløber en vis Tid mellem Indførselen af Raavarerne og Fabrikkens Forbrug af dem, skal nedenfor gøres til Genstand for nærmere Omtale.

Om selve Tabellens Procenter, som altsaa angiver den Del, Værditilvæksten andrager af Produktets Værdi, gælder det, at de for de enkelte Industrier indenfor Grupperne varierer overordentlig stærkt. Hovedaarsagerne til disse Variationer er den forskellige Grad af Forarbejdning og den forskellige Værdi af Raastofferne i de enkelte Industrier. De i det følgende nævnte Procenter angaar Aaret 1926. Som det vil ses, ligger

Gennemsnittet omkring 50 pCt., og denne Norm følges af alle de store Industrier indenfor Tekstil-, Konfektions-, Læder- og Træindustrierne, som beskæftiger et stort Antal Arbejdere i Produktionen. Ogsaa Sukker- og Tobaksindustrien ligger nær ved Gennemsnittet. Blandt de Industrier, der har en lavere Procent, skal nævnes Mælkekondenseringsfabrikkerne, Møllerieset og Automobil(samle)fabrikkerne, hvis Forarbejdningsgrad er saa ringe i Forhold til Raavarenes Værdi, at Tilvækstprocenten kun andrager Halvdelen og derunder af det nævnte Gennemsnit. De højeste Tal, helt op til over 80 pCt. Værditilvækst, udviser Bryggerier, Kaffesurrogatfabrikker og visse Dele af Metalindustrien, hvor Forarbejdningsgraden er høj. Som en særlig Gruppe staar hele Sten-, Ler- og Glasindustrien med Tilvækstprocenter, der nærmer sig 100, fordi man som ovenfor nævnt, har set helt bort fra Udgiften til de forbrugte Jordarter. En Beregning baseret paa nøjagtige Oplysninger vilde dog sikkert ikke formindske Procenterne ret meget.

Med Hensyn til Tilvækstprocenternes Bevægelse i de 3 Aar, Undersøgelsen omfatter, viser Tabellen, at der er en ganske almindelig og temmelig kraftig Tendens til Stigning fra 1924 til 1926. Bortset fra den Forstærkelse af en saadan Bevægelse Beregningmaaden, som nedenfor nærmere omtalt, kan have bevirket, er Stigningen i Værditilvækstens Procent et typisk Deflationstegn, idet den er Udtryk for, at de udenlandske Raavarer, som straks ved Kronestigningens Begyndelse i mindre Omfang og efterhaanden for hele Forbrugets Vedkommende er indgaaet i Produktionen til formindskede Priser, har udgjort en faldende Andel af Produktionsværdien, idet de øvrige Produktionsomkostninger er sunket meget langsommere.

Vi forlader nu de enkelte Industrier og gaar over til Beregningen af de Omkostninger, der skiller Værditilvæksten fra den egentlige Forædlingsværdi, nemlig Udgiften til Hjælpstoffer, samt Vedligeholdelse af og Afskrivning paa Driftsmidlerne.

Materiale til en saadan Beregning foreligger ikke i dansk Statistik. Men som tidligere omtalt indeholder hollandsk og engelsk Produktionsstatistik Undersøgelser om dette Emne, som kan benyttes ved Behandlingen af danske Forhold. Særlig er den hollandske Statistik saa detailleret og Undersøgelsesmateriale i sin Sammensætning saa ligt det danske, samtidig med at Metoderne desuden er prøvet og forbedret gennem adskillige Tællinger, at det synes forsvarligt at overføre de gjorte Erfaringer. Naar man i den hollandske Produktionsstatistik, som

er optaget for Aaret 1919, bortser fra visse særlige Industrier, der spiller en ekstraordinær stor Rolle, nemlig Diamantsliberier og Glødelampefabrikker, som tilsammen har en Forædlingsværdi paa 70 Mill. Gylden, og naar man tillige bortser fra Metalindustrien, som er svagt repræsenteret i den hollandske Statistik, har de resterende Industrier i deres indbyrdes Størrelsesforhold en meget betydelig Lighed med de danske Forhold. Udregnet for dette Materiale udgjorde Udgifterne til Hjelpestoffer og Af-skrivninger henholdsvis godt 9 og godt 5 pCt. af Forædlingsværdien, tilsammen omtrent 15 pCt., hvilket overført paa de her foretagne Beregninger for den danske Industri vil sige, at den gennemsnitlige Værditilvækst forholder sig til Forædlingsværdien som 115 til 100.

Forinden de absolutte Tal meddeles, skal endnu gøres nogle Bemærkninger om Fremgangsmaaden. Idet Materialet til Beregningerne i hvert enkelt Aar er de i Aarets Løb forbrugte Kvanta multipliceret med Priserne paa de i samme Aar importerede, sker der i Perioder med Prisbevægelser en Fejlregning, som for 1925 og 1926 har bevirket, at de forbrugte Raastoffer er beregnet til for lav Pris, idet en Del af Forbruget faktisk var indført i de sidste Maaneder af det foregaaende Aar til en højere Pris. Dette og andre Forhold, som bevirker, at den beregnede Forædlingsværdi i Deflationsaarene maa antages at være kommen til at ligge for højt, gør det ønskeligt, efter at Bevægelsens Tendens er paavist ovenfor, at behandle hele det behandlede Tidsrum 1924—26 samlet, idet en Del af de omtalte Fejlregninger udlignes over en længere Periode.

Til de i Tabellen nævnte Industrigrupper maa endnu føjes den grafiske Industri, som er søgt belyst gennem Erhvervstællingens Resultater, og Gas-, Elektricitets- og Vandværker, for hvilke Virksomheder der foreligger forskelligt Materiale til en Beregning, bl. a. den detaillerede Elektricitetsværks statistik og Oplysninger om Gasværkers Kulforbrug. Anvender man saa Erfaringerne fra den hollandske Statistik med Hensyn til Afskrivningsprocent m. m. paa hele den danske Industri, idet man benytter samme Procent for Metalindustrien, som for den øvrige Del, men behandler Gas-, Elektricitets- og Vandværker særskilt (større Anlæg), naar man til en Forædlingsværdi paa c. 812 Mill. Kr. gennemsnitlig aarlig i Perioden 1924—26 saaledes fordelt, at 1925 er lidt under Gennemsnittet, 1924 c. 90 Mill. Kr. over og 1926 c. 80 Mill. Kr. under.

Tallene fremkommer saaledes:

	Værditilvækst	Forædlingsværdien	
	1924—26	1924—26	gsntl.
	ialt Mill. Kr.	ialt Mill. Kr.	aarlig Mill. Kr.
De i Oversigtstabellen anførte Industrier...	2442		
Den grafiske Industri (Trykkerier m. m.)...	152		
	ialt... 2594	2256	752
Elektricitets-, Gas- og Vandværker.....			c. 60
		ialt... c. 812	

Nu skal straks bemærkes, at Tallet er et Maksimumstal, som sandsynligvis ligger højere end Tilfældet vilde være, hvis hele Industrien stillede de nødvendige Oplysninger til Raadighed. Ovenfor er allerede nævnt nogle Fejlkilder. Endnu en Faktor virker i Retning af at gøre Forædlingsværdien for høj, nemlig den Omstændighed, at en teoretisk Afskrivningsprocent som den her anvendte, der har Tilbøjelighed til at staa i et bestemt Forhold til de faste af Driftens Omfang uafhængige Driftsomkostninger, i en Periode med stærke Driftsindskrænkninger sandsynligvis bør udgøre en forøget Procent af den faktiske Forædlingsværdi. Den her anvendte Procent vil derfor antagelig være noget for lav for Periodens to sidste Aar og derved gøre Forædlingsværdien for høj. Hertil kommer endvidere, at man maaske ikke i alle Fag har opnaaet at faa samtlige Raastoffer med. En saadan Beregning vil naturligvis altid være behæftet med Fejl, men da alle Fejlkilderne her virker i samme Retning, er det nødvendigt at underkaste Slutresultatet en Korrektion. Naar man herefter anslaaer Industriens Forædlingsværdi 1924—26 aarlig til 750 à 800 Mill. Kr. er der antagelig givet tilstrækkeligt Spillerum for Virkningerne af Fejlkilderne.

Angaaende Resultatet skal iøvrigt paa dette Sted kun erindres om, at det angiver Forskellen mellem Produktionens Salgsværdi og Udgifterne til Raa- og Hjælpstoffer samt til Vedligeholdelse og Reproduktion af Driftsmidlerne. Forædlingsværdien omfatter altsaa i store Træk Godtgørelsen til baade Arbejde og Kapital og falder derfor ikke sammen med Erhvervets Udoveres samlede Indkomst, idet disse paa den ene Side yder Kapitalrente til inden- og udenlandske Kreditorer udenfor Erhvervet og paa den anden Side har Formueindtægt, som stammer fra andre Erhverv. Disse Bemærkninger forudskikkes i Anledning af nedenstaaende Opgørelse af Haandværkets Indkomst.

Vanskeligheden ved at sondre bestemt mellem Industri og Haandværk vil altid bevirke, at en Undersøgelse angaaende

industriel Virksomhed som en Helhed fører med sig som en naturlig Konsekvens, at en lignende Undersøgelse maa foretages for Haandværkets Vedkommende. Problemet er særlig vanskeligt at komme udenom i dette Tilfælde, og det er da søgt løst saa godt som muligt. En egentlig Forædlingsværdi lader sig ikke beregne, og jeg har da gjort et Forsøg paa at beregne alle de vigtige Haandværkerhvervs Indtægt gennem Skatteindkomststatistikens Erhvervsfordeling i Forbindelse med Erhvervstællingens Oplysninger om Fagenes Omsætning. Uden iøvrigt at komme ind paa Beregningens enkelte Led skal bemærkes, at Formueindtægten saa vidt muligt er fradraget. Resultatet bliver en Skatteindtægt fra Erhvervet paa c. 600 Mill. Kr. i 1924 for samtlige Personer, der kommer ind under Hovederhvervsgruppen Haandværk og Industri og ikke er medtaget i ovenstaaende Tal for Industri. Tallet omfatter en Del Handelsindtægt for Haandværkere, der har Butik, men da det af andre Grunde, bl. a. fordi Renter af Gæld er fradraget, er trukket nedad, er det sandsynligt, at Tallet ikke er for højt. For Perioden 1924—26 skulde Haandværkets Forædlingsværdi altsaa ligge mellem 5 og 600 Mill. Kr. aarlig, idet en lignende Bevægelse som for Industriens Vedkommende fra 1924 til 1926 forudsættes.

Ved første Øjekast kan det synes paafaldende, at Haandværket naar saa nær op ad Industrien, men en nærmere Undersøgelse sandsynliggør Resultatets Rigtighed. I Henhold til Produktionsstatistikens og Erhvervstællingens Oplysninger har de til Industri henregnede Virksomheder beskæftiget henimod 160,000 af samtlige ca. 375,000 ved Haandværk og Industri beskæftigede Personer i Juli 1925, Mejerier og Eksportslagterier fra-regnet. Der bliver saaledes c. 215,000 Personer tilbage til Haandværkere m. m., og selv om der maa regnes med større Kapitalanvendelse pr. Individ i Industrien end i Haandværket, bliver der dog tilbage en betydelig større Arbejdsindtægt pr. beskæftiget Person i den førstnævnte Erhvervsgruppe end i den sidste. Til Orientering skal anføres, at af de beregnede 600 Mill. Kr. til Haandværk m. m. i 1924 falder c. 195 Mill. Kr. paa samtlige Bygningshaandværkere, c. 140 Mill. Kr. paa Smede, Maskin-, Cycle- og Automobilreparation, mindre elektriske Installatører og al anden Metalforarbejdning, c. 95 Mill. Kr. paa Skrædere og Syersker, c. 70 Mill. Kr. paa Bagere, Slagtere o. a. Næringsmiddelforarbejdning (Tobaksforarbejdning er helt henregnet til Industrien), c. 48 Mill. Kr. paa Snedkere o. a. Træbearbejdning, c. 38 Mill. Kr. paa Vask, Tøjrensning og Farv-

ning (har ikke kunnet uddrages), Barberer, Frisører o. l.; og 20 Mill. Kr. paa Skomagere og Sadelmagere. Den samlede Forædlingsværdi for Industri og Haandværk kan altsaa efter de foretagne Beregninger antages at have ligget omkring 1300 Mill. Kr. gennemsnitlig aarlig i Perioden 1924—26. Denne Sum betegner Erhvervets værdifrembringende Indsats, men giver i sig selv ingen Oplysning om det privatøkonomiske Udbytte for Erhvervets Udøvere. I Slutningen af denne Artikel skal drages nogle Sammenligninger mellem ovennævnte Resultat og Landbrugets efter samme Synspunkter beregnede Forædlingsværdi.

Landbruget. Den teoretiske Formulering af Opgaven er den samme for Landbruget som for Industrien, nemlig at finde paa den ene Side Salgsværdien af Landbrugets Produkter og paa den anden Side Værdien af de til Produkternes Fremskaffelse anvendte Raa- og Hjelpestoffer samt Udgifterne til Vedligeholdelse og Reproduktion af Driftsmidlerne. Erhvervenes Forskellighed bevirker imidlertid, at man her staar overfor ganske andre Problemer end ved Industri og Haandværk. De almindelige Principper skal derfor først gøres til Genstand for Omtale, hvorefter Fremgangsmaaden ved Beregningen for de enkelte Produkter vil blive meddelt i Tilslutning til Tabellerne.

For det første volder Fastsættelsen af Undersøgelelsesperioden en Del Besvær. Naar der for Industriens Vedkommende kunde tales om Vanskeligheder ved at bringe Opgørelsen til at omfatte de Raavarer og Færdigvarer, der svarer til hinanden, bliver dette Problem helt uløseligt for Landbrugets Vedkommende. Et Eksempel vil vise det. Mineralske Gødningstoffer indkøbes om Vinteren, maaske allerede før Nytaar, og tilføres Jorden om Foraaret. Afgrøden, hvortil Gødningen er Raaprodukt, høstes om Efteraaret og en mindre Del deraf forlader Landbruget som Salgsvare allerede i samme Aar, dels som Korn m. m. til Salg og dels som Smør eller Flæsk; men den største Del af de Produkter, til hvis Fremstilling Gødningen er anvendt, forlader først Landbruget i det følgende Aar og en Del endda først efter flere Aars Forløb, saaledes det, der anvendes til Vedligeholdelse og Opdræt af Husdyr. Da lignende Forhold genfindes paa flere Omraader, maa Bestræbelserne for at bringe Raaprodukter og Salgsvarer til at svare til hinanden opgives. Derved bortfalder tillige de særlige Grunde, der kunde tale for at anvende Landbrugets Driftsaar som Tidsenhed, en Fremgangsmaade, som iøvrigt vilde volde

Vanskeligheder, da nogle af Hovedkilderne til nærværende Beregning, nemlig Mejeridriftsstatistikken og Landøkonomisk Driftsbureaus Aarsberetning, anvender forskellige Driftsaar. Jeg har derfor valgt Kalenderaaret, som af statistiske Grunde er den fordelagtigste Periode. Men det er indlysende, at det for Landbrugets Vedkommende i endnu langt højere Grad end for Industriens er nødvendigt at lade Undersøgelsen omfatte flere Aar.

Som Salgsværdi for Produkterne er det tilstræbt saavidt muligt at fremskaffe den Sum, Landbruget virkelig modtager, i Modsætning til f. Eks. Eksportpris eller Grossistpris. De enkelte Priser er fremskaffet ad mange forskellige Veje, som senere omtales.

Landbrugsproduktionen regnes at omfatte samtlige de fra Landbruget udgaaede Produkter i det omhandlede Tidsrum. Foruden Salgsvarerne medregnes altsaa Landbrugshusholdningernes Forbrug af egne Produkter. Derimod regnes egne Produkter, der atter indgaar i Driften som Raastof, ikke med i Produktionen. Som Eksempel kan nævnes, at Sædmælk og Skummetmælk, der bruges i Husholdningen, skal medtages i Produktionsværdien, medens Skummetmælk til Foder, Foderkorn, Sædekorn, Roer, Hø, Halm m. m., som anvendes i Driften, ikke medtages.

Opgørelsen af Raastoffer til Frembringelsen af denne Produktion, omfatter derfor heller ikke Produkter af egen Avl som de sidstnævnte, men udenlandske Stoffer, samt indenlandske, der er frembragt udenfor Landbruget.

Til Fremskaffelse af Oplysningerne om Udgifterne til Hjælpstoffer og til Vedligeholdelse og Reproduktion af Driftsmidlerne, som for Industriens Vedkommende maatte søges i udenlandsk Statistik, har man et fortræffeligt Hjælpemiddel i det landøkonomiske Driftsbureaus Undersøgelser over Landbrugets Driftsforhold. Fra denne Kilde faas Udgifter beregnet pr. ha til Elektricitet, Brændselsstoffer til Kraftmaskiner, andre Hjælpstoffer og Vedligeholdelse og Afskrivning paa Bygninger, Inventar og Grundforbedringer. Alle disse Poster skal medregnes paa Udgiftssiden; derimod skal Landbruget ikke debiteres for nogen Amortisation af selve Grundværdien, da denne ikke opbruges som alle de hidtil omtalte Ting. Grundforbedringerne forbruges, hvad der virker til at mindske Forædlingsværdien, men det Vederlag, der af Aarsager, som er Produktionsprocessens Teknik uvedkommende, tilfalder Jordværdien saavel som Kapitalanvendelsen (udover Amortisation), nemlig Jordrenten og Kapitalrenten, skal tages af Forædlingsværdien.

Besætningernes Forøgelse i Undersøglesperioden er lige-
saavel som Salget et Udbytte af Produktionen og maa med-
regnes i Salgsværdien.

Det følger af Landbrugsproduktionens Organisation, at man
ikke, selv naar der er Tale om en fleraarig Periode, kan fore-
tage en Sammenstilling af de enkelte Salgsprodukter og de til
hver af disse anvendte Raastoffer og andre Materialer. Land-
brugserhvervet maa i denne Henseende behandles som et enkelt
industrielt Fag. I nedenstaaende Tabel skal derfor først anføres
Værdien af samtlige de fra Landbruget udgaaede Produkter
og senere en samlet Oversigt over hele Debetsiden, Værdien
af de til Produkternes Fremskaffelse forbrugte Raavarer o. s. v.

Værdien af Produkter udgaaet fra Landbruget:

	1926	1925	1924
	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.
Hvede	44	67,3	61,8
Rug	30,7	41,4	52,5
Byg	20,4	21,3	37,4
Havre	10,8	12,7	20,4
Kartofler	20	19,1	37,5
Sukkerroer	27,7	29,1	42,4
Cikorerødder og Sukkerroer.....	c. 0,6	c. 0,7	c. 1,3
Frø	9	7	10,9
Havesager (eget Forbrug)	8	8	10
Smør	485	675	720
Mælk (ikke til Smør)	86	134	145
Æg	144	194	234
Fjerkræ (eget Forbrug)			
Flæsk	495	627	637
Biprodukter af Svin	59	75	75
Forøgelse af Svinebestanden.....	c. 10	Mill. Kr. aarlig.	
Heste	5,8	15,3	20
Hornkvæg	178	246	280
Hornkvægbestandens Forøgelse....	c. 12	Mill. Kr. aarlig.	
Faar	1,8	3,7	5,7
Forskellige Produkter (Hø, Halm, Grønt- sager til Konserver, Uld m. m.) ...	c. 10	Mill. Kr. aarlig.	
Ialt	1625,8	2176,6	2390,9
		+ 32	Mill. Kr. aarlig
Tilsammen 2096 Mill. Kr. gsntl. aarlig 1924—26.			

Hvede og Rug omfatter hele Brødkornsforbruget her i
Landet, da man ikke kender Mængden af dansk Korn til
denne Anvendelse. Den herved forårsagede Fejl udlignes ved
at hele Indførselen af Hvede og Rug nedenfor regnes som
Raastof til Landbruget.

Byg omfatter Salg til Udførsel, til Maltning, til Byggryns-
fabrikation og til Spritfabrikation.

Havre omfatter Salg til Udførsel, til Hestefoder udenfor Landbruget og til Havregrynsfabrikation.

Kartofler omfatter Udførselsoverskudet, Salg til Spritfabrikation, til Kartoffelmelsfabrikation samt hele Landets Forbrug i Husholdningen. Det sidstnævnte Forbrug af Kartofler er beregnet ved Hjælp af Statistisk Departements og Landøkonomisk Driftsbureaus Husholdningsregnskabsundersøgelser, hvorefter Gennemsnitsforbruget pr. Individ for hele Landets Befolkning er sat til 90 kg pr. Individ. Priserne er beregnet efter Efteraarsnoteringerne med Hensyntagen til Prisforskellen mellem Jylland og Øerne.

Sukkerroer angiver den samlede Betaling, Dyrkerne har modtaget fra Fabrikkerne.

Frø angiver Udførselen af Markfrø.

Havesager omfatter kun Landbefolkningens eget Forbrug, beregnet efter Driftsbureauets Husholdningsregnskaber. Havesager til Salg regnes af hidrøre fra Gartneri, som ikke medtages her.

Smør og Mælk angaar Mejeridriftsstatistikens Driftsaar, som rundt regnet gaar fra Begyndelsen af November til Slutningen af Oktober. Smørmængden er taget efter Landøkonomisk Forsøgsbureaus og Mejeridriftsstatistikens Beregninger og Prisen fra Mejeridriftsstatikken. I sidstnævnte Beretning er tillige anført et Skøn over samlet Mælkemængde, som her er benyttet til Beregning af den Mælkemængde, der ikke er medgaaet til Smørfremstilling. Som Pris for denne Mælk, der altsaa omfatter Detailsalg af Mælk og Fløde, Salg til Videreforhandling en detail, Forbrug til Ostefremstilling, Salg til industrielt Brug og Landhusholdningernes Forbrug af Sødsmælk, er anvendt Mejeriernes Nettoudbytte pr. kg Smørmælk. Denne Pris er antagelig noget for lav for den Mælk, der er solgt i Detailsalg.

Æg omfatter Udførselen og hele Befolkningens Forbrug. Det sidste er beregnet efter Driftsbureauets Husholdningsregnskaber og omfatter tillige Landbrugsbefolkningens Forbrug af Fjerkræ. Landbrugets Afsætning af Fjerkræ er ikke taget i Betragtning. Til Gengæld er hele Ægproduktionen krediteret Landbruget.

Flæsk omfatter Produktionen til Udførsel efter Produktionsstatistikken samt det indenlandske Forbrug beregnet efter forskellige Kilder, nemlig Eksportslagteriernes Produktion til Hjemmemarkedet, Veterinærphysikatets Beretning om offentlige Slagtehusene og anden af Kødkontrollen konstateret Slagtning, Landbrugets Hjemmeslagtning (Driftsbureauets Husholdningsregnskaber) og endelig et skønsmæssigt Tillæg for den øvrige

ikke kontrollerede Slagtning. Det indenlandske Forbrug af Flæsk er beregnet til c. 70 Mill. kg aarlig. Endvidere omfatter Tallene Værdien af Biprodukterne beregnet for hele Slagtningen i Henhold til Statistikken over Eksportslagterierne.

Svinebestandens Forøgelse er Differencen mellem Bestanden ved Tællingerne i 1924 og i 1927 efter Værdien ved Periodens Slutning.

Heste omfatter Udførselen samt den øvrige Afgang — beregnet efter Kreaturtællingerne — ansat til Slagteværdi. Da Hestebestanden udenfor Landbrug er stærkt aftagende i Perioden, er ikke regnet med nogen Afgang af Brugsheste fra Landbruget til Indlandet.

Hornkvæg. Afgangen er beregnet efter Kreaturtællingerne med Interpolation til Kalenderaarene. Vægten er ansat til 75 kg gsntl. for Kalve til Slagtning under 1 Aar og 450 kg gsntl. for Kreaturer til Slagtning over 1 Aar, alt levende Vægt. Antallet af selvdøde Kreaturer er i Overensstemmelse med tidligere Opgørelser af samme Art anslaaet til 5 pCt. for Kalve og $2\frac{1}{2}$ pCt. for Kreaturer over 1 Aar. Priserne er beregnet af Aarsgennemsnit af Markedsnoteringer for de forskellige Arter af Kreaturer.

Hornkvægbestandens Forøgelse er beregnet som Svinebestandens.

Faar er beregnet som Hornkvæg.

Værdi af forbrugte Raavarer m. m.

Indførte Varer	1926 Mill. Kr.	1925 Mill. Kr.	1924 Mill. Kr.
Hvede.....	26,1	47,6	57,6
Rug.....	27,1	43,5	58,3
Havre.....	1,6	7,3	8,9
Byg.....	9,7	22,3	38,9
Majs.....	52,3	106,5	97,5
Ærter, Vikker, Hirse.....	0,5	2,5	5,2
Andre Foderstoffer.....	122,1	220 8	242,4
Markfrø.....	7,7	8,4	15,8
Gødningsstoffer.....	48,3	69,5	61,1
Danske Varer			
Klid.....	9,5	17,4	17,1
Oliekager o. l.....	19,5	31,3	49,4
Melasse.....	1,3	2	3,5
Mask og Bærme.....	1,4	2,2	1,7
Benmel, Blodfoder o. l.....	c. 6	c. 8	9,1
Superfosfat.....	16,4	17,8	16,6
Gødningskalk.....	0,7	1,4	1,1

	1926	1925	1924
Andre Udgifter:	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.
Formaling m. m. af Foderstoffer	c. 10	Mill. Kr. aarlig	
Udgifter ved Fremstilling af Smør	27	28	28
" " Svineslagtnng	c. 20	Mill. Kr. aarlig	
Forskellige Varer, Kraft, Vedligeholdelse og Amortisation af Avlsbygninger, Inventar og Grundforbedringer	c. 180	c. 200	c. 230
Tilsammen	557,2	836,5	942,2
	+ c. 30	Mill. Kr. gsntl. aarlig	
Ialt	c. 808	Mill. Kr. gsntl. aarlig	

Oplysningerne om Forbruget af indførte Varer stammer fra Indførselsstatistikken. Som nærmere begrundet ovenfor under Salg af Hvede har man regnet hele Indførselen af disse Kornsorter som Raastof for Landbruget.

Oplysningerne om danske Varer er fremskaffet gennem den industrielle Produktionsstatistik samt ved Meddelelser fra Producenterne af de paagældende Varer. Tallene for Benmel, Blodfoder m. m. og Gødningskalk angiver muligvis ikke det fuldstændige Forbrug.

Udgiften til Formaling o. a. Behandling af Foderkorn og andre Foderstoffer omfatter Møllernes Indtægt ved Arbejde af denne Art udregnet paa Grundlag af Produktionsstatistikken i 1925.

Udgiften til Smørfremstilling omfatter Mejeriernes Udgifter til Smørproduktionen, fraregnet Mælkekørslen, som Landbruget selv præsterer, og ligeledes fraregnet Udgifter til Renter og Lønninger. De resterende Driftsudgifter vil i alt væsentlig svare til Vareindkøb, Vedligeholdelse og Afskrivning. Ved kun at fradrage Smørproduktionsudgifterne udlignes en Del af den ovenfor omtalte for lavt beregnede Værdi for anden Mælk.

Udgifterne til Svineslagtnng angiver Eksportslagteriernes Driftsudgifter pr. Svin multipliceret med Antallet af samtlige slagtede Svin, idet hele Værdien af Flæsk til Forbrug her i Landet ovenfor er beregnet efter Slagteripriser paa Flæsk til Hjemmemarkedet. Beregningen er foretaget efter samme Princip som ved Mejerierne, men i Mangel af en bearbejdet Driftsstatistik for de senere Aar er i stort Omfang anvendt Skøn.

Den sidste Post omfatter Driftsbureauets Oplysninger om Vedligeholdelse og Amortisation af Bygninger, Inventar og Grundforbedringer samt Udgift til Elektricitet og „Andre Udgifter vedrørende Planteavl“, hvori er indbefattet Brændsel

til Kraftmaskiner, og som hovedsagelig bestaar af Udgifter til Vareindkøb (kemiske Stoffer, Bindegarn m. m.).

Som Resultat af Beregningerne faar man et Tal, 2096 Mill. Kr. ÷ 808 Mill. Kr. = 1288 Mill. Kr., som skal angive Landbrugets Forædlingsværdi gsntl. aarlig i Perioden 1924—26 udregnet efter de samme Principper som for Industrien.

Angaaende Kilder til Fejl i Beregningen maa anføres følgende. Udgiftposterne Hjælpestoffer, Vedligeholdelse og Amortisation er sikkert for høje, idet de af Landøkonomisk Driftsbureau undersøgte Ejendomme antagelig ligger over Landets Gennemsnit med Hensyn til disse Udgifter. Paa den anden Side er Udgiften til indførte Foderstoffer for lav, idet Indførselsprisen for disse, ligesom for de industrielle Raavarer, bør forøges med Mellemandleravancen. Endelig mangler saavel paa Produktions- som paa Forbrugssiden Oplysning om forskellige mindre Poster. Med Hensyn til Raastofferne benytter vi her i Modsætning til i Industriberegningen ikke de virkelig forbrugte, men de indførte, henholdsvis de her i Landet producerede, Mængder og dissers faktiske Værdi og faar derfor ikke nogen Fejl i Prisansættelsen paa Grund af Prisbevægelser. Derimod medfører den nævnte Fremgangsmaade, at man maa regne med den Fejlkilde, at Landbruget i Periodens Begyndelse har forbrugt Raavarer, som var optaget i Indførselsstatistikken før 1924 og omvendt i 1926 ikke har naaet at købe alle de i dette Aar indførte Varer. Da Raavarerne var dyrere i 1923 end i 1926, bevirker dette, at Udgiften til Raavarerforbruget faktisk har været lidt større end det fremgaar af ovenstaaende Tabel. Der findes altsaa Fejlkilder, som har forhøjet Resultatet, og andre, som har formindsket det; saavidt det kan skønnes, er der ikke foraarsaget nogen afgørende Indflydelse paa Resultatet, saaledes at Tallet kan antages at være i Overensstemmelse med Hovedprincipperne for Beregningen.

Af Hensyn til Bedømmelsen af Resultatet skal den lange Produktionsperiodes Indflydelse paa Forædlingsværdiens Størrelse nærmere omtales. Paa Grund af Produktionsprocessens Langvarighed i Landbruget giver Beregningen af Forædlingsværdien for et bestemt Tidsrum under en Prisnedgangsperiode i stærkere Grad end for Industriens Vedkommende et Resultat, der er højere end det vilde blive, hvis man kunde bringe de til hinanden svarende Færdigvarer og Raastoffer ind under Undersøgelsen. Da dette sidste er umuligt og desuden ligger de faktiske Forhold langt fjærnere end for Industrien, er det nævnte Forhold ikke anført ovenfor som en Beregningsfejlkilde.

Ved Bedømmelsen af Resultatet bør det dog have i Erindring som et Moment, der har gjort den beregnede Forædlingsværdi større end denne faktisk er, hvis man kunde benytte et længere Tidsrum. Deflationstabene er koncentreret over for kort en Periode, saaledes at Betragtningen bliver mere regnskabsmæssig end samfundseconomisk.

Industriens og Haandværkets Forædlingsværdi synes altsaa at kunne anslaaes til omkring 1300 Mill. Kr. gsntl. aarlig i Perioden 1924—26 og Landbrugets ligeledes til omtrent 1300 Mill. Kr. Som det med Tydelighed vil være fremgaaet af Redegørelsen for Metoden, maa disse Slutsummer særlig for Haandværkets og Industriens Vedkommende ses som Resultater af teoretisk rigtig Beregning, hvortil en betydelig Del af de praktiske Hjælpemidler mangler. Opmærksomheden bør derfor snarere rettes mod de anvendte Metoder end mod de endelige Resultater, som maa gives med Forbehold. Til Vejledning ved Sammenstillingen af de to Tal, skal her foruden Henvisning til de foranstaaende Redegørelser for Fejlkilderne i Beregningen først præciseres, hvad Forædlingsværdien giver Oplysning om.

I Overensstemmelse med de givne Definitioner angiver Forædlingsværdien den Værdiforøgelse, der ved Erhvervenes Virksomhed er tilført de forbrugte materielle Goder, det sidste Begreb taget i vid Forstand som omfattende ethvert Forbrug og Slid. Det bør stærkt fremhæves, at Forædlingsværdien saaledes angiver Erhvervets værdifrembringende Evne i Modsætning til dets for Erhvervets Udøvere indtægtsgivende Evne. Den Værdi, der er frembragt af Landbruget, fordeler sig paa mange Hænder foruden Landbrugsbefolkningens egne, f. Eks. Prioritetshavere i Ind- og Udland, og det samme gælder i forskellig Grad ethvert Fag. Omvendt tilgaar der ogsaa ethvert Fags Udøvere Kapitalindtægter fra andre Erhverv.

Naturligvis tjener Forædlingsværdien dog for største Delen til Underhold for det Erhverv, ved hvis Virksomhed den er skabt, og her er da det næste Moment, som maa erindres ved Sammenligningerne, nemlig Forskellen i Prisniveauet i By og paa Land. Landbrugets Forædlingsværdi faar derfor faktisk større reel Købekraft end Industriens. Til nærmere Orientering paa dette Punkt kan nævnes, at Forpagter Chr. Sonne i sit Foredrag i Nationaløkonomisk Forening i 1913, om Danmark som Landbrugsland, som Resultat af en Beregning over Detailpriser m. m. og Befolkningsfordeling anfører, at Forholdet mellem de Prisniveauer, under hvilke Industri- og Haandværks-

befolkningen paa den ene Side og Landbrugsbefolkningen paa den anden Side lever, er som 87 til 75.

Angaaende Kronestigningen, som indtraf midt i Undersøgelsesperioden, skal søges forklaret, hvorledes disse ekstraordinære Forhold har indvirket paa Forædlingsværdien. Man konstaterer det tilsyneladende besynderlige Faktum, at Industrien kan fremvise en Stigning i Forædlingsprocenten (ikke i selve Værdiens Størrelse), medens Landbruget, saavidt det kan konstateres, viser Nedgang. Aarsagen til dette er for Industriens Vedkommende, som tidligere omtalt, at Raavarerne faldt hurtigere i Pris end Færdigprodukterne, medens Landbrugets Færdigprodukter for Størstedelens Vedkommende straks blev Genstand for det fulde Prisfald, samtidig med at en Del af Raavarerne og særlig de øvrige paa Landbrugets Debetside opførte Udgifter ikke fulgte Nedgangen i samme Tempo. (Løvrigt ligger en Undersøgelse af disse Forskydningers Indflydelse paa Erhvervenes Økonmi og paa Indtægtsfordelingen udenfor Rammerne af dette Arbejde). Industrien har altsaa under Deflationsperioden kunnet henregne en voksende Procent af Produktionens Salgsværdi til Forædlingsværdien, medens Landbruget har maattet se sin Forædlingsprocent formindskes. Forædlingsværdierne absolutte Størrelse er imidlertid paa Grund af de relativt smaa Ændringer i Procenten, først og fremmest afhængig af Produktionens Mængde og Pris. Med Hensyn til Produktionens Mængde har Bevægelsen indenfor de to Erhverv i udpræget Grad været modsat Forædlingsprocentens, idet Industrien har indskrænket stærkt, medens Landbruget har udvidet.

Til Slut skal foretages en Sammenligning med to tidligere Beregninger af samme Art, nemlig ovennævnte Foredrag af Forpagter Sonne og Ingeniør Alex. Foss' Foredrag og Piece med Titlen Danmark som Industriland. Begge Undersøgelser angaar Aaret 1911. De Slutresultater, hvortil man kommer, er i den førstnævnte Undersøgelse baseret paa Nettoproduktionsværdi og i den sidste paa Skatteindtægt, hvorfor de absolutte Tal ikke godt kan sammenstilles med nærværende Beregning, men der vil ikke være noget i Vejen for at sammenligne det indbyrdes Forhold mellem Landbrug og Industri, saaledes som det kommer frem ved de tre Beregninger. I omstaaende Oversigt er Landbruget sat til 100, og Tallene for Industri og Haandværk angiver da, hvor stor en Værdi der efter de forskellige Beregninger falder paa disse Erhverv i Forhold til Landbruget, dels ialt og dels pr. Individ.

	Nettoproduktionsværdi og Indkomster		Skatteindtægt		Forædlingsværdi 1924—26 gsntl. aarlig	
	1911		1911			
	Land- brug	Industri og Haandværk	Land- brug	Industri og Haandværk	Land- brug	Industri og Haandværk
Hele Erhvervet...	100	71	100	97	100	101
pr. Individ	100	92	100	127	100	112

Den Overvægt, Industri- og Haandværkerhvervene har opnaaet overfor Landbruget i 1924—26 i Forhold til begge de tidligere Opgørelser, maa ses paa Baggrund af den stedse stigende Industribefolkning i Modsætning til Landbrugets stagnerende. I Tabellens nederste Linie er dette Moment bortfjernet ved at angive Forholdet pr. Individ. Det vil da ses, at Beregningen 1924—26 naaer til et Resultat, der ligger imellem de to tidligere, hvilket man vel uden at forklejn nogen af de to Undersøgelser, kan antage kommer Sandheden nærmest.

Som Resumé kan siges, at Industri og Haandværk i Aarene 1924—26 ved sit Arbejde har frembragt en noget større Værdi pr. Individ end Landbruget, men at denne Difference omtrentlig udlignes, naar Forædlingsværdien, set som Indtægt, omsættes til reel Købekraft.

Foruden de omtalte Undersøgelser frembyder Landøkonomisk Driftsbureaus Regnskabsbearbejdelser, hvis Detailresultater i stort Omfang er anvendt ved Beregningen af Forædlingsværdien, sig som et Middel til Prøvelse af Resultatets Rigtighed. Sammenligningen volder ingen Vanskeligheder i Henseende til Bestemmelsen af de Poster, der skal sammenstilles, idet det af Driftsbureauet anvendte Begreb samfundsmæssigt Udbytte dækker den her anvendte Definition af Forædlingsværdien. Fejkilden bestaar i Overførelsen af Resultaterne fra de ca. 700 Brug, Undersøgelsen omfatter, paa hele Danmarks Landbrug. Foretager man denne Beregning ved ganske simpelt at multiplicere det gsntl. Udbytte pr. ha med det samlede Antal ha Landbrugsareal, kommer man til et samfundsmæssigt Udbytte, som for Kalenderaarene 1924—26 ligger mellem 2 og 300 Mill. Kr. gsntl. aarlig over den ovenfor beregnede Forædlingsværdi. Aarsagen til denne Difference er uden Tvivl, at de regnskabsførende Landbrug ligger over Landets Gennemsnit, maaske med Hensyn til Jordens Kvalitet, men i hvert Fald med Hensyn til Udbytte pr. ha. Der foreligger imidlertid ingen Holdepunkter for en nøjere Vurdering af dette Forholds Betydning.

STATSGÆLDEN, DENS FORRENTNING OG AMORTISATION SET FRA ET ADMINISTRATIVT OG REGNSKABSMÆSSIGT SYNSPUNKT.

Af Johannes Schaarup.

Administrationen af den danske Statsgæld er henlagt til Finansministeriets 2. Departement og udøves gennem de to Kontorer, Statsgældskontoret og Kontoret for udenlandske Betalinger, men disse Kontorer bærer kun Ansvar for den Maade, hvorpaa Laanene optages, forrentes og amortiseres derimod ikke for selve Optagelsen; Ansvar for Laanenes Optagelse maa lægges paa de Statskontorer eller Statsinstitutioner, som bruger Pengene. Dette Ansvar er naturligvis begrænset af det politiske Ansvar, som hviler paa Rigsdagen og de skiftende Ministre, men selv om dette Ansvar ikke er ringe, har Administrationen dog sin betydelige Andel, idet denne har det i sin Magt at kunne paavirke Bekostningen ved Gennemførelsen af de bevilgede Kapitalanlæg og i mange Tilfælde udgaar ogsaa Initiativet til Kapitaludgifterne fra Administrationen.

I Relation til de administrerende Statsinstitutioner og Kontorer maa Statsgældskontoret og Kontoret for udenlandske Betalinger saaledes betragtes som Statens Bank, som har til Opgave at fremskaffe den for Driften af de forskellige Statsinstitutioner fornødne Kapital og være Mellemand mellem Laangivere og Laantagere med Hensyn til Kapitalens Forrentning og Amortisation.

Det er derfor ikke tilstrækkeligt, at Statsregnskabet anfører Statsgælden, men det maa ogsaa anføre, hvor Pengene er anbragte, saaledes at Finansministeriet til Stadighed kan have for Øje, hvorhen det skal rette sin Kritik over Statsgælden og hvorhen det skal stille sine Krav om Kapitalernes Forrentning og Amortisation.

Ifølge Statsregnskabet 1926—27 udgør Statsgælden... 1185 Mill. Kr.
 medens der i nedennævnte Statsforetagender og Aktiver
 er anbragt følgende Kapitaler:

1. I Statsvirksomheder	566	Mill. Kr.
2. Domæner og Skove	46	" "
3. Andre Statsejendomme og Anlæg	488	" "
4. Tilgodehavender og Obligationer	191	" "
5. Kassebeholdning	36	" "
		1327 Mill. Kr.
Forskellen	142	Mill. Kr.

repræsenterer altsaa Statens egen i de omhandlede Statsforetagender og Aktiver anbragte Kapital.

Imod denne Opstilling af Statens Balance har man til forskellig Tid og fra forskellig Side fremsat den Indvending, at den ikke var nogen reel Status, idet Aktiverne for Hovedpartens Vedkommende ikke kunde udbringes til den anførte Værdi og nærmest maatte karakteriseres som negative derved at de for Staten medførte Driftsudgifter og ikke Driftsindtægter.

Denne Indvending kunde være berettiget, saafremt det var Balancens Opgave at vise Statens reelle Formue, men dette er ikke Tilfældet; Balancens Opgave er den at vise, hvorledes Statens nominelle Formue og dens Laanemidler er anbragte og dens finansielle Betydning ligger deri, at den danner Grundlaget for Budgetteringen af de Indtægter, der skal paalignes Befolkningen henholdsvis til Formuens Restitution og Gældens Tilbagebetaling. Man kan derfor endog vove den Paastand, at jo ringere Aktivt viser sig at være, desto nødvendiggøres bliver det at medtage det paa Balancen ikke blot for at udlevere den paagældende Kapitalanbringelse til kritisk Bedømmelse, men ogsaa og ikke mindst for at kunne dokumentere Nødvendigheden af de til dets fulde Afskrivning fornødne Indtægter.

En anden og mere berettiget Indvending gaar ud paa, at en Del af de paa Balancen opførte Aktiver ikke er tilvejebragte ved Laan eller at Laanene i hvert Fald nu er betydelig nedbragte; Indvendingen gaar med andre Ord ud paa, at Statsgælden for en Dels Vedkommende ikke skyldes de opførte Aktiver men er medgaaet til andre Formaal f. Eks. til Dækning af løbende Underskud. Ud fra den Opgave, som her er tillagt Statens Balance, er det naturligvis en Fejl, at disse af endnu uafviklede Laan afholdte Udgifter ikke findes paa Balancens Aktivside medens omvendt Statsejendomme og Anlæg, som forlængst er amortiserede, maaske endda oprindelig betalt af Skatterne, findes medtagne, men det vil i Praksis ikke være muligt, heller ikke politisk gennemførligt, at berigtige saadanne

Fejl; naar der derfor skal begyndes paa en ny og bedre Form for Paaaligning af Bidrag til Gældens Forrentning og Amortisation, er der ingen anden Udvej end at overføre den nuværende Statsgæld paa de Aktiver, som findes paa Balancen, selvom man i enkelte Tilfælde gør Uret mod de Statsinstitutioner, som ikke har Andel eller kun en ringere Andel i Statsgælden, end den der herved tillægges dem.

Ligesom det paahviler de enkelte Statsinstitutioner at staa til Ansvar for og derfor ogsaa holde Rede paa de Kapitaler, som er anbragte i de under dem hørende Ejendomme og Anlæg, saaledes maa det ogsaa paahvile dem gennem deres Budgetter at søge Bevilling til Forrentning og Amortisation af den Kapital, som paa denne Maade er beslaglagt; dette gælder den uproduktive Kapitalanbringelse lige saa vel som den produktive, thi ellers faar man et ganske forkert Billede af de virkelige Udgifter ved Gennemførelsen af de forskellige Statsforetagender.

I de tidligere Finanslove d. v. s. før 1925—26 blev Udgifterne til Statsgældens Forrentning opført samlet paa § 24 altsaa som en Udgift, der skulde dækkes af Statens almindelige løbende Indtægter, vel nærmest Skatterne, medens Udgifterne til Gældens Amortisation blev opført samlet paa § 26, altsaa som en Udgift der skulde dækkes af Kapitalindtægterne eller af nye Laan; efter dette skulde det synes som om Statsgælden kun skulde afbetales ved Hjælp af nye Laan eller Kapitalindtægter, men saa galt var det nu heller ikke; paa Statsvirksomhedernes Driftsbudgetter blev nemlig opført en Udgift til Amortisation eller som det kaldes Afskrivning af den i Statsvirksomhederne anbragte Kapital og disse Beløb blev taget til Indtægt paa § 26 til delvis Dækning af Udgifterne til Gældens Amortisation. Paa Finansloven 1925—26 og følgende Aar har man i Overensstemmelse med Statsregnskabskommissionens Forslag fulgt det Princip, at Statsvirksomhederne ikke blot skal belastes for Amortisationen men ogsaa for Forrentningen af den i de paagældende Virksomheder anbragte Kapital og man har udstrakt dette Princip til ogsaa at gælde de øvrige Statsejendomme, derved at man paa de respektive Statsejendommers Driftsbudgetter opfører et Beløb til Forrentning og Amortisation af den i de paagældende Ejendomme og Anlæg anbragte Kapital. Finanslovforslaget 1928—29 har imidlertid nu i et Sammendrag for hver Finanslovparagraf udsondret disse Udgifter som uegentlige Bevillingsposter, antagelig for hermed at antyde, at disse Poster kun har en bogholderimæssig

Interesse. Generaldirektøren for de danske Statsbaner skal endog have udtalt, at det regnskabsmæssigt set var ganske ukorrekt at belaste Statsbanerne for Renter af den i Virsomheden anbragte Kapital og Generaldirektøren „kender heller ingen Privatvirksomhed, hvor Udbyttet til Aktionærerne opføres som Udgiftspost paa Driftsregnskabet“.

Statsbanernes Generaldirektør og de som deler hans Anskuelser gør sig imidlertid skyldige i en for Forstaaelsen af Statens Finanser og deres Administration meget beklagelig Fejltagelse, thi den Kapital, som er anbragt i Statens Ejendomme og Anlæg, kan paa ingen Maade sidestilles med en Aktiekapital.

Som det fremgaar af Statens Balance er der i Statens Ejendomme og Anlæg samt Tilgodehavender m. m. anbragt en Kapital af ialt 1327 Mill. Kr., hvoraf 1185 Mill. Kr. skyldes bort. Staten ejer altsaa kun noget over 10 % af dens Aktiver; Resten er belaaet og Forrentningen af denne Gæld kan desværre ikke karakteriseres som kun en bogholderimæssig Postering. Da den i Statsbanerne anbragte Kapital andrager 451,240 Mill. Kr., vil dette altsaa sige, at Staten heraf ejer 45 Mill. Kr., medens Resten 406,240 Mill. Kr. er belaaet og medfører for Staten en positiv Renteudgift; at denne Rente af administrative og laanetekniske Grunde maa betales af Finansministeriet, kan ikke ændre den Realitet, at Gælden skyldes Statsbanerne og maa betales af disse og det er denne Realitet, som det har været Statsregnskabskommissionens Formaal at klarlægge gennem de paa Finansloven foretagne Renteposteringer. Et privat Aktieselskab vil sikkert ogsaa opføre Renterne af dets Obligationsgæld som Driftsudgift, og Sammenligningen med et saadant privat Selskab er derfor kun rigtig forsaavidt angaar Forrentningen af de 45 Mill. Kr., som er Statens egen Kapital, men gælder ikke Forrentningen af de 406 Mill. Kr., som med Finansministeriet som Mellemand maa betales til Statens inden- og udenlandske Kreditorer.

Naar der imidlertid paa Finansloven ogsaa posteres en Rente af Statens egen Kapital, er det ud fra den Opfattelse, at hvad det gælder om at klarlægge gennem Finansloven og Statsregnskabet er Statens virkelige Udgifter til Driften af de forskellige Statsforetagender og der er i saa Henseende ingen Forskel paa, om den Kapital, som er anbragt i de forskellige Statsforetagender, er laant eller tilvejebragt ved Hjælp af egen Formue, thi i det ene Tilfælde medfører den paagældende Kapitalanbringelse en positiv Renteudgift i det andet Tilfælde et Tab af Renteindtægt. Tidligere har det for de enkelte Statsinstitutioner — bevillingsmæssigt set — været ganske uden

Interesse, om de af dem benyttede Bygninger og Anlæg kostede 100,000 Kr. mere eller mindre, thi vedkommende Statsinstitution skulde ikke søge Bevilling til Forrentning og Amortisation og den Tanke er derfor ogsaa ret nærliggende, at netop denne Omstændighed har medført et stærkere Forbrug af Laanemidler end strengt nødvendigt.

Statsbanerne f. Eks. kunde endog tidligere være interesseret i at lægge saa mange Udgifter som muligt over paa § 26 „Udgifter af Laan eller Kapital“, thi derved blev det i Stand til at slaa to Fluer med et Smæk nemlig baade at kunne fremvise et fint Driftsresultat og et smukt Aktiv, medens enhver Forøgelse af Anlægget under den nugældende Regnskabsform vil mærkes paa Driftsregnskabet som en forøget Udgift til Forrentning, et Forhold som sikkert ikke vil undlade at øve sin Indflydelse paa fremtidige Dispositioner over Finansministeriets Laanemidler.

Det er derfor heller ikke uforstaaeligt, om man fra Administrationens Side nu stiller sig noget fjendtlig overfor det Paalæg at skulle svare Renter og Afdrag af Bygninger og Anlæg, hvis Forrentning og Amortisation man ikke hidtil har følt Byrden af og ud fra den Betragtning, at jo mindre der skal opføres paa vedkommende Institutions Driftsbudget til Renter og Afdrag, jo bedre Mulighed bliver der for at faa bevilget de attraaede Beløb til andre Driftsudgifter, er det ikke unaturligt, om man fra Administrationens Side foretrækker den tidligere Ordning, hvorefter Finansministeriet paatog sig Forpligtelsen til at skaffe Bevilling til Forrentning og Amortisation af Gælden uden at skulle gøre Rede for, hvorfra den skrev sig.

Finansministeriet maa altsaa betragtes som en Art Mellemmand mellem Statens Laangivere og Statens laaneforbrugende Institutioner ikke blot med Hensyn til Laanenes Optagelse men ogsaa med Hensyn til Laanenes Forrentning og Amortisation.

Finansministeriet maa altsaa hos de forskellige Statsinstitutioner indkræve — det sker ved en bogholderimæssig Postering — disses Andel i Forrentningsudgiften.

Statens Aktiver andrager som tidligere nævnt	1327 Mill. Kr.
medens Gælden andrager.....	1185 „ „
Forskel.....	142 Mill. Kr.

Da Finansministeriet lader de forskellige Statsinstitutioner forrente hele den i de paagældende Institutioner anbragte Kapital, altsaa ogsaa Statens egen Kapital, vil det ses, at Finansministeriet paa sin Rente-Konto kan faa Renter af 1327 Mill. Kr. medens den som Udgift kun faar Renter af 1185 Mill. Kr.;

forudsat at Renten er den samme baade for Indtægt og Udgift f. Eks. 5 % skulde Renteoverskudet altsaa blive 5 % af 142 Mill. Kr. — 7,100,000 Kr.

Ligesom man fra enkelte Sider har fundet det besynderligt, at Staten paa sin Aktivside opførte Aktiver, som man i en privat Virksomhed ikke vilde anerkende som Aktiver, saaledes har man ogsaa fundet det besynderligt, at Statens Rente-Konto fremviste et Overskud, men naar Statens Balance udviser et Overskud af Aktiver, er der jo i og for sig ikke noget besynderligt i, at ogsaa Rente-Kontoen viser et Overskud, tværtimod maatte det skyldes en Fejl i Finansministeriets Administration af Statens Penge, om Rente Kontoen udviste Underskud.

Finansministeriet har beregnet Renten af den i Statsejendomme og Anlæg anbragte Kapital til 5 % og Renten udgør for 1927—28 ca. 53,6 Mill. Kr. Renterne af Statens Tilgodehavender og Kassebeholdning andrager 5,7 Mill. Kr. § 3 Rente-Kontoen udviser herefter en Indtægt af 59,3 Mill. Kr. Forrentningen af Statsgælden andrager 51,6 Mill. Kr. Der bliver herefter et Renteoverskud af 7,7 Mill. Kr., hvilket vil sige, at Finansministeriet kan notere en Rente af Statens egen Kapital paa ca. 5,3 %. Rentesaften 5 % blev imidlertid fastsat paa et Tidspunkt, hvor den høje Kurs paa fremmed Valuta bragte Statens Renteudgift op til gennemsnitlig at udgøre 5 %, men da den gennemsnitlige Rente af Statsgælden nu andrager ca. 4½ %, kunde der maaske være Grund til ikke at debitere Statsinstitutionerne for mere end 4½ % af den i de paagældende Institutioner anbragte Kapital; sker dette, formindskes Renteoverskudet med 5,5 Mill. Kr. til 2,2 Mill. Kr., d. v. s. Finansministeriet kan kun notere en Rente af Statens egen Kapital paa 1½ %; dette ringe Udbytte har sin Forklaring deri, at den gennemsnitlige Rente af Statens Tilgodehavender og Kassebeholdning kun andrager 2½ %. Naturligvis kan Staten ikke forvente at faa sine Tilgodehavender og Kassebeholdning forrentet med samme Renteprocent, som maa svares af Statsgælden, men Forskellen er dog større end man paa Forhaand maatte antage; Forklaringen er sikkert ogsaa den, at Staten har en Del Tilgodehavender, som ikke forrentes eller i en eller anden Hensigt forrentes med en særlig lav Rente, men dette er netop et af de Forhold, som de kritiserede Renteposteringer skulde hjælpe til at afsløre.

Medens det maa være Finansministeriets Opgave at faa Rente-Kontoen til at balancere med et Overskud svarende til en rimelig Rente af Statens egen Kapital og Finansministeriet

derfor maa være berettiget til at debitere de forskellige Statsinstitutioner for en Rente af den i de paagældende Institutioner anbragte Kapital beregnet efter den Rentesats, hvorefter Finansministeriet maa forrente Statgælden, kan det ikke stille samme Krav med Hensyn til Amortisationen.

Statsgælden amortiseres nemlig paa forskellig Maade, idet nogle Laan har en lang Løbetid, andre en kort, nogle amortiseres ved aarlige Afdrag, andre skal indfries paa een Gang og endelig haves der Laan, som er helt uamortisable. Der maa derfor med Hensyn til Amortisationen træffes et særligt Arrangement med de forskellige Statsinstitutioner og et saadant er truffet gennem de bevilgede Afskrivninger, hvis Formaal er efterhaanden gennem Oplæg af løbende Indtægt at frigøre de i Statsejendomme og Anlæg bundne Kapitaler. Paa dette Omraade indeholder den nye Form for Statsregnskab og Finansloven en Forbedring ikke blot rent regnskabsmæssig set men ogsaa økonomisk, idet der nu ved Bedømmelsen af de for Statens Drift fornødne Skatter maa tages Hensyn til, at disse ogsaa skal dække Udgifterne ved en Amortisation af de i Statens Ejendomme og Anlæg bundne Kapitaler, altsaa ikke blot som tidligere Statsvirksomhederne, men ogsaa de andre Statsejendomme.

Den Kapital, som er bunden i Statsvirksomheder og Statsejendomme, andrager 1,100 Mill. Kr. og herpaa afskrives aarligt mellem 17—18 Mill. Kr., altsaa en i Forhold til de bundne Kapitaler meget beskeden Amortisation, men naar de samme Statsvirksomheder og Statsinstitutioner aarlig kræver ny Kapital, ialt mellem 20—30 Mill. Kr. til Anbringelse i faste Ejendomme og Anlæg, kan Finansministeriet ikke ad denne Vej blive i Stand til at nedbringe Gælden; naar Balancens Aktivside ikke kan nedbringes, idet der anbringes lige saa mange nye Kapitaler, som der afskrives eller afbetales paa de tidligere bundne Kapitaler, kan Balancens Passivside heller ikke nedbringes. En Nedbringelse af Statsgælden kan derfor kun ske derved, at de laante Kapitaler erstattes med egne Kapitaler altsaa enten gennem et Overskud paa det løbende Regnskab eller gennem særlige for Formuen reserverede Indtægter.

I Gads danske Magasin har for nylig Sekretær i Finansministeriet cand. jur. Fritz Wolfhagen i en financier Studie om Afvikling af Statsgæld gjort sig til Talsmand for den Tanke, at afvikle den danske Statsgæld ved Hjælp af et „synkende Fond“. Denne Tanke er — som Forfatteren selv oplyser — ikke ny, tvertimod meget gammel, og Systemet bestaar, kort fortalt deri,

at man paa een Gang udskiller et vist Beløb af Statens liquide Kapital i et særligt Fond og lader dette vokse med Renter og Rentes Rente, indtil Fonden er bleven saa stor, at Statsgælden, eller den Del af denne som Fonden har været bestemt for, kan dækkes. I Artiklens Slutning bemærker Forfatteren, at en Matematiker vil ryste paa Hovedet over den „Fortjeneste“, der opnaas ved Benyttelsen af et saadant „synkende Fond“ thi, siger han, i sin inderste Kerne hviler hele Systemet i Virkeligheden paa en Fiktion og Forfatterens Hensigt med at stille Forslaget har antagelig ogsaa været den derved at maskere Udgifterne til Gældens Amortisation.

Systemet er iøvrigt ikke ukendt indenfor Finanslovens Rammer, idet Statslaanefonden er baseret paa dette Princip. For nemlig ikke at ulejlige Regering og Rigsdag med hvert Aar at skulle bevilge Midler til Udlaan til Landarbejdere og hvem der nu ellers falder ind under Laanefondens Omraade blev det ved Lov af ²²/₄ 1904 bestemt at henlægge 30 Mill. Kr. til dette særlige Laanefond og lade dette Fond vokse med Renter og Rentes Rente. Henlæggelsen af Renterne skal efter Loven vedblive, indtil anderledes ved Lov bestemmes, og da Loven endnu ikke er ændret, er Fonden vokset til 62 Mill. Kr.; det maa endda bemærkes, at Fonden ved Udgangen af 1928—29 vil have udlaant 79 Mill. Kr., idet den overtrækker sin Konto hos Finansministeriet med 17 Mill. Kr., er Beløb, som tilmed vistnok ikke forrentes, i hvert Fald kan det ikke ses af Anmærkningen til Finansloven, at dens § 3, „Rente-Kontoen“ faar Renter af disse 17 Mill. Kr.; maaske ligger heri noget af Forklaringen paa det tidligere omtalte ringe Udbytte af Statens Tilgodehavender og Kassebeholdning, idet Rente-Kontoen herved gaar tabt af ca. 800,000 Kr.

Systemet med at afsætte et Beløb til et eller andet Formaal og saa lade dette Beløb vokse med Renter og Rentes Rente har altsaa, forsaavidt angaar Laanefonden, vist sig særdeles brugbart til Maskering af Statens virkelige Udgifter, men i al Almindelighed bør man vel nok mene, at Finanserne styres bedst, naar Kortene lægges aabenlys paa Bordet.

Den nuværende Form for Statsregnskab og Finanslov aabner Mulighed for at erhverve sig den fulde Oversigt over Statens Finanser og Mulighed for at kunne bedømme Virkningerne af Statens Laaneforbrug paa de forskellige Ministeriers Budgetter; jo før man derfor overfører Kritikken fra Finanslovens Form til dens Indhold, desto tidligere bliver man klar over de Forholdsregler, der bør tages til en varig Nedbringelse af Statsgælden.

BOGANMELDELSER

HARDY and COX: **Forecasting Business Conditions**, 431 S. The Macmillan Company, New York 1927.

Enhver privat Erhvervsvirksomhed, hvis Eksistens ikke skal være afhængig af det rene Lykketræf, forudsætter, at dens Leder i Reglen er istand til at danne sig en rigtig Forestilling om, hvorledes de økonomiske Forhold, der vedkommer den paagældende Virksomhed, vil udvikle sig i Fremtiden. For- saavidt kan man sige, at der, saalænge Produktion for Mar- kedet har fundet Sted, ogsaa er sket en Bedømmelse af de fremtidige Konjunkturer.

Det er imidlertid indlysende, at de enkelte Driftsherrer her er stillet over for en meget vanskelig Opgave, idet de Faktorer, der paavirker Prisudviklingen, er saa mange og saa komplicerede, at det vilde kræve et Apparat af et saadant Om- fang til at holde blot nogenlunde Rede paa dem, at de fleste Virksomheder ikke vilde kunne bære Omkostningerne derved. Efter det sædvanlige Arbejdsdelingsprincip er der da, navnlig i De forenede Stater, opvokset en Række Institutioner, der har stillet sig den særlige Opgave at undersøge de øko- nomiske Forhold og paa Grundlag deraf prøve at løfte Sløret for den fremtidige Udvikling.

Det Emne, det foreliggende Værk behandler, er en Under- søgelse af, i hvilket Omfang denne Opgave er lykkedes, og i hvilken Udstrækning og ved hvilke Metoder den kan antages at ville lykkes.

Bogens væsentligste Indhold er derfor at gøre Rede for den Virksomhed, der i saa Henseende er udfoldet, og for de Metoder, der er anvendt, samt paapege de Mangler, der klæber ved de anvendte Metoder, og den Begrænsning, som det benyttede Materiales Upaalidelighed og Utilstrækkelighed sætter for Resultatets Gyldighed.

Forfatterne gennemgaar paa ca. 70 Sider det Arbejde, der er udført af de 5 vigtigste „forecasting agencies“, nemlig: The Babson Service, The Brookmire Economic Service, The Harward Economic Service, Moody's Investors Service, The Standard Trade and Securities Service. Under denne Gennemgang udviser Forfatterne stor kritisk Sans. Deres Standpunkt er dette, at det ikke er muligt paa Grundlag af historiske Undersøgelser af tidligere Konjunkturperioder ad matematisk Vej at beregne den fremtidige Udvikling af de almindelige Konjunkturbevægelser.

Derfor kan saadanne Undersøgelser godt have deres Betydning for Opgavens Løsning, men man maa i hvert enkelt Tilfælde undersøge og tage i Betragtning de særlige Forhold, der paavirker netop den givne Situation til Forskel fra alle tidligere. Man kommer derfor i Virkeligheden ikke længere end til at søge ved alle Midler at skaffe sig det bedst mulige Overblik over de Aarsager, der netop er paa Spil i det givne Øjeblik, og paa Grundlag deraf danne sig en Mening om det fremtidige. Da disse Aarsager imidlertid er legio, og Kendskabet til deres Natur kun kan blive ufuldkomment, bliver den hele Forudsigelse ret problematisk og kan kun ske med mange Forbehold.

Forfatterne drøfter derefter det Spørgsmaal, om en saadan Forudsigelse af „de almindelige Konjunkturer“ overhovedet har nogen Interesse for den enkelte Næringsdrivende. Det nytter jo ikke ham, om Konjunkturerne i Almindelighed er aldrig saa blomstrende, naar Priserne paa de Varer og Tjenester, der vedrører hans Forretning, er ugunstige. Man kan naturligvis hævde, at naar de almindelige Konjunkturer viser Opgang, maa det betyde, at en overvejende Del af Næringslivet har gunstige Vilkaar, men det nytter jo ikke den, som hører til den ugunstigst stillede Del. Fordi en Flod i Gennemsnit er 4 Fod dyb, er det ikke sikkert, man kan bunde tværs over den.

Hvis det kunde paavises, at Konjunkturerne for den enkelte Virksomhedsgren staar i et bestemt Forhold til de almindelige Konjunkturer, vilde man naturligvis være paa den sikre Side, men dette er kun i ringe Omfang blevet paavist, og visse Erfaringer tyder paa, at Forholdene er stærkt vekslende.

Hertil kommer endelig et Spørgsmaal, som Forfatterne kun i ringe Grad berører, nemlig paa hvilken Maade, man skal udtrykke de almindelige Konjunkturer. Hidtil har man væsentlig bygget paa Fællesudtryk for en Række forskellige ikke umiddelbart sammenlignelige Data, og det er ikke svært

at paapege de Ulemper, der knytter sig til denne Fremgangsmaade.

Efter saaledes at have fastslaaet, at den enkelte Erhvervs-gren i Hovedsagen har sine egne Konjunkturer, redegør Forfatterne for de statistiske Talserier, der haves til Raadighed, og deres Værdi ved Bedømmelsen af de fremtidige Konjunkturer. Det drejer sig dels om Data angaaende Produktionsmængden, dels om Prisindekstal, af hvilke der i U. S. A. konstrueres en uhyre Mængde, for hvis Konstruktionsmetoder Forfatterne gør rede.

Af særlig Interesse er Bemærkningerne om Landbrugets Produktionsmængde, særlig Høstudbyttet som Vejledning med Hensyn til Konjunkturernes Udvikling. Forfatterne hævder — vistnok med fuld Ret — at det ikke er muligt ad statistisk Vej at paavise nogen Forbindelse mellem de almindelige Konjunkturbevægelser og Høstudbyttets Størrelse. Resultatet af H. L. Moores omfattende Undersøgelser, der jo gaar ud paa, at der er en saadan Sammenhæng, betegnes som „wholly unconvincing“.

Det er klart, at et Værk som det foreliggende ikke helt kan komme uden om Spørgsmaalet om Aarsagerne til de skiftende Konjunkturer. Hvad der siges herom er dog ikke meget, idet Spørgsmaalet, bortset fra spredte Bemærkninger, kun behandles i et Kapitel paa ca. 20 Sider. Dette Kapitel indeholder ikke meget nyt. Forfatterne bekender sig til Overproduktions-teorien. Det, der bringer en Konjunkturopgang til Ophør, er i Reglen, at Forbruget ikke har holdt Skridt med det øgede Produktionsomfang, hvilket giver sig Udslag i Ophobning af Varelagre. Naar en saadan Ophobning ikke længere kan finde Sted, svinder Ordrenes Omfang ind, og dette fører til Bedrifts-indskrænkning eller Bedriftsstandsning.

Hvorledes en saadan almindelig manglende Efterspørgsel kan fremkomme, naar det jo dog er en Kendsgerning, at de solgte Varers Værdi fordeles til de i Produktionen deltagende Personer, der altsaa maa have en tilsvarende Købekraft, forklarer Forfatterne ikke. Heller ikke forklares det, hvorledes den Omstændighed, at Efterspørgselen efter Varer ikke holder Skridt med Udbudet, kan føre til den stadige Prisstigning, der følger i Opsvingsperiodens Kølvand. Man kan ogsaa vanskeligt forklare Opsamlingen af Varelagre i Opgangsperioden ved manglende Afsætningsmuligheder, idet de stigende Priser synes at tyde i modsat Retning.

At en voldsom Forhøjelse af Rentefoden undertiden kan

føre og har ført til en panikagtig Konjunkturedgang, indrømmer Forfatterne, men at Kreditens Indskrækning og Udvidelse, væsentligst muliggjort ved Rentefodens Højde, kan være det afgørende Moment i Konjunkturbevægelserne, benægtes. Disse Udvidelser og Indskrænkninger betragtes i Hovedsagen som en Følge af Produktionsomfangets vekslende Størrelse.

Ejendommeligt er det, at Forfatterne ikke synes at ville antage den efter min Mening ret selvindlysende Teori, at det er „Profitens“ Størrelse, der er bestemmende for Tempoet i det økonomiske Liv. Det siges bl. a. herom, at man ikke har statistisk Materiale til at vise noget afgørende paa dette Punkt; dette er vel muligt, men man skulde ikke mene, at noget saadant Materiale var nødvendigt.

Det hævdes videre, at selv om man akcepterede denne Teori, vilde deraf ikke følge, at Bankernes Kreditpolitik blev afgørende for Konjunkturbevægelserne; man kunde ligesaa godt hævde, at Arbejdslønnens Bevægelser var afgørende, idet Lønnen som Omkostning vejer mere end Renten. Hertil er imidlertid at sige, at under iøvrigt lige Forhold vil en Forhøjelse af Arbejdslønnen kræve en Udvidelse af Krediten; hvis Bankerne hindrer en saadan, maa enten Lønnen paany reduceres eller Produktionsindskrækning finde Sted.

Kapitlet om Konjunkturaarsagerne maa i det hele betegnes som svagt, og Argumenterne er ikke overbevisende.

De to Forfatteres Arbejde er af stor Værdi i to Henseender: For det første giver det Forretningsmanden en kyndig Vejledning med Hensyn til, hvorledes han skal orientere sig mellem de Oplysninger, der foreligger til Bedømmelse af Konjunkturudviklingen; for det andet indeholder Bogen et Fond af Oplysninger for dem, der er teoretisk interesseret i herhenhørende Spørgsmaal. I den sidste Kategori falder bl. a. det omfattende Talmateriale, der findes i en Appendix.

Jørgen Pedersen.

HERMAN STOLPE: **Konsumentkooperationen**. Stockholm Högskolas Studentförenings Skrifter III. Wahlström & Widstrands Förlag. Stockholm 1927. 104 Sider. Pris Kr. 2,25.

Det foreliggende Skrift giver paa godt 100 Sider en kort Oversigt over de bærende Principer i Konsumentkooperationen, gaar ind paa de forskellige Rochdale-Grundsætninger, giver et kort Rids af Kooperations Udviklingshistorie paa Baggrund af den almindelige økonomiske Udvikling, placerer Konsumentkooperationen i Forhold til den private Handel og til øvrige For-

mer for Kooperation, paaviser Nødvendigheden af Neutralitet navnlig overfor politiske Bevægelser (Socialismen), giver en temmelig udførlig Fremstilling af den Internationale kooperative Alliances Udvikling fra dens Dannelse i 1895 med en meget uensartet Medlemsstab og til de sidste Aar, da Alliancen stærkere og stærkere betoner sin Karakter af at være Organ hovedsagelig for Konsumentkooperationen samt sin politiske Neutralitet. Endelig gives til sidst et kort Udblik over Bevægelsens Muligheder i Fremtiden.

Som næsten alt, hvad der fremkommer fra svenske Kooperatører, er dette Skrift ogsaa præget af stærk Sans for de Muligheder, som „verkligheten“ rummer. Selvfølgelig har der ikke paa den meget begrænsede Plads kunnet gives indgaaende Diskussioner af de mange Problemer, som forefindes, men Fremstillingen er dog ingenlunde en blot Opremsning af Fakta. Tværtimod findes talrige korte Bemærkninger, der paa en præcis Maade giver Forfatterens Mening om de forskellige Spørgsmaal. Overfor Tendensen til i en Vedtægt at fastsætte den Rente, hvorover man ikke vil forrente Kapitalen, paapeges, at dette ikke kan gennemføres, hvis den almindelige Rente stiger, saafremt Kooperationen da vil vedblive at eksistere. Med Hensyn til Rochdalerreglerne paavises, at de ikke alle gennemføres lige strengt og at dette heller ikke er nødvendigt. Reglen om kun at sælge til Dagspris følges saaledes ikke helt i Sverige, idet man der ikke saa meget arbejder for at kunne give høje Dividender, men hellere vil arbejde med Detailpriser, der ligger noget under de almindeligt gældende. „Eet Medlem — een Stemme“ bliver heller ikke opfattet efter Bogstavet, idet f. Eks. Medlemmer af det kooperative Forbund sender Repræsentanter til Kongresser o. l. i Forhold til deres Størrelse.

Aarsagerne til Kooperationens ulige Udbredelse i de forskellige Lande søger Forfatteren bl. a. i den Adgang, som Lovgivningen giver til at oprette Filialer i Detailhandelen. Naar Kooperationen er svag i U. S. A., skulde det herefter hænge sammen med den stærke Udvikling i Filialsystemet.

Kooperationens vigtigste Opgave er at modarbejde de Monopoler, som i det nuværende Samfund vokser sig stadig stærkere. Af Farer, eller dog Vanskeligheder, som truer Bevægelsen, peges dels paa Forholdet til de beskæftigede Arbejdere, dels og navnlig paa Vanskelighederne ved at bevare og styrke Demokratiet: „Kooperationens Hovedproblem, med hvis Løsning Bevægelsen staar og falder“.

Henry Stjernqvist.

Report of the Committee on National Debt and Taxation, 448 S. London 1927.

Da det engelske Arbejderparti for godt fire Aar siden kom til Roret, var en af dets første Regeringshandlinger Nedsættelsen af en Skattekommission. Spørgsmaalet om Krigsgældsbyrdernes Fordeling var paa det Tidspunkt stærkt aktuelt, Diskussionen for og imod en Kapitalafgift var paa sit højeste, og til Udredning og Bedømmelse af de mange modstridende Argumenter frembød en Kommission sig som et naturligt Organ. Samtidig var det et nærliggende Ønske hos et reformivrigt Ministerium at lade en grundig Undersøgelse af det bestaaende Skattesystem gaa forud for en eventuel Omlægning. Kommissionen fik derfor overdraget den dobbelte Opgave dels at undersøge de eksisterende Skatters Indvirkning paa Erhvervslivet (Beskæftigelsens Omfang) og dels at overveje de Spørgsmaal, som den stærkt forøgede Statsgælds Forrentning og Afbetaling havde rejst. Til Formand for Kommissionen udnævntes Lord *Colwyn*, og de øvrige 12 Medlemmer repræsenterede forskellige erhvervsmæssige og politiske Interesser; som Repræsentanter for Erhvervslivet valgtes bl. a. den Storindustrielle Sir *Arthur Balfour* og det internationale Handelskammers tidligere President Sir *Alan G. Anderson*.

Det varede tre Aar, inden Betænkningen kom, og Arbejdet kostede bortset fra Trykningsomkostningerne op imod 80.000 Kr. Ingen vil dog paastaa, at Tiden eller Pengene er spildt. Den omfangsrige Betænkning er nemlig blevet et interessant, finansvidenskabeligt Aktstykke, der ikke alene giver Læserne et godt Billede af det engelske Skattesystem, men tillige en indgaaende og kyndig Drøftelse af Skatternes Indflydelse paa Produktion og Omsætning. Efter engelsk Kommissionsskik er der „forhørt“ en Række Vidner, 62 i Tallet, som hver har meddelt deres Syn paa de rejste Spørgsmaal, og da der vel ikke er noget, Folk er mere uenige om end Skattepolitik, har der været Meninger nok at vælge imellem. Alligevel er Kommissionens 13 Medlemmer blevet nogenlunde enige, idet de — skønt delvis uenige i Argumentationen — i det væsentlige samstemmer i Konklusionerne.

I Betænkningens første Afsnit undersøges det sidste Tiaars Forandringer i de to økonomiske Funktioner, der har størst skattepolitisk Interesse: Standard of Living og Standard of Saving. Forskydningerne i Levestandarden paavises ved Hjælp af et omfattende statistisk Materiale. Trods omtrent uforandret real Timeløn, har Arbejdernes samlede Fortjeneste

maaske været lidt større end før Krigen; men dette ophæves af den langt større Arbejdsløshed, saaledes at Arbejderklassen som Helhed har mindre Købekraft. Paa den anden Side er det Offentliges sociale Udgifter og Arbejdsgivernes Ydelser af tilsvarende Karakter steget saa stærkt, at det vanskeligt lader sig sige, om Arbejderklassen er lidt bedre eller lidt ringere stillet end før Krigen. Om nogen stor Forskydning er der under ingen Omstændigheder Tale. Derimod er der sket en Forskydning mellem Faglærte og Ufaglærte, der formentlig har virket hæmmende paa Opsparingen. Naar der nu synes at være bedre økonomiske Forhold for Arbejderne, søger Kommissionen Forklaringen i Familiernes ændrede Sammensætning (færre Børn) og et omlagt Forbrug.

Ved en Opgørelse af den nationale Opsparing kommer Kommissionen til det Resultat, at der trods nominal Stigning nu finder en mindre Realopsparing Sted end før Krigen. Ialt anslaaes Opsparingen til 450—500 Mill. £ aarlig, hvoraf ca. 200 Mill. £ antages at skyldes den Del af Erhvervslivets Overskud, der reinvesteres i Virksomhederne. Skønt dette Overskud som Helhed er mindre, er den opsparede Del deraf større, et Udtryk for Erhvervslivets stigende Tilbøjelighed til Selvfinansiering og vel et Eksempel paa den nødvendighedsskabte Dyd. Men selv om Opsparingen nu er 150—200 Mill. £ mindre end for en god halv Snes Aar siden, er der efter Kommissionens Opfattelse ingen Grund til Pessimisme. For Talen om en overhaandtagende Luksus finder Kommissionen ingen Bekræftelse. Er det mon ikke blot en Omlægning af Forbruget, der er foregaaet? Vel gives der nu flere Penge ud paa Restavranter og Danseetablissementer, men at Hjemmets Udgifter samtidig er blevet mindre, finder Kommissionen bekræftet i den Kendsgerning, at Antallet af Tjenere og Husassistenter er gaaet stærkt tilbage.

Det følgende Kapitel omhandler Statsgældens Afbetaling siden Kulminationen i 1919, hele Konverteringspolitiken og dens ofte tvivlsomme Fordele. Kommissionen kritiserer de $3\frac{1}{2}$ pCt.s Konverteringslaan og Kreditorernes Skatteprivilegier; men de Spørgsmaal, der drøftes i dette Afsnit, er kun af mindre Interesse for en dansk Læser. Anderledes med Afsnittet om den direkte og indirekte Skattebyrde, der hviler paa Indkomster af forskellig Størrelse. Det fremgaar heraf, at Skatternes Udvikling i England i Hovedtrækkene har formet sig ligesom her i Landet. Baade den direkte og indirekte Beskatning er steget betydeligt; stærkest er den direkte Indkomstskat og

Supertax sprunget i Vejret, og den nye Excess Profits Duty blev under Krigen Skattesystemets nye Hjørnesten. I 1917—19 var Merindtægterne den vigtigste Skattekilde, der gav op imod Halvdelen af det samlede Provenu. Kun een Skat svandt i Krigsaarene ind til intet: Inhabited House Duty!

For at komme til Klarhed over Skattetrykkets Fordeling paa de forskellige Indtægtsklasser, har Kommissionen søgt at gøre op, hvor meget en Familie bestaaende af to Voksne og tre Børn under 16 Aar maa betale i Skat af Indkomster af forskellig Størrelse. Naar Beregninger af denne Art er saare sjældne, skyldes det sikkert, at Opgaven er lige saa vanskelig, som den er interessant. Kommissionen har imidlertid ikke ladet sig afskrække, men er gaaet løs paa Opgaven med den fornødne Grundighed. Den kritiske Analyse i dette Afsnit er foretaget saa kyndigt og skarpsindigt, at man føler sig overbevist om, at Regneresultaterne er nogenlunde paalidelige. For de direkte Skatters Vedkommende kan Opgørelsen gennemføres forholdsvis let, dog volder Beregningen af Arveskatten mange Vanskeligheder. Da det engelske Systems Estate Duty betales af Arveladeren, tilregnes Arveskatten ham som Helhed, en Beregningsmaade, der har den afgørende Fordel, at den vel er den eneste mulige.

Hvorledes Forbrugsskatterne skal fordeles paa de forskellige Familier (Indtægtsklasser), afgøres med Holdpunkt i Husholdningsregnskaber. Den anvendte Forbrugsstatistik synes at have været ret spinkel, men maaske alligevel tilstrækkelig, hvor det som her ikke drejer sig om en nøjagtig Udregning af Skatteniveauet for forskellige Indkomster, men om at paavise Niveaubevægelsen. Kommissionen er da ogsaa selv ganske klar over, at de udregnede Tabeller blot giver et groft Billede af forskellige Indkomstgruppers Beskatning, og at Cifrene ikke har personlig Interesse for andre end dem, der i enhver Henseende er Gennemsnitsmennesker.

Opgørelsen, der er foretaget for fem Finansaar, 19⁰⁸/₀₄, 19¹⁸/₁₄, 19¹⁸/₁₉, 19²⁸/₂₄ og 19²⁸/₂₆, følger den klassiske Inddeling i direkte og indirekte Skatter. De direkte Skatter omfatter den almindelige Indkomstskat, Supertax, Arveafgifter og Inhabited House Duty, der imidlertid ophævedes ved Finansloven af 1924. Indkomstskatten beregnes dels ud fra den Forudsætning, at hele Indtægten skyldes Arbejde, og dels under Forudsætning af, at Halvdelen af den er Formueindtægt. Den saakaldte indirekte Beskatning bestaar, foruden af en blan-

det Gruppe, af Skatten paa Te, Sukker, Tobak og alkoholiske Drikke samt Forlystelsesskatten. Medens de direkte Skatter virker stærkt progressivt, er dette ikke Tilfældet med den indirekte Beskatning. Det antages saaledes, at alle Indtægtsgrupper — ud over de laveste, hvor der er en svag Stigning — betaler lige meget i Te- og Sukkerskat. Tobaksskattens absolute Beløb stiger med Indkomstens Størrelse, og det samme gælder endnu stærkere Alkohol- og Forlystelsesskatten, men der er dog over hele Linien en stærk Degression i den indirekte Beskatning.

Før Krigen var den samlede Skat 8 pCt. af Indkomsten for baade de største og mindste Skatteydere, hvorimod Mellemindtægterne klarede sig med 4—5 pCt. Stammede Indtægtenes ene Halvdel fra Formuebesiddelse, udjævnedes dette Forhold noget, idet de største Indkomster i saa Fald beskattedes op til 13—14 pCt., og ligeledes steg Mellemklassens Skat stærkt uden dog at naa helt op paa samme procentvise Beskatning som de mindste Indtægter.

Den engelske Beskatnings nuværende Højde fremgaar af følgende Tabel, der sammentrængt gengiver Kommissionens Opgørelse for 19²⁵/₂₆:

Samlet Beskatning i pCt. af Indkomst

Indkomst i £	Direkte	Indirekte	Ialt
100.....	—	11,9	11,9
150.....	—	11,6	11,6
200.....	—	10,2	10,2
500.....	2,0	4,2	6,2
1.000.....	8,1	2,9	11,0
2.000.....	13,2	2,0	15,2
5.000.....	21,9	1,3	23,2
10.000.....	30,0	1,2	31,2
20.000.....	36,9	0,6	37,5
50.000.....	44,2	0,2	44,4

Denne Opgørelse regner med ren Arbejdsindtægt. Hvis Halvdelen af Indkomsten er Kapitalrente, bliver alle Procentsatserne højere, begyndende med 13 pCt. og sluttende med 57,7 pCt. for Indtægter paa 50.000 £. Ogsaa i dette Tilfælde slipper Indtægter paa omkring 500 £ billigst, nemlig med 8,4 pCt. Kommissionens Undersøgelsesresultat gør det saaledes ganske af med den Opfattelse, at Underklassen saa godt som ingenting betaler i Skat. Af Smaaindtægter paa 2—3000 Kr. maa engelske Familiefædre betale 12 pCt. i Skat, medens en Mellemindtægt paa 10.000 Kr. slipper med en Skat, der kun

er godt halv saa stor. Selv om man lader enhver grænseværditeoretisk Betragtning ligge, er det aabenbart, at der er langt igen, inden Beskatningen er blevet ligelig.

For en finansvidenskabelig interesseret Læser er den Del af Betænkningen, hvori Skatternes Overvæltning drøftes, den vægtigste. Kommissionen viser her — i Modsætning til den ældre Litteratur — en Forstaaelse af, at de offentlige Udgifter danner en uudskillelig Del af Finansvidenskaben. Bortset fra enkelte, hurtigt talte Undtagelser lider finansvidenskabelige Værker jo fremdeles af den Grundfejl, at de gaar alt for let hen over Fagets vigtigste Del: Overvæltningsslæren, og fortaber sig i en stærkt systematiseret Opremsning af de offentlige Indtægter, medens de indskrænker sig til nogle faa Bemærkninger om de ligesaa vigtige Udgifter.

Kommissionens Overvæltningsundersøgelse indledes med en Oversigt over Statsbudgettets forskellige Udgiftsposter. Det er karakteristisk for engelsk offentlig Økonomi i de senere Aar, at de første af disse er Afdrag og Forrentning af Statsgælden. Kommissionen drøfter her det stærkt omstridte Spørgsmaal om, hvorvidt Krigen burde været finansieret gennem forøgede Skatter i Stedet for ved Laan, og kommer til det Resultat, at den umiddelbare Følge af en saadan Politik vilde have været en formindsket Ulighed i Formuefordelingen. Den anden vigtige Udgiftspost ved Siden af Statsgælden, de sociale Udgifter, gør Kommissionen til Genstand for en omfattende Undersøgelse, der dog mere gaar i Bredden end i Dybden. At Ønsket om en ligeligere Fordeling kan komme paa tværs af Productions-hensynet, er Kommissionen ganske klar over, men den mener ikke, at Modsætningsforholdet er saa stærkt som ofte fremhævet. Det understreges meget rigtigt, at det gælder om at afveje de to Hensyn rimeligt mod hinanden, fordi „social expenditure is not only highly necessary as a matter of humanity and social justice, but is also, up to a point, essential to the promotion of industrial efficiency“. At Kommissionen ikke har formaaet at foretage denne Afvejning paa en Maade, der helt kan tilfredsstille, vil ingen vist bebrejde den. Selv en saa habil Nationaløkonom som *Hugh Dalton*, der har bygget sin Public Finance op paa det samme welfare-Synspunkt, som Kommissionen anlægger, er ikke naaet ret langt uden for Almindelighedernes „Helle“.

Selve Overvæltningsundersøgelsen er i høj Grad baseret

paa *Seligmans Arbejder*¹⁾. Afsnittets Værdi skyldes derfor ikke de nye Synspunkter, det indeholder, men den Konsekvens, hvormed almindelige teoretiske Betragtninger er blevet anvendt paa et konkret Materiale. Kommissionen gaar i Undersøgelsen ad samme Veje som Seligman og kommer ogsaa til det samme, man tør vel sige klassiske Resultat, at Indkomstskatten praktisk talt aldrig kan overvælttes. Monopolisten, der har sat sin Pris, saa Udbyttet bliver maksimalt, kan ikke vælte Skatten fra sig ved en Prisforhøjelse, og i et frit Marked vil den prisbestemmende Grænseproducent ikke betale Skat. De øvrige Producenter, hvis Differentialrente beskæres af det Offentlige, maa finde sig heri, idet de ikke er i Stand til at gennemføre en Prisforhøjelse. Kommissionen bygger, som man ser, paa Læren om den prisbestemmende Grænseproducent. For paa Forhaand at gøre det af med den Indvending, at denne intettjenende Grænseproducent er en af Nationaløkonomiens Mystifikationer, gengives en Statistik, som Inland Revenue Department har udarbejdet angaaende Fortjenesteforholdene i syv Erhverv. Af den udledes, at der selv paa et Tidspunkt (Juni 1920), da Monopolismen var almindelig, fandtes talrige Grænsebedrifter. Kommissionen synes derimod ikke at regne med, at det fra anden Side vil blive hævdet, at det egentlig er the representative firm, der bestemmer Produktprisen.

Det er iøvrigt værd at bemærke, at en Kommission, hvori det praktiske Livs Mænd er saa stærkt repræsenteret som her, i Overvæltningsspørgsmaalet kommer til det samme Resultat som den gængse Teori, skønt det vel nok er den populære Opfattelse, at ogsaa direkte Skatter overvælttes, ud fra den Betragtning, at de er en Art Omkostninger, der indgaar i Produktpriserne. Kommissionen foretager ganske vist et Par Modifikationer, som ikke findes hos Seligman, men disse er — hvis de overhovedet er rigtige — kun lidet væsentlige. I de sidste Linier af det Kapilel, hvori Overvæltningens behandling, dukker Kvantitetsteorien uventet op, idet det understreges, at ingen Prisforhøjelse (d. v. s. Overvæltning) kan ske uden en Forøgelse af Kreditmængden eller dens Omløbstid. Det er første Gang, jeg har set dette pengeteoretiske Argument anvendt i Overvæltningsdiskussionen.

Skatternes Virkninger deler Kommissionen i de fysiske

¹⁾ Det er saaledes ingen Tilfældighed, at det Foredrag om direkte Skatters Overvæltning, som Seligman holdt i New Yorks Academy of political Science i 1924 er genoptrykt i et Tillæg til Betænkningen.

og de psykologiske, som antages at paavirke den individuelle Købekraft og Foretagsomheden. Kommissionens Gennemgang af de enkelte Virkninger, een for een, giver Indtryk af, at man jævnlig paa dette Felt er ude for overdrevne Forestillinger. Skatteflugt til Udlandet foregaar saaledes efter Skattevæsenets Oplysninger næppe i større Omfang. Det slaas endvidere fast, at Skatterne ingen Indflydelse har paa Fastlønnes Præstationer. Derimod har de nogen Indflydelse paa, maaske navnlig de større Indkomsters Standard of Living. Dog er der vel her normalt mere Tale om en Omflytning end en egentlig Formindskelse af velfare.

Om Skatternes Paavirkning af Opsparingen kan det siges, at de betalte Beløb maaske som Krigslaanrenter delvis overføres til mere sparedygtige Klasser; dog kan en Opsparing i de daarligst stillede Klasser socialt være særlig ønskelig. For de største Indtægtsklasser betyder en saa kraftig Beskatning som den nuværende, at en Svækkelse af Opsparingen er uundgaelig. I 1919—20 havde Indtægtsgruppen over 10.000 £ en samlet Indkomst af 241,1 Mill. £ og heraf skattedes 120,7 Mill. £ (iberegnet Super-Tax). Dog er det sikkert en Overdrivelse, naar det paastaas, at den høje Skat medfører forøget Investering i ikke-indtægtsgivende Ting, f. Eks. Kunstværker eller Juveler, eller i ekstravagant Levevis. Den stadige Strøm af kostbare Malerier, der gaar til Amerika, tyder ikke paa nogen unaturlig stimuleret Konkurrence fra indenlandske Købere, siger Kommissionen.

Trods alt, trods kraftig direkte Beskatning og højere Levestandard, er Nedgangen i Opsparingen efter Kommissionens Opfattelse ikke foruroligende. Men da det er de mindste Sparere, der klarer sig bedst, betyder den stigende Beskatning en Omlægning af Investeringen, over mod mere sikre Anbringelser som f. Eks. Livsforsikringspolicer og guldrandede Obligationer. Paa den anden Side vil den store Opsparer, der kan sprede sin Risiko, af den stigende Skat paavirkes til at søge Investeringer, der giver større Udbytte. Han vil saa vidt muligt beholde Nettoudbyttet ubeskaaret; men dette Moment vil dog næppe opveje det andet.

I sine Betragtninger over Selskabsbeskatningen gør Kommissionen gældende, at i et velledest Selskab vil selv en høj Skat ikke faa Ledelsen til at opgive en sund Reserve-Politik. Og den foreliggende Statistik tyder da ogsaa i al sin Mangelfuldhed paa, at Selskaberne, taget som Helhed, har opretholdt deres Reserver paa Dividendernes Bekostning.

I sine Indstillinger har Kommissionen delt sig i et Flertal paa 8 Medlemmer og et 4 Mands social-demokratisk orienteret Mindretal. Flertallet forkaster ganske Tanken om en Kapitaludskrivning og afviser ogsaa andre tilsvarende Forslag, der tilsigter en hurtigere Afbetaling af Statsgælden. Forslagene findes enten uigennemførlige eller „undesirable“ eller begge Dele. Fra Flertallets Side betones det gentagne Gange, at Kommissionen ikke har til Opgave at finde nye Skatteobjekter; derimod inddrager den Spørgsmaalet om Ændringer i det bestaaende System i sine Overvejelser. Man er saaledes inde paa Spørgsmaalet om at lade Forsørgerfradraget variere efter Familiens Størrelse og Sammensætning. Maaske vil de Klasser, der vil drage Fordel heraf, ræsonnerer Flertallet, arbejde mere for at udligne den for høje Skattebyrde. I saa Fald vil Skattelettelsen være samfundsøkonomisk ufordelagtig; men det er naturligvis et Spørgsmaal, i hvor stort Omfang Skattepolitikken skal tage Hensyn hertil. Iøvrigt synes hele denne Betragtning, at Skattens Højde øver Indflydelse paa Arbejdspræstationerne, ikke at være i den bedste Overensstemmelse med den Opfattelse, som Flertallet lagde for Dagen i Overvæltnings-Kapitlet. Videre fremhæves det, at en Forhøjelse af Skatten paa Formuebesiddelse vil betyde en stærk Svækkelse af Opsparingen, og Kommissionsflertallet anbefaler derfor i givet Fald en Forhøjelse af Indkomstskattens Standard-Sats fremfor en højere Skat kun af investment income.

Flertallet kommer ogsaa ind paa at drøfte, hvorvidt der bør givet Skattefrihed for den Del af Aktieselskabers Overskud, der afsættes som Reserver. Det understreger stærkt de overordentlige Vanskeligheder, en saadan Ordning vil medføre, og selv de varmeste Tilhængere af Fritagelse maa indrømme, at den er saare vanskelig at føre ud i Praksis. Desuden nærer Flertallet ogsaa Betænkeligheder af ideel Art, idet det finder, at en saadan Fritagelse betyder Ulighed i Beskatningen: Hvorfor skal Aktieselskabers Opsparing fritages for Skat, men ikke private Firmaers og Enkeltpersoners? Endelig vil Fritagelsen være til Fordel for de økonomisk stærke Selskaber, men betyde lidet for de haardere anspændte, et Moment, der i en Krisetid har særlig Vægt. Af disse Grunde sammenfatter Kommissionen sin Stilling til Fritagelsesforslaget i disse Ord: „radically unsound, despite its superficial attractiveness.“

Det er ikke lykkedes Kommissionen at finde Midler til at modvirke Arveskattens Omgaaelse ved Gaver inter vivos eller paa anden Maade. Flertallet gaar imod en Forenkling af

Arveskatten, idet det forsvaret Estate Duty, som stemmer overens med Evneprincippet og har den Fordel, at den er billig at opkræve. Derimod har Flertallet ikke meget til overs for Stempelskatterne og heller ikke for Toldskatterne. Det ønsker, at Sukkerskatten skal være den første Skat, der tages med i en kommende Nedsættelse. Flertalsindstillingen slutter, idet den skarpt vender sig mod et Forslag om Omsætningsskat, med at fremhæve de direkte Skatter som „a much higher order of taxation“ end de indirekte.

Kommissionens Mindretal udtrykker den Opfattelse, at Underklassen er overbeskattet og gaar derfor skarpt imod den indirekte Beskatning. Den ønsker bl. a., at Skatten paa Fødevarer, Forlystelser og Kunstsilke nedsættes. Mindretallet finder det — trods mange Paastande derom — slet ikke godtgjort, at de direkte Skatter trykker Erhvervslivet, og det fremhæves, at der ikke viser sig at være den ringeste Korrelation mellem Skatternes Højde og Antallet af Arbejdsløse. Heller ikke mener Mindretallet, at de direkte Skatter væsentlig forringer Opsparingen. Viljen til Opsparing maa være uforandret, og selv om Spareevnen hos den enkelte Borger nedsættes, kan dette jo opvejes ved, at Staten opsparer, f. Eks. ved Tilbagebetaling af Gæld. Hvad Statsgældens Tilbagebetaling angaar, gør Mindretallet Fagforeningernes Forslag om en Kapitalafgift paa 3000 Mill. £ til sit. De anførte Argumenter for og imod dette Forslag er gamle Kendinge og savner nu baade Aktualitet og Tilknytning til danske Forhold. Alternativt ønsker Mindretallet en kraftigere Beskatning af Formueindtægter og en videre Udvikling af Arveskatten, og det fremhæver her som brugbart den italienske Professor *Rignanòs* velkendte Forslag om at graduere Arveskatten efter det Antal Gange, en Formue er blevet „skiftet“. For hver Gang en Formue falder i Arv, skal en ny og højere Skatteskala bringes i Anvendelse.

Som man ser, stiller Mindretallet Krav om en stærkere Formuebeskatning end den nugældende, medens Flertallet i alt væsentligt har holdt sig paa det bestaaende Skattesystems Grund.

Det var ikke *Colwyn*-Kommissionens Opgave at opstille et Reformprogram, og dens Arbejde har da heller ikke sat sig Spor i større praktisk-politiske Resultater. Kommissionen har gennemdrøftet og gjort Rede for den gældende engelske Skatteordning, dens Fortrin og Mangler, men den overlader til andre Faktorer at stille positive Forslag om Ændringer. For en Na-

tionaløkonom har Betænkningen den særlige Interesse, at den viser, at det praktiske Livs Mænd, der til daglig for let lader sig besnære af populærfilosofiske Skattebetragtninger, gerne opgiver Luftighederne og lader sig overbevise om en fornuftig Teoris Rigtighed.

Ernst Priemé.

WILLIAM SMITH CULBERTSON: *International Economic Policies. A Survey of the Economics of Diplomacy.* (D. Appleton and Company, New York — London 1925.) 575 S. Pris \$ 3,50.

Ovennævnte Værk af Dr. Culbertson, den nuværende amerikanske Minister i Rumænien og tidligere, fra 1917—1925 Medlem af den amerikanske „Tariff Commission“, er Resultatet af fleraarige Studier i Marken og af de Erfaringer, som Ministeren har indhøstet gennem sit Arbejde i Tariffkommissionen i Forbindelse med sine Forelæsninger ved „Georgetown University“, Washington og ved „The Institute of Politics“ i Williamstown, Mass. — Allerede i sine tidligere Bøger: „Commercial Policy in Wartime and after“ (New York og London 1919) og „Raw Materials and Foodstuffs in the Commercial Politics of Nations“ (Philadelphia 1924) har Dr. Culbertson behandlet lignende Emner, men i denne Bog findes en langt mere indgaaende Behandling af de handelspolitiske Problemer, som Efterverdenskrigsperioden er stillet overfor, og til hvis Løsning Forf. fremsætter mange træffende Bemærkninger.

Man kan være enig med Forf. i, at det fremtidige diplomatisk Spil i højere og højere Grad vil foregaa paa det lidt under det „gamle“ Diplomatis Værdighed staaende økonomiske og forretningsmæssige Felt, idet Politik i sin sande Mening favner Økonomi og atter Økonomi. Diplomatsk Held vil derfor mere og mere afhænge af Forstaaelse og Vurdering af de økonomiske Kendsgerninger og Tendenser. I den praktiske Verdenspolitik er der efter Forf.s Mening liden Forskel mellem det sydmanchuriske Jernbaneselskab og den japanske Regering, mellem det anglo-persiske Olie-selskab og den britiske Regering eller — før 1914 — mellem det tyske anatoliske Jernbaneselskab og den tyske Regering.

Efter en Skildring af den politisk-økonomiske Baggrund for den moderne Verden saasom Kampen om Kolonier, Merkantilismen, den industrielle Revolution, den internationale Frihandelsbevægelse, Transportmidlerne Udvikling etc. giver Forf. en Oversigt over Principerne for de internationale Handelsfor-

bindelser og Traktatforhandlinger, specielt Toldtarifforhandlingsmetoder, de traktattekniske Begreber som „Nationalbehandling“ og „Mestbegunstigelse“. Han paaviser Betydningen for U. S. A. af at gaa bort fra den af det før Verdenskrigen førte „Reciprocitetspolitik“ med sit Korreolat den „betingede“ Mestbegunstigelsesklausul og over til „Ligebehandlingsprincippet“ („Equality of Treatment“) med dertil svarende „ubetingede“ Mestbegunstigelsesklausul, en Politik, som jo ogsaa har givet sig Udslag i U. S. A.s nyeste Handelstraktater (jfr. f. Eks. Traktaten med Tyskland af 8. December 1923). Klogeligt gaar Forf. derimod udenom hele den amerikanske højprotektionistiske Hjemmepolitik, men hermed ogsaa uden om et meget interessant og vanskeligt Problem, thi det kan næppe være hans Mening, at dette — ud fra „Monroedoktrinen“ (!) — skulde være andre Lande, specielt Europa, uvedkommende. At Amerika nemlig, efter i Ly af sin Toldmur at have oparbejdet og opdraget en Industri med høj Standard og med Basis i et stort Hjemmemarked, nu — som forøvrigt alle Lande — tørster efter Eksportmarkeder og derfor ønsker en „equitable“ Behandling af sine Varer i andre Lande og helst saa let Adgang til disse som muligt, er lige til. Men det store Spørgsmaal er og bliver, hvorledes U. S. A. vedblivende kan vente at være Vare- og Kapitaleksporterende, naar det samtidig smækker Døren i for andre Landes Varer, specielt for laantagende Landes. Det maa heller ikke glemmes, at den „ubetingede“ Mestbegunstigelsesklausul i væsentlig Grad er et Barn af Frihandelsbevægelsen, og det er derfor logisk, at U. S. A. udadtil med denne Klausul som Traktatbasis forlanger let Adgang til Eksportmarkederne, men Vanskeligheden opstaar, naar Klausulen skal kombineres med Højprotektionisme, idet Modkontrahenten har liden Interesse i et Ligebehandlingstilsagn, naar Ligebehandlingen i Praksis vil sige lige saa daarlig Behandling som andre Lande. Belærende i denne Henseende er ogsaa de nu lige afsluttede Toldforhandlinger med Frankrig, hvor dette Problems Kerne kom klart for Dagen.

Forf. behandler dernæst Nationernes Rivalisering med Hensyn til Privilegier og Kontrol i de i økonomisk Henseende mindre fremskredne Dele af Verden og i denne Forbindelse Koloni-Handelspolitikken, som han anser i Strid med „den aabne Dørs“ Politik og med „Ligebehandlingsprincippet“. Han fordømmer i Henhold hertil alle imperialistiske Tendenser hos den amerikanske Regering og selvsk Politik i de amerikanske Forretningsinteresser.

Ogsaa Raastofproblemet, udenlandske Laan og Kapitalinvesteringer, udenlandsk Konkurrence, herunder ogsaa illoyal, samt Skibsfartspolitik faar en indgaaende Behandling.

I Slutningskapitlet „The Foreground of the Modern World“ søger endelig Forf. at drage sine Konklusioner og vise Vej frem. Han hævder Nationernes økonomiske, politiske, sociale og kulturelle Selvstyre, men udtaler, at Regerings- og Kontrolmidlerne ikke har holdt Skridt med det materielle Fremskridt, og at Nationerne i internationale Forhold har manglet Samarbejde („The great danger to nationalism is the tendency of nations to clash when their interests diverge“). Endnu er Tiden vel ikke inde til et internationalt Parlament, men den internationale Forstaaelse kan fremmes ved den indre Lovgivning, internationale Retsregler, bilaterale Traktater etc. Et nyt Diplomati, som ikke blot har Forstaaelse af de økonomiske Faktors Betydning i „the world affairs“, men som ogsaa mindre stoler paa Magt end paa international „good will“, maa udvikles. Et Skridt i den rigtige Retning er Folkeforbundet, det internationale Handelskammer og lignende Organisationer.

Det kan vel ikke nægtes, at Forf. paa mange Punkter ser vel opportunistisk og utopisk paa Løsningen af de internationale Vanskeligheder, hvad han ogsaa selv erkender, men han tror, at „dreams are preferable to despair“.

Bogen kan — ikke mindst i Kraft af sin gode Oversigt over de handelspolitiske Spørgsmaal — anbefales til Læsning, navnlig af Diplomater, Rigsdagsmænd og Erhvervsfolk, i hvis Hænder den nærmeste handelspolitiske Udviklings Skæbne ligger.

J. C. Jørgensen.

Haandbog for Skatteydere. (Selvangivelsesbogen). Udgivet af I. HEJE. Engelsen & Schrøder. København 1928. (200 Sider).

Foreliggende Bog er fra Udgiverens Side tænkt at tjene som Støtte for de Skattepligtige i deres Mellemværender med Skattemyndighederne, særlig ved at give de førstnævnte bekvem Lejlighed til at holde Rede paa, hvilke Indtægts- og Formuebeløb de i tidligere Aar har opgivet til Skattevæsenet. I dette Øjemed indeholder Bogen Uddrag af Selvangivelsesskemaer, paa hvilke Skatteyderne — saavel Personer som Aktieselskaber — for 10 Aar frem i Tiden efterhaanden kan anføre de selvangivne Beløb, ligesom der ogsaa er Plads til særlige Bemærkninger (Specifikation af Driftsregnskab m. m.).

Ved Siden heraf bringer Bogen en Vejledning ved Opgørelsen af den skattepligtige Indkomst og Formue, udarbejdet af Fuldmægtig i Direktoratet for Københavns Skattevæsen, cand. jur. H. Albrechtsen, en Vejledning vedrørende de nu-gældende Regler for Erhvervsbeskatningen, udarbejdet af Overassistent ved Gentofte Kommunes Skattevæsen, F. Madsen og en Oversigt over de gældende Regler for Beskatningen af faste Ejendomme, udarbejdet af Fuldmægtig i Det statistiske Departement, cand. polit. K. J. Kristensen.

Ogsaa Uddrag af Blanketter til Begæring om Nedsættelse af Formueskatten i Henhold til Loven af 22. Dec. 1927 er det lykkedes at faa med i Bogen, men vedrørende selve de for Nedsættelsen gældende meget indviklede Regler er kun meddelt Skattedepartementets paa Bagsiden af de paagældende Blanketter trykte Vejledning.

C. Fl. Steenstrup.

EWALD BOSSE: *Det økonomiske Arbejde*. Nye Nordiske Forlag. I—II, 1048 Sider. Oslo 1927.

Professor Dr. Ewald Bosse har i et stort anlagt Værk i to Bind paa over 1000 Sider fremlagt den ene Del af en indgaaende Undersøgelse af Arbejdets Stilling i det økonomiske Liv. Den foreliggende Del af Undersøgelsen er en historisk-økonomisk, sociologisk Analyse, medens en teoretisk Undersøgelse af Arbejdsbegrebet og Arbejdets Betydning i Værdidannelsen, ligesom en praktisk Undersøgelse er forbeholdt særlige Afhandlinger, som Forf. venter snart at kunne fremlægge.

Den Hoveddel af Værket, der allerede foreligger, er udarbejdet med en overordentlig Grundighed og støtter sig paa et Litteraturmateriale af et imponerende Omfang. Forfatteren gennemgaar en Række karakteristiske Kulturperioder og giver en Fremstilling af det manuelle Arbejdes Stilling særlig i Forhold til Kapitalen, og disse Undersøgelser føres fra de ældste Kultursamfund i Oldtiden frem til vore Dage i en saadan Bredde, at man til en vis Grad kan betegne Undersøgelsen som en økonomisk Historie med særligt Henblik paa Arbejdet.

Værkets bærende Ide er Arbejdets gradvis voksende Anerkendelse som en socialt ligeberettiget Faktor, hvilket viser hen til, at det privatkapitalistiske Samfunds Rolle er ved at være udspillet, i hvert Fald i den Form hvori det hidtil har været

kendt, hvilket nødvendigvis maa kræve, at noget nyt sættes i Stedet, og det bliver saa en saadan Ordning, hvor Arbejderne kommer til at spille en fuldstændig dominerende Rolle.

Som naturlig Konsekvens heraf skal da den Faktor, som skal danne Kernepunktet i den nye Samfundsordning, altsaa Arbejdet, gøres til Genstand for Undersøgelser af langt mere omfattende og systematisk Karakter, end det hidtil har været Tilfældet, og Forfatteren er af den Opfattelse, at der bør konstitueres en helt ny Gren af Samfundsvidenskaberne, som skal tage denne Opgave op.

En Fremhævelse af, at den privatkapitalistiske Samfundsordning, i den Form det 19. Aarhundrede ansaa for Idealet, er ved at ebbe ud, synes ikke at kunne gøre Krav paa at betegnes som en saa aldeles epokegørende Tanke eller repræsentere noget nyt, saaledes at det næppe med Rette vil kunne hævdes, at Bogen giver Udtryk for nye og ukendte Ideer. Dens væsentlige Fortjeneste er vel nok dens Grundighed; den har Betydning ved sin samlende Behandling af en Mængde historisk Stof efter en bestemt Linie, og ved sin Henvisning til sikkert Flertallet af alle de vigtigere Forfattere, der paa en eller anden Maade tangerer Problemet.

Det siger sig selv, at en detailleret Kritik af et saa omfangsrigt Værk, for ikke at faa et ganske vilkaarligt og tilfældigt Præg, maatte kræve en Plads og en Tid, som ikke har staaet til Raadighed.

E. Sveinbjørnsson.

SKOVBRUGETS EJENDOMSSKATTER.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 8. Marts 1928.

Af A. Oppermann.

Fra mange Sider høres Klage over den Skattebyrde, der hviler paa Skovbruget, og over de Grundsætninger efter hvilke Skatterne lignedes paa Skovejendommen. Baade Skovejere og Forstmænd maa da paaskønne, at Nationaløkonomisk Forening har villet give Adgang til en Forhandling om disse Spørgsmaal.

Udgangspunktet for vor nuværende Skattepolitik er som bekendt de fem Love af 15. Maj 1903, men for at faa den rette Opfattelse af Skovbrugets Klager maa vi se paa Forholdene, som de var før dette Tidspunkt.

Baade inden for Skovbruget og uden for dette herskede den Opfattelse, at Skovenes Skattebyrde var meget let, dels fordi der gik et stort Areal paa 1 Tønde Skovskyld, dels fordi denne kun skattede halvt mod 1 Td. Ager og Engs Hartkorn.

Hertil maa dog bemærkes, at Skovskylden i nogle Tilfælde kunde være meget høj; det angives i Rigsdagstidende 1855 og 1856, at en Skov paa Falster, med Areal 3—400 Tdr. Land, var ansat til 130 Tdr. Skovskyld, og at en Skov i Horns Herred havde 20 Tdr. Skovskyld, uagtet dens Areal kun var 23 Tdr. Land. Formodentlig er Sammenhængen den, at disse Skove en Gang har været langt større, men at Myn-dighederne har set igennem Fingre med Rydning og Forhugning, som tærede paa Skovens Areal og Træmasse, naar blot Hartkornet, Skatte-Grundlaget, blev bevaret. Andre Steder var der store Skovstrækninger, som næsten intet Hartkorn havde.

Ved Aar 1900 har henvend to Tredjedele af de private Skoves Areal ikke baaret Skovskyld, men Ager og Engs Hartkorn; dette var ganske vist for en stor Del meget lavt, særlig i de jyske Hedeegne, men paa nogle Godser var Skovenes Ager og Engs Hartkorn meget anseeligt.

Samtidig med en stor Udjævning bragte 1903 dog gennemgaaende en Stigning i Skovbrugets Skatter. Statsskatten holdt sig omtrent uforandret, men Kommuneskatterne viser en betydelig Stigning. Som Middeltal for fire Grupper af Øernes Skovejendomme stiger Statsskatterne (heri medregnet lidt Tiende) fra 1900 til 1905 kun 7 pCt., medens Stigningen i Amtsskatter er 26 og i Sogneskatterne 41 pCt.; i Jylland voksede Skattebyrden vistnok gennemgaaende stærkere. Samtidig gik Landbrugsejendommenes Statsskatter ned med to Tredjedele¹⁾.

Skovskylden stammer som bekendt fra den gamle Matrikel af 1688, ved hvilken „alle de Strækninger, som . . . fandtes bevoksede med Overskov af en saadan Ælde, at Træerne antoges at kunne give Olden blev . . . skyldsatte paa en dobbelt Maade, nemlig dels efter Træernes Frugter (Olden) og dels efter Græsningen; . . . de Skove derimod, som kun eller ialfald for Størstedelen bestod af ung Skov, blev alene takserede som Græsningsjorder og paalagt Ager og Engs Hartkorn“.

Allerede i det 17de Aarhundrede var Skovenes Udbytte overvejende Gavntræ, Brænde og Gærdsel, men dels manglede der en Maalestok for Værdien af disse Produkter, dels blev de næsten udelukkende leverede in natura, til Brug paa Stedet, eller de dannede Grundlaget for Husflid og Husindustri, saasom Kulsvieri, Træskomageri, Tilvirkning af Bødkertræ, Vogntræ m. m. I Steden for at lægge Skat paa et saadant Hjemmeforbrug valgte man for Træernes Vedkommende Skyldsætningen efter Oldengæld, en usikker, men i visse Aar anselig Indtægt, enten i rede Penge eller i Fedesvin, altsaa en kulant Handelsvare. Skovgrundens Værdi kunde man bedømme efter det Antal Høveder, til hvilke der var Græsning.

„Skovskylden har iøvrigt været af underordnet Betydning, hvorimod Hartkornet, som hvilede paa Græsningen, sikkert har

¹⁾ Angaaende Skovbrugets Beskatning og Skovlovgivningen henvises til følgende Skrifter:

Chr. Rothe: Beretning om den . . . nye Jordskyldsætnings Væsen og Historie, 1844.

Betænkning . . . betreffende Skyldsætningen af Kongerigets Skove . . . 1858.

Fra Dansk Skovforening: Skovenes Skatter og Byrder (Tskr. f. Skovvæsen 1913 A).

A. Oppermann: Retsgebyrer og Afgifter ved Auktioner over Skov-effekter (Tskr. f. Skovvæsen 1895 A). Jordskyld og Ejendomsskyld (Dansk Skovf. Tskr. 1916). Et Lovbuds Udviklingshistorie (smst. 1919). Gaver af Træ til Søværnet (smst. 1926). Forstmænds Krav til en ny Skovlov (smst. 1927). Den danske Skov-Lovgivning 1660—1924 (Skovlovs-Kommissionens Betænkning, 1928?).

været den væsentligste Del af Skovenes Skattebyrde“, men Skyldsætningen 1688 har fremkaldt den udbredte Forestilling, at „Olden saaledes var Hovedsagen i Skovbruget“ (*Chr. Vaupell*).

I vore Dage er Ejendomsretten til Træerne og til Skovgrunden næsten altid forenet i samme Person, men forhen var de ofte adskilte, og endnu bruger vi Ordet Skov snart om Træerne alene, snart om Foreningen af Skovgrund og Træer, jfr. de to Udtryk: „Om to Maaneder er Skoven grøn“, og: „Jeg er Ejer af denne Skov“.

Ved den ny Matrikulering forbigik man, hvad der var „Fredskov“. Dette Ord findes ikke i vor saakaldte Fredskovsforordning, af 27. Septbr. 1805, der paabød Indhegning og forbød Kreaturgræsning, men dets Betydning er officielt fastslaaet ved Matrikuleringen i Henhold til Instruksen af 6. Juni 1806. „Naar en Skov befandtes, ved Matrikulerings-Arbejdet paa Stedet, at være Fredskov, d. e. indhegnet og ubrugt til andet end Skov, blev den antegnet paa Kortet, men ikke boniteret til Skyldsætning. . . . Naar en Ejer af baade Grund og Skov, erklærede at ville frede den hele Skov, uden at fordrø Vederlag for Græsningen saa blev den hele Strækning forbigaaet ved Skyldsætningen . . . naar for Rentekammeret godtgøres at en Jord, som er medtaget ved Matrikuleringen, er indtaget til Fredskov og den af Kollegiet erkendes som saadan, da bortfalder det for den beregnede nye Hartkorn. Men saadan Legitimation maa gives for al Skovgrund, som er indtaget til Fredskov senere end Matrikulerings-Arbejdets Udførelse paa Stedet; thi den er skyldsæt. Dyrehaver, smaa adspredte Skove og Skovhaver ere skyldsatte“. Efter 1853 har man ikke mere kunnet faa det Ager og Engs Hartkorn, der maatte hvile paa Fredskov, ført til Afgang.

I sin Forestilling om den ny Matrikulering, af 8. Maj 1804 (altsaa før det blev forbudt at græsse i Skoven), udtaler Rentekammeret, hvis Præsident var *C. D. F. Reventlow*, vor ypperste Forstand, sig saaledes om Skovenes Beskatning:

„Skove i Danmark henhøre, efter vores Formening ikke til de Ejendomme, som kunne belægges med en forholdsmæssig vedvarende Afgift, da deres Værdi efter deres forskellige Behandling er dertil alt for usikker. Og blive de engang saa fordelagtige, at de taale at belægges med Afgift, hvilket Kammeret haaber at ville blive Tilfældet naar Kundskab om Skovenes fordelagtige Behandling bliver almindelig, da vil en saadan Afgift blive mere hensigtsmæssig, naar den udredes af

Skoveffekterne, som indføres i Købstæderne eller udføres af Landet, end naar Skovene ansættes til Skovskyld, hvilken vi allermindst anse passende at bestemme efter den Mængde af Olden, som Skovene kunne afgive, da Indtægten deraf er meget uvis. — Men, naar vi saaledes tro, at Skovene ikke ved den ny Matrikul bør ansættes til Skyld, forstaa vi ej derunder Skovgrundene; thi disse formene vi at burde ansættes til Hartkorn som udyrket Jord.“ Denne Ansættelse var vistnok gennemgaaende meget lav, med Boniteringstal 1 eller derunder.

De vanskelige Aar efter 1806 lagde anselige Byrder paa Omsætningen af Skoveffekter; Staten maatte tage sin Indtægt, hvor den var at finde. Konsumtionen blev gentagne Gange forhøjet og bortfaldt først ved Aarhundredets Midte. 1819 indførtes en særlig Brændeafgift, som længe blev opretholdt til Hjælp ved Frue Kirkes Genopførelse. For Salg ved Auktion blev der fastsat Afgifter paa over 5 pCt. af Bruttoindtægten, en Byrde som først for c. 30 Aar siden er lempet noget, efter at man længe med Urette havde opkrævet den, uden Hensyn til den nyere Lovgivning og til sidst uden at handle i god Tro. I 1836 var Afgifterne over 3 Kr. pr. Favn Brænde, som førtes fra Brahetrolleborg til København, og som opsat i Skoven kun blev betalt med lidt over 7 Kr.; 1825, hvor Priserne var 33 pCt. lavere, har Indtægten næppe været 5 Kr. pr. Favn, og andre Steder, som ved Sorø, kunde den gaa ned til 3 Kr. eller endog til 1 Krone.

I den Kommissionsbetænkning om Skovenes Skyldsætning, der blev afgivet 1858¹⁾, udtalte den forstkyndige Minoritet sig for, „at al Skovgrund matrikuleres overensstemmende med de ved den nye Ager og Engs Matrikul for Agerjorden fulgte Grundsætninger,“. „Da den staaende Vedmasse spiller nøjagtig samme Rolle i Skovbruget, som Bygninger, Besætning, Inventarium o. s. v. i Agerbruget, bør den ikke medtages ved Skyldsætningen. En Afvigelse herfra vilde desuden . . . medføre Præmie for slet Skovbrug og Mulkt paa godt Skovbrug,“. Kommissionens Arbejde førte dog ikke til nogen ny Matrikulering af Kongerigets Skove.

Ved Skyldsætningen af „de otte Sogne“ 1867 blev der for de skovbevoksede Arealer dels taget Hensyn til deres Jordblanding, dels til deres Evne til at producere Skov. For

¹⁾ Det bemærkes, at Navnet *C. N. David* fejlagtig findes under den trykte Betænkning; det var hans Broder, døbt *A. A. David*, der var Medlem af Kommissionen og havde rejst Sagen i Folketinget.

Fredskovsarealerne blev Hartkornet senere reduceret, saaledes at der til 1 Td. Skovskyld regnedes 128 000 Kvadratalen „Boniteret Jord“ 3; Jord til Takst 24, medens man i Landbruget regnede med 72 000 Kvadratalen.

I det oprindelige Forslag om Ejendomsskyld, saavel som i Betænkningen fra den store Skattekommission af 1900, var Besætning og Maskiner medregnet til Værdien af Ejendomme, der anvendes til Land-, Skov- eller Havebrug, men dette blev ændret saaledes, at kun mur- og nagelfast Inventar skulde medtages ved Vurderingen. Ved at undtage Besætningen gav man Landbrugsejendommene en anselig Lettelse i Sammenligning med andre faste Ejendomme, ikke blot paa Landet men ogsaa i Byerne; thi under normale Forhold sælges Byernes nyopførte Lejekaserner ikke, før Bygmesteren har skaffet sig en god „Besætning“ af Lejere, der — til Forskel fra den landlige — hellere lader sig flaa end flytte. Med nogen Ret blev der fra Skovbrugets Side gjort Krav paa, at Skovens Træbestand lige saa vel som Landbrugets Besætning burde holdes uden for Vurderingerne.

Ved Vurderingen er det Skovejendommens Værdi i Handel og Vandel, man skal finde. Ad forskellige Veje kan man nærme sig til Sandheden, men under ingen Omstændigheder maa man sætte en Værdi, som vitterlig afviger fra, hvad en forstandig Køber vilde give for Ejendommen.

Fæles for alt Jordbrug er det, at Ejendomsskylden kan virke som en Straf for Dygtighed og Flid, og jo højere Skatten bliver, desto stærkere føles denne Ulempe.

Medens der efterhaanden er opnaaet en vis Enighed om Principperne for Skoves Vurdering til Ejendomsskyld, hersker der stor Strid om, hvad man skal forstaa ved Skovens Grundværdi.

Da man gennemførte Skattelovene af 15. Maj 1903, ventede man vistnok at skabe Ro paa dette Omraade. Vurdering til Ejendomsskyld skulde foretages 1904 og 1909, men derefter kun med 10 Aars Mellemlum. Men under den langvarige politiske Konflikt havde nye Anskuelser ikke kunnet trænge igennem; i den lange Ventetid var det nye blevet gammelt. Den Forandring i vort Skattesystem, som de nye Love medførte, var vel gennemgribende, men den var egentlig ikke grundig eller, som det med et Fremmedord kaldes, radikal. Endnu „1850 lignedes ⁹/₁₀ af Landkommunernes Skat paa Hartkornet“, og dette bar i 1897 over Halvdelen af Sognekommunernes Skattebyrde. Nu afskaffede man al Hartkornsskat

til Staten og forberedte Ophævelsen af de kommunale Hartkornsskatter, uden at sætte noget tilsvarende i Stedet, afløste Tienden og indledede de følgende Tiders høje og stærkt progressive Beskatning af Indtægt, Formue og Arv.

Allerede før 1901 havde Tilhængere af *Henry George* fremsat Kravet om en Grundværdibeskatning. I den store Kommission af 1900 „forhandlede ogsaa om Muligheden for en Værdibeskatning af al Grundejendom, en Slags ny Matrikul, der med korte Mellemrum skulde gøres om og reguleres efter Stigningen af Værdien“, men man lod sig skræmme af Vanskelighederne. „Et enkelt Medlem, *P. Knudsen*, vilde dog kun have Formueskatten anvendt til Lettelser i Beskatningen paa Hartkornet og til Overførelse til Kommunerne“, idet man skal „fikserede de kommunale Hartkornsskatter til et bestemt Beløb . . . efter at de ved Overførelse af direkte Statsskatter ere blevne nedsatte“, medens man indfører en „Beskatning af den Værdistigning af Grundarealer, der ikke skyldes Ejerens eller Besidderens Arbejde eller Dygtighed eller Kapitalanbringelse i det paagældende Areal, men . . . derimod . . . fra Samfundet hidrørende Forhold. . . . Skatten tilfalder den Kommune, hvori de paagældende Arealer ere beliggende“.

1909 udtalte Finansministeriet sig for, at der blev udført Prøvevurderinger af Jordværdierne, og i 1911—12 ledede jeg efter Over-Skyldraadets Opfordring saadanne Arbejder, for saa vidt angaar Skove, hvorefter Beretninger blev afgivne 1. Maj 1911 og 21. Oktober 1912.

Under 18. November 1912 gav Folketingsmand, Dr. phil. *P. Munch*, til hvem jeg af Over-Skyldraadet var henvist, de af mig fremsatte Forslag sin Tilslutning.

Herefter fastsatte Finansministeriet under 26. Februar 1916 følgende Regel for Vurdering af Jord i ubebygget Stand: „4. Ved Skovbrugsejendomme skal Jorden ansættes til den Værdi, som den antages at have, naar den anvendes til Skovdrift, og Værdien af den forhaandenværende Træbestand ikke medregnes“. (Det forudsættes her og i det følgende, at der hviler Fredskovsforpligtelse paa Ejendommen). Denne klare Grundregel stemmer med, hvad der er udtalt ved Prøvevurderingerne 1911—1912 og af Folketingsmand, Dr. phil. *P. Munch*. Regelen modsiges ikke af Skatteloven 7. August 1922, hvor det hedder, at „Ved Skovbrugsejendomme skal Jorden ansættes til den Værdi, som den antages at have, naar den anvendes til god Skovdrift.“, men derimod af Finansministeriets Bekendtgørelse 15. Febr. 1923, der vel siger, at „Ved Skov-

brugsejendomme skal Jorden ansættes til den Værdi, som den antages at have, naar den anvendes til god Skovdrift . . . Afgørende for Ansættelsen af Grundværdien maa være Jordens træproducerende Evne“, men derefter tilføjer, at „Grundværdien vil . . . komme til at ligge en Del under Værdien af den bevoksede Ejendom af den angivne normale Art“. Prøvevurderingerne 1911—12 viser tydeligt, at „en Del“ bør rettes til „langt“; som oftest vil Forholdet vel ligge mellem en Femtedel og en Tredjedel, medens „det er Over-Skyldraadets Opfattelse, at den Reduktion af Skovens Normalværdi, man . . . maa foretage for at komme til Grundværdien, sker Fyldest, naar Grundværdien sættes til et Beløb lig 60 pCt. af Normalværdien“. I Praksis er man ganske vist gaaet ned til c. 50 pCt., men begge Dele er, hvad enhver forstkyndig vil vide, i Strid med de faktiske Forhold og kan kun være bygget paa et Kompromis mellem modstridende Opfattelser af Begrebet Grundværdi, der fra den ene Side opfattes saaledes som ovenfor nævnt, medens man fra anden Side gør gældende, at Træernes Værdi ved normale Bevoksningsforhold hører med til Grundværdien, hvorved denne nærmer sig til at blive lig med Ejendommens Værdi i Handel og Vandel under Forudsætning af normal Skovdrift.

I Udlandet er Skovbruget mange Steder begyndt som en Fortæring af et Naturgode, der ved Samfundsforholdenes Udvikling efterhaanden har faaet Værdi, og den unge Opvækst, som afløser Naturskoven, fremkommer ofte af sig selv, uden nævneværdig Udgift til Saaning eller Plantning, Fredning eller Pleje. Medens Træerne i en saadan Skov nærmest kan lignedes ved Græsset paa en naturlig Eng eller Fiskene i en Sø, er de danske Skoves Træforraad overvejende frembragt ved Menneskenes Dyrkning, omtrent som Græsset paa en Kunsteng eller Fiskene i en Karpedam. Naturkræfterne, Vandet, Luftens og Jordens Næringsstoffer har vel hjulpet Træerne frem, ligesom de har hjulpet Græsset paa Kunstengen og Fiskene i Dammen, men saa godt som overalt har vi dog at gøre med et Produkt af menneskeligt Arbejde. Et egentligt Naturgode af Træ har vi nu kun ganske undtagelsesvis, og hvad der har været i Fortiden, er for en meget stor Del forsvundet, inden den private Ejendomsret var blevet anerkendt i Princippet, eller i hvert Fald overvejende inden den naaede at blive respekteret i Praksis.

Selv om Træforraadet er frembragt af Skovejeren og hans Hjælpere, kunde Værdien af den aarlige Hugst være væsentlig

forøget ved Samfundets Vækst, f. Ex. den stigende Købeevne og Samfærdselsmidlernes Udvikling. Dette Forhold er meget almindeligt i skovrige, træ-exporterende Lande, og undtagelsesvis træffer man ogsaa noget saadant hos os; Baneanlæg kan saaledes udjævne de lokale Prisforskelle. Men langt mere har dog Jærnbaner, Dampfærger og Havne gennemgaaende bidraget til at trykke vore hjemlige Træpriser ved at lette Tilførselen af Trævarer og Stenkul fra Udlandet. Hver ny Dampfærge, hver Bane fra en Havneby ind i Skovegnene har bragt vort Skovbrug forøget Konkurrence fra Udlandet.

Det var først og fremmest Frygten for at lide Mangel paa to vigtige Livsfornødenheder: Gavntræ og Brænde, der 1763—1824 førte til, at et dansk Skovbrug blev grundlagt. Resterne af Landets Skove var, bortset fra nogle afsides liggende Egne, gennemgaaende ødelagte i Bund og Grund, ofte fuldt saa meget Krat og Græssletter som virkelig Skov. Man havde ikke blot plyndret Skoven for det værdifulde Træ, de store og gode Individer, men ogsaa for de gode, velformede, teknisk værdifulde og hurtigt voksende Racer, der var huggede bort eller ødelagte af Vildt og Kreaturer, medens de krogede, buskede og krybende stod tilbage og gav et Afkom, der var tynget af en daarlig Slægtsarv.

For Danmarks Vedkommende maa man nøjes med at lade Skovens Grundværdi omfatte Værdien af den nøgne Jord, anvendt til Skovdrift. Medens Værdien af den forhaandenværende Træbestand ikke medregnes, omfatter Grundværdien den, i mange Tilfælde anselige, amortiserede Værdi af Hegn, Veje, Grøfter, Jordbundspleje, indarbejdet Afsætning. Ved Vurderingen tager man ikke blot Hensyn til den træproducerende Evne, der grunder sig paa Stedets Klima i Forbindelse med Jordbundens blivende fysiske og kemiske Egenskaber, men ogsaa til de større eller mindre Udgifter ved Skovdyrkningen og ved Vejanlæg, saavel som til Beliggenheden der paavirker Skovbrugets Transport og Afsætning i høj Grad, eftersom de almindelige Skovprodukter paa Fældningsstedet kun har en Værdi af 10—30 Kroner pr. Ton.

I Løbet af halvandet Aarhundrede er Danmarks Skove bragt paa Fode, og Skovarealet er udvidet stærkt, overvejende ved Anlæg paa Jorder som var øde og som Landbruget havde vrøget. Vi staar her over for Frugten af et Samarbejde mellem Ejere der har sat en Ære i at forbedre Skoven, selv om de ofte maatte give Afkald paa at have noget væsentligt Penge-Udbytte af Driften — og Forstmænd hvis bedste Glæde

det har været at lade god Ungskov afløse den daarlige Bevoksning, som Fortiden havde levnet. Samtidig hermed har Skovejerne mere end andre Jordejere fredet om Landets naturlige Skønhed, og Forstmændene har mere end nogen anden Klasse af Teknikere arbejdet paa at værne om de arvede Skønhedsværdier, frembringe nye og gøre dem alle tilgængelige for et Publikum, der ikke alt for stærkt krænker Skovbrugets Interesser eller forulemper Skovejeren. Nu truer Skattetrykket med at bryde ned, hvad fire Slægtled har bygget op, og frister Ejeren til at hugge for meget eller at forsømme Ungskovens Pleje, naar han skal skaffe sig en rimelig Indtægt, medens Skovbrugets Overskud bør komme som den logiske Konsekvens af lange Tiders omhyggelige Skovdrift.

Lovene 7. August 1922 om Beskatning til Staten af faste Ejendomme og 31. Marts 1926 om kommunale Ejendoms-skatte medfører, at Grundværdien faar en stigende Betydning for Skovbrugets Økonomi, særlig hvor Amts- og Sognekommuner vil sætte deres Grundskylds-Promille saa højt, som det kan være tilladt. Under disse Forhold er det da skæbnesvangert for Skovbruget, at dets Grundværdi er dobbelt saa høj som den burde være.

Ved al Vurdering til Ejendomsskyld paavirkes Værdien af de Baand og Byrder, der hviler paa Ejendommen. Som bekendt forlanger Staten i Kraft af Forordningen 27. September 1805, at Ejeren skal (§ 15) „vedligeholde og frede sin Skov“. For alle Skovejendomme, ifølge Højesteretsdom endog for nylig anlagte Plantager, gælder det, at (fra 1805) „maa ingen, som herefter ved Køb bliver Ejer af en Skov, . . . i de første 10 Aar efter Købet i denne Skov hugge noget til andet Brug, end til hans egen og hans Godsnes Fornødenhed, med mindre han forud for Vort Rentekammer [nu Landbrugsministeriet] har bevist, at Hugsten ej er Skoven til Skade, og han dertil har erholdt dets Tilladelse“; samtidig ophæves „de ved Skovforordningen af 26de Januarii 1733, §§ 34 og 38, for Selvejere og ukomplette Sædegaardsejere bestemte Indskrænkninger, i Henseende til Hugst til Salg i deres Skove“ (§ 20). Følgende Lovbud gælder for al „Fredskov“: „Befindes nogen Skovejer ikke at have holdt de Skovstrækninger i tilbørlig Fred, som han . . . til ung Skovs Opelskning skal frede, eller han forhugger samme saaledes, at ung Skov deri ved naturlig Besaaning af de tilbageblivende Træers Frø ikke kan opelskes, bør han . . . betale . . . Mulkt“ (§ 19).

Det hedder i Forordningens Indledning, at „Skovene be-

tydeligen aftage der, hvor Fælledskab i samme findes“, og at „de gældende Anordninger paa endel Steder her i Riget ikke længere ere tilstrækkelige til at afholde Skovejere fra at ødelægge deres Skove, især efterat Skovenes Borthugning i de senere Tider er begyndt at blive en Hoved-Spekulation ved Jordegodsers Køb“.

Eftertiden har draget vidtgaaende Slutninger af disse Indledningsord. „Skovejere“ „paa endel Steder“ er blevet til „Skovejerne“ i Almindelighed; i Ordene at „Skovenes Borthugning i de senere Tider er begyndt at blive en Hoved-Spekulation ved Jordegodsers Køb“, har man set en almindelig Sigtelse ogsaa mod det store Flertal af Skovejere, som sad paa deres Fædres Jord og værnede om deres Skove¹). Sætningen „hvor Fælledskab i samme findes“ er opfattet, som om den (endnu 1805) gjaldt for „den største Del af Landets Skove“²).

Sandheden er, at den overvejende Del af Øernes og mange af Øst- og Midtjyllands private Skove var udskiftede før 1805. Hos mange Skovejere var der stor Kærlighed til Skoven og Interesse for dens Bevarelse; man mærker i 1805 en vis Opposition mod de vidtgaaende Krav paa Vederlag for Græsningsretten, som førte til en stor Skovrydning, og der blev anlagt betydelige Skovstrækninger paa Jorder, som var øde eller var saa magre, at de ikke duede til Agerbrug.

Tidens ypperste Jurist, *Ørsted*, hos hvem en opmærksom Læser kan spore nogen Betænkelighed ved Skovforordningens Indgreb i Ejendomsretten, siger, at selv i Krigsaarene forsøgte nogle Ejere at sælge „tildels endog . . . det der selv for Skovenes Skyld burde have været borthugget“, og samtidig vidner de store Gaver af Træ til Søværnet, der 1807—08 kom fra Rigets forskellige Egne, om, at hint Slægtled af Skovejere havde baade Samfundsfølelse, Uegennyttighed og Offervillighed. Den kyndige og samvittighedsfulde *Mandix* bruger det maadeholdne Udtryk, at „Spekulationer paa øjeblikkelig Fordels Erhvervelse ved Skovens Borthuggelse . . . ikke sjælden have fundet Sted“. *Begtrup* siger, at mange Skove blev behandlet skaansomt, og at nogle Ejere huggede for lidt; de Klager over Forhugning, som han fremfører, stammer først og fremmest fra de tidligere jyske Rytter-

¹) Se f. Eks. *Vinding Kruse*: Naturfredningsforslaget og Skovene (Fra Skoven og Træmarkedet 1925, S. 228).

²) *L. C. Borup*: Den danske Landboret, 2den Udg., 1880.

godser, som Staten havde solgt. Over for de nye Ejere havde Regeringen her en dobbelt Stilling: Som Repræsentant for Statsmagten skulde den skride ind mod dem, der overtraadte Skovforordningen af 26de Januar 1733; som Kreditor maatte den vel passe paa, at Ejendommen ikke blev forringet alt for stærkt, men samtidig maatte den vogte sig for at byde Ejeren saa haarde Kaar, at han ikke kunde blive ved Gaarden. Dette sidste Hensyn traadte stærkt i Forgrunden, og Rentekammeret saa igennem Fingre med de ulovlige Hugster.

Med Urette har man opfattet Forordningens Paalæg i § 15 om, at Ejeren skal „vedligeholde og frede sin Skov“, som en „Fredning“ af Skovens Træmasse. Rent bortset fra, at vore Skoves Træforraad for 120 Aar siden gennemgaaende kun var ringe og ofte er forøget stærkt (undertiden fordoblet) ved Opsparing, ligger en saadan Overformynder-Virksomhed i Fredstid uden for, hvad Statsmagten paatager sig, naar Talen er om fuldmyndige Borgeres private Økonomi. Ordet „frede“ forklares i § 15 som sigtende til Indhegning og Ophør af Høslæt og Græsning; Betydningen af Ordet „vedligeholde“ ses i § 18, som paabyder, at „de i Fred tagne Skove, saavidt deri ikke ved naturlig Besaaning frembringes ung Skov, af Ejerne besaas eller beplantes saaledes at Skovens Vedligeholdelse derved virkeligen opnaas“. Ung Skov skal afløse den gamle, saaledes at der er et evigt levende Træsamfund, hvad man i vore Dage kan kalde Dækningsskov (Dauerwald); ellers gaar Skoven til Grunde. Men der findes intet Lovbud, hvorefter „Ejeren, ud over Aarets normale Hugst (der som Regel vil svare til Skovens naturlige aarlige Tilvækst) vil være uberegtiget til at tilegne sig nogen Del af Skovens fremtidige normale Afgrøder“¹⁾. Kontrol med et saadant Lovbud vilde blive lige saa byrdefuld for Staten som skadelig for Skovbruget, og det kan være fuldkommen rigtigt at hugge langt mere eller langt mindre end den „naturlige aarlige Tilvækst“.

Den ovenfor citerede Passus af § 19 indeholder et Forbud mod at forhugge Skoven saaledes, at den ikke kan forynge sig naturligt, men intet Paabud om at bevare den gamle Løvskov. Mangfoldige Steder i Danmark var Skoven ude af Stand til at forynge sig selv; mangfoldige Steder i Udlandet omdannes Løvskoven naturligt, uden Menneskets Indgriben, til Naaleskov, og 1804 havde Statsmagten fordelt de nordsjæl-

¹⁾ S. Berthelsen: Vore Skoves Vurdering og Beskatning (Nationaløk. Tskr. 1926).

landske kongelige Skoves Haardbundsareal, der jo alt havde baaret Løvtræ, ligeligt til Naaletræ, Bøg og Eg.

§ 20 indeholder ikke noget Forbud mod at hugge til Salg og siger ikke, at Udvisningen skal foretages af Statens Tilsynsførende, men giver kun Regeringen Myndighed til at kræve en passende, efter Tidens Forhold lempet, Sikkerhed for, at „Hugsten ej er Skoven til Skade“. Hvor Forordningen har et „med mindre“, sætter Fortolkningen Punktum og tilføjer, at „Fra dette Bud kan der imidlertid uden Vanskelighed erholdes Dispensation, men dog kun paa Betingelse, at Træernes Udvisning sker ved en . . . dertil beskikket Forstembedsmand“¹⁾. —

Det anbefales, til Sammenligning, at overføre denne Læsemaade paa Straffelovens § 1, hvorved Ordene „Ingen kan straffes efter denne Lov, medmindre han . . .“ omformes saaledes: „Ingen kan straffes efter denne Lov. Fra dette Bud kan der imidlertid uden Vanskelighed erholdes Dispensation, men dog kun paa Betingelse, at . . .“. — Herefter kan man passende give sig til at læse Forordningen af 1805 uden forudfattede Meninger.

Opmærksomheden maa henledes paa, at den efter Indenrigsministeriets Foranstaltning udgivne Lovsamling har forvansket Ordene i Fdgn. 1805 § 20: „i Henseende til Hugst til Salg“, saaledes at der staar: „i Henseende til Hugst og Salg“. Fejlen findes ikke blot i 1ste Udgave (1864), men ogsaa i 2den Udgave (1882) hvor der yderligere er tilkommet en Fejl ved Udeladelse af et Komma i Paragrafens sidste Punktum.

I mange af de Skove, der var indfredede kort efter 1792, stod, fra Oldenaaret 1794, en frodig Opvækst, som trængte til, at der blev lysnet i Storskoven. Nu kom det store Oldenaar 1804, og samtidig en voldsom Prisstigning, paa Træ saavel som paa Ejendomme, hvilket opmuntrede til Hugst, ogsaa i Egne hvor man før ikke havde kunnet sælge Brænde. Men mange Ejere regnede endnu Hjemmeforbruget som det alt overvejende; selv Grev *Frijs*, Landets største Skovejer, siger 1806, at „tværtimod at være ansete som en Handels-Artikel, saa ere disse Skove blevne anvendte til Gaardenes og Godsernes Fornødenhed, og næppe videre til Salg end Skovbetjentenes Lønninger kunne opløbe“. — Nu, 120 Aar senere, bliver 95 pCt. af Skovbrugets Hugst solgt; Naturaløkonomiens Tid er til Ende; men i 1805 var Salget det underordnede,

¹⁾ L. C. Borup: Den danske Landboret, 2den Udg., 1880.

paa hvilket man saa med Mistænksomhed, særlig naar Talen var om nylig købte Ejendomme.

I Foraaret og Forsommeren 1805 er det gaaet langsomt med Udtørringen af det opskovede Brænde: Efter en usædvanlig streng Vinter, 3° C under Normalen, var Maanederne April—Juli meget kolde, gennemsnitlig 1°·9 (Juni endog 3°·5) under Normalen. Høsten kom meget sent. I Begyndelsen af August Maaned, paa den Tid da Kronprinsen rejste til Hertugdømmerne, har man mellem Høhøst og Kornhøst, nu da Vejret og Vejene omsider blev bedre, været optagen af at køre Brænde til Havne og Ladepladser, hvor der har været store Oplag, som man har skyndt sig at indskibe før Høst; formodentlig har man ogsaa været optagen af at indskibe halvtørre Egekævlér og tilhugget Skibstømmer.

Kronprinsen, Landets virkelige Overhoved, kan da let have faaet Indtrykket af, at der i den kommende Vinter var en overhængende Fare for Landets Skove, saavel som for Hovedstadens Brændeforsyning i de følgende Aar, og lige saa meget maatte det ængste ham at tænke paa vort svindende Forraad af Egetræ til Søværnet, Handelsflaaden, Husbygning og Havnebygning; 1804 havde *Reventlow* meddelt ham, at „i den nærværende Periode er det umuligt at Skovene [i Nordsjælland] kunne afgive betydeligt Skibstømmer, da de fleste Træer ere mishandlede eller forældede“.

Forordningens 2det Kapitel, Om Skovenes Vedligeholdelse og Fredning, er fremkommet under et stærkt Tryk fra Kronprins *Frederik* og bærer Præg af at være et Hastværksarbejde, tillige en Lejlighedslov som er rettet mod visse bestemte Misbrug, der „i de senere Tider“ havde begyndt at tage Overhaand. Til 1ste Kapitel, som fortrinsvis omhandler Udskiftningen, fandtes der omfattende 10 Aar gamle Forarbejder, hvilke man dog kun delvis naaede at benytte. Hastværket var saa stort, at man ikke kunde korrespondere med Kancelliet om Forordningens Redaktion, men maatte indskrænke sig til en mundtlig Forhandling med nogle af dets Medlemmer. Til Statsraads-Mødet forelaa Udkastet ikke som Korrektur, men kun haandskrevet; en Følge heraf var, at den underskrevne Forordning ikke straks kunde udsendes, men først omkring 1ste November blev tinglæst, hvilket har givet Anledning til et Sagn, der er blottet for Sandhed, om at en Amtmand holdt Forordningen hemmelig i 3 Uger, saa at et Interessentskab, af hvilket han var Medlem, kunde benytte Tiden til at omhugge Skoven for Fode.

Formelle Fejl og Mangler er der nok af i Forordningen, lige fra det morsomme Udtryk i § 20: „ukomplette Sædegaardsejere“, hvor Rentekammerets Relation har den rigtige Form: „ukomplette Sædegaardes Ejere“, der genfindes i *Schous* Forordninger, — til Anbringelsen af Ordet „Overskov“ i Begyndelsen af § 14 der har voldet Juristerne meget Hovedbrud, naar de søgte efter Meningen. Der er ingen Mening. I et tidligere Udkast staar her „Skov“, hvilket passer godt med de efterfølgende Paragrafer, og „Overskov“ er, formentlig ved en ren Skrivefejl, sivet over fra 1ste Kapitel, hvor det hører hjemme¹⁾. — Men samtidig er Forordningen paa mange Punkter præget af *Reventlows* overlegne Indsigt og praktiske Erfaring, saaledes at den har kunnet gøre megen Gavn og opnaa en høj Levealder.

Desværre naaede *Reventlow* ikke at gennemføre et Tillæg til Forordningen af 1805, som han havde udarbejdet, og som vel i 1814 fik kongelig Underskrift, men aldrig Lovskraft.

Naar man læser vor mosgroede Skovforordning paa rette Maade, efter at have fjernet Misforstaaelserne, saa Skriften staar klart, vil man se, at den anerkender Skovejerens Ejendomsret, og at den ikke lægger urimelige Baand paa den rationelle Skovdrift, men ganske vist, i Samfundets Interesse, paa nogle Punkter indsnævrer hans frie Raadighed, først og fremmest ved at kræve Skovgrunden anvendt til Skovdrift. Ejeren bør derfor have et rimeligt Vederlag i Form af Skattelettelser.

Lad os standse her og kaste et Blik paa de Skatter, der nu for Tiden tynger vort Skovbrug. Som Eksempel tages Middeltal for Aaret 19²⁶/₂₇ fra 4 middelstore veldrevne Skovejendomme i forskellige Egne af de danske Øer, med et samlet Areal 2937 ha, hvoraf 2839 hører ind under den egentlige Skovdrift, og 2621 ha er træbevokset. Alle fire Skovdistrikter har en forstkyndig Bestyrelse, og de har længe været i ordnet Drift, saaledes at her findes Grundlaget for et højt Udbytte: værdifuld ung og midaldrende Skov, en anelig Træmasse, en organiseret Afsætning, gode Veje, Hegn og Grøfter. Aarets Hugst, 9.1 Kubikmeter pr. ha træbevokset Areal, vidner om, at Skovens produktive Evne bliver fuldt udnyttet. Driften er sikkert mere end „almindelig god“.

¹⁾ Allerede for 41 Aar siden har jeg i Tidsskrift for Skovbrug Bd. X gjort opmærksom paa dette Forhold og paa andre formelle Mangler ved Fdgn. 1805.

Vurderingen til Ejendomsskyld er 1251 Kr. pr. ha Totalareal og 1189 Kr. pr. ha Skovareal. For Vurderingen til Grundskyld er de tilsvarende Tal 672 og 656 Kr.

Skatter og Byrder i de tre sidste Regnskabsaar har været:

	Kr. pr. ha Totalareal		
	19 ²⁶ / ₂₇	19 ²⁵ / ₂₆	19 ²⁴ / ₂₅
Ejendomsskyld til Staten.....	0.56	0.64	0.81
Grundskyld - —	0.87	0.89	0.76
Jernbaneskyld - —	0.20	0.21	0.21
Amtsskatter.....	8.54	7.93	6.48
Sogneskatter.....	10.73	9.47	9.64
	20.90	19.14	17.90
Auktionsgebyrer.....	1.51	1.81	2.67
Lovpligtige Forsikringer.....	0.97	0.86	1.00
Andre Byrder.....	0.52	0.61	0.64
Sum	23.90	22.42	22.21

Et af Skovdistrikterne havde intet Auktionssalg, men i mange Egne af Landet kræver Skovbrugets Kundekreds, at denne Salgsform opretholdes Side om Side med de andre Former: Takstsalg og Salg underhaanden. Gennemsnitlig har man i Afgift betalt 3¹/₂ pCt. af Auktionssalget, altsaa en meget anselig Skat paa Bruttoudbyttet. „Andre Byrder“ er Vederlag for Snekastning, Bidrag til Diger, Vandløb og Tiendeafløsning.

Tages alle Skatter og Byrder, som hviler paa Ejendommen og dens Brug under eet, faar man i 19²⁶/₂₇ en Sum af 23.9 Kr. eller 1.9 pCt. af Ejendomsskyldsværdien. Samtidig er det regnskabsmæssige Nettoudbytte 44.7 Kr. pr. ha eller 3.6 pCt. af Værdien. Medens Skattebyrden i de tre Aar er vokset fra 22.2 til 23.9 Kr., er Nettoudbyttet gaaet ned fra 113.9 Kr. i 19²⁴/₂₅ og 63.6 Kr. i 19²⁵/₂₆ til 44.7 Kr. i 19²⁶/₂₇, altsaa fra 9.1 pCt. og 5.1 pCt. til 3.6 pCt., uagtet Hugsten er steget fra 8.5 m³ i 19²⁴/₂₅ og 8.1 m³ i 19²⁵/₂₆ til 9.1 m³ i 19²⁶/₂₇. Endnu langt værre vil Forholdene blive i Regnskabsaaret 19²⁷/₂₈, hvor Træpriserne gennemgaaende ligger 15—20 pCt. lavere end i 19²⁶/₂₇.

Ved Aar 1900 var Skatter og Byrder for Skovbrug af lignende, dog vist gennemsnitlig noget ringere, Kvalitet c. 3.6 Kr.; 1905 c. 4.2 Kr.; 1910 c. 5.0 Kr. pr. ha, og Skovbrugets Nettoudbytte var dengang vistnok større end i 19²⁶/₂₇.

Paa Grundlag af Middeltal fra det foreliggende Materiale kan vi konstruere os en Gennemsnits-Skovejer og undersøge

hans Kaar, idet vi gaar ud fra, at han ikke har anden Ejendom end Skoven¹⁾).

Arealet, 734 ha, antages at nødvendiggøre og at kunne bære en fagkyndig Bestyrelse, og dets Størrelse svarer til den Klasse af Skovbrug, som Samfundet gennem Lenslovens § 5 søger bevaret. Værdien er c. 920 000 Kr.; selv om Ejendommen maatte være gældfri, hører Ejeren dog ikke til Millionærernes ildesete Klasse. I 19²⁶/₂₇ er hans Nettoudbytte 33 000 Kr., altsaa betydelig mindre end Sparekasserente af Ejendommens Værdi. Til Staten skal han 19²⁶/₂₇ svare en Formueskat paa 9505 Kr. og en Indkomstskat paa 7082 Kr. (beregnet af Indtægten for Skovens Regnskabsaar 19²⁴/₂₅, der var c. 84 000 Kr. og hvortil svarer en skattepligtig Indtægt af 64 000 Kr.). Hans personlige kommunale Skat kan vel være c. 1600 Kr. Herefter bliver der til Rest c. 14 500 Kr. I det foregaaende Aar har han efter en tilsvarende Beregning haft c. 28 400 Kr. at leve af. I 19²⁷/₂₈ er Træpriserne faldet c. 15—20 pCt., medens Nedgangen i Skatter og Arbejdsløn er c. 4 pCt.; der bliver da en Nedgang i Nettoindtægten paa c. 15 000 Kr., saaledes at Ejeren af 920 000 Kr. kun har til eget Brug 5300 Kr., naar han har betalt Indkomstskat, Formueskat og den personlige Skat. For 19²⁸/₂₉ stilles han noget gunstigere, som Følge af Skatteloven 22. Decbr. 1927, der kan nedsætte hans Skat med indtil c. 5700 Kr., hvorefter, naar Forholdene i øvrigt er uforandrede, haves en Rest til Ejeren af 11 000 Kr., altsaa 1.2 pCt. af Formuen.

Lad os nu tænke os, at Ejeren, som har købt Ejendommen for nogle Aar siden, da Priserne var højere, ikke er gældfri, men sidder med en Prioritetsgæld paa 500 000 Kr., hvoraf han maa svare 5 pCt. i Rente. Ved en Række Beregninger, svarende til de ovenstaaende, faar man da følgende Rest, efter at han har betalt Skatter og Renter:

I Aaret	19 ²⁵ / ₂₆	19 ²⁶ / ₂₇	19 ²⁷ / ₂₈	19 ²⁸ / ₂₉
	+ 14 000	0	÷ 11 400	÷ 9600 Kr.

Trods den nye Skattelov har han endnu i det kommende Aar et Underskud, der er saa stort, at han fristes til at gøre Skridt, hvis Virkning i Fremtiden er lige saa skadelig for ham selv som for Skoven.

¹⁾ Forstkandidat A. Qvist, tidligere Skovrider og Godsforsvalter, har ydet mig en værdifuld Hjælp ved de efterfølgende Beregninger.

Tænker man sig derimod, at den gældfri Ejer ikke har prioriteret Skoven, men har solgt den for 920 000 Kr. og købt sikre Værdipapirer for hele Beløbet, vil han derved, uden noget andet Arbejde end Kuponklipping, kunne have en fast årlig Indtægt paa 50 000 Kr. Hertil svarer, naar Skatterne er betalt, i 19⁸⁶/₂₇ en Rest paa c. 36 300 Kr., som han har at leve af, og i 19²⁸/₂₉ vil han endog have c. 38 500 Kr., altsaa et Overskud der er 6—7 Gange saa stort som det, han samtidig vilde have haft, naar han havde beholdt Ejendommen.

Ved hans Død vil Formuen sandsynligvis blive delt mellem flere Arvinger, og i hvert Fald vil den gennem Arveafgiften blive formindsket væsentligt. Men saadanne Delinger og Reduktioner lader sig langt lettere gennemføre, naar Formuen bestaar af Værdipapirer, end naar den er bunden i en Skovejendom, som ikke godt taaler at prioriteres stærkt og ofte vanskelig lader sig udstykke, selv bortset fra at Udstykningsfriheden er stærkt begrænset.

Den nuværende Beskatning driver Kapitalerne bort fra Skovbruget. Samtidig opfordrer den til Salg af Skovejendomme, men mod en saadan Bevægelse rejser sig truende Skovforordningens § 20, som efter den nugældende Fortolkning virker værdiforringende og frister til usund Spekulation.

Efter et Tilbageblik paa Fortiden og et Indblik i Nutiden bør vi fæste Blikket paa Fremtiden. Lad os prøve, om de Grundtanker, der var ledende i 1688 og 1804, kan iføres vor Tids Klædedragt. Vi maa da, nu som forhen, have to Klædninger: vi maa skille Træerne fra Skovgrunden og skyldsætte dem hver for sig; og Klædningerne maa ikke indføres færdigsyede fra Udlandet, men være syet efter Maal og af hjemmegjort Stof.

8. Maj 1804 indstiller Rentekammeret til Resolution, at „Skovgrunden (men uden Hensigt til den derpaa staaende Skov) . . . ansættes til Hartkorn, dog at Skovgrunden skyldsættes som udyrket Jord.“ Dette kan nu gennemføres paa følgende Maade:

1. Skovgrunden vurderes til, hvad en forstandig tilgrænsende Skovejer vil give for den nøgne Jord, naar Sælgeren forbeholder sig Indtægten af Træerne, saaledes at disse hugges efter Køberens Udvisning, med Henblik paa deres Medvirkning ved Skovens Forryngelse. Sælgeren beholder altsaa Træernes „Skovningsværdi“, medens Køberen faar deres „Dyrkningsværdi“. En saadan Grundværdi vil antagelig for middelgod Skov ligge

omkring 200 Kr. pr. Hektar, med Udsving op til 300 og helt ned til 0. Hvad der maatte ligge under denne Grænse, bør vistnok søges frigjort til anden Brug eller til Ødemark, idet Landbrugsministeriet bør kunne fritage Arealet for Fredskovspligten, hvor Naturforholdene eller Skovens ringe Størrelse gør Opretholdelsen af Skovdrift særlig byrdefuld for Ejeren.

2. Den Værdi, som stammer fra Indtægten ved Skovens normale Hugst, skal ikke skyldsættes, men der lægges en maadeholden Skat paa det Udbytte, som Ejeren — af Penge-trang eller for at drage Fordel af særlige Konjunkturer — hugger ud over Normen, altsaa svarende til Udbyttet af Olden i 1688 og til den Overskudshugst man i 1804 tænkte sig solgt til Byerne eller til Udlandet.

3. Hvad der skal være Norm for Skovens Hugst, fast-sættes uden nævneværdig Udgift for Statskassen paa følgende Maade:

4. Enhver Skovejer, hvis træbevoksede Fredskovsareal er over 10 Hektar, kan indsende til Landbrugsministeriet:

- a. Et Kort, som viser Skovejendommens Beliggenhed.
- b. En kortfattet Beskrivelse af Skoven.
- c. En tilnærmelsesvis nøjagtig Opgivelse af det træbevoksede Areal og den Træmasse, der staar paa Roden, særskilt for hver Skov, paa Grundlag af en Træmaaling der er højst 10 Aar gammel, og en Bogføring over den aarlige Hugst.
- d. Oplysning om den forventede Størrelse af Hugsten, udtrykt i Kubikmeter, for den nærmest kommende Periode af indtil 15 Aar.
- e. Attest fra en af Landbrugsministeriet autoriseret Forstmand for, at de ovennævnte Oplysninger stemmer med Virkeligheden, og at den forventede Hugst ikke strider mod Hensynet til Lovens Bestemmelser om Skovens Vedligeholdelse.

Til den under a.—d. omhandlede Beskrivelse knyttes en Bogføring, som viser, hvor mange Kubikmeter der aarlig hugges i hver Skov.

Den under e. nævnte Autorisation meddeles indtil 12 ansete og erfarne Skovbestyrere, af hvilke mindst en Trediedel skal have Bopæl i Jylland, og mindst en Trediedel paa Øerne. Autorisationen gælder for 10 Aar, men kan fornyes.

5. I en Fredskov, for hvilken der foreligger Beskrivelse og Bogføring, som ovenfor nævnt, maa Ejeren de første 10

Aar efter Købet ikke noget enkelt Aar hugge mere end 7 pCt. af den efter Nr. 4 opgivne staaende Træmasse, og den opsummerede Hugst for de Aar, der er hengaaet, siden Beskrivelsen blev udarbejdet, maa højst udgøre saa stor en Del af Periodens normale Udbytte (Nr. 4 d), som svarer til Antallet af de efter Købet forløbne Aar. Efter Ansøgning kan Landbrugsministeriet give Ret til yderligere Hugst.

6. Paa disse Vilkaar kan Ejeren af en Fredskov frit bestemme, hvor meget han vil hugge, saavel i det enkelte Aar som inden for længere Tidsrum, og hvorledes han vil fordele Hugsten over Arealet. Men hvis han hugger mere, end hvad der efter det forløbne Antal Aar af Perioden normalt er til Raadighed, skal han give Skovtilsynet Meddelelse derom og svarer da Skat af denne Overskudshugst, hvis Værdi beregnes paa Grundlag af Aarets Middelpris.

Et Talexempel vil vise Anvendelsen af disse Regler.

Skovens træbevoksede Areal er 200 ha, og i Efteraaret 1924 er dens Træmasse udmaalt til 50 000 m³, altsaa gennemsnitlig 250 m³ pr. ha. Skovbeskrivelsen, som er attesteret af en anset og erfaren Forstmand, siger, at der i de 15 Aar 1924—1938 forventes at kunne hugges 24 000 m³, altsaa gennemsnitlig 1600 m³ om Aaret (8 m³ pr. ha, 3.2 pCt. af den staaende Træmasse).

Paa Grund af de lave Priser har Ejeren imidlertid i de 4 Aar 1924—27 ikke hugget 6400 m³, men kun 5600, og til Rest haves da for de 11 Aar $24\,000 \div 5600 = 18\,400$ m³. Ejeren kan nu, uden at gøre Anmeldelse, i 1928 hugge $1600 + 800 = 2400$ m³, d. v. s. 12 m³ pr. ha, 4.8 pCt. af Massen. Kun hvis han ikke vil nøjes hermed, men, f. Eks. paa Grund af en pludselig Stigning af Brændepriserne og et Havneanlæg i Nærheden, hugger 3000 m³ (15 m³ pr. ha, 6 pCt. af Massen), maa han melde det og betale Skat af et Udbytte, som svarer til Værdien af de 600 m³, beregnet efter en Middelpris.

Hvis der, modsat, i 1924—27 er hugget 8000 m³ (10 m³ pr. ha om Aaret, 4 pCt. af den staaende Træmasse) kan Ejeren i 1928 intet hugge uden at gøre Anmeldelse, og maa svare Skat af hele Aarets Hugst.

Aarets Middelpris kan maaske fastsættes for større Dele af Landet efter en Slags Kapitelstakst.

7. Skovauktioner sportuleres som frivillige Auktioner over Handelsvarer.

8. Den særlige Skattefrihed for Hedeplantager udvides til at gælde for alle nye selvstændige Skovplanlæg paa Jord, som

er for mager til Landbrug, f. Eks. under Takst 5 eller maaske Takst 3. — Midlertidig Skattefrihed for nye Skovanlæg kendes her i Landet allerede fra Forordningen af 13. Oktober 1696.

9. Paaligning af Ejendomsskyld bortfalder, hvor den ovenfor omtalte Ordning er indført; men hvor den ikke findes, maa Ejeren paa sædvanlig Vis betale Ejendomsskyld. Skovejeren kan frit vælge, hvilken af de to Beskatningsformer han vil foretrække.

Hvis den her antydede Ordning bliver almindelig, vil Skovbruget ikke blot have opnaaet en Skattelettelse, paa hvilken det har et retfærdigt Krav, men ogsaa en ligelig Fordeling af Skattebyrden og en Fritagelse for Skat paa Dygtigheden.

Meget ønskeligt var det at opnaa en Præmie for Spar-sommeligheden gennem Skattelettelser for Skovbrugets Reservefond, hvorved man vilde medvirke til Dannelsen af Forst-Reserver efter schweizisk Mønster¹⁾. Allerede 1806 blev denne Tanke fremsat i Schweiz, og ved Udgangen af 1923 havde Landet 5¹/₂ Million Frank „Forstreserven“ for Statsskovene, 18¹/₂ Million for Kommune- og Korporationsskove; i de berniske Statsskove 114 og i de Kanton Zürich tilhørende Statsskove endog 282 Fr. pr. Hektar. I det lille, skovrige Kanton Solothurn, som er noget større end Falster, men langt mindre end Lolland, har Kommune- og Korporationsskovene en Forstreserve paa over 5 Millioner Frank. De Aar, som fulgte efter 1806, har ikke tilladt nogen Fremkomst af Reservefonds i vort Skovbrug; først langt senere har denne gavnlige Indretning fundet nogen Udbredelse hos os, dog ingenlunde saa meget som den burde.

De Forslag, her er fremsat, vil ikke lægge nye Baand paa Skovejeren, men tværtimod stoppe den Kilde til Usikkerhed og Vilkaarlighed, som udspringer af det nuværende administrative System for Statstilsyn, og som hindrer en sund Prisdannelse for Skovejendomme, hvor humant og hensynsfuldt Tilsynet end bliver udøvet. Gennemførelsen af de fremsatte Forslag vil virke som en Præmie paa rationelt Skovbrug, paa en Hugst der tager Hensyn til Konjunkturerne, samtidig med at den fremmer Skovens Tilvækst; for Nutidens regelmæssige Skove kan det være lige saa skæbnesvangert, at Hugsten forsømmes, som at den overdrives, og ganske

¹⁾ *Ph. Flury*: Die forstlichen Verhältnisse der Schweiz, 2te Aufl. 1925.

særlig gælder dette for vore opvoksende Naaleskove. Uden Udgift for Samfundet vil Offentligheden faa et værdifuldt Kendskab, som nu delvis savnes, til Størrelsen af Landets Træforraad og den aarlige Produktion. I en ny Skovlov¹⁾ vil der være Plads for Bestemmelser som de ovenfor under Nr. 4—6 opførte.

Gennem 122 Aar har vort Skovbrug været iført det Klædebon, som blev skaaret i 1805. Det passede alt i alt godt dengang, selv om Snittet ikke var juridisk fuldkomment, og det var af solidt hjemmegjort Stof, men nu er det slidt og lappet og hullet; et af de vigtigste Stykker, det der bærer Nummer 20, er endog vendt, saa vi kun ser Vranken.

Skovbruget er vokset i Højde og Omfang; det trænger til en ny Klædning, som passer til vor Tid og vore Forhold. Lad os da skabe et nyt Værn for vore Skove, men samtidig et Værn for det dygtige, fremadstræbende Skovbrug, der ønsker at virke efter sin Natur, til Gavn for Samfundet saavel som for den enkelte Skovejer.

Mere end et Klædebon kan selv den bedste Lov ikke blive. Livet maa komme indefra, fra Skovenes Ejere og Bestyrere saavel som fra dem der kan regnes for at tjene Skovbruget, selv om de staar uden for den praktiske Skovdrift. Det maa være en saadan udenforstaaende tilladt at advare Skattemyndighederne mod at lægge tungere Byrde paa vort Skovbrug, end dette kan bære.

¹⁾ Jfr. Forfatterens Minoritetsforslag, der er fremsat i Skovlovs-Kommissionens Betænkning.

BIDRAG TIL LIBERALISMENS HISTORIE (Kvantitetsteorien omkring 1. Halvdel af 18. Aarh.).

Foredrag i Socialøkonomisk Samfund den 1. Marts 1928.

Af Joseph Davidsohn.

De Forskere og Skribenter, der i det 18. Aarh. førte an i Kampen mod en hævdvunden økonomisk Politik, havde paa-taget sig en saare vanskelig Opgave. Hvad den sunde Men-neskeforstand lærte, og Erfaringen til Overmaal bekræftede: at uden Penge kommer man ingen Vegne, og med Penge kan man faa og gøre omtrent hvad man vil — det skulde de faa Folk til at forstaa, var Indbildning og Selvbedrag. Thi saa længe Maalet var Penge — Penge ind i Landet, Penge til Staten, til Fyrsten, til Folket, til hver især: man sondrede ikke saa nøje — saa længe var den merkantilistiske Politik den givne Vej. Kunde man faa Folk til at forstaa, at Penge ikke i og for sig var Maalet, saa var de maaske til at faa i Tale, saa kunde man maaske vinde frem.

Partiet var ulige, og helt er Sejren vistnok aldrig blevet vundet. Vi har alle Merkantilismen i Blødet. At det til syvende og sidst er Penge, det kommer an paa — for Landet som for hver enkelt — det er ikke til at komme bort fra. Og næppe holder Rigdommen op med at flyde saa villigt, som den skal og bør, før vi klynger os til Haabet og Troen paa de gamle prøvede Midler fra det merkantilistiske Apotek. — Men foreløbig sejrede den nye Lære, og det er Hensigten her at forfølge hvorledes.

En Forbundsfælle havde den liberale Lære i Tidsaanden: dels det 16., 17. og 18. Aarhundredes Tillid til, at der fandtes én rigtig, med Menneskets givne Natur og Konstitution stem-mende Løsning paa alle Problemer: en naturlig — eller som det ogsaa hed: en fornuftig Moral, en fornuftig, naturlig Religion, en naturlig Stats- og Retsordning, — og hvorfor saa ikke ogsaa en fornuftig, naturlig Økonomi? Og dernæst

en for det 18. Aarh. særlig, ogsaa politisk orienteret Oppositionstrang, rettet mod alt overleveret i Samfund og Stat. Mere og mere vænnede man sig til at sætte det naturlige og fornuftige op som Modstykke til det hævdvundne, traditionelle — som var irrationelt: aldrig passede til Samtidens, men kun til en forlængst afdød Fortids Krav. Som Goethe — mere Barn af det 18. Aarhundrede, end man vil være ved — i udødelige Vers lader den forklædte Mefisto sige (først i 70'erne):

Es erben sich Gesetz' und Rechte
Wie eine ew'ge Krankheit fort,
Sie schleppen von Geschlecht sich zum Geschlechte
Und rücken sacht von Ort zu Ort.
Vernunft wird Unsinn, Wohltat Plage;
Weh dir, dass du ein Enkel bist!
Vom Rechte, das mit uns geboren ist,
Von dem ist leider! nie die Frage.

Det blev et Plus for enhver Lære at være oppositionel og liberal, i sig selv eller i sine Konsekvenser.

Paa økonomisk Omraade pressede den frembrydende Kapitalisme haardt mod alle Vedtægter, der hindrede dens Udfoldelse. Den merkantilistiske Industri- og Handelspolitik, kan ses som et storstilet Forsøg paa at udholde dette Pres, at dæmme og lede den frembrusende Stormflod af økonomisk Liv og Aktivitet ind i de gamle overleverede Rammer fra det middelalderlige Samfund. Det Skæringspunkt, hvor gammelt og nyt en Tid lang syntes at kunne mødes, var Pengene. Penge blev Løsenet i merkantilistisk Politik. Mod Pengene som det endelige Maal for den økonomiske Virksomhed maatte Kritiken sætte ind. Og: det store Vaaben i Kampen mod Troen paa Pengene og den Politik, der havde Pengene til endeligt Maal, var Kvantitetsteorien, — den Lære, skarpt udtrykt, at Pengenes Mængde er ligegyldig, da deres Værdi aftager i samme Maal, som deres Mængde vokser. Eller om man vil: dobbelt saa meget Sølv eller Guld betyder ikke dobbelt saa stor Rigdom, men ganske den samme Rigdom, kun med den Forøgelse, som Guldet som Vare betragtet medfører. En skarpt betonet Sondring mellem Guldets Funktion som Penge og dets Karakter af Vare som andre Varer, det er det penge-teoretiske Udgangspunkt for den nye Lære og den nye Politik. Det er den økonomiske Trosartikel, man maa annamme, for at høre til paa den liberale Side. — Hvad jeg vil søge at ridse op, er derfor nærmere bestemt: nogle Hovedtræk af Kvantitetsteoriens tidlige Historie. Jeg vil i dette Øjemed

fremdrage én Forfatter fra Periodens Begyndelse — ved det 18. Aarh.s Indgang — derpaa én fra dets første Halvdel — og det er egentlig ham, der ligger mig paa Sinde — og endelig nævne nogle faa fra Tiden umiddelbart derefter.

I.

John Locke's Skrifter om Pengevæsen udkommer i 90'erne af det 17. Aarh. — Locke er ikke Teoretiker. Hans Arbejder fremkommer som aktuelle Bidrag til Dagens Diskussion om den økonomiske Politik, der skal føres eller ikke føres. De er Øjeblikkets Børn: rettet til en politisk Personlighed som aabne Breve eller Betænkninger, — gerne som Svar paa et eller andet Skrift eller Projekt. De teoretiske Bidrag maa man selv pille ud. De fleste findes i den første Del af det Skrift, der hedder „*Considerations of the Lowering of Interest and Raising the Value of Money*“, der fremkom sidst paa Aaret 1691.

Locke's Lære om Penge kan egentlig udtrykkes i én Sætning: Der findes fire Slags Pengeværdi, der er principielt uafhængige af hinanden. Sætningen findes intetsteds i de Skrifter, her er Tale om. Men den udtrykker deres Kvintessens. Der er Metalværdien — der er Kursværdien — der er Renteværdien — og der er Købeværdien.

Om Metalværdien er der ikke meget at sige. Kun at Locke stærkt understreger, at man ikke skal prøve paa at føre nogen Pris- eller Valutapolitik gennem Forandring af Møntens Metalindhold. Al Nedsikring er han bestemt Modstander af — ikke saa meget af moralske Grunde, men fordi det ikke nytter noget. Man skal ikke bilde sig ind — siger han — at den samme Mængde Sølv har forskellig Værdi i Tower og i Lombard Street. Som man ser: allerede en Anvendelse af det intetsteds udtalte Grundprincip, at de forskellige Pengeværdier er gensidig uafhængige.

Paa lignende Maade stiller han sig overfor Kursværdien i Forhold til fremmed Mønt. Hans Lære stemmer med vor Tids Erfaringer om Vekselskursen: det er det gensidige Behov efter det andet Lands Mønt, der er afgørende. Og det er derfor i det lange Løb Handelsbalancen, det kommer an paa. (Der er en lille Uklarhed paa dette Punkt, i Retning af „Købekrafts-pariteten“, som det nu hedder; men Locke's virkelige Mening er sikkert som anført).

Hvad der interesserer os mest, er Købeevnen og Rente-værdien. Og de er ikke blot principielt, men ogsaa i Praksis uafhængige af hinanden. Naar galt skal være, vil Locke nok indrømme, at Rentens Højde kan udøve en Indflydelse paa, hvorledes Pengene bliver anvendt og saaledes — indirekte — paa Kursværdien. Hvis f. Eks. Renten bliver saa lav, at Folk hellere solder Pengene op end spekulerer og laaner dem ud, saa stiger Indførselen af Luksusartikler. Det svækker Handelsbalancen og dermed de indenlandske Penges Kurs. Locke er her inde paa Tanker, der senere blev drøftet med Lidenskab i Diskussionen om „the currency principle“.

Men saasnart Taleren om Forholdet mellem Renteværdien og Købeevnen, er Locke ubønhørlig. Her nægter han enhver Indrømmelse. Hvis det havde noget paa sig — siger han — at Prisen paa Jord dannedes ved Kapitalisering af det aarlige Udbytte, saa vilde nødvendigvis Jorden stige, naar Renten faldt og omvendt. Men det viser Kendsgerningerne, at der ikke i mindste Maade er Tale om. Ja, med sin Tids Erfaringer ved Haanden godtgør han, at det modsatte snarere har været Tilfældet. Og hvorfor? — Fordi Pengene jo ikke bliver flere, naar Renten falder. Det er galt sluttet — hævder han — at naar Renten falder, saa elimineres en Del af Pengenes Værdi: og at Pengenes Værdi er lav, vil jo sige, at Priserne er høje, ikke mindst paa Jord. Det passer ikke — de to Pengeværdier: Renteværdien og Købeværdien har ikke noget med hinanden at gøre. Det er alene Mængden af Penge, i Forhold til Omsætningen af Varer, der bestemmer Priserne eller Pengenes Købeevne. Fra den egentlige, omend kun halvbevidste Grundtanke i Lockes Pengeteori: at de forskellige Pengeværdier er gensidig uafhængige, er vi nu naaet frem til hans fuldt bevidste, atter og atter understregede og forklarede Prislære, som er Kvantitetsteorien.

Lad mig fremdrage nogle af dens mest prægnante Udryk. Pengenes Købeevne — forklarer Locke — viser sig i Priserne. Naar Priserne forandres, kan Aarsagen ligge paa Værenes Side, hvis deres Mængde har forandret sig, — eller paa Pengenes Side, hvis det er deres Mængde, der er tiltaget eller aftaget. „Værdien eller Prisen paa alle Goder beror paa dette Forhold“, nemlig mellem Pengemængde og Varemængde. „Pengenes Mængde alene er tilstrækkelig til at regulere og bestemme deres Værdi“. „Pengenes naturlige Værdi afhænger af Landets hele cirkulerende Pengemængde i Forhold til hele Landets Omsætning“. Eller historisk begrundet:

„Da der nu, efter Vestindiens Opdagelse, er 10 Gange saa meget Sølv til i Verden, saa har det ogsaa mistet $\frac{9}{10}$ af sin Værdi“.

Det er ogsaa derfor, at lavere Rente snarest er tilbøjelig til at sænke Prisen paa Jord, da Pengene — naar Renten er lav — trækkes ud af Landet eller af Omløbet. Pengenes Evne til at give Rente underbygger ikke Pengenes Købeevne, snarere tværtimod. Og paa tilsvarende Maade har ogsaa Rentens Højde sin egen selvstændige Aarsag: ganske vist ogsaa Pengenes Mængde, men alene i Forhold til den samlede Gæld, som Pengene skal bruges til at betale, og til Omsættningens Krav. (Den Pengemængde, der her kommer i Betragtning, maa derfor opgøres paa en helt anden Maade end den Pengemængde, der bestemmer Købeevnen).

Der er ingen Tvivl: Locke forkynder Kvantitetsteorien. Og han virkelig forkynder den! Som man atter og atter kan iagttage, naar man giver sig af med Idéernes Historie: det er meget faa Tanker, man ikke kan finde baade mange og gamle Forløbere for. Men her ligger Forskellen mellem virkelig Historieforskning i Tankens Verden og det blotte Liebhaveri eller Indsamling af Idénips og Kuriositeter. Hvad det gælder om, er netop at sondre, og sondre skarpt, mellem den tilfældige Bemærkning, der i en uvæsentlig Forbindelse gøres, uden at Forfatteren er klar over dens Rækkevidde — og saa den fuldtbevidste Fremhæven af et Forhold eller en Sammenhæng. Og ikke mindre maa der sondres mellem den blot fuldt bevidste Understregning af en Tanke og saa dens Antagelse som Fundament — eller blot Led af Fundamentet — til en hel Tankebygning!

Hvad er nu Kvantitetslæren hos Locke? Der kan ikke være Tale om, at den kun skulde være „Nips“: en tilfældig Bemærkning, han udslynger ved en Lejlighed, hvor det passer i hans Kram, og ellers ikke lægger Vægt paa. Men er den blot fuldbekvidst eller tillige fundamental? —

Den er ikke fundamental. Locke har saare vel forstaaet, at Tanken om Pengemængden som den afgørende Faktor for Købeevnen var meget vidtrækkende. Ikke blot paatager han sig, væsentlig paa dette Grundlag, det Ansvar at anbefale eller modarbejde konkrete Forslag og Projekter om højvigtige Ting. Han bekæmper — og det er hans første praktiske Maal — Planen om Fastsættelsen af en lovlig Maksimumsrente, som han bekæmper forskellige Planer om Nedsækning af Mønten. Men ogsaa rent teoretisk forstaaer han Nødvendig-

heden af en præcis kvantitativ Formulering af Forholdet. Han regner saaledes — ganske moderne — med en Faktor, der repræsenterer Pengenes Omløbshastighed, og regner ligeledes med, at ogsaa Varenes er forskellige. Han understreger, at Forpagtningsafgifterne burde betales i kortere Terminer — der burde være færre Banker og Mæglere og Butiksejere — saa kunde Omsætningen nøjes med færre Penge. Han roser Industrien paa andre Erhvervs Bekostning, fordi den lægger Beslag paa forholdsvis faa Penge: des færre jo mere Arbejdet betyder i Forhold til Raastoffet; thi Arbejderen giver jo straks Pengene fra sig igen.

Men trods alt dette staar Kvantitetsteorien til syvende og sidst isoleret i Locke's Økonomi. Efter at han udførligt har udviklet alle disse Ting og klart og tydeligt vist, at Penge-mængden bestemmer Priserne, og at 10 Gange saa meget Sølv blot betyder 10 Gange saa høje Priser — ja, saa slutter han dog med følgende Betragtning:

„Der findes kun to tænkelige Veje til at forøge Penge-mængden i et Land: enten at grave dem op af Landets egen Jord eller faa dem fra Naboerne, være sig med Magt, ved Laan eller ved Handel“.

Man kunde endnu sige, at der maaske blot er Tale om Penge til Omsætningens nødvendige Behov, og at denne Slutning ikke er Bevis for, at Locke, naar alt kommer til alt, alligevel identificerer Penge og Righed. Men selv om han et Sted indrømmer, at ogsaa Guld kan graves for dyrt, staar han ikke til at redde. Hvad der maaske ikke fremgaar tilstrækkeligt sikkert af Slutningen, fremgaar af talrige Bemærkninger rundt omkring i Skriftet. „Thi da vi ikke har Miner“ — siger han et Sted — „og heller ikke andre Maader at erhverve Righed paa end ved Handel, saa er det klart, at lige saa meget af vor Handel, som vi mister, lige saa meget af vor Velstand gaar nødvendigvis med. Og en daarlig Handelsbalance mellem os og vore Naboer maa uundgaeligt føre vore Penge ud af Landet og snart gøre os fattige og hjælpeløse“. Ingen merkantilistisk Politiker kunde udtrykke sig klarere til Fordel for sine Forholdsrdgler. „Handel er den eneste Vej, vi har, være sig til Righed, være sig til Fornødenhederne. Det er den, der hidtil har holdt det engelske Folk oppe og . . . bragt os Overflod og Righed“.

Det staar i Sammenhæng hermed, at Locke ganske mangler Sans for Kreditmidlernes selvstændige Rolle og f. Eks. end ikke vil se, at de i det mindste kan levere det

økonomiske Liv nogle af de nødvendige Omsætningsmidler, som han ellers er saa ivrig for at sikre det og holde Hus med. Ogsaa her forudaner han currency-Problemet. Ja, hans Had til Kreditmidlerne gaar saa vidt, at han understreger, at de ganske vist ikke kan hindre os i at være fattige, men nok i at mærke vor Fattigdom, saa vi tror, vi er rige, og derved styrter os i Elendighed — en i sig selv umaadelig træffende Bemærkning.

Eller hvad mener man om denne, mindre heldige, Placering af Pengene i Forhold til Jordegods og til Varer? „Penge ligner Jord deri, at de afkaster Rente, men Varer deri, at de kan bruges eller kan skaffe os brugelige Ting“. Renten er altsaa her ikke Udslag at en Kapitalens eller Arbejdets Produktivitet — end mindre en moralsk betonet Løn for Afsavn eller Virksomhed: det er simpelthen en Egenskab ved Pengene selv, at de ligesom Jorden kan afkaste et aarligt Udbytte. En saa grel Identificering af Penge og Kapital vilde ikke støde os i en merkantilistisk Tankeverden, men er jo nærmest komisk Side om Side med en radikal Kvantitetsteori.

Og det peger i den Retning, jeg allerede har antydnet: at Kvantitetsteorien og liberal Økonomi hører sammen, — at de vokser i et gensidigt Vekselvirkningsforhold, støttende sig til hinanden og jævnsides. Til et merkantilistisk politisk Grundsyn som Locke's var og blev, vilde en gennemført Kvantitetsteori ikke passe.

Her kunde man ganske vist vende Sagen om: Locke har jo skarpt og klart formuleret Kvantitetsteorien paa forskellige Maader, ja udbygget og funderet den ved lignende Tilføjelser og Forbedringer, som moderne Nationaløkonomer har udkastet. Og det hos en Merkantilist?

Men Locke er ikke blot Merkantilist. Som han er den frembrydende Kvantitetsteoris Mand, er han den frembrydende Liberalismes! — Lad os se, hvilke liberale, moderne Elementer vi kan finde i Locke's Økonomi. Det vil da vise sig, at som han er Merkantilist i sit almindelige handelspolitiske Maal, er det i sin almindelige Grundopfattelse af det økonomiske Liv, at han er liberal.

Han er et Barn af den nye Tid — Fysiokrat eller Liberal, som man vil — i sin faste Tro paa Naturens Magt og kunstige Hæmnings Afmagt i den økonomiske Verden. Det første, han undersøger i sit Skrift mod en kunstig Nedsættelse af Renten til 4 pCt., er selve Muligheden af et saa-

dant Skridt. Kan man ad lovlig Vej bestemme Renten? — spørger han. Og Svaret er saa kraftigt et Nej, som nogen Liberalist kan ønske sig. Det er ikke blot praktisk uigennemførligt, fordi det altid kan omgaas — og saa overbevist er han om det, at han henstiller til Lovgiverne under alle Omstændigheder ikke at forlange Ed i Rentesager, da man ved, at det blot vil føre til en Mængde falske Eder og dermed til Edens Undergravning i det lange Løb. Men først og fremmest er det umuligt, fordi Behovet alene bestemmer Renten.

Der findes en naturlig Rente. Og det er ikke en moralsk retfærdig og rimelig Rente. Nej, det er en Rente, der fremgaar automatisk af de disponible Laanekapitalers Størrelse og den Brug, der er for dem. Det er bedst, hvis man endelig vil fastsætte en lovlig Pris for Penge i Udlaan, at den holdes saa nær op ad den naturlige som muligt, — d. v. s. den Rente, som Kapitalens Sjældenhed gør naturlig. Taksten for Laan „skal sættes af Nødvendigheden, ikke af Loven“. Saa faar vi „den sande og naturlige Takst, som Handelens, Pengenes og Gældens øjeblikkelige Tilstand vil hæve Renten til“. Og hvad vigtigere er: dette er ikke noget særegent for Renten, men gælder lige saa vel om enhver anden Pris. Man kan lige saa lidt lovligt fastsætte Renten, som man lovligt kan bestemme Lejen af et Hus eller Afgiften af en Landejendom. „Things must be left to find their own price“. Sætningen kunde anvendes som Motto over de følgende to Aarhundreders liberale Økonomi.

Flere Gange fremhæver Locke, at Spanierne havde sat Dødsstraf for at udføre ædle Metaller, hvad der dog ikke hindrede Landet i at forsyne hele Europa med dem, — atter et Udslag af det liberale Grundsyn i Teorien. Naturen bør raade og kommer til at raade, hvad enten vi ler eller græder.

Det er bekendt, at den Aandsretning, den Kulturtype, vi har for Øje, naar vi taler om det 18. Aarhundrede, naar sin egentlige Udfoldelse i Frankrig. Men det er ikke mindre vigtigt at mindes, at i selve Frankrig førtes Aarhundredets Kampe for en ikke ringe Del som Kritik af overleverede franske Synsmaader og Institutioner, som det netop gjaldt at reformere efter fremmed, nemlig engelsk Mønster. Og det var et Held for Kvantitetsteorien, at den paa engelsk Grund var baaret frem af den ene af de to Mænd, der for det franske 18. Aarhundrede stod som Forbillederne, som en Slags Kirkefædre:

paa Naturvidenskabens Omraade Newton — paa de humane Videnskabers John Locke. Det var et endnu større Held, at den vel nok aandeligt betydeligste af de franske Hovedrepræsentanter for Periodens Interesse for engelsk Kultur netop havde Statslæren og de politiske Forhold til Virkefelt. Men vigtigere end alt dette var det, at Frankrig og Verden i Aarhundredets 2. Aarti oplevede et Skuespil, der var som en storstilet Anskuelsesundervisning, et kæmpemæssigt Skoleeksempel paa Kvantitetsteoriens Sandhed. Et saa umaadeligt Held har kun en Lære, som der ventes paa, som ligger i Luften, som utaalmodigt kræves af Tankens og Forholdenes samtidige Udvikling.

II.

Da *Montesquieu* paa sin store Rejse midt i 20'erne opholdt sig i Venedig, besøgte han en Mand — en falden Storhed — som en halv Snes Aar tidligere, efter en eventyrlig Karriere, havde sat Samtiden paa den anden Ende. Det var John Law: Ophavsmanden til „Systemet“, Seddelbanken, Mississippi-Projektet m. m., der endte med et umaadeligt Sammenbrud, men forinden havde vist Verden den første storstilede Inflation. „Det var Aar fulde af Ruin og af Rigdom“, siger d'Alembert om Systemets Glanstid, „og ikke mindst af en umaadelig Sædernes Fordærvelse“. — Det Slægtled, der har oplevet Efterkrigsaaarene, behøver ikke nogen indgaaende Skildring.

Montesquieu's Visit var ikke tilfældig. Vi ved, at han i mange Aar havde beskæftiget sig med Pengevæsenets Teori. Men først i *l'Esprit des lois* — der udkommer 1748, men hvis Afsnit om disse Ting egentlig er skrevet 20 Aar forinden og havde cirkuleret, efter Tidens Skik, i Manuskript — gaar han tilbunds i Spørgsmaalet. Den 21. Bogs 21. Kap. handler om den nye Verdens Opdagelse. Det 22. Kap. begynder saaledes:

„Naar Europa har draget saa stor en Fordel af Handelen med Amerika, ligger det nær at formode, at Spaniens har været størst. Dette Land modtog fra den nyopdagede Verden en saa umaadelig Mængde Guld og Sølv, at den uden Sammenligning oversteg alt, hvad der hidtil havde eksisteret“.

Men: „Fra den Tid af gik det spanske Monarki stadig tilbage. Disse Rigdomme var behæftet med en indre fysisk Skade, der gjorde dem illusoriske. Og denne Skade voksede Dag for Dag“.

Thi: „Guld og Sølv er fiktive Rigdomme, er kun Tegn. Disse Tegn er holdbare af Natur og gaar ikke tilgrunde. Men jo mere der er af dem, des mere taber de i Værdi, eftersom de repræsenterer færre Ting“. — „Lige fra Erobringen af Meksiko og Peru har Spanierne ofret naturlige Rigdomme for at opnaa Tegn, der gør sig selv værdiløse“.

„Guldet blev snart dobbelt saa hyppigt i Europa. Det viste sig, at Priserne paa alt, hvad der er tilsalg, blev omtrent dobbelt saa høje“.

Kvantitetsteorien kan vanskeligt udtrykkes skarpere. Men det er ikke alt.

For at faa Guldet frem af Minerne maa der ofres noget. Montesquieu antager, at Forholdet mellem Udlæg og Udbytte er som 1 — 64. Efterhaanden som Guldet mister sin Værdi, forskyder Forholdet sig stadig. Det man faar frem, er reelt stadigt mindre værd. Det man ofrer, bliver i hvert Fald nominelt stadigt dyrere. Og da vil der komme en Tid, da Udbyttet ikke overstiger Omkostningerne. I og for sig skulde det ske, naar den sjette Fordobling er indtraadt og Priserne steget til det 64-foldige. Men her spiller en anden Faktor ind, der i høj Grad fremskynder Katastrofen. „Ét Centner Gulderts giver nu fra 4 til 6 Unzer Guld. Naar den Tid kommer, da det kun giver 2 — saa faar Mineejerer kun lige Omkostningerne dækket“. — Er det til at undre sig over, at Spanien gaar til Grunde? Da Frants I af Frankrig nægtede Kolumbus den Bistand, som Spanien omsider ydede, var det taabeligt handlet. Men i sine Virkninger var denne Dumhed fuld af Visdom. —

Vi er her milevidt borte fra Lockes tilfældige Indrømmelse af, at Guld ogsaa kan købes for dyrt. Her er godtgjort, at det maa ende med Fordærv, da hvert Pund, der graves frem — ligesom Pharao's magre Køer — sluger en Del af de allerede eksisterende Forraads Værdi uden selv at blive mere værd.

Og hvad selve Kvantitetsteorien angaar, er her ikke mere noget at tage fejl af. Penge er Tegn — med vor Tids Erfaringer vilde man sige: Rationeringskort, gyldige for alle Varer. „La monnaie est un signe qui représente la valeur de toutes les marchandises“. Og hvad kan være taabeligere end at tro, at der bliver dobbelt saa meget Sukker, fordi man trykker dobbelt saa mange Sukkerkort? Det er blot spildte Omkostninger.

Man kan — om man vil — finde den maaske allervigtigste Sætning i den klassiske Nationaløkonomi: Loven om

det aftagende Udbytte i Urproduktionen, antydet i den citerede Passus: „Naar den Tid kommer, da det Centner Erts, der nu giver 4—6 Unzer Guld, kun giver to . . .“. At den Tid kommer, synes Montesquieu saa selvfølgelig, at han end ikke gider forklare det nærmere. Man kan tage dette som Eksempel paa, at Idéerne vokser frem, naar der er Brug for dem. Saasnart Jordbunden er rede, begynder de at vise sig. Men hos Montesquieu er Forholdet hverken fuldtbevidst i sin Rækkevidde eller udstrakt til al Urproduktion — endsige fundamental for nogen Del af hans Lære. —

Montesquieus Kvantitetsteori er ikke udtømt med Betragtningen af Penge som et rent Rationeringsmiddel. Det er nemlig ikke rigtigt kun at regne med de ædle Metaller: „De Handelskompagnier og Banker, som mange Nationer opretter, forringer yderligere Guldets og Sølvets Værdi som Tegn. Thi ved nye Fiktioner forøger de Antallet af de Tegn, der repræsenterer Fornødenheder. Guldet og Sølvet er ikke mere ene om at repræsentere Varerne og bliver altsaa yderligere værdiløse. Den offentlige Kredit virker ganske som Miner . . .“.

Her er ikke blot sagt, at Guld og Kreditmidler i lige Grad beror paa Fiktion og i enhver Henseende kan sidestilles. Her er indført den Faktor, moderne Økonomer mener at have forbedret Kvantitetsteorien med: Kreditens Ekspansion, — som Mill plejer at faa Æren for.

Ja, selv de Forsøg paa at naa til en kvantitativ, saa at sige matematisk Formulering af Forholdet mellem Omsætningsmidler og Varer — før Krigen et yndet Æmne for national-økonomisk Diskussion — har Montesquieu mere end foregrebet. „Le total de l'une est au total de l'autre“ — det er Hovedsætningen: Summen af Penge er lig Summen af Varer. Men: „Som Pengene er Tegn for Varernes Værdi, saaledes er Kreditmidlerne Tegn for Pengenes Værdi og repræsenterer dem, naar de er gode, saaledes at der ikke er nogen Forskel“. Og: „Som Pengene er Tegn for Tingene . . . saaledes er hver Ting et Pengerepræsentativ eller Tegn for Penge“. Det er udlagt: $\text{Penge} \times \text{Ekspansionsfaktor} = \text{Varemængde}$. Og man tro ikke, at Montesquieu glemmer, at der er en Omløbsfaktor at regne med saavel for Penge som for Varer!

Næppe én af de korrigerende Tilføjelser, man har givet den raa Kvantitetsteori, vilde være Montesquieu ny.

At „en forøget Guld- og Sølvsmængde er fordelagtig, naar man betragter disse Metaller som Varer, men ikke naar

man betragter dem som Tegn“, er en Selvfølge. Trosartiklen i liberal Pengelære forsømmer han ikke at bekende.

I Modsætning til Locke mener Montesquieu, at Pengemængden i høj Grad paavirker Renten. Den bliver lavere, naar Pengene bliver rigelige, gammel Gæld betales ud, og Efterspørgselen efter Laanemidler falder. Vi vilde — i hvert Fald hvad Udbetalingen af gammel Gæld angaar — henvise til Mellemeuropa under Inflationen. Montesquieu henviser naturligvis til Systemets Dage.

Hvor moderne Montesquieu er i sin Tankegang, fremgaar af hans Bemærkninger om Pris og Bytte hos de Folkeslag, der ikke kender til Penge. Her beror Værdierne „paa den Grad af Værd, man i Tanken tillægger hver Vare i Forhold til den Trang man er i“. Han er altsaa ganske klar over, at Pengenes Mekanik dækker over en indre Værdsættelsens Mekanik, der saa at sige danner Værdilærens psykologiske Forudsætning.

Montesquieu drøfter meget udførligt Kursforholdet mellem forskellige Landes Mønt, Arbitragens Forudsætninger, Greshams Lov o. m. m. Hans Nationaløkonomi er et systematisk Komplex af udtømmende Udtalelser over de økonomiske Problemer, Tiden frembød.

Ikke nok med, at vi her har med en Kvantitetsteori at gøre, ganske anderledes gennemtænkt og udbygget end hos Locke. Hos Montesquieu danner Kvantitetsteorien et Led i en sammenhængende nationaløkonomisk Lærebbygning. Og vel at mærke: ikke et Led som de andre, men det første Led: selve Udgangspunktet for hans teoretiske System. Hvis det kan fastholdes, som det er min Overbevisning, at den teoretiske fysiokratiske-liberale Økonomi begynder, ikke med Quesnay og ikke med Klassikerne, men med Montesquieu — saa staar det ikke mindre fast, at Kvantitetsteorien ikke blot er en integrerende Bestanddel af den økonomiske Liberalisme, men — historisk set — selve dens Udgangspunkt!

Er der da virkelig hos Montesquieu et almindeligt fysiokratiske eller liberalt Grundsyn? — Jeg tror ikke, der kan herske Tvivl.

Locke havde sagt, at Øvrigheden lige saa lidt kunde bestemme Renten som Huslejen eller Forpagtningsafgiften. Montesquieu siger: da Priserne fremgaar af Forholdet mellem — moderne talt — Prislingens Pengeside og Vareside, saa kan „Øvrigheden lige saa lidt sætte Takster for Varenes

Værdi som ved Forordning fastslaa, at Forholdet mellem 1 og 10 skal være det samme som mellem 1 og 20^a. Er Locke liberal, er Montesquieu Ærke-Liberal og Ærke-Fysiokrat. Men er han det ogsaa dér, hvor Lockes Liberalisme svigtede: i praktisk Politik?

For merkantilistisk Politik er Industrien et Middel for Handelsbalancen, — og Agerbruget et Middel for Industrien. Heroverfor staar den egentlige Liberalisme med sit alsidige Syn paa den økonomiske Virksomhed, hvis forskellige Grene hviler i sig selv og er lige meget Middel og Maal. — Hvad mener Montesquieu om de Dele? Efter at have skildret de fordærlige Følger af Spaniernes Minedrift i Amerika siger han: „Det samme gælder ikke om alle Miner. De tyske og ungarske, der kun giver ringe Udbytte udover Omkostningerne, er saare nyttige . . . De beskæftiger Tusinder af Mennesker, der har deres rigelige Udkomme. De er virkelig en Industri i Landet. Tysklands og Ungarns Miner gør, at Landet bliver dyrket. Meksicos og Perus ødelægger det“. Det liberale Ideal: Industri, baseret paa naturlige Betingelser, som et Led af en samlet national Arbejdsdeling og Produktion. Og Montesquieu nøjes ikke med at foretrække den naturlige Industri med det beskedne Udbytte fremfor den kunstige med Æventyrdividender. Han ligefrem fordømmer al Rigdom, man faar forærende.

„Det er en daarlig Slags Rigdom, der hidrører fra en tilfældig Tribut og ikke fra Nationens Industri . . . Hvis nogle Provinser i Kastilien gav Kongen af Spanien en lignende Indtægt som Tolden i Cadix, vilde hans Magt være større. Disse Indtægter vilde da hidrøre fra Landet selv. De paa-gældende Provinser vilde sætte Liv i de andre. I Stedet for et stort Skatkammer vilde han have et stort Folk!“

En mere ubønhørlig Undsigelse af merkantilistiske Idealer og Politik kan ikke formuleres.

Om det allermest praktiske og samtidig det mest centrale politiske Spørgsmaal: Frikonkurrence eller Monopol — der taler Montesquieu saa tilbageholdende, saa kattepote-varsomt, som man i det 18. Aarhundrede kun talte om Kirkedogmer eller Ting, man afskyede næsten lige saa højt. „Det staar ikke til mig at afgøre, om Spanien, da det ikke kan drive Handelen paa de fremmede Verdensdele selv, ikke vilde staa sig ved at aabne den for de andre Folk. Jeg vil blot sige, at det ligger i dets Interesse at lægge denne Handel saa faa Hindringer i Vejen som muligt . . . Det vilde maaske være

ligefrem gavnligt, om de andre Nationer bekæmpede hinanden og kappedes om at levere Varerne derover saa billigt som muligt. Disse Principper burde man tænke over . . . Naturligvis har saa stor en Forandring sine Farer. Men de Ulemper, man forudser, er ofte mindre farlige end de, man ikke kan beregne“. — — —

Havde Antydningen hos Montesquieu af det „aftagende Udbytte“s Idé været andet og mere end en Antydning — havde den i Særdeleshed været anvendt paa selve Næringsmiddelproduktionen, saa var der ingen Grund til at betænke sig. Montesquieu vilde da staa som den første klassiske Nationaløkonom — med et sammenhængende teoretisk System, omfattende:

Aftagende Udbytte,

Kvantitetsteori,

Møntfodens og Vekselkursernes Teori,

Det økonomiske Livs naturbestemte Autonomi

og som praktisk Konsekvens: Revision af Handelspolitiken,

altsammen forholdsvis — men ogsaa kun forholdsvis, og især i Forhold til Smith's endeløse Vidtløftighed — knapt og kort affattet og begrundet¹⁾. Nu mangler det aftagende Udbytte, og der er maaske da andre, der kan melde sig med lige saa store Krav. Men saa meget vil jeg fastholde: En Liberalismens Historie, der springer Montesquieu over, begynder midt i, ja forfejler selve Udgangspunktet.

Kvantitetsteorien laa i Luften — har jeg sagt — Tankens og Forholdenes Udvikling krævede den; der ligesom ventedes paa den. L'esprit des lois udkom 1748. Fra Aaret 1749 har vi et Brev fra et af de bedste Hoveder, Literaturhistorien kender: fra *Turgot* til en af hans Venner. Brevet handler om Papirpengenes Teori, som Turgot vil skrive — der er i disse Aar meget faa Ting, han ikke vil skrive. Han nævner Law og bebrejder ham voldsomt, at han kunde glemme, at Guldet bliver billigere, jo mere der er af det, ganske som alle andre Ting. Han mener, Law burde have vidst det fra Locke — han kunde jo daarligt bebrejde ham, at han ikke havde studeret L'esprit des lois. „Skulde han virkelig ikke have tænkt

¹⁾ Her er set bort fra Montesquieu's finansvidenskabelige Ydelser, især Drøftelsen af „Overvæltningsproblemet“ i L'esprit des lois, XIII Bog, Kap. 7—8.

sig, at Penge kun er en Rigdom paa Tegn“ — Montesquieu's eget, af ham selv skabte Udtryk, som Turgot et Aars-tid efter Esprit's Offentliggørelse benytter, som var det hentet fra Homer eller det gamle Testamente! — Turgot prøver for Resten yderst skarpsindigt at forfølge, hvorledes en ny Pengemængde, fra den Dag, den sendes ud i Verden, begynder at paavirke Priserne. Han har en Ligning for det første Aar, en Ligning for det følgende, — men her bryder Brevet (eller Kladden) desværre af. I hans systematiske Fremstilling af Økonomien — vel nok den mest sammentrængte der findes — der først udkommer 1766, er Montesquieu's Kvantitetsteori i alt væsentligt genoptaget. Han belyser her baade Pengenes og Rentens Teori fra alle Sider og gør bl. a. den vidtrækkende Bemærkning, at Pengene har fremmet Arbejdsdelingen og derigennem bidraget til Kulturens Udvikling.

Men Aaret eller Aarene efter 1748 bragte — paa engelsk Grund — en virkelig Offentliggørelse paa Pengelærens Omraade: *Hume's Essay of Money*. Det findes i en Samling Essays, der er skrevet efter hans store Rejse: mellem 1749 og 51, da det udkommer. Hume er lige saa bred som Montesquieu og Turgot er knappe og koncentrerede. Alligevel behøver man kun at læse en halv Snes Linjer af *Essay of Money*, før man støder paa følgende: „... it is evident that the greater or less plenty of money is of no consequence, since the prices of commodities are always proportioned to the plenty of money“. Det er Ordet „evident“ man skal lægge Mærke til: Kvantitetsteorien er nu — 2—3 Aar efter Esprit des lois — ophøjet til Led af den lille Tabel¹⁾. Og hos Adam Smith findes der som bekendt i Kapitlet om Pris heller ingen Begrundelse for Kvantitetsteorien. Den tages som stiltiende Forudsætning, man ikke behøver at spille Ord paa at bevise. Først i de Kapitler, hvor Smith imødegaa den merkantilistiske Opfattelse, indlader han sig paa en Drøftelse og udførlig Bevisførelse.

Som vist: Montesquieu's Nationaløkonomi — en liberal Teori byggende paa Kvantitetslæren som Udgangspunkt — falder som Gnist i en Krudttønde: der gaar næsten ingen Tid, før alt er Ild. Men saa mærkelig er den Skæbne, der raader for store Mænds Ry, at Eftertiden aldrig har sagt ham Tak

¹⁾ At Hume har kendt „Esprit“ fremgaar, til Overflod, positivt deraf, at to af de andre Essays i Samlingen anfører Bogen.

for det. Om Montesquieu som Statslærer verserer den taabelige Cliché: at han vilde omforme fransk Forfatning efter engelsk Mønster, men i Virkeligheden slet ikke vidste Besked om engelsk Forfatningsliv; ikke mindst oversaa han ganske, at Overhuset var dømmende Myndighed. Nogle faa opmærksomme Læsere har maaske opdaget, at den Definition, Montesquieu giver af den udøvende Magt, slet ikke er den, han i det følgende opererer med¹⁾. Til at bevise, at Montesquieu ikke var ufejlbarlig, er det jo tilstrækkeligt. At han er den første, der med fuldstændig Klarhed og Bevidsthed forstaar og lærer, at ogsaa Samfundslivet er Love underkastet, at heller ikke i Kulturens Verden vokser der Æbler paa Pæretræer eller omvendt, at alle Konger i deres Magt og Vælde maa lade Nælderne være Nælder og overhovedet formaar uhyre lidt, men at det ene drager det andet efter sig, og det andet kun følger paa det ene; at han endelig var den første, der saa videnskabeligt og arbejdede videnskabeligt med Kulturdannelserne selv — det mindes ingen. Som Nationaløkonom er han lige saa overset. Turgot, Hume, Ricardo, Mill, ja Økonomer helt op til vore Dage, faar Æren for det, han skabte. Forklaringen er maaske, at den, der udtaler, hvad alle har ventet — den, der siger de i Sandhed forløsende Ord — han har jo ikke sagt andet, end hvad en Time efter selv Smaabørn kan indse. Og det er jo ikke noget at gøre Væsen af.

Som Sociolog indtager Montesquieu en Rang, der ikke er nogens underordnet. For Økonomien har han maaske ikke været Fader, men i det mindste en genial Huslærer, der i den kritiske Alder gav Ynglingen en Retning, der blev bestemmende for Livet²⁾.

¹⁾ Læren om Magtens Deling ($i 2 + 1$) er iøvrigt Locke's. Baade hans og Montesquieu's Deling er forskellig fra f. Eks. den danske Grundlovs.

²⁾ Af de kendte Fremstillinger af Økonomiens Historie, jeg har ved Haanden, nævner *Gide & Rist* (tyske Udgave) overhovedet ikke Montesquieu's Fortjenester af Kvantitetsteorien. *Rambaud* er gaaet lige forbi de afgørende Kapitler (22—23) i XXI. Bog og gør under Henvisning til XXII. Bog, der saaledes berøves sit teoretiske Grundlag, nogle affejende Bemærkninger. (Montesquieu's socialistiske Tilløb er derimod paa flere Steder rigtigt fremhævet). *Dubois* giver Montesquieu hvad hans er, forsaavidt angaar Tanken om det økonomiske Livs naturlige Lovbestemthed og vilkaarlige Forholdsreglers Afmagt, men sondrer ingenlunde mellem talrige mere eller mindre bevidste Kvantitetsteoretikere paa den ene Side og Montesquieu's paa en bredt funderet og udbygget Kvantitetsteori hvilende fysiokratisk-liberalistiske System. — En nyere Undersøgelse (*A. Pose*:

„Esquisse de l'évolution de la théorie quantitative“ i *Revue d'Histoire Économique & Sociale*, 1926), der endog sætter sig det særlige Maal at redegøre for de økonomiske Begivenheders Indflydelse paa Teoriens Udvikling, nævner kun Montesquieu, fordi han regner med baade Pengenes og Varenes Omløb, men hverken hans Læres Paavirkning af Law's System eller hans Betragtning af Kreditmidlerne som ganske sideordnede Pengene eller det afgørende Kapitel 22 i XXI. Bog. En stor Del af sit national-økonomiske Vanry skylder Montesquieu overhovedet den afskrækkende Overskrift, han har givet dette fundamentale Kapitel, som derfor ingen læser („Om de Rigdomme, Spanien fik fra Amerika“).

Oncken anfører nogle af de ovenfor citerede Vendinger, men langt fra de mest rammende, og kun for at imødegaa den her hævdede Opfattelse, som den (vistnok mere radikalt) skal fremtræde hos *A. Sorel* i en Bog om Montesquieu, jeg ikke har kunnet benytte. *Oncken* er Montesquieu uvenligt sindet, citerer ensidigt hans Ytringer i merkantilistisk Retning (om handelspolitiske Spørgsmaal) og søger at reducere hans Betydning. —

Det er meget interessant, at den Forfatter, der mere end nogen anden kan gøre Krav paa Faderskabet til Kvantitetsteorien, *Jean Bodin*, der smaa 200 Aar før Montesquieu klart og udtørligt hævdede Penge-mængdens Stigning som Hovedaarsagen til Dyrtiden (*Réponse aux paradoxes . . .* Kap. 7 o. flg.) samtidig er Forgænger for Montesquieu i Statslærens og Sociologiens Historie. (*Bodin* kan bedst kendetegnes som Mellemstation paa Strækningen *Macchiavelli-Montesquieu*).

BOGANMELDELSER.

WESTERGAARD og NYBØLLE: *Statistikens Teori i Grundrids*. 3die fuldstændig omarbejdede Udgave. 525 Sider. G. E. C. Gads Forlag. Kjøbenhavn 1927, Pris Kr. 19.

Det er med virkelig Glæde, man modtager denne Bog, hvis 2. Udgave længe har været udsolgt. Professor Westergaard har ved Udarbejdelsen af denne Udgave af sin Bog gjort sin Efterfølger som Lærer i Statistikens Teori ved Universitetet, Kontorchef Nybølle, til Medarbejder. Bogen er derved paa een Gang blevet 3die Udgave af Westergaards Statistikens Teori og samtidig en ny Bog — og den er det i en lykkelig Forening.

Blader man i Bogen, er der straks to nye Ting, der falder i Øjnene: at Bogen er forsynet med en Række Øvelseseksempler (ialt 117), og at der er gjort en skarp Sondring mellem det, man har tænkt, at den almindelige Læser — og det vil igen først og fremmest sige den statsvidenskabelige Student — i alle Tilfælde skal have med af matematiske Hjælpemidler og Bevisførelse, og hvad man har skilt ud som forbeholdt viderekomne. Sondringen er gennemført ved, at den sidste Del er henvist til et særligt Tillæg. Denne Fremgangsmaade er af stor pædagogisk Værdi. Den muliggør en ganske anderledes fast Udvikling i Stofbehandlingen, hvor Led kæder sig til Led. Ganske vist følger heraf, at en Del Problemer ikke kan løses i Hovedteksten, men i saadanne Tilfælde gives der klar og redelig Besked om, hvilke, der er løst, og hvilke, der ikke er det. Spørgsmaalet bliver nu blot, om Delingslinien er trukket rigtigt. Det er muligt, at der paa nogle Punkter kunde være henvist mere til Tillægget; at man udover det, der kun kan forstaas ved Hjælp af Infinitesimalregning, ogsaa kunde lade Tillægget omfatte en Del mere specielle Afsnit, der vel maa anses for nødvendigt Stof, men dog maaske ikke nødvendigvis

hører med til den statsvidenskabelige Students almindelige Uddannelse. Det kunde sikkert gøres uden Skade for det afgørende Formaal: Læserens almindelige Opdragelse i den statistiske Erkendelses Kunst, og hertil kommer, at selv uden Tillægget er Bogen med sine 504 store og tætte Sider et meget alvorligt Krav til Studentens Tid og Arbejde, naar enhver Udredning og Sammenhæng skal fordøjes. Et Par Eksempler paa, hvad der i saa Henseende kunde gøres, er nævnt nedenfor. Men som sagt, selve Tanken med at skille det almindelige Lærestof helt fra det mere specielle er en meget nyttig Foranstaltning. Det gælder ogsaa m. H. t. de nævnte Øvelseseksempler, hvis Værdi understreges yderligere derved, at den paatænkte Begrænsning i de statistiske Laboratorieøvelser forudsætter, at en Del af Arbejdet med at indøve Teoriens Resultater paa konkrete Talmaterialer flyttes fra Laboratorieøvelserne og henlægges til Undervisningen i Teori.

En anden Ting kan ogsaa siges straks, man savner et Register eller i hvert Fald en meget udførlig Indholdsfortegnelse. Det gjaldt allerede Bogens 2. Udgave, og det gælder ikke mindre den foreliggende, der baade er 100 Sider større og udvidet paa forskellige Omraader. 2. Udgave havde dog et Navneregister, som ikke findes mere. En Bog som denne vil i stort Omfang blive brugt som Haandbog, og hertil er den kun med nogen Besvær anvendelig for andre end daglige Læsere.

Bogens første Afsnit er vedvarende Statistikens Historie, som i det store og hele er uforandret. Det er noget forkortet m. H. t. mindre betydelige Forfattere og udvidet paa et Par mere væsentlige Punkter, begge Dele fremmer Overskueligheden. Paa et enkelt Punkt blev jeg skuffet — da jeg kom til Omtalen af Laplace. Han er lovlige stærkt gledet ned i samme Plan som saa mange andre, hvis Indsats nævnes. Hertil kommer et mere praktisk Synspunkt: hans Arbejde vedrørende den franske Folketælling 1801 forekommer mig at være den Milepæl paa Vejen fra den politiske Aritmetikens Famen i Mørke til den moderne Statistiks rationelle Fremgangsmaader, som saa udmærket forklarer, hvori Fremskridtet bestaar, hvad enten Eksemplet skal nævnes her eller senere i Forbindelse med Repræsentativtællingerne. Fremstillingen i forrige Udgave var paa dette Punkt bedre. Man kunde her rejse det Spørgsmaal, hvorvidt en saadan — kort og klar — historisk Oversigt bør læses først eller sidst, et Spørgsmaal, der dog kun har Interesse første Gang, man læser Bogen.

Men her synes det paa den anden Side naturligt at læse Afsnittet sidst (i Bogens første Udgave stod Afsnittet sidst i Bogen). Det er iøvrigt af stor Værdi igennem en saadan Oversigt at følge de Vanskeligheder, tidligere Tidens Statistikere har haft at kæmpe med, og ligeledes de Fejtagelser, de har begaaet.

Bogens Opbygning er i store Træk den samme som tidligere, selv om man finder adskillige baade Ændringer i Rækkefølgen og nye tilføjede Afsnit. De vigtigste af saadanne Forskelligheder findes i Kap. III, Eksponentialloven, der i den her foreliggende Form ifølge Professor Westergaards Forord i det væsentligste skyldes Medarbejderen. Der er her indføjet forskellige selvstændige Afsnit med det Formaal at tydeliggøre hele Baggrunden for Binomiallovens og Eksponentiallovens Indhold og Anvendelse, hvor ogsaa Korrelationsteorien er behandlet i systematisk Sammenhæng med Behandlingen af de todimensionale Fordelinger. Ogsaa Placeringen af de beregnede Tilfældes Metode er ændret.

Det kan naturligvis ikke undgaas, at man m. H. t. Stoffets Inddeling kan finde enkelte Ting at anke over. Ser man saaledes paa det første Afsnit efter det historiske, Masseiagttagelsernes Tilvejebringelse og Bearbejdelse, finder man først en Række instruktive Betragtninger over Synspunkter for et Materiales Inddeling og Afgrænsning, hvorefter Fremstillingen gaar over til at omtale forskellige Mangler, der kan forekomme ved Materialet, og hvorledes saadanne Mangler kan afhjælpes. Endelig omtales visse andre Spørgsmaal af mere almindelig Karakter, bl. a. Centralisation ctr. Decentralisation, Repræsentativtællinger og Kurver. Resten af Kapitlet er en forkortet Gengivelse af det tilsvarende Kapitel i forrige Udgave. Medens den nævnte almindelige Indledning er god, synes det mindre rigtigt paa dette Stadium at behandle Mangler ved Materialet og deres Afhjælpning, Repræsentativtællinger, Stikprøver o. l., idet Eleven paa et saa tidligt Tidspunkt er ude af Stand til selv at skønne over, hvorvidt de anførte Betragtninger er rigtige. Der tales f. Eks. S. 67 om de Fejl, der knytter sig til de „runde“ Aldersangivelser og om Muligheden af at afhjælp saadanne Mangler ved Stikprøver. Hvis dette viser sig umuligt, siges der videre, maa man anbefale en Udjævning. Men Eleven kan paa det Tidspunkt slet ikke skønne over, hvornaar det er umuligt. Og ganske det tilsvarende gælder, naar der tales om typiske lagttagelsesomraader, om Repræsentativtællinger, om at al Statistik i en vis Forstand er repræsentativ o. s. v. Disse

Spørgsmaal maa ganske naturlig senere igen underkastes en grundigere Behandling, og Delingslinien synes ihvert Fald ikke god. Det er rigtigt at vække Kritiken overfor Materialet, at gøre opmærksom paa, at det ideale statistiske Materiale aldrig forekommer, men herudover kræves der paa dette Tidspunkt af Undervisningen formentlig kun Præciseringen af, hvad der gør nogle Tal til et statistisk Materiale, den rent faktiske Paavisning af Regelmæssigheden ved Masseiagttagelser fra en Mængde Omraader indenfor Samfundslivet og saa endelig Konstateringen af Hovedproblemet: hvor langt kan et Materiale deles uden at Regelmæssigheden sættes over Styr, uden at det bliver for lille til, at man kan drage Slutninger derfra.

Men det er alligevel kun en Detaille. Forandringerne indeholder store Fremskridt; det gælder ikke mindst for Korrelationsteoriens Vedkommende. Bogens Plan er i det hele taget god og føjer paa en udmærket Maade de forskellige Afsnit sammen til en Helhed.

*

*

*

Et af Hovedkapitlerne i en videnskabelig Fremstilling af Statistikens Teori maa nødvendigvis blive Kapitlet om Eksponentialloven. Det er væsentlig udvidet i Forhold til tidligere. Under denne fælles Kapiteloverskrift findes ikke blot selve Udredningen af Binomial- og Eksponentialloven, men ogsaa Fremstillingen af Regelmæssigheden ved Lykkespillerfaringerne (der før har været et særligt Kapitel), Sandsynlighedsregningens Hovedsætninger, den nærmere Undersøgelse af forskellige Fordelingslove o. m. a. Det er en god Tanke at behandle alle disse hver for sig betydningsfulde Emner under samme Overskrift. Bogen stiller sig m. H. t. et afgørende Spørgsmaal paa ganske samme Standpunkt som sine Forgængere: at al praktisk Erfaring viser, at den binomielle Fordeling i Forhold til de Opgaver, der her bliver Tale om, er tilstrækkelig almen-gyldig til, at den kan bruges som Grundlaget for Fremstillingen, og at det samme gælder Binomiallovens Tilnærmelse: Eksponentialloven. Kapitlets forskellige Afsnit tjener da — hver fra sin Side — som Udenværker omkring Eksponentialloven, til den fulde Belysning af dens Egenskaber og Anvendelighed.

Optakten foregaar stadig gennem den empiriske Behandling af Kugleudtræk, Klasselotterierfaringer o. s. v. Selv om dette i alt væsentlig er uforandret siden Bogens 1. Udgave i 1891, fremtræder det stadig med lige stor pædagogisk Virkning. En

Forbedring er Fremstillingen Side 99—105, hvor Overgangen foretages fra den relative til den absolutte Udtryksmaade m.H.t. lagttagelsernes Fordeling omkring Gennemsnittet ved at indføre \sqrt{npq} som en fælles Maalestok for alle Lykkespillerfaringerne. Det har altid voldt Studenterne nogen Vanskelighed at foretage dette Spring, men den udvidede Fremstilling har her ganske fjærnet Vanskeligheden og gjort det ligesaa simpelt som det virkelig er. Optakten fortsættes gennem et — delvis nyt — Af-snit, der er kaldt: Sandsynlighedsregningens Hovedsætninger (genopstaaet fra 1. Udgave). Det indledes med en Forklaring af Begrebet Sandsynlighed og en udførlig Gennemgang af de to forskellige Synspunkter, der i Sandsynlighedsregningens (og Statistikens) Historie har spillet saa stor en Rolle: det „aprioriske“ og det „aposterioriske“. Det fremhæves, hvorledes det aprioriske i Virkeligheden er uden Betydning for Sandsynlighedsbegrebets Definition, der alene kan støttes paa Erfaringen om, at Tallene bevæger sig omkring en „fast“ Værdi, hvilket igen vil sige to Ting: at det Antal Gange, Begivenheden indtræder, svinger omkring np og at de Afvigelser, som de enkelte Forsøgsrækker udviser, maalt med Middelfejlen \sqrt{npq} for-deler sig efter den lige forud — ad empirisk Vej — fundne Eksponentiallov (mon der i det taget kan opstilles nogen anden almindelig Definition paa den statistiske Sandsynlighed?). At man i Sandsynlighedsregningen og forsaavidt ogsaa i den praktiske Statistik regner med den „aprioriske“ Sandsynlighed er en hel anden Sag. I det følgende udredes derefter Sætningerne om Sandsynlighedernes Sum og Produkt med en — pædagogisk set — meget værdifuld Behandling af Spørgs-maalet om, hvilken Betydning det har for disse Sætninger, om de paagældende Begivenheder er uafhængige af hinanden eller ikke, og at vor Viden herom — ligesom m. H. t. Sandsynligheden — er en ren Erfaringssag 3: at kun en virkelig Under-søgelse kan godtgøre, om Begivenhederne er uafhængige af hinanden (ukorrelerede) eller ikke, og at Resultatet endda kun kan blive tilnærmet. Det er i det hele et fortrinligt lille Af-snit — det spænder over Siderne 108—125 — udmærket egnet til at klare Læserens Tanker om nogle grundlæggende statistiske Problemér og tillige sammen med den ad Erfaringens Vej fundne Fordelingslov en god Indførelse i selve Binomial- og Eksponentialloven.

Hvad den matematiske Udredning af Binomialloven angaar, findes der kun det nødvendige til Forstaaelsen af Udtrykket

$S_r = \binom{n}{r} p^r \cdot q^{n-r}$, medens Beregningen af selve Binomialkoefficienterne er henvist til Tillægget. Paa samme Maade er den matematiske Sammenhæng mellem Binomialformlen og den Grænsekurve, Eksponentialloven, hvortil den har Tendens at nærme sig, ligeledes henvist til Tillægget. I Hovedteksten findes kun selve Eksponentialkurvens Ligning og iøvrigt praktiske Eksempler paa Forholdets Eksistens. S. 146—147 undersøges Betingelserne for at Binomialloven kan erstattes med Eksponentialloven noget nærmere, og der gives som Resultat heraf et Par Anvisninger af stor praktisk Værdi gaaende ud paa, at den nævnte Erstatning kun kan ske, hvis $npq > 1$ og og at Erfaringen m. H. t. Spørgsmaalet om, hvor nær \sqrt{npq} kan ligge ved 1 viser, at den helst ikke skal være mindre end ca. 3, og at np paa samme Maade ikke skal være mindre end ca. 10. Det kan endelig i denne Forbindelse nævnes, at der senere S. 203—204 — i Afsnittet empiriske Hyppigheder — anføres det betydningsfulde Forhold, at Tendensen til at antage denne Grænseform ikke er noget karakteristisk alene for den binomielle Fordelingslov, men genfindes for alle liniære Funktioner med mange tilfældigt varierende Led, hvilket indgaaende belyses ved Eksempler (S. 204—208).

I de følgende Afsnit under Eksponentialloven (eendimensionale og todimensionale Fordelinger, ukorrelerede Størrelser) behandles udfra almindelige Forudsætninger en Række Sætninger om „Forventningen“, hvorved Forfatterne forstaa „det ventede Antal Begivenheder“, og om Fordelingslovens „Spredning“, der, naar Fordelingsloven bliver binomial, bliver lig den tidligere behandlede Størrelse \sqrt{npq} . Behandlingen af disse Spørgsmaal danner Afslutningen paa selve Fremstillingen af Svaret paa det Hovedproblem, der foran blev formuleret saaledes: hvor længe kan et Materiale deles, uden at det bliver for lille til, at man kan slutte noget derfra. Fremstillingen er betydelig mere omfattende end i tidligere Udgaver. Der udfyldes utvivlsomt et Savn ved denne udvidede Behandling af det centrale Spørgsmaal. Det opnaas ganske vist kun ved at stille ikke helt ringe Krav til Læserens matematiske Tænkeevne og Forstaaelse, men skal det lykkes for Studenten virkelig at forstaa Eksponentialloven og den fuldstændige Baggrund for dens Anvendelighed, kan det næppe gøres med mindre. Og det forøgede Arbejde lønner sig. Den Student, der har arbejdet sig gennem alle disse Afsnit under „Eksponentialloven“, faar derved en Sikkerhed i sit Ræsonnement om disse Spørgsmaal, han

ellers let vil komme til at savne. Og Fremstillingsmaaden er fortrinlig — klar og systematisk.

Det følgende Kapitel omhandler Eksponentiallovens Anvendelse (paa Antropometri, Befolkningsstatistiken, den økonomiske Statistik). Man træffer her en vægtig Samling af Materiale, dels kendt fra tidligere Udgaver dels nyt, og faar god Indøvelse i den almindelige Metode ved Undersøgelsen af, hvorvidt der kan paavises Overensstemmelse med Eksponentialloven, hvorvidt skæve Fordelinger umuliggør dybere Indtrængen i Stoffet eller blot opfordrer til nye Inddelinger o. s. v. Selvom Opstillingen i enkelte Tilfælde er ændret og der kan være flere Mellemregninger end i tidligere Udgaver, er et Afsnit som dette jo netop typisk „Westergaardsk“ — og er det her lige saa fuldt som tidligere. Behandlingen af Indkomststatistiken er et godt Eksempel. Man kan dog ikke forlade dette Kapitel uden at slutte sig til den ofte udtalte Utilfredshed med Udtrykket „Seksualproportion“. Ingen vil falde paa, at det skal give Udtryk for Drengefødslerne relative Antal. Det er vel endnu ikke mere fastgroet, end det kan erstattes med et andet, og det danske Sprog maa kunne yde en bedre og mere ramvende Betegnelse.

Kapitel V omhandler Interpolation og Udjævning. Det fylder her over 90 Sider — mod 40 i 2. Udgave — hvoraf dog ca. 10 udgør et specielt Afsnit, der er kaldt „statistiske Love“. Det maa anses for tvivlsomt, om det er hensigtsmæssig at kræve saa megen Tid og Arbejde af den statsvidenskabelige Student, naar man har med Problemer at gøre, der ofte vil vise sig egnede til at løses ved ganske simple Fremgangsmaader (f. Eks. den grafiske) og i andre Tilfælde at være uløselige. Har Interpolations- og Udjævningsapparatet i det hele taget saa stor statistisk Værdi? Her er et Eksempel paa, at man uden Skade kunde have udskilt en Del Stof og henflyttet det til Tillægget. I Slutningen af Kapitel er under Betegnelsen „statistiske Love“ samlet Omtalen af en Del forskellige lagttagelsesmaterialer, hvis Ensformighed er saa stor, at de empirisk fundne Afhængigheder kan udtrykkes ved matematiske Funktioner (er det forøvrigt helt korrekt her at tale om „empirisk fundne“ Størrelser?). Her omtales bl. a. Frekvenskurver, Grænsenyttens som en Funktion af Forraadets Størrelse og Arbejdsanstrengelsen som en Funktion af Arbejdstiden og endelig en Række lagttagelser af periodisk Karakter, i hvilken Forbindelse der findes en kærkommen Redegørelse for de vigtigste herhenhørende Problemer indenfor den moderne Konjunkturforskning, navnlig m. H. t. det vanske-

lige Spørgsmaal om Adskillelsen mellem de periodiske og de sekulære Bevægelser. Læserne af nærværende Tidsskrift vil være bekendt med disse Spørgsmaal fra Professor Westergaards og cand. polit. Lomholts Artikler her i Tidsskriftet for 1925, S. 14 ff. Man ønsker blot, at Forfatteren vilde have givet os en endnu udførligere Behandling af disse Spørgsmaal til Hjælp ved Vurderingen af den frodige Konjunkturforsknings Metoder og Resultater.

Det følgende Kapitel omhandler Befolkningsstatistiken og her indenfor navnlig Dødelighedsstatistiken. Det er et værdifuldt Afsnit, baade m. H. t. Udredningen i Almindelighed af de afgørende Forhold og m. H. t. Enkeltheder (læs f. Eks. blot Fremstillingen om den stationære Befolkning og om, hvorvidt de enkelte Dødsarsager kan udskilles). For saa vidt er det med Sorg, at man anker mod det. Men kunde Forstaaelsen af Hovedbegreberne: Dødelighedsstyrke, Dødelighedssandsynlighed, Overlevelsestavle og Middellevetid ikke gives paa et betydeligt mindre Omraade, selv om man baade vil tage et Livsforsikringsmateriale og en Folketælling som Eksempler, saaledes at de mere specielle Metoder og Synspunkter — uden Skade for Undervisningen af den statsvidenskabelige Student — kunde have været henlagt til Tillægget?

Kapitel VII er Bogens andet Hovedkapitel. Mod dette har man kun en Indvending, at der til Overskrift er sat: „afledede statistiske Udtryk“. Denne Overskrift fandtes ogsaa i Bogens 2. Udgave, men passede dér bedre til Kapitlets Indhold, som udgjordes af Indeksregninger og Beregninger over Kreaturstyrke, Befolkningens Tyngdepunkt o. l. Nogen god Overskrift var den dog heller ikke dengang; er f. Eks. Middellevetiden ikke lige saa vel et „afledet statistisk Udtryk“? Men som sagt, den passer daarligere i denne Udgave, hvor Afsnittet om Mangler ved lagttagelserne og de beregnede Tilfældes Metode er medtaget i samme Kapitel. Da Indeksregninger i en vis Forstand kan betragtes som et specielt Tilfælde af de beregnede Tilfældes Metode, og da denne saa afgjort er det for Kapitellet mest karakteristiske, vilde det have været langt rigtigere ganske simpelt at kalde Kapitellet: De beregnede Tilfældes Metode. At gennemgaa dette Kapitel i Enkeltheder og fremhæve dets fremragende Egenskaber er formentlig unødvendigt for dette Tidsskrifts Læsere. Enhver af Westergaards Elever kender denne Undersøgelse af de forskellige Mangler ved et foreliggende Materiale og hans mesterlige statistiske Behandlingsmaade, der altid gav Resultater. Der er kun Anledning til at

standse ved et Par Nyheder. For det første er en Del Stof, der tidligere har været optaget under Korrelation, flyttet herhen sammen med de beregnede Tilfældes Metode, hvor det passer bedre ind. Det gælder f. Eks. Pearsons Materiale vedrørende Frugtbarheden i to paa hinanden følgende Generationer af gifte Kvinder, Undersøgelsen af Fødselsnummerets Betydning som disponerende Element ved Tuberkulose o. fl. a. For det andet er der paa en Del Punkter medtaget en hel Del Mellemregninger, der letter Læsningen betydelig; det gælder f. Eks. for det nævnte Pearson'ske Materiale og for Undersøgelsen af Alkoholforbrugets Virkning m. H. t. Lungebetændelse. Endelig skal man omtale den klare Sondring, der er opstillet imellem de to Hovedtyper for Beregninger af Prisindekstal og de Bemærkninger, der gøres om Muligheden af at beregne den ventede Pris for en varierende Varemængde.

* * *

De her anstillede Betragtninger over 3die Udgave af Statistikens Teori har til Forudsætning, at det er en Lærebog for den, der vil føres ind i Statistikkens Grundproblemer, først og fremmest for den statsvidenskabelige Student. Som saadan er Resultatet af Professor Westergaards og Kontorchef Nybølles Samarbejde blevet en saa god Bog, at den maaske ikke har sin Lige.

I Bogens Slutningskapitel viser Forfatterne, hvorledes den statistiske Arbejdsmetode finder Anvendelse paa flere og flere Omraader baade indenfor Videnskab og det praktiske Liv. Det har været Professor Westergaards eminente Indsats i denne Udvikling at fremhæve, at Bedømmelsen af Talmaterialet og dets Forudsætninger er af saa afgørende Betydning for al statistisk Virksomhed. Kun derved opnaas den nøje Overensstemmelse i hvert enkelt Tilfælde mellem Materiale og Metode, som er sand Statistiks Kendemærke. Ved en tidligere Lejlighed har jeg omtalt dette Forhold nærmere (jfr. nærværende Tidsskrift for 1923, Side 90 ff.). Jeg skal derfor kun minde om det her, idet jeg dog skal tilføje, at der ved Anmeldelsen af nærværende Bog er god Anledning til at standse derved.

For det første fordi noget af det, man ved Læsningen af den foreliggende Bog søgte Svar paa, netop var dette: hvorledes vil Professor Westergaards Efterfølger som Lærer i Statistikkens Teori stille sig til denne Arv og den deraf flydende Forpligtelse? Vil han vedgaa eller fragaa? Det Præg han for sit Vedkommende har sat paa Fremstillingsmaade og Stofudvi-

delse maa kunne give et Fingerpeg herom. Vel viser der sig her i pædagogisk Henseende en ikke uvæsentlig Forskel mellem de to Forfattere, men m. H. t. Formaal og Grundsyn er der ingen Tvivl om, at Efterfølgeren har valgt at vedgaa Arv og Gæld. Det er, da Kontorchef Nybølle aldrig i egentlig Forstand har været Westergaards Elev, et Tegn paa i hvilken Grad det gennem Aarene er lykkedes Westergaard at præge al statistisk Virksomhed i Danmark og er tillige glædeligt for den statsvidenskabelige Uddannelses Fremtid. Indenfor denne Uddannelse maa der ifølge Sagens Natur altid gaa to Strømme; man maa opøve Studenten i at tænke økonomisk, at ræsonnere logisk over økonomiske Forhold, men denne Opøvelse kan ikke gennemføres med Held uden en stadig Stræben efter at verificere Resultaterne ved at jävnføre dem med Virkeligheden og uden at det Stof, hvorover der skal ræsonneres, maa hentes fra det, der faktisk sker. En saadan Verificering kræver imidlertid baade at man kan stille Spørgsmaalene til Materialet rigtigt, og at man kan vurdere Svarets Værdi. For denne Vekselvirkning mellem Induktion og Deduktion indenfor det nationaløkonomiske Studium har Statistikens Teori sin store Betydning — naar der doceres som Tilfældet er i denne Bog.

Men ogsaa af en anden Grund er det rimeligt ved denne Lejlighed at fremhæve Westergaards særlige Indsats i Statistikens Udvikling, idet der for Tiden — navnlig i den engelsk-amerikanske Literatur — er en Tendens i ganske modsat Retning. En Tendens, hvor Jagten efter Formler og matematiske Opstillinger er det overvejende, og hvor Arbejdets Værdi maales med Formlernes Elegance eller deres Antal. Som et kendt Eksempel herpaa — endda ikke af de værste — kan nævnes Irving Fishers Bog: *The making of Index numbers* med dens flere Hundrede forskellige Formler for Indeksregninger. Disse mange Formler med minimale Forskelligheder kan være et meget morsomt Puslespil, men Statistik er det ikke. For disse Forfattere bliver Formelapparatet et Maal i Stedet for et Hjælpemiddel. De overser paa den ene Side, at en Formel, der har vist sig anvendelig een Gang under andre Forhold er ubrugelig, og paa den anden Side at man ofte ved simple Midler og med Bevarelsen af de iagttagne Tal i uændret Form kan komme til praktisk brugbare og i Virkeligheden langt mere værdifulde Resultater. Ved at korrigere Tallene kommer man ofte til at lægge mere ind i dem, end de berettiger til. Imod denne Retning maa man fremhæve denne Bog, der er baaret af Westergaards Aand og i hvis Slutningskapitel det med Rette

siges, at Fremtidens statistiske Opgaver fuldt saa meget kræver en energisk og maalbevidst Indsamling af lagttagelser som en Udvikling af specielle matematiske Formler og Hjælpemidler. Bogen har en stor Mission paa dette afgørende Punkt. Den er samtidig udkommen paa Tysk, og man maa haabe, at det vil føre til, at den maa blive læst ogsaa i engelsktalende Lande.

En Anmeldelse af den foreliggende Bog slutter naturligt med et Ønske om, at det maa lykkes den fremtidige Lærer i Statistikens Teori stadig at forny det Fag, hvis Stade ved Københavns Universitet har været dette — og ikke blot Statsvidenskaben — til saa stor Gavn og Hæder.

Jens Toftegaard.

HENRIK PEDERSEN: **De danske Landbrug.** Fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian V's Matrikel 1688. 482 S. Gyldendalske Boghandel. Kjøbenhavn 1928. Pris 12 Kr.

Da Lektor Henrik Pedersen i Februar 1926 døde, efterlod han sig et næsten færdigtrykt Værk, som en Kreds af Venner nu har udgivet med Støtte fra Carlsbergfondet. Det statelige Værk paa over 500 Sider giver i tabellarisk Form en Oversigt over Ejendommene her i Landet i Aarene 1682—88, deres Hartkornstilliggende og det dyrkede Areal. I Værkets Tabel I er disse Oplysninger meddelte for hver Bosættelse, d. v. s. Landsby eller enligt liggende Gaard, og for hver Landsby gives der Oplysning om Antallet af Gaarde og Huse med Hartkorn, Antal Huse uden Hartkorn samt anden skyldsæt Jord. En Sammentælling oplyser, hvor meget Hartkorn og hvor stort Areal i Tdr. Land Landsbyen havde. I Tabel II er disse Oplysninger meddelt summarisk for Herreder, Amter og Landsdele. Tabel III giver for hvert Amt Oplysning om „Besiddelsesforholdet“ (Krongods, Kirkegods, Universitets- og Skole-Besiddelse, Adelsgods og borgerlig Besiddelse). I fjerde og sidste Tabel belyses, ligeledes amtvis, Ejendommenes Størrelse efter Hartkornstilliggende.

Disse Tabeller har Henrik Pedersen personligt udarbejdet paa Grundlag af sin Gennemgang af det endnu bevarede, meget udførlige og nøjagtige Materiale vedrørende Matriklen 1688, og hans Arbejde er saaledes intet mindre end et statistisk Tabelværk over Danmarks Jordbrug for 250 Aar siden — en Forløber for de moderne Tabelværker, det Statistiske Departement

ment udsender. Ved Siden heraf har Arbejdet stor topografisk Betydning, idet man fra Sogn til Sogn finder Oplysning om de gamle Landsbyer, og saaledes kan følge Bebyggelsen her i Landet helt ud i de Egne, hvor Landsbyen afløses af Enkeltbosættelser. Cand. mag. *Helge Nielsen* har hertil udarbejdet et Stednavneregister med over 11000 Navne. I en Indledning har Underarkivar *Svend Aakjær* givet en Redegørelse for Henrik Pedersens Plan for Arbejdet, og herunder meddelt interessante Oplysninger om, hvorledes Regeringen i 1680'erne magtede det store Arbejde at matrikulere og skyldsætte al Danmarks Jord.

Naar man ser dette imponerende Værk, savner man jo bittert en Tekstafdeling, der viste, hvad der kunde udledes af disse Tabeller til Belysning af Datidens økonomiske Historie og særligt naturligvis Landbrugshistorien. Sygdom og Død forhindrede Henrik Pedersen i at udføre denne Del af det planlagte Arbejde, men han har i 3 mindre Afhandlinger i Historisk Tidsskrift vist, hvad der ligger gemt i det mægtige Talmateriale.

I Afhandlingen „Om Udsæden og det dyrkede Areal paa Falster“ fastslog han Betydningen i Matriklen 1688 af Begrebet „Udsæd“, nemlig som Udtryk for hele det Areal, der var under Rotation, ikke for det Areal, som det enkelte Aar bar Afgrøde. I Forbindelse hermed belyste han Vanskeligheden ved at fastslaa Størrelsen af det aarligt besaaede Areal, fordi Driftsformen ofte var forskellig for de forskellige Marker, der hørte til Landsbyen.

I „Nogle Træk til Belysning af Hovedgaardsbedriften i sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede“, gav Forf. paa Grundlag af sit Materiale en meget interessant Udredelse af Hovedgaardenes Historie, deres Opstaaen enten som Nybrud i hidtil udyrkede Egne eller som Dele af den gamle Landsby. Han paaviste her Tilfælde, hvor Hovedgaarden endnu helt eller delvis var i Driftsfællesskab med Landsbyens Bønder, Tilfælde, hvor den havde skilt sig ud fra Landsbyen (og bemægtiget sig Byens Overdrev), og endelig Tilfælde, hvor Hovedgaarden — som Gøgeungen — havde kastet Bønderne ud af Reden og nu sad inde med hele Landsbyens Jord, og med den gamle Landsbykirke liggende ene tilbage i Herregaardens Park.

I en særlig Afhandling om „Ødegaarde“ gav Forf. en Righoldighed af Oplysninger om det interessante sociale Fænomen, at Jorden kunde ligge øde hen, fordi ingen vilde dyrke

den. Han oplyste her, hvad man ikke tidligere havde vidst, hvor mange øde Gaarde og Huse det drejede sig om, og paaviste, hvad der var af største Interesse, at Vornedskabet ikke bidrog til at formindske Ødegaardenes Antal; skønt nemlig Vornedskabet kun fandtes paa Sjælland, havde denne Landsdel dog det største Antal Ødegaarde.

I disse 3 smaa Afhandlinger har Henrik Pedersen vist, hvorledes han selv kunde gøre det døde Talmateriale levende, og det er trist, at han ikke naaede at fuldende sit Arbejde, fordi han, mere end nogen anden, sad inde med Betingelserne for at kunne gøre det: fra de unge Aar Kendskab til praktisk Landbrug, grundig historisk og socialøkonomisk Viden, en inderlig Fordybelse i og Kærlighed til selve Emnet, og endelig en videnskabelig Redelighed, som kun faa har den. Det er en rig Arv, Henrik Pedersen efterlod sig ved sin Død, og man maa jo haabe, at andre vil kunne tage Arven op efter ham.

Vilhelm Elberling.

FRED. VEDSØ: **Danmarks Industri.** Nyt socialt Bibliothek. 256 S. Martins Forlag. Kjøbenhavn 1928. Pris 4 Kr.

Bogen er udsendt af „Fællesudvalget for social Litteratur“ og er tænkt som et Supplement til den tidligere udsendte Bog „Industrien, Muligheder og Vilkaar“, idet dette Værk behandlede Industriens Problemer i Almindelighed, medens det nu foreliggende Arbejde behandler de enkelte Industrier paa historisk Baggrund. Forfatteren har udarbejdet Bogen med Henblik paa Anvendelse i Studiekredse og har ved Slutningen af hvert Kapitel givet praktiske Anvisninger med Hensyn til de Hjælpeidler, der bør benyttes ved Studiet.

Arbejdet omfatter langtfra samtlige danske Industrier, men ved at vælge de vigtigste eller de i en eller anden Henseende typiske og ved under Fremstillingen at lægge Hovedvægten paa de for hver Industri afgørende Punkter er det lykkedes Forfatteren at give en Skildring af dansk Industri, som er fri for trættende Skemativering, og dog gør Rede for alle Hovedtrækkene i industriel Erhvervsvirksomhed her i Landet.

Disse Skildringer af de enkelte Industrier optager Hovedparten af Bogen, saaledes at hvert Kapitel danner et afsluttet Hele begyndende med vedkommende Industris historiske Udvikling og iøvrigt med et ret forskelligartet Indhold. Afsnittet

om Jærnindustrien bringer historiske Oplysninger og skildrer denne Industri som Afløser af Træhaandværket m. m., under Cement bringes Fagets Teknik, medens Hovedvægten iøvrigt lægges paa Afsætningsforhold, Kapitlet om Gødningsindustrien skildrer Landbrugskemi, Fabrikationsteknik og giver en indgaaende Skildring af denne Industris Krigshistorie og saa fremdeles.

Naar man læser et af disse Kapitler, virker Skildringerne af Industriernes tekniske og erhvervsøkonomiske Forhold paa en overordentlig levende og tilforladelig Maade ved den klare og jævne Fremstillingsform, der er anvendt, og den omfattende Sagskundskab man mærker ligger bagved. Undertiden er ogsaa en eller anden Industris Forhold paa en naturlig Maade benyttet som Udgangspunkt for en mere teoretisk Behandling af visse Spørgsmaal, f. Eks. Bedriftsorganisation. Behandlingen af det sidstnævnte Emne lægger man iøvrigt særlig Mærke til som en mesterlig populær Fremstilling. Ogsaa Industriernes Historie læses med stor Interesse, idet der her fra vanskeligt tilgængelige Jubilæumsskrifter og andre Kilder er samlet en Mængde historiske Data om Selskaber, Fabrikker og Personer.

I sine Skildringer af Industriene bevæger Forfatteren sig imidlertid undertiden udover de tekniske og erhvervsøkonomiske Spørgsmaal og kommer ind paa Omraader, der er saa uigennemsigtige eller saa erhvervs- eller storpolitisk inficerede, at en Behandling af dem vanskeligt kan bevare et objektivt Præg. Forfatteren har med Hensyn til den saglige Behandling af Emnerne ikke undgaaet eller ikke villet undgaa denne Fare og har med Hensyn til Formen øjensynlig ikke gjort noget Forsøg derpaa, at dømme efter den Omtale han ud fra et bestemt Samfundssyn lejlighedsvis anvender overfor nogle Dele af Samfundet, og som visselig ikke i alle Tilfælde er motiveret ved de i Bogen anførte Fakta. Valget af disse Emner synes lidt tilfældigt. Saaledes er Kapitalforhold og Andelsprincipper ret hyppigt behandlet, medens Spørgsmaalene om Toldforholdenes og Arbejderforholdenes Indflydelse paa Industriens Økonomi kun er periferisk berørt.

Til Bogens centrale Del om de enkelte danske Industrier er knyttet nogle Indlednings- og Slutningskapitler, de første af historisk, tildels verdenshistorisk Indhold, de sidste omhandlende Industriens Forhold til forskellige andre Samfundsdele eller -funktioner. Emnerne for disse Afsnit er altfor omfattende til, at Forf. har kunnet gøre nogen personlig Indsats, men de er formodentlig taget op for at give Værket en vis Afrunding.

„Danmarks Industri“ vil sikkert danne et udmærket Udgangspunkt for Drøftelse af Industriens Forhold i Studiekredse. Om Bogen derimod opfylder et andet af de Formaal, som er nævnt i Indledningen, nemlig at bidrage til Udjævning af Kløften mellem By og Land, er tvivlsomt, saavist som en Fremhæven af de samfundsgavnlig og tiltalende Sider af Industrien og industrielt Arbejde ikke opnaar den tilsigtede Virkning, naar den gaar jævnsides med en ikke i samme Grad velvillig Bedømmelse af Landbruget og dets Gerninger.

Naar disse Invendinger er gjort, kan „Danmarks Industri“s centrale Del, Afsnittene om de enkelte Industrier, anbefales som et Arbejde, enhver der interesserer sig for Danmarks Industri, vil kunne læse med Udbytte.

I Slutningen og spredt i de enkelte Afsnit er Bogen forsynet med statistiske Oplysninger fra Statistisk Departements Materiale, væsentlig Industri- og Erhvervstællingerne. Statistiken omfatter samtlige Industrier og giver altsaa en Del talmæssige Oplysninger ogsaa om de Fag, der ikke er tekstmæssig behandlet.

H. N. Skade.

Dr. MAX KJÆR-HANSEN: **Almindelig Bedriftsøkonomi**. Udgivet af Handelshøjskolen som Led i Serien „Handelsvidenskabelige Skrifter“. København 1928. Det Schønbergske Forlag. 212 Sider. Pris 8 Kr.

Efter tre Afsnit af indledende Karakter, omhandlende henholdsvis Bedriftsøkonomien som økonomisk Videnskab, den historiske Udvikling og de bedriftsøkonomiske Grundbegreber, gives der en Fremstilling af Bedriftens ydre Organisation med Behandling af Beliggenhedsproblemet, Bedriftsformen og Samarbejdet med andre Bedrifter (Karteller o. s. v.), endvidere et Kapitel om Finansieringen, derpaa et Afsnit kaldet det almindelige Regnskabsvæsen, hvorunder der gives en Omtale af Kalkulationsproblemer, Udbytteberegning og Bedriftsstatistik, og endelig til sidst et Afsnit om videnskabelig Bedriftsledelse omhandlende saavel Lønssystemer som Organisationsspørgsmaal.

Med denne Bog holder Bedriftsøkonomien sit Indtog i dansk Litteratur, og der kan derfor, hvad Forf. ogsaa fremhæver, være Anledning til en nærmere Betragtning af Fagets Karakter, særlig naturligvis i Sammenligning med Nationaløkonomien. Forf. præciserer Bedriftsøkonomiens Emne som

Spørgsmaalet om, ved hvilke Midler Enkeltbedriftens Rentabilitet gøres saa god som muligt; at modsætningsvis Produktivetssynspunktet, som det siges, skulde være det afgørende for Nationaløkonomien, er vel i Betragtning af Prislærens centrale Stilling mindre rammende. — Man undgaar ikke det Indtryk, at Bedriftsøkonomiens Rang som Videnskab er Forf. magtpaaliggende trods hans afvisende Bemærkning om denne „klangfulde“ Titulatur Betydning. Utvivlsomt bør man gøre sig Rede for Bedriftsøkonomiens faktiske Beskaffenhed, og det vil da ikke være vanskeligt at afgøre, om man vilde give Ordet Videnskab et udvidet Indhold ved at lade det omfatte ogsaa det nye Fag, eller om dette ikke er Tilfældet.

Mest iøjnefaldende er det vel, at Bedriftsøkonomien er et formaalsbestemt Fag, der ikke nøjes med at behandle en vis Sammenhæng, men som tillige giver Fænomenerne Prædikater som mere eller mindre gunstige. Imidlertid behøver maaske denne Omstændighed ikke strengt taget at være afgørende, idet der jo ikke er noget i Vejen for at opfatte Resultaternes erkendelsesmæssige Betydning rent bortset fra den vurderingsmæssige Kolorering, som man har givet dem. Hvad der derimod er afgørende, illustreres godt ved den Sammenligning, Forf. selv er inde paa, naar han fremhæver Lægevidenskaben som en formentlig Parallel til Bedriftsøkonomien. Man maa nemlig gøre sig den Forskel klar, at medens den lægevidenskabelige Udforskning af de organiske Fænomeners Sammenhæng kunde foregaa aldeles uforandret, om Helbredelsesmotivet kunde tænkes bortfaldet, saa at den rene Erkendelsesinteresse blev det eneste Motiv, gælder det derimod for Bedriftsøkonomien saavel som for en Række andre Discipliner, der ikke i Almindelighed opfattes som egentlige, selvstændige Videnskaber (eller i visse Tilfælde overhovedet ikke som Videnskab), saasom „Krigsvidenskab“, „Arbejdsvidenskab“, „Handelsvidenskab“ etc., at de staar og falder med det praktiske Formaal, fordi dette, foruden at være Vurderingsmotiv, tillige er den eneste Rettesnor, man har for Valget af de Fænomener, man vil betragte; disse er ikke Led i eet sammenhængende Omraade, saaledes som Tilfældet er i Kemi, Fysiologi, teoretisk Nationaløkonomi o. s. v., — men er tværtimod hentet forskellige Steder fra, fordi Formaalet kræver det, og er kun sammenholdt af Formaalet. Hvor vilde i Virkeligheden Grænsen være for, hvad man maatte have med ind under Videnskaben, om man konsekvent bragte dette Ord i Anvendelse paa alle Anvisninger paa, hvordan noget bedst

skal laves indenfor Livets utallige forskellige Omraader? — Man vilde simpelthen faa Brug for et nyt Ord som Betegnelse for det Arbejde paa systematisk Sammenhængserkendelse, der hidtil kaldtes Videnskab. (Ogsaa Ordene har jo dog en praktisk Anvendelse, for hvilken deres Indhold ikke er helt ligegyldigt.)

Af særlig Interesse er som sagt Forholdet mellem Bedriftsøkonomien og Nationaløkonomien.

Nationaløkonomiens Arbejde foregaar jo ganske naturligt saaledes, at man under visse sociologiske (retslige o. s. v.) Forudsætninger undersøger Betingelserne for Profitmuligheders Opstaaen, idet man da kan regne med, at privatøkonomiske Interesser vil skabe Tendenser i Retning af disse Muligheders Udnyttelse. De Midler, ved hvilke dette finder Sted, interesserer kun Nationaløkonomien i Hovedtræk. Paa dette Sted maa derimod Bedriftsøkonomien i Kraft af sit Formaal tage fat, ialt Fald forsaavidt som Mulighedernes Udnyttelse beror paa den enkelte Driftsherres Dispositioner. De omtalte Hovedtræk vil ganske naturligt blive Fællesemne for de to Fag; som Eksempler herpaa kan nævnes Læren om Karteller og Truster o. s. v., om Tids- og Akkordløn o. s. v.; og Behandlingen bliver (som Fakta ogsaa viser) ikke væsensforskellig, da det jo er de af privatøkonomiske Overvejelser fremgaaede Resultater, der har Interesse ogsaa for Nationaløkonomien. Iøvrigt vil Bedriftsøkonomien være præget af at lægge Vægt paa en detaljerende Behandling af visse Spørgsmaal, som Nationaløkonomien lader staa hen. Man bør maaske fremhæve de her omtalte Forhold med særligt Henblik paa Betydningen af Bedriftsøkonomiens eventuelle Indførelse som Universitetsfag. Thi man faar, trods alt nyt i Dr. K.-H.'s Bog, næppe Indtrykket af, at Studiet af de bedriftsøkonomiske Detailler vil bringe Nationaløkonomen Oplysninger af en saa uventet Karakter, at han kunde siges at ville være væsentlig desorienteret ved at være dem foruden.

Forf. pointerer (p. 16), at det er en almindelig Bedriftsøkonomi, han fremstiller, hvorimod der ikke er praktisk Brug for en samlet Fremstilling af de for alle mulige forskellige Brancher særegne bedriftsøkonomiske Forhold. Imidlertid er jo allerede Nationaløkonomien langt fra at være udelukkende almindelig, og for den relativt detaillerede Behandling, som Bedriftsøkonomien giver, er man nødvendigvis endnu oftere henvist til at komme ind paa de særegne Forhold. Hvor denne Nødvendighed har gjort sig gældende, har Forf. som

Regel foretrukket at drage Industriens og Haandværkets Forhold i Forgrunden, hvad der sikkert maa indrømmes at være beretiget i Betragtning af den Aktualitet og Interesse, der knytter sig hertil. — Paa den anden Side kunde man være fristet til at spørge om, paa hvilke Steder i Fremstillingen man har Nytte af den almindelige Redegørelse for de økonomiske Grundbegreber, der gives som tredje indledende Afsnit, (det samme gælder hele § 77 o. fl. St.); Betydningen er maaske nærmest indirekte, og man kan i alt Fald som Nationaløkonom kun paaskønne, at Fremstillingen paa forskellige Steder opfordrer Læserne til at ræsonnere ud over den bedriftsøkonomiske Ramme.

Skønt der paa flere Punkter er anvendt et noget større og mere indviklet terminologisk Apparat end maaske strengt nødvendigt (vel et Udslag af Forf.'s tyske Paavirkning), er Fremstillingen gennemgaaende baade livlig og klar, og Tankegangen belyses til Stadighed ved anskuelige Taleksempler. Man kunde f. Eks. fremhæve den udførlige Omtale af Grunden til, „at det kan betale sig at holde Virksomheden i Gang, naar Markedsprisen ligger højere end de almindelige Omkostninger“ (p. 43), endvidere de anskuelige grafiske Illustrationer af Belligenhedproblemerne, eller den klare koncise Fremstilling af de forskellige Former for Samarbejde med andre Bedrifter. Uklarheder kan dog forekomme; saaledes savner man en Motivering for Leddet $U \cdot x$ i Formlen p. 95, idet man jo umiddelbart vil mene, at naar Aktier med paalydende Værdi af 3 Millioner staa i Kurs 60, maa Aktier med paalydende Værdi af 2,6 Millioner, naar de giver samme absolutte Kroneudbytte som de førstnævnte Aktier, staa i Kurs $\frac{3}{2,6} \cdot 60$. Eller naar

der i Formlen (p. 100) for Tegningsrettens Værdi $\frac{1}{a} \left(\frac{aK + B}{a + 1} \div B \right)$

to Gange er opført en Størrelse B, burde det maaske fremhæves, at de to B'er strengt taget ikke angiver det samme, og at den simple Slutformel, der uledes, derfor ikke er ubetinget anvendelig; thi Størrelsen af det førstnævnte B maa jo bero paa, hvad Aktie-Efterspørgerne estimerer Udbyttet af den nytilførte Kapital til at blive, medens det sidste B vilkaarligt fastsættes af Aktie-Udbyderen. Nogen betydelig Afvigelse bliver der maaske sjældent Tale om, men Adskillelsen har dog formentlig Interesse. Det kunde yderligere fremhæves, at der i Afsnittet om Kalkulationsmetoderne (p. 111 ff), hvor der er Tale om at fordele Udgifterne paa de forskellige Varegrupper,

burde være peget paa den principielle Forskel mellem Udgifter, der i og for sig *er* Specialudgifter, men som blot p. Gr. af ufuldstændig Kendskab maa fordeles efter Skøn, og Udgifter, der uhjælpelig er Generaludgifter, og hvoraf man kun faar et misvisende Billede, hvis man foretager Tilregning, fordi deres Betydning for Dispositionerne netop er den særlige, der ligger i, at de opstaar, uanset om en hvilken som helst Ener eller om Totaliteten produceres.

Ogsaa i forskellige andre Enkeltheder kan man snart være uenig med Forf., snart ønske dette og hint fremhævet, og man kunde yderligere ønske, at visse udeladte Emner var taget op til Behandling, saaledes Spørgsmaalet om, hvornaar der er tilstrækkelig Grund til at udrangere halvtopslidt Maskineri, eller hele Spørgsmaalet om Reklamens Betydning for Bedriften, (hvorom en Redegørelse fra Forf.'s Haand ganske vist er tilgængelig andesteds). Alt i alt følger man Fremstillingen med Interesse, og man kan naturligvis kun ønske Forf. Held med hans Indsats i Arbejdet for Bedriftsøkonomiens videst mulige Praktisering.

Det bør fremhæves, at Bogen er forsynet med en udførlig Fortegnelse over udenlandsk bedriftsøkonomisk Litteratur.

Karsten Lemche.

JAMES W. ANGELL: *The Theory of International Prices; History, Criticism and Restatement.* Harvard Economic Studies XXVIII, Cambridge 1926. 571 Sider.

Det bør straks slaas fast, at det er et overordentligt værdifuldt Værk, hvormed den handels- og pengeoretiske Literatur her er blevet beriget, selv om der kan rejses betydelige Indvendinger mod Enkeltheder baade i dets Form og Indhold.

I et Indledningskapitel opstiller Forf. de fire Hovedspørgsmaal, som Teorien om de internationale Priser skal give Svaret paa, nemlig 1) Hvorledes bestemmes de „internationale“ Prisers Niveau i Forhold til Prisniveauet iøvrigt i det enkelte Land, 2) Hvad bestemmer Prisens Højde udtrykt i Penge for samme Vare i de forskellige Lande, 3) Ved Hjælp af hvilken Proces opretholdes eller ændres disse Priser, naar de engang er dannet og 4) Hvorledes bestemmes selve Bytteforholdet i Varer Landene imellem, og hvad er afgørende for Ændringer heri? Med Rette hævdes det senere i Bogen (p. 323), at en saadan Teori om de internationale Priser maa gaa ud fra to

skarpt adskilte Tankerækker; den ene, som særlig vedrører Problemet rent mekaniske Side, tager sit Udgangspunkt i en Teori om Priserne og deres indbyrdes Forhold indenfor det enkelte Land og søger herudfra ved Hjælp af Vekselkursernes Teori at fastslaa Prisforholdene imellem Landene; den anden, der tager Sigte paa selve Bestemmelsen af Bytteforholdet udtrykt i Varer, maa ligeledes gaa ud fra en almindelig Teori om dette Bytteforholds Bestemmelse indenfor det enkelte Land og prøve at udvide denne til ogsaa at gælde mellem Landene indbyrdes. Betraget paa denne Maade faar Læren om den internationale Handel og de internationale Priser sin naturlige Plads som en Udbygning af den almindelige Pris- og Pengeteori under særlig Hensyntagen til Byttets Dimensioner i Rummet. Derimod turde det snarere være et historisk end — som paastaet — et logisk Hensyn, der har faaet Forf. til straks i Indledningen (p. 5) at hævde, at der til Løsning af de ovenfor opstillede Problemer kræves en Kombination af en (national) Penge- og Pristeori til Forklaring af Prisniveauets Højde i det enkelte Land og en — mindre klart afgrænset — Teori om det internationale Byttes Aarsager og Mekanik til Klarlæggelse af Prisforholdene mellem Landene. Thi rent historisk er det naturligvis rigtigt, at Muligheden for at opstille en international Pristeori er til Stede i det Øjeblik, en Antagelse af Kvantitetsteorien forenes med Forstaaelsen af, at en fortsat passiv Handelsbalance maa fremkalde en kompenserende Strøm af ædelt Metal, men særlig logisk er denne Deling af Emnet ikke.

Samtidig gør Indledningen opmærksom paa, at man, saa mærkeligt det end kan lyde, overhovedet ikke hidtil har haft nogen fuldstændig international Pristeori. Til Trods for, at Analyseringen af Forholdet mellem Pengemængden og det indenlandske Prisniveau er et af de ældste Elementer i Nutidens økonomiske Tænkning, og skønt man i det mindste siden de senere Merkantilisters Tid har haft omfattende Teorier om det internationale Bytte, er — hævder Angell — de to Tankerækker saa godt som aldrig for Alvor blevet sat i Forbindelse med hinanden, endsiges da smeltet sammen til en Helhed. En saadan Syntese er det da, Angell tilsigter at give i sit Arbejdes konstruktive Del (Part III; A Restatement of the Theory of International Prices, p. 363—474), efter at han først i Bogens større dogmehistoriske Del har samlet og sigtet det righoldige, men spredte Materiale til Opførelse af en saadan Tankebygning, som forekommer i de vigtigste Landes økonomiske Litteratur fra Merkantilismen til Nutiden.

Maaske er Angell dog lidt for tilbøjelig til at overdrive Betydningen af Tendensen til, hvad han kalder „compartment thinking“, selv om den sikkert paa mange Omraader indenfor Økonomien og ikke mindst netop for Læren om den internationale Handel har haft sin skæbnesvangre Betydning. Naar han (p. 273 og 323) konstaterer, at baade engelske og tyske Forfattere „to an amazing degree“ har behandlet de to omtalte Tanke-rækker hver for sig uden at have Øje for deres Samhørighed, kan man selvfølgelig godt være enig med ham i at beklage, at „a direct and explicit combined statement is rarely given“, men man bør ikke glemme, at dette ikke altid behøver at bero paa Mangel paa Viden og Evne, men ogsaa kan skyldes manglende Vilje og Lyst; at fortolke Fragmenter og Monografier, som om de tilsigtede at give en Helhedsfremstilling, saaledes som Angell ofte er tilbøjelig til, gaar i hvert Fald ikke an, saa meget mindre som han selv lejlighedsvis (f. Eks. p. 364) antyder, at Klassikernes Hovedinteresse laa paa helt andre Omraader end i Bestemmelsen af selve de internationale Priser.

Forøvrigt er Angell ikke fri for selv at have en Rem af Huden; kan man end søge et Forsvar for en Fordybelse i denne særlige Gren af den økonomiske Tænkningens Historie i den nære Forbindelse, der paa mange Maader har været mellem Udviklingen af den internationale Handels Teori og Økonomiens Teori i Almindelighed, følger det dog paa den anden Side netop af denne Forbindelse, at en ny Fremstilling af de internationale Prisers Teori snarere bør fremtræde som Konsekvens af den almindelige økonomiske Teoris Fornyelse end som en Sammenfatning og videre Udvikling af den ældre Teoris spredte Bidrag til Løsningen af dette Problem; trods alt udvikler de enkelte økonomiske Teorier sig ikke i „splendid isolation“, og „compartment exposition“ bliver derfor let lige saa betænkelig som „compartment thinking“. Ogsaa den nærmere Inddeling af Bogens første historisk-kritiske Del afgiver et godt Eksempel paa det „compartment system“, Forf. ellers saa stærkt advarer imod. Man kan naturligvis atter her godt indrømme ham, at de angelsachsiske Økonomers dominerende Indflydelse paa dette Omraade let fører Dogmehistorikeren ind paa en Tvedeling af sit Stof i en Skildring dels af de engelske og amerikanske Doktriners Udvikling, dels af disses Skæbne i det fremmede og ganske særlig paa det europæiske Kontinent, men alligevel er det tvivlsomt, om ikke Ulemperne ved den valgte Deling af Forfatterne efter nationale Grænser er større end Fordelene. Den bebyrder Fremstillingen med talrige

Gentagelser og Henvisninger og gør det desuagtet besværligt for Læseren at faa det rette Overblik over Sammenhængen i Udviklingen i de forskellige Lande. Saaledes faar man f. Eks. at vide p. 18, at Locke var den første, der i England klart gav Udtryk for Kvantitetsteorien, men først p. 205 opdager man, at den i Frankrig blev definitivt udformet af Jean Bodin allerede i 1568, og paa tilsvarende Maade erfarer man først p. 275, at baade De Laveleye og Juglar anteciperede det meste af den saakaldte „Marshall'ske“ Forklaring af Forholdet mellem Penge og Priser, efter at denne Lære forlængst har været udførligt behandlet p. 123 ff. I adskillige Tilfælde har det aabenbart ogsaa været vanskeligt at afgøre, hvor en Forfatter rettelig burde anbringes. Det bliver nødvendigt at gennemgaa Paretos Tanker i Forbindelse med Omtalen af de franske Forfattere p. 252 ff., men først p. 308 stilles han paa sin rette Plads i den italienske Literatur, og Lexis kommer med blandt de engelske Økonomer (p. 125 og 155), fordi han har besvaret nogle Spørgsmaal for the Gold and Silver Commission of 1888 og siden skrevet en Artikel i *Economic Journal*, medens han iøvrigt først behandles p. 326, 340 og 354.

Det, der for den internationale Handels Teori har været den uden Sammenligning mest skæbnesvangre Konsekvens af Tendensen til „compartment thinking“, er den Stædighed, hvormed man her har holdt fast ved den gamle klassiske Værdilære, efter at den forlængst var opgivet i den almindelige økonomiske Teori. Men paa dette afgørende Punkt løser Angells Bog egentlig ikke Vanskeligheden. Som alt antydet er han naturligvis nok klar over, at Løsningen maa ligge i Retning af en Tilpasning af den internationale Handels Værdilære til den i den almindelige Teori gængse, men iøvrigt begrænser han sig til at kritisere baade the principle of reciprocal demand (navnlig p. 367 og 451), som han, hvor Pengeøkonomi og international Kreditgivning eksisterer, har vanskeligt ved overhovedet at tillægge nogen reel Betydning, og som han i hvert Fald med Thornton og mange andre finder utilstrækkeligt til at fastslaa et enkelt bestemt Bytteforhold, og the principle of comparative cost (navnlig p. 369 ff.), der nok efter hans Mening kan bruges til at „slutte baglænds“ fra et konstateret Bytteforhold til dets underliggende Elementer, men ikke taget for sig alene tillader en apriorisk Bestemmelse af Bytteforholdet uden Kendskab til de faktiske Pengeindkomster og Priser. Navnlig Begrundelsen for denne sidste Paastand,

hvorefter „for some articles specie flows may convert the comparative labor advantage into an absolute price advantage, but for others just the opposite situation will quite certainly appear“ (p. 373) forekommer dog ligesom det Taleksempel, der skal støtte den, yderst gaadeful, og i hvert Fald opstilles der som alt sagt ikke noget nyt til Afløsning af den kritiserede Lære om de komparative Omkostninger.

Forfatterens Forsøg paa en „alternativ Løsning“ af de internationale Prisers Problem (Ch. XVIII) begrænser sig nemlig til en Betragtning af de faktiske Bytteforhold udtrykt enten i Penge eller i Varer uden at søge ned til „labor costs or other non-pecuniary sacrifices“. Udgangspunktet danner de fra Marshall og Pantaleoni kendte Kurver, der udtrykker de højest opnaaelige Efterspørgselspriser for en Vare i eet Land og de mindst mulige Produktionsudgifter for samme Vare i et andet og derigennem afgrænser den Zone, indenfor hvilken man finder de Bytteforhold, der er fordelagtige for begge Parter og følgelig gør Samhandel mulig. Det nye hos Angell er, at han betvivler, at Omsætningen i Almindelighed vil blive fortsat saa længe den overhovedet er mulig og derfor hævder, at det faktiske Bytteforhold indenfor den omtalte Zone som oftest vil være ubestemt. Aarsagen hertil søger han i Inerti og manglende Bevægelighed hos de byttende Parter; deres Varer er sjældent standardiserede, de har ikke samme Kendskab til Markedets Tilstand, deres Handelstalent er forskelligt, og det er baade risikabelt og kostbart at opbygge en Afsætningsorganisation i Udlandet. I disse Forhold finder Angell ogsaa Forklaringen paa, at Tendensen til Prisudligning mellem Landene er saa ufuldkommen, som den er, men iøvrigt er det vanskeligt at se den nærmere Forbindelse mellem hans Lære om international Prisudligning (i Ch. XV) og hans øvrige Tankegang (særlig i Ch. XVIII), og for Resten forekommer hverken hans logiske eller hans empiriske Begrundelse for Tendensen til Udligning af Priserne helt overbevisende.

Som en fælles Konsekvens af den matematiske Betragtningssmaaede og Forstaaelsen af, at der er allehaande Overgange mellem de „internationale“ Varer og de rene Hjemmemarkedsvarer, bør det dog fremhæves, at Angell paany baade p. 371 og p. 458 understreger, at Forskellen mellem den udenlandske og den indenlandske Handel er kvantitativ snarere end kvalitativ og først og fremmest viser sig i Transportomkostningernes forskellige Højde, i Toldskrankers og lignende legale Hindrings forskellige Betydning og i den Omstændighed, at man i

den internationale Handel har at gøre med to forskellige Regningsenheder og derfor maa skyde Vekselkursmekanismen ind.

Fremdeles fører Angells særlige Problemstilling ham til at gaa imod Klassikernes Betragtning af Pengene som et farveløst Medium, hvis Mellemkomst ikke væsentligt modificerer de Resultater, den internationale Handels Teori naar til under Forudsætning af Tuskhandel. I det korte Løb synes det ham i hvert Fald klart, at en Ændring i det almindelige Prisniveau i et enkelt Land ved at omfordele Indtægterne og forandre Forbrugets Retning kan ændre de relative Produktionsudgifter udtrykt i Penge og saaledes afføde Virkninger ganske svarende til dem, der fremgaar af en Forandring i selve de oprindelige Efterspørgsels- og Udbudsrækker; og selv om han er klar over, at der i det lange Løb sætter korregerende Indflydelser ind, spiller Hjemmemarkedsvarene dog efter hans Mening en saa afgørende Rolle i de fleste Lande, at en Forandring i Prisniveauet ogsaa varigt vil kunne ændre disses og de „internationale“ Varers indbyrdes Prisforhold.

Naar Angell tilsidst konkluderer, at det vil være umuligt at naa bag om hans Efterspørgsels- og Udbudsrækker og faktiske Bytteforhold til et mere „fundamentalt“ Sæt af Faktorer, føler man sig imidlertid ikke uden videre overbevist. Rent teoretisk skulde der ikke synes at staa uoverstigelige Hindringer i Vejen for en Udvidelse af Betragtningen til ogsaa at omfatte Udbudet af de elementære Produktionsfaktorer under Hensyntagen til, at dette ikke er givet, men bl. a. beror paa Menneskers Vurdering af Anstrengelse og Belønning. Under alle Omstændigheder kan en Teori, der ikke formaar at give nogen Forklaring paa, hvad der bestemmer, hvilke Varer et Land kan producere med komparativ Fordel, ikke betragtes som fuldstændig.

Foruden i dette Spørgsmaal om Betydningen af comparative cost gaar Angell paa to andre afgørende Punkter noget bort fra den klassiske Formulering, og her er der virkelig til en vis Grad Tale om Forsøg paa en „alternativ Løsning“. Det første af disse Punkter drejer sig om den rette Forstaaelse af det Ligevægtsprincip, som Angell lige saa vel som Klassikerne — men i Modsætning til de fleste kontinentale Forfattere — lader beherske den internationale Handel, hvor begge de samhandelnde Lande opretholder en ensartet Metalfod. Selv om Angell nemlig er enig i, at Betalingsbalancens Ligevægt paa en eller anden Maade maa være selvregulerende, søger han (i

Ch. XVI) ud over den gammeldags „specie-flow analysis“, idet han sammenligner sin Indsats med Marshalls, da han, hvor det gjaldt Priserne indenfor et enkelt Land, gjorde opmærksom paa, at selve Metalpengenes Mængde kun var en og endda næppe den vigtigste af de Faktorer, som i Fællesskab bestemte Prisniveauet.

Angell opstiller først de forskellige internationale Betalingsmidler i Rækkefølge efter den Lethed, hvormed deres Bevægelser fra Land til Land paavirkes af Fluktuationer i Vekselkurserne, og finder, at de mest følsomme er cable transfers, Bankaccepter og fine Handelsveksler; derefter kommer korte Laan mellem Banker i Form af Finansveksler og lign., saa følger korte og lange Obligationer og til sidst de Varer, for hvilke der findes et internationalt Marked. Blandt disse sidste indtager Guld naturligvis Førstepladsen, men alligevel er det et af de mindst bevægelige og følsomme internationale Betalingsmidler, og mange, for ikke at sige de fleste Ligevægtsforstyrrelser korrigeres derfor ogsaa, uden at nævneværdige Guldbevægelser finder Sted. I Stedet for da at slaa sin Lid til disse gaar Angell, naar han skal forklare, hvorledes Ligevægten genoprettes, ud fra den Sammenhæng, der er mellem et Lands Portefølje af udenlandske Veksler og Mængden af Købekraft i Landet. Den Ændring i Efterspørgslen eller Udbudet af fremmede Veksler, hvori Forstyrrelsen af Betalingsbalancens Ligevægt kommer til Udtryk, vil da rent øjeblikkeligt paavirke det Tempo, hvori Veksler udbydes paa Markedet, og give Anledning til en Række kortvarige spekulative Transaktioner, og desuden vil den naturligvis influere paa Antallet og Mængden af de Obligationer og Varer, det paagældende Land kan importere eller eksportere — og blandt Varerne bliver der selvsagt under normale stabile Valutaforhold væsentlig kun Tale om Guld eller Sølv — men hvor alt dette ikke slaar til, forklarer Angell Ligevægtens Genoprettelse ved Hjælp af den direkte Virkning af Ændringer i Bankernes Portefølje af udenlandske Veksler paa Omfanget af deres Deposita og derigennem paa Mængden af Købeevne i Landet. Og først fra dette Punkt af følger hans Analyse igen den klassiske Linie, idet han paa gammeltkendt Maner lader Prisniveauets Ændringer virke tilbage paa Betalingsbalancen.

Om denne Forklaring er at foretrække for den traditionelle, vil kun fortsatte induktive Undersøgelser kunne afgøre. Det Materiale, Angell selv fremfører (særlig i Appendix B p. 504—28), synes i hvert Fald for spinkelt til at virke overbevisende.

Men overhovedet kan det maaske være Tvivl underkastet, om en Ændring af Forholdet mellem de samhandlende Landes Prisniveauer virkelig altid er en saa nødvendig Betingelse for Retableringen af Handels- og Betalingsbalancens Ligevægt, som Angell og Klassikerne er enige om at antage. Tænker man f. Eks. paa et Land, som begynder at eksportere Kapital, gaar Ræsonnementet jo sædvanligvis ud paa, at et saadant Land, for at faa sin større Eksport afsat, maa tilbyde et bedre Bytteforhold og altsaa sænke sine Priser i Forhold til andre Landes. Ifald Udlandets Efterspørgsel holder sig uforandret, er det naturligt ogsaa indlysende, at en større Varemængde kun kan afsættes til lavere Priser, men her er Efterspørgselen jo netop steget, idet de Lande, der eksporterer Kapitalen, har overdraget en Del af deres Købeevne til de kapitalimporterende Lande, og saafremt ikke Toldskrænker eller Transportudgifter lægger særlig store Hindringer i Vejen, turde selve denne Overførelse af Købekraft være tilstrækkelig Forklaring paa, at den større Varemængde kan afsættes.

Det tredie Omraade, paa hvilket Angell søger at opstille en „alternativ Løsning“ af de internationale Prisers Problem, vedrører Handelen mellem Lande med svingende Pengeværdi, og hvad han herom har at sige, turde i Virkeligheden være det bedste, Bogens konstruktive Del indeholder. Som Resultat af en Analyse af Pengevæsenets Udvikling i England, Frankrig og Tyskland 1914—24 (Ch. XVII) slaar han fast, at Virkningerne af en svingende Pengeværdi i høj Grad beror paa Bevægelsens Retning og Tempo, og at man derfor skal være yderst varsom med at konstatere en bestemt Aarsagssammenhæng mellem de forskellige Fænomener. Paa Basis af de europæiske Erfaringer siden Verdenskrigen sonderer Angell mellem fire Stadier: moderate depreciation, severe depreciation, extreme depreciation og stabilization. I Lighed med Rist¹⁾ lægger han en afgørende Vægt paa de offentlige Finansers Tilstand, og han søger i Modsætning f. Eks. til Cassel og Keynes, der blot gaar ud fra Inflationen som en Kendsgerning, heri at finde den bag baade Prisernes og Vekselkursernes Bevægelser liggende dybere Aarsag. Men hertil føjer han under Paavirkning af A. A. Young²⁾ endnu et Moment, som paa Deprecie-

¹⁾ Se La Déflation, Paris 1923.

²⁾ Youngs Anskuelser findes udtrykt i en Artikel i Foreign Affairs 1924: War Debts, External and Internal.

ringens senere Stadier faar en stadig større Betydning, nemlig „speculation“ eller „anticipation“ i videste Forstand, Tilliden ude og hjemme til Regeringens Evne til i den kommende Tid at skaffe Balance paa Budgettet og stabilisere Valutaen.

Ud fra denne Betragtning finder Angell hele den vidtløftige Diskussion om Købekraftsparitetsteoriens Rigtighed eller Urigtighed ørkesløs. Hverken Priserne eller Vekselkurserne kan med Rette siges at have været „Aarsag“ til den almindelige Bevægelse i det enkelte Tilfælde, og lige saa lidt er Prisernes eller Vekselkursernes Højde i noget Tilfælde (andet end rent øjeblikkeligt) at betragte som „Resultat“ af den anden Faktors Fluktuationer. Baade Prisernes og Vekselkursernes Bevægelser maa i Virkeligheden ses som en fælles Virkning af en fælles, forudliggende Aarsag. Paa Pengeforringelsens første Stadier er denne forudliggende Aarsag at søge i Udvidelsen baade af den private Kredit og ganske særlig af det offentliges Laaneoperationer, og her lader der sig efter Angells Mening paavise en vis mekanisk eller endog kvantitativ Sammenhæng mellem Omfanget af Kreditudvidelsen paa den ene Side og Prisernes og Vekselkursernes Højde paa den anden. Men denne Forbindelse vil snart blive brudt, thi efterhaanden som Deprecieringen skrider frem, vil Inflationens Omfang høre op at være den bestemmende Faktor; det bliver derimod Spekulationen i videste Forstand; den er Ophav til de senere Bevægelser i Priser og Vekselkurser, og disse afgiver omvendt saa godt som ækvivalente Maal for dens Karakter og Retning.

Selv om Angells Modifikationer og nærmere Udformning af de internationale Prisers Teori ingenlunde er uden Betydning, maa det dog siges, at hans „alternative Løsning“ alt i alt næppe er saa radikalt forskellig fra den klassiske, som han selv synes at mene (se f. Eks. p. 5 og 374), og det er utvivlsomt den historisk-kritiske Del af hans Bog, der ikke blot i Omfang, men ogsaa i Værdi vejer stærkest til. Der er allerede ovenfor rettet et Par Indvendinger mod denne Fremstillings Form. Til en nærmere Prøvelse af dens omfattende Indhold vilde hverken Tidsskriftets Plads eller Anmelderens Kundskaber strække til. Thi Forfatterens Belæsthed er imponerende, allerede under Hensyn til hans Ungdom, og hans Grundighed og Respekt for „Dogmengeschichte“ bliver ikke mindre imponerende i Betragtning af, at han er Amerikaner. Helhedsindtrykket af denne Del af hans Værk er, at han stærkt kritisk indstillet som han er overfor den klassiske angelsachsiske Tanke-

gang snarest giver de kontinentale Forfattere for megen Ære — Frænde er jo nu engang Frænde værst — men at det dog alt i alt danner et værdigt Sidestykke til Böhm-Bawerks mønstergyl-dige Arbejde om Kapitalrenteteoriernes Historie. Lige saa lidt som sin store Forgænger undgaar Angell dog helt, at de haar-fine Distinktioner, han opstiller mellem de forskellige Forfat-teres Anskuelser, undertiden faar en Bismag af Skolastik. Over-hovedet har man jo til Tider svært ved at fatte visse National-økonomers kuriøse Interesse for til Efterslægtens Opbyggelse at bevare ethvert Led i vor Videnskabs lange Kæde af „ex-ploded fallacies“ fra Forglemmelse.

Men selv om det meste i en saadan literaturhistorisk Fremstilling altsaa af den, der ikke kender Emnet til Bunds, maa accepteres paa Forfatterens Autoritet, skal der dog endnu fremdrages et Par enkelte Punkter, som man ogsaa uden et saadant udtømmende Kendskab vilde vove at sætte et Spørgs-maalstegn ved. Man undres saaledes over, at Angell først hos J. St. Mill (eller til Nød Torrens) finder Udtryk for, at Fordelen ved den internationale Handel ikke for hver enkelt Vares Ved-kommende helt tilfalder det ene Land, men altid paa en eller an-den Maade deles mellem de to samhandlende Lande (se p. 54 Noten og p. 67). Det kan siges, at det er vilkaarligt, naar Ri-cardo i sit klassiske Eksempel i Principles Ch. VII lader Eng-land og Portugal ombytte Vin og Klæde Kvantum for Kvan-tum, men Konsekvensen deraf synes nødvendigvis under de valgte Forudsætninger at maatte blive, at begge Parter opnaar bedre Vilkaar, end før Byttet kom i Stand¹⁾. Overhovedet er

¹⁾ Som bekendt sammenlignede Ricardo i sine Taleksempler lige store Produktmængder og lod disse være fremstillet ved Hjælp af forskellige Ar-bejdskvantiteter i de forskellige Lande, medens man i vore Dage for umid-delbart at kunne konstatere de mulige Bytteforhold plejer at operere med lige store Arbejdskvantiteter og saa lader disse frembringe forskellige Pro-duktmængder i de enkelte Lande. Man kunde da i Stedet for Ricardos ofte citerede Tal:

England:

100 Mand i et Aar producerer	1	Enhed Klæde
120 — — — —	1	— Vin

Portugal:

90 — — — —	1	— Klæde
80 — — — —	1	— Vin

stille følgende:

England:

100 Mand i et Aar producerer	1	Enhed Klæde
100 — — — —	$\frac{5}{8}$	— Vin

selve Angells Udtryksmaade her mindre klar; han taler om Fordelen ved international Handel i en enkelt Vare, skønt et Bytte dog altid maa forudsætte to Varer. — Lidt ejendommeligt er det ogsaa, at man først støder paa Walter Bagehots Navn p. 313, hvor det endda kun optræder som et Vedhæng til Goschens („English doctrines of the Goschen-Bagehot type“), medens man leder forgæves derom baade i den dog ellers særdeles fyldige Bibliografi og i Kapitlerne om de engelske Forfattere. Det hævdes her (p. 117), at den Tankegang, der i det korte Løb vil forklare Forbindelsen mellem Penge og Priser ved Hjælp af Ændringer i Bankreserver og Diskontosatser, i Almindelighed kun føres tilbage til Marshall, men at den i Virkeligheden faar sin første systematiske Formulering hos Sidgwick i 1883, omend det indrømmes (p. 118, jfr. 126 og 138), at allerede Macleod var inde paa noget lignende, og at han i hvert Fald har Æren af forud for Goschen at have paa-peget Diskontoens direkte Betydning for de udenlandske Vekselskurser, en Ære, der dog tidligere i Bogen (p. 72 Note 3) er tillagt Tooke. Men Bagehot, hvis „Lombard Street“ udkom i 1873, nævnes som sagt ikke med et Ord. At heller ikke Wicksell's banebrydende Arbejde nævnes, er maaske mere forstaaeligt, men absolut ikke mindre beklageligt. — Fremdeles vil adskillige sikkert have vanskeligt ved at forstaa Angells ubetingede Tilslutning (se særlig p. 107) til Taussigs kendte Lære om, at det Land, der har relativt høje Pengeindtægter (og tilsvarende høj Arbejdseffektivitet) sammenlignet med andre Lande, vinder mest ved den internationale Handel, idet det faar sin Import relativt billigt \propto billigt udtrykt i „real cost“. Fordelen ved at tilbytte sig en bestemt Vare fra Udlandet fremfor selv at producere den maa dog bero ikke paa Forholdet mellem Arbejdseffektivitetens almindelige Niveau i de to samhandlende Lande, men paa Forskellene i deres Produktivitet i Fremstillingen af de enkelte Varer, og disse Forskelle kan selvsagt godt være mindst i det Land, der som Helhed har den højeste Arbejdseffektivitet og de højeste Pengeindtægter.

Mest overraskende er dog utvivlsomt Angells Behandling

Portugal:

100 Mand i et Aar producerer	$\frac{10}{9}$ Enhed Klæde
100 — — — — —	$\frac{5}{4}$ — Vin

For at hele Fordelen skulde tilfalde Portugal, maatte England aabenbart give 1 Enhed Klæde for $\frac{5}{9}$ Enhed Vin, og omvendt maatte 1 Enhed Klæde kunne skaffe England $\frac{9}{5}$ Enhed Vin, for at hele Fordelen kunde siges at være paa dette Lands Side.

af den saakaldte „Bullion Controversy“, der faar en indgaaende Omtale baade i Ch. III (p. 40—79) og i det dertil hørende Appendix A (p. 477—503). Paa en Maade virker det ganske forfriskende i Stedet for den traditionelle Fremstilling, der liger-vis som de gode gamle Romaner lader sine Helte — Ricardo og „the bullionists“ — have hele Retten paa deres Side, her at møde en Mand, som vover den Paastand, at der ogsaa gives noget tredie at sige i denne Sag. Men det lader sig paa den anden Side næppe benægte, at det Realiteternes „tertium“, han vil sætte i Stedet for „the Bullion Committee myth“, giver et fuldt saa fortegnet og misvisende Billede af Ricardos Indsats paa Pengeteoriens Omraade som det traditionelle. Angells Standpunkt bygger paa, at vi nu takket være moderne Undersøgelser kender talrige Data, som var ukendte for Samtidens Forfattere, og det gaar sagt i faa Ord ud paa, at Answeret for Inflationen i England under Restriktionsperioden ikke i første Række bør lægges paa Bank of England, men at Hovedaarsagen til Pengenes Værdiforringelse snarere maa søges i Regeringens stadige Pres paa Banken for at opnaa Hjælp til Krigens Financiering og i de talrige uregulerede country banks' Operationer. Thi han finder, at Vekselkursernes Bevægelse og Præmien paa Guld ikke stod i noget fast Forhold hverken til Bankens Seddeludstedelse eller til Prissvingningerne, men derimod viste nøje Overensstemmelse med Regeringens vekslende Behov for Rimesser til Kontinentet i militære Øjemed og — i nogen Grad ogsaa med Fastlandets skiftende Held i sine Bestræbelser for at vende tilbage til Metalfoden. Dette Resultat bygger hovedsagelig paa Amerikaneren Silberlings opsigtsvækkende Undersøgelser¹⁾, og overfor dem har Angell næppe øvet tilstrækkelig Kritik. Hvor uheldige Konsekvenser dette har medført for hans Fortolkning af Ricardo, er imidlertid forlængst udførligt belyst af Professor Viner²⁾ og skal derfor ikke nærmere omtales her. Efter alt at dømme er dette dog blot at betragte som et isoleret Udslag af en lidt for ungdommelig Begejstring, saa at man af den Grund hverken behøver at nære overdreven Mistillid til Forfatterens Kvalifikationer som Dogmehistoriker eller — som en anden af Angells amerikanske Kritikere — at slaa sig til Ro med, at „after all, it is much more important that ghosts should be interesting than that they should be accurate, and Professor Angell makes his ghosts remarkably interesting“.

Carl Iversen.

¹⁾ Offentliggjort i Review of Economic Statistics, 1923 og Quarterly Journal of Economics, 1924.

²⁾ Journal of Political Economy, 1926, p. 597 ff.

CARL SNYDER: *Business Cycles and Business Measurement*. Macmillan Company, New York 1927, 326 S.

Som bekendt findes der i U. S. A. en Skole inden for Økonomien, der sværger til numeriske Angivelser som det eneste Middel, hvorved Resultater af praktisk Betydning kan naas inden for det økonomiske Forskningsomraade.

Det foreliggende Arbejde er karakteriseret ved at sige, at Forf. bekender sig som en fanatisk Tilhænger af denne Sekt. Dette fremgaar med al Tydelighed allerede af Titelbladet, dels ved Undertitelen: „Studies in quantitative economics“, dels ved følgende Citat efter Lord Kelvin: „Almost all the great discoveries in science have been but the rewards of accurate measurement¹⁾, and the patient, long continued labour in the minute sifting of the numerical results“.

Dertil kommer yderligere, at Værket dediceres til Wesley C. Mitchell og Warren M. Persons, der forsynes med Prædikaten: „Pioneers in the quantitative study of business cycles“. Endelig findes paa 3die Side et interessant Citat, som jeg senere skal komme tilbage til, efter Stifteren af den „politiske Aritmetik“, Sir William Petty.

Dette er en Optakt, som ikke er til at tage Fejl af. Spørgsmaalet er nu, hvad det reelle Indhold af denne Bog er, og hvilket Formaal den har. Dette Spørgsmaal kan bedst besvares ved at nævne, at Værkets femte Kapitel, der bærer Titlen: „A new measure of the volume of trade“, er ganske dominerende, det fylder 64 af Bogens 236 Tekstsider, og fjerde Kapitel er saa nøje knyttet hertil, at det i Virkeligheden godt kunde være rubriceret under samme Emne.

Det, Bogen gaar ud paa, er da i Hovedsagen at finde en ny Maalestok for Konjunkturbevægelserne eller som det hedder paa Engelsk „the business cycle“, og dette Begreb definerer Forf. S. 54 som „these recurring wavelike interruptions to the normal growth“. Altsaa man ser bort fra Langtids Bevægelsen, „the secular trend“ og fra de aarlig genkommende Bevægelser (seasonal movements), og de Bevægelser i den økonomiske Virksomhed, der da bliver tilbage, er „the business cycle“.

Det er nu Forf.s Ambition ikke blot at finde disse Bevægelser skiftende Retning, men deres Omfang, og dette mener han at have fundet ved, hvad han kalder en „index of the volume of trade“.

¹⁾ Udhævet her.

For dem, der under Fremstillingen af et Emne ønsker hele Tiden at have rede paa, hvad det egentlig drejer sig om, vil det være nødvendigt at søge at klare sig det Spørgsmaal, hvad der egentlig skal forstaas ved „the volume of trade“. Forf. mener aabenbart, at Udtrykket definerer sig selv, idet han ikke noget Sted byder paa nogen egentlig Definition. Tager man Udtrykket bogstaveligt, synes det at maatte tydes som den samlede Handelsomsætning enten udtrykt i Stykantal, Vægtenheder eller i Pengeenheder af konstant Værdi. Det, der skulde maales, skulde da være Forandringerne i den samlede Omsætning til forskellige Tidspunkter.

Denne Definition maa imidlertid føre til, at den Omstændighed, at der paa Børsen sker en meget hastig Omsætning af eksisterende Værdipapirer eller Varer f. Eks. ved, at en Vognladning Korn istedet for 1 Gang omsættes 20 Gange undervejs fra Produktionsstedet til Udførselshavnen, vilde forøge „the volume of trade“ meget stærkt, medens en meget langsom Omsætning vilde føre til en tilsvarende Nedgang i Handelsvolumen. Endvidere vilde Udstykning af bestaaende Virksomhed betyde en Opgang, og Koncentration en Nedgang i Handelsvolumen.

At gøre sig alt muligt Besvær med at maale noget saa formelt, synes imidlertid saa absurd, at man vanskelig kan tænke sig, at nogen vil beskæftige sig dermed. Ikke desto mindre synes det netop at være dette Maal, Forf. har sat sig.

Dette fremgaar for det første deraf, at Forf. gentagne Gange nævner, at hans Bestræbelser gaar ud paa ved Konstruktionen af Indekset at faa Repræsentanter for alle Arter af økonomiske Transaktioner; og dernæst ses det af de Lister, han opstiller over de Komponenter, der indgaar i hans Indeks.

Komponenterne inddeles i fem Grupper, nemlig 1) productive activity, 2) primary distribution, 3) distribution to consumers, 4) general business activity, 5) financial activity. Disse er igen inddelt i 28 Undergrupper, af hvilke to indeholder ikke mindre end hver 15 Grupper.

Blandt Undergrupperne skal eksempelvis nævnes „shares sold on New York Stock Exchange, new life insurance, real estate transfers and advertising“.

Disse Grupper og Undergrupper forsynes nu med Vægt efter Forfatterens bedste Skøn, og paa Grundlag heraf dannes saa det Gennemsnit, der angiver Handelsvolumen til de forskellige Tidspunkter. Det saaledes konstruerede Indeks over

Handelsvolumen anser Forf. selv for at være „an accurate picture of the total volume of trade of the country“.

En Statistiker vilde føle sig overordentlig utryg ved at give et fælles Udtryk for Bevægelserne i alle disse mangede Talserier, hvorm her er Tale. Denne Utryghed vilde vokse ved Tanken om, at de observerede Tal ikke i eet Tilfælde kan benyttes, som de er, men at de alle maa korrigeres i en eller anden Henseende: nogle for „secular trend“ og Sæsonsvingninger, andre for Forandringer i Pengeværdien eller alle tre Dele. Naar dertil yderligere kommer, at Tallene kun i enkelte Tilfælde omfatter hele det paagældende Fænomenomraade, men kun er Repræsentanter og saaledes allerede af den Grund er behæftet med Fejl, saa ved jeg ikke, om det overhovedet vilde være muligt at finde nogen samvittighedsfuld moderne Statistiker, der vilde tillægge et saadant Fællesudtryk nogen Betydning.

Selv om man nemlig anvender nok saa udviklede matematiske Formler, beror jo dog de Korrektioner, Tallene har været underkastet, til syvende og sidst paa et mere eller mindre godt Skøn, og Resultatet maa nødvendigvis blive af en saa tvivlsom Karakter, at det maa undre, at en Økonom af den kvantitative Skole, der foregiver at stille strengere Krav om videnskabelig Eksakthed end andre Økonomer, og som ikke vil anerkende Brugbarheden af Deduktion af den ene eller den anden Art ved Drøftelsen af økonomiske Spørgsmaal, men stiller Krav om nøjagtige numeriske Angivelser, kan føle sig tilfredsstillet af saadanne Resultater.

Helt uden Tvivl har Forf. dog heller ikke været, men han klarer Situationen paa en for en „kvantitativ“ Økonom ejendommelig Maade. Under Drøftelsen af Indekssets forskellige Komponenter maa han naturligvis indrømme, at selv om der kan paavises en vis Overensstemmelse mellem dem, har de dog praktisk talt alle hver deres særegne Bevægelser baade i Omfang og Tid. Han trøster sig imidlertid med (se S. 180), at de Serier, der efter „good theory“ skulde stemme overens, ogsaa gør det.

Forf. synes ogsaa at tage det som et Vidnesbyrd om Indekssets Rigtighed, at det ikke viser saa store Udsving som visse af dets Komponenter, og det er naturligvis ogsaa rigtigt, at vil man have et Fællesudtryk for Totalomsætningens Variationer, saa kan man være sikker paa, at man er kommet Sandheden nærmere ved at vælge et Udtryk, der ligger mellem de højeste og de laveste Udsving. Men dermed er dog ikke

sagt, at den Kurve, Forf. kommer til paa den omtalte Maade, er den rigtige.

Den gamle Adam — d. v. s. apriori Metoden — stikker Hovedet frem flere Steder, saaledes Side 83, hvor Forf. søger at sandsynliggøre, at hans Indeks over Handelsvolumen netop har ramt det rigtige; det hedder her som Begrundelse, at „the best single barometers available show about the same amplitude“¹⁾. Det samme gælder Side 138, hvor det drejer sig om at danne et Indeks for „det almindelige Prisniveau“, som han vil bruge til at eliminere Prisforskydningernes Betydning fra de Talserier, der indgaar i hans „volume of trade“ Indeks. Dette Prisindeks sammensættes af en Række forskellige Komponenter (se nedenfor), og Valget af Vægte melder sig ogsaa her og klares, ved at han forsøger sig frem, indtil han finder et Udtryk, der svarer til, hvad han ønsker.

Forf., der sværger til nøjagtige empirisk fundne Data, støtter sig altsaa her til saadanne Maal for de paagældende Fænomeners Bevægelser, som Teorien har opstillet. Istedet for ad empirisk Vej at verificere en ubevist Teori, bruger han denne Teori som Middel til at „bevise“ Rigtigheden af det „empirisk“ vundne Resultat. I Betragtning af Forf.s Udgangspunkt er dette en højst ejendommelig Fremgangsmaade.

Desuden opstaar det Spørgsmaal jo af sig selv, hvorfor han egentlig vil lave „a new measure of the volume of trade“, naar man allerede ud fra teoretiske Betragtninger har fundet et andet Maal, som han tillægger en saadan Betydning, at han kræver, at det ny Maal skal stemme overens dermed.

Det er i det hele taget noget, man flere Gange lægger Mærke til ved Gennemlæsning af denne Bog, at Forfatteren opstiller visse Teorier og indretter de statistiske Data, saa Resultatet stemmer overens hermed. Dette kommer f. Eks. stærkt frem ved Fastsættelsen af den Vægt, der skal tillægges de enkelte Komponenter i „the volume of trade index“²⁾. Enhver vil forstaa, hvor megen Plads der her er for Vilkaarlighed. Man kan i og for sig ikke bebrejde Forf., at han her prøver sig frem, indtil han faar en Vægtfordeling, der giver et fornuftigt Resultat, men hvor bliver saa Respekten for Talene af?

De Data, paa hvilke Forf. opbygger sit Indeks, er kun

¹⁾ nemlig „bank debits to individual account“. Ved dette Udtryk forstaaes alle Beløb, der debiteres Bankkundens Konto, altsaa hovedsagelig trukne Checks.

²⁾ Se f. Eks. S. 138.

til Raadighed for nogle faa Aar; ikke desto mindre fører han dog sit Indeks ca. 50 Aar tilbage i Tiden. Han finder nemlig, som foran nævnt, at der er ret god Overensstemmelse mellem det konstruerede Indeks og „bank debits“, som han iøvrigt ud fra teoretiske Betragtninger anser for at være en god Maalestok for Handelsvolumen. Oplysninger om „debits“ findes imidlertid ogsaa kun for en forholdsvis kort Aarrække, men han gør nu gældende, at „clearings“ i alt væsentligt maa antages at variere som „debits“, og om clearings haves Oplysninger langt tilbage i Tiden. Han finder nu Forholdet mellem de to Serier i den Tid, Oplysninger om begge haves, og multiplicerer saa clearings i Resten af Perioden med dette Forhold, og det udkomne skulde da være lig „debits“.

Mod denne Fremgangsmaade kan der rejses berettiget Kritik, men det maa dog indrømmes, at man ad denne Vej kan faa et Fingerpeg angaaende Handelsvolumens Variationer; kun vil der ikke være nogen Anledning til at multiplicere med det ovennævnte Forhold, da man ved saa grov en Metode lige saa vel kan anvende clearings, som de er. Stiller man imidlertid, saaledes som Forf., Krav om nøjagtige numeriske Resultater, er Metoden fuldkommen umulig.

Men selv om man nu var istand til at konstruere et Indeks, der med tilstrækkelig Tilnærmelse angav Omfanget af Bevægelserne i Handelsvolumen, saa rejser der sig det Spørgsmaal, om Oplysning om dette Forhold har nogen som helst Interesse. Naar man studerer Konjunkturbevægelserne, kan der være Tale om forskellige Formaaler. Der er for det første den rene Erkendelsestrang, hvor selve Oplysningen bliver et Maal i sig selv; her kan den samlede Sum af økonomiske Transaktioner naturligvis være et Objekt saavel som noget andet. I Almindelighed gaar ens Forskerstræben imidlertid ud paa at studere et Fænomen som et Led i en Aarsagsskæde, og idet man udreder Aarsagssammenhængen, bliver der Mulighed for at øve Indflydelse paa de paagældende Fænomener.

Med Hensyn til Konjunkturbevægelserne kan der f. Eks. være Tale om at søge Midler til at bekæmpe dem eller deres eventuelle skadelige Virkninger; det sidste f. Eks. ved at forudsige dem, saa Folk kan indrette sig bedst muligt derefter.

Opnaaelsen af det førstnævnte Formaaler er der næppe mange, der vier deres Interesse. Af den omfangsrige Literatur om Konjunkturbevægelser er det i al Almindelighed Udredelsen af Aarsagssammenhængen, der tilstræbes, og det endda med tydeligt Henblik paa de to nævnte rent praktiske Opgaver.

Der er ogsaa nok, der tyder paa, at Forf. af den foreliggende Afhandling mener at tjene praktiske Formaal. Ikke desto mindre vil det ikke være muligt at indse, hvad man egentlig kan bruge dette „volume of trade“ Indeks til. Noget om Aarsagen mellem de forskellige Konjunkturfænomener siger det ikke; vil man vide noget herom, maa man i hvert Fald studere dets Komponenter. Forudsigelse af Konjunkturerne paa Grundlag af dette Indeks vil man naturligvis heller ikke kunne foretage, idet det jo i sig selv skal være et samlet Udtryk for Konjunkturbevægelserne. Forf. udtrykker iøvrigt i Bogens sidste Kapitel en stærk Skepsis og Kritik over for Konjunkturforudsigelser.

Hvis man imidlertid kunde betragte det paagældende Indeks som en fuldkommen Beskrivelse med Hensyn til Kvalitet eller Kvantitet af et enkelt Moment af Vigtighed ved Konjunkturforskningen, burde man være fuldt tilfreds. Hvis nogen f. Eks. kunde klarlægge, hvorledes „Nationalindkomsten“ varierede gennem en længere Periode, saa vilde Belysningen af dette ene Moment være af den allerstørste Betydning for Løsningen af flere vigtige Problemer inden for Konjunkturforskningen.

Der er ogsaa adskilligt, der tyder paa, at Forf. har tænkt sig noget saadant. Der har ofte inden for Konjunkturforskningen været gjort Forsøg paa at bestemme „Produktionsvolumen“. Begrebet opfattes imidlertid for snævert, idet man til Produktion kun henregner Fremstillingen af materielle Genstande. Handelen og en Række andre Virksomheder, der bidrager til at skabe Realindkomst, falder saaledes ganske udenfor. Tanken hermed er formentlig den, at man skal vogte sig for at hæfte sig for meget ved Værdiforøgelsen, idet denne kan skyldes — og for en stor Del skyldes Prisstigning.

Man kan nu tænke sig, at det er som Reaktion mod denne Fremgangsmaade, at Forf. vil lave et Indeks, der omfatter al økonomisk Virksomhed, og ved at dividere de i Værdi udtrykte Komponenter af Indekset med et Prisindekstal, mener han at have undgaaet den Fare, Værdien ellers indeholder som Maal for Omfanget af den økonomiske Virksomhed. Det er altsaa sandsynligt, at det, han vil maale, alligevel er „Nationalindkomsten“.

Det er imidlertid indlysende, at han kun undgaar Scylla for at falde i Gabet paa Karybdis. Vel er det urigtigt at betragte det, man kalder Spekulation, for „unyttig“, men det er dog klart, at man ikke kan benytte de saakaldte spekulative

Omsætningers Værdi som noget Udtryk for deres økonomiske Betydning. Ikke desto mindre indgaar ikke alene Værdien af omsatte Aktier paa Børsen, men ogsaa saadanne Ting som omsat fast Ejendom og de til Reklame udgivne Penge. Det turde være indlysende, at noget eksakt Udtryk for den økonomiske Virksomheds Resultat i Form af samfundsmæssig Indkomst kan ikke findes paa den Maade.

Stiller man Krav om nøjagtige numeriske Resultater, er Opgaven fuldkommen uløselig. Hvis man derimod vil nøjes med en grov Tilnærmelse, synes den naturlige Vej at være at benytte Indkomststatistiken. Ganske vist er Indkomstbegrebet ikke vel defineret, og selv om man lader sig nøje med en i og for sig utilfredsstillende Definition, saaledes at man kun faar en Del — men dog langt den overvejende Del af Indkomsterne med, vil de foreliggende statistiske Oplysninger i alle Lande være utilstrækkelige, men der er Mulighed for Forbedring, og i de Lande, hvor der stilles rigelige Midler til Raadighed til statistiske Formaal, er her en Opgave, der fortjener Opmærksomhed i Fremtiden.

Et andet Middel til at opnaa et godt Fingerpeg angaaende den økonomiske Virksomheds Omfang, er Arbejdsløshedsstatistiken; den lider i de fleste Lande af meget alvorlige Mangler, men kan overalt forbedres.

Den Fremgangsmaade, Forf. af det foreliggende Værk overalt anvender, synes mig fra ethvert Synspunkt at være den daarligest mulige. Overalt søger han at udtrykke det, han vil, ved at kombinere et stort Antal dels af hinanden afhængige dels heterogene Serier af Talværdier til et Fællesudtryk (Eksempler: Produktionen af visse elementære Raavarer, Antallet af Jernbanevognladninger, Omsætningen af Aktier paa New York Børs og clearings).

Det, Konjunkturforskningen har Brug for, er formentlig ikke saadanne samlede „Udtryk“, der i Virkeligheden ikke er Udtryk for noget som helst; det gælder snarere om en indgaaende Undersøgelse af den enkelte Vare eller den snævre ensartede Varegruppe.

Derved kan man eventuelt gøre Forskningen nyttig for Producenterne og Forbrugerne af de paagældende Artikler. Man vil ogsaa ad denne Vej lettere kunne kaste Lys over Aarsagssammenhængen mellem de forskellige Fænomener og derved eventuelt muliggøre en fornuftig Indgriben til Udjævning af Konjunkturbevægelserne, hvis dette findes ønskeligt.

Foruden om Bogens Hovedafsnit er der Anledning til at

gøre et Par Bemærkninger om de to korte Kapitler, der behandler henholdsvis Priserne og Konjunkturbevægelserne og Rentefoden og Konjunkturbevægelserne.

Forf. kommer til det Resultat, at hvad han kalder „the general price level“ i yderst ringe Grad viser periodiske Bevægelser. Dette overraskende Resultat naas derved, at Forf. som ovenfor nævnt konstruerer sit „general price level“ Indeks som et vejet Gennemsnit af forskellige andre Indekstal, nemlig forskellige engros Prisindekstal, Indekstal for Lønninger, herunder Lønninger til Lærere og Kontorfolk, forskellige Indices for Leveomkostningerne samt Husleje.

Da nogle af disse Priser er bundne af forholdsvis lange Kontrakter, medens andre bevæger sig meget langsomt (Detailpriser) og derfor eventuelt har Bevægelser i modsat Retning af f. Eks. engros Priserne, er det forstaaeligt, at der ad denne Vej kan fremkomme en næsten jævn Kurve.

Nu skal det indrømmes, at der altid maa knytte sig en vis Usikkerhed til Begrebet „det almindelige Prisniveau“, men skal dette Begreb overhovedet have nogen Mening, maa man i hvert Fald udelade alle Priser, der er bundet ved Kontrakter. Huslejens Højde i et givet Øjeblik afgiver ikke noget Bidrag til Maaling af det almindelige Prisniveau paa det paagældende Tidspunkt. Det samme gælder Lønnen til maanedse- eller aarslønnede „Arbejdsfolk“. Løse Arbejdere, hvis Løn er fastsat ved Overenskomst for en længere Periode, maa ogsaa falde udenfor, og selv hvor Lønnen ikke er saaledes fastsat, vil Lønsatserne i Almindelighed bevæge sig meget langsomt.¹⁾ Tilbage bliver engros og en detail Priserne.

De sidste bevæger sig langsomt, og Udsvingene er formentlig afsvækket derved, at Detailisten undertiden bærer et Tab under engros Prisernes Stigen og tager en ekstra Fortjeneste under deres Fald, og man forstaar derfor vel, at Storhandelens Priser sædvanlig har været anvendt som Maalestok for det almindelige Prisniveaus Bevægelser. Det er naturligvis altid vilkaarligt, hvad man vil vælge til at udtrykke et saa vagt Begreb, men af de foranstaaende Bemærkninger vil fremgaa, at skal man overhovedet kunne tillægge dette Begreb nogen Betydning, kan man i hvert Fald ikke udtrykke det, som Forf. gør.

¹⁾ Der kan forøvrigt anføres en Række særdeles gode Grunde mod overhovedet at lade Arbejdslønnen udgøre en Komponent, naar man vil udtrykke det almindelige Prisniveau.

Hvad nu angaar Rentefoden, da konkluderer Forf., at denne er uden nævneværdig Indflydelse paa Konjunkturbevægelserne. Rentefodens Bevægelser synes mere at være en Følge af Bevægelserne i den økonomiske Virksomheds Omfang end en Aarsag til disse, og han glemmer ikke at paa-pege, hvilken Betydning denne Konklusion maa have for Spørgsmaalet om at stabilisere det økonomiske Liv ved Hjælp af Diskontoændringer (Se S. 227 og 229 nederst).

Forf.s forudgaaende Argumentation er imidlertid meget svag. Den saakaldte kvantitative Metode aabenbarer her sine uheldige Sider. Forfatteren anfører nemlig nogle skønsmæssige og derfor meget unøjagtige Tal for Størrelsen af den laante Kapital i de forskellige Anvendelser og sammenligner disse med Variationerne i Rentesatserne, som gælder for disse forskellige Anbringelser. Han finder nu, at for den overvejende Del af denne Kapital er Rentens periodiske Bevægelser næsten ubetydelige. Dette gælder f. Eks. alle Slags Obligationslaan og andre Kapitalanbringelser paa langt Sigt, men selv for de almindelige kommercielle Laan varierer Renten næppe mere end 2 %, og kun for saakaldte „call-loans“ er der en stor Spændvidde mellem de højeste og laveste Rentesatser, men i Forhold til de samlede udlaaente Kapitaler drejer det sig her om ubetydelige Beløb, hvorfor disse stærkt svingende Satser er uden synderlig Betydning. De Svingninger paa 2 %, der kan konstateres for den store Gruppe af kommercielle Laan, kan heller ikke tillægges nogen synderlig Betydning, da Driftsregnskaberne viser, at Renten af laant Kapital almindeligvis kun udgør en meget ringe Del af Omkostningerne.

Over for denne Betragtning er der Anledning til at gøre gældende, at bortset fra Spørgsmaalet om, hvorvidt der i denne Forbindelse er Anledning til at drage nogen Skillelinje mellem „laant“ og „ikke laant“ Kapital, er det dog i hvert Fald givet, at varierende Rentesatser er uden Betydning med Hensyn til den allerede investerede Kapital. Der vil derfor heller ikke være Anledning til at veje den varierende Rentes Betydning efter „Laanekapitalen“s forskellige Størrelse i de forskellige Anbringelser.

Det er kun ved nye Investeringer, at den varierende Rentesats har Betydning, men her maa den til Gengæld antages at virke ligefuldt, hvad enten man selv juridisk set er i Besiddelse af den Kapital, der paatænkes investeret, eller der er Tale om at stifte Laan. Men dernæst synes Forf. ganske at overse, at de tilsyneladende saa smaa Variationer, som f. Eks.

Renteudbyttet af Obligationer er underkastet, meget vel reelt set kan være — og ogsaa ofte er — meget store, idet Bevægelserne i Obligationskurserne under Hensyn til Renten for korte Laan varierer stærkere end de burde, fordi den Tid, hvori den unormalt høje eller lave Sats gælder, overvurderes. Forf. synes i det hele at glemme, at en Forandring i Obligationkursen eller i Rentesatsen for lange Laan ikke varer en kort Tid, som f. Eks. en stærk Ændring af Diskontoen, men saa længe det paagældende Laan eksisterer, og at Bevægelserne i Renten af saadanne Laan derfor ikke umiddelbart kan sammenlignes med Renten af korte Laan. Lignende Kritik kan rettes mod Forf.s Bemærkning om de saakaldte kommercielle Laan (Kassekredit, Kontokurant o. lign.). Det er muligt, at Bankerne ikke finder Anledning tit at forhøje Renten over for deres Kunder, idet de maaske derved vilde bringe dem i en for Bankerne selv farlig Vanskelighed, men det afgørende for Rentefodens Betydning for Konjunkturbevægelserne ligger heller ikke heri, men derimod i, at Udlaan til nye Kunder kun finder Sted under skærpede Betingelser; paa disses Art nævner Forf. selv Eksempler.

Men naar dette er Tilfældet, kan man dog ikke paa Grundlag af Rentens nominelle Højde ved de forskellige Udlaan sige noget om Diskontoens Betydning for Bevægelserne i det økonomiske Livs Omfang. Hvis den kvantitative Økonomi er en saadan Slave af Tallene, at den ikke engang undersøger Karakteren af de Fænomener, hvis Talværdi de skal udtrykke, vil den i de fleste Tilfælde komme til fuldkommen falske Resultater.

Havde Forf. med Hensyn til Rentens Betydning istedet for at anføre en Række dels meget unøjagtige dels for Spørgsmaalet irrelevante Taldata, gaaet ud fra, at de økonomiske Dispositioner foretages af normalt fornuftige Mennesker, vilde han være kommet til det Resultat, at i et givet Øjeblik er der en stærk Tendens henimod ensartede reelle Rentesatser i alle Nyanbringelser af Kapital, og en ret Fortolkning af det for Haanden værende Erfaringsmateriale synes at vise, at denne Teori holder Stik, men Bestræbelserne burde været koncentreret paa Opklaringen af dette Punkt.

Endnu et Eksempel paa Forf.s manglende Evne til at lægge Mærke til de bag Tallene liggende faktiske Forhold skal anføres. Forf. finder, at Konkursen under Konjunkturbevægelserne fortrinsvis og i stigende Grad findes blandt de mindre Virksomheder og drager deraf den Slutning, at de

store Virksomheder er bedre ledet. Han glemmer, at Grunden til, at store Virksomheder ikke gaar Konkurs, kan være, at dette ikke er fordelagtigt for deres Kreditorer, og at man derfor træffer en anden Ordning.

Som nævnt anfører Forf. foran i Bogen et Citat efter Sir William Petty:

„The Method I take to do this is not yet very usual, for instead of using only Comparative and Superlative words, and Intellectual Arguments, I have taken the course (as a Specimen of the Political Arithmetick I have long aimed at) to express myself in Number, Weight, and Measure“.

Forf. har gjort sig dette til Motto for sit Arbejde. Jeg vil slutte med at anføre følgende Citat efter Westergaard¹⁾ om Petty og de andre politiske Aritmetikere:

„Man kan ikke undre sig over, at naar der først havde aabnet sig et frugtbart Omraade for Forskningen, ved Benyttelsen af numeriske lagttagelser, maatte Indbildningskraften faa meget Raaderum. Hvad var naturligere, end at man kom til at overdrive Rækkevidden af de nye Undersøgelser. Først senere kunde man naa saa vidt, at man undgik Overdrivelse og fastslog lagttagelsernes sande Værdi. Petty, der synes at have haft en livlig Indbildningskraft, blev i hvert Fald af den nye Diciplin fristet til at foretage en Mængde Beregninger, der svævede i Luften“.

Disse Bemærkninger er en særdeles træffende Karakteristik af det foreliggende Værk.

Jørgen Pedersen.

Dr. KARL IHRIG: *Internationale Statistik der Genossenschaften.* (Veröffentlichung der Ungarischen Gesellschaft für Statistik, Nr. 5). Verlag Struppe & Winckler. Berlin 1928. 298 S. Pris 16 Mk.

Det foreliggende Værk har til Opgave at fastlægge Rammerne for en international Statistik om Kooperationen, idet kun en saadan Statistik muliggør en Sammenligning mellem de forskellige Lande med Hensyn til Bevægelsens Udbredelse. I den første Trediedel af Bogen gives en — noget bred — Fremstilling af Statistikens Formaal for Kooperationen og de Midler,

¹⁾ Harald Westergaard: *Statistikens Teori i Grundtræk.* 2. Udg. S. 29.

man har til at gøre den saa god som mulig. Der sondres bl. a. mellem den egentlige Bedriftsstatistik, der skal hjælpe Ledelsen til at træffe de rigtige Dispositioner, og den mere almindelige Statistik, der skal give det rigtige Billede af Bevægelsen i Forhold til det øvrige Samfund. Til den sidst-nævnte Gruppe, der forsaavidt er den vigtigste, hører navnlig Prisstatistikken, men Vanskelighederne ved at faa paalidelige Oplysninger, som kan sammenlignes med Forholdene i det privatkapitalistiske Samfund, er her overmaade store.

De sidste to Trediedele af Bogen indeholder et Sammen-
drag af den Statistik, som findes i de forskellige Lande om Kooperationen. Dette Afsnit adskiller sig paa en tiltalende Maade fra de statistiske Oversigter, som man ellers plejer at finde i den kooperative Literatur, idet der her er gjort et Forsøg paa ved Hjælp af den foreliggende Statistik at tegne et Billede af Bevægelsens Opbygning og Ejendommelighederne i de forskellige Lande. Det har herved været nødvendigt at foretage en Række selvstændige Bearbejdelser af Tallene, men i de fleste Tilfælde har Forfatteren paa Grund af Materialets Ufuldstændighed eller Unøjagtighed maattet lade sig nøje med Antydninger. Af disse Beregninger skal her blot henledes Opmærksomheden paa en Oversigt over, hvor stor Andel af Indkomsten Medlemmerne i de forskellige Lande anvender paa Indkøb i Brugsforeningerne. Herefter skulde Sverige staa som Nr. 1 med 20 pCt., Norge som Nr. 2 med 17 pCt. og Belgien som Nr. 3 med 15 pCt. Danmark er ikke medtaget i Beregningen, men en tilsvarende Opstilling for Hovedstadens Vedkommende vilde give en Procent, der laa ikke saa lidt under 10 pCt.

For dem, der ønsker at faa et grundigt Kendskab til den kooperative Bevægelse i de forskellige Lande, vil Bogen være et nyttigt Hjælpemiddel.

Henry Stjernqvist.

DET SAMFUNDSØKONOMISKE SKOVBRUGS- PROBLEM I NUTIDEN.

Af A. Howard Grøn.

I.

Enhver formaalsbestemt Udnyttelse af Planteformations-typen Skov, for med den som Middel at søge tilfredsstillet menneskelige Behov af forskellig Art, kan, hvad enten det drejer sig om Udnyttelsen af naturgiven eller kunstigt opelsket Skovvegetation, betegnes som Skovbrug.

Det er Skovbrugets Formaal ved de mindst mulige Ofre at tilvejebringe den størst mulige Behovstilfredsstillelse.

Skovbruget arbejder ved sin Produktion af Goder og Tjenesteydelser med de samme Produktionsfaktorer som al anden producerende Virksomhed: Naturen, Arbejdet og Kapitalen.

R. Godbersen opstiller for Skovbrugets Vedkommende Tiden som en fjerde Produktionsfaktor (1926, pg. 18 o. fl.), og fraviger derved paa afgørende Maade den teoretiske Samfundsøkonomis fundamentale Principper. Godbersen er utvivsomt blevet ledet hertil af sin Erfaring som økonomisk tænkende Forstmand med Hensyn til Produktionstidens saa at sige alt-overvejende Betydning for Skovbrugets Økonomi. Hertil maa imidlertid, som fremført af Dürhammer (1927, pg. 30), bemærkes, at Godbersen forveksler Tiden som Produktionsomkostning med Tiden som Produktionsfaktor. Tiden som saadan producerer intet; kun Naturen og Arbejdet og deres Produkt, Realkapitalen, kan anvendt gennem et vist Tidsforløb være produktive.

Produktionsfaktorerne medvirker ved Skovdriften i Form af en stor Mængde forskelligartede Produktionskomponenter. Disse Kombination i det mest formaalstjenlige Forhold er Driftsledelsens tekniske og økonomiske Opgave.

Skovbrugets produktionstekniske Fremgangsmaader falder,

eftersom de specifikke Formaal og Midler er forskellige, i tre, ret skarpt adskilte Grupper:

A: Er en rent ekstraktiv Udnyttelse af de ved Naturkræfternes frie Spil i Skoven ophobede Raastofforraad det tekniske Produktionsformaal, kan Virksomheden betegnes som ekstraherende Skovbrug.

B: Er den blotte Opretholdelse af en allerede givet Skovtilstand af Hensyn til de af denne følgende rent umiddelbare Nyttevirkninger det tekniske Produktionsformaal, kan Virksomheden betegnes som konserverende Skovbrug.

C: Er en vedvarende Udnyttelse af den af Kombinationen mellem Produktionskomponenterne Jord og Trævegetation fremgaaende Produktivitet det tekniske Produktionsformaal, kan Virksomheden, hvad enten denne Kombination er naturgivet eller kunstigt frembragt, betegnes som reproducerende Skovbrug¹⁾.

Behovstilfredsstillelsen med Skovbrug som Middel finder

¹⁾ P. E. Müller er den første, som klart har fremhævet Betydningen af, at der skelnes mellem et ekstraherende og et producerende Skovbrug (1876, pg. 32). P. E. Müller trækker imidlertid Grænseskillet mellem de to Skovbrugsformer efter andre Kriterier, end det her er gjort, rent bortset fra ovenstaaende Opstilling af endnu en tredje Skovbrugsform. Til ekstraherende Skovbrug henregner han ved Siden af de Skovbrug, hvis Opgave alene er Afskovning af naturgivne Træforraad, ogsaa alle saadanne Skovbrug, der ved maadeholdende Benyttelse af et naturgivet Træforraad som Følge af dettes naturlige Tilvækstevne bevarer det staaende Materialforraad i uforandret Størrelse. Til producerende Skovbrug henregner han alene saadanne Skovbrug, som helt er frembragt eller udelukkende opretholdes ved kunstige Kulturforanstaltninger, og i hvilke kun Jorden er den naturgivne Produktionskomponent. Denne Distinktion kan i Nutiden hverken naturvidenskabeligt eller økonomisk opretholdes. Ogsaa hvor der arbejdes paa gammel Skovbund med et oprindelig naturgivet Træforraad, skyldes Skovens Tilvækstevne og fortløbende Foryngelse kunstige, „industrielle“ Foranstaltninger, og selv om dette ikke var Tilfældet, maatte dog den i vedvarende Drift udnyttede Naturskovs Jord og Træforraad betragtes som aktive Produktionskomponenter med en i det aarlige Hugstudbytte manifesteret, let udmaalelig Produktivitet og som staaende i skarp Modsatning til Jord og Træforraad i den alene som Eksploiteringsobjekt behandlede, rene Naturskov, der ikke besidder nogen aktuel Produktivitet, men blot har en Forraadsværdi.

Naar her er anvendt Betegnelsen reproducerende Skovbrug og ikke blot Betegnelsen producerende Skovbrug, skyldes det paa een Gang Ønskeligheden af at undgaa den eventuelle Mistydning, at det ekstraherende og konserverende Skovbrug ikke skulle være at betragte som producerende Virksomheder, og Ønskeligheden af at understrege, at det reproducerende Skovbrug i første Linie skylder den menneskelige Produktionsvilje sin Tilblivelse eller Opretholdelse, medens de to andre Skovbrugsformer staar i absolut Afhængighedsforhold til en forud givet Naturtilstand.

paa ethvert Sted og til enhver Tid en absolut Begrænsning i den tekniske Mulighed. Indenfor denne maa skelnes mellem to forskellige ret skarpt adskilte Mulighedsgrupper. Den ene af disse rummer den tekniske Mulighed for Opelskning af Skov, hvor saadan mangler. Den anden Gruppe rummer den tekniske Mulighed for Omdannelse af den naturgivne eller kunstigt opelskede Skovs umiddelbare Goder og Tjenesteydelser til behovsdækkende Goder og Tjenester, enten een Gang for alle ved ekstraherende Skovbrug eller i en fortløbende, teoretisk evig Produktstrøm ved konserverende eller reproducerende Skovbrug. Den skovbrugstekniske Mulighed er en Funktion af de klimatiske, edafiske, topografiske og biologiske Forhold i Naturen og af Menneskets Evne til at paavirke og udnytte disse Forhold.

Skovbrug er imidlertid ikke alene en Teknik eller en Kunst, der bærer sit Maal i sig selv, men som allerede foran fremført en økonomisk Virksomhed, der er Middel til Opnaaelsen direkte eller indirekte af en efterstræbt Behovstilfredsstillelse. Denne finder ikke alene sin absolute Begrænsning ved det teknisk mulige, men indenfor Skovbrugsteknikkens vide Mulighedsomraade ydermere en relativ Begrænsning ved det økonomisk mulige. Den økonomiske Mulighed for at erholde og bevare Dispositionsret over en Del af de knappe Produktionsmidler, er for Skovbrugets Vedkommende en Funktion af Produktionsmiddelknapheden og Intensiteten af Behovene for Skovbrugets Gode- og Tjenesteydelser maalt i Forhold til Intensiteten af samtlige Samfundets øvrige utilfredsstillede Behov, som eventuelt helt eller delvis kan tilfredsstilles ved Hjælp af de Produktionsmidler, som et Skovbrug vil lægge Beslag paa.

Produktionens tekniske og økonomiske Mulighedsgrænser falder kun i yderst sjældne Undtagelsestilfælde sammen, muligvis aldrig. Som Regel vil den økonomiske Mulighed trække langt snævrere Grænser for Produktionen end den tekniske Mulighed. Under frie Produktions- og Omsætningsforhold bærer det økonomiske Livs Fænomener i udstrakt Omfang Nødvendighedens Præg (*G. Cassel*, 1926, pg. 1), og det vil da være den økonomiske Nødvendighed, som bliver afgørende for Produktionens Omfang. „Immer hat das Gebot der technischen Vernunft sich dem Gebot der wirtschaftlichen Vernunft zu beugen“. (*v. Gottl.-Ottlilienfeld*, 1923, pg. 28.) „Wir sehen auch tatsächlich, dass im praktischen Leben das rein technische Moment hinter das wirtschaftliche zurücktreten muss, wo es

mit ihm kollidiert. — Die wirtschaftliche Logik siegt über die technische.“ (*Schumpeter*, 1926, pg. 14 og 17.) Dette gælder ogsaa paa Skovbrugets Omraade.

Naar det praktiske Skovbrug og fortrinsvis det reproducerende, tilsyneladende dog i saa mange Tilfælde og ofte i udstrakt Grad, bevidst eller ubevidst, har ladet og endnu lader haant om den økonomiske Nødvendigheds Bud, skyldes det to for Skovbruget karakteristiske Forhold. For det første er Skovbrugets praktiske Udøvere som Følge af det medfødte Naturel, der har ført dem til Valg af netop denne Erhvervs-virksomhed, sædvanligvis rent naturvidenskabeligt eller poetisk-æstetisk indstillet overfor deres Erhverv, saaledes som det med international Gyldighed kan illustreres ved Citering af en typisk Udtalelse af den østrigske Skovejer og Forstmand *Charbula* (1925, pg. 342): „Unser Bewirtschaftungsobjekt ist Gottes heilige Erde und der grüne Wald, den Schiller Gottes Tempel nennt. Es fällt doch ungemein schwer, den Wald und die Wirtschaft im Walde kaufmännischen Unternehmungsgesichtspunkten zu unterstellen.“ For det andet har Skovbruget adskilligt længere end de fleste andre Produktionsvirksomheder baaret, og endnu bærer det i mange Tilfælde i vidt Omfang Natural-økonomiens Præg. Herved afstumpes den økonomiske Nødvendigheds Brod ofte stærkt. Naar de mange Skovbrug, der igennem lange Tider har produceret paa Trods af den økonomiske Nødvendigheds Krav, ikke forlængst er gaaet til Grunde skyldes det alene, at skovbrugspolitiske Værneforanstaltninger ved Baandlæggelsen af visse Jordarealer og Realkapitalgenstande specielt med Skovbrug for Øje har hæmmet de økonomiske Kræfter i deres frie Spil.

Den økonomiske Videnskab maa arbejde under Forudsætning af, at en økonomisk Lovmæssighed gør sig gældende (*Oppenheimer*, 1922, Bd. I, pg. 185), men var Skovbruget under frie Produktions- og Omsætningsforhold ikke underkastet de samme økonomiske Love som al anden økonomisk Virksomhed, maatte man frakende disse Love almen Gyldighed, og den hele økonomiske Videnskab vilde derved være rystet i sin Grundvold. Den klassiske Økonomi udviklede imidlertid sine Læresætninger ud fra Abstraktionerne „homo oeconomicus“, Produktionsmidlernes ubegrænsede Delelighed og Omstillingsprocessernes saa at sige spontane Forløb, medens Nutidens teoretiske Økonomi i videst muligt Omfang søger at tage Hensyn til den Gnidningsmodstand og de sociale eller privatekonomiske Interesser og Magtfaktorer, som sædvanligvis

ret stærkt paavirker de økonomiske Omstillingsprocessers Dynamik. Som Følge af Skovbrugets tekniske Særpræg er Gnidningsmodstanden ved alle Skovbrugets Omstillingsprocesser ganske overordentlig stor. „Die Waldwirtschaft bietet in der Tat ein Beispiel dafür, dass es Einzelbetriebe gibt, die, wenn sie auch der Marktorientierung sonstiger Erwerbsbetriebe nicht gerade gegensätzlich zuwiderlaufen, immerhin aber mit der sog. kapitalistischen Wirtschaftsweise nicht im Einklang stehen und Disproportionalitäten aufweisen“. (*Dürrhammer*, 1927, pg. 28). Nogle af Skovbrugets specielle økonomiske Problemer kan derved faa betydelig Interesse ogsaa for den almene teoretiske Samfundsøkonomi.

Paa Skovbrugets Omraade gør privatøkonomiske Magtfaktorer sig kun i yderst ringe Grad gældende, derimod over samfundsøkonomiske Magtfaktorer ofte i allerhøjeste Grad Indflydelse paa Driftsøkonomien. Tilskyndelsen til at øve en saadan Indflydelse kommer derfra, at Skovdriften i mange Tilfælde betinger en kollektiv Behovstilfredsstillelse. Denne kan skyldes Nyttevirkninger af vidtforskellig Art. Allerede *Plinius d. Ældre* omtaler Skovens Betydning for Vildbækdannelsen (*Historia naturalis* 31, 30), og efter at *M. A. Moreau de Jonès* i 1825 udsendte et stort Værk omhandlende Skovrydningens Indvirkning paa de klimatiske og fysiske Forhold, er dette Spørgsmaal blevet studeret meget indgaaende i mange Lande. Det er imidlertid overordentlig vanskeligt at foretage eksakte, videnskabelige Undersøgelser paa dette Omraade, og trods omfattende Undersøgelser udført i Løbet af det sidste Aarhundrede foreligger kun meget faa sikre Resultater. I økonomisk Henseende er det dog tilstrækkeligt, at der, som Tilfældet er, hersker en almindelig Tro paa, at Skoven ved sin blotte Tilstedeværelse yder saadanne „Velfærdsvirkninger“, som man ønsker at bevare, selv om det er forbundet med visse Omkostninger. Andre virkelige eller tænkte kollektive Nyttevirkninger af tilsvarende økonomisk Betydning fremkommer paa det landskabsæstetiske, folkehygiejniske, strategiske og flere andre Omraader. I de allerfleste Tilfælde foregaar den kollektive Behovstilfredsstillelse imidlertid paa en saadan Maade, at den kun vanskeligt kan gøres afhængig af Deltagelse i Produktionsomkostningernes Udredning. Privatøkonomisk set fremtræder derfor den Nyttevirkning, som tjener den kollektive Behovstilfredsstillelse som et „joint product“ uden Ombytningsværdi. Er Skoven privat Ejendom, kan der da ved Ledelse af Skovdriften efter rent privatkapitalistiske Synspunkter ikke lægges

Vægt paa denne Del af Produktionsudbyttet. Den haandgribelige Del af Produktionsudbyttet, som besidder en reel Ombytningensværdi, maa alene kunne ækvivalere samtlige Produktionsomkostninger. Sker dette ikke, maa Virksomheden efter Opsliding af de urealisable Realkapitalgenstande indstilles. Bestaar der imidlertid et virkeligt Behov for Skovdriftens kollektive Nyttevirkning, for hvilken blot vanskeligt fremskaffes et konkret Værdiudtryk, og ækvivalerer Summen af den haandgribelige Produktværdi og den kollektive Nyttevirknings skønnede Værdi samtlige Produktionsomkostninger, er det samfundøkonomisk set uøkonomisk at indstille en saadan Virksomhed. Ikke alene en fuldstændig Likvidering af Skovdriften, men blot en Ændring af Skovbrugets Driftsmaader kan have betydelig Indflydelse paa Omfanget af Produktionsudbytte med kollektiv Nyttevirkning. Er der et virkeligt Behov for denne til Stede, bestaar der derfor indenfor Skovdriftens Mulighedsomraade et „competing demand“ med Hensyn til Anvendelsen af Skovbrugets Produktionsmidler. Denne konkurrerende Efterspørgsel er af lige saa stor økonomisk Betydning som det „competing demand“, der bestaar med Hensyn til Produktionsmidlernes Anvendelse paa helt andre Produktionsomraader. Den Driftsmaade, der ved en privatøkonomisk Bedømmelse af Forholdene synes den mest fordelagtige, idet Omfanget af den kollektive Nyttevirkning er økonomisk ligegyldig, kan da ved en samfundøkonomisk Bedømmelse af Forholdene være særdeles ufordelagtig.

Det *Adam Smith'ske* Postulat, at det enkelte Individ under Bestræbelsen for at gavne sig selv mest muligt nødvendigvis ogsaa samtidig gavner Samfundet mest muligt, bliver saaledes absolut urigtigt for saadanne Skovbrugs Vedkommende, med hvis Drift er forbundet en kollektiv Nyttevirkning. Neppe paa noget andet Produktionsomraade kan i det privatkapitalistisk organiserede Produktionsssamfund *laissez faire, laissez aller*-Princippet forvalde saa stor Skade som paa Skovbrugets Omraade. Dispositioner, der for det enkelte, skovejende Individ er økonomisk absolut fordelagtige, kan for Samfundet som Helhed ved Umuliggørelsen af en nødvendig, kollektiv Behovstilfredsstillelse virke økonomisk katastrofalt. Med Hensyn til Skovbrugsvirksomheden maa netop derfor det gamle, romerske Retsprincip: *Utere tuo ne alterum noceas* komme til at gøre sig stærkt gældende og endda taget i videste Forstand, saaledes at ved *alterum* forstaas ikke blot Samtidens Individer, men ogsaa Fremtidens Generationer.

Ved Siden af den tekniske Mulighed og den økonomiske Nødvendighed maa da ved Fastlæggelsen af Skovbrugets Omfang og Driftsmaade det samfundsmæssige Hensyn fremtræde som en indflydelsesrig Faktor.

Ved skovbrugspolitiske Foranstaltninger af forskellig Art er det, set fra Skovbrugets Standpunkt, muligt delvis at su spender de økonomiske Love. Den tekniske Mulighed frigøres da mere eller mindre fuldstændigt fra den økonomiske Nødvendigheds strammende Baand. De økonomiske Love er dog ikke dermed ændrede, „thi ikke blot gjælde de overalt, hvor der hersker fuld Frihed og Erhvevsformaal forfølges, men selv der, hvor de saaledes enkeltvis synes at tilsidesættes og brydes, er det kun de Forudsætninger, hvorpaa de hvile, som forandres; lykkes det derfor ikke at forandre disse, ville de i Tidens Længde hævde deres Gyldighed“ (*W. Scharling*, 1906, pg. 10). Det er da en nødvendig Forudsætning for det rette Valg af netop de skovbrugspolitiske Foranstaltninger, som fører til et givet Formaal, at Skovbrugsøkonomiens Dynamik og Statik under de økonomiske Kræfters frie Kamp eller frie Sammenspil forud nøje er kendt. Endelig maa ikke glemmes, at hvad der vindes paa Skovbrugets Omraade i Nyttevirkning maa andetsteds tabes, saaledes at den kollektive Behovstilfredsstillelse, der opnaas gennem det ved skovbrugspolitiske Foranstaltninger kunstigt opretholdte Skovbrug, ingenlunde er gratis, selv om det i visse Tilfælde kan synes saa.

Overalt, hvor der til Skovdriften er knyttet en kollektiv Nyttevirkning, kommer saaledes til Divergensen mellem den tekniske Mulighed og den økonomiske Nødvendighed det samfundsekonomiske Hensyns Krav, og deraf opstaar det komplicerede økonomiske og politiske **Skovbrugsproblem**: Indenfor den tekniske Muligheds vide Omfang skarpt at trække de under frie Erhvervsforhold af den private økonomiske Nødvendighed givne Grænser for Produktionen, for da, om samfundsmæssige Hensyn gør en kunstig Regulering af disse Grænser paakrævet, at udfinde de rette Midler hertil.

II.

Da de kollektive Behov, som kan søges tilfredsstillet med Skovbrug som Middel, er stærkt varierende i Art og Intensitet

saavel fra Sted til Sted som igennem Tiderne, kan der ikke fastlægges nogen generel Regel for, paa hvilken Maade og i hvilket Omfang Samfundsmagten bør gribe regulerende ind paa Skovbrugets Omraade, saa meget mere som de anvendelige skovbrugspolitiske Foranstaltninger ikke alene er afhængige af Skovbrugets specielle Teknik og Økonomi, men ogsaa i udstrakt Grad af den øjeblikkelige, samfundspolitiske Magtfordeling. Derimod kan det med Almengyldighed i Princippet udredes, hvilke økonomiske Ofre, der, naar den kollektive Nyttevirknings Værdi lades ude af Betragtning, paa Skovbrugets Omraade er forbundet med gennem Regulerings- eller Tvangsforholdsregler at fremtvinge en Fravigelse fra den rene, klassiske Økonomis Bud. Endvidere kan det med stor Tilnærmelse forud beregnes, hvem de økonomiske Ofre vil komme til at paahvile, eftersom den ene eller den anden af de anvendelige Reguleringsforanstaltninger bringes i Anvendelse.

Skovbrugets specielle Bedriftsøkonomi giver Svaret paa det første Spørgsmaal. Af Balanceforholdet mellem Produktionsudgifterne beregnet efter den almene Benyttelsespris for de anvendte Produktionskomponenter og Produktionsudbyttets Ombytningsværdi under helt frie Erhvervsforhold vil det tydeligt fremgaa, om Virksomheden alene gennem sin haandgribelige Nyttevirkning er i Stand til at betale det frie Markeds fulde Pris for Jord-, Arbejds- og Realkapitalbenyttelsen. Er dette ikke Tilfældet lader det økonomiske Offer, som er forbundet med Skovdriften, og som skal ækvivaleres af den kollektive Nyttevirknings Værdi, sig beregne af Differencen mellem det frie Markeds Priser og de Priser, Skovbruget kan betale for sin Jord-, Arbejds- og Realkapitalbenyttelse eller maa have for sin Produktion, om der skal opnaas en bedriftsøkonomisk Balance.

De Regulerings- eller Tvangsforanstaltninger, som kan anvendes til Fastholdelse af et under frie Erhvervsforhold privatøkonomisk urentabelt Skovbrug, kan inddeles i tre Hovedgrupper, nemlig:

1) Direkte eller indirekte Subvention. Som Eksempler paa direkte Subvention kan fra Danmark anføres Statens Tilskud til Kulturudgiften ved Anlæg af Hedeplantager, og fra Schweiz Forbundets Tilskud til Lønning og Forsikring af saavel det overordnede som det underordnede Skovbrugspersonale. Indirekte Subvention kan ske ved: Beskyttelsestold, Skattelettelse, Fragttlettelse og ved almen Fremme af Skovbrugets Teknik gennem Undervisning, Forsøgsvæsen o. lgn. Idet den direkte eller indirekte Subvention udredes af Staten, bærer hele

Samfundet den derved dækkede Del af den kollektive Nyttevirknings Omkostninger. Dette kunde umiddelbart synes den retfærdigste Fremgangsmaade. Den har imidlertid sine fremtrædende Mangler blandt andet derved, at Subventionen kommer samtlige Skovbrug til Gode, men der er langt fra til al Skov knyttet en kollektiv Nyttevirkning, og det er ingenlunde i alle Tilfælde privatøkonomisk forbundet med Tab at drive Skovbrug.

2) Driftsbindende Foranstaltninger. Den almindeligste af denne Art Foranstaltninger er Skovtvangen, der bestemmer, at visse Jordarealer skal dyrkes med Skov uden Hensyn til, om de saavel teknisk som økonomisk med større Fordel kunde anvendes i andet Brug. Knyttes dertil Paabud om Anvendelse af en bestemt Driftsmaade, f. Eks. Højskovsdrift, bindes foruden Jorden ogsaa en vis Realkapitalstørrelse i Skovbruget.

Ved saadanne Tvangsforanstaltninger bliver den kollektive Behovstilfredsstillelses økonomiske Byrde overvæltet helt og holdent paa Skovejeren. Saafremt Skovtvangen ikke forbindes med Erstatningsbestemmelser, virker den derfor i allerhøjeste Grad uretfærdig, og i dobbelt Grad, saafremt kun enkelte Skove rammes af Lovpaabuddene og andre ikke. En Erstatningsudredning vil imidlertid rumme store Vanskeligheder, da den økonomiske Byrde stadig vil ændre Størrelse, efterhaanden som Samfundets Erhvervsforhold forandres.

3) Driftsovertagende Foranstaltninger. a. Statsmagten kan overtage den fulde og uindskrænkede Styrelse af Skovdriften, saaledes som det f. Eks. er Tilfældet med næsten al kommunal Skov i Schweiz og i nogle af de tyske Stater. Ejendomsretten indskrænkes da til kun at blive en Udbyttehævningsret, og i samme Omfang som Staten ved Skovdriften tager Hensyn til den kollektive Nyttevirkning, bærer Skovejeren dennes fulde Omkostning. Ved den kommunale Skovbesiddelse er dette ikke urimeligt. Overfor den private Skovbesiddelse vil denne Fremgangsmaade derimod rumme en Uretfærdighed, der er fuldt ud lige saa stor, om ikke større end Uretfærdigheden ved et simpelt Paabud om Skovdriftens Opretholdelse i en givet Form. I Frankrig aabnede en Lov af 1923 de private Skovejere Adgang til at give deres Skov ind under Statsskovstyrelsen, dog mindst for en Periode paa 10 Aar og mod Fraskrivning af alle Rettigheder med Hensyn til Bestemmelse af Driftsformen eller Driftsintensiteten. De private, franske Skovejere har naturligt nok saa at sige slet ikke benyttet sig af dette Tilbud.

b. Statsmagten kan ved frivillig Overenskomst eller Ekspropriation overtage den fulde Ejendomsret til Skoven. Dette er i Virkeligheden den eneste fuldtud tilfredsstillende Form for Sikring af Skovdriftens kollektive Nyttevirkning. I hvert enkelt Tilfælde, hvor det er paa Tale at ophæve et privat Skovbrug paa Grund af manglende Driftsrentabilitet, maa det da afgøres, om der er Grund til, at Staten (Kommunen) af Hensyn til Almenvellet overtager Ejendommen for at opretholde Skovdriften. Ved Erstatningsudmaalingen maa da naturligvis Produktionskomponenternes Værdi paa det frie Marked lægges til Grund. For Danmarks Vedkommende haves i § 5 i Loven af 4—10—1919 om Lens, Stamhuses og Fideikommissers Overgang til fri Ejendom en Bestemmelse af denne Art, dog uden Erstatningsudmaaling efter det frie Markeds Priser, da Majoratsskovenene paa Forhaand som frie Ejendomme alle er belagte med Skovtvang. Hidtil er aldrig gjort Brug af denne Bestemmelse.

Kun, naar den privatkapitalistiske Økonomi, der alene regner med konkrete Værdistørrelser og ganske lader al Nyttevirkning, som mangler Ombytningsværdi, ude af Betragtning, ud fra en samfundsøkonomisk Bedømmelse af Forholdene skønnes at regne forkert, har en Fravigelse fra den økonomiske Nødvendigheds Bud sin Berettigelse. Ved en samfundsøkonomisk Betragtning af Forholdene maa det da for det første overvejes, om det Offer, som privatøkonomisk set er forbundet med Skovdriften, staar i et rimeligt Forhold til den kollektive Nyttevirkning, som vindes ved dette Offer. For det andet maa det overvejes, hvorledes Byrden af dette Offer skal fordeles. Resultatet af den første Overvejelse vil sædvanligvis hovedsagelig komme til at bero paa et Skøn, da den kollektive Nyttevirknings Værdi ikke lader sig eksakt udmaale. Resultatet af den anden Overvejelse, vil være afhængig af den øjeblikkelige politiske Magtfordeling.

Paa alle Steder og til alle Tider er dog to fundamentale Forudsætninger nødvendige for blot tilnærmelsesvis at naa til et rigtigt Resultat af disse Overvejelser. For det første maa det økonomiske Offer, som ud fra et privatkapitalistisk Synspunkt er forbundet med en Fravigelse fra den rene Økonomis Bud, konstateres. For det andet maa den forskellige Fordeling af Offerets Byrde, eftersom den ene eller den anden af de for det givne Formaal anvendelige, skovbrugspolitiske Foranstaltninger bringes i Anvendelse, klarlægges.

Det er karakteristisk for Skovbrugspolitikken i alle Lande, at der aldrig har været sat noget dyberegaaende Arbejde ind

paa at fyldestgøre disse fundamentale Forudsætninger. Visse kollektive Behov, som man har haft en mere eller mindre velbegrundet Tro paa at kunne faa dækket ved en af Skovbruget flydende Nyttevirkning, er blevet konstateret. Visse skovbrugs-politiske Maal er derefter blevet opstillet, i Reglen som kategoriske Imperativer. Alt efter Arten af de anvendte skovbrugs-politiske Foranstaltninger er de opstillede Maal helt, delvis eller slet ikke blevet naaet. Hvorledes det end er gaaet, har man i intet Tilfælde forsøgt at konstatere Omfanget af det foranledigede, økonomiske Offer og dettes Fordeling eller søgt at sammenligne Størrelsen af dette Offer med den indvundne Nyttevirknings Værdi.

III.

Spørgsmaalet om Lovgivningsmagts Ret til at begrænse Skovejerens Benyttelsesret til Skoven har fra tidlig Tid været ikke alene et Spørgsmaal om Magt, men ogsaa i meget væsentlig Grad et Spørgsmaal om den almene Opfattelse af Ejendomsbegrebet. For Romerretten, som har gaaet sin Sejersgang over hele den privatkapitalistisk organiserede Verden, er Ejendomsretten hellig og ukrænkelig og en Genstand uden personificeret Ejer utænkelig. I de gamle gotogermanske Samfund, hvor Fællesejet spillede en fremtrædende Rolle, var Ejendomsretten til den fælles Jord og Skov derimod nærmest at betragte som blot en Brugsret saavel for det enkelte Individ som for den hele Generation set i Forhold til Fremtidsslægterne. Indtil Fyrster og Stormænd tiltog sig fuld Ejendomsret til al ikke okkuperet Jord indenfor deres Herskeromraade og samtidig til megen Fællesskov ranede en Overejendomsret, som gradvis blev gjort til fuld Ejendomsret, var Skoven i videste Forstand Folkets Eje. En Mindelse om dette Forhold har helt op til Nutiden holdt sig levende som et Folkeinstinkt for, at Skoven paa Trods af al privat Ejendomsret i Virkeligheden tilhører alle.

Fra ældgammel Tid har det i de gotogermanske Lande i Mellemeuropa været Skik og Brug, at Magthaverne greb regulerende ind i den frie Skovbenyttelse, ikke blot for at værne til egen Fordel en berettiget eller ranet Ejendomsret til Skoven, men ogsaa af Hensyn til Almenvellet. Brugsregulerende Forordninger vedrørende Skovbenyttelsen fremkom allerede i

det 9^{ende} Aarhundrede. Skovlovgivningsarbejdet kom dog først rigtigt i Udvikling fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. Fra da af og op igennem Tiderne blev der i de mellemeuropæiske Smaastater udstedt en uendelig lang Række Skovforordninger, ofte af stor Strenghed. Disse Forordninger blev efterhaanden meget forhadte, navnlig paa Grund af Skovbetjentes Vilkaarlighed og Beskikkelighed, der meget ofte grænsede til Pengeafpresning. Skovejerne klagede sig derfor stærkt, men ingen tænkte paa at forlange Erstatning for Forordningernes Indgreb i den frie Ejendomsret.

Da de Adam Smith'ske Frihedsideer gik deres Sejrsgang over Europa, gav dette sig ogsaa Udslag paa Skovbrugets Omraade. I de fleste Lande blev Skovforordningerne gjort mildere i deres Bestemmelser og i enkelte Lande helt ophævede, som f. Eks. i Preussen, ved Landeskulturediktet af 1811. Samtidig søgte man i adskillige Stater at sælge Statsskovene. I Frankrig solgtes saaledes i Aarene mellem 1814 og 1870 c. 353,000 ha Statsskov, og naar Skovsalgene i de tyske Stater, som søgte at afhænde deres Skove, blev langt mindre omfattende, skyldtes det kun Mangelen paa pengestærke Købere.

Skovbrugets Frigørelse i al Almindelighed, foranledigede imidlertid omkring Midten og hen imod Slutningen af det 19de Aarhundrede i mange Lande Udstedelsen af specielle Værnskovslove, — Bayern 1852, Østrig 1852, Frankrig 1859 og 1882, Preussen 1875, Schweiz 1876, Italien 1877, Ungarn 1879, Rusland 1888. Man mente at kunne paavise en Forbindelse mellem omfattende Naturkatastrofer og den fremadskridende Skovrydning, og fandt sig deraf foranlediget til gennem Lovforanstaltninger at søge de kollektive Interesser, som blev skadet ved disse Katastrofer, værnet. Værnskovslovene er rene Undtagelseslove, der kun har Gyldighed for saadanne Skove, til hvis Opretholdelse formenes at være knyttet til en særlig kollektiv Nyttevirkning.

Saavidt bekendt, er Værnskovsloven af 1875 for Preussen den eneste Værnskovslov, som indeholder direkte Bestemmelser om Erstatning til de private Skovejere, som rammes af Loven. Da denne Erstatning skal udredes af de Personer, som ønsker den paagældende Skov erklæret for Værnskov, har Erstatningsbestemmelsen imidlertid berøvet Loven al praktisk Virkning. Kun nogle faa Tusinder ha er efter dens Ikrafttræden blevet erklæret for Værnskov.

Typisk for Statsmagtens Stilling til Erstatningsspørgsmaalet er Udviklingen i Schweiz. Da Forbundsregeringen i Schweiz

i 1876 udstedte en meget streng Værnskovslov omfattende Skovbruget i Alperne, blev Spørgsmaalet om eventuel Erstatning til de private Skovejere, som rantes af Lovens ret generende Indgreb i den frie Dispositionsret over Skoven, slet ikke rejst. Det var saa meget mærkeligere, som der langt forud, i en Skovlov af 1826, for Kanton Valais fandtes en Bestemmelse om saadan Erstatning. Først 38 Aar efter Forbundslovens Ikrafttræden vovede en af Lovens Fædre, Oberforstinspector *J. Coaz* frit at udtale sig paa følgende Maade om dette vanskelige Spørgsmaal (1914, pg. 241): „Auffallend ist, dass die Privatwaldbesitzer, die durch das Bundesgesetz nicht unerheblich in der Verfügung über ihr Eigentum beschränkt wurden, keine Entschädigung verlangten. War es Unkenntnis in Sachen oder brachten sie dem Vaterland ein Opfer? Jedenfalls hätte sich die Entschädigung auf eine so hohe Summe belaufen, dass das Zustandekommen des Gesetzes in Frage gestellt worden wäre“. Da Forbunds-Skovloven 1902 blev udvidet til at have Gyldighed for hele Schweiz, var Spørgsmaalet om Erstatning til de private Skovejere for Hugstforbud o. lgn. dog oppe til Drøftelse, men Erstatningskravene blev afvist med den Motivering, at det var en gennem Tiders Forløb fastvokset, almindelig Opfattelse, at private Skovejere skulde finde sig i saadanne Indgreb i deres Ejendomsret til Almenhedens Fordel, og at det i Alperne var en nu igennem 26 Aar fastslaaet Praksis, at der ikke skulde ydes Erstatning.

I Nutiden er der atter en stærk Tendens til ved Lovbestemmelser at regulere al Skovdrift, saaledes at den kollektive Nyttevirkning sikres bedst muligt. Dette kom fra mange Sider tydeligt til Orde paa den internationale Skovbrugskongres i Rom i 1926.

I Tjekoslovakiet og Jugoslavien er som Led i den nye Statsorganisation udstedt Skovlove, der ligefrem har en Nationalisering af al Skovejendom til Formaal. Under Reorganisationen af det tyske Rige var det stærkt paa Tale, at udstede en Rigs-Skovlov, men dette stødte paa en meget stor Opposition fra Landenes Side. Statsmagtens Ret til uden Erstatningsydelse at foreskrive de private Skovejere visse Driftsforanstaltninger eller til at forbyde Skovrydning blev samtidig indgaaende drøftet. Denne Drøftelse førte til Udstedelsen 7. Februar 1924 af en Rigslov af følgende kortfattede Ordlyd:

„Auf Grund des Ermächtigungsgesetzes vom 8. Dezember 1923 verordnet die Reichregierung nach Anhörung eines Ausschusses des Reichrates und des Reichtags:

Zur Förderung der Forstwirtschaft können die Landesgesetze ausser dem Eigentümer auch dem Nutzungsberechtigten die Verpflichtung auferlegen:

1) Bestimmte Massregeln zur ordnungsmässigen Bewirtschaftung der Waldungen auszuführen, mit der Massgabe, dass der Eigentümer oder Nutzungsberechtigte die Betriebsart und innerhalb der Grenzen einer pfleglichen Forstwirtschaft auch die Wirtschaftsziele, den Gang der Abnutzung und die technische Behandlung des Waldes nach seinem Ermessen bestimmen kann:

2) abgeholzte Flächen, Räumden und Ödländereien aufzuforsten.

Zur Förderung der Bergweidewirtschaft können die Landesgesetze, ausser dem Eigentümer auch dem Nutzungsberechtigten, die Verpflichtung auferlegen, die Bergweiden als solche zu erhalten und ordnungsgemäss zu bewirtschaften.

Die Landesgesetze können ferner Vorschriften zur Sicherung der Erfüllung der im Absatz 1 und 2 bezeichneten Verpflichtungen treffen, insbesondere die Ausführung notwendiger Arbeiten auf Kosten des Säumigen, im Falle des Abs. 2 auch die Uebertragung der Bewirtschaftung an hierfür geeignete Dritte und die zwangsweise Verpachtung der Grundstücke zum Zwecke der Bewirtschaftung vorschreiben.

Om eventuel Erstatning indeholder Loven ikke et Ord.

I Schweiz har man ligeledes uden Erstatningsydelse af nogen Art i 1923 ophøjet en midlertidig Krigsforordning angaaende Kontrol med Hugsten i private Skove, hvad enten de er Værnskov eller ej, til permanent Lov.

I Danmark havde Forordningen af 27. September 1805 angaaende Skovenes Udskiftning og Indfredning først og fremmest til Formaal at faa ophævet Fællesejet mellem græsningsberettigede og Overskovsejere. En saadan Udskiftning var nødvendig, før man overhovedet kunde tænke paa at begynde en rationel Skovdrift. I Analogi med Fremgangsmaaderne ved Udskiftning af Landbrugsjorden fordrede Loven imidlertid ogsaa Udskiftning af Fællesskabet mellem Overskovsejerne indbyrdes. Det er dog tvivlsomt, om denne Bestemmelse har været til absolut Gavn for dansk Skovbrug. I andre Lande blev omtrent paa samme Tidspunkt al Udskiftning af fælles Skov forbudt, f. Eks. i Kanton Bern ved Skovloven af 1811.

Den danske Skovforordning af 1805 paalagde endvidere en permanent Skovtvang paa al Jord, som efter Udskiftningens Tilendebriagelse var bevokset med Højskov. Efter denne Bestemmelse kaldes Forordningen almindeligvis for „Fredskovsforordningen“. Forordningen paabød endvidere ikke alene Jordens Benyttelse til Skovbrug, men ogsaa selve Skovdriftsmaaden, som skulde være Højskovsdrift.

Ved at belægge det private Skovbrug med en saadan

Tvang, handlede man lige Stik imod de *Adam Smith'ske* Frihedsideer, som faa Aar senere førte til den fuldstændige Frigivelse af Skovbruget i Preussen.

Skovtvangen var temmelig sikkert kun tænkt som en midlertidig Foranstaltning. Forordningens Fader *C. D. F. Reventlow* mente, at en saadan Tvang snart vilde vise sig at være ganske overflødig, idet et rationelt Skovbrug vilde være en saa god Forretning, at ingen Skovejer vilde tænke paa at borthugge sin Skov. Allerede 1813 fremkom et Udkast til en ny, supplerende Skovforordning, som navnlig tilstræbte en Sammenslutning af smaa Skovejendomme. Udkastet fik kongelig Underskrift, men et Forbehold angaaende Udgifterne medførte, at Forordningen aldrig kom til at træde i Kraft (*A. Oppermann*, 1917, pg. 33).

I Aarene mellem 1850 og 1870 blev de skovbrugspolitiske Forhold drøftet meget indgaaende paa Landmandsforsamlingerne og i Rigsdagen. Da *Estrup* i Folketinget fremsatte et Forslag om Ophævelse af Skovtvangen mødte det imidlertid meget stærk Modstand baade i Folketinget og ude i Befolkningen, og Forslaget faldt uden at naa frem til 2den Behandling (*A. Oppermann*, 1917, p. 56). I denne Periode lykkedes det dog saavel at faa Bemyndigelse til som virkeligt ogsaa at sælge det Petersgaardske Skovdistrikt paa 1751 Td. Ld., 1130 Td. Ld. af Statsskovarealet paa Falster og det halve af Ordrup Krat (*P. E. Müller*, 1887, pg. 20).

Fredskovsforordningen af 1805 er da endnu 123 Aar efter Udstedelsen den gældende Skovlov i Danmark. Da den i sin Tid blev udstedt, havde den til Formaal saavidt muligt ved indenlandsk Produktion at sikre Landets Forsyning med Gavntræ og Brænde. Den store Befolkningstilvækst siden da i Forbindelse med Handelens, Transportvæsenets og Industriens kolossale Udvikling har med Hensyn til Gavntræproduktionen gjort dette Formaal saavel uopnaeligt som betydningsløst. Selv med den mest fortrinlige Drift vil de danske Skove aldrig nogensinde formaa at producere mere end blot en ringe Brøkdel af Landets Gavntræforbrug. Kullets saavel tekniske som økonomiske Overlegenhed som Brændstof har ligeledes gjort alt Arbejde paa at fastholde en indenlandsk Brændeproduktion urimeligt. Dansk Skovbrug har tværtimod nu om Stunder overordentlig svært ved at finde Afsætning for den Brændemængde, der er et uundgaaeligt Biprodukt ved Gavntræproduktionen.

Produktionsmæssigt set har dansk Skovbrug i Nutiden da ingen fundamental, samfundsmæssig Betydning. Skovbrugets kol-

lektive Nyttevirkning ved Regulering af de klimatiske Forhold er stadig problematiske. Klitplantagerne, som er de eneste egentlige Værnskovs i Landet, er i Forvejen alle i Statens Eje. Den kollektive Nyttevirkning, som en Skovtvang skal værne, maa da fortrinsvis søges i Skovbrugets Betydning som Regulator af den sæsonvis stærkt vekslende Arbejdsmulighed for Landbefolkningen og paa det landskabsæstetiske og folkehygiejniske Omraade.

Det er tvivlsomt, om Fredsskovsforordningen ved sin Udstedelse lagde nogensomhelst økonomisk Byrde paa nogen privat Skovejer, og endnu i Nutiden bliver utvivlsomt en meget stor Del af de private Skovbrug ikke paa nogen Maade økonomisk belastet ved Fredskovstvangen. For de Brugs Vedkommende, for hvilke Skovtvangen i Tidens Løb er blevet en virkelig økonomisk Byrde, har denne hvilet forholdsvis let, da den har lagt sig over disse Brug ganske gradvis, efterhaanden som Landbrugets Jordrente er steget over Skovbrugets Jordrente for Jord af den paagældende Beliggenhed og Bonitet. Skovtvangen har da ikke givet Anledning til nogen direkte Jordrenteformindskelse, men den har blot forhindret en Jordrentestigning. Omkostningerne ved gennem Skovtvangen at bevare dansk Skovbrugs kollektive Nyttevirkning er for disse Skovbrugs Vedkommende blevet baaret alene af de individuelle, private Skovejere. Omkostningerne har dog ikke haft Form af en direkte Udgift, men har blot ytret sig som formindsket Fortjeneste, og Muligheden for Opnaaelse af denne Fortjeneste, saafremt Skovtvangen ikke havde været, skyldes endda ikke det personlige Initiativ, men Samfundsudviklingen i al Almindelighed. Hvis ikke Ejerne af Jord, som var ryddet inden Fredsskovsforordningens Udstedelse, uden Indskrænkning havde hævet denne Fortjeneste, havde Skovtvangen paa disse private Skovbrug, da heller ikke paa nogen Maade rummet nogen Uretfærdighed.

Blev Skovtvangen i Danmark ophævet, vilde det rimeligvis kun for et forholdsvis ringe Skovareals Vedkommende være forbundet med en virkelig økonomisk Fordel at foretage en Skovrydning. Da Skovbruget i sin staaende Vedmasse rummer store, forholdsvis let realisable Kapitalværdier, vilde en Ophævelse af Skovtvangen imidlertid aabne Vej for i Tvangs- eller Krisesituationer at foretage en Kapitallikvidering og deraf følgende Skovødelæggelse, som i Virkeligheden vilde være ganske uøkonomisk. Den skete Skade vilde let kunne kræve et Aar-

hundrede til sin Genoprettelse. En almindelig Ophævelse af Skovtvangen vilde derfor være politisk uforvarlig.

En Revision af Skovbrugspolitikken i Danmark er dog efterhaanden stærkt paakrævet. Før det fundamentale Skovbrugsproblem vedrørende den kollektive Nyttevirknings Omkostning og dennes Fordeling er dybere udgransket under speciel Hensyntagen til danske Forhold, kan dette Arbejde dog ikke tages op med Haab om at naa et virkeligt Fremskridt og et positivt Resultat.

Danske Skovbrugere har igennem de sidste Aartier i Samarbejde med fremragende Naturforskere paa Naturvidenskabens og Skovdyrkningsteknikens Omraader gjort store Fremskridt. Skovbrugsøkonomi og Skovbrugspolitik har kun i ringere Grad fanget Interessen. Paa dette Felt maa da nu i Samarbejde med Nationaløkonomer et intensivt Arbejde paabegyndes. Indtil der er tilvejebragt et nogenlunde klart og paa-lideligt Overblik over:

1) hvilken økonomisk Byrde, der ved Skovtvangen er lagt paa Dele af det private Skovbrug;

2) hvilket økonomisk Offer, der for Samfundet er forbundet med a) Statens Skovdrift for egen Regning; b) den direkte og indirekte Subventionering af Skovbruget; og c) indirekte Følger deraf, at en Del af Landets Jord muligvis ikke finder optimal Anvendelse, og over

3) i hvilket Forhold disse samlede Omkostninger staar til Værdien af dansk Skovbrugs kollektive Nyttevirkning, forbliver Skovbruget i Danmark samfundsøkonomisk og skovbrugspolitisk et ufarbart Vildnis, et Torneroseslot midt i den øvrige saa nøje gennemforskede Erhvervsverden.

Litteratur.

- G. Cassel: Grundgedanken der theoretischen Ökonomie. (Leipzig 1926).
 Charbula: Forstliche Bilanzierung. (Jahresbericht des Deutschen Forstvereines 1925, Berlin 1925).
 J. Coaz: An dass schweizerische Forstpersonal. (Schweizerische Zeitschrift für Forstwesen 1914).
 W. Dürhammer: Betriebliche Probleme in der Forstwirtschaft. (Freiburg 1927).
 R. Godbersen: Theorie der forstlichen Oekonomie. (Neudamm 1926).

- von Gottl.-Ottilienfeld*: Wirtschaft und Technik. (Grundris der Sozialökonomik II Abt. II Teil, Tübingen 1923).
- P. E. Müller*: Forhandlingerne om Presslers Methode for Bestemmelsen af Bevoksningens Modenhedsalder. (Tidsskrift for Skovbrug Bd. I. København 1876).
- P. E. Müller*: Skovbruget. (Falbe-Hansen og Scharling: Danmarks Statistik Bd. II. København 1887).
- F. Oppenheimer*: System der Soziologie. (Bd. I. Jena 1923).
- A. Oppermann*: Skovene og Skovbruget i Danmark. (Trykt som Manuskript. København 1917—18).
- Wm. Scharling*: Grundrids af Nationaløkonomiens Theori. (København 1906).
- J. Schumpeter*: Theori der wirtschaftlichen Entwicklung. (2den Udgave. Leipzig 1926).
-

BOGANMELDELSER

JØRGEN PEDERSEN: **Husmandsbruget**. En Vurdering af den danske Husmands-Lovgivnings økonomiske og sociale Betydning. (Nyt socialt Bibliotek. Kbhvn. 1928. — 206 S. — 4 Kr.).

Den Afhandling, som her skal omtales, betyder en værdifuld Forøgelse af vor økonomisk-social Litteratur. Den belyser indgaaende, oftest paa meget klar og altid paa nøgtern Maade, et betydningsfuldt Stykke praktisk Socialpolitik, som er stærkt paa Vej til at omprøge vort Lands Udseende, samtidig med at det har skabt en ny Klasse indenfor vor Landbrugerstand.

Bogens indledende Kapitler giver en historisk Fremstilling af Husmandsbrugets Betydning og Statens Stilling dertil under de store Landbrugsreformer og op igennem det 19. Aarhundrede. Om denne Indledning skal jeg nøjes med at anføre, at jeg finder den fortræffelig, og at jeg ikke har set nogen bedre Fremstilling af Emnet.

I Afsnit 2 Stk. 1—4 er Husmandslovgivningens Indhold refereret. Det træder klart frem, at Omslaget i Landbrugets Konjunkturer fra Slutningen af 70erne og fremefter giver Smaabruget visse tekniske Fordele, som landøkonomisk Driftsform — Smør- og Flæskeproduktionen —, at Andelsbevægelsen, som vokser frem i den sidste Snes Aar af forrige Aarhundrede, forlener Smaabruget med en Del af Stordriftens Fordele, at den liberalistiske Samfundsopfattelse mister sit Eneherredømme for at give Plads for socialpolitiske Foranstaltninger, og hvorledes Hensynet til Landbrugets Mangel paa Arbejdskraft ligeledes er medvirkende Motiv til vor Husmandslovgivning.

Paa det næste halve Hundrede Sider refereres Husmandslovgivningens Hovedindhold, ligesom en Del af den Kritik, der er rejst mod Bevægelsen, omtales.

Bogens tredje Afsnit giver Forfatteren Lejlighed til at prøve sine utvivlsomme teoretiske Evner som Nationaløkonom

paa et aktuelt, praktisk Problem. Desværre maa man tilstaa, at en væsentlig Del af Behandlingen bliver stærkt „teoretisk“ med gode og rammende Bemærkninger men vel lidt virkeligt „Hold“. Vi skal senere se lidt paa nogle Enkeltheder, men forinden vil jeg anføre, at det havde været ønskeligt, om Forfatteren, før han forsøger at naa ind til en Bedømmelse af Husmandsbruget set fra et nationaløkonomisk Synspunkt, havde taget sig for at betragte Sagen som et rent teknisk-økonomisk Problem. Ser man paa Udstykningen ud fra dette Synspunkt, gælder det om at besvare følgende Spørgsmaal: Betyder Udstykningen af en Herregaard en bedre eller ringere Udnyttelse af Produktionsfaktorerne? Jeg skal forsøge i nogle faa Ord at antyde Svaret, saaledes som det former sig for en rent praktisk Iagttagelse. Først Arbejdskraften. Det er givet, at „Selvejendommens Trylleri“ i mange Tilfælde vil formaa at presse betydelig flere Arbejdstimer ud af Manden som Stats-husmand end som Landarbejder. Han kommer som selvstændig til altid at arbejde paa „Akkord“, samtidig med, at han er fri for nogen Fagforeningstarif, som forbyder ham Overarbejde til den Pris en Arbejdsgiver kan staa sig ved at give. Med dette som Formaal er Udstykningen rigtig. — Men hvordan gaar det med Arbejdstimernes Effektivitet? Landbruget har i alle Tilfælde — i Sammenligning med en velorganiseret Industri — i sin Udnyttelse af Arbejdskraften megen „Tomgang“ og en ringe Udnyttelseskoeficient. Jo mindre man imidlertid gør et Brug des ringere bliver Udnyttelseskoeficienten. Paa Herregaarden er Arbejdet dog i nogen Grad specialiseret, hvorved ikke blot Øvelsen fremmes, men i langt højere Grad Tidsspilde undgaas. Man skifter ikke stadig Arbejde og Arbejdsplads (f. Eks. Stald og Mark). Videre: En lille Mark kræver ved Pløjning, Harvning o. s. v. pr. Arealenhed betydelig flere Vendinger (som vel er nødvendige, men som ikke direkte giver sig Udslag i tilsigtet Arbejdsresultat) end en stor. Vendingerne hører til „Tomgangen“ og kan i mange Tilfælde nedsætte Arbejdspræstationen med baade 20 og 30 %.

Paa delvis samme Maade gaar det med Hestekraften. Mens Manden er hjemme for at fodre Køer og Svin, maa Hesten staa stille. Dertil kommer, at der faktisk ikke paa et normalt Husmandsbrug er Arbejde nok til, at en stor eller to smaa Heste kan udnyttes med mere end forholdsvis faa Procent af deres Arbejdsevne. Men Hesten kan ikke undværes. Man ser da ogsaa, at Hestenes Arbejdstimer paa et lille Brug ofte er nede paa under 500 om Aaret, medens jeg kender

Eksempler paa, at en Herregaard naar op paa omkring ved 2200 Timer. Og saa arbejder Herregaardshesten ydermere langt strængere i Arbejdstiden end Husmandshesten. F. Eks. ved Gødningskørsel. Paa Herregaarden indskrænkes Hestens „unyttige“ Ventetid i Møddingen stærkt, fordi mindst 3 Mand læsser, medens Husmanden er alene om Arbejdet, og Hesten følgelig maa vente saa meget længere uden at gøre Nytte.

Gaar vi videre til Maskinerne gør to Forhold sig gældende. Mange moderne tids- og arbejdsbesparende Maskiner og Redskaber kan overhovedet ikke med Fornuft anvendes paa et lille Brug (Eks.: Selvbindere, Traktorer), andre finder vel Anvendelse, men af Hensyn til Prisen og navnlig Mangelen paa tilstrækkelig Trækkraft, i saa smaa Udgaver, at deres Arbejdspræstation bliver kvalitativt og kvantitativt ringe. (Eks.: 5 Tands Kultivatorer i Stedet for 11 Tands, 3 Fods Saamaskiner i Stedet for 12 Fods). At de smaa Maskiner tillige bevirker en Nedsættelse i Effektivitet for den Mand, der betjener dem, er givet — der skal jo en Mand med Harven enten den er stor eller lille. Ligeledes er det klart, at de smaa Arealer bevirker, at Redskabets aarlige Brugstid bliver meget kortere end paa Herregaardene.

Saa er der Bygningskapitalen. Det er en almen kendt Sag, at Bygningskapitalen pr. Td. Land stiger stærkt med faldende Brugsstørrelse, og som Forklaring herpaa anføres de relativt større Besætninger. Forklaringen er rigtig, men utilstrækkelig. Den store Bygningskapital hidrører ligesaa meget fra, at det er dyrere at bebygge et bestemt Areal ved Hjælp af mange smaa end en stor Bygning. Vi møder altsaa ogsaa her en ringere Udnyttelseskoeficient i det lille Brug.

Endelig den direkte producerende Besætning: Køer, Svin og Høns. Her skulde Husmandsbruget have sin Styrke. „Bondens Øje feder Studen“ siger man jo, og det kan sikkert ikke nægtes, at Husmandens Kærlighed til sin Ko og Husmandskonens Deltagelse i Staldarbejdet ofte opvejer Herregaardsfodermesterens større tekniske Viden og Erfaring. Men, naar Koen skal sælges til Slagter eller Handelsmand, er det hævet over enhver Tvivl, at Husmanden som Følge af manglende Markedsindsigt — en Indsigt, som man ikke opnaar ved at sælge en Ko hvert eller hvertandet Aar — meget ofte faar for lille en Pris. Ligeledes maa man ikke glemme, at det tager betydelig mere Tid at passe mange smaa end een stor Besætning, selv om Ko-Antallet er det samme.

For den sidste Produktionsfaktor, Jorden, er det noget

vanskeligere at dele Sol og Vind lige. Vi har set, at den i Smaabruget kræver mere Arbejdstid, og at den nødvendigvis maa dyrkes med ringere tekniske Hjælpemidler end i Storbruget. Men samtidig maa vi fremhæve, at paa saadanne Omraader, hvor Teknik endnu ikke har formaaet at afløse Haandkraft, selv paa Herregaarden har Husmandsbruget sin store Fordel. Lad mig som Eksempel nævne Roemarkerne. Ingen Herregaard har saa smukt holdte Roemarker som et vel-drevet Husmandsbrug. Husmanden har personlig økonomisk Interesse i at holde den rigtige Plantebestand og hver Ukrudtsplante, som bliver tilbage og mispryder Marken, er til Mandens egen Skam, medens Landarbejderen — som arbejder paa Akkord — mere er interesseret i Arbejdets Kvantitet end dets Kvalitet. For ringe Udbytte er ham uvedkommende og Tidsel og Følfod, som ikke er ryddet bort, bliver til Skam ikke for Arbejderen men for Gaardens Ejer.

Tager man i Modsætning hertil Kornavlens Chansen i mindst ligesaa høj Grad paa Storbrugets Side. Kun faa Smaa-brug kan holde Kornet sortsrent, Maltbyg kan ikke avles paa Smaabrug, da smaa sammenbragte Partier dyrket under forskellige Vilkaar ikke yndes af Bryggerierne, og Maskinerne, som udfører den betydeligste Del af Arbejdet paa Herregaardens Kornmark, kan kun i ringe Grad erstatte manuelt Arbejde paa Husmandsmarken.

Disse Antydninger vil i nogen Grad vise hvilken Vej man kan slaa ind paa i Bedømmelsen af de forskellige Brugsstørrelsers driftsøkonomiske Fordele og Mangler. De lader sig maaske sammenfatte paa følgende Maade: Det lille Landbrug er i Henseende til Anvendelse af moderne Teknik en betydelig ringere Driftsform end det store. Det maa naturnødvendigt arbejde med større „Tomgang“ og Tidsspilde for saavel menneskelig som dyrisk og maskinmæssig Arbejdskraft. Dets Bygningsskapital har en ringere Udnyttelseskoefficient og kun paa saadanne Omraader, hvor Teknikken endnu ikke i væsentlig Grad er traadt i Stedet for den manuelle Arbejdskraft, overgaar det som teknisk Driftsform det store Brug.

Medens jeg saaledes savner en fyldestgørende Redegørelse for de tekniske Problemer, som faktisk danner Basis for Bedriftsformernes Økonomi, og medens jeg ikke kan tilbageholde den Tanke, at en Undersøgelse af denne Art vilde have gjort Forfatteren noget mere skeptisk i sin Vurdering af Husmandsbruget, er jeg fuldtud enig med Forfatteren, naar han S. 98—104 polemiserer mod den Opfattelse, at „det samfundsmæssige

Udbytte", defineret som Dr. Lauer og „Landøkonomisk Driftsbureau" gør det, ikke kan benyttes til at bevise, at Smaabruget er den fordelagtigste Driftstype. Det virkelige „samfundsmæssige Udbytte" er jo ikke blot og bar Løn til Arbejdskraften + Skatter, Kapitalrente og Nettooverskud, men Differensen mellem Bruttonproduktionen og det Offer af Produktivkræfter, som har frembragt denne Produktion. Det vilde derfor være glædeligt, om den velbegrundede Kritik, som Jørgen Pedersen fremsætter, vilde medføre, at Driftsbureauet vilde ophøre med at beregne det saakaldte „samfundsmæssige Udbytte" eller i hvert Fald vilde give Opsummeringen af de forskellige Indkomster et mere rammende og mindre prangende Navn.

Ogsaa Afsnittet om Statens Tab ved Oprettelsen af Husmandsbrug bør fremhæves. Det nævnes heri, at Statens Administrationsudgifter ved Husmandsloven omkring Aar 1900 var ca. 30,000 Kr. aarlig. De steg til 60—70,000 inden Krigen, har været oppe paa ca. 200,000 under Krigen og er senere dalet til ca. 150,000 Kr.

Tabene ved Konkurs har derimod været smaa. Indtil Udgangen af 1924 ialt kun ca. 34,000 Kr. Det maa imidlertid ikke her glemmes, at hele den første Fjerdedel af indeværende Aarhundrede var en decideret Opgangs- og Højkonjunkturperiode. At der nu i Nedgangsperioden maa følge et Tab af meget betydeligt Omfang turde være givet. Man behøver ikke meget Kendskab til Landbrug for at indse, at Tab ved Konkurs og Overtagelse af de nye Brug, der er oprettet til Krigspriser og prioriteret langt over Skorstenene, ikke kan undgaas. Selv Statshusmænd kan jo dog ikke hekse.

Tabene ved Rentebegunstigelser beregner Forfatteren — sikkert noget for lavt — til 23,8 Mill. Kr.

Direkte Tilskud efter Tillægsloven af 6. Maj 1921 beregnes til 7,9 Mill., og Tabene paa rentefrie Byggelaan i Henhold til Lov af 4. Okt. 1919 udgjorde til Udgangen af 1924: 9,6 Mill. Ialt følgelig ca. 41,3 Mill. Kr. Hertil kommer Tab, som Forfatteren ikke opgør, paa det Forhold, at Staten ifølge Jordlovene af 1919 overlader Brugerne Grunden „mod at betale 4,5 % aarlig af en Værdi, som ikke er meget mere end Halvdelen af, hvad der ellers maa betales for Jord til Oprettelse af Husmandsbrug".

Ogsaa Afsnittet om Husmandslovgivningens Indvirkning paa Byggeomkostningerne finder jeg Anledning til at fremhæve. Forfatteren hævder heri, at Statens Begunstigelser meget let giver sig Udslag i, at der opføres større og solidere Byg-

ninger, end der vilde blive opført, saafremt Byggesummen skulde forrentes paa normal Vis. Dette gælder specielt Kolonierne oprettet efter Loven af 1919. Jeg fristes til at citere et Par Smaauddrag: „Den fremmede, der besøger disse Kolonier, vil faa høje Tanker om dansk Velstand, idet han mener at staa overfor nogle af de fattigste Borgere i Danmark, men er han meget kritisk, vil han ane, at han staar overfor et Kunstprodukt. Saaledes som her er begyndt, vilde ingen Landarbejder, der havde opsparet nogle Tusind Kr., begynde, hvis han skulde betale normal Rente af den Kapital, han binder fast. Det er Statens Gaver, der er Kilden til Velstanden . . .“ „Nu vil man maaske sige, at det dog er billigst at bygge rigeligt og solidt den første Gang frem for at skulle bygge til senere og eventuelt være nødt til at ofre en Del paa Reparationer paa Grund af for ringe Soliditet. Og dette er naturligvis rigtigt, naar blot der ikke eksisterede saadan et Fænomen som Kapitalrente. Renten er jo netop et Udtryk for den herskende Kapitalknaphed i Samfundet, og dens Opgave er at tvinge Folk til at økonomisere med Kapitalen“.

Disse Citater viser, at Forfatteren er Økonom, og det kan neppe bestrides, at det grænser nær op til det økonomisk uforvarlige og er en utilgivelig Ødslen med et fattigt Samfunds Kapital, som Stat og Jordlovsadministration her har gjort sig skyldig i.

At det tillige er pædagogisk forkert at lade fuldt færdige Brug falde ned fra Himmelen til den heldige Landarbejder burde maaske have været fremhævet noget stærkere. Der bliver for lidt Plads tilbage for Husmandens eget Initiativ og for den Fremdrift, der paa Landet altid sætter sine Spor i Forbedringer af Bygninger og Bedrift.

Et Par mere principielle Betragtninger over Betydningen af en Udstykning af stadig flere af vort Lands store Gaarde kan jeg ikke tilbageholde paa dette Sted. Man kommer ikke udenom, at de store Brug her til Lands har været førende i Landbrugets Fremskridt. Det var Herregaardene, der først indførte rationelle Sædskifter, og det var paa Herregaardene, at man først lærte at lave virkelig godt Smør. Jeg mindes her en Udtalelse af en afdød Tranekjærgreve. Da Diskussionen om Indførsel af Jerseykvæg kom frem, sagde han: Jeg vil købe en Jerseybesætning, for jeg har Raad til at løbe Risikoen, og Sagen er et Forsøg værd. Ogsaa dette Moment, at kun de store Brug har Raad til at løbe en Risiko, naar det

gælder at prøve noget nyt, er et Forhold man bør erindre, før man slaar de sidste store Gaarde i Stykker.

Men endnu mere bør man erindre, at et Husmandsbrug vel giver Arbejdslejlighed for en Familie, men det har ingen Brug for en virkelig dygtig Administrator eller Arbejdsleder. Mænd som „gamle Tesdorff“ eller hele den Skare af dygtige Herregaardsforpagtere, der er udgaaet fra ham, eller Godsejer Lawaetz, Kaalund Kloster, — for blot at nævne nogle tilfældige Eksempler — vilde ikke kunne udnytte deres fremragende Evner paa et lille Brug. Saafremt vi derfor fortsætter med at slaas Herregaardene i Stykker, vil den Tid snart komme, da man driver de dygtigste og mest betydelige Folk bort fra vort Hovederhverv og over i Industri og Handel, hvor en dygtig Driftsleder endnu har Chancer for at udnytte sit Talent. Jeg tror ikke, at et saadant Resultat vil gavne vort Hovederhverv.

Endelig savner jeg i Bogen et Svar paa det Spørgsmaal, om den Husmandsstand, som saaledes skabes ved Kunst, er i Stand til at yde fuldt Vederlag til Samfundet for de Goder den modtager. Bogens forskellige Eksempler giver intet Bevis derfor. De synes nærmere at vise, at Skatteevnen ikke paa-virkes stærkt. Men er dette rigtigt, bliver der i Virkeligheden intet Vederlag til det Offentlige for det Offer, som er bragt. Naar man tager i Betragtning, at Statshusmanden ikke yder fuld Markedsrente og Afdrag paa de investerede Kapitaler, at Fradragsreglerne ved Beskatningen af fast Ejendom giver ham en Begunstigelse, der ydermere forstærkes af det Forhold, at kun store Gaarde er vurderet til fuld Handelsværdi, medens smaa Brug ligger 30—40 % lavere end Handelsværdien (jvfr. Stat. Medd. 1928), saa tvivler man paa, at Statshusmanden — naar Hensyn tages til Indkomstskattens stærkt progressive Skala — hører til den Befolkningsklasse, som yder Samfundet saa meget i Skat, at den fuldtud betaler sin Anpart i det Offentliges Udgifter. Man kommer i hvert Fald ikke udenom, at Udstykningen medfører en Nedgang i Tallet paa dem, der paa Landet under normale Forhold yder mere i Skat end fuldt Vederlag for de Samfundsomkostninger, de foranlediger, og man har ikke endnu ført Bevis for, at Statshusmandsklassen under normale Konjunkturer i skattemæssig Henseende er væsentlig bedre end den Landarbejderstand, man gør overflødig ved at tage Jorden fra Herregaardene. Ogsaa dette Problem er af Betydning, naar man tænker sig en Fremtid, hvor det lille Landbrug er eneherkende. —

Naar jeg i denne Anmeldelse væsentligst har holdt mig til Problemets rent økonomiske og tekniske Sider er det ingenlunde, fordi jeg undervurderer Bevægelsens sociale Betydning, som jeg tillægger ikke ringe Værdi. Denne Side af Sagen er imidlertid meget smukt — og vel ogsaa nogenlunde rigtigt — bedømt af Bogens Forfatter. Naar vi imidlertid forlader Økonomien og begiver os ind i Socialpolitikens og Filantropiens Rige, opgiver vi samtidig den nogenledes maalelige og faste Bund, hvorpaa man kan bygge Videnskab, og en Drøftelse af Følelse og Smag er neppe her af væsentlig Interesse.

Hvorom alting er, synes jeg at Jørgen Pedersens Bog er et meget værdifuldt Bidrag til Husmandssagens Belysning. Absolut den bedste Undersøgelse vi har. Man mærker vel Forfatterens stærke Sympati for Bevægelsen, men denne Sympati gør ham ikke blind for dens Svagheder. At Forfatteren paa mange Punkter har maattet nøjes med almene Betragtninger, hvor Materialet ikke har kunnet aftvinges maalelige Kriterier, er for saa vidt beklageligt, men kan ikke lægges ham til Last. Det er imidlertid at haabe, at hele Statshusmandsbevægelsen snart maa blive underkastet en endnu mere dybtgaaende videnskabelig, økonomisk Undersøgelse ved Samarbejde mellem Nationaløkonom, Landbruger, Statistiker og Historiker. Thi det er ikke forsvarligt, at en Sag af saa stor Betydning for vort Lands og vort Hovederhvervs Fremtid stadig er overladt ene til Politikeres overfladiske og følelsesbetonede Behandling.

Hermed være da Bogen anbefalet paa det bedste til enhver, der ønsker Indblik i Husmandsbevægelsens økonomiske og sociale Betydning.

Thomas Junker.

K. ENEVOLD SØRENSEN, G. E. RIEMANN, JENS TOFTEGAARD, K. VEDEL PETERSEN: **Almindelig Erhvervslære.** Andr. Fred. Høst & Søn's Forlag. (210 + 142 S.). Kjøbenhavn 1928. Pris Kr. 6.75.

Den „Erhvervslære“, som Forfatterne har udarbejdet, har faaet Form af en Lærebog. Hermed er dens Omfang paa Forhaand givet, idet den skal kunne benyttes som Grundlag for Undervisningen i Fagene Samfundsøkonomi og Handelslære saavel ved højere som lavere Handelsskoleundervisning, ligesom dens Omfang tilfredsstiller de Fordringer, der stilles ved den teoretiske Prøve for statsautoriserede Revisorer i det Fag, der i den nuværende Ordning kaldes „Almindelig Handelslære“.

Paa ca. halvfjerdehundrede Sider er der i almenfattelig Form givet en Udsigt over Nationaløkonomiens Teori og Politik i Forbindelse med en Beskrivelse af Erhvervsforhold og Drøftelse af herhenhørende Spørgsmaal, og som en kort Betegnelse, der skal kunne omslutte det saaledes givne, forskelligeartede Stof, har Forfatterne valgt: Almindelig Erhvervslære.

Bogen, der falder i to Dele, begynder, som adskillige Lærebøger i Nationaløkonomi, med Befolkningsspørgsmaalet, hvorefter der gives en økonomisk-historisk Oversigt over Samfundets økonomiske Udvikling, Værdilæren, Produktionslæren og en kort Oversigt over Arbejdslønnens, Kapitalrentens samt Jord- og Monopolrentens Teori og Samfundsudbyttets Fordeling mellem de producerende Faktorer.

Efter en kort Omtale af Mønt- og Seddelbankvæsen drøftes det store Spørgsmaal om Seddelpengenes indenlandske og internationale Værdi, Forandringerne i denne og Diskontopolitikens Hensigt og Virkninger, hvorefter de øvrige Kreditinstitutter omtales. Fremstillingen i dette Afsnit er stærkt præget af Begivenhederne paa Pengeomraadet i de senere Tider og giver en kort og klar Fremstilling af Inflation, Deflation og af Forhold vedrørende Vekselkursernes Svingninger.

Under den internationale Handels- og Toldpolitik gøres kort Rede for Krigens og Efterkrigstidens nye Retninger og Forhold. Dernæst følger et Afsnit om Konjunktursvingningerne. Gennem en mere moderne og udførlig Behandling end den, de ældre Lærebøger i Almindelighed ofrer paa dette Emne, gives her en klar Fremstilling af de nyere Undersøgelser over de økonomiske Svingninger. Første Del slutter med en Oversigt over hele den sociale Lovgivning, Forsørgelsesvæsenet, Arbejderforsikringen og de faglige Konflikters Bilæggelse, og endelig en Fremstilling af de offentlige Samfunds Finansforhold.

Erhvervslærens 2. Del er direkte helliget Erhvervene. Begyndende med vort førende Erhverv, Landbruget, der belyses historisk og statistisk, idet særlig Interesse vies Omtalen af Smaabruksbevægelsen og Rentabilitetsspørgsmaalet, følger dernæst Fremstillingen af Industrien, hvorunder Finansierings- og Omkostningsproblemet saavel som Koncentrationsfænomenerne gøres til Genstand for særlig Omtale. Afsnittet: Handel giver en Oversigt over Handelens Omfang bygget paa Erhvervstællingen af 1925, omtaler den næringsretlige Ordning og beskriver de vigtigste Forhold vedrørende Forretninger saavel paa Varebørs som paa Fondsbørs. Smøreksperten og Kulimporten behandles særligt, og et specielt Afsnit om de danske Vare-

noteringer giver et Indblik i de forskellige Noteringers Form og Betydning.

En Oversigt over Samfærdselsmidlernes almindelige Udvikling i Forbindelse med en overskuelig Fremstilling af Transportvæsenets Omkostnings- og Tarifproblemer virker særdeles anskueligt. Det er vistnok første Gang en saadan Fremstilling foreligger i let tilgængelig Form.

Bogen slutter med Forsikringen, hvilket Afsnit i klar og koncentreret Form paa kun 38 Sider giver en Fremstilling af Forsikringens Udvikling, Teknik, Organisation, Selskabsform og Tilsynsforhold for derpaa at beskrive de enkelte Brancher, særlig Livsforsikring, Brandforsikring og Ulykkesforsikring, idet naturligvis Hovedvægten lægges paa Fremstillingen af danske Forhold.

Som Helhed virker Bogen som en velafsluttet og godt samarbejdet Enhed, hvilket saa meget mere maa fremhæves, da den er et Produkt af fire Mands Arbejde. Den bærer Præg af Forfatternes solide Kundskaber og gode Fremstillings-evne, hvilken sidste sikkert er skolet under deres Syslen med Undervisning. Det viser sig ofte, at Lærebøger med et saa tidsbestemt og variabelt Stof tynges af en stor Mængde Positiviteter, der rettelig hører hjemme i Haandbøger. Skønnet om, hvor Grænsen for det til en Lærebog hørende Stof rettelig bør trækkes, bliver naturligvis afhængigt af en rent personlig Vurdering, og en Lærebogs Brugbarhed kan først rettelig bedømmes efter flere Aars Anvendelse. — Det ser dog allerede nu ud til, at Forfatterne paa en smuk Maade har løst deres Op-gave og har givet os en brugelig og fornøjelig Lærebog, der paa mange Felter bryder ny Jord op til Kultivering og be-handler gamle Emner paa en frisk og ny Maade. „Erhvervs-læren“ vil sikkert vise sig som en værdifuld Vejledning under forskellige Læreanstalters Undervisning i Samfundsøkonomien og de til denne knyttede Discipliner.

Olaf Børup.

JENS SAMSØE: *Die Industrialisierung Dänemarks*. 237 S. Gustav Fischer, Jena, 1928. Pris 15 Mk.

I Efteraaret 1927 holdt Professor Harms fra Kiels Univer-sitet et Foredrag i Socialøkonomisk Samfund og gjorde i den Anledning opmærksom paa det Arbejde, der fra tysk Side ud-foldes for at vinde et Indblik i de nordiske Nabolandes øko-

nomiske Liv. Han foreviste saa fra Katederet det nylig udkomne Værk af Dr. sc. pol. Jens Samsøe: „Die Industrialisierung Dänemarks“ (Probleme der Weltwirtschaft, 44, Jena 1928), der i Korthed skal anmeldes i det følgende:

Indholdet af et Værk, der giver en Oversigt over den danske Industri, maa jo paa Forhaand antages at være enhver Dansker, der har interesseret sig for disse Forhold, bekendt. Ikke desto mindre er Samsøes Skildring ifølge sin Grundighed og dens friske Form og Sprog en Bog, ogsaa Kendere vil have Fornøjelse af at læse. I Grunden er det den danske Industri-mands og Økonoms Pligt at sætte sig ind i, hvad der om en saa vigtig hjemmelæsningen af Samsøes Bog være glad for en saa dygtig, saglig og forstaaende Fremstilling af vor danske Industri i et af Hovedsprogene, der kun kan være vort Land og Folk til Gavn.

Samsøe har førend det egentlige Arbejdes Paabegyndelse maattet sætte sig ind i danske Forhold i Almindelighed, i københavnske Forhold specielt. Dette er lykkedes ham paa fortræffelig Maade ved at han ved Siden af at gennemgaa den allerede betydelige Literatur til Emnet ogsaa har forstaaet at komme i Forbindelse især med Erhvervslivets Mænd. Hans Fremstilling vidner derfor om et godt Kendskab til det Land og de Erhverv han taler om, og en interesseret Tysker kan her fremtidigt trygt orientere sig med Hensyn til dansk Industri i Almindelighed.

I Værkets Indledning giver Forfatteren paa tysk Vis sin „Problemstellung“, der i Hovedsagen gaar ud paa en Undersøgelse af Omfanget af en „relativ“ og en „absolut“ Industrialisering i Danmark. Den „relative“ gaar ud paa det indbyrdes Forhold mellem Landbrugets og Industriens Betydning; den „absolute“ kendetegnes ved selve Forøgelsen af den industrielle Produktion, af Antal Virksomheder, Virksomhedernes Størrelse, Arbejdertallet og Maskinkraften m. m.

Ved Undersøgelsen af, hvorvidt Udviklingen gaar i Retning af Industristat istedetfor Agrarstat eller om der kan være Tale om en Forskydning af Tyngdepunktet fra Landbruget over til Industri, naar Samsøe efter en Analyse af Befolkningsbevægelsen, de agrariske Produktionsfaktorer og Udenrigshandelen til det Resultat, at Grundlaget for Danmarks Økonomi er ganske vist endnu det eksporterende Landbrug, men at det under Forudsætning af at Befolkningen vokser og Landbruget naar sin Produktivitetsgrænse kun er et Tidsspørgsmaal, naar Vendepunktet mellem Agrar- og Industristat naas.

Bogens anden Del, der er forbeholdt Skildringen af den „absolute“ Industrialisering, giver først et Overblik over de naturlige og kulturelle Produktionsvilkaar samt en almindelig Redegørelse for Udviklingen af dansk Industri fra Begyndelsen op til Nutiden, hvorved bl. a. ogsaa Industriens Beliggenhed (Standortsorientierung), dens Organisationsformer og Rentabilitet omtales. Dertil slutter sig saa i tre følgende Afsnit en Skildring af de enkelte Industrigræne (1. Die agrarwirtschaftlich bedingten Träger der Industrialisierung, 2. Die Industrialisierungs-träger auf Grund natürlichen Vorkommens, 3. Die Industrialisierungsträger auf weltwirtschaftlicher Rohstoffgrundlage).

Mads Iversen.

FIN LUND: Amerikansk Bankvæsen (Federal Reserve Systemet). Det Berlingske Bogtrykkeri, København 1927. 117 Sider.

Forf., der er udsendt dansk Konsul i San Francisco, giver i den foreliggende Bog, som det allerede fremgaar af Undertitlen, en Skildring af U. S. A.'s Seddelbankvæsen. Stoffet er overvejende historisk, og det er som saadant inddelt efter Tidsrum. Fremstillingen former sig derfor for en stor Del som en kronologisk Sammenstilling af Data.

I de indledende Kapitler er der lagt Vægt paa at belyse den politiske Baggrund for Federal Reserve Systemets Tilblivelse. Efter en Gengivelse af Federal Reserve Actens 30 Sections behandler Forfatteren i 5 Kapitler det nye Seddelbanksystems korte Livshistorie indtil 1927 (^{31/3}) og søger i et afsluttende Kapitel at gøre dets Facit op. Man efterlyser paa dette Sted Nutidsrelieffet, som maa vige Pladsen for en Pane-gyrik over det amerikanske Erhvervssamfunds Produktivitet, dets Afbetalingssystem, Detailhandelens Finansiering (Finance Companies). Den ventede Deduktion fra det foregaaende re fyldige induktive Materiale indskrænker sig i det væsentlige til en Gengivelse af Kritik og Modkritik af Federal Reserve Organisationens Kredit- og Diskontopolitik. Som Apendiks til Teksten finder man endelig en Række statistiske Opstillinger, hovedsagelig vedrørende F. R. Bankernes Virksomhed. Efter Bogens hele Tilsnit at dømme har Forfatteren haft det læge Læserpublikum for Øje, der interesserer sig for økonomiske Spørgsmaal. Man studser derfor noget over, at han med Hensyn til de statistiske Data hylder det — desværre i lignende Forhold saa almindeligt anvendte — Anti-Automat-Princip.

Man er i det hele taget forundret over, hvor selvfølgelig mange af de behandlede Emner er forekommet Forfatteren. „Par-collection“ er saaledes kun omtalt sporadisk, uden at Reformens Betydning rigtigt kan gaa op for Læseren. Forf. vilde unægteligt have lettet Forstaaelsen af de Fordele, som det nye Clearingssystem bragte det indenlandske Betalingssamkvem i U. S. A. ved at beskrive de Restriktioner, der var gængse i den interlokale Betalingsafvikling inden F. R. Systemets Indførelse, f. Eks. Klausulen: „payable *only* in N. N. (N. Y. e. g.) funds“, ved at vise collection og exchange charge's Berettigelse, og for den nuværende Transfertjenestes Vedkommende kunde han have omtalt Grunden til den tidligere saa almindelige domestic exchange. — Side 73 erfarer man, at „F. R. Board i 1923 tog Skridt til, at de enkelte F. R. Bankers Operationer i det aabne Marked blev ledede af de samme Principper og Synspunkter“. Hvordan? Forf. forudsætter open market investment committee kendt, endsige Betydningen af open market operations som bankteknisk Middel, som hist og her kun findes omtalt brudstykkevis. Mest af alt savner man en samlet Fremstilling af det nyskabte Diskontomarked (bill-market) og Federal Reserve Bankernes Forhold til dette og til det ligeledes nye treasury certificate marked u. Govt. sec. market¹⁾. Forf. erkender S. 68, at N. Y. ikke har evnet at skabe et Akceptmarked som Londons, og „at det heller ikke vil kunne gøre det under de nuværende Tilstande“. Hvorfor ikke? spørger den videbegærlige Læser. — Man læser endelig paa Side 97: „Men Administrationen af Kredit- og Omløbsmidlerne maa ikke alene have en Rettesnor, hvad Kvaliteten af Kreditten angaar, til sin Raadighed, men ogsaa en Maalestok, hvad Kvantiteten angaar“. Kvalitet, ja! Rediskontent-Bankens Kreditkvalitet er her jo af primær Betydning. Noget lignende gælder en købt Bill, hvor Bankakcepten eventuelt i Forbindelse med et Bankendossement borger for Kredittens gode Kvalitet. Kreditkonsumentens Kvalitet kan man bedømme ved fortsatte Kreditoplysninger — F. R. Bank i N. Y. siges saaledes at have ca. 60,000 credit files over private Firmaer —. Men Forfatteren forstaar ved „Kvalitet“, som det fremgaar af Sammenhængen, Kredittens formaalssvarende Anvendelse, og den er, som han senere indrømmer, vanskelig at kontrollere. En Seddel-

¹⁾ De her paapegede Savn er senere paa en fortræffelig, knap og klar Maade afhjulpet af W. Randolph Burgess i: The Reserve Banks and the Money Market. Harper & Brothers N. Y. and Lond. 1927.

bank har derimod Midler i Hænde til Regulering af Kredittens Volumen. Hvorvidt dens Operationer i saa Henseende vil lykkes, er afhængigt af dens Magt, som „Skyskraberen“ blandt Verdens Centralbankinstitutioner“ efter den sidste Tids Erfaringer at dømme ikke ubetinget lader til at være i Besiddelse af.

Alt i alt faar man det Indtryk, at Bogen er skrevet af en Mand, der enten har gjort sig Opgaven for let, eller som maaske har manglet Rutine i at systematisere, hvilket er en ufravigelig Betingelse for paa en overskuelig Maade at kunne behandle et i sig selv saa kompliceret Stof. Fremstillingen bærer dog trods de stedvise Lakuner Præg af Sagkundskab, som er en naturlig Følge af Forfatterens tidligere bankpraktiske Karriere.

Z. D. Lando.

J. WEDERVANG: *Om Inntektsanvendelsen særlig Opsparingen i Norge*. H. Aschehoug & Co. Oslo. 1927. (78 S.).

Professor Wedervangs lille Skrift er udgivet af en Komité af 6 Erhvervsorganisationer tiltraadt af Repræsentanter for Finansdepartementet, Statistisk Centralbureau og Norges Bank til Undersøgelse af Norges økonomiske og finansielle Forhold. Emnet for Undersøgelsen er den faktiske Opsparing i Norge og Baggrunden for dens Iværksættelse og for stor Del ogsaa for Komitéens øvrige Arbejde synes at være Frygten for, at Opsparingen nu er alt for lille og meget mindre end tidligere.

Da vi i Danmark savner Opgørelser fra de senere Aar om Opsparingens Størrelse og vel har Grund til at nære den samme Frygt, er det nyttigt at se paa, hvorledes man i Norge har grebet Sagen an, og hvilke Resultater man der har naaet.

Wedervang har anvendt to Metoder til Beregning af Opsparingens Størrelse før Krigen. For det første er undersøgt Mængdeforøgelsen af forskellige Formuegenstande og derefter udregnet en samlet Tilvækst paa Grundlag af Nationalformuens Sammensætning paa et bestemt Tidspunkt. Og for det andet har man optalt de „synlige Opsparinger“ gennem Forøgelsen af Bankindskud og Forsikringsreserver, Emissioner o. s. v. Efter den sidste Metode er det et meget vanskeligt og tvivlsomt Spørgsmaal, hvorledes man skal undgaa Dobbeltregning samt Medtagelse af tilsyneladende ny Kapitaldannelse ved Konverteringer, Overgang fra Privatdrift til Selskabsdrift o. s. v. og endelig af faa den „usynlige Opsparing“ ved Forbedringer i de

enkelte Virksomheder med. Efter den første Metode har W. f. Eks. følgende aarlige Stigninger for Perioden før Krigen: Jordbrugsareal $1-1\frac{1}{4}$ pCt., Husdyr 0,5—0,8, Landbrugsinventar $1\frac{1}{2}$, Bygninger $1\frac{1}{2}$ à 2, industrielle Maskiner, Fiskeri, Søfart og anden Transport 5 pCt. Resultatet bliver et Gennemsnit af 3 pCt. om Aaret umiddelbart før Krigen og svarende hertil en Opsparing paa 11—12 pCt. af Indtægterne i 1906 og 14—15 pCt. i 1912—14. Den anden Metode, Undersøgelsen af den „synlige Opsparing“ i Pengeform, giver samme Resultat med Hensyn til denne Periode.

Støttet bl. a. paa den for de senere Aar meget usikre Beregning over den synlige Opsparing, der viser smaa og delvis negative Tal, og under Hensyn til, „at Bedrifterne saa at sige er nødsaget til at sørge for Dannelse af Reserver, som ikke kommer frem i Regnskaberne,“ samt „at det maa anses for utvivlsomt, at der spares Midler op for norsk Regning udenlands eller i Former, som unddrager sig statistisk lagtagelse her i Landet,“ og endvidere støttet paa „Kapitalproduktionens“ Nedgang fra 51—52% af de ulykkesforsikrede Arbejdere før Krigen til 44—46 pCt. i 1922—24, nogen Stigning i Forbrugsvarernes Andel i Importen, Reallønnens Stigning paa andre Indtægters Bekostning, samt Skatternes og de offentlige Foretagenders Vækst, kommer Wedervang til, at Opsparingen maa antages at være gaaet ned til ca. $\frac{1}{3}$ af, hvad den vilde have været før Krigen. Medtages Beskatningen som den 3. Hovedpart i Anvendelsen af det norske Samfunds Indtægter, og tages der Hensyn til Kapitalforbruget udover den virkelige Indtægt, bliver Resultatet følgende Fordeling:

	Skatter	Opsparing	Forbrug	Ialt
Omr. 1906	$13\frac{1}{2}$	$11\frac{1}{2}$	75	100
1912—14	$13\frac{1}{2}$	$14\frac{1}{2}$	72	100
Omr. 1925	over 20	ca. $3\frac{1}{2}$	ca. 75—78	100 + Kapitalfortæring

Disse norske Tal fra før Krigen stemmer meget godt med tilsvarende fra andre Lande, og ogsaa der finder man en Nedgang i Opsparingen. I hvor høj Grad den store Nedgang i den norske Opsparing er et forbigaende Konjunkturfænomen, er det umuligt at sige. Men W. har sikkert Ret, naar han stiller i Udsigt, at Deflationen vil fremtvinge et nyt Delingsforhold, ved at Kreditorernes Andel forøges.

Forf. kommer ogsaa ind paa de foreliggende sparsomme Oplysninger om Opsparingens Fordeling mellem Klasserne; han antager, at man kan regne med 3—4 pCt. Opsparing for

Arbejderne som Helhed og nævner forskellige Beregninger, hvorefter Arbejdernes Opsparing saavel i Tyskland som i England udgjorde ca. $\frac{1}{10}$.

Undersøgelsen af Opsparings Fordeling mellem Klasserne har stor Interesse for Bedømmelse af den egentlige Velstandsfordeling: Forbrugets Fordeling, og desuden, naar man ved et Studium angaaende Formuernes Opstaaen nærmere undersøger, hvorledes Opsparingen (taget i moralsk neutral Betydning) eller Formuetilvæksten foregaar.

I det her omtalte Skrift, hvor det drejer sig om Nedgangen i et Lands nutidige Opsparing, har Klassernes ulige Spareprocenter Interesse paa Grund af Lønningernes og de progressive Skatters forøgede Andel i Indtægterne. Det kan tilføjes, at da det netop er de Velhavende, der normalt bærer en Hovedpart af Opsparingen, vil Gennemførelsen af en ny Overklasselüksus som Automobilismen let forstærke det Minus i Landets Opsparing, som skyldes Konjunkturerne, samt Omfordeling til Fordel for de mindre besiddende Privatpersoner og de offentlige Foretagender.

Forfatteren slutter med, at saavel Forbruget som Beskatningen tager en *for* stor en Del af Nationalindtægten. Da det ikke kan lade sig gøre at skaffe de til Landets Udvikling nødvendige Midler ude fra, maa Opsparingen sættes op, og dette skulde ogsaa være muligt, da Produktionskapasiteten er øget betydeligt i Krigsaarene. „Ved å stive op arbejdslysten i alle samfundslag, ved å sette våre overdrevne krav til levemåten i videste forstand noget ned, ved å ophøre med unyttige offentlige og private kapitalanvendelser, kan vi klare å opretholde et anstendig levesett og tillike sørge for vårt kapitalbehovs dekning“. — Fortolkning og Gennemførelse af denne vel ogsaa for Danmark rigtige Sætning maa nødvendigvis føre til Interesses modsætning og Strid.

Derimod kan alle Nationaløkonomer vist være enige om, at det vil være nyttigt, ikke alene til Belysning af de senere Aars eventuelt foruroligende store Nedgang i Opsparingen ogsaa for Danmark at faa foretaget en grundig Undersøgelse angaaende Opsparings nutidige Størrelse og Fordeling mellem Klasserne.

F. Zeuthen.

Grundværdikort over København og Frederiksberg pr. 1. Januar 1927. 70 S. Engelsens & Schrøder, Kjøbenhavn 1928. Pris 4 Kr.

Paa Overskyldraadets Foranstaltning er der ved Raadets Statistiker, cand. polit. Fuldmægtig K. J. Kristensen blevet udarbejdet et Kort over Grundvurderingen i København og Frederiksberg pr. 1. Januar 1927.

Heftet, hvis Inddeling i Kortblade svarer til de af Københavns Kommune udgivne Kort i Maalestok $\frac{1}{2000}$, er let overskueligt og let læseligt for enhver. De paa Kortbladene langs Gaderne anførte Tal angiver Værdien pr. Kvadratmeter for Grunde, hvis Værdi ikke er paavirket af Hjørnebeliggenhed (Mellemgrunde). Gadepriserne gælder for normal Dybde regnet til 30 Meter paa Frederiksberg og i de indlemmede Distrikter af København med nærmest tilsvarende Tvangsforhold mellem bebygget og ubebygget Areal efter Byggeloven, og 20 Meter for København iøvrigt. Ved Villabebyggelse gælder Prisen dog den almindelige Parceldybde i Gaden.

Den af Vurderingsformændene vedtagne Plan for Grundvurderingen pr. 1. Januar, der i det store og hele er blevet fulgt ved Vurderingen pr. 1. Januar 1927, er aftrykt foran i Heftet og giver et Indblik i den Fremgangsmaade, der er benyttet ved Ansættelsen af de enkelte Ejendomme paa Grundlag af de paagældende Gadepriser.

At et saadant Kort er et udmærket Hjælpe middel for hvem der i Embedsmedfør skal beskæftige sig med selve Ansættelsen eller med officielle Jordpriser i al Almindelighed, siger sig selv. Men Heftet har ogsaa Bud til videre Kredse, der maatte have Lyst til at erhverve sig Kendskab til Byen paa saa interessant og vigtigt et Omraade, som Grundvurderingen nu engang er.

Grundpriserne er størst paa „Strøget“ med Udløbere af dyre Grunde langs Købmagergade, Vesterbrogade, Bredgade og Store Kongensgade. Den højeste Ansættelse, 1700 Kr. pr. m^2 , har vi for Mellemgrunde i Nygades vestre Side. Allerede ved at følge hele Strøget bliver man opmærksom paa Forskellen i Ansættelsen mellem Gadernes „rigtige“ og „forkerte“ Side; hvor Færdslen af forskellige Grunde — især naar Gaden som ved Amagertorv udvider sig og fjerner den ene Husrække noget fra Strøget — koncentrerer sig mere paa den ene Gadeside end paa den anden, maa Ansættelserne være noget forskellige. Til en Kontrol af saadanne Færdselsmærkværdigheder har man bl. a. draget Nytte af Spejder-Færdselstællingen i Oktober 1925, da Fodgængerne i Hovedgaderne blev talt en

Dag igennem. Ansættelserne i Holbergsgade, hvor Siden mod Kongens Nytorv er sat til 200 Kr. pr. m², medens den anden Side kun ligger i 150 Kr., tyder paa, at Vurderingen her formentligt er fejlagtig, idet man vel snarere bør vente det omvendte Værdiforhold for Gadesiderne. Meget interessant er ogsaa en Sammenligning af enkelte Kvarterer indbyrdes. For Eksempel holder det forholdsvis nye, nu tæt bebyggede Kvarter langs Amagerbrogade fra Amager Boulevard ned efter Voldene med et Kvarters Afstand fra „Strøget“ en Gadepris paa 200 Kr. pr. m², hvilket maaske i Sammenligning med tilsvarende beliggende Egne i den gamle By er noget lavt, idet man eksempelvis skal helt ud paa Nørrebrogade mellem Hillerødgade og Slangstrupbanen, for at komme ned paa tilsvarende Værdier. Naar den ovennævnte Gadestrækning paa Amager har den samme Gadepris for begge Siders Vedkommende, saa synes dette efter Anmelderens Erfaringer ikke at være helt rigtigt, idet Øresundssiden, ikke mindst paa Grund af det smale Forlov langs Frelsers Kirkegaard, ganske afgjort hidtil har været en relativ meget daarlig Fodgængerside, hvad ogsaa sikkert har kunnet mærkes af forskellige Forretningsdrivende. Medens der ellers i al Almindelighed synes at være et rimeligt Forhold mellem de forskellige Forretningskvarterers Ansættelser, maa dog den lave Vurdering af et saa udmærket Forretningsstrøg som Gammel Kongevej forbavse noget; man vilde paa Forhaand maaske mene, at Grundene dér, selv naar der tages Hensyn til at Gadepriserne paa Frederiksberg gælder for en Normaldybde paa 30 m, burde vurderes til f. Eks. 200 Kr. pr. m², medens Gennemsnitsprisen efter Kortet kun andrager 110 Kr. Dog skal i denne Forbindelse bemærkes, at Kortet er fremstillet udelukkende paa Grundlag af Vurderingsraadets Ansættelser, saaledes at eventuelle senere Ændringer i Vurderingerne efter den af Overskyldraadet foretagne Revision ikke er taget i Betragtning.

Ved Trykningen af disse Linier foreligger nu ogsaa et interessant Kort over Jordvurderingen i Gentofte Kommune; endvidere bemærkes, at Kort for en Del Provinsbyer er under Udarbejdelse.

Mads Iversen.

SIGNY ARCTANDER: *Miljøforholdene i Oslo*. En socialstatistisk Studie. I Kommisjon hos Johannes Bjørnstads Forlag. Oslo 1928. 182 S. Pris 6,50 Kr.

Som de første Forbilleder for den her foreliggende Bog nævnes i Indledningen Charles Booths „Life and Labour of the People in London“ og B. S. Rowntrees „Poverty. A Study

of Town Life", begge fra Tiden omkring Aarhundredskiftet. Forfatterinden er dog selv klar over de store Forskelle mellem disse og senere engelske Undersøgelser og denne Studie. De engelske Undersøgelser beror først og fremmest paa den direkte Undersøgelse af et større eller mindre Antal Husholdninger, hvad Rowntree kalder den intensive Metode. Rowntree lod undersøge 11500 Arbejderfamilier i York, omfattende over 46000 Personer eller $\frac{2}{3}$ af Byens Indbyggere. For Londons Vedkommende og i de andre engelske Forbilleder er der ikke Tale om saa indgaaende og udtømmende Undersøgelser, men alligevel er dog Metoden gaaet ud paa at se med egne Øjne, at faa Førstehaands Kendskab til de paagældende Familier. I den foreliggende Bog ligesom i nogle tyske socialstatistiske Værker af lignende Art drejer det sig derimod kun om Udnyttelse af foreliggende Materiale, først og fremmest den officielle Statistik, men ogsaa Oplysninger, som specielle Institutioner eller velgørende Foreninger og lignende sidder inde med. Den her anvendte Metode giver unægtelig Anledning til at tage større Mundfulde, udstrække Undersøgelsen til en større Befolkning. Men hvad man vinder i Udstrækning, taber man i Anskuelighed.

Ganske vist har Forfatterinden af den foreliggende Bog, som bygger videre paa, hvad afdøde Bureauchef i Norges statistiske Centralbureau Ragnvald Jønsberg havde paabegyndt, undersøgt et begrænset Omraade, nogle Arbejdersgader i forskellige Dele af Oslo, nærmere, men ogsaa her drejer det sig dog kun om Materiale, som allerede forelaa, ikke om nogen direkte Undersøgelse for nærværende Formaal. Det er omtrent den sidste Halvdel af den egentlige Tekst (foruden denne er der en Del Tabelbilag bag i Bogen), der behandler Forholdene i disse udvalgte Omraader, der i alt omfatter 18 Gader med en Befolkning paa 7426 Personer. En Bedømmelse af Bogen man da deles i to, idet der foruden en Indledning (S. 1—11) i Kapitlerne II—V (S. 12—73) findes mere almindelige Betragtninger dels om Oslo i Forhold til det øvrige Land, dels om sociale Forhold i Bydele og Sogne i Oslo, medens som nævnt den sidste Del af Bogen (Kapitlerne VI til XIII, Side 74—146) fremstiller sociale Forhold i de udvalgte Gader.

Der er næppe Grund til at dvæle ved den Fremstilling, der viser, at Oslo i mange forskellige Retninger, med Hensyn til Dødelighed (naar Befolkningens Aldersopbygning tages i Betragtning), Boligforhold, Forbrydelser o. s. v. er ugunstigere stillet end det øvrige Land. Kun skal det bemærkes, at det

maa bero paa en Misforstaaelse, naar det i Anledning af, at Oslo har haft Fødselsunderskud i 1925 og 1926, udtales, at i København har der siden 1915 været Underskud af fødte. Fødselsoverskudet er ganske vist gaaet betydelig ned, men der er endnu et Stykke til Nulpunktet.

Om den Del af Bogen, der handler om forskellige sociale Forhold i Oslos Hoveddele og i dens 20 Sogne, hvis Indbyggertal 1925 variede fra 4324 til 27047, er der først det at sige, hvad da ogsaa Forfatterinden er fuldt opmærksom paa, at en Inddeling i saadanne Bydele og i Sogne langt fra behøver at falde sammen med Inddeling i Distrikter med forskelligt socialt Præg. Ganske vist har Oslo som London sin mere velhavende Vestende og sin fattigere Østende, foruden et mere broget Centrum. Men baade i Hoveddelene og i Sognene er der tit store indre Forskelle; næppe et eneste af Sognene er, som Frk. Arctander siger, homogent. I al Almindelighed kan det vel siges, at jo større en By er, des mere differentieret bliver den i sine enkelte Dele. Derfor kommer Forskellen i socialt Præg stærkest frem i de store Verdensbyer, mindre i en By af Oslos Størrelse. For London fandt Booth meget udprægede Forskelle i de 50 Distrikter, hvori han inddelte Byen (se *Life and Labour. Final Volume*. S. 17 og det tilsvarende Kort, hvor Distrikterne fremtræder med mere eller mindre mørk Tone efter deres sociale Tilstand). Fødselshyppigheden variede f. Eks. fra $13\frac{1}{2}$ til $43\frac{1}{2}$ pr. m., Dødeligheden fra 11 til $25\frac{1}{2}$ p. m. Fattigdommen omfattede efter de Kriterier, som Booth anvender, fra 5 % i Westenddistriktet Brompton til 52 % i Southwark Syd for Floden. Saa udprægede Forskelle findes der ikke mellem Oslos Sogne. Men Antallet af døde pr. 1000 Indbyggere variede dog fra 8,9 i Frogner Sogn paa Vestkanten til 18,9 i Markus Sogn ogsaa paa Vestkanten, begge Dele i Gennemsnit for Treaaret 1920—22. Beboelsesforholdene viser ogsaa store Forskelligheder; i Frogner Sogn var der 1922 gennemsnitlig 4,6 Værelser pr. Lejlighed, men i flere af de østlige Sogne kun 1,7. I Frogner Sogn er der kun 1 Beboer for hvert Værelse, men naar man som sædvanlig regner, at Lejligheder med mere end to Beboere pr. Værelse er overbefolkede, er der ikke mindre end 9 Sogne, hvor en saadan Overbefolkning gennemsnitlig finder Sted, idet Antallet af Beboere er over 2 pr. Værelse, i 4 Sogne mod Øst er Tallet 2,7. Saadan findes der naturligvis ogsaa med Hensyn til Understøttelse, Kriminalitet og Værgeraads-sager store Forskelle. Men dette maatte man paa Forhaand vente, og man naar ikke ad den Vej nogen klar og tilstrækkelig gra-

deret Bedømmelse af Sammenhængen mellem Milieuet og forskellige uheldige menneskelige Egenskaber.

Men det er vel ogsaa særlig den sidste Del af Bogen, den, som behandler det lille Udvalg af Arbejdersgader med ca. 7500 Indbyggere, der formentlig skulde bringe mere videnskabelige Resultater. Forfatterinden er dog selv klar over, at man ikke ved at tage et Øjebliksbillede eller et Billede paa Grundlag af nogle faa Aars Statistik kan afgøre, hvilke uheldige Udslag der skyldes Milieuet og hvilke der skyldes Arv. For at udrede dette eksakt maatte man jo kunne forfølge de enkelte Familier igennem Slægtled. Saadan Undersøgelser for enkelte Slægters Vedkommende er netop i Norge foretaget af Overlæge Dahlstrøm. Forfatterinden lader ogsaa lejlighedsvis skimte igennem, at det for saa vidt er vanskeligt at isolere Milieuets Indflydelse, som man naturligvis med lige saa stor Ret f. Eks. kan sige, at fattige søger til Fattigkvarterer, som at Fattigkvarterer disponerer Mennesker til at lade sig forsørge af det offentlige eller af Velgørenheden. Hvad der kan lykkes Forfatterinden, er i Grunden kun at paa-vise, at en Del sociale Misforhold er i særlig Grad til Stede i de paagældende Kvarterer. Men Tallene for de forskellige Forhold i en Befolkning paa kun 7500 er forholdsvis smaa, og da der ikke finder nogen graderet Sammenligning Sted med andre udvalgte Kvarterer af højere socialt Præg, men kun med Bydele og hele Byen, synes Resultaterne mig lidet eksakte. Man afslutter ikke Læsningen med noget klart Billede af Forholdene. Og det skinner ogsaa igennem, at Forfatterinden selv er noget modløs over ikke at have kunnet trænge dybere ind.

Anmelderen beklager at have maattet udtale sig saa kritisk om en Bog, bag hvilken der utvivlsomt ligger et stort Arbejde, og som ogsaa bringer adskilligt af Værdi for den, der interesserer sig for Oslos sociale Topografi. Men Hovedindtrykket blev ved fornyet Gennemgang det samme som ved første Gennemlæsning, at Undersøgelsen ikke rigtig har naaet Bund. Bogens største Værdi er utvivlsomt gennem Henvisninger til de engelske Undersøgelser og gennem Tumlen med Problemerne at give Indtryk af, hvor disse ligger og hvilke Vanskeligheder man møder, naar man uden direkte at undersøge Husholdningerne dog vil give et talmæssigt Billede af Arbejderes og andre uheldigt stilledes Livsforhold.

Even Marstrand.

W. O. BURANDT: *Die Ursachen der interskandinavischen Valutakursdivergenzen 1915—1924.* 197 S. Gustav Fischer. Jena 1928. Pris 12 Rm.

Manuskriptet til denne Bog maa have ligget færdigt et Par Aar, thi Forf., der flittigt citerer den skandinaviske Litteratur om Emnet, anfører f. Eks. ikke Ussings: Nationalbanken 1914—24, Kjøbenhavn 1926, og ikke min Afhandling: De skandinaviske Papirkriser under Verdenskrigen her i Tidsskriftet, 1926. Hans Kendskab til de skandinaviske Landes økonomisk-politiske Forhold under Krigen er i det hele saa ringe, at den Kritik, han fremsætter, stærkt taber i Værdi derved. Jeg anfører eksempelvis følgende Passus (S. 84): „... de tre skandinaviske Seddelbanker har ikke næret Betænkelighed ved at forøge deres Seddelcirkulation, naar denne blot var tilstrækkeligt dækket med Guld. Havde de haft en saadan Betænkelighed, maatte de have standset deres Guldkøb senest i 1915, i Stedet for i 1916/17 blot at gøre dem økonomisk rentable; og de maatte senere for Alvor have opgivet dem, da de stigende Krav om Kredit henimod Krigens Slutning efter deres Mening ikke kunde afvises. De standsede ikke Guldkøbene, fordi de troede, at Sedlernes Værdi ahang af Dækningsforholdet og ikke i første Række af Seddelmængden. Af denne Grund forøgede de Guldbeholdningen gennem alle Krigsaarene og førte en utilstrækkelig Diskontopolitik, og derfor udvidede de ogsaa stadig Seddelcirkulationen indtil 1920.“

Hvorfra ved Forf., at f. Eks. den danske Nationalbank ikke havde Betænkeligheder? I min „Danmark under den store Krig“ (S. 36), har jeg derom skrevet: „Spørger man, hvorledes man da tænkte sig, at denne udvidede Kreditgivning kunde forenes med Opretholdelsen af Pengeværdien, indeholdes intet herom i Nationalbankens førnævnte Indstilling af 24. September 1914. Den vanskelige Situation, Banken var i, dens Ønske om en mere aktiv Virksomhed som Kreditgiver og den almen gængse Forestilling om, at Krigen umuligt kunde vare længe, har vel tilsammen skudt dette Spørgsmaal i Baggrunden. At Erindringen om, hvad der var hændt under tilsvarende Forhold 100 Aar tidligere, var i Nationalbank-Direktionens Minde, ved jeg, og andet vilde ogsaa være utænkeligt, naar to Mænd saa kyndige i disse historiske Begivenheder som Marcus Rubin og Carl Ussing var Direktører i Banken“. Og naar Forf. til Støtte for sin Antagelse mener, at Banken i modsat Fald maattet have standset sine Guldkøb, saa er jo dertil at sige, at det aller-meste Guld ikke købtes, men kom ind som Følge af den Vareudvekslingspolitik, som førtes med Centralmagterne, og som

krystalliseredes i Kreditaftalerne 1917—18. Hvad angaar Kritiken over Diskontopolitiken, er denne Kritik rigtig nok, forsaavidt Prisstigningen ikke blev forhindret, men det vilde være interessant en Gang at faa en nærmere Udredning af, hvorledes en Diskonto, høj nok til at indskrænke Købemidlernes Mængde her i Landet saa stærkt, af den udefra komne Prisstigning op-hævedes, vilde have virket financielt, socialt og økonomisk.

Det kan ogsaa nævnes, at Bemærkningerne om det inter-skandinaviske Guldmellemværende i høj Grad lider under, at Forf. ikke kender Ussings Redegørelse herfor S. 87 ff. i „Nationalbanken 1914—24“. Og det er af mindre Betydning, men ser dog mærkeligt ud, at Forf. ikke kender det danske Handelstabelværk, og derfor paastaar, at der ikke findes nogen Opgørelse over den danske Vareomsætnings Vægt. Da han ikke kan undvære disse Tal, foretager han paa Grundlag af Ind- og Udførselen af nogle enkelte Varer en omstændelig og usikker Indeks-Beregning til Erstatning. Hvis Forf. havde kendt min fornævnte Afhandling, havde han bl. a. deraf kunnet tage disse Indeks-Tal.

Naar jeg har ment at burde fremsætte disse Indvendinger overfor den foreliggende Undersøgelse, der i øvrigt synes mig gennemført overmaade logisk og klart, ligger det i, at Værdien af en saadan Undersøgelse, der bygges op over det statiske Materiale, som kan tilvejebringes, foruden i Opstillingen af Talrækkerne betinges af Vurderingen af de Bevægelser og Afgivelser, Tallene viser. Ved Siden af adskillig Fantasi kræves hertil stor Forsigtighed og stor Indsigt i det Stof, Tallene belyser. Med Hensyn til det sidste synes jeg altsaa, der er visse Mangler, men som Helhed finder jeg, at det er et meget dygtigt Arbejde, Forf. har udført.

Hovedinteressen samler sig om den forskellige Kreditudvidelse i de 3 Lande. Til Belysning heraf beregner Forf. Kreditindekstal og ved at sammenholde disse med Indekstal for Vareforsyning, for Pris- og Vekselkursniveau m. v. forskaffer han sig et Skelet til at bygge sine Forklaringer over Afgivelserne i de forskellige Talrækker op over. Adskillige af disse Forklaringer maa ifølge Sagens Natur være hypotetiske, og jeg kunde have ønsket, at Forf. noget stærkere havde fremhævet dette, og at han i det hele havde vist lidt mere Resignation overfor Opnaaelsen af Resultater; jeg for min Del vilde f. Eks. ikke haft Mod til som Forf. (S. 99) at paastaa, at der „krævedes mere Kredit i de industrialiserede Lande Sverige og Norge end i det overvejende landbrugsmæssige Danmark“ og

bruge denne Paastand til Forklaring af afvigende Bevægelser i de tre Landes Bankud- og Indlaan, naar man tager i Betragtning, at hine Aars danske Bankstatistik opgjordes saa summarisk, at Indlaanene altid oversteg Udlaanene, medens Tallene for Sverige og Norge viser det modsatte Forhold. Heller ikke f. Eks. Beregningerne over den effektive Betalingsmiddelmængde, der fremkommer (S. 142) ved at dividere Produktet af Vareforsyningsindeks og Pristallet ind i Tallet for den totale Betalingsmiddelmængde, føler jeg mig ganske sikker overfor. Thi hvis Varerne har cirkuleret hurtigere („Kædehandelen“), stiger Vareforsyningsindeks tilsvarende, og Forskellen mellem total og effektiv Betalingsmiddelindeks forsvinder.

Men disse og andre Indvendinger er ikke afgørende for et Forsøg som det foreliggende. Ingen kyndig vil paa alle Punkter vente uomtvistelige Resultater af et saadant Arbejde, men enhver, der kender Vanskelighederne, vil med Glæde og Udbytte følge Forf. igennem hans Bog. Det maa sikkert være en af den Slags Bøger, Marshall tænker paa, naar han i „Memorials“ skriver: „Jeg maa hævde, at det tilgrundliggende i Økonomens Arbejde er at udrede de sammenhængende Virkninger af samvirkende Aarsager; ved det Arbejde er det nødvendigt at anvende Teoriens almindelige Principer, men det er lige saa nødvendigt at foretage en omfattende og indgaaende Undersøgelse af Kendsgerningerne; og kun en Kombination af disse to Arbejdsmaader kan siges at være rigtig Samfundsvidenskab.“

E. C.

ALVIN HARVEY HANSEN: *Business-Cycle Theory, Its Development and Present Status*. 206 Sider. Giin and Company 1927.

Paa et Forskningsomraade, der er saa lidet klarlagt som Tilfældet er med Spørgsmaalet om Konjunkturbevægelserne, og hvor saa mange forskellige Forklaringer er falbudt, uden at det forløsende Ord er sagt, er det praktisk, at der med Mellemrum fremkommer en Slags Kompendium, hvori der holdes Revy over de forskellige Bidrag til Problemets Løsning, og hvori det søges konstateret, hvor langt man i Øjeblikket er kommet, og hvad der endnu staar tilbage at udrette.

Det foreliggende Værk kan i nogen Grad gøre det ud for et saadant Kompendium, uden at det i saa Henseende er fuldt tilfredsstillende. Forf. giver ganske vist en Fremstilling og tildels en Kritik af de forskellige Typer af Konjunkturteorier

og slutter ogsaa med at opgøre Status (det sidste Kapitel hedder: „The present Status“), men denne Opgørelse har det til fælles med saa mange andre Statusopgørelser, at den ikke efterlader noget absolut klart Billede af Situationen. Der er rigelig Mulighed for, at de forskellige Aktiver er overvurderet, saaledes at vi staar daarligere i det, end Opgørelsen lader formode; ja, der er vel ogsaa Mulighed for, at en Rekonstruktion er nødvendig for at kunne bygge det hele op paa et sundere Grundlag.

Men selv om det maa erkendes, at det ikke i den foreliggende Afhandling er lykkedes Forf. klart at opstille de Problemer med Hensyn til Konjunkturbevægelserne, som det er forbeholdt Fremtidens Forskere at løse, er hans Værk dog et betydeligt Bidrag til Orientering i den Labyrint, som Litteraturen om dette Emne er.

En Ulempe ved Afhandlingen er det, at den ikke oprindeligt har været tænkt som et Kompendium. Dens syv første Kapitler, omfattende 186 Sider af Bogens samlede 206 Tekstsider, har nemlig været anvendt som en Prisafhandling, der tog Sigte paa en Kritik af en af de to amerikanske Forfattere Foster og Catchings fremsat Teori¹⁾.

Denne Teori, der er en Variant af den kendte Underkonsumtionsteori, og over for hvilken alle de kendte Argumenter mod denne med god Ret kan anføres, fortjener ikke saa udførlig en Omtale, som den faar, og som nødvendigvis maa ske paa Bekostning af den Fremstilling og Kritik der bliver til overs til andre mere plausible Forklaringer af Konjunkturbevægelsernes Natur og Aarsager.

Forf., der i et tidligere Værk²⁾ sluttede sig nær til Hawtreys Anskuelse, at Samfundets Kreditmekanisme er et nødvendigt Gennemgangsled for alle de Kræfter, der paavirker den økonomiske Aktivitet generelt, erklærer nu, at han har opgivet dette Standpunkt. Han hører nu til, hvad man kunde kalde den „syntetiske“ Skole. Denne Skole gør gældende, at man ikke kan pege paa noget enkelt Fænomen, der er af afgørende Betydning for Konjunkturbevægelserne, men at en Række forskellige Momenter fremkalder de cykliske Bevægelser i den økonomiske Aktivitet. Ud fra denne Betragtning anses alle de mere rimelige Teorier for at være holdbare, idet de blot lægger særlig Vægt paa et af de Momenter, der paavirker Konjunkturbevægelserne.

¹⁾ Se William T. Foster og Waddill Catchings: „Profit“. 1925.

²⁾ A. H. Hansen: Cycles of Prosperity and Depression. 1921.

Man kunde imidlertid ogsaa ud fra denne i mange Henseender bekvemme Tankegang komme til det modsatte Resultat, nemlig at ingen af de opstillede Teorier er holdbare, idet de jo netop som Regel tillægger et enkelt Moment den absolut afgørende Betydning.

Bogen slutter med en omfattende Fortegnelse over Literatur, der beskæftiger sig med Konjunkturbevægelserne.

Jørgen Pedersen.

WILLARD LONG THORP: *Business Annals*, 380 Sider.

HARRY JEROME: *Migration and Business Cycles*, 256 Sider. National Bureau of Economic Research, Inc. New York 1926.

Blandt de mange Institutioner, der i de senere Aar er oprettet rundt om i Landene og særlig i De forenede Stater med det Formaal at udforske sociale og økonomiske Emner, er „The National Bureau of Economic Research“ i New York en af dem, der har ladet høre mest fra sig.

Denne Institution oprettedes i 1920 for, som det hedder i en Programudtalelse, „at imødekomme et voksende Krav om nøjagtig og upartisk Fremstilling af en Række Fakta af Betydning ved Behandlingen af økonomiske, sociale og industrielle Problemer“.

Bureauet har en Bestyrelse bestaaende dels af Repræsentanter for Erhvervslivets forskellige Grene, dels af Repræsentanter for en Række Universiteter. Under denne Bestyrelses formelle Ansvar udføres det videnskabelige Arbejde af en saakaldt „Research Staff“, et videnskabeligt Personale med de to kendte Professorer Edwin F. Gay og Wesley C. Mitchell i Spidsen; iøvrigt bestaar denne Stab af en Række yngre Videnskabsmænd.

Bureauet har i den korte Tid, det har bestaaet, udsendt en anelig Række Værker af historisk, økonomisk og sociologisk Art. Det, der særlig præger disse Arbejder, er, at de er blevet til paa Grundlag af en Indsamling og Bearbejdelse af et uhyre Materiale, væsentligst af statistisk Art, og deres Betydning vil antagelig hovedsageligt komme til at ligge i, at disse vældige Materialesamlinger vil komme samtlige Forskere tilgode inden for Socialvidenskaberne.

Et af de Emner, Bureauet særligt har dyrket, er Udforskningen af de saakaldte Konjunkturbevægelser. Næsten alle de

Værker, der hidtil er offentliggjort, har en Side, der er af Betydning for dette Emne. Dette gælder saaledes i høj Grad de to Bøger, hvis Titel staar over disse Linjer, og som jeg her skal gøre til Genstand for Omtale.

*

Den første af disse: „Business Annals“ er blevet til paa den vist nok enestaaende Maade, at Bureauet under Ledelse af Willard L. Thorp har ladet gennemgaa alle saadanne Fagblade og Tidsskrifter i Fortid og Nutid, som giver Oplysning om Erhvervslivets Forhold. Paa Grundlag af denne Gennemgang har Forf. søgt at give en Karakteristik af de økonomiske Forhold i det paagældende Aar. Denne Karakteristik indeholder 5 Punkter for hvert af de medtagne Lande og for hvert Aar, nemlig:

- 1) Et Par sammenfattende Bemærkninger om hvert Aars økonomiske Fysiognomi.
- 2) Karakteristik af de industrielle og kommercielle Forhold samt Beskæftigelsesforholdene.
- 3) Beskrivelse af Penge- og Kapitalmarkedets Tilstand.
- 4) Landbrugets Tilstand: Høstudbytte og Priser.
- 5) Omtale af saadanne Fænomener af ikke-økonomisk Art, som maa antages at have øvet betydelig Indflydelse paa det økonomiske Liv.

Som Eksempel skal nævnes Karakteristiken af de økonomiske Forhold i England i Aaret 1831; Aaret skildres paa følgende Maade:

Recession; depression.

*

Slackening of industrial activity; many failures; increased imports, smaller exports.

*

Money tight.

*

Good crops, low prices.

*

Continual agitation concerning Reform Bill; Bristol, London and Nottingham riots; coronation, September.

Det indsamlede Materiale omfatter 17 forskellige Lande, hvoriblandt Sverige repræsenterer Skandinavien. For to af disse

Lande: U. S. A. og England gaar Annalerne tilbage til 1790; for Frankrig, Tyskland og Østrig begynder de henholdsvis 1840, 1853 og 1867, medens Beretningerne for de øvrige Lande først tager deres Begyndelse 1890.

Annalerne for hvert enkelt Land indledes med en kortfattet historisk Redegørelse for de økonomiske og politiske Forhold. Bearbejdelsen og muligvis tillige Indsamlingen af Materialet er foretaget i Samarbejde med Videnskabsmænd rundt om i de forskellige Lande.

Bogen indledes med et Kapitel af Professor Mitchell, hvori denne dels søger at vurdere Materialets Betydning, dels drager nogle Slutninger deraf med Hensyn til det omtvistede Spørgsmaal om Konjunkturbevægelsernes typiske Længde, samt deres Samtidighed i de forskellige Lande. Da jeg imidlertid vil gøre Mitchells nylig udkomne „Business Cycles“ til Genstand for en mere indgaaende Omtale, og da dette Kapitel gengives heri, skal jeg derom kun gøre den Bemærkning, at Mitchell finder en tilfredsstillende Overensstemmelse mellem Annalernes Karakteristik af de økonomiske Forhold og den Skildring, man faar af disse ved at betragte forskellige Talserier, der sædvanlig bruges som Udtryk for Konjunkturbevægelserne.

Saafermt man ikke ved Fortolkningen af det utvivlsomt særdeles brogede og vildsomme Raamateriale, som Gennemgangen af de forskellige Kilder har frembudt, har benyttet de nævnte Talserier eller lignende Indices for de økonomiske Forhold som Vejledning, maa den fundne Overensstemmelse siges at virke meget betryggende, og Annalerne vil da være et overordentligt værdifuldt Materiale i den historisk-økonomiske Forsknings Tjeneste.

Den Kritik, man føler Trang til at rette imod dem, er, at Karakteristiken af de enkelte Aar kunde have været mere udførlig; Materiale har det jo næppe skortet paa, og en udførligere Beskrivelse, eventuelt med Gengivelse af lidt af Kildernes Indhold vilde ogsaa have sat Læserne i Stand til i nogen Grad at kontrollere Fortolkningen af Kildernes Vidnesbyrd.

Under alle Omstændigheder er der Grund til at være Forfatteren og hans Medarbejdere taknemlige for det Materiale, der her er stillet til Forskningens Raadighed. Vi kan yderligere glæde os til mere af samme Slags; det bebudes nemlig i Indledningen, at Bureauet agter at supplere disse beskrivende Annaler med to eller flere Bind af statistiske Data, som man har indsamlet, og som omfatter saa lang en Periode, som kan belyses talmæssigt.

Den anden Bog: „Migration and Business Cycles“ ligner for saa vidt Bureauets øvrige Publikationer mere, som den ikke er en blot og bar Materialesamling, men en Bearbejdelse af et Materiale med bestemte Formaal. Det Materiale, der behandles, bestaar af alle de Taldata, det har været muligt at fremskaffe til Belysning af Vandringerne til og fra De forenede Stater. Formaalet har været dobbelt, nemlig, dels et Studium af Vandringernes almindelige Karakter, deres Aarsag og Virkninger, dels en Klarlæggelse af Vandringernes Betydning for Konjunkturbevægelserne.

De Resultater Forf. kommer til, er ikke overraskende. Det statistiske Materiale viser saaledes bl. a., at der er en udpræget Forbindelse mellem Vandringerne og de vekslende økonomiske Forhold, at det er Konjunkturbevægelserne i U. S. A., der er afgørende for Vandringerne, og at disse reagerer noget bagud i Forhold til Konjunkturbevægelserne, hvilket i sig selv giver et Fingerpeg angaaende Aarsagsforholdet.

Det paavises yderligere, at Indvandringen af faglærte Folk er mere konjunkturbestemt end Indvandringen af ufaglærte og ligeledes, at den kvindelige Indvandring er mindre paavirket af Konjunkturbevægelserne end Mændenes Indvandring. Alt sammen noget der paa Forhaand har Formodningen for sig.

Forf. kommer ind paa det vanskelige Spørgsmaal, i hvilken Grad Vandringerne har paavirket Konjunkturbevægelserne. Da Indvandringen er stærkest under opadgaende Konjunkturer eller i selve Højkonjunkturerne, og da der finder en betydelig „Tilbagevandring“ Sted under daarlige Konjunkturer, kunde det tænkes, at Vandringerne virkede som en Slags Sikkerhedsventil paa Arbejdsmarkedet, saaledes at Manglen paa Arbejdskraft mildnedes i Højkonjunkturerne, medens Arbejdsløsheden i Lavkonjunkturerne formindskedes ved Tilbagevandringen.

Forf. gør i denne Henseende opmærksom paa, at da Konjunkturbevægelserne har en udpræget international Karakter, kan en saadan Udjævning af Arbejdsmarkedet i hvert Fald kun gøre sig gældende i De forenede Stater, medens den modsatte Virkning snarest maa antages at indtræde i de øvrige af Vandringerne berørte Lande. Han afviser i det hele og store denne „safety valve“ Teori og mener tvertimod, at Vandringerne forstærker Konjunkturbevægelserne og muligvis forøger Arbejdsløsheden i Lavkonjunkturerne, idet den stærke Indvandring i de gode Aar muliggør et større Opsving (jvf. Cassel), der igen betinger en dybere Depression.

Som Konsekvens af Forfatterens ovennævnte Tankegang

kan herimod gøres den Indvending, at Vandringerne ogsaa paa dette Punkt maa have modsat Virkning i Udvandringslandene.

Det indsamlede Talmateriale siger dog som det let vil forstaas, intet om alt dette; vi befinder os i det hele taget her paa et Omraade, hvor empiriske Undersøgelser ikke slaar til, og det samme gælder det vigtige Spørgsmaal, hvorledes disse Vandringer i det hele paavirker det økonomiske Liv saavel i Ind- som i Udvandringslandet.

Men selv om man som saa ofte ved statistiske Undersøgelser, kun faar Bekræftelse dels paa, hvad ens umiddelbare lagttagelse fortæller dels paa, hvad man ud fra andre Erfaringer kan ræsonnere sig til, er det dog særdeles værdifuldt, at et saadant grundigt Erfaringsmateriale foreligger, idet man til syvende og sidst kun paa denne Maade kan være helt sikker med Hensyn til Tingenes sande Sammenhæng. Dertil kommer yderligere, at det indsamlede Talmateriale i den skønsumme og forstandige Bearbejdelse, Forfatteren har underkastet det, giver Indblik i en Række andre Forhold vedrørende Vandringerne. Det foreliggende Arbejde maa derfor betragtes som en værdifuld Forøgelse af den socialvidenskabelige Literatur.

Jørgen Pedersen.

ENGBERG, RUSSELL C.: **Industrial Prosperity and the Farmer.** The Institute of Economics. Investigations in Agricultural Economics. New York, The Macmillan Company, 1927. XIII + 286 S.

I Forordet til denne Bog siger Direktøren for Institute of Economics, at den almindelige Mening egentlig havde været, at Landmanden ligesom Forretningsmanden var undergivet den almindelige Konjunkturbevægelses Paavirkninger, men at Erfaringen i den seneste Tid havde vist noget andet. I det foreliggende Arbejde er nu undersøgt, i hvilken Grad en Konjunkturbevægelse saaledes, som den føles i Industrien, paavirker Landbruget. Til Støtte for Undersøgelsen er foretaget — som det synes med stor Omhu — en Række Korrelationsberegninger dels mellem Produktionsmængde og Pris for en Række Landbrugsprodukter, dels mellem begge disse Variabler og Raajernsproduktionen. Man valgte Raajern, fordi tidligere Undersøgelser havde vist, at Raajernet var det Produkt, hvis Svingninger svarede bedst til Forandringerne i Industriens samlede Produktionsmængde og ogsaa til Forandringer i andre Forhold, som man sædvanligvis tager i Betragtning ved Studier over en Konjunkturbølges Forløb. Allerede heri ligger i

og for sig et Fingerpeg om, at en Konjunkturbevægelse i Industrien i langt mindre Grad afspejler sig i Landbruget. Beregningerne viste da ogsaa kun Korrelation mellem Produktionsmængde og Pris for samme Landbrugsvare, til Gengæld var Korrelationen her saa god, at dette Forhold maa tillægges afgørende Betydning, og at andre uafhængige Faktorer kun spiller en underordnet Rolle. Imidlertid synes indenfor kortere Tidsrum Naturen at have Hovedansvaret for Produktionens Størrelse, Tilpasningen af Produktionen til ændrede Markedsforhold sker kun langsomt og tøvende. Paa den anden Side synes Efterspørgslen efter Landbrugsvare lidet paavirket af en Konjunkturbevægelse, dette gælder især Fødevarer, mange Indtægter forbliver konstante trods vekslende Konjunkturer, og den Elasticitet i Forbruget, som giver sig Udtryk i, at man til Tider spiser mere paa Restaurant end ellers, er uden Betydning for Landmanden. For visse Varer synes der dog at være Forbindelse mellem Efterspørgslen og Konjunkturbevægelsen, men Forfatteren er selv tilbøjelig til at mene, at det skyldes sammentræffende Omstændigheder mere end egentlig Aarsagssammenhæng. Ogsaa med Hensyn til Priserne paa de Varer, Landmanden køber til Anvendelse i sin Bedrift, synes Konjunkturerne at være uden Betydning, dette gælder selv Arbejdslønningerne. Tre Produktionsgrene er taget op til særlig Undersøgelse, nemlig Bomuld, Svin og Hvede; selv for Bomuld mener Forfatteren, at det er mere specielle Forhold end Konjunkturerne i Almindelighed, som er afgørende for Bomuldsproducentens økonomiske Stilling.

Forfatteren naar følgende dertil, at Konjunkturedgang i det amerikanske Forretningsliv ikke kan siges at foraarsage Depression for Landbruget, at Spørgsmaalet, om det kan lønne sig for Landmanden at indrette sin Produktionspolitik efter Forudsigelser om Konjunkturbevægelsen maa besvares med Nej, og at Landmanden kun vil have liden Nytte af Forsøg paa at udjævne Konjunkturbølgen.

Nu bør man sikkert være meget skeptisk overfor Værdien af det Talmateriale, som har kunnet anvendes ved en saadan Undersøgelse, og blandt andet har det været Forfatteren umuligt i tilstrækkelig Grad at tage Hensyn til Forholdene udenfor U. S. A. I og for sig er det et interessant Fænomen, at man paa trods heraf har ment at kunne gennemføre Undersøgelsen. Det viser, i hvor høj Grad det amerikanske Landbrug fra at være et Eksporterherv er gaaet over til at støtte sig først og fremmest paa Hjemmemarkedet.

Engbergs Bog er kun et ensidigt Bidrag til det vigtige Spørgsmaal om Vekselvirkning mellem de økonomiske Forhold i Industri og Landbrug. Betydningen af Landbrugets Konjunkturer for Industrien behandles slet ikke.

F. v. Bülow.

AEREBOE, FRIEDERICH: *Der Einfluss des Krieges auf die landwirtschaftliche Produktion in Deutschland*. Wirtschafts- und Sozialgeschichte des Weltkrieges (Deutsche Serie). Carnegie-Stiftung für internationalen Frieden. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, Berlin und Leipzig. Sale University Press New Haven 1927. 205 S.

AUGÉ-LARIBÉ, MICHEL: *L'Agriculture pendant la Guerre*. Histoire économique et sociale de la guerre mondiale (Serie française). Publications de la Dotation Carnegie pour la Paix Internationale. Les Presses Universitaires de France, Paris. Sale University Press, New Haven 1926. 309 S.

I den store Række af Værker, udgivet af Carnegiefondens til Belysning af Verdenskrigens økonomiske og sociale Følger, foreligger nu Beskrivelser af Landbruget under Verdenskrigen i Frankrig og Tyskland, desuden er der udkommet en iøvrigt udmærket Bog „Rural Scotland during the war“, men den kan næppe paaregne den samme Interesse som de to, der herved anmeldes. En Beskrivelse af Landbrugets Forhold gennem fire Krigsaar i en Bog paa 2—300 Sider stiller store Fordringer til Forfatteren og kræver en overlegen Beherskelse af Stoffet. De to Forfattere opfylder imidlertid dette Krav. Derfor er alligevel de to Bøger blevet meget forskellige rent bortset fra Ulighederne i de Problemer, Verdenskrigen medførte for henholdsvis det tyske og det franske Landbrug. Den ene Bog er skrevet af en Professor ved Landbrugshøjskolen i Berlin, der, omend han som Konsulent for flere Godsejere staar i nøje Rapport til praktisk Landbrug, dog i Hovedsagen ser sin Opgave i at fremdrage Hovedlinierne i Landbrugets Forhold; den anden Bog er skrevet af Generalsekretæren for Sammenslutningen af franske Landbrugsorganisationer, som lever i daglig Kontakt med alle de praktiske Spørgsmaal, som opstaar for Landbruget som saadant, særligt i Forholdet til Myndighederne og Lovgivningsmagten. Dertil kommer, at Aereboe har haft den ret udviklede tyske Landbrugsstatistik til Raadighed, medens i Frankrig den sidste almindelige Landbrugstælling fandt Sted i 1892.

Første Del af Aereboes Bog giver en fortrinlig Fremstilling af det tyske Landbrugs økonomiske Grundlag og dets Udvikling i de sidste 100 Aar før Krigsudbrudet. Anden Del

beskriver Forfaldet under Krigen. Tredie og sidste Del, der optager omtrent Halvdelen af Bogen, beskriver Udviklingen efter Krigen. Vægten er her lagt paa de sociale Forhold. Arbejderspørgsmaalet, herunder især det brændende Problem: Landarbejderboliger, behandles indgaaende, ligeledes Landbrugskreditens Udvikling, Uddannelsesspørgsmaalet etc. Bogen slutter med en Omtale af de stedfindende Saneringsbestræbelser m. H. t. Landbrugets Produktionsforhold. „Ikke Intensive-ring, men Rationalisering skal være Løsnet“. I Toldpolitikken er Aeroboe Tilhænger af en Omlægning fra Korntold til højere Told paa dyriske Produkter.

Augé-Laribés Bog begynder med en Beskrivelse af det franske Landbrugs Struktur før Krigen. Afsnittet om Krigen er langt mere fyldt med Detailler end hos Aeroboe. Sidste Afsnit kaldes Krigens Følger. Hovedproblemerne er her Genopbyggelsen af de hærgede Departementer og Manglen paa Arbejdskraft. Det franske Landbrug staar ikke overfor saa ændrede Forhold som det tyske, derfor er de Problemer, der behandles i Slutningskapitlet om Landbrugets Fremtid, ogsaa mindre betydningsfulde.

Begge Bøger interesserer egentlig mest for de Afsnits Vedkommende, der ikke handler om Krigen. Aeroboes Bog, der nok er lidt vel kortfattet, fængsler ved den klare Optrækning af Linierne af Udviklingen. Augé-Laribés Arbejde giver Læserne gennem sine mange Detailler et godt Billede af de Forudsætninger, hvorunder det franske Landbrugs Udøvere virker.

F. v. Bülow.

ELIOT, CLARA: *The Farmer's Campaign for Credit*. D. Appleton and Company, New York and London 1927. 312 S.

For dem, der ønsker en samlet overskuelig Fremstilling af den amerikanske Landbrugskredits Udvikling, vil det lønne sig at læse Eliot's Bog. Den frembyder endvidere den Fordel, at den i større Udstrækning end andre Bøger om samme Emne giver Baggrunden for denne Udvikling og undersøger Virkningen af de forskellige Forholdsregler til Fremme af Landbrugskrediten, som er blevet taget siden Federal Reserve Banksystemets Indførelse; før den Tid og strengt taget indtil Federal Farm Loan Act 1916 var Landbrugskrediten uden Organisation.

Bogen begynder med en interessant omend noget skitsemæssig historisk Fremstilling, der viser, hvorledes Landman-

dens Krav om Kredit har spillet en Rolle i Udviklingen af Penge- og Bankvæsenet allerede fra Tiden før Løsrivelsen fra England og sat sine Spor baade i Striden om „greenbacks“ og om Dobbeltmøntfoden. Dernæst behandles Spørgsmaalet om baade kort og lang Landbrugskredit, og i Tilslutning hertil beskrives the Federal Farm Loan Act og den Side af Federal Reserve-Systemet, som særlig tager Sigte paa Landbruget. Den senere Udvikling af Kreditlovgivningen var især en Følge af Landbrugskrisen efter Verdenskrigen. Forfatteren gennemgaar derfor denne Krise og dens finansielle Sider omhyggeligt. Bogen slutter saa med en Gennemgang af the Agricultural Credits Act 1923 og af en Række Forslag, Kongressen har behandlet siden.

Bogen er velskreven, men upersonlig. Man faar ikke Indtrykket af, at Forfatteren har anstrengt sig meget for at naa til personlig Opfattelse af Enkelthederne i det Spørgsmaal, hun behandler. De pro et contra, der findes i Bogen, bestaar væsentligst af Citater fra andre Forfattere eller fremtrædende Personer i Landbrugsverdenen; det er jo i og for sig fortjenstfuldt, men i dette Tilfælde bærer de Citater, der bringes, ofte et Tilfældighedens Præg, lidt Kildekritik er godt ogsaa i andre Discipliner end Historieskrivningen.

Bogen har paa enkelte Punkter ogsaa Interesse for den, der interesserer sig for amerikansk Bankvæsen i Almindelighed, idet den kaster Lys over et Par Sider af Federal Reserve-Systemet, som jeg synes maa betegnes som hørende til de svage. Den ene er denne Lovgivnings mange Detailbestemmelser, den anden det uhyre Antal af smaa Banker. Bestemmelsen, at Veksler, trukket for „agricultural purposes“, kan have 6 Maaneders Løbetid og alligevel diskonteres af Reserve Banks, er i og for sig ikke nogen Detail, men for at man i Praksis kan sondre mellem, hvad der maa siges at være til Brug for Landbrug eller til andet Brug og for at sondre mellem, hvad der kort udtrykt er Driftskredit og hvad der er Anlægs-kredit, har Federal Reserve Board udstedt en Række Forordninger og truffet Afgørelser, der baade er udviklede og uforstaaelige fra et bankmæssigt Synspunkt, der dog maa gaa ud paa at vurdere, om Pengene vil blive fri indenfor den tilladte Løbetid eller ikke. Eliot's Bog bringer adskillige Eksempler paa saadanne Afgørelser — uden dog at kritisere dem. Veksler, trukne for at købe Køer, Heste eller Tractors, kan diskonteres, derimod ikke til Motorvogne til et Transportselskab eller til at bygge Silo'er for. Det er fast Anlæg. Kan et Stykke Land

først dyrkes efter at være drænet, er det efter Federal Reserve Boards' Mening fast Anlæg af Kapital, har Marken derimod været dyrket før Dræningen, kan en Veksel for at skaffe Penge hertil godt diskonteres. Et Vandingsselskab, som sælger Vand til Farmerne til Overrislingsbrug, kan nok faa diskonteret Veksler for at skaffe Penge til Lønninger, men kun med de sædvanlige 90 Dages Løbetid; den Veksel, hvormed Farmeren betaler Selskabet, tilstaas derimod 6 Maaneder. Købmanden, der anskaffer en Traktor, faar kun 90 Dage, til Gengæld kan han faa diskonteret en Veksel for at købe en Silo. Grænsen er naturligvis klarere her; men alligevel dukker uvilkaarligt det Spørgsmaal op, hvorledes kontrolleres disse Regler i Praksis, og forstaar Bankerne paa Landet, der jo ofte er meget smaa Foretagender, i det hele taget at følge disse Bestemmelser. Ens Tvivl bestyrkes ved at læse om de Misforstaaelser, Federal Reserve Boards Erklæringer gav Anledning til under Deflationstiden ikke blot blandt Landmændene selv, men ogsaa blandt Medlemsbankerne. En saadan Medlemsbank havde fra sin Reserve-Bank faaet et Vink om at formindske sin Redis-kontering, Banken opsagde resolut med 2 Ugers Varsel alle de Kunder, der havde Laan paa Bomuld. Banken havde nemlig laant nok paa Bomuld til at dække hele Rediskonteringsgælden med. En Korrespondance med Reserve-Banken medførte dog en for Kunderne mindre katastrofal Ordning. At Landbrugs-kreditten er ordnet betryggende ved at have alle de smaa Banker som Mellemmand, maa anses for langt, at være Tilfældet, derpaa tyder baade det forholdsvis ringe Omfang af den Kredit, som er ydet gennem Federal Reserve-Systemet, den høje Laanerente paa Landet og de mange Forsøg paa ad andre Veje at yde den nødvendige Kredit.

F. v. Bülow.

MODTAGNE BØGER

Frantz Pio: Økonomiske Depressioner. 2den Udg. 83 S. G. E. C. Gad, København 1928.

Emnet for denne Afhandling fra 1903 er vel nok mere aktuelt nu end da, og det er kun rimeligt, at Forf. har villet udsende en ny Udgave af det forlængst udsolgte Skrift, anm. her i Tidsskriftet 1904 af Emil Meyer.

Even Marstrand: Industriens Betydning for vort Land. 40 S. København 1927.

Pjecen indeholder den af Forf. til Industriraadets Priskonkurrence i 1926 indleverede Afhandling, der tilkendtes 1. Præmie.

E. Mørup: Demokratisk Kapitalisme. 76 S. O. Lohse, København 1927. Pris 2 Kr.

Kristian Sindballe: Dansk Selskabsret I. 203 S. Gyldendalske Boghandel, København 1928.

Bogen indeholder Regler om Firma- og Handelsregistre, Ansvarlige Interessentskaber, Kommanditselskaber og Stille Selskaber.

Beretning fra den 2den interskandinaviske Revisorkongres. 220 S. G. E. C. Gad, København 1928.

Følgende Emner er behandlede: Uddannelse af Revisorer, Forholdet mellem Kalkulation og Bogføring, Faglig Etikette og Revision af Aktieselskaber.

Eli F. Heckscher: Nationalekonomien. 110 S. Albert Bonniers Förlag. Stockholm 1927. Pris 2,25 Kr.

Skriftet indeholder Gengivelsen af 6 af Forf. holdte Radioforedrag: I. Folkhushållning och prisbildning; II. Pengerna — vad de äro och icke äro; III. Kapital och sparsamhet; IV. Arbetslön och arbetslöshet; V. Utrikeshandel och tullar; VI. „Valuta“.

Gustav Cassel: En undersökning af nationernas fattigdom, dess natur och orsaker. 124 S. P. A. Norstedt & Söner. Stockholm 1927. Pris 3 Kr.

Bogen indeholder det af Forf. til den økonomiske Verdenskonference 1927 udarbejdede Memorandum.

Centralförbundet för socialt arbete 1903—1928. Minnesskrift. 103 S. Stockholm 1928. Pris 1,50 Kr.

Hugo E. Pipping: Myntreformen år 1865. Akademisk Afhandling. 377 S. Centraltryckeriet, Helsingfors 1928.

Sigfrid Hansson: Die Gewerkschaftsbewegung in Schweden. 63 S. Pris 75 Pf.; *R. Seidel*: Die Gewerkschaftsbewegung in Deutschland. 157 S. Pris 1,50 Rm. Verlag des internationalen Gewerkschaftsbundes. Amsterdam 1927.

M. Domschke: Der Gebührenbegriff. Ein Beitrag zur Klassifikation der öffentlichen Einnahmen. 58 S. Akademische Verlagsgesellschaft. Leipzig 1928. Pris 4,80 Rm.

Monatsberichte des österreichischen Institutes für Konjunkturforschung. 1. Aargang, 1—6. Wien 1927.

Kieler Vorträge gehalten im wissenschaftlichen Klub des Instituts für Weltwirtschaft und Seeverkehr an der Universität Kiel. Gustav Fischers Forlag, Jena:

19. *M. Saitzew*: Horizontal und vertikal im Wandel der letzten Jahrzehnte. 36 S. 1,20 Rm.

20. *A. Shalweit*: Die wirtschaftliche Emanzipation Südamerikas. 27 S. 1,20 Rm.

21. *L. V. Birck*: Teknischer Fortschritt und Überproduktion. 26 S. 1,10 Rm.

22. *W. Susat*: Die Beziehungen zwischen Aussenhandel und Volkswohlstand. 24 S. 1,00 Rm.

23. *Harry T. Collings*: Die Kapitalexpansion der Vereinigten Staaten in Lateinamerika. 24 S. 1,00 Rm.

24. *J. Hirsch*: Neues Werden in der menschlichen Wirtschaft. 41 S. 2,00 Rm.

25. *F. Gutmann*: Währungsideen und Währungsgestaltung in der Gegenwart. 29 S. 1,20 Rm.

26. *J. Landmann*: Die Agrarpolitik des schweizerischen Industriestaates. 128 S. 4,00 Rm.

27. *L. Albert Hahn*: Aufgaben und Grenzen der Währungspolitik. 61 S. 3,00 Rm.

Hermann Levy: Volkscharakter und Wirtschaft. 128 S. B. G. Teubner, Leipzig 1926. 4,20 Rm.

Johannes Friedrich: Das internationale Schuldenproblem. 352 S. Akademische Verlagsgesellschaft, Leipzig 1928. Pris 14,00 Rm.

Irving Fisher: A Statistical method for measuring „marginal utility“ and testing the justice of a progressive income tax. 36 S. Særtryk af Festskrift for J. B. Clark, New York 1927.

Irving Fisher: The income concept in the light of experience. 29 S. Engelsk Overs. af Bidrag til Festskrift for Wteser, Wien 1927.

H. Schultz: Statistical Laws of demand and supply, with special application to sugar. 228 S. University of Chicago Press, 1928. Pris 3,00 \$.

Adam Smith: 1776—1926. 241 S. University of Chicago Press, 1928. Pris 3,00 \$. Med Bidrag af J. M. Clark, P. H. Douglas, Jacob H. Hollander, G. R. Morrow, M. Palyi og Jacob Viner.

- A. Miller:* Histoire des institutions agraires de la Russie centrale du XVIe au XVIIIe siècles. 380 S. Marcel Giard, Paris 1926. Pris 37,50 Fr.
- Paul Baratier:* L'autonomie syndicale et ses limites devant les cours anglaises. 315 S. Marcel Giard, Paris 1928. Pris 40,00 Fr.
- G. H. Bousquet:* Vilfredo Pareto. 230 S. Payot, Paris 1928. Pris 20,00 Fr.
-

INTERNATIONAL BOGLISTE

Udenlandske økonomiske Skrifter, Indkøbte i December 1927—
August 1928.

Det kgl. Bibliotek.

- University of Iowa: Studies in child welfare. III, 1—6.
Clark, D. E.: History of senatorial election in Iowa. 1912.
 Digest of decisions relating to national banks. Wash. 1925—27.
Surface, F. M.: The stabilization of the price of wheat during
the War. Wash. 1925.
 Proposed Child Labor amendments. Wash. 1927.
Smith, Homer J.: Industrial education. 1927.
Moulton, H. G.: Waterways versus railways. Bost. 1926.
Foster, W. T. & W. Catchings: Business without a buyer.
Bost. 1927.
Liefmann, R.: Die Unternehmungen und ihre Zusammenschlüsse.
II, 1927.
Snyder, C.: Business cycles and business measurements. N. Y.
1927.
 London Essays in economics in honour of *Edwin Cannan*.
1927.
Cunow, H.: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte. II, 1927.
Stefani, A. de: La restaurazione finanziaria, 1922—25. [1926].
Mannheim, H.: Pressrecht (Encyclopädie der Rechts- und Staats-
wissenschaft). 1927.
Poplavsky, I. A.: Current observation in economics of trans-
portation. Mosc. 1927.
Créhanche, A.: Chômage et placement. 1927.
Chevalier: Les bois d'oeuvres pendant la Guerre. 1927.
Langenhove, F. van: L'action du Gouvernement belge en ma-
tière économique pendant la Guerre. 1927.
 International Labour Office. Genève.
 B. Organisation of industry and labour Conditions in Sovjet Russia.
1922.
 Industrial life in Sovjet Russia 1917—23. 1924.
 C. British legislation on unemployment insurance. 1920.
 Government action in dealing with unemployment insurance. 1920.
 Government action in dealing with unemployment in Italy. 1920.
 The Bulgarian law on compulsory labour. 1920.
 The action of the Swiss Government in dealing with unemploy-
ment. 1920.
 Statistics of unemployment in various countries 1919—1922. 1922.
 D. Staff regulations on the French railways. 1920.
 Wage changes in various countries 1914—25. 1922, 1923, 1926.
 Application of the three-shift system to the iron and steelin-
dustry. 1922.

Hours of labour in industry. Great Britain, 1922; Italy, 1923; Switzerland, Netherlands, 1923; Czechoslovakia, 1923; United States, 1925.

The workers standard of life in countries with depreciated currency. 1925.

H. The co-operative movement in Soviet Russia. 1925.

M. Die Entschädigung von Betriebsunfällen. 1925.

Die Entschädigung von Berufskrankheiten. 1925.

League of Nations. Genève.

Conférence internationale pour l'abolition des prohibitions et restrictions à l'importation et à l'exportation. 1927.

Hirsch, J.: National and international monopolies from the point of view of labour, the consuming public, and rationalisation. 1926.

Sweetman, E.: Australian constitutional development. 1925.

Passow, R.: „Kapitalismus“. Eine begrifflich-terminologische Studie. 1927.

International Labour Office. Genève.

A. Freedom of association. I, 1927.

Golding, C. E.: A history of reinsurance, with sidelights on insurance. Lond. 1927.

List, F.: Schriften u. s. v. IV: Das natürliche System der politischen Ökonomie. 1927.

Sinclair, U.: The industrial republic. A study of the America of ten years hence. 1907.

Tupling, G. H.: The economic history of Rossendale. Manch. 1927.

Henderson, G. C.: The Federal Trade Commission. N. Haven. 1924.

Hardy, C. O. & G. V. Cox: Forecasting business conditions. N. Y. 1927.

Ambedkar, B. R.: The problem of the rupee. Lond. 1923.

Jennings, W. W.: A history of economic progress in the United States.

Robertson, J. M.: The economics of progress. 1918.

Blanc, E. T.: The co-operative movement in Russia. N. Y. 1924.

A History of political theories. Recent times. (Ed. by Merriam & Barnes). N. Y. 1924.

McPhee, A.: The economic revolution in British West Africa. 1926.

Beard, C. A.: The economic basis of politics. N. Y. 1924.

Copland, D. B.: Monetary policy and its application to Australia. 1926.

Hoxie, R. F.: Trade unionism in the United States. 1926.

Jenks, J. W. & W. J. Lank: The immigration problem. N. Y. 1926.

- Taylor, H.*: The statesman. Cambr. 1927.
- Uyehara, S.*: The industry and trade of Japan. 1926.
- Dawson, W.*: Richard Cobden and foreign policy. 1926
- Lehfeldt, R. A.*: Descriptive economics. Lond. 1927.
- Bagge, G.*: Arbetslönens reglering genom sammanslutningar. 1927.
- Heath, T. L.*: The treasury. Lond. 1927.
- Pigou, A. C.*: A study in public finance. Lond. 1928.
- Malthus, T. R.*: First essay on population 1798 w. notes by I. Bonar. Lond. 1926.
- Taussig, F. W.*: International trade. N. Y. 1927.
- Mukerpe*: The rural economy of India. 1926.
- Upson, L. D.*: Practice of municipal administration. N. Y. 1926.
- Renard, G.*: Le travail dans la préhistoire (Histoire universelle du travail). 1927.
- Beiträge zur Geschichte der Nationalökonomie, III. M. Hasbach, William Thompson. Jena 1922.
- Bukharin, N.*: The economic theory of the leisure class. Lond. 1927.
- Hall, L. W.*: Banking cycles. Phil. 1927.
- Moffit, L. W.*: England on the eve of industrial revolution 1740—1760. 1925.
- Duncan, G. S.*: Marketing, its problems and methods. N. Y. 1922.
- Stewart, H. R. & S. K. Singh*: Accounts of different systems of farming in the Canal Colonies. Lahore 1927. (Board of economic inquiry. Indien).
- Mathiez, A.*: La vie chère et le mouvement social sous la Terreur. 1927.
- Nitti, F.*: Bolchevisme, fascisme et démocratie. 1926.
- Man, H. de*: Zur Psychologie des Socialismus. 1927.
- Brentano, L.*: Eine Geschichte der wirtschaftlichen Entwicklung Englands. II—II. 1927—28.
- Noyes, A. D.*: Forty years of American finance. 1909.
- Jerome, R.*: Migration and business cycles. N. Y. 1926.
- Bernard, L. L.*: An introduction to social psychology. N. Y. 1926.
- Britain's industrial future. Lond. 1928.
- International Labour Office. Genève.
- Compulsory sickness insurance. 1927.
- Prevention of industrial accidents. 1928.
- Report on minimum wage fixing machinery. 1928.
- The representation and organisation of agricultural workers. 1928.
- Voluntary sickness insurance. 1927.

- Chatterton*: Rural economics in India. 1927.
- Hasebrook, J.*: Staat und Handel im alte Griechenland. 1928.
- Peel, G.*: The economic impact of America. 1928.
- Jèze, G.*: Cours de science des finances et de législation financière française. Théorie générale du budget. 1922.
- La technique du crédit publique. 1925.
- Nationalekonomiska föreningens Förhandlingar. 1927.
- Internationale Beiträge über Wesen und Stand des faschistischen Bewegung. 1928.
- Umbreit, P. Ch. Lorenz*: Der Krieg und die Arbeitsverhältnisse. 1928.
- Lörner, A.*: Bremen im Welthandel. 1927.
- Lough, W. H.*: Business finance. N. Y. 1917.
- Kester, R. B.*: Accounting theory and practise. N. Y. 1921—25.
- International Labour Office. Genève.
- International survey of legal decisions on labour law 1926. 1927.
- Raffety, F. W.*: Partnership in industry. Lond. 1928.
- Burgess, W. R.*: The reserve banks and the money market. N. Y. 1927.
- Couchman, C. B.*: The balance-sheet. N. Y. 1924.
- Schanz, G. v.*: Beiträge zur Finanzwissenschaft, I—II. 1928.
- Lotz, W.*: Finanzwissenschaftliche Untersuchungen, I. (Verein für Socialpolitik). 1928.
- Glaeser, M. G.*: Outlines of public utility economics. N. Y. 1927.
- Chapman, J. M. & R. B. Westerfield*: Problems in banking, money and credit. N. Y. 1927.
- Fricke, R.*: Konjunktur und Einkommen. 1927.
- Mombert, P.*: Geschichte der Nationalökonomie. 1927.
- Sartorius v. Waltershausen, A.*: Weltwirtschaft und Weltanschauung. 1927.
- Cole, G. H. D.*: A short history of the British working class movement 1789—1927, I—III, 1927.
- Cowan, H. I.*: British emigration to British North America (University of Toronto). 1928.
- Die Sozialversicherung in der Sowjetunion. Moskau 1927.
- Hansen, A. H.*: Business-cycle theory. Bost. 1927.
- Hermannsdorfer, F.*: Versicherungswesen. (Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaft, 43). 1928.
- Rümelin, G.*: Diensvertrag und Werkvertrag. 1905.
- Wirtschaftstheorie der Gegenwart, I. Wien 1927.
- Wolff, H.*: Theoretische Statistik. 1926.

- Wolff, H.*: Wirtschafts-Statistik. 1927. (Grundrisse zum Studium der Nationalökonomie, K. Diehl & P. Mombert, 20 —21).
- Weber, A.*: Allgemeine Volkswirtschaftslehre. 1928.
- Miller, H. E.*: Banking theories in the United States before 1860. 1927.
- Mitchell, W. C.*: Business cycles. N. Y. 1928.
- Buchholz, N. R.*: A second study in democracy. Balt. 1926.
- Goodnow, F. J.*: The principles of the administrative law of the United States. N. Y. 1905.
- Thompson, W.*: Federal centralization. N. Y. 1923.
- Young, A. A.*: Economic problems, new and old. Bost. 1927.
- Smith, J. G.*: The development of trust companies in the United States. N. Y. 1927.
- Stevens, W. E.*: The Northwest fur trade 1763—1800. (University of Illinois, Studies in the social sciences 14, 3). 1928.
- Nicholson, J. A.*: Some aspects of the philosophy of L. T. Hobhouse. (University of Illinois, Studies in the social sciences 14, 4). 1928.
- League of Nations. Genève.
Renseignements statistiques sur la commerce des armes, munitions et matériels de guerre. 1928.
- Aus Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Gedächtnisschrift für Georg v. Below. 1928.
- Heckscher, E. F.*: Gammal och ny ekonomisk liberalism. 1921.
- Brisman, S.*: Aktiebolaget Göteborgs Bank 1848—1923. 1923.
- Wicksell, K.*: Några ord om samhällsolyckornas viktigaste orsak och botemedel. 1880.
- Shaw, B.*: The intelligent woman's guide to socialism and capitalism. 1923.
- Hantos, E.*: Die Weltwirtschaftskonferenz. Probleme und Ergebnisse. 1928.
- Preuss, H.*: Verfassungspolitische Entwicklungen in Deutschland und Westeuropa. 1927.
- Zoder, W.*: Die Arbeitsverfassung in englischen Kohlenbergbau seit der Kriegszeit, 1927.
- Brinkmann, C.*: Recent theories of citizenship in its relation to government. N. Haven 1927.
- Bryce, J.*: The hindrance to good citizenship. N. Haven 1922.
- Hadley, A. T.*: The relations between freedom and responsibility in the evolution of democratic government. N. Haven 1921.

- Hughes, C. E.*: Conditions of progress in democratic government. N. Haven 1910.
- McCall, S. W.*: The liberty of citizenship. N. Haven 1919.
- Root, E.*: The citizen's part in government. N. Haven 1920.
- Wallas, G.*: Our social heritage. N. Haven 1921.
- Fournier, H.*: La réforme financière et monétaire en Belgique. 1927.
- Helander, S.*: Die internationale Schifffahrtskrise und ihre weltwirtschaftliche Bedeutung. 1928.
- Leduc, G.*: La théorie des prix de monopole. 1927.
- Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart, III; Einkommensbildung. Wien 1928.
- Gehlhoff, W.*: Die allgemeine Preisbewegung 1890—1913. (Verein für Socialpolitik, Leipzig). 1928.
- Konjunkturforschung und Konjunkturtheorie. (Verein für Socialpolitik, Leipzig). 1928.
- Finanzsteuern, Zwecksteuern und Zweckzuwendung von Steuererträgen. (Verein für Socialpolitik, Leipzig). 1928.
- Fay, C. R.*: Great Britain from Adam Smith to the present day. 1928.
- Bousquet, G.*: Essai sur l'évolution de la pensée économique. 1927.
- Sée, H.*: La vie économique de la France sous la monarchie censitaire. 1927.
- Punjab village surveys. An economic survey of Gaggar Bhana. 1928.
- International Labour Office. Genève.
- Wages and hours of work in the coal mining industry. 1928.
- Goldmann, F. & A. Grotjahn*: Benefits of the German sickness insurance system from the point of view of social hygiene. 1928.
- Instructions of the comptroller of the currency relative to the organization and powers of national banks 1928. Wash. 1928.
- 1745.
-

Statistisk Laboratorium.

- George, Henry:* Fremskridt og Fattigdom. Overs. af *Jacob E. Lange*. 4. Udg. Kbhvn. 1923. 289 S.
- Leclaire, Maison:* Règlement de la maison. Paris 1903. 176 S.
- Hayes, H. Gordon:* Problems and Exercises in Economics. 2. ed. N. Y. 1922. 138 S.
- Seering, M.:* International price movement and the condition of agriculture in non-tropical countries. Berlin 1927. 134 S.
- International Labour Office:* European housing problems since the war. Geneva 1924. 484 S.
- Luxemburg, Rosa:* Die Akkumulation des Kapitals. (Gesammelte Werke Bd. VI.) Berl. 1923. 483 S.
- Ely, Richard T.:* Nationaløkonomien i Grundtræk, paa Dansk ved *Carl Iversen*. Kbhvn. 1927. 443 S.
- Mitchell, W. C.:* Business cycles; the problem and its setting. N. Y. 1927. 489 S.
- Knight, Fr. H.:* Risk, uncertainty and profit. Bost. & N. Y. 1921. 381 S.
- Pigon, A. C.:* A Study in Public Finance. Lond. 1928. 323 S.
- Franck, Louis:* La stabilisation monétaire en Belgique. Paris 1927. 174 S.
- International Labour Office:* Compulsory Sickness Insurance. Geneva 1928. 794 S.
- : International survey of legal decisions on labour law. Geneva 1927. 316 S.
 - : The representation and organisation of agricultural workers. Geneva 1928. 210 S.
 - : Voluntary sickness insurance. Geneva 1927. 470 S.
- Spicer, George Washington:* The constitutional status and Government of Alaska. Baltimore 1927. 121 S.
- Lloyd, C. M.:* Trade Unionism. London 1928. 194 S.
- Schmaltz, Kurt:* Bilanz- und Betriebsanalyse in Amerika. Stuttgart. 1927. 281 S.
- Verlogeux, Maurice:* Quelques aspects de l'évolution des prix au siècle dernier et en notre temps. Paris 1927. 207 S.
- Rueff, Jaques:* Théorie des phénomènes monétaires; statique. Paris 1927. 368 S.
- Hawtrey, R. G.:* Currency and credit. 3. ed. London 1928. 477 S.

- Castelot, F. Jollivet*: Le communisme spiritualiste. Sin-le-Noble 1925. 127 S.
- : Jésus et le communisme. Sin-le-Noble 1926. 91 S.
- : Principes d'économie sociale non-matérialiste. Paris 1928. 84 S.
- Schneider, David M.*: The workers' (communist) party and American trade unions. Baltimore 1928. 117 S.
- Coe, Samuel Gwyn*: The mission of William Carmichael to Spain. Baltimore 1928. 116 S.
- Karsten, Rafael*: Naturfolkens samhällsliv, en inledning till sociologien, Stockh. 1928. 166 S.
- Nationalekonomiska föreningens förhandlingar 1927. Uppsala 1927—28. 175 S.
-

SAMARBEJDE MELLEM ARBEJDERE OG ARBEJDSGIVERE.

Foredrag i Nationalekonomisk Forening den 13. November 1928.¹⁾

Af C. V. Bramsnæs.

Forholdet mellem Arbejdsgivere og Arbejdere er i vore Dage et socialt og økonomisk Problem, der trænger sig stærkere og stærkere frem i den offentlige Diskussion. I al Almindelighed opfattes Forholdet som en Modsætning, idet de to Parter skal dele det økonomiske Resultat af Produktionen, og hver Part i Følge Sagens Natur vil søge at opnaa saa stor Del som muligt. Denne Modsætning lader sig ikke udrydde og heller ikke bortforklare, men det Spørgsmaal, der har den store Betydning, er, hvorledes Modsætningen i det praktiske Liv afvikles.

I Tider, hvor Arbejderen har været personlig retsløs, hvor Slaveforholdet har været det raadende, og Arbejderen kun var en Ting eller et Produktionsmiddel, kan man næppe tale om et Problem i vor Forstand. I Tider, hvor Arbejderen vel er personlig fri, men hvor Produktionsforholdene er teknisk set ringe udviklet, som i Lavstidens Aarhundrede, træder Problemet kun svagt frem. Hele den økonomiske Organisation af Samfundet forudsætter Arbejdertilværelsen som en tidsbegrænset Overgangsform i et Menneskes Livsbane, og Modsætningen mellem Arbejder og Arbejdsgiver gør sig derfor kun individuelt, ikke samfundsmæssigt gældende.

Med Frikonkurrencens Gennembrud forandrer Forholdet sig imidlertid afgørende. Vi faar nu Arbejdere og Arbejdsgivere stort taget som to Klasser, hvis økonomiske Interesser ofte tørner sammen. Nu er der ikke længere Tale om en individuel eller midlertidig Modsætning, men om et varigt, sociologisk

¹⁾ Foredraget gengives for enkelte Punkters Vedkommende i en noget udvidet Form.

Modsætningsforhold, og det er under denne Form, Problemet fremstiller sig for vor Tids Samfundsvidenskab.

Den sociale Side af Problemet rummer hele Spørgsmaalet om Arbejderklassens økonomiske, sociale og kulturelle Tilværelse og samler sig navnlig i Spørgsmaalet om Arbejdslønnens Størrelse. Arbejdslønnen udgør den økonomiske Basis for en Families Eksistens i langt den største Befolkningsgruppe i de fleste Lande. Det er et Samfundsformaal at faa denne Eksistensbasis gjort saa god som mulig. For den private Arbejdsgiver er Arbejdslønnen en Omkostning, for Samfundet kan Lønnen aldrig blive en Omkostning, men et Produktionsresultat. Det kan maaske være vanskeligt for Folk, der er vant til at betragte Samfundet med liberal-økonomiske Øjne, at gøre sig fortrolig med denne Tankegang, men den er nødvendig, hvis man vil betragte de økonomiske Modsætninger ud fra et neutralt Samfundssynspunkt.

Den økonomiske Side af Problemet bestaar i at skabe det størst mulige økonomiske Resultat i Produktionsprocessen, hvor Arbejdskraften sættes ind som Produktionsfaktor. Den bedste Anvendelse af Arbejdskraften og de øvrige Produktionsfaktorer kræves for at give det bedste økonomiske Resultat.

Hvis man vil generalisere meget stærkt, kan man sige, at indtil den nyeste Tid har Arbejderne gennem deres Fagforeninger været ene om at interessere sig for den sociale Side af Problemet, medens det til Gengæld har været overladt til Arbejdsgiverne at varetage den økonomiske Side.

Det nye, der synes i Færd med at bryde frem i vor Tid, er en mere almindelig Forstaaelse af, at de to Sider af Problemet ikke eksisterer adskilte, men at de i Virkeligheden hører sammen. Det er ikke ligegyldigt for det økonomiske Resultat af Produktionsprocessen, hvorledes Arbejdernes Levestandard er, og det er heller ikke ligegyldigt for Muligheden af en Forbedring af Arbejdernes Kaar, hvorledes det økonomiske Resultat af Produktionsprocessen forløber.

Det sidste skulde man synes var saa umiddelbart indlysende, at man kunde undres over, at det ikke altid har staaet klart for begge Parter i Forholdet. Imidlertid maa man forstaa, at Fagforeningerne først sent kunde faa Øje paa den Grænse, der laa i Produktionens økonomiske Resultat. I Fagforeningernes Opvækstperiode har de i deres Kamp for bedre Kaar for Arbejderne — i Reglen med Rette — følt sig saa fjernt fra denne Grænse, at Nødvendigheden af at regne med

den ikke forelaa. Det er først de stærke Fagforeninger, der stilles overfor Problemet: den økonomiske Grænse.

Lige saa megen Grund kan der maaske være til at undre sig over, at det gennemsnitlige Arbejdsgiversynspunkt ikke var naaet til at forstaa Betydningen af Arbejdernes Levestandard for deres Værdi som Arbejdskraft. Troen paa, at en Arbejder var en Arbejder, „Hands“, som man kaldte dem i Amerika og England, var sikkert vokset med Storindustrien, der ikke saa let som Haandværket fik Øje paa individuelle Forskelle og aabenbart havde endnu vanskeligere ved at faa Øje paa den Forskel, som kun viser sig ved Sammenligning mellem Arbejdere i forskellige Tidsperioder eller i forskellige Lande. Nationaløkonomien kan næppe i Almindelighed siges at have hjulpet Arbejdsgiverne til en rigtigere Vurdering paa dette Omraade. Ikke alene den klassiske Skole, men ogsaa de nyere nationaløkonomiske Teorier, der saa stærkt arbejder med tal-mæssige Begreber, retter fortrinsvis Opmærksomhedsn mod Kvantiteten og har vanskeligt ved at faa Øje paa kvalitative Forskelle. En „Arbejdsdose“ forudsættes altid at være ens.

De forandrede Anskuelse om Forholdet mellem Arbejdere og Arbejdsgivere er ikke af gammel Dato. Det er Krigsaarene, og navnlig Efter-Krigsaarene, der har bragt de nye Synspunkter frem. „Samarbejde mellem Arbejdere og Arbejdsgivere“ og „Rationalisering“, det er Begreber, som næppe praktisk talt blev tillagt Betydning før Verdenskrigen, men som i Tiden derefter er blevet forjættende Fanemærker for alle Deltagere i Korstoget til det nye industrielle Samfund.

Efter min Mening er det ingen Tilfældighed, at de nye Tanker dukker frem med Krigen som Baggrund. Krigen lærte paany Verden, at det grundlæggende økonomiske Problem er Produktionsproblemet. Knaphed paa Arbejdskraft og paa alle andre Produktionsmidler maatte nødvendigvis føre Tanken hen paa Betydningen af den mest rationelle Anvendelse af det, der fandtes. Sandsynligheden taler vel ogsaa for, at Industriens Ledere under Krigen Knaphed fik skærpet deres Syn for, hvad en dygtig og veluddannet Arbejderstab betyder. I alle krigsførende Lande var det sekundær Arbejdskraft, der stod til Raadighed. Den gode Arbejdskraft befandt sig paa Slagmarkerne og i Skyttegravene. Man kan sikkert gaa ud fra, at disse Forhold i ikke ringe Grad har ændret Anskuelser med Hensyn til den menneskelige Arbejdskrafts Betydning i Produktionsprocessen.

Disse Forhold skabte i Tiden umiddelbart efter Krigen

en ny social Indstilling, som i alle Lande satte Tankerne stærkt i Bevægelse, og som i mange Lande ogsaa frembragte varige Ændringer saavel i almindelig social Henseende som med Hensyn til Forholdet mellem Arbejdere og Arbejdsgivere. Kravet om Arbejdernes Deltagelse i Produktionens Ledelse, der spillede en saa stor Rolle i disse Aar, var i Virkeligheden, dels bevidst, dels ubevidst, knyttet sammen med Idéen om Fremme af Produktionen. Det nøjere Samarbejde, der paa den Maade tænktes skabt mellem Arbejdere og Arbejdsgivere, fik bl. a. Udtryk i den Bedriftsraadslovgivning, som blev gennemført i de tre mellemeuropæiske Stater, Tyskland, Tjekkosllovakiet og Østrig, og som i ikke ringe Grad bærer Vidnesbyrd om, at Formaalet baade var at forbedre Arbejdernes Siilling i Produktionslivet og at skabe Mulighed for øget Produktivitet. I England anbefalede Whitley-Kommissionen frivillig Opretelse af fælles Værkstedsraad og af fælles Landsraad i de enkelte Industrier, og der oprettedes ogsaa adskillige saadanne Raad.

Jeg skal imidlertid ikke særligt beskæftige mig med de Institutioner, som skabtes i Aarene umiddelbart efter Krigen, men give en Oversigt over, hvad der siden er foregaaet i Amerika og i den allerseneste Tid i England.

I de haarde Trængselsaar, som Europa har gennemlevet siden Aarene 1920—21, har misundelige Øjne ofte skuet over Atlanterhavet til Nordamerika, hvor de Forenede Stater syntes at frembyde Billedet af en Nation i uafbrudt økonomisk Fremgang. Hvad hørte man ikke af gode økonomiske Tidender derovrefra? Produktionen var i rivende Udvikling, Priserne nedadgaaende, Arbejdslønnen stigende og Kapitalopsamlingen i frodig Vækst. Ofte tilføjedes, at Modsætningen mellem Arbejdere og Arbejdsgivere var ophævet. En Storfabrikant som Henry Ford sendte ikke alene sine Automobiles herover, men tillige sine Bøger for at belære de stakkels Europæere om Produktionens og Økonomiens sande Grundsætninger.

Selvom Beretningerne fra Amerika maaske kan have haft for stærkt farvede Enkeltheder, kan den Kendsgerning ikke drages i Tvivl, at de Forenede Stater har haft en stærk økonomisk Blomstring paa samme Tid, som Europa har levet under den dybeste Depression, og det er ikke underligt, at Europa har søgt at trænge ind i Hemmeligheden, der maatte ligge bag den store Forskel. Fra England blev i Efteraaret 1926 en officiel Kommission, bestaaende af tre højere Embedsmænd, to Arbejdsgivere og to Fagforeningsledere, sendt til Amerika for

at studere de særlige Forhold derovre. Denne Kommission har i 1927 udgivet en kort, men i mange Henseender interessant Beretning om, hvad Medlemmerne havde set og erfaret paa deres Studierejse. En tysk Fagforeningskommission har ligeledes i 1926 besøgt Amerika.

Jeg kan ikke komme ind paa at give en almindelig Skildring af de økonomiske Forhold i Amerika siden Verdenskrigen, men jeg skal nævne nogle af de Ting, som er bedst egnede til at belyse den Udvikling, der har fundet Sted i Forholdet mellem Arbejdere og Arbejdsgivere. Først maa jeg gøre nogle Bemærkninger om Fagforeningernes Stilling. Som Helhed er Fagforeningerne svagere end i de industrielle Stater i Europa. Hovedorganisationen i Amerika „American Federation of Labor“ tæller kun godt 3 Mill. Medlemmer, og med udenforstaaende Organisationer kommer Tallet op paa godt 4 Mill., hvad der antages at svare til ca. 25 pCt. af alle industrielle Arbejdere. Fagforeningerne har særlig Betydning i Bygnings- og Beklædningsindustrien, i de grafiske Fag samt blandt Kulminearbejderne. Derimod er den svag i Jern- og Staalindustrien, i Automobilindustrien og lignende stærkt mekaniske Industrier. Endvidere maa det fremhæves, at det som Regel kun er de faglærte Arbejdere, der er organiserede i Amerika. Arbejdsgivernes Stilling til Fagforeningerne maa i det store og hele karakteriseres som fjendtlig. Navnlig gælder dette i de store Industrier. Under Krigen havde Fagforeningerne vundet noget stærkere Terræn, men i 1919 blev der fra Arbejdsgiverside ligefrem organiseret en Antifagforeningsbevægelse, der skulde gennemføre Princippet „open shop“, d. v. s. ingen Overenskomster og ingen Anerkendelse af Fagforeningerne.

Med Hensyn til Arbejdslønnens Højde i Amerika kan der næppe være Tvivl om, at den som Helhed ligger over de europæiske Lønninger. Særligt er dette Tilfældet for de faglærte Arbejders Vedkommende, idet Forskellen mellem Lønnen for faglærte og ikke-faglærte Arbejdere er større i Amerika end andre Steder. Dette skyldes sikkert, at Fagforeningerne praktisk talt kun virker indenfor de faglærte Arbejders Omraade. En god Hjælp for Organisationerne m. H. t. at holde Lønnen høj, er den Omstændighed, at Tilgangen af faglærte Arbejdere er forholdsvis ringe, idet Indvandringen af europæiske Arbejdere og den voksende Tilgang af farvet Arbejdskraft i det væsentlige kun forøger de ikke-faglærtes Tal. De senere Aars stærke Begrænsning af Indvandring har natur-

ligvis som Helhed givet Arbejderne en stærkere Stilling med Hensyn til Lønnens Størrelse. For dem, der vilde mene, at Forskellen mellem faglærte og ikke-faglærtes Løn alene skyldes den nævnte Forskel i Tilgang, skal det anføres, at Lønnen for de faglærte Arbejdere netop er højest i de bedst organiserede Fag. I sit Budskab til Kongressen i December 1926 gav Præsident Coolidge Udtryk for den her nævnte Forskel i Løn, idet han fremhævede, at „faglært Arbejde er vel betalt, men ulykkeligvis er der Mængder af Arbejdere, som endnu ikke har faaet Del i den almindelige Fremgang i Landet“.

De her nævnte Forskelligheder i Lønnen i Amerika maa tages med for ikke at give et for lyst Billede. Men selvom denne Forskel tages i Betragtning, maa det anses for fastslaaet, at Arbejdslønningerne i Amerika giver Arbejderne et bedre økonomisk Eksistensgrundlag end i Europa. Særlig Interesse for Vurdering af Lønnens Størrelse har Beregningerne over dens reelle Værdi, d. v. s. dens Værdi i Forhold til Prisstigningen. Saadanne Beregninger paa Grundlag af den officielle Statistik har givet til Resultat, at den gennemsnitlige, reelle Værdi af Arbejdslønnen i Amerika i 1925 laa ca. 30 pCt. over Værdien i 1913. — Arbejdstiden er i de fleste Industrier 48 eller 44 Timer om Ugen. Dog findes der, navnlig i Syd og Vest, talrige Eksempler paa længere Arbejdstid.

Ved Vurderingen af Arbejdernes Forhold i Amerika maa det erindres, at der i Modsætning til Forholdene i Europa kun er en meget svagt udviklet Sociallovgivning. Nogle ganske enkelte Stater har indført lidt Aldersforsorg, men iøvrigt beskæftiger hverken Kommuner, Enkeltstater eller Unionen sig med dette Spørgsmaal, og den enkelte Arbejder maa derfor som Hovedregel selv bære Byrderne ved Sygdom, Invaliditet og Alder. Arbejdsløshedsforsikring eller -Forsorg eksisterer heller ikke i Almindelighed. Enkelte Fagforeninger har taget Opgaven op, og indenfor Beklædningsindustrien er der ved Overenskomst mellem Arbejdere og Arbejdsgiver oprettet en ganske effektiv Arbejdsløshedsforsikring (Arbejdere og Arbejdsgivere betaler hver $1\frac{1}{2}$ pCt. af Lønnen), men dette er et ganske isoleret Tilfælde. I det store og hele maa den enkelte Arbejder ligeledes selv bære den økonomiske Byrde ved eventuel Arbejdsløshed. Hvor stor Arbejdsløsheden i de Forenede Stater er, kender man ikke med Nøjagtighed. Der findes ingen egentlig Arbejdsløshedsstatistik, og det er derfor vanskeligt at skaffe Oplysninger. I 1921, da Erhvervslivet var langt nede, blev de arbejdsløses Antal officielt anslaaet til 3,5 Mill.

Det antages almindeligt, at ca. 1,5 Mill. Arbejdere er uden Beskæftigelse selv i gode Tider. I hvor høj Grad man kan stole paa et saadant Skøn, tør jeg ikke udtale mig om, men det synes dog at vise, at Arbejdsløsheden som økonomisk og socialt Problem ikke er ophævet i Amerika.

De amerikanske Arbejdsgivere vil sikkert i Øjeblikket være tilbøjelige til at fremhæve deres egen Fortjeneste af, hvad man kalder „den høje Løns Princip“. Det vil ikke være med Urette, men det er et Spørgsmaal, hvor megen bevidst Politik, der har ligget bagved Indførelsen af dette System. Da Henry Ford, saa langt tilbage som i 1914, med et Slag indførte 8-Timers Arbejdsdag og 5-Dollars Dagløn, ansaa han det sikkert som et godt Forretningsprincip, og han har senere erklæret, at han aldrig har foretaget et mere omkostningsbesparende Skridt; men dels er Fords Industri af en særlig Art, og dels er Henry Ford selv som Arbejdsgiver næppe nogen helt almindelig Type. Den amerikanske Arbejdsgiver af Gennemsnitstypen har i tidligere Tider næppe set anderledes paa Lønsspørgsmaalet end Skik og Brug var f. Eks. i Europa.

Amerika havde sin Efterkrigsdepression i Aarene 1920—21. Den engelske Kommission fremhæver i sin Beretning, at den første Politik, Arbejdsgiverne vilde slaa ind paa i 1921, var den sædvanlige: almindelig Reduktion af Arbejdslønnen. I de Fag, hvor Arbejdernes Organisationer var stærke, blev der imidlertid ydet meget kraftig Modstand, og Arbejdsgiverne kom derved ind paa Tanken om at finde andre Metoder til Nedsættelse af Omkostningerne end Tryk paa Arbejdslønnen. Og man fandt andre Metoder. Man indførte Rationalisering og Besparelser paa alle Omraader, og derved lykkedes det hurtigt at overvinde Krisen og igen gaa fremad. Det er netop min Anskuelse, at Fagforeningerne ved at gøre Modstand mod Løntryk eller ved at søge Lønnen hævet skal tvinge Arbejdsgiverne til Rationalisering og bedre Organisation af Produktionen. For saa vidt kan jeg tage det her anførte Eksempel til Indtægt for min Anskuelse, og jeg tvivler heller ikke om, at jeg har Ret til at gøre det, men paa den anden Side antager jeg, at Resultatet næppe vilde være blevet helt det samme, hvis de amerikanske Arbejdsgivere i 1921 ikke paa Forhaand havde været stærkt indstillet paa Rationalisering. Denne gunstige Forhaandsindstilling staar i Forbindelse med, at den industrielle Mentalitet var stærkt paavirket af de store tekniske Opgaver, som Amerikas Indtræden i Krigen medførte. Netop i Aarene efter Krigen foregik der i Staterne en

meget kraftig Propaganda for „Industrial Training“ og Rationalisering.

Man er næppe i Tvivl om i Amerika, at det var det rette at slaa ind paa den højere Løns Politik i 1921, og Kendsgjerningerne viser, at der er vundet rigelig Kompensation paa anden Maade. Den engelske Kommission fremhæver stærkt Betydningen af den rent tekniske Rationalisering og den økonomiske Koncentration, navnlig „horisontale“ Truster. Disse giver, hedder det, „billigere Produktion og lavere Salgspriser, og dette har resulteret i et udvidet Marked, større Beskæftigelse og højere Løn. Store Sammenslutninger af ensartede Industrier er ikke vanskeligere at lede end mindre Enheder, og Fordelene er, at Generalomkostningerne tynger mindre, at Salgsudgifterne reduceres, og at de enkelte Fabriker kan specialiseres til Produktion af færre Arter af Artikler, hvad der igen medfører billigere Produktion“.

Men dernæst er der Forholdet til Arbejderne. Det er givet, at en mere forstaaende Lønpolitik giver Mulighed for et bedre Medarbejde fra Arbejdernes Side, baade fordi det giver en bedre Arbejderstab, og fordi det giver mere Villighed. Paa et Hovedpunkt har de amerikanske Arbejdsgivere opnaaet en utvivlsom Fordel, idet Fagforeningerne og dermed Arbejderne har indtaget en velvillig Stilling til Indførelse af rationelle Arbejdsmetoder. I 1917, da jeg holdt et Foredrag i denne Forening om Taylor-Systemet, skildrede jeg bl. a. Fagforeningernes Modstand imod dette System, og jeg fandt den berettiget, forsaavidt der ved Indførelsen ikke toges Hensyn til Arbejdernes Interesser. Denne Side af Sagen interesserede som bekendt ikke Taylor i nogen særlig Grad. Men siden er Forkæmpere for Taylor-Systemet eller andre rationelle Arbejdssystemer blevet mere forstaaende og har søgt at vinde Arbejderne for deres Synspunkter, og dette er ogsaa lykkedes. Medens det officielle Fagforeningssynspunkt før Krigen nærmest var Modstand mod de nye Arbejdsmetoder, har man nu taget officielt Standpunkt for Indførelse af Rationalisering og effektive Arbejdsmetoder, men Forudsætningen er naturligvis, at Arbejdernes Stilling ikke derigennem forringes, og i Almindelighed vil man forlange, at Arbejdernes Forhold skal forbedres, saaledes at disse faar „deres Del af Fremskridtet“.

For fuldt at forstaa Arbejdsgivernes Stilling til den nye Arbejderpolitik maa man endvidere lægge Mærke til deres Syn paa Betydningen af Arbejdernes Købeevne. Man kan maaske sige, at de amerikanske Arbejdsgivere foruden at have

faaet et nyt Syn paa Arbejderen som Producent tillige har opdaget ham som Forbruger. At den højere Løns Politik har styrket Købeevnen og derved gavnet Erhvervslivet, tvivler Amerikanerne ikke om. Det er ikke muligt her at komme længere ind paa en teoretisk Vurdering af dette Synspunkt. Men jeg vil dog fremhæve, at netop under en Krisetid er der Brug for Købeevne i langt højere Grad end for Opsparing. Opsparingen bør ikke foregaa i daarlige men i gode Tider. — Paa et Punkt maa jeg dog tage Forbehold overfor amerikanske Synspunkter, nemlig med Hensyn til Køb paa Afbetaling. Dette System prises stærkt, og det synes, som om man anser saadant Køb for en Slags Forøgelse af Købeevnen, medens det dog kun er en Forudbenyttelse af Fremtidens Købeevne. Muligvis kan det være klogt i en Krisesituation at tage en fremtidig Købeevne i Brug, men som almindeligt System kan det ikke give Fordel. Købeevnen kan kun anvendes een Gang.

— Den højere Løn anvendt som Købeevne, effektiv teknisk og kommerciel Organisation af Produktionen, og Arbejderne saa stærkt som muligt knyttet til og interesseret i Produktionen — det var Linierne, som skulde følges i den ny Politik. Der er ingen Grund til at antage, at de amerikanske Arbejdsgivere har valgt den mere forstaaende og imødekommende Stilling overfor Arbejderne af filantropiske Grunde, det er netop af økonomiske Grunde. En forandret Arbejderpolitik blev anset for at være god Økonomi, men det maa tilføjes, at det i mange Tilfælde fra Arbejdsgivernes Side tillige var Formaålet at holde Arbejderne borte fra Fagforeningerne.

Jeg skal nu anføre nogle af de Fremgangsmaader, som anvendes for at knytte Arbejdernes Interesser stærkere til Virksomheden. Først er der alle Foranstaltninger, som søger at gøre Arbejdet og i det hele Opholdet paa Arbejdspladsen saa tiltalende som muligt. I større Virksomheder er der ofte ansat særlige Personer til at undersøge saadanne Spørgsmaal og fremme, hvad der i saa Henseende kan bidrage til at gøre Arbejdet lettere for Arbejderne. Mange af de her omhandlede Foranstaltninger staar i direkte Forbindelse med de rent tekniske Rationaliseringsbestræbelser, f. Eks. Spørgsmaalet om den mest praktiske Fordeling af Arbejdstiden, og om Arbejdsmetoder, der kræver mindst Anstrængelse fra Arbejdernes Side. Man vil forstaa, at det i Virkeligheden her drejer sig om et meget rigt Felt, lige fra hygiejniske Foranstaltninger til — man kunde næsten sige — Venlighed og Opmærksomhed overfor

Arbejderne. Om en Arbejder i Kraft af den Optræden, som hans Foresatte i alle Led og selve Virksomhedens Ledelse udviser overfor ham, føler sig som en velkommen Medarbejder i Virksomheden, eller han føler sig som en ligegyldig Genstand, som ingen regner med personlig, — dette er af større Betydning for Arbejdets Udførelse, end de fleste Arbejdsgivere Verden over synes at have Anelse om. Et taknemmeligere og resultatrigere Felt at arbejde paa findes i Virkeligheden næppe for Nutidens eller Fremtidens Industriledere. Det synes, som om de amerikanske Arbejdsgivere har lært at regne med de smaa Tings Magt i disse Forhold.

En Side af Arbejdsforholdet, som staar i nær Forbindelse med, om Arbejderne føler sig tilfredse eller utilfredse, er, hvad Amerikanerne kalder „Labour Turnover“, d. v. s. Hyppigheden af Arbejderskifte i en Bedrift. Aarsagen til en høj Labour Turnover-Procent kan være, enten at Arbejdsgiveren afskediger for et godt Ord, saa snart der er mindste Anledning til Utilfredshed med en Arbejder, eller Arbejderne siger op, fordi de føler sig utilfredse og mener at kunne finde noget bedre et andet Sted. Amerikanerne har studeret dette Spørgsmaal meget nøje i de senere Aar, dels med Hensyn til Labour Turnover-Procenten og dels med Hensyn til det meget praktiske Spørgsmaal, hvad det gennemsnitlig koster at skifte en Arbejder. Det er fastslaaet, at en aarlig Arbejderskifte-Procent paa 100 ikke er sjælden, og der anføres Tilfælde paa langt højere Procenter. Hvad det koster at skifte en Arbejder, d. v. s. Produktionstabet indtil den nye Mand er lært til, regnes fra 10 til 200 Doll., og som Gennemsnit angives ca. 50 Doll. pr. Arbejderskifte. Omkostningerne vil naturligvis variere meget efter Bedriftens Art, men at der fremkommer store samlede Tab ved hyppigt Arbejderskifte, kan ikke betvivles. Amerikanerne er de første, der har taget Sagen op til almindelig nationaløkonomisk Belysning, og Bestræbelser for at reducere Arbejderskifteprocenten er et Led i den ny Arbejderpolitik.

Indførelsen af forskellige socialpolitiske Foranstaltninger og Afhændelse af Industriaktier til Arbejderne synes ogsaa at være Led i amerikanske Arbejdsgivermetoder. Kollektiv Livsforsikring af alle Arbejderne er saaledes en ret hyppig anvendt Form, enten saaledes at Arbejdsgiverne selv betaler hele Præmien, eller Arbejderne betaler en Del af den. I Almindelighed har Forsikringen kun Værdi, saalænge Arbejderen bliver i Virksomheden, hvad der ikke gør Arbejdernes Stilling friere. Sygeforsikringssystemer anvendes ogsaa, dog

forholdsvis sjældent, medens Aldersrenteforsikring findes i ikke ringe Omfang. I 1926 mentes ca. 3 Mill. Arbejdere at være under saadanne Forsikringer. De fleste af disse Forsikrings-systemer er dog ikke bygget op under Hensyn til den virkelige Forsikringsrisiko, og desuden — eller maaske netop derfor — er Arbejdernes Ret ofte afhængig af Arbejdsgivernes Skøn. I et Land, der er saa fattigt paa officiel Socialpolitik som Amerika, kan den Art Socialpolitik maaske gøre et vist Indtryk paa Arbejderne og vel ogsaa gøre nogen Nytte, men som Helhed tror jeg ikke, man skal tillægge den særlig Betydning.

Det samme mener jeg, man kan sige om Arbejderaktierne. At en Del af den bedststillede Arbejderklasse er i Stand til at købe Aktier, viser den gode økonomiske Standard, men der er ingen Grund til at tro, at man derigennem skaber et helt nyt Forhold mellem Kapital og Arbejde. I 1926 regnedes den Kapital, der var tegnet af „ansatte“ (Arbejdere og Funktionærer) at udgøre 700 Mill. Dollar. Hvor meget egentlige Arbejdere ejede heraf, har jeg ingen Oplysninger om. Som Regel er der ikke forbundet Stemmeret med Arbejderaktierne; i visse Tilfælde udgør de kun Grundlag for et almindeligt Udbyttedelingssystem. Et Spørgsmaal er det vel overhovedet, om det er rigtigt at opfordre Arbejderne til at sætte deres Sparepenge i noget saa økonomisk bevægeligt som Industriaktier. Efter min Mening er Sparekasser og Obligationer et bedre Sted for Arbejdernes Opsparing.

Større Betydning end de sidstnævnte Foranstaltninger er der Grund til at tillægge Oprettelsen af en særlig Arbejderrepræsentation i Virksomheden. Enkelte Eksempler paa saadanne Repræsentationer fandtes vel nok tidligere, men det meste er kommet til efter Krigen. I 1919 indkaldte Præsident Wilson til en Industrikonference, hvis Formaal var at skabe et bedre Forhold mellem Arbejdere og Arbejdsgivere. Konferencens Arbejdsgiverrepræsentanter nægtede imidlertid at anerkende Fagforeningernes Ret til at forhandle paa Arbejdernes Vegne, og Konferencen sprængtes derfor. En ny Konference blev sammenkaldt uden Deltagelse fra de to Parter Side, og i 1920 afgav den en Rapport, der varmt anbefalede Oprettelse af Arbejderrepræsentation indenfor de enkelte Virksomheder til at forhandle med Ledelsen om Arbejdernes Forhold. Konferencen udtalte, at saadanne Raad kunde oprettes saavel i Virksomheder, hvor Fagforeningerne var anerkendt, som hvor dette ikke var Tilfældet, medens Fagforeningerne selvfølgelig

ønskede, at den lokale Repræsentation skulde oprettes efter Overenskomst med og i Forbindelse med Fagforeningerne.

Siden 1920 er Arbejderrepræsentation indført i en Del af de amerikanske Industrier. I 1924 fandtes noget over 800 „Planer“ i Virksomhed, omfattende ca. 1,2 Mill. Arbejdere. Senere antages nogle Hundrede Tusinde Arbejdere at være kommet til, men det samlede Antal naar dog næppe 10 pCt. af samtlige Industriarbejdere. Det er mest meget store Firmaer, der anvender Systemet, f. Eks. Standard Oil Company, International Harvester Company (Landbrugsmaskiner), General Electric Company og Bethlehem Steel Corporation. Som Hovedregel er Arbejderrepræsentationerne oprettet i Virksomheder, der ikke har med Fagforeningerne at gøre, og i mange Tilfælde sikkert for at hindre Fagforeningernes Indtrængen. Principielt misbilliger Fagforeningerne derfor disse „Company Unions“, som Repræsentationerne udgør.

Princippet i Arbejderrepræsentationerne er, at samtlige Arbejdere i en Virksomhed vælger et større eller mindre Raad til at forhandle med Ledelsen. Det afgørende Punkt er naturligvis, hvilke Beføjelser et saadant Raad har, og da dette bestemmes fuldkomment frit af hver enkelt Arbejdsgiver, vil man forstaa, at Bemyndigelsen varierer overordentlig stærkt. I nogle Tilfælde drejer det sig kun om Administrationen af visse Vel-færdsforanstaltninger, og derfra gaar Skalaen opad til, at Raadene i større eller mindre Omfang beskæftiger sig med de Divergenser, som kan opstaa mellem Arbejderne og Virksomhedens Ledelse. I nogle Tilfælde falder Fastsættelse af Løn ind under Raadets Virksomhed, i andre Tilfælde ikke, og man maa forstaa, at Raadet ikke har nogen egentlig afgørende Myndighed, idet denne stadig maa forudsættes at være hos Virksomhedens Ledelse. I visse Tilfælde kan Raadet beskæftige sig med Spørgsmaal om Arbejderes Afskedigelse, men der kendes kun enkelte Eksempler paa, at Arbejdsgiverne er gaaet med til Voldgift, hvis Enighed ikke opnaas.

I Almindelighed indeholder de store Selskabers Reglementer for Arbejderrepræsentationen en Bestemmelse om, at der ingen Forskel skal gøres, om Arbejderne tilhører en Fagforening eller ej. Dette er „Open shop“-Princippet og betyder i Realiteten, at Fagforeningerne ikke anerkendes. En vis Tendens over imod Fagforeningerne kan dog spores, naar det i et stort Filadelfia-Firmas Reglement tilføjes, at man vil arbejde paa Fagforeningsbasis, hvis $\frac{2}{3}$ af Arbejderne er Medlemmer af Fagforeningen.

Selvfølgelig findes der ogsaa „Union Schemes“. Selvom Fagforeningerne anerkendes, og der oprettes kollektive Aftaler om Løn og Arbejdsforhold, vil der være talrige Opgaver at løse for lokale Arbejderråad, og et Bevis herfor har man da ogsaa i Udviklingen indenfor de egentlige Fagforeningsindustrier. I Bygningsindustrien, Bogtrykfaget, Beklædningsindustrien o. s. v. er der foruden de egentlige Fagforeningsorganer skabt Værkstedsråad til Forhandling om de særlige Forhold, som findes i de enkelte Fabriker. Ofte har saadanne Raad udtrykkelig det Formaal i Fællesskab med Arbejdsgiverne at rationalisere Produktionen. En Række Jernbaneselskaber har ligeledes indført Værkstedsråad i deres Reparationsværksteder paa Union-Basis. Fagforeningerne er ivrige for at fremhæve deres Villighed til Samarbejde og deres Overbevisning om, at Samarbejde bedst lader sig gennemføre paa Fagforeningsbasis.

Som et Dokument, der viser, hvorledes Fagforeningernes øverste Ledelse for Tiden ser paa Samarbejde, skal jeg citere Præsidenten for „American Federation of Labor“, William Green. Han udtalte ved Nytaar 1928: „Ved Nytaarsskiftet opfordrer de organiserede Arbejdere i de Forenede Stater Ejere og Ledere i Industrien til Samarbejde med Hensyn til Oprettelse og Vedligeholdelse af sunde økonomiske Forhold og industriel Fred. Vi staar rede til at yde vor kollektive Dygtighed, Træning og tekniske Færdighed til Fremme af industriel og individuel Effektivitet. Vi tror, at Amerikas Levestandard og nationale Fremgang alene kan bygges paa Opretholdelsen af en høj industriel Produktivitet og en høj stadig stigende Massekøbekraft. . . . Samarbejde mellem Arbejdere og Arbejdsgivere er en meget ønskværdig Ting, men før dette kan blive en praktisk Realitet, maa der være en virkelig Vilje til at arbejde sammen og en aaben Anerkendelse af og Respekt for de gensidige Rettigheder. . . . Eksperimenterne fra Fortiden kan gentages, eller en ny Æra med industriel Forstaaelse kan indledes. Aktieselskaberne kan eksperimentere med separate Fagforeninger og med forskellige Systemer af Velfærdsindretninger, og paa denne Maade kan man modarbejde de fri og almindelige Fagforeninger, som repræsenteres af „American Federation of Labor“. Eller man kan modtage vort Tilbud om Samarbejde og Tjeneste. Hvilket vil ske? Svaret maa komme fra Arbejdsgiverne“.

Selv om Udtalelsen ikke skjuler lidt Mistillid til Arbejdsgivernes gode Vilje, er den et Vidnesbyrd om Vilje til Samarbejde fra Fagforeningernes Side. Forøvrigt mener adskillige

i de Forenede Stater, at Systemet med Arbejderrepræsentationer efterhaanden vil føre til mere almindelig Anerkendelse af Fagforeningerne, men maaske er Vejen hertil dog lang.

Den Interesse, Staternes øverste Administration viser for den Udvikling af Forholdet mellem Arbejdere og Arbejdsgivere, som her er skildret, giver sig bl. a. Udtryk i den Rapport, som de Forenede Staters Secretary of Labor, Davies, udsendte ved Slutningen af Aaret 1927. Han skriver heri: „Det hævdes til Tider, at Lønnen maa nedsættes, hvis vi vil øge Salget af vore Produkter i fremmed Marked. Svaret herpaa er, at vi ved en saadan Lønreduktion vilde reducere vort profitable Hjemmemarked langt mere, end vi kunde øge den mindre sikre Fortjeneste i det fremmede Marked. . . . Vi ved, at intet Land med lave Lønninger er blomstrende, og at ingen lavt lønnet Industri i de Forenede Stater er blomstrende i vore Dage“. Han fremhæver den amerikanske Kulindustri som daarlig administreret og organiseret, med lave Lønninger og høje Priser, og han fortsætter: „Aldrig før har vort Land set en saadan Grad af almindelig Forstaaelse mellem Arbejdere og Arbejdsgivere. . . . En Gang betragtede man økonomisk Springflod og Panik som Naturens Orden. Nu tror vi ikke længere derpaa. Vi tror, at det ligger i vore egne Hænder at holde Depressionen ude og gøre Fremgangen permanent. Midlet hertil er at opretholde den gode Forstaaelse mellem Arbejderen og den Mand, som beskæftiger ham“.

Man har Lov til at vente Optimisme, naar Statssekretæren skal udtale sig ved Nytaarstid. Men alligevel! Der er noget af et Program i Ordene. Og de viser i alle Tilfælde, hvorledes den officielle Mening i Amerika ser paa Forholdene.

Jeg har nu søgt at skildre Forholdene i de Forenede Stater, og jeg skal derefter omtale England. Netop i England er der i det sidste Aarstid sket ret overraskende Begivenheder med Hensyn til fremtidigt Samarbejde mellem Arbejdere og Arbejdsgivere. Som jeg har nævnt, er der allerede en Gang tidligere i England gjort et Forsøg paa at skabe et nyt særligt Maskineri for Samarbejde mellem Arbejdere og Arbejdsgivere. Den i de sidste Krigsaar arbejdende Whitley-Kommission anbefalede i sine Betænkninger at oprette en Række særlige Raad af Arbejdere og Arbejdsgivere. Raadene skulde organiseres særskilt for hver Industri, og der skulde være dels lokale Raad for den enkelte Virksomhed, dels Distriktsraad og dels landsomfattende Raad indenfor hver Industri. Der blev

ogsaa oprettet en Del Whitley-Raad i England i Aarene umiddelbart efter Krigen, nogle er senere ophævet, andre bestaar endnu og arbejder sikkert fortræffeligt, men nogen Ændring i Forholdet mellem Arbejdere og Arbejdsgivere kan Whitley-Raadene ikke siges at have bragt England.

England er Verdens ældste Fagforeningsland, og selv om der til forskellige Tider, og ogsaa i de sidste Aar, har staaet stærk Strid om Fagforeningernes retlige Stilling og Rettighedsomraade, er der alligevel ingen Tvivl om, at Fagforeningerne i England regnes for en national Institution, som ingen, der vil beskæftige sig med Erhvervslivets økonomiske Forhold, kan komme uden om. Naar Whitley-Raadene ikke har faaet større Betydning i England, skyldes dette sikkert dels, at Fagforeningerne ikke i særlig Grad har interesseret sig for disse Raad, og dels at Fagforeningerne faktisk har varetaget en Del af de Opgaver, som var tiltænkt Whitley-Raadene.

Det laa nær at tænke sig, at det var den egentlige Fagforeningsvej, man maatte gaa, hvis der skulde gøres et nyt Fremstød, og saaledes er det ogsaa blevet. De Forhandlinger, der har fundet Sted siden Efteraaret 1927, er ført med den øverste Fagforeningsinstans i England, Bestyrelsen for Fagforeningernes Central-Organisation, „Fagforenings-Kongressen“. Om det er Arbejderne eller Arbejdsgiverne, der har gjort det første Træk, lader sig maaske vanskeligt afgøre. Paa Arbejdsgiversiden har Alfred Mond (nu Lord Melchett) Lederen af den store Farvetrust „Imperial chemical Industries“, tidligere Sundhedsminister i Lloyd Georges Efterkrigs-Kabinet, været Initiativets Mand ved sin Propaganda for et nyt Forhold mellem Arbejdere og Arbejdsgivere; men det første officielle „Tilbud“ kom fra Præsidenten for Fagforenings-Kongressen ved dennes Aarsmøde i Edinborough i September 1927. Han udtalte bl. a.: „Vore Fagforeninger har endnu ikke naaet Grænsen for deres Udvikling. Snarere vilde jeg sige, at vi netop er ved Begyndelsen af den konstruktive Periode i Fagforeningsbevægelsen. . . . Hidtil er der praktisk talt intet gjort for at etablere et effektivt System til fælles Konference mellem de repræsentative Organisationer, som kan tale paa Industriens Vegne“. Derefter udvikler han, hvorledes man ved saadanne Konferencer var i Stand til at undersøge, hvorvidt og under hvilke Former et Samarbejde var muligt med det Formaal at forbedre Industriens Effektivitet og derved Arbejdernes Livsvilkkaar.

I Oktober samme Aar indbød Lord Mayor i London til en Konference i Mansion House, hvor kendte Arbejdsgivere

og Fagforeningsfolk hver paa sin Maade udtalte sig for at prøve Samarbejdets Vej. I November Maaned sendte en Gruppe af indflydelsesrige Arbejdsgivere med Alfred Mond i Spidsen en officiel Indbydelse til Fagforeningskongressens Bestyrelse om at deltage i en foreløbig fælles Konference. Bestyrelsen svarede Ja, og den første Konference fandt Sted den 12. Januar 1928. Efter at Parterne med den traditionelle engelske Forsigtighed havde overbevist hinanden om, at de kun tog Del i Diskussionen „med alt Forbehold“, tog man fat paa de reelle Forhandlinger, og man blev hurtig enig om at nedsætte en officiel Kommission med 8 Medlemmer fra hver Side til fortsatte Forhandlinger. Den 24. Januar godkendte Fagforeningskongressens Bestyrelse, hvad der hidtil var sket, og valgte sine 8 Medlemmer, ligesom Arbejdsgiverne allerede havde valgt deres, og dermed havde man saa en Komité bestaaende af det mest repræsentative, der paa det Tidspunkt kunde tilvejebringes fra Fagforeningernes og Arbejdsgivernes Side. Til Formænd valgtes Alfred Mond og Ben Turner, Præsidenten for Fagforeningskongressen.

I de følgende Forhandlinger enedes man om at opstille et Program, der dels giver Udtryk for det almindelige Formaal, dels indeholder en Fortegnelse over de specielle Opgaver, som Konferencen skal beskæftige sig med. Om det almindelige Formaal hedder det, at Konferencen skal arbejde til „industriel Fremgang“ og „progressiv Forbedring af Befolkningens Levestandard“, og derved viser man, at den sociale og økonomiske Side af Problemet er sammenknyttet.

Med Hensyn til de specielle Opgaver opstilledes følgende Liste, der giver et stærkt Indtryk af den Mængde Spørgsmaal, der i Virkeligheden kan forhandles om mellem Arbejdere og Arbejdsgivere.

1. Organisation af industrielt Samarbejde.

- a) Anerkendelse af Fagforeningerne.
- b) Kollektive Overenskomster.
- c) Midler til større Sikkerhed for Beskæftigelse og til Forbedring af Arbejdernes Stilling.
- d) Forfølgelse af Arbejdere eller Arbejdsgivere.
- e) Lovmæssig Regulering af Arbejdstiden.
- f) Ledelse og Arbejdere.
- g) Bedriftsraad.
- h) Meddelelse af Oplysninger om Industriens Stilling til alle, som er interesseret i Industrien.
- i) Forudgaaende Undersøgelser af Aarsagerne til Arbejdsstridigheder, før saadanne iværksættes.

- j) Udvidelse af Voldgiftsrettens Funktioner.
 - k) Fabriklovgivning.
 - l) Syge- og Arbejdsløshedsforsikring.
 - m) Metoder for Forslag og konstruktiv Kritik fra Arbejderside.
 - n) Besvarelse af personligt Forhold mellem Arbejdere og Ledere.
2. Arbejdsløshed.
 3. Fordeling af Udbyttet.
 - a) De høje Lønningers Politik.
 - b) Planer for Deltagelse af alle beskæftigede i Industriens Fremgang og i Fordelene ved øget Produktion, derunder Arbejderaktier og Udbyttedeling.
 - c) Akkordarbejde.
 - d) Principper for Minimumsløn.
 4. Industriens Teknik og Organisation.
 - a) Rationalisering. (Fordelene ved rationel Organisation af Industrien med Hensyn til Produktion, Administration, Arbejdsprocesser o. s. v. Undgaaelse af Spild af Raamaterialer, Drivkraft o. s. v. Størst mulig Anvendelse af Maskineri og mekanisk Kraft. Rationelt Anlæg af Fabriker. Tendensen mod Samling af Industrien i store Enheder og Ønskeligheden af en saadan Udvikling med Hensyn til industriel Effektivitet. Foreløbige og endelige Følger for Arbejderne af Rationalisering, og hvorledes disse Følger tilfredsstillende kan overvindes ved fælles Bestræbelser. Muligheder og Betingelser for Omplacering af Arbejdere.)
 - b) Følgerne af unødvendig indenlandsk Konkurrence.
 - c) Beskyttede og ubeskyttede Industrier.
 - d) Vareomsætningen.
 5. Finansielle Spørgsmaal.
 - a) Pengeteknik, Bankpolitik og Kreditsystemer.
 - b) Industriens Finansiering.
 - c) Stats- og Kommuneskatter.
 6. Organisationssystemer.
 - a) Industrielt Landsraad. (Oprettelse af en permanent Kommission til regelmæssig Behandling af Spørgsmaal vedrørende Industrien.)
 - b) Samarbejde mellem eksisterende Institutioner og eventuelt udvidet System for Undersøgelse af industrielle Forhold.
 7. Internationale Forhold.
 - a) Konkurrence fra Lande med lavere Arbejderstandard.
 - b) Internationale Overenskomster og Konventioner.
 - c) Den internationale økonomiske Konference.
 8. Andre Spørgsmaal.
 - a) Boligspørgsmaalet.
 - b) Sundhedsforhold.
 - c) Hvorledes kan de nuværende Undervisningsmetoder bedst tilrettelægges for de moderne Industribehov.
 - d) Teknisk Uddannelse, derunder Lærlingeforhold.
 - e) Almindelige Undersøgelser.

Efter at Programmet var opstillet, tog man fat paa Arbejdet, og Konferencen har foreløbig vedtaget Resolutioner om: 1) Anerkendelse af Fagforeningerne, 2) Forfølgelse af Arbejdere, 3) Oprettelse af et industrielt Landsraad, 4) Undgaaelse af Arbejdsstridigheder, 5) Rationalisering, 6) Guldmøntfod.

Anerkendelse af Fagforeningerne. Det fastslaaes, at Fagforeningerne bør anerkendes i to Betydninger, nemlig

- a) som samlet Institution (Fagforenings-Kongressen) til Behandling af Spørgsmaal om fundamentale Principper og almindelig Politik for Industrien som Helhed, og
- b) i Forhold til de enkelte Industrier for disses særlige Forhold.

Resolutionen slutter med en Anbefaling af, at alle Arbejdere og Arbejdsgivere tilhører deres Organisationer.

Forfølgelse af Arbejdere. Siden Generalstrejken i 1926 er mange Arbejdere blevet holdt ude af Arbejde som Følge af deres Deltagelse i Strejken. Det udtales i Resolutionen, at denne Forfølgelse fra Arbejdsgivernes Side bør ophøre.

Det fastslaaes endvidere, at fremtidig ingen Arbejder bør afskediges eller paa anden Maade forfordes paa Grund af Medlemsskab i en Fagforening, paa Grund af Lederstilling i en Fagforening eller paa Grund af en lovlig Fagforeningshandling, og Resolutionen slutter med en Udtalelse om, at der bør oprettes en Slags Appeldomstol af Arbejdere og Arbejdsgivere til Afgørelse af, om Fagforeningsmedlemmer skulde være afskediget af en af de nævnte Grunde.

Et industrielt Landsraad. Man er enedes om at oprette et industrielt Landsraad, som skal bestaa fra Arbejdernes Side af samtlige Medlemmer af Fagforenings-Kongressens Bestyrelse og fra Arbejdsgivernes Side af et tilsvarende Antal Medlemmer, valgt af Arbejdsgivernes Organisationer.

Dette Landsraad skal holde regelmæssige Møder hvert Kvartal til almindelig Drøftelse af industrielle Forhold. Landsraadet har endvidere til Opgave at etablere og lede stadige Undersøgelser angaaende industrielle Problemer samt at nedsætte en Fælleskomité til Udnævnelse af Mæglingsraad i Arbejdsstridigheder.

Undgaaelse af Arbejdsstridigheder. Konferencen mener, hedder det, „at en mere almindelig Følelse af Ansvarlighed i hele Industrien med Hensyn til Undgaaelse af Arbejdsstridigheder bør udvikles“. Til Fremme af Formaålet maa man først benytte alle eksisterende Forhandlings-Apparater og Institutioner. Og dernæst skal der, som nævnt under den foregaaende Resolution, oprettes en Fælleskomité, som skal ud-

nævne paritetisk sammensatte Mæglingsraad, hvis Opgave det er at søge Arbejdsstandsninger undgaaet. Mæglingsraadene skal udnævnes i hvert enkelt Tilfælde, hvis det truer med Arbejdsstandsning, og den ene af Parterne henvender sig til Fælleskomitéen. Mæglingsrådet skal undersøge alle Forhold vedrørende Arbejdsstriden og afgive Rapport til hver af de stridende Parter og til Fælleskomitéen, og det forudsættes, at Arbejdsstandsning ikke iværksættes, før Rapporten er afgivet.

Rationalisering. Dette Spørgsmaal er kun foreløbig behandlet af Konferencen, men den vedtagne Resolution giver Udtryk for, at de engelske Fagforeninger principielt indtager samme Standpunkt som de amerikanske til Problemet Rationalisering. Konferencen giver Tilslutning til de Rationaliserings-Resolutioner, som blev vedtaget paa den Internationale økonomiske Conference i Geneve i Maj 1927, og der tilføjes Udtalelser om, at Arbejdernes Interesser skal varetages ved Genneførelsen af Rationaliseringen.

Guldmøntfod. Som Bevis paa, at Konferencen ogsaa vil beskæftige sig med et Forhold, der i Statens almindelige Politik vedrører Erhvervslivets Interesser, kan Resolutionen om Guldmøntfod tjene. Den sendtes til Regeringen under Forhandlingerne om Guldmøntfodens Genindførelse og indeholdt en Advarsel mod at binde Bank of Englands Kreditpolitik saa stærkt til Guldets Bevægelser, at Erhvervslivets Kreditbehov ikke kunde tilfredsstilles.

— Konferencens indledende Arbejde: Programmet og de her nævnte Resolutioner, er senere blevet udtrykkelig godkendt af Arbejdernes Organisationer. Det skete paa Fagforeningskongressens Aarsmøde i Swansea i September Maaned i Aar. Ben Turner, der har været ledende Mand fra Arbejdersiden, fik Tilslutning fra Kongressen med ca. 3 Mill. Stemmer mod 5—600,000 Stemmer.

I Løbet af kun et Aar har man altsaa i England skabt et omfattende formelt Apparat til Samarbejde mellem de øverste Institutioner for henholdsvis Arbejdernes og Arbejdsgivernes Organisationer om alle industrielle Forhold. Det er interessant at lægge Mærke til, at dette officielle Samarbejde netop organiseres paa et Tidspunkt, da Arbejderne med Re te føler sig forurettede af Parlamentet paa Grund af den ny Fagforeningslov af 1927. Denne Lov gør Fagforeningerne til en Slags paa Forhaand mistænkelige Institutioner paa samme Tidspunkt, som Fagforeningerne fra Arbejdsgiverside anerkendes som nød-

vendige og betydningsfulde økonomiske Organisationer i Arbejdet for Erhvervslivets Fremgang.

Det ansete engelske Finansblad „The Economist“ skrev i Juli 1928 om det nye Fællesprogram: „Fremmede lagttagere vil maaske undre sig over at se Arbejdsgiverne underskrive et saadant Program. Men enhver Arbejdsgiver i dette Land ved, at Fagforeningerne er blevet en integrerende Faktor i Nationens Liv. Fagforeningernes Synspunkter og Politik kan maaske paavirkes under Samarbejdet — derimod kan disse Organisationer ikke slaas ned. Der er to Sider i Fagforeningernes Historie. Ligesom en Skoledreng, der udelukkende læser om Krigene i sin Historiebog, intet lærer om Nationernes virkelige Liv, saaledes vil de, der kun læser om Strejker, blive overrasket ved at erfare, at Konferencen anser vort Land for at være længst fremme med Hensyn til Parternes egne Organer til Fremme af industriel Fred“.

Det er ikke vanskeligt at faa Øje paa den ydre Forskel i det, der foregaar i Amerika, og det, der er foregaaet i England i det sidste Aar. I det første Land maa adskillige Foranstaltninger forstaas ud fra Arbejdsgivernes Interesse i at holde Fagforeningerne nede, i England gaar man den direkte Fagforeningsvej for at komme i Forbindelse med Arbejderne.

Men Formaålet er det samme. Det gælder om at faa Arbejderne interesseret i Produktionsproblemet. Man er blevet klar over, at dette Problem ikke alene er af teknisk og økonomisk Art, men at det ogsaa rummer psykologiske og sociale Elementer. Den Rationalisering, som for Tiden er det tekniske og økonomiske Løsen overalt, er i Virkeligheden umulig at gennemføre, uden at Arbejderne er medinteresserede. Det, som Arbejdsgiverne tilbyder at ofre for at faa Arbejderne med, er bl. a. noget af det gamle patriarkalske System med Arbejdsgiveren som Eneherre og Arbejderen som Underordnet — i hvert Fald saa meget af Systemet, at Arbejderen kan føle sig stærkere interesseret. Dette Offer er sikkert psykologisk nødvendigt — Jeg anser forøvrigt ikke Ofret for at være særlig stort, selv om man gaar ret langt, det gamle patriarkalske System passer ikke til de moderne Produktionsforhold og er derfor ikke særlig værdifuldt.

Men ogsaa sociale Indrømmelser er nødvendige, hvis Rationaliseringen skal være Arbejderne til Gavn. Arbejdsløshed, i hvert Fald forbigaaende, er en nogenlunde uundgaelig Følge af bedre teknisk og økonomisk Organisation, og man kan

ikke lade Arbejderne være alene om denne Side af Sagen. Nogle Nationaløkonomer er tilbøjelige til at hævde, at blot Lønnen sættes tilstrækkeligt ned, vil Arbejdsløsheden forsvinde, og maaske deles dette Synspunkt af visse Arbejdsgivere. Men Løsningen duer ikke i Rationaliseringsspørgsmaalet. Man kan ikke forlange, at Arbejdernes eneste Resultat af Rationaliseringen skal være lavere Løn, frembragt igennem Arbejdsløshed — navnlig ikke paa samme Tid, som man er klar over, at Arbejdernes Interesse for Rationaliseringens Gennemførelse er nødvendig. Det har selv de amerikanske Arbejdsgivere forstaaet, og i det engelske Program har Arbejdsløshedsspørgsmaalet ogsaa faaet sin Plads.

De engelske Arbejdsgivere har klart valgt Vejen gennem Fagforeningerne, og der kan næppe være Tvivl om, at Arbejdsgiverne i Europas øvrige Lande maa vælge den samme Vej. Paa dette Punkt kan Amerika ingen nyttig Vejledning give. Nylig har de hollandske Arbejdsgivere henvendt sig til Fagforeningerne om Forhandlinger og erklæret, at selvfølgelig betød dette en formel Anerkendelse af Fagforeningerne. I Danmark forhandler Arbejdere og Arbejdsgivere med hinanden om Løn- og Arbejdsforhold, og nogen officiel Anerkendelse fra Fagforeningernes Side behøver man ikke at vente paa. Den har foreligget siden Septemberforliget af 1899. Men en Udvidelse af de Spørgsmaal, der kan forhandles om, vilde være et heldigt Fremskridt. Mange Værkstedsspørgsmaal og mange almindelige Spørgsmaal om vort industrielle Livs Forhold trænger sikkert til Behandling af de to Parter i Fællesskab.

Jeg venter mig ikke evig Fred mellem Arbejdere og Arbejdsgivere af de Former for Samarbejde, som her er behandlet, men gennem større Forstaaelse af Produktionsproblemet mange, ofte hidtil upaaagtede Sider kan Samarbejdet maaske føre til, at dette Problem løftes op i et mere neutralt Plan end hidtil — og dermed vil meget være vundet.

OM ET PENGEMARKEDS FORUDSÆTNINGER.

Af Axel Nielsen.

Undertiden har man her i Landet kunnet høre, at en af Vanskelighederne for vort Bankvæsen er at søge i, at der ikke findes noget Pengemarked, hvortil Bankerne kan støtte sig, om det gøres nødvendigt; de har ingen anden Udvej end at gaa til Nationalbanken for at faa Kasse, og dette Forhold skulde da skabe en Afhængighed, der besværliggør Bankernes Dispositioner. Hvorvidt det er rigtigt, at det er vanskeligere at drive Banker, hvor et Pengemarked ikke findes end hvor det findes, er vel nok tvivlsomt; men jeg skulde tro, at Ræsonnementet overser, at, hvor et Pengemarked eksisterer, er det enten Bankerne selv, der er de væsentligste Udbydere paa det af Kapital, eller, gennemgaaende for en mindre Dels Vedkommende, Bankernes Indskydere; man tænker almindeligvis kun paa den Støtte, en Bank kan finde paa et saadant Marked, men overser, at der da ogsaa maatte kræves en ganske anden Organisation af Bankerne. Og dog — hvor kan det være, at visse Lande har et Pengemarked, andre ikke? Er det kun et Spørgsmaal om Bankvæsenets forskellige Organisation eller er det dybere liggende Aarsager af økonomisk Art, der gør sig gældende? Spørgsmaalet har saa meget mere Interesse, som vi her i Landet for nogle Aar siden har faaet skabt et Papir, der, hvor der findes et Pengemarked, absolut hører hjemme her — Statens Skatkammerbeviser. Forsaavidt har vi faaet skabt Pengemarkedets Papir uden at have noget Pengemarked; kan man da tænke sig, at der herover opstaar et regelmæssigt Marked? Medens alle Lande har et Kapitalmarked, større eller mindre, er det kun faa Pengemarkeder, der eksisterer, væsentlig kun i enkelte større europæiske Lande og i de Forenede Stater.

Med disse Udtryk — Pengemarked og Kapitalmarked — tænker vi kun paa de paa Børserne lokaliserede Markeder.

Som man kan opfatte Kapitalmarked snævrere, som det Børsmarked, der findes for Omsætningen af Obligationer og Aktier, eller videre, som ogsaa omfattende de Omsætninger, der foregaar over Disken i Banker og paa Vexellererkontorer, kan ogsaa Pengemarked opfattes snævrere som omfattende den Omsætning af kort Kapital, der foregaar paa Børserne i Form af Ultimopenge (Report), daglige eller korte Penge, Vexler (Bankaccepter i første Række) eller Skatkammerbeviser; eller det kan opfattes videre som omfattende al den Omsætning af kort Kapital, der finder Sted i et Land, og i denne Forstand maa naturligvis ethvert Land, der er kommet et Stykke frem i Udviklingen af Pengeøkonomien, have et Pengemarked. Opfattet saa vidt kommer Pengemarked ogsaa til at omfatte Bankerne, der giver den korte Kredit, delvis i de samme Former som Pengemarkedet i snævrere Forstand, omend af en noget anden Gennemsnitskvalitet. Her og i det følgende tænkes selvsagt kun paa Pengemark i snævrere Forstand, men det har sin store Betydning for Besvarelse af Spørgsmaalet om, hvorfor kun visse Lande har et Pengemarked, at se, at kort Kredit ogsaa gives af Bankerne, idet vi derigennem forstaar, at det er den samme økonomiske Funktion, der øves af Banker som af Pengemarked, hvorfor der maa være en egen nær Forbindelse mellem disse.

Forudsætningen for Fremkomsten af den rene Banktype, d. v. s. en Bank, der ikke virker med Sparemidler, men med Næringslivets Erhvervskapital, maa være, at Pengeøkonomien er udviklet saa langt, at Kapitalen hyppigt antager Pengeform. Derfor maa Bankvæsenets Udvikling blive afhængigt af, hvilken Næring der er den fremherskende i et Land, og hvor stor en Rolle Driftskapitalen spiller i Landets Erhvervsliv; jo hyppigere en Kapital antager Pengeform, desto hyppigere viser den sig i Bankerne og desto kortere Penge kommer disse til at arbejde med. Er derfor Landbruget den fremherskende Næring, kommer den rene Banktype til at spille en forholdsvis beskeden Rolle; er Handelen derimod stærkt dominerende, desto lettere kommer denne Bank frem.

Af det her sagte kan man slutte, at de Penge, en Bank kommer til at virke med i de forskellige Lande, er af meget forskellig Karakter, ligesom det forklarer, hvorfor Bankerne i de forskellige Lande har naaet en meget forskellig Udvikling. Under iøvrigt lige Betingelser maa den Regel gælde, at jo kortere Penge, en Bank virker med, desto større Kasse maa den have, og da Anbringelse af Bankernes Midler paa Pengemarkedet regnes som sekundær Kasse, er det sandsynligt, at Penge-

markedets Udvikling afhænger af, hvor korte Midler Bankerne i et Land arbejder med og dermed af den fremherskende Næring. Pengemarkederne maa herefter skabes af Bankerne og virke til Hjælp for disse, idet Bankerne ikke tør anbringe alle deres Midler i deres Kundekres af Hensyn til Kundelaanenes mindre Likviditet. Mere likvide bliver i hvert Fald Pengemarkedets Anbringelsesform, og Bankerne kan derigennem faa en Rente af deres Midler, omend lavere end af Kundekrediten, men samtidig opnaa større Likviditet. Herover finder der saaledes en Udligning af Kasse Sted mellem Bankerne, idet en Bank kan trække ind paa sine Udlaan paa Markedet eller udbyde flere Penge, om en større Kasse tillader det, medens den har Forpligtelser overfor Kunderne og derfor vanskeligere kan mindske Kundekrediten. Det bliver saaledes en Del af Bankernes Midler, Pengemarkederne arbejder med, eller, hvad der reelt bliver det samme, de Midler, Bankerne ellers, om Pengemarkedet ikke havde eksisteret, havde faaet at virke med; saaledes ser man, hvorledes større Forsikringsselskaber, udenlandske Banker o. lign. kan gaa og gaar direkte til Pengemarkedet, om Bankernes Indlaansrente afviger for meget fra den Rente, der kan opnaas ved Anbringelse her.

Er det saaledes over Bankernes forholdsvis store Kasser, Pengemarkedet danner sig, har selvsagt alle Momenter, der virker til at holde en større Kasse, deres Del i Pengemarkedets Skabelse. Saaledes turde Bank of Englands Holdning overfor Aktiebankerne i den første Halvdel af det 19. Aarhundrede have været medvirkende til, at disse maatte vænne sig til at stole paa deres egen Likviditet og holde en forholdsvis stor Kasse; derigennem er der skabt Traditioner for engelsk-amerikansk Bankvæsen, der har virket med til, at man ogsaa i de engelske dominions ser en forholdsvis stor Kasse i Bankerne. Jo mindre Støtte Bankerne i et Land kan vente at finde hos Seddelbanken, desto større maa Kassen være og desto lettere maa et Pengemarked udvikles. Man tør dog ikke mene, at dette Moment, Seddelbankens Holdning, er det afgørende; man ser, hvorledes Pengemarkeder fremkommer, selv hvor Rediskontering fra Bankernes Side er en almindelig Forretning, saa at dette højst kan have bidraget til, men ikke foranledige Pengemarkedets Skabelse. — Medvirkende maa ogsaa Landets Størrelse til en vis Grad være, idet enhver Dannelse af et Marked forudsætter en Flerhed af Udbydere; i et lille Land med nogle faa Banker vil et Marked have Vanskelighed for at danne sig — det gælder et Varemarked saavel

som et Pengemarked — og man har da ogsaa i Udlandet kunnet pege paa, hvorledes Pengemarkederne undergaar Ændringer, som Bankvæsenet koncentrerer; naar man dog her vedblivende har betydelige Markeder, betinges det af, at, som ovenfor nævnt, Kapitalisterne kan gaa udenom Bankerne direkte til Markedet, saa at Storbankernes Paavirkning af Markedet kun sker mere lejlighedsvis.

Vil man nu efter det her sagte spørge, hvorfor Danmark intet Pengemarked har og hvorvidt det for Bankerne vilde være ønskværdigt at søge et saadant udviklet, forstaar man, at for Bankerne maatte Valget i saa Tilfælde staa mellem at holde den forholdsvis større Kasse, som maa være en Forudsætning for et Pengemarked, og dermed nøjes med den lavere Forrentning, der maatte blive Følgen heraf, eller vedblivende ligge med minimale Kasser og saa støtte sig til Seddelbanken.

Kan man da ikke bygge et Pengemarked op paa udenlandske Penge? Det vilde være en Udvej, der intet vilde koste Landets Banker, men være dem til Hjælp i paakommende Tilfælde. Fra intet Land kender man dog et Pengemarked opretholdt udelukkende med udenlandske Penge; nærmest hertil kommer vel Forholdene i Tyskland, idet der før Verdenskrigen de russiske Penge spillede en betydelig Rolle i Forhold til Markedets Størrelse, men det var ganske særlige Forhold, der her gjorde sig gældende (gamle Forbindelser). Hvor et Pengemarked allerede eksisterer, vil udenlandske Penge, som strax skal ses, undertiden spille en meget betydelig Rolle, men man kan vanskeligt tænke sig, at udenlandske Penge skulde kunne danne et Marked — ja, man tør vel sige, at det vil være umuligt.

Naar det er paastaet, at det fortrinsvis er over Bankernes Kasse, Pengemarkedet danner sig, skal det dog ikke dermed være sagt, at det ogsaa historisk er opstaaet gennem Bankerne; ogsaa før Bankernes Fremkomst var der korte Penge, der skulde anbringes, og Pengemarkeder dannede sig; med Bankernes Fremkomst indsnævres imidlertid de Kapitaler, der direkte søger til Pengemarkedet, idet Bankerne gennem deres Modtagelse af Anfordringspenge byder en Anbringelse for kort Kapital, der i mange Tilfælde vil være at foretrække for de Anbringelser, et Pengemarked kan byde. Derigennem kommer Pengemarkederne til i højere Grad at blive beherskede af Bankerne, idet de korte Penge i de fleste Tilfælde gaar ind i disse.

Man kunde maaske være tilbøjelig til at mene, at en Forud-

sætning for Existensen af et Pengemarked maatte være, at det paagældende Land er et Kreditorland, d. v. s. at dets Opsparing overstiger dets eget Kapitalbehov, saa at den forholdsvis store Kasse, som der ovenfor er peget paa, faar sin økonomiske Forklaring herigennem; i et Debitorland, hvor Presset paa Bankerne om Kapital til Næringslivet vil være særlig stort, kunde det synes vanskeligt for Bankerne at holde større Kasse. Hvor man ser hen, vil man da ogsaa iagttage, at et internationalt Pengemarked i egentlig Forstand kun er at finde i Kreditorlande; det tyske Pengemarked før Verdenskrigen—Pengemarkedet i et Debitorland — var saaledes forholdsvis beskedent, og man kunde iagttage, hvorledes udenlandske Penge havde vanskeligt ved at finde Vej herhen; under en Stramning var det almindeligt, at tyske Banker selv maatte opsøge udenlandske Midler, idet de over Vexelpensionering i Frankrig eller Salg af Finanstatter i London søgte at skaffe Penge; vi kan ogsaa minde om, hvorledes New Yorks Marked før Verdenskrigen, da de Forenede Stater endnu var et Debitorland, kun havde national Betydning.

Paa Forhaand maa vi derfor antage, at vel maa et Pengemarkeds Betydning afhænge af, hvorvidt det findes i et Debitor- eller et Kreditorland, men at det ikke kan være en Forudsætning for et Pengemarkeds Opstaaen, at det paagældende Land har et Overskud af Kapital. Umiddelbart kan dette maaske synes mindre rigtigt; da Opsparingen i vore Dage sker i Pengeform, maa den direkte eller indirekte, over Sparekasserne, havne i Bankerne og, idet det tilfredsstillede Kapitalbehov i Landet er mindre end den løbende Opsparing, synes Følgen at maatte blive, at Kassen i Bankerne maa blive forholdsvis stor, saa at den Forudsætning for Pengemarkedet, der ovenfor er nævnt, den store Kasse, kun i et Kreditorland kan komme til at gøre sig gældende. Et saadant Ræsonnement kan dog ikke være rigtigt. Man kan ganske vist indrømme, at i et Debitorland vil de store Krav, der stilles til Bankerne, bevirke, at disse er tilbøjelige til at udstrække deres Laangivning saa langt, som det overhovedet kan forsvares; der vil komme en forholdsvis høj Indlaansrente, idet den gensidige Konkurrence mellem Bankerne vil drive denne op, og dyre Indlaan og ringe Kasse betinger gensidig hinanden; omvendt vil man i Kreditorlande finde, at Indlaansrenten er forholdsvis beskedent og Kassen forholdsvis stor. Men mere end Tendenser i saa Henseende kan der dog ikke være Tale om; en Forudsætning, at Landet er et Kreditorland, kan det ikke være.

Tænker vi os et Kreditorland, maa den større Opsparing føre til faldende Rentesatser; først sker dette paa Pengemarkedet, men da dette leder Kapitalmarkedets Bevægelse, maa den stigende Opsparing meget snart fremkalde en Reaktion ogsaa paa Kapitalmarkedet, og det Overskud af Opsparing, der udmærker Kreditorlandet, maa da forholdsvis hurtigt give sig Udtryk i faldende Rentesatser, selvom der rent forbigaaende kan blive Tale om en forholdsvis stor Kasse i Bankerne. Paa Tider, hvor Opsparingen forøges, maa dette fremkalde stor Kasse og dermed øget Udbud og faldende Rente paa Pengemarkedet; da Prisen paa Kundekrediten sædvanligvis vil rette sig efter den langsommere bevægelige Bankdiskonto, kunde man mene, at denne ikke umiddelbart reagerede overfor en saadan øget Opsparing, hvorfor der maatte komme den rigelige Kasse og det billige Pengemarked; tænker man sig da et Samfund, hvori Opsparingen er stadig voxende, kunde man antage, et saadant Samfund levede til Stadighed i det skildrede Overgangsstadium, og i saa Fald maatte den større Kasse bero paa Overskudsopsparingen. Ud herfra vil man forstaa, at det i hvert Fald ikke kan blive Skellet: Kreditorland-Debitorland, hvori Forklaringen paa Pengemarkedets Tilstedeværelse eller Ikke-Tilstedeværelse skulde søges, men derimod i et stigende Tempo i Opsparingen eller Gældsættelse. Man kunde da heri finde Forklaringen paa, hvorfor der før Verdenskrigen fandtes et Pengemarked i Tyskland og i de Forenede Stater, idet disse Lande bægge mindskede deres udenlandske Gæld; omvendt kunde man mene, at det var den fortsatte Væxt i Danmarks Gældsættelse, der var Aarsagen til, at et Pengemarked ikke kunde komme frem her i Landet. Ligeledes kunde de, der hævder den Teori, at en Overskudsopsparing rent øjeblikkelig maa føre til mindsket Efterspørgsel efter Varer, saa at en Opsparing lægger et Tryk paa Næringslivet, anføre denne Betragtning som Argument for, at Kassen i Bankerne under saadanne Forhold maa blive forholdsvis stor, og at den omvendt maa blive minimal i Lande, hvor Næringslivets Kapitalanvendelse iler forud for Opsparingen. Men det anførte kan kun angive Tendenser, næppe tjene som Forklaring paa det her fremsatte Problem; ti de nævnte Momenter siger jo i Virkeligheden blot, at man i et Land, hvor der finder øget Opsparing Sted, holder Renten for høj, og at man omvendt holder den for lav i et Land, der stadig gældsætter sig til Udlandet; var dette ikke Tilfældet, maatte man ogsaa i det Land, der gældsætter sig, kunne have en forholdsvis stor Kasse.

Foreløbig har vi fortrinsvis tænkt paa, hvorledes Forholdet

maa stille sig henholdsvis i et Debitor- og i et Kreditorland uden at spørge, hvorledes selve Kapitaloverførslerne mellem disse Lande spiller ind. Er det da heri, at man skal finde Forklaringen paa, at Kreditorlandet holder for høj en Rente og Debitorlandet en for lav? Indretter et Kreditorland sig paa en regelmæssig Laangivning til Udlandet, vil Kapitalrenten i Landet ikke falde i Forhold til den store Opsparing, og idet Udlandets Efterspørgsel saaledes kommer til, lægges der Beslag paa Pengemarkedets Midler og Markedet strammes; indretter Landet sig paa denne Kapitaleksport og foregaar den regelmæssigt, er der ikke i dette Forhold i og for sig nogen Anledning til, at Bankerne skulde faa særlig store Kasser; omvendt kunde Bankerne i et Debitorland, hvor Laantagningen foregik regelmæssigt, meget vel bevare en saa stor Kasse, at et Pengemarked kunde danne sig. Imidlertid foregaar Kapitaloverførslerne mere lejlighedsvis; er nye Laan optaget, vil der midlertidig være Overflod paa Penge i Debitorlandet, men snart efter ved Laanets Forbrug vil Kasserne i Bankerne mindskes, saa at vi dermed naar til, at der kan være Vanskeligheder ved at holde saa stor en Kasse stadigvæk, at et Pengemarked derpaa kan bygges op.

Vil vi herefter søge at bestemme Forudsætningerne for Opkomsten af et Pengemarked, kan man sikkert ikke nægte, at i Praxis vil det Moment spille ind, om et Land lever paa en stadig Gældsættelse eller om det stadig har en Overskudsopsparing at anbringe udenlands; om det kan siges at være det afgørende Moment, det, der bestemmer Bankernes Kasse og Overflod paa kort Kredit i Samfundet, er tvivlsomt, idet der i og for sig intet er i dette Forhold, der ligefrem tvinger Bankerne til at lade deres Kasse bestemme heraf.

Imidlertid gør der sig i denne Henseende en Vexelvirkning gældende, idet, hvor der er et Pengemarked, vil ogsaa kort Kapital strømme til andre Steder fra, forsaavidt der er Tale om et Kreditorland, idet Bankerne her i større eller mindre Grad vil faa korte Penge ogsaa fra Debitorlandene. Disse vil stadig have Betalinger at erlægge til Kreditorlandene, ligesom Laans Optagelse vil bevirke, at forbigaaende vil Beløb blive indestaaende i Kreditorlandet. Den finansielle Afhængighed, der opstaar, bevirker, at der i Debitorlandet fremkommer en konstant Efterspørgsel efter Kreditorlandets Valuta og gør, at Debitorlandets Banker stadig har Beløb indestaaende hos deres Forbindelser i Kreditorlandet. Velkendt er fra den nyeste Tid, at de Forenede Staters Laangivning har skabt en betydelig

Verdenshandel i Dollars, og fra amerikansk Side har man søgt at opføre, hvor store Beløb Debitorlandene til Stadighed har indestaaende i amerikanske Banker og dermed er medvirkende til Opretholdelsen af Pengemarkedet her. Nogen Forskel gør det ikke, om det ikke er Kreditorlandets Kapitalmarked, men dets Pengemarked, der beslaglægges af andre Lande; bekendt er det saaledes, hvorledes en meget væsentlig Del af de Midler, der arbejder paa Londons Pengemarked, er udenlandske Penge, og selvom England ogsaa financierer en væsentlig Del af Europas oversøiske Handel, sker dette utvivlsomt for en stor Dels Vedkommende med Udlandets egne Penge. — Det er disse Forhold, der gør, at Debitorlandenes Seddelbanker kommer ind paa at føre en udpræget Devisepolitik — ja, man tør vel sige, at kun for Debitorlandene indgaar Devisepolitiken som et betydningsfuldt Led i Valutapolitiken; og det er ogsaa disse Forhold, der gør, at kun om et Pengemarked befinder sig i et Kreditorland, vil det naa frem til Rækken af internationale Markeder.

Vender vi nu tilbage til vort Udgangspunkt, vil man efter der her sagte forstaa, at man vanskeligt kan tænke sig et Pengemarked fremkomme her i Landet. Man har i Skatkammerbeviserne faaet et Papir for et Pengemarked, men de Udbydere af kort Kapital, der maa være Betingelsen for et Pengemarkeds Fremkomst, er ikke fremme og kan vanskeligt tænkes at komme frem, som vort Bankvæsen er organiseret.

ENGLANDS HANDELS- OG TOLDPOLITIK I HOVEDTRÆK EFTER VERDENSKRIGEN.

Af J. C. Jørgensen.

Under Verdenskrigen indførte Finansminister McKenna i 1915 de efter ham benævnte „McKenna duties“ (33 $\frac{1}{3}$ pCt. ad valorem paa Films, Ure, Personautomobiler, Motorcykler og Musikinstrumenter), der kun var tænkt at være rene Krigsforanstaltninger til Beskatning af Luksus og til Indskrænkning af overflødig Indførsel. Endvidere nedsattes i 1916 en Komité med *Lord Balfour* som Formand til Undersøgelse af den Handels- og Industripolitik, som skulde antages efter Krigen.

Komitéen afgav dels i 1917 en foreløbig og dels i 1918 en endelig Beretning¹⁾. Af denne sidste handelspolitiske Del er der navnlig Grund til at anføre, at Komitéen med Hensyn til Toldtarifen som Forhandlingsmiddel („means of bargaining“) udtaler, at der er en Tendens til at overdrive Nyten af en Tarif til at opnaa Toldnedsættelser hos andre Lande for derved at udvide ens Eksportmarked, idet begge Parter for at have en Margin ved Forhandlingerne erfaringsmæssigt hæver deres Toldsatser til en højere Grænse end Hensynet til Landets økonomiske Interesse kræver, samt at Traktatnedsættelserne sjældent ligger under de oprindelige Satser, med mindre saadanne Nedsættelser faktisk har været paatænkt. Komitéen nærede dog ingen Tvivl om, at Evnen til at give Indrømmelser er et Middel til at opnaa saadanne, men Muligheden af at bruge Tarifen i Forhandlingssøjemed synes ikke at være tilstrækkelig Grund for England til at indføre omfangsrige Toldafgifter. Det vigtigste var efter Komitéens Mening at sikre Hjemmemarkedet for de britiske Industrier, og Nedsættelser i de i denne Hensigt

¹⁾ Komitéen kommer i sin Beretning ogsaa ind paa Spørgsmaalet om interalleret økonomisk Samarbejde, men da dette viste sig at være urealistisk, er Komitéens Bemærkninger herom udeladte i nærværende Fremstilling.

indførte Afgifter kunde sandsynligvis gives, hvor det er fordelagtigst af Hensyn til Opnaaelse af gensidige Indrømmelser fra fremmede Lande.

Med Hensyn til en eventuel Toldbeskyttelse stiller Komitéen følgende Forslag:

- a) Beskyttelse af Hjemmemarkedet mod Dumping,
- b) Beskyttelse af „Nøgleindustrier“,
- c) For andre Industrier kun Beskyttelse af saadanne særlig udvalgte, som maa opretholdes enten af Hensyn til Statens Sikkerhed eller paa Grund af deres Betydning for Landets økonomiske Styrke og Velbefindende,
- d) Præference til de britiske Dominions og Besiddelser.

I Erkendelse af, at Beskyttelsen, selv for et begrænset Antal Industrier, vil give Anledning til Krav om lignende Støtte for andre Industrier, foreslaar Komitéen, at der skal oprettes et særligt Raad til at undersøge Ansøgningerne fra de forskellige Industrier. Det ledende Princip skulde være, at Industrierne for at faa Beskyttelse skulde være af Betydning for Opretholdelsen og Udviklingen af Nationens økonomiske Styrke og Kraft eller af Betydning for Forsyningen med militære Fornødenheder. Forinden en Toldbeskyttelse anbefales, skal Raadet tage andre Former for Statshjælp i Betragtning saasom Produktionspræmier, Præference med Hensyn til Regeringens eller andre offentlige Myndigheders Kontrakter, statsfinansiell Støtte og indre Organisation af de paagældende Industrier. Endelig skal Raadet ogsaa stadig have Konsumenternes og Arbejdernes Interesser in mente.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Præference til Dominions og Kolonierne havde Komitéen i sin midlertidige Betænkning af 1917 givet den chamberlainske Præferenceordning sin Tilslutning, og paa Rigskonferensen samme Aar („The Imperial War Conference 1917“) vedtoges en Resolution i samme Retning. I den endelige Betænkning af 1918 gjorde Komitéen imidlertid opmærksom paa, at en effektiv Præference forudsætter Told paa et stort Antal Levnedsmidler, eventuelt ogsaa paa Raastoffer, hvad den ikke anser for ønskeligt. Derimod kunde den anbefale et mindre omfattende Præferencesystem for de Varer, som under alle Omstændigheder skal belægges med Told nu eller i Fremtiden.

Med Hensyn til de praktiske Resultater af den af England efter Verdenskrigen førte Toldpolitik og den dermed i Forbindelse staaende Rigspræferencepolitik skal følgende anføres:

De tidligere gældende Finanstoldsatser, som under Krigen blev udvidet til ogsaa at omfatte Tændstikker,, er stadig blevet bevaret og er nu gennemgaaende højere end i 1913—14.

Som et Udslag af Balfour-Komitéens Forslag vedtoges endvidere i 1921 den saakaldte „Safeguarding of Industries Act“, som omfatter:

A. Beskyttelse af Nøgleindustrier med $33\frac{1}{3}$ pCt. Værditold. Som Nøgleindustrier anføres i Loven: optisk Glas og Dele af optiske Instrumenter, Glas- og Porcelænsvarer til Laboratoriebrug, videnskabelige Maaleinstrumenter, Kemikalier, men en Gennemlæsning af Toldtarifen vil hurtigt overbevise en om, at det drejer sig om Hundredsevis¹⁾ af betydningsfulde Varer. Denne Del af Loven udløb i August 1926, men blev paa Finansloven for samme Aar forlænget for 10 Aar, samtidig med at Tolden paa optisk Glas blev forhøjet med 50 pCt.

B. 1. Told mod Valutadumping, som hovedsagelig kom til Anvendelse over for en Række Varer fra Tyskland ($33\frac{1}{3}$ pCt. ad valorem). Denne Lovbestemmelse var tidsbegrænset til 18. August 1924 og traadte da ogsaa ud af Kraft.

2. Mulighed for Told mod ordinær Dumping. Denne Bestemmelse er vel stadig gældende, men er endnu aldrig anvendt.

Dernæst bør nævnes „Dyestuffs (Import Regulation) Act“ af 1920, som for et Tidsrum af 10 Aar indtil 15. Januar 1931 forbyder Indførsel af Farvestoffer uden særlig Tilladelse. Dette Forbud, der som bekendt spillede en betydelig Rolle ved Indgaaelsen af den internationale Konvention angaaende Ophævelse af Forbud og Restriktioner, stammer fra Krigen, hvor Indførsel af tyske Farvestoffer var forbudt, hvilket havde til Resultat, at der opstod to store Fabriker i England. I en i 1917 af „Committee on Textile Trade“ afgivet Beretning anbefales det at opretholde Indførselsforbudet efter Krigen, hvilket ogsaa skete ved kgl. Proklamation af 1. Juli 1919 paa Grundlag af § 43 i „Customs Consolidation Act“ af 1876. Da denne Proklamation imidlertid i December 1919 af Dommer Sankey erklæredes for ugyldig, blev Indførslen fri, indtil der ved ovennævnte Lov af 1920 var tilvejebragt lovmæssigt Grundlag.

Med Hensyn til Toldpræferencen til de øvrige Rigs-

¹⁾ Det store Antal Varer skyldes en stærk Specialisering af Kemikalierne.

dele¹⁾ tog den britiske Regering i 1919 det afgørende Skridt til at bryde med den siden 1860 fastholdte Grundsætning om ikke at give særlige Toldbegunstigelser til disse, idet den paa Finansloven af 1919 indfrieede det i 1917 givne Løfte. Præferencesatser blev givet paa Finanssatserne, saaledes med $\frac{1}{3}$ af Satserne paa The, Kaffe, Kakao, Cikorie, Korender, tørrede og præservede Frugter, Sukker, Glukose, Melasse, præservede og konserveret Mælk, Soya, Motorsprit, Tobak samt henholdsvis med 40, $33\frac{1}{3}$ og 30 pCt. paa Vin og ca. 15 pCt. paa Spirituosa. Endvidere indrømmedes der en Præference paa $\frac{1}{3}$ af McKenna-Toldsatserne. Dertil kom, at den $33\frac{1}{3}$ pCt.s Toldsats til Beskyttelse af de i I Del af „Safeguarding of Industries Act“ omtalte Nøgleindustrier og Toldsatserne efter Lovens II Del mod Valutadumping, ikke skulde erlægges af Varer fra de øvrige Rigsdele.

Disse Indrømmelser tilfredsstillede ikke Dominions, navnlig fordi Fødemidler var undtaget fra Toldpaalæg, og paa den paa Opfordring af Australien paany i 1923 afholdte „Imperial Economic Conference“ gik den australske Premierminister stærkt i Breschen for en saadan Told. Denne blev i Overensstemmelse med Regeringens Toldpolitik afvist, men til Gengæld afgav Regeringen Tilsagn om at ville foreslaa Parlamentet dels at forøge den tidligere Præference (tørrede Frugter skulde blive helt toldfri, Sukker- og Tobakspræferencen stabiliseres i 10 Aar, Vin af en vis Styrke faa en Præference af $\frac{2}{3}$ mod tidligere $\frac{1}{3}$) og dels at skabe Mulighed for ny Præference, idet nye Varer saasom Raaæbler, præservede Laks, Hummer, Krebs og Krabber samt Honning skulde belægges med Told men være toldfri, naar de indførtes fra Dominions eller Kolonier. Dernæst lovede Parterne hverandre at ville gøre alt for at udvikle den interimperiske Handel samt i størst mulig Udstrækning søge at give hverandre Fortrinsbehandling paa andre Omraader end Told. Endelig skulde der nedsættes en teknisk Komité („Imperial Economic Committee“), som skulde opretholde Kontinuiteten i Arbejdet og medvirke til de vedtagne Resolutions Udførelse.

Disse Forhandlinger om en udvidet Toldpræference til Rigsdelene gav Stødet til, at Spørgsmaalet om en Toldbeskyttelse atter blev rejst i England som et egnet Middel mod de Onder, hvorunder Staten og Landet led: synkende

¹⁾ Jfr. nærmere J. Clan: Den britiske Præferencepolitik (i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1923 og 1927).

Statsindtægter og stigende Arbejdsløshed. Under den i Slutningen af Aaret indtræffende Valgkampagne søgte Regeringens Fører Baldwin at komme bort fra de doktrinaere Stridigheder og tog til Orde for en opportunistisk Toldpolitik. En Række nye Toldsatser skulde indføres i det Øjemed at forhøje Statsindtægterne og derved skaffe tilstrækkelig Kapital til at forny og udvide Produktionen; at ophjælpe og støtte de Industrier, som led under unfair Konkurrence; at tilvejebringe et Vaaben ved Forhandlinger om Nedsættelse i fremmede Toldtarifer, der afskar britiske Varer Adgang til fremmede Markeder samt endelig at kunne give en effektiv Præference til Dominions og Kolonierne. Undtaget fra eventuelle Toldpaalæg skulde dog være Hvede, Mel, Havre, Kød, derunder Faarekød og Bacon, Ost, Smør og Æg, men Staten skulde holde Landbruget skadeløs ved en Bonus i Form af et Tilskud paa 1 £ pr. opdyrket acre Land. Endelig skulde der ske en Nedsættelse af Te- og Sukkertolden.

Det baldwinske Program vandt imidlertid ikke fuld Tilslutning indenfor Unionistpartiet, idet den imperialistiske Fløj med Austen Chamberlain i Spidsen ansaa det for utilstrækkeligt til at tjene som Grundlag for en virkelig Præferencepolitik, medens den frihandelsvenlige Del af Partiet var bange for, at Baldwins Planer kun var Indledning til en konsekvent Beskyttelsespolitik; det lykkedes derfor kun saa nogenlunde at holde Partiet sammen. De liberale Fører, Lloyd George, udtalte sig for Frihandel samt for Ophævelse af „McKenna-Afgifterne“ og „Safeguarding of Industries Act“, og den af ham ledede Fraktion af det liberale Parti gik sammen med den asquithske til Valg mod Baldwin. Paa det absolute Frihandelsstandpunkt stod ogsaa Arbejderpartiet.

Baldwin led da ogsaa ved Valget den 7. December 1923 et stort Nederlag, og Arbejderpartiet dannede Regering med McDonald som Chef. Den nye Regering erklærede, at den ikke vilde røre ved den Præference, der alt var gældende Lov, men maatte forbeholde sig sin Stilling med Hensyn til selve de Toldsatser, paa hvilke Præferencen var givet. I saa Henseende fremsattes og vedtoges hurtigt Forslag om at halvere Tolden paa Sukker, The, Kakao, Kaffe og Cikorie, medens Til lægsafgiften paa tørret Frugt helt ophævedes; derhos bragte Regeringen saavel McKenna-Afgifterne som Valutadumpingtoldsatserne i „Safeguarding of Industries Act“ til Ophør, henholdsvis fra 1. og 18. August 1924. De paa disse Toldsatser grundede Præferencer formindskedes eller bortfaldt saaledes helt.

Endvidere forkastede Parlamentet, omend ikke uden en vis Ængstelse, i Juni 1924 de ovenfor omtalte paa Konferencen 1923 givne Tilsagn fra britisk Side om nye Toldsatser, der skulde muliggøre en udvidet Toldpræference til Rigsdelene.

Da den konservative Regering efter Arbejderpartiets Fald i 1924 med overvældende Majoritet atter kom til Roret med Baldwin i Spidsen, genetableredes Stillingen fra 1924 paa det toldmæssige Omraade. Finanstoldsatserne sattes op til deres gamle Højde, der indførtes nye Toldsatser paa Silke, Silkevarer og Kunstsilke, McKenna-Afgifterne sattes i Kraft igen, der indførtes en Told paa Humle med deraf følgende Ændring af Tolden paa Øl, ligesom man gennemførte de Toldsatser, paa hvilke der var givet Løfte om Præference i 1923, forsaavidt det ikke indeholdt Told paa Levnedsmidler,

Det betydningsfuldeste Skridt i protektionistisk Retning i England blev dernæst taget ved den nye „Safeguarding of Industries“ Ordning, det saakaldte „White paper of 3. February 1925“, hvorved der skabes Mulighed for paa Finansloven at indføre Told for bestemte Industriegrene for et begrænset Tidsrum. Den paagældende Industri, der anser sig for berettiget til Beskyttelse, skal indgive Ansøgning til Handelsministeriet („Board of Trade“), bilagt Bevismateriale. Derefter træffer „Board of Trade“ Bestemmelse om, hvorvidt der kan siges at være det fornødne Grundlag for en nærmere Undersøgelse, som i bekræftende Fald dernæst overdrages en af „Board of Trade“ udnævnt Komité. Hvis denne sidste støtter Andragendet, og der dernæst opnaas Enighed mellem „Board of Trade“ og Finansministeriet, forelægges Forslaget Underhuset, som nævnt, i Form af en „Finance Bill“.

I „White paper“ er der fastlagt nøjagtige Regler for „Board of Trade“s Bedømmelse af, hvorvidt der foreligger et vel begrundet Tilfælde til Overvejelse. „Board of Trade“ maa være overbevist om 1) at det drejer sig om en Industri af væsentlig Betydning („substantial importance“) og 2) at der finder en overordentlig Konkurrence Sted fra Udlandet, der har til Følge, at Beskæftigelsen i Produktionen af de nævnte Varer i England er alvorlig truet. 3) De paagældende Industrier maa dernæst paavise, at Forholdene i de Lande, hvorfra Hovedkonkurrencen stammer, i en eller flere Henseender er saa forskellige fra de i England gældende, at Konkurrencen derved bliver „unfair“; 4) „Board of Trade“ er endelig berettiget til, uden Hensyn til om de øvrige Betingelser foreligger, at afslaa en Underøvelse, naar det mener, at den paagældende Industri i

England ikke drives med passende Ydeevne og Økonomi („with reasonable efficiency and economy“) eller Paalæggelsen af en Told paa de paagældende Varer vil udøve en alvorlig og ugünstig Virkning paa Beskæftigelsen i andre Industrier, som anvender de nævnte Varer i deres Produktionsproces.

Disse Betingelser er indarbejdet i den for Undersøgelseskomitéen givne Instruks, af hvilken skal anføres følgende yderligere Bestemmelser:

- a) fremmede Varer af den paagældende Art skal indføres og forbruges i England i unormale Mængder.
- b) de saaledes indførte fremmede Varer skal sælges eller udbydes til Salg til Priser, som ligger under de Priser, til hvilke lignende Varer med Fordel kan fremstilles i England,
- c) som „unfair“ skal Konkurrencen anses, naar den skyldes følgende Aarsager: 1) Valutadepreciering i en saadan Grad, at der skabes en Eksportpræmie, 2) Subsidier, Præmier eller andre kunstige Fordele, 3) slette Arbejdsvilkkaar, det være sig med Hensyn til Løn, Arbejdstid eller andre Forhold sammenlignet med engelske Forhold,
- d) Komitéen skal endelig udtale sig om, hvorvidt den paagældende Industri maa have Krav paa Told og i bekræftende Fald, hvor høj skal Tolden da være for at give Kompensation for den „unfair“ Konkurrence.

I Henhold til denne Ordning er der lagt Told paa Varer som Blonder og Broderier, Knivsmedearbejder, Handsker, Glødenet, Indpakningspapir, Bordporcelæn og visse Pottemagerarbejder, emaillerede Varer samt Knapper. Derimod har Andragender om Told for Superfosfat, Aluminiumsvarer (Gryder og Kasseroller), Uld- og Hørstoffer, Uld- og Bomuldstrikoilage, Metalrammer, Laase- og Smæklaase til lette Tasker, Haandtasker o. lgn. af Læder eller imiteret Læder, Lommetørklæder, Lagner, Dækketøj ikke kunnet bevilges.

For alle disse Satser gives Præference til Rigsdelenene.

Vil man af denne ret usystematiske Ny-Protektionisme i England søge at fremdrage de mest karakteristiske Træk, vil man se, at den — bortset fra Humletolden — ikke yder Landbruget nogen Beskyttelse. Hovedvægten lægges paa en Industribeskyttelse, som samtidig tjener til Fremme af den for Øjeblikket i England foregaende Forskydning i Eksporten fra de store Stabelindustrivarer til Kvalitets- og Specialitetsvarer.

De til Støtte for Bevægelsen givne Motiver, som har været afhængige af Tidspunktet for Afgifternes Indførelse, har været

følgende: 1) Fiskale Hensyn, 2) Krigens Krav, 3) Middel til Bekæmpelse af Valutadumping, 4) Beskyttelse af det indenlandske Marked og 5) Fremme af imperialistiske Maal.

Til første Gruppe hører selvsagt de fra tidligere Tid bestaaende Finanstoldsatser, ligesom det fiskale Hensyn kan have spillet ind ved Silke- og Kunstsilketolden. Til den anden Gruppe hørte oprindelig McKenna-Afgifterne, men efter Krigen bliver Formaalet med deres Bevarelse beskyttelsesmæssigt og fiskalt. Ogsaa Forbudet for Farvestoffer og Beskyttelsen af Nøgleindustrier var oprindelig dikteret af Hensynet til Krigen, men kommer efterhaanden til at staa som Udtryk for den konservative Regerings mere eller mindre aabenbare Beskyttelsesvilje og de bag denne staaende økonomiske Kredse; navnlig den 10-aarige Forlængelse af Afgifterne for Nøgleindustrierne saavel som de paa Grund af „White paper“ indførte Afgifter maa ses under dette Synspunkt.

Hvad særlig disse sidste „Safeguarding of Industries“ Toldsatser angaar, kan man uden at gaa nærmere ind paa de enkelte Betingelser sikkert paastaa, at de angivne Retningslinier er ret elastiske og i givet Tilfælde kan benyttes til Indførelse af ikke faa Toldsatser. Den hidtidige Anvendelse har da ogsaa i Udlandet skabt en Formodning om, at England nu var i Færd med at opgive den Frihandelspolitik, som snart i et Aarhundrede havde dannet Tyngdepunktet i dets økonomiske Politik, og at det gradvis vilde glide over i Protektionisme. Thi selv om den konservative Regering ved sin Tiltrædelse har erklæret, at der ikke skulde blive sat Toldafgifter i Kraft, som kunde ligestilles med almindelig Beskyttelsestold, har den dog til Bekæmpelse af „unfair udenlandsk Konkurrence“ indført en Række Afgifter, som stærkt har Karakteren af Beskyttelse. Regeringen har vel afvist en Ansøgning om Told for Jern- og Staalindustrien ud fra den Betragtning, at hvis den gik med til Beskyttelse af en saa betydningsfuld national Industri, vilde den ikke kunde modsætte sig lignende Andragender fra en Række andre Industrier; men Frygten for mere Beskyttelse kan dog ikke helt afvises, saa meget mere som Regeringen ikke staar ganske klar i Spørgsmaalet Beskyttelsestold eller Frihandel. Meningerne indenfor Kabinettet om dette yderst vigtige økonomiske Spørgsmaal er aabenbart delte. Paa den anden Side kan anføres, at selv om den ny-protektionistiske Bevægelse i England tenderer henimod en Handelspolitik, som er i Strid med Liberalismens Frihandelsideal, staar England dog, saalænge Hovedparten af Næringsmidler og Raastoffer og alle de store Sta-

belindustrier: Jern-, Staal-, Maskin-, Skibsbygnings-, Bomulds- og Kulindustrien er uden Beskyttelse, endnu som det vigtigste Land med Frihandelskarakter. Foreløbig søges Erhvervslivet — i Overensstemmelse med Kommissionsbetænkningen — støttet væsentlig ved andre Midler end Told, nemlig ved Eksportkredit (jfr. Export Credits Scheme; (1920)), Laan til Oprettelse af produktive Foretagender eller til Indkøb af engelske Varer til Udstyrelse af saadanne Foretagender („Trade Facilities Act“; (1921—26)) og Subventioner (Roesukkerindustrien, Kulindustrien, Landbruget), Mærkning af Varer („Merchandise Marks Act of 1927“), Overførelse af Arbejdere fra et Sted til et andet til Afhjælpning af Arbejdsløsheden for de ca. 1 Million Arbejdsløse („Industrial Transference Board“), Sir Alfred Monds Plan, ligesom det maa erindres, at en Del af de protektionistiske Foreteelser er at anse som midlertidige overordentlige Foranstaltninger til Afhjælpning af en økonomisk Krise.

Hvilken Retning Englands økonomiske Politik vil tage i Fremtiden, vil i sidste Instans afhænge af, i hvor høj Grad de bag Beskyttelseskravet staaende økonomiske Kræfter kan skaffe sig Indflydelse hos den afgørende politiske Faktor, det britiske Parlament. Englands økonomiske Struktur med dets Afhængighed af international Handel taler vel endnu ikke for et definitivt Brud med de hidtil fulgte økonomiske Grundlinier, men paa den anden Side er der Momenter til Stede, som kan bevirke en saadan Ændring. Den hidtidige individualistiske Opbygning af det engelske økonomiske Samfund bliver i stedse højere Grad — ligesom i andre Lande — erstattet af en organiseret og centraliseret Økonomi, hvis Hovedrepræsentanter ikke mere bliver Enkeltforetagender men monopolistiske Dannelser, Karteller og Truster, for hvilke den frie Konkurrence, Liberalismens Grundprincip, ikke er Maalet men derimod den ved Sammenslutning (nationalt og internationalt) sikrede Beherskelse af Markedet. Som Eksportindustrier bliver disse ikke i samme Grad som Enkeltforetagender interesseret i Frihandel, men vil efter tysk og amerikansk Mønster lægge langt større Vægt paa et beskyttet Hjemmemarked som Basis for Eksport. Med Koncentrationen følger Magt og Midler til gennem politisk Indflydelse at tage Staten og Statsmidler i sin Tjeneste til Varetagelse af sine Interesser. Et ydre Tegn herpaa er, at Industrien foruden sin økonomiske Repræsentation („Federation of British Industries“) har dannet „British Commonwealth Union“ med økonomisk-politisk Formaal. Hertil kommer, at vide Kredse af Befolkningen, navnlig Arbejderne, („Tradeunions“) ikke som

tidligere alene er orienteret qua Forbrugere men ogsaa som Producenter, d. v. s. Helhedens Interesse erstattes af Specialinteresser for bestemte Erhverv, som kræver Særfordele mod Indrømmelse af Særfordele til andre Erhverv („quid pro quo“). Endelig kan anføres Kravet om Opretholdelsen af en bestemt Levestandard samt Hensynet til den toldpolitiske Udvikling i andre Lande.

Alt tyder paa, at selv om England endnu ikke kan ventes at træffe klar Afgørelse mellem Liberalisme og Protektionisme, i Særdeleshed hvad Handelspolitikken angaar, vil Fremtiden staa i Brydningens Tegn.

Hvad endelig angaar Spørgsmaalet om, hvilken Indflydelse Hensynet til de øvrige Rigsdele (Dominions og Kolonier) kan faa i den antydede Retning, er der Anledning til at minde om, at Spørgsmaalet om Indførelse af en Levnedsmiddeltold, som er den, der interesserer Rigsdelene mest, ikke har været drøftet — ikke officielt i hvert Fald — siden den i 1923 afholdte „Imperial Conference“, idet Spørgsmaalet ikke stod paa Dagsordenen for 1926-Konferencen. Stor Kraft er jo blevet sat ind paa en frivillig Købspræference baseret paa en vældig Oplysnings Propaganda, ligesom en Præference søges iværksat paa andre Omraader, Immigration, Transport etc. At slutte herfra, at Sagen er døet hen, vilde sikkert være urigtigt; der findes stadig et stort Parti i England, som mener, at dette Middel er det bedste til at knytte Riget sammen, og som fastholder, at en moderat Told ikke vil virke skadelig paa den store forbrugende Befolknings økonomiske Livsvilkaar.

Handelstraktatmæssig har England i det store og hele fulgt sin tidligere Linie, d. v. s. rene, ubetingede Mestbegunstigelsestraktater og kun undtagelsesvis indrømmet særlige Toldbegunstigelser, nemlig hvor Modkontrahentens Politik har gjort saadanne absolut paakrævede (Spanien og Grækenland). Traktater er afsluttet med saadanne Lande, med hvilke England ikke tidligere havde egentlig Traktat (Spanien 1922 og 1927) eller Traktater opsagt (Grækenland 1926, Jugoslavien 1927, Rumænien Noteveksling af 1927 og Siam 1925) eller Traktatforholdet afbrudt paa Grund af Krigen (Tyskland 1924, Østrig 1924 og Ungarn 1926) eller med nyoprettede Stater (Czekoslovakiet 1923, Finland 1923, Estland Noteveksling 1920, Traktat 1926, Letland 1923, Litauen Noteveksling 1922 og Polen 1923). Hertil kommer en Noteveksling med Albanien 1925 og en modus vivendi med San Salvador Noteveksling af 1927.

Af disse Traktater er der særlig Grund til at fremhæve

Traktaten af 31. Oktober 1922 med Spanien, hvor England maatte binde Toldfriheden for en Række Varer (Jernmalm, Kork, Vindruer, Valnødder, Hasselnødder, Mandler, Løg, Tomater, Appelsiner, Bananer, Olivenolie og præserverede Grøntsager) og give Toldbinding for Vin, Brændevin og Rosiner mod særlige Tarifindrømmelser i Spanien. Efter Spaniens handelspolitiske Omslag er den gensidige Toldtarifaftale imidlertid bortfaldet ved Tillægsoverenskomsten af 5. April 1927, og Toldforholdet Landene imellem er nu ordnet paa ren Mestbegunstigelsesbasis. Overfor Grækenland maatte England i Traktaten af 16. Juli 1926 binde Korendetolden (paa 2 sh. pr. cwt.) mod særlige Toldindrømmelser i Grækenland. Men efter at England som nævnt er blevet frigjort overfor Spanien, staar det — bortset fra den nævnte Undtagelse overfor Grækenland — paa fuldstændig toldautonomt Grundlag. I Traktaten med Jugoslavien har England derimod ligesom i tidligere Traktater opnaaet ensidige Toldindrømmelser.

Af de øvrige Traktater skal blot omtales Traktaten af 2. December 1924 med Tyskland, hvorved dette Land i toldpolitisk Henseende blev ligestillet med andre Lande. Af særlige Bestemmelser i denne Traktat bør nævnes Artiklerne 1 og 2 i Protokollen. Efter den første af disse Artikler forpligter Parterne, da Traktaten er sluttet paa Basis af Mestbegunstigelse, sig til den videst mulige Fortolkning af denne. I Særdeleshed forpligter de sig til — omend med Forbehold af Retten til at gribe til egnede Forholdsregler til Opretholdelse af deres Industri — ikke at benytte deres Toldtarif eller andre Afgifter som et Middel til Diskrimination mod den anden Parts Handel og dernæst til med Velvilje at behandle ethvert Tilfælde af saadan Diskrimination som Følge af Toldsatser og lignende Afgifter eller som Følge af vilkaarlig og ubillig Toldklassifikation. Efter Artikel 2 forpligter Parterne sig til indenfor de af Traktaten dragne Grænser ikke at paalægge, gennemføre eller bibeholde nogen Told eller Afgifter, som er særlig skadelig for den anden Part; endvidere til ved Toldændringer og Fastsættelse af nye Toldsatser, forsaavidt de berører Modpartens Interesser, at tage tilbørligt Hensyn til Gensidigheden og Udviklingen af de to Landes Handel paa rimelige og billige Vilkaar („fair and equitable terms“), idet den tyske Regering fuldtud tager i Betragtning den gunstige Behandling, som i Øjeblikket tilstaas tyske Varer ved Indførsel til England. Ifald nogen af Parterne mener, at bestemte af den anden Part fastsatte Afgif-

ter ikke er i Overensstemmelse med ovennævnte Tilsagn, er de enige om straks at optage mundtlige Forhandlinger.

I Henhold til disse Bestemmelser protesterede Tyskland mod de i Henhold til „White paper“ indførte engelske „Safeguarding“-Afgifter og gjorde gældende, at disse Afgifter ikke skulde finde fuld Anvendelse paa tyske Varer, eller at Tyskland skulde have Ret til at ændre den Mestbegunstigelsesbehandling, som hidtil var tilstaaet engelske Varer eller at erholde Indrømmelser for andre tyske Varer. Ved de i den Anledning førte Forhandlinger nægtede England dog at imødekomme det første Forlangende, men gik paa den anden Side ind paa at give visse Indrømmelser paa andre Afgifter, navnlig Silketolden.

Til Belysning af Englands Udenrigshandel efter Verdenskrigen, sammenlignet med 1913, skal følgende Tabeller anføres:

	Indførslen Mill. £	pCt. af Ver- denshan- delen	Udførsel Mill. £	pCt. af Ver- denshan- delen	Indførsels- overskud Mill. £
1913	659	16,48	525	13,93	134
1920	1.710		1.335		375
1921	978		703		275
1922	899		720		179
1923	977		767		210
1924	1.139	17,89	801	13,01	338
1925	1.168	17,79	773	12,43	395

Indførslen (Specialhandel) fordelt paa Lande (pCt.).

	1913	1924
Tyskland	11,56	3,11
Østrig		0,21
Belgien	3,43	3,14
Danmark	3,59	4,39
Spanien	2,03	1,63
Frankrig	6,19	5,19
Italien	1,11	1,50
Norge	1,03	1,00
Holland	3,48	3,69
Rusland	5,75	1,33
Sverige	2,09	1,95
Schweiz	1,40	1,45
Tyrkiet	0,70	0,22
Kina	0,44	0,88
Straits Settlements	0,70	0,30
Indien	5,48	5,72
Japan	0,58	0,57
Syd Afrika	0,91	0,85
Ægypten	2,45	3,22
Nigeria	0,34	0,73

	1913	1929
Australien	3,96	3,45
New Zealand	2,47	3,49
Argentina	6,18	6,61
Brasilien	0,70	0,32
Canada	4,46	5,51
Chile	0,65	0,79
Cuba og Porto Rico	0,54	1,08
U. S. A.	19,77	19,57
Andre Stater	6,36	17,24

Udførslen (Specialhandel) fordelt paa Lande (pCt.).

	1913	1925
Tyskland	7,74	5,72
Østrig	—	0,29
Belgien	2,52	2,42
Danmark	1,14	1,50
Spanien	1,49	1,33
Frankrig	5,51	4,02
Italien	2,78	2,43
Norge	1,17	1,05
Holland	2,94	3,21
Nigeria	0,71	1,11
Australien	6,56	7,78
New Zealand	2,06	2,99
Argentina	4,31	3,77
Brasilien	2,37	2,09
Canada	4,53	3,57
Chile	1,14	0,78
Cuba og Porto Rico	0,44	0,35
U. S. A.	5,38	6,74
Andre Lande	11,32	20,40

Betalingsbalance.

Mill. £	1913	1924
Indførselsoverskud (ædelt Metal indbefattet)	158	341
Nettoindkomsten ved Skibsfarten (incl. Bunkerkul, Olie og Proviant til fremmede Skibe)	94	130
Nettoindkomst ved Anlæg i Lande	210	185
Kommission	25	40
Andre Tjenester	10	15
Usynlig Udførsel ialt	339	370
Indkomst, som staar til Raadighed til oversøiske Anlæg	181	29
Nye oversøiske Emissioner paa Londonermarkedet	198	134
Deficit + i Betalingsbalancen	+ 17	+ 105

Litteraturfortegnelse.

- J. A. Hobson*: The New Protectionism, London 1916.
 Final Report of the Committee on Commercial and Industrial Policy after the War, London 1918.
- J. M. Robertson*: The New Tariffism, London 1918.
- Carl Wolfgang Frhr. v. Wieser*: Der finanzielle Aufbau der englischen Industrie (Herausgegeben von Ernst Herzenberg), Jena 1919.
- Franz Eulenburg*: Neue Grundlagen der Handelspolitik (Zweiter Teil), München und Leipzig 1925.
- Joseph Bergfried Esslen*: Die Politik des Auswärtigen Handels, Stuttgart 1925.
- Dr. F. Heyer*: Zur Geschichte der britischen Industrischutzzölle (Weltwirtschaftliches Archiv 1925—1926).
- F. L. McDougall*: Sheltered Markets, London 1925.
- Committee on Industry and Trade*: Survey of Overseas Markets, London 1925.
- Report on the Royal Commission on the Coal Industry (1925). London 1926.
- Francis Francis*: The Free Trade Fall, London 1926.
- League of Nations*: Memorandum on Balance of Payments and Foreign Trade Balance (Volume I: 1910—1924) Geneva 1925, (Volume II: 1911—1925), Geneva 1927.
- Dr. Charlotte Leubuscher*: Liberalismus und Protektionismus in der englischen Wirtschaftspolitik seit dem Kriege, Jena 1927.
- Alfred Mond*: Industry and Politics, London 1927.
- Aristocles C. Pilavachi*: La Politique douanière des trois principaux Etats européens et celle de la Société des Nations, Paris 1928.
- Handbook of Commercial Treaties &c., between Great Britain and Foreign Powers, London 1912 og 1924.
- Handbook of Commercial Treaties, Washington 1922 (United States Tariff Commission).
- J. Clan*: Den britiske Præferencopolitik (Nationaløkonomisk Tidsskrift 1923 og 1927).
- En Række Beretninger fra „Board of Trade Journal“ angaaende Beskyttelse af de enkelte Industrier.

BANKLOVGIVNING OG GARANTIFOND i CZEKOSLOVAKIET.

Af Holger Koed.

Blandt det østrig-ungarske Dobbeltmonarkis Successionsstater er det lykkedes Czekoslovakiet i de 10 Aar, der nu er forløbet siden denne nye Stats Oprettelse, i Kraft af naturlige Hjælpemidler og maalbevidst konstruktivt Arbejde at skaffe sig en anselig Position i den europæiske Bevidsthed. De Opgaver, den nye Stat nødvendigvis maatte tage op til Behandling og snarlig Løsning, var dog ingenlunde lette, og ikke mindst gælder dette Bankvæsenet, der hidtil havde været behersket af den wienske Højfinans. De Traade, der forbandt de lokale Filialer med Hovedbankerne i Wien, blev brat overskaarne, og et selvstændigt Bankvæsen med nationale Ledere maatte skabes. Statsmagten synes at have haft Kraft til at tage Førerskabet i Tilrettelæggelsen af den nye Republiks Bankvæsen. Til Forstaaelse af de trufne Foranstaltninger vil det imidlertid være nyttigt først at betragte det Bankvæsen, der overgik til Czekoslovakiet fra de tidligere østrig-ungarske Lande.

Det var en broget Samling af Pengeinstitutter, den nye Stat tog i Arv, forskellige efter de uensartede retlige og økonomiske Forhold i de Lande, hvoraf den blev sammenstykket.

I de nordvestlige Industriomraader — Böhmen, Mähren og Schlesien — var Bankerne dominerende. Disse Banker, saavel Wiener-Filialerne som de selvstændige Banker, var af den sædvanlige kontinentale Banktype. I det 19. Aarhundredes Midte var de første Filialer af Wiener-Bankerne trængt ind i de czekeiske Lande, og enkelte lokale Banker var stiftede. Under den vældige Konjunkturbølge efter den tysk-franske Krig voksede der mange nye Banker frem, men de forsvandt næsten alle under det store Krak i 1873. Efter en lang Stilstandsperiode, hvorunder Bankvæsenet særlig prægedes af Wienerbankerne, begyndte efter Aarhundredskiftet en ny Ekspansion, der

særlig tog Fart i Aarene 1907—14. Depressionen efter Balkan-krigene skabte dog atter Bankvanskeligheder, og mange Banker led betydelige Tab. Forholdene under Verdenskrigen, særlig den indenlandske Valutas Forringelse, holdt dog Liv ogsaa i de svagere Banker, og Bankvæsenet traadte forholdsvis konsolideret ud af Krigen. Derefter skete der en ny Opblomstring, nye Banker og Filialer oprettedes, og de tidligere Wiener-Filialer omdannedes til czekoslovakiske Banker. Da Czekoslovakiet var fattigt paa større Formuer, savnedes der et Kapitalmarked af Betydning, og det blev da Bankernes vigtigste Opgave — i Forbindelse med udenlandsk Kapital — at yde financierel Støtte til den fremvoksende czekoslovakiske Storindustri. Bankerne maatte da, endnu stærkere end Tilfældet er med den almindelige kontinentale Banktype, gaa ind saavel med Deltagelse i Emissioner som med Financiering af faste Anlæg og med Driftskreditter, og Bankerne blev i visse Tilfælde stærkt sammenknyttede med enkelte Brancher, f. Eks. Textil, Bomuld og Sukker.

Ifølge den sidst foreliggende Bankstatistik fandtes der ved Udgangen af Aaret 1926 ialt 31 Aktiebanker med en samlet Balance af $26\frac{1}{2}$ Milliard Kc., heraf var 8 Storbanker (Aktiekapital mindst 100 Mill. Kc.), 12 var mellemstore og 11 var Smaabanker (Aktiekapital under 20 Mill. Kc.).

Desuden fandtes der 9 Banker uden Aktiekapital, hvoraf de 6 var saakaldte „Landesbanken“ med offentlig Garanti for deres Forpligtelser. Disse Banker, der ikke har privatøkonomisk Gevinst til Formaal, er oprettede for at give langfristede Laan i Landejendomme og til Kommuner og Jernbaner ved Udstedelse af egne Obligationer, altsaa nærmest Hypothekanstalter. Under Krigen strakte Indtægterne af de lange Laan ikke til Dækning af de stigende Omkostninger, og disse Institutters Reservefonds formindskedes. Efter Krigen har de søgt at udvide deres Virksomhed til andre Bankforretninger. Af særlig Betydning er Zemská banka i Prag, der i mange Aar har drevet Rediskonteringsvirksomhed i betydeligt Omfang. Disse 9 Bankers samlede Balance udgjorde ved Udgangen af 1926 godt 8 Milliarder Kc. Endvidere findes der en Del mindre Banker, der er organiseret som Interessentskaber med begrænset Ansvar.

Den første Sparekasse i de czekiske Lande oprettedes i 1825, enkelte nye kom til ved Aarhundredets Midte, men først mod Aarhundredets Slutning og navnlig i Begyndelsen af det 20. Aarhundrede kom der Vækst i Oprettelsen af Sparekasser. Sparekasserne kunde stiftes i to Former: enten som

Kommunalsparekasser under vedkommende Kommunes Garanti eller som Forenings-Sparekasser uden offentlig Garanti. Sparekasserne er almennyttige Anstalter og staar under offentligt Tilsyn. Efter Republikkens Dannelse bestemtes det ved en Lov af 1920, at der fremtidig kun maatte oprettes Kommunalsparekasser, og at de bestaaende Foreningssparekasser — paa de to største nær — skulde omdannes til Kommunalsparekasser. Samtidig bestemtes det, at samtlige Sparekasser skulde være Medlemmer af et Forbund, der skulde instituere en periodisk Revision (mindst hvert andet Aar). Sparekasserne yder Laan i faste Ejendomme og til Kommuner, diskonterer Veksler og anlægger betydelige Midler i Værdipapirer. Under Krigen blev de store Aftagere af Krigslaen og led derigennem store Tab, ligesom de derved er blevet hæmmet i deres egentlige Udlaansvirksomhed.

Fra Midten af det 19. Aarhundrede dannedes der i de czeakiske Byer en Del kooperative Forskudskasser, væsentligst efter de af Schulze-Delitsch i Tyskland opstillede Principper. Deres Medgang skyldtes ikke mindst, at Sparekasserne betragtedes med nogen Uvilje paa Grund af deres Afhængighed af den østrigske Administration. Oprindeligt hæftede Medlemmerne i Forskudskasserne i Reglen solidarisk, hvad der bidrog til en rask Vækst, men hæmmede Henlæggelsen af Reserver. Da Følgerne af risikable Anbringelser under Krisen i 1870'erne truede med at gøre Ansvar aktuel, flygtede en Del Medlemmer fra Kasserne, og senere er Kasser med begrænset Ansvar blevet overvejende. De modtager Indlaan og yder Drifts-Kredit til Byernes Erhvervsdrivende, hovedsagelig til Medlemmer, men ogsaa til Ikke-Medlemmer. I Krigsaarene maatte de tegne Krigslaen og tabte derved; efter Krigen førte deres forhøjede Omkostninger dem ind i Financiering af Industri, særlig Sukkerindustrien, og af Kommuner. Forskudskasserne er samlede i et Forbund, men er iøvrigt prægede af ret stor Selvstændighed.

I Slutningen af det 19. Aarhundrede paabegyndtes Oprettelsen af tilsvarende kooperative Institutter paa Landet, der efter det tyske Forbillede bærer Navnet Raiffeisenkasser. Det er smaa Sogne-Anstalter, der kun laaner ud til Medlemmer, og hvis Udlaansrente (incl. Provision) højst maa overstige Indlaansrenten med $1\frac{1}{2}$ pCt. Deres Formaal er at yde billige Driftslaen til Landbrugere; Overskudet tilfalder Reservefonden, som Medlemmerne ikke har fri Raadighed over. De maa ikke befatte sig med Veksler. Under Krigen tabte Raiffeisenkasserne deres Betydning som Laangivere til Landbruget, og de udnyttedes

gennem Krigslaan; senere er de gaaet noget ud over deres Virkeomraade og har givet Laan til Kommuner og Indkøbs- og Produktionsforetagender og lange Laan i Ejendomme. De staar i nøje økonomisk Samarbejde gennem en Fællesorganisation.

De to nævnte Former for kooperative Kreditinstitutter ligner i deres Organisation nærmest vore Andelskasser.

Medens Forskudskasserne og Raiffeisenkasserne er dannede efter kendte Forbilleder, er de saakaldte landwirtschaftlichen Bezirksvorschusskassen en Art af Pengeinstitutter, der næppe har Sidestykke udenfor de czekiske Lande. De hidrører dels fra Feudaltidens Kontributions-Kornfonds, hvis Formaal var i gode Høstaar at samle de hørige Bønders Overskud af Korn paa fælles Lagre for i daarlige Aar atter at uddele deraf til disse, dels fra samme fjerne Tids Skattefonds, hvori Bønderne efter Godsherrernes Opfordring i gode Tider indbetalte større Skattebeløb end nødvendigt for deraf at kunne tage Pengene til Skat i daarlige Tider. Efter at Kornfondene i forrige Aarhundredes Midte var blevet afløst af Pengefonds, omdannedes de sammen med Skattefondene i Aarhundredets sidste Halvdel til Bezirksvorschusskassen, hvis Formaal er at yde vedkommende Distrikts Landbrugere billige Laan. Deres Virkemidler bestaar væsentligst af Grundkapital og Reserver, men de modtager tillige Indlaan. Kapitalandelene tilhører Ejerne af de Ejendomme, der i sin Tid deltog i de paagældende Korn- eller Skattefonds, og ved Ejerskifte følger Andelen Ejendommen. Kapitalandelene forrentes med 1 pCt. over Indlaansrenten. Medens Raiffeisenkassernes Klientel særlig bestaar af mindre Landbrugere, er de her nævnte Anstalter særlig til Nytte for de mellemstore Landbrug.

I den nye Stats sydøstlige Landbrugsomraader — Slovakiet og Karpathorusland — fandtes der to Hovedgrupper af Pengeinstitutter, nemlig Aktieselskaber og kooperative Anstalter.

Aktie-Institutterne var en Mellemtung mellem Smaabanker og Sparekasser eller Forskudskasser. Mange af dem var nærmest Familieforetagender, idet Aktiekapitalen ejedes af enkelte Familiers Medlemmer. Deres Kundekreds var overvejende Landejendomsbesiddere og deres Udlaansform overvejende Landbrugsveksler, omend de ogsaa havde Forbindelser indenfor Handel og Industri. En Del af disse Institutter indstillede Virksomheden under Verdenskrigen, andre belastedes stærkt med Krigslaan, og efter Krigen blev de hidtidige Forbindelser med Korrespondenter i Buda-Pest afbrudt. Det blev nødvendigt at skabe

nationale slovakiske Storbanker, og dette skete ved Fusioner af talrige Smaabanker (saaledes skabtes bl. a. Slovenská banka i Bratislava og Tatra banka).

De kooperative Kreditanstalter, der nærmest har Karakteren af Raiffeisenkasser, dog med Ret til Vekseldiskontering, virker paa Landet. De var tidligere tilsluttet et Fællesforbund i Buda-Pest, hvor de havde anlagt deres likvide Midler og deres Krigslaansobligationer, og mange maatte derfor ved Løsningen standse Virksomheden. Der oprettedes imidlertid hurtigt et nyt nationalt Forbund, og Staten stillede 50 Mill. Kc. til Disposition til Styrelse af Likviditeten overfor de nye Indlaan.

Natten mellem den 25. og 26. Februar 1919 afbrød Czekoslovakiet pludselig sine Forbindelser med Omverdenen. De militært bevogtede Grænser lukkedes; Jernbane- og Postforbindelsen med Udlandet blev midlertidig afbrudt. Anledningen til disse drastiske Forholdsregler var, at de i Czekoslovakiet cirkulerende østrig-ungarske Sedler skulde afstemples og anerkendes som den nye Stats Gæld, hvorfor det maatte forhindres, at Sedler fra Udlandet kastedes ind over Grænserne og blev anerkendte som czekoslovakisk Statsgæld. Selve Afstemplingen af de ca. 7 Milliarder østrigske Kroner, der var i Omløb, gennemførtes i Begyndelsen af Marts. De afstemplede Sedler erstattedes kort Tid efter med nye Seddelpenge, og der indførtes Dækningsregler. I 1920 udgjorde Seddelmængden ca. $11\frac{1}{4}$ Milliarder Kc., i 1921 ca. 12 Milliarder Kc., i 1922 ca. 10 Milliarder Kc. og i 1923 ca. 9 Milliarder Kc. Seddelomløbet udgør nu (Oktober 1928) 7 Milliarder Kc. Seddeludstedelsesretten forbeholdtes i de første Aar Staten (Finansministeriets Bankkontor), men overgik med Udgangen af 1925 til en som Aktieselskab organiseret Nationalbank. Straks fra Begyndelsen bestræbte Regeringen sig maaltbevidst for at holde Seddelomløbet nede, og den czekoslovakiske Krone fulgte ikke den østrigske og tyske Valuta i Sammenbruddet. Bestræbelserne blev dog ikke fastholdt, og Seddelmængden steg; Pragerkronen faldt betydeligt og var nede i 6 centimer (svejtssiske) i Slutningen af 1921, men steg derefter i Løbet af 1922 til 19 centimer, hvorefter den stabiliseredes paa $\frac{1}{6}$ af Førkrigstidens Værdi. Den endelige Stabilisering foretoges ved Nationalbankens Oprettelse. Denne Deflation fandt naturligvis ikke Sted uden en voldsom økonomisk Krise. Hertil kom, at de ustabile Valutaforhold i de omgivende Stater fortsat beredte Vanskelighed for den czekoslovakiske Industri, der arbejdede med en betydelig

Eksport for Øje. Endelig var Bankvæsenet som nævnt uden fælles Retningslinjer og tilmed forskelligt i de to Hoveddele af Landet, ligesom de nye Ledere, der var fulgt efter de østrigske, ofte var uden Tradition og Erfaring.

Verdenskrisen og dens Eftervirkninger samt den indenlandske Valutas Stigning tyngede stærkt paa Czekoslovakiets Industri og Handel og satte efterhaanden sine dybe Spor ogsaa i de med Industrien stærkt sammenvoksede Banker. Tre større Banker brød sammen; der opstod et stærkt Røre, og vaagnende Mistillid til Pengeinstitutterne førte til, at Indlaanene begyndte at svigte. I Erkendelse af den afgørende Betydning af, at Befolkningens Sparemidler vedblivende gennem Pengeinstitutterne kunde stilles til Industriens og Handelens Raadighed, og i Forstaaelse af, at en Svigten paa dette Punkt vilde medføre en økonomisk Rystelse, der vilde tilintetgøre de hidtil paa Befolkningens Sparsommelighed og Arbejde opbyggede Resultater, maatte Staten gribe ind. Tilliden maatte genopbygges.

Ved en Række Love af 10. Oktober 1924 søgte man da fra Statens Side at bidrage til at sikre Bankvæsenets uforstyrrede Gang i Fremtiden. Det er karakteristisk for denne Lovgivning, at man, for saavidt angaar Hjælpeaktionens økonomiske Side, søgte at gennemføre Selvhjælpens Princip, saaledes at den Statshjælp, der maatte til, fik Karakteren af Hjælp til Selvhjælp, og at man, for saavidt angaar den etablerede Kontrol med Bankernes Virksomhed — i hvert Fald formelt — byggede videre paa den lavslignende Organisationsform, hvori Sparekasser, Forskudskasser, Raiffeisenkasser m. v. fra ældre Tid var tvangsmæssigt incorporerede, og som omkring 1920 overalt var blevet udstyret med Beføjelse og Pligt til periodisk fagmæssig Revision hos Medlemmerne.

Først og fremmest gjaldt det om at afbøde Virkningerne af de under Krisen lidte Tab i Pengeinstitutterne, saaledes at det om muligt kunde undgaas, at ogsaa disses Indskydere blev berørt deraf. Til Fremme af dette Formaal oprettedes den saakaldte Specialfond, hvoraf Understøttelse efter foretagen Undersøgelse kunde ydes til Pengeinstitutter, der var kommet i Vanskeligheder, og som meldte sig indenfor en Frist af et halvt Aar. Understøttelsen ydes i Form af rentebærende Obligationer, udstedte af Fonden, og baserede paa Kapitalisation af en aarlig Afgift, der samtidig paalagdes alle Pengeinstitutter, samt paa et aarligt Statstilskud paa indtil 50 Mill. Kc.

Afgiften beregnes for de almennyttige Pengeinstitutter som en fast Procentdel af det aarlige Nettooverskud, medens den for Aktiebankerne stiger progressivt med Aktieudbyttets Størrelse. Ved et politisk Kompromis blev der indsat en Bestemmelse om, at ogsaa kooperative Produktions- og Forbrugsorganisationer, hvorefter flere var kommet i Vanskeligheder, kunde faa Hjælp af Fonden. De understøttede Institutter kan sættes under særlig offentligt Tilsyn, uden hvis Sanktion ingen Beslutning fra Ledelsens Side kan iværksættes. Da Fondens Hjælp ydes hemmeligt, unddrager dens Virksomhed i de enkelte Tilfælde sig nærmere Bedømmelse, men Virkningen har været den, at Bankvanskeligheder i Czekoslovakiet ikke har medført Tab for Kreditorerne. Saa vidt vides, er Fondens Midler helt medgaaet.

Dernæst søgte man ved en særlig Lovgivning at regulere Bankernes Virksomhed ud fra de vundne Erfaringer. Retten til at modtage Indlaan gjordes for Bankernes Vedkommende afhængig af en Koncession, og en saadan udkræves endvidere til Oprettelse af Filialer. For at opnaa Koncession til at modtage Indlaan skal Bankerne opfylde visse Betingelser med Hensyn til Størrelsen af Aktiekapital og Reserver, og Bankens Direktører skal forpligte sig til, hvis Reserverne synker under den fastsatte Grænse, af deres private Midler at stille et Beløb svarende til 4 pCt. af Aktiekapitalen til Raadighed udelukkende til Sikring af Indskyderne (men ikke de øvrige Kreditorer). Endvidere skal Bankerne underkaste sig de nedenfor omtalte Bestemmelser om Tilsyn og Revision. Banker, der hidtil ikke har haft Ret til modtage Indlaan, skal for at faa Koncession have været i Virksomhed i tre Aar. Det blev endvidere forbudt Bankerne at drive Varehandel — hvilket tidligere havde fundet Sted med store Tab til Følge — og at gøre Forretninger — bortset fra Indlaan — med deres egne Bestyrelsesmedlemmer, Direktører og Funktionærer. Til Modvirkning af Tilbøjeligheden til at indgaa store Engagementer blev det bestemt, at der til Engagementer, der overstiger 10 pCt. af Bankens Egenkapital, udkræves Samtykke fra Bestyrelsen. Det blev paalagt Bankerne at offentliggøre Kvartalsbalancer.

Samtidig blev der givet Lovbestemmelser om intern og extern Kontrol med Bankerne. Af de interne Kontrolbestemmelser kan særlig nævnes, at det blev paalagt hver Bank at udarbejde et Regulativ, der skal approberes af Finansministeriet, som kan foretage de Ændringer deri, det finder fornødent, samt at Bestyrelsens Ret og Pligt til at øve Kritik af Dispositionerne og Regnskaberne blev fastsat i Loven. I større Banker

indførtes der en særlig Kontrolafdeling med Pligt til direkte Indberetning til Bestyrelsen. Særlige Bestemmelser tilsigter at skaffe Aktionærminoriteter Repræsentation i Bestyrelsen. Pligtforsømmelser medfører Erstatningsansvar, og urigtige Angivelser eller Fortielser i Regnskaber m. v., hvorved en Banks Stilling bevidst fremstilles som værende bedre end i Virkeligheden, straffes strengt.

Med Hensyn til den externe Kontrol blev det fastsat, at alle Pengeinstitutter, der har eller faar Ret til at modtage Indlaan, skal være Medlemmer af et af Staten oprettet „Revisions- und Treuhandgenossenschaft“, hvis Kapital de skal tage Andele i, og hvis Omkostninger de skal dække. Denne Institution skal revidere Pengeinstitutterne og deres Filialer, stille Forslag om Rekonstruktion, Sanering eller Likvidation af saadanne og medvirke ved Gennemførelsen af disse Foranstaltninger. Selve Kontrolvirksomheden er dog henlagt til en under Institutionens Bestyrelse virkende særlig Revisionsafdeling, hvis Funktioner nærmest svarer til vort Banktilsyns. Formaalet med Revisionsafdelingens Virksomhed er at føre Tilsyn med Pengeinstitutternes Overholdelse af Bestemmelserne i Lovgivning, Vedtægter og Regulativer samt at kontrolere, at Pengeinstitutternes hele Forretningsførelse yder fornøden Sikkerhed for Indskyderne og de øvrige Kreditorer. Paapegede Mangler skal redresseres inden Udløbet af en fastsat Frist, og sker dette ikke, eller opstaar der iøvrigt Uoverensstemmelser mellem Kontrolmyndigheden og et revideret Pengeinstitut, indankes Sagen for Finansministeren, hvis Afgørelse er endelig. Afdelingens Embedsmænd aflægger et særligt Løfte overfor Finansministeren, uden hvis Samtykke de ikke kan afskediges; Finansministeriet kan kræve sig Revisionsberetningerne forelagt.

Som det vil ses, er denne Kontrolmyndighed i sin Organisation et Kompromis mellem de Anskuelser, der kræver et rent Statstilsyn, og de Anskuelser, der foretrækker en af Institutterne selv organiseret autonom Kontrol. Det er en Art statslig Kontrol, men i Formen er den autonom.

For at forebygge, at fremtidige Bankkriser skal medføre Uro blandt Pengeinstitutternes Indskydere og dermed følgende Bankstandsninger med Tab for disse, oprettedes der en Garantifond (almindelig Fond).

Tanken om en Garantifond er ingenlunde ny. Her i Danmark rejste Provinsbankernes Forening efter Krisen i 1908 Spørgsmaalet, men Tanken blev atter opgivet. I det af Stauning i December 1924 forelagte Forslag til ny Banklov var der op-

taget en Bestemmelse om Oprettelsen af en saadan Fond („Bankfond“) gennem aarlige Bidrag fra Bankernes Side, eventuelt med Støtte fra Staten og Nationalbanken, ligesom det var Hensigten, hvis Forslaget vandt Rigsdagens Bifald, derefter at stille Forslag om en tilsvarende Fond for Sparekasserne. Den foreslaaede Bestemmelse er dog senere udgaaet af Banklovforslaget. I en Del af Amerikas forenede Stater er der i Aarene efter 1908 indført Garantifonds for Banker, men Bedømmelsen af disse Fonds Virkninger kan ikke siges at have været ublandet gunstig.¹⁾

Czekoslovakiet er den eneste Stat i Europa, der har ført Tanken om en Garantifond for Pengeinstitutter ud i Livet. Da Tanken om en Garantifond her i Danmark formentlig paany vil kunne ventes optaget til Drøftelse ved den kommende Debat om Revision af Bankloven, vil det kunne være af særlig Interesse nærmere at betragte de i Czekoslovakiet gældende Regler om Garantifonden.

Oprettelsen af Fonden hviler paa den Grundbetragtning, at Staten ikke kan være uinteresseret Tilskuere til, at Tab i Pengeinstitutterne og dermed følgende Uro fører til, at en Krise breder sig til større Omraader og medfører Skade for Opsparing og Katastrofer for Landets Erhvervsliv eller Dele af dette. Paa den anden Side bør Staten ikke tage Tabene paa sin Kappe, ogsaa af den Grund, at man ikke bør fremelske den Tankegang, at Følgerne af uheldige Dispositioner i det private Erhvervsliv kan væltes over paa Staten og Skatteyderne. Det maa derfor blive de særlig interesserede, nemlig Pengeinstitutterne og deres Indskydere, der selv tilvejebringer de fornødne Midler.

Garantifonden er en Slags Tvangsforsikring for de Pengeinstitutter, der har Ret til at modtage Indlaan, eller rettere for disse Institutters Indskydere. Fonden hviler dog ikke paa et egentlig forsikringsteknisk Grundlag, idet Bidragenes (Præmiernes) Størrelse ikke varierer efter den forskellige Risiko i de deltagende Pengeinstitutter, men efter Indlaanenes Omfang, og idet Udbetalingerne (Erstatningernes) Størrelse ikke beror paa Forhaandsaftaler, men afhænger dels af den forsikredes Behov dels af Størrelsen af Fondens Midler. Motiveringen for Fonden maa da ogsaa søges i den videre Betragtning, at det er af afgørende Betydning saavel for de enkelte Pengeinsti-

¹⁾ Jfr. Prof. Axel Nielsens Afhandling om Garantifonds og Banklikviditet pag. 27 ff.

tutter som for Samfundet som Helhed, at Indskydernes Tillid, hvorpaa Bankvæsenet er opbygget, ikke svigter i Krisesituationer, hvorved unødige Vanskeligheder fremkommer saavel for Bankerne som for de Virksomheder, de financierer, og dermed ogsaa for de dertil knyttede Funktionærer og Arbejdere.

Pengeinstitutterne deles i tre Grupper, der hver for sig danner en Afdeling af Fonden, og som yderligere kan dele sig i Underafdelinger. Afdelingerne, respektive Underafdelingerne, er ikke indbyrdes solidariske. De tre Grupper dannes af henholdsvis Sparekasserne, Forskudskasser af enhver Art og Bankerne.

Som Bidrag til Fonden indbetaler Pengeinstitutterne halvaarligt et Beløb, der svarer til $1\frac{1}{2}$ pCt. af de i Perioden udbetalte eller krediterede Renter af Indlaan, Folio og Konto Kurant, og Fonden vokser endvidere med Indtægterne af sin Kapital. Ved en Indlaansrente af 4 pCt. bliver altsaa Bidraget 6 Heller aarlig for et Indlaan paa 100 Kc. Den anførte Procentsats er ikke fremgaaet af nogen forsikringsmæssig Præmieberegning, men er fastsat efter et Skøn, saaledes at Fonden skulde vokse med gennemsnitlig ca. 30 Mill. Kc. aarlig. Har en Afdeling af Fonden naaet en saadan Størrelse, at Fondens Bestyrelse anser den for tilstrækkelig, kan Bidragene til Afdelingen ophøre, men skal genindføres, hvis Bestyrelsen senere maatte anse dette for nødvendigt til Sikring af Formaalet.

Skulde der blive lagt saa stærkt Beslag paa Fonden, at de saaledes tilvejebragte Midler ikke strækker til, kan Fonden udstede forrentelige Obligationer, men dog kun i et saadant Omfang, at Udgifterne til Forrentning og Amortisation ikke overstiger $\frac{3}{4}$ af Fondens Indtægter gennem Bidrag paa Udstedelsestidspunktet. Ved en saadan Kapitalisation vil Fonden antagelig kunne mobilisere ca. 400 Mill. Kc. i Obligationer¹⁾. Staten hæfter subsidiært for Obligationernes Forrentning og Amortisation, og Obligationerne kan anvendes til Anlæg af umyndiges Midler o. lign., ligesom ethvert af Fondens Medlemmer er pligtigt til, hvis det kræves, til pari Kurs at overtage et vist Beløb af Fondens Obligationer. Det fremgaar ikke af Loven, om det er Hensigten at stille Obligationerne til Raadighed for de nødstedte Banker, eller om Fonden selv skal udbyde dem paa Kapitalmarkedet.

¹⁾ Til Sammenligning kan anføres, at de samlede Indlaan i czecho-slovakiske Pengeinstitutter ult. 1927 androg ca. 32,2 Milliarder Kc., hvoraf i Sparekassen ca. 15 Milliarder Kc.

Ethvert Pengeinstitut, der i mindst 5 Aar har været Medlem af Fonden, har Krav paa Hjælp af sin Afdelings Midler, naar dets Eksistens og dermed Indskydernes Interesse er i Fare som Følge af, at det har lidt Tab eller har bundet sine Midler for fast. Krav om Hjælp af Fonden kan dog ikke gøres retlig gældende, men kan i Tilfælde af Nægtelse indbringes for et Voldgiftsudvalg til endelig Afgørelse. Arten og Omfanget af Hjælpen skal fastsættes saaledes, at alle bekendte Krav fra en Afdelings Medlemmer tilfredsstilles ligeligt eller i hvert Fald stemmende med almen Interesse og saaledes, at de Pengeinstitutter, der faar Hjælp, saa vidt muligt saneres, saa de kan fortsætte deres Virksomhed. Hjælpen ydes principielt i Form af Laan til Opretholdelse af Likviditeten.

Kan et Pengeinstitut ikke reddes, fordi dets Passiver efter Tab af Egenkapitalen væsentlig overstiger dets Aktiver, skal Fonden, forsaavidt dens Midler tilstrækker, yde et saadant Tilskud, at de almindelige Kreditorer kan faa Dækning for 80 pCt. af deres Tilgodehavende. Konstaterer Fondens Ledelse, at Tabene — omend blot delvis — er foraarsagede af Pengeinstituttets ansvarlige Organer, skal Tilskudet nedsættes noget efter visse Regler.

Ethvert Medlem af Fonden er pligtig til, naar det bliver vidende om eller efter Omstændighederne burde være vidende om, at det har lidt Tab, der overstiger Reserverne og angriber eller truer Halvdelen af Grundkapitalen, eller at der er Sandsynlighed for, at Tab af en saadan Størrelse kan ventes, uopholdelig at underrette Fondens Ledelse derom. Forsømmes saadan Indberetning, kan Hjælp af Fonden nægtes, dog ikke Hjælp til at sikre Kreditorerne 80 pCt. (jfr. ovenfor).

Naar en Anmodning om Hjælp indgaar, skal Fondens Ledelse foretage en indgaaende Undersøgelse af vedkommende Instituts Stilling, og den kan stille visse Betingelser for Hjælpens Ydelse — Opnaaelse af Moratorium, Rekonstruktion, Fusion med et andet egnet Institut eller Likvidation — samt indsætte et særligt Tilsyn med Instituttet.

De af Fondens Midler, der ikke anvendes efter dens Formaal, indsættes i en af Landesbankerne (Zemská banka) til den for lange Indlaan gældende Rente. Hvis Fondens Opgaver tillader det, kan dog en Del af Midlerne anvendes til korte Lombardlaan til Medlemmerne paa nærmere angivne Papirer.

Fonden bestyres af et Kuratorium paa 12 Medlemmer — 4 for hver Gruppe — der udnævnes af Regeringen. Medlemskabet af Kuratoriet er et Æreshverv.

Da Karenstiden er 5 Aar, og Fonden er oprettet i 1925, er den endnu ikke traadt i Virksomhed med Hjælp til Medlemmerne.

Som det vil fremgaa af foranstaaende, er Hovedformaålet med Fonden at yde solvente Pengeinstitutter, der paa Grund af Uro blandt Indskyderne er Genstand for ekstraordinære Udtræk, Laan til at imødegaa Indskydernes Krav med kontante Udbetalinger, for derved at genrejse den svigtende Tillid, saaledes at Sanerings- og Rekonstruktionsbestræbelser eller Fusion med et andet Pengeinstitut kan foregaa uforstyrret. I Mangel af Fondens Tilstedeværelse vilde Pengeinstituttet løbe Fare for at maatte standse sine Betalinger og træde i Likvidation med den heraf resulterende Værdiforringelse af Aktiverne og dermed følgende Tab for dets Kreditorer.

Skulde det imidlertid ved en Undersøgelse vise sig, at det paagældende Pengeinstitut er insolvent i større Grad, saaledes at Rekonstruktion eller lignende ikke lader sig gennemføre, garanterer Fonden som anført Kreditorerne en Dividende paa 80 pCt. af deres Tilgodehavender. Fondens Tilstedeværelse kan for saavidt ikke siges at byde Kreditorerne fuld Sikkerhed i alle Tilfælde, og Grunden hertil er, at man ikke har villet svække Bankledernes Ansvarsfølelse for stærkt ved at garantere, at urigtige Dispositioner overhovedet ikke kunde føre til Tab for Kreditorerne. Man har altsaa ikke anset Bankledernes Ansvarsfølelse overfor Aktionærerne alene for tilstrækkeligt Motiv til lagttagelse af fornøden Forsigtighed.

Det Formaal, som denne Lovgivning i første Række skulde opfylde, nemlig at skabe Ro og Tryghed hos Indskyderne i Pengeinstitutterne, synes efter alle Udtalelser at dømme at være naaet, saavidt de hidtidige Erfaringer rækker.

Storbankernes Synspunkter overfor Garantifonden synes at være, at de anser Fonden for at være en Støtte for de mindre Banker, men mener, at den er uden Interesse for dem selv. De betaler Bidraget uden Begejstring, men ogsaa uden særlig Uvilje, da det andrager et forholdsvis lille Beløb, næppe saa meget som de selv ofrer paa Reklameudgifter. De synes at staa ret uinteresserede overfor Fonden.

Virkningen af Foranstaltningerne bedømmes hovedsagelig som værende af psykologisk Art. Befolkningen har Tillid til, at der nu ikke vil kunne ske noget med Pengeinstitutterne, der kan bringe Indlaanene i Fare.

Det skal endelig nævnes, at den czekoslovakiske Regering for nylig har fremsat Forslag, der tager Sigte paa en yderligere Udbygning af Banklovgivningen af 1924. Hovedpunktet i Forslagene er Oprettelse af et Finansraad, der bl. a. skal have til Opgave at skabe Samarbejde mellem de konkurrerende Pengeinstitutter og mellem de forskellige Typer af saadanne samt i det hele at fastlægge Retningslinjerne for Pengevæsenets Udvikling. Finansraadet skal virke som tvungen Fællesrepræsentation for Pengeinstitutterne.

Med Hensyn til selve Banklovgivningen foreslaas det bl. a., at Sparekasserne skal anlægge mindst 25 pCt. af deres Indlaan i pupillarsikre Værdipapirer og andre Pengeinstitutter (herunder Banker) mindst 15 pCt. Aktiebanker skal efter Forslaget yderligere til enhver Tid have anlagt mindst 25 pCt. af det Beløb, hvormed deres Indlaan overstiger fire Gange deres Egenkapital i saadanne Værdipapirer. Til Sikring af Kontokurantmidlers Likviditet skal det kunne paalægges Pengeinstitutter at holde et vist Indestaaende i Nationalbanken.

Disse Forslag vidner om den unge Stats fortsatte Bestræbelser for at tilrettelægge sit Bankvæsen efter sunde Principper.

BOGANMELDELSER

F. ZEUTHEN: *Den økonomiske Fordeling*. XX + 524 S. Nyt Nordisk Forlag, København 1928. Pris 9,50 Kr.

Dr. Zeuthen har stillet sig en Opgave, han ikke magtede, at skrive en Fordelingslære, men det faar være ham en Trøst, at heller ingen anden endnu har givet det rigtige. Man kan for saa vidt beklage, at den Flid og Tænkeevne, hvorom Bogen bærer Vidne, ikke er anvendt paa en mere begrænset Opgave; thi idet Forf. har villet haft alt med, er han kommet til kørt med Tiden og har bl. a. ikke kunnet følge Kirkegaards Raad, at lade sit Manuskript ligge nogen Tid i Bordskuffen og saa revidere det.

Han begynder med at beskrive det statiske Samfund, hvori han foreløbig vil operere. Det er ikke blot et Samfund i Bevægelse, hvori alle Bevægelser søger tilbage i deres Udgangspunkt, saaledes at selv om Partiklerne stadig veksler, er Helhedsbilledet stadig det samme; han forudsætter ogsaa fuld Delelighed og Rørlighed, saaledes at alle har lige Adgang til at kombinere Produktionssættet paa samme Maade, og at alle har samme Dygtighed dertil; i Virkeligheden forudsætter han ogsaa, at Størrelserne er uendelig smaa og opererer med *ceteris paribus*-Formlen; om den sidste Formel maa jeg paa Apothekerlatin sige, at *ceteris* næsten aldrig er *paribus*. Jeg anerkender, at den abstrakte Metode er nødvendig, og at man med Fordel ved at indskyde flere og flere Forudsætninger kan gaa efter Linjen den aftagende Abstraktion; men jeg har undertiden Angst for de Arkitekter, der, idet de bygger et Hus, abstraherer fra Skorsten og Ydervægge; Resultatet kan være rigtigt nok, men om der bliver et Hus deraf, er jeg ikke sikker paa.

Forf. sonderer meget godt mellem 3 Grupper af Relationer, som man kan kalde Efterspørgsel, Teknik og Knaphed og har her nogle gode Diagrammer, hvor Udgangspunktet er enkel

eller konkurrerende Efterspørgsel, der gennem den ud af flere Muligheder valgte Teknik efterspørger Produktionsydelse under disses Knapheds Modstand.

Forf. opstiller nu et System af simultane Ligninger, der ligner Cassels og i hvert Fald ikke er vanskeligere at forstaa, men som lider af samme Fejl, at de ikke angiver, hvorledes Variationer i en Størrelse paavirker de andre, og om hvilke der ikke siges, at de kun kan opstilles paa Produktionsmarginalen.

Efter en Række Betragtninger om Tilregningen og det aftagende Udbyttes Lov, der fylder op uden at sige noget, gaar Forf. over til Grænseproduktivitetsteorien, hvor han følger Clark, ogsaa i at gaa ud fra den fysiske Produktivitet. Her er hans Bevisførelse utilstrækkelig, idet den ene Præmis er postuleret: han tilføjer et Regneeksempel, hvor han først opstiller en Serie af Marginaludbytter, hvor 100 ha er Konstanten og en Arbejder Variablen; derefter opstiller han en tilsvarende Serie, hvor 10 Mand er Fixen og 10 ha Variablen. Man kan opstille den ene af disse Serier og der ud af aflede en anden, saadan som Aftalion har gjort det, men man kan ikke vilkaarlig opstille begge Serier og bruge de sidste som Slutning. Forf. synder mod den logiske Regel, at man ikke paa samme Tid kan postulere baade Præmis og Konklusion. 2 Sider længere fremme (Side 56) siger han noget, han ikke kan mene, nemlig at Grænseproduktiviteten ikke er andet end den for alle Enheder gældende Produktivitet ved den givne Kombination; hvad han mener, er, at faktisk vil, hvis vi tager 7 Arbejdere istedetfor 6, det oftest være umuligt at sige, at den syvende Mand producerer mindre end de andre; Loven om Grænseproduktiviteten er, at denne er en Differens mellem in casu 6 og 7 Arbejderes Produkt, og under Forudsætning af aftagende Udbytte er denne Differens mindre end Gennemsnittet af 7 Arbejderes Produkt, selv om in casu alle 7 Mand producerer ligemeget.

Nu viser Zeuthen, at Monopol og Magt griber forstyrrende ind; jeg er ham taknemmelig for at være opmærksom paa Magtfaktorens Eksistens, men han har jo for lidt sociologisk Uddannelse og filosofisk Anlæg til ret at magte Emnet. Derimod er hans Undersøgelse af Prisdannelsen ved delvis og konkurrerende Monopol dadelløs, han opstiller følgende Sætning: „En vertikal Sammensætning af flere tidligere selvstændige Monopolister vil altsaa sætte Prisen ned, samtidig med at Omsætningen og den totale Gevinst stiger, medens en horisontal Sammenslutning ligeledes hæver den samlede Monopol-

gevinst, men tillige hæver Prisen og indskrænker Omsætningen".

Derefter gaar han over til at skyde nye Præmisser ind, og hvad han siger her om Udvikling og Omskiftelser, og om Produktionsmidlernes kvantitative og kvalitative Ændringer har jeg ingen Indvendinger imod; det samme kan siges om Af-snittene „Manglende Tilpasning“, „Driftsherregevinst“ og „Risiko“; der er mange fornuftige Bemærkninger, men baade for meget og for lidt. Her skulde han maaske have fulgt G. Åkermans Metode og i sine Formler indskudt Udtryk for de nye (mere virkelighedstro) Forudsætninger.

Nu undersøger Forf. de enkelte Faktoreres Aflønning og begynder med Arbejdets; som saa ofte maa jeg her protestere imod den Anvendelse, han giver Begrebet Arbejdsløn, ikke ikke blot Direktørlønninger og monopoliserede Erhvervs Fortjeneste (Sagførere) regnes som Løn, men han paastaar, at Aktionæren faar Løn for det Arbejde at vælge Formen for Kapitalanbringelse; det er paa den Maade, at man kan komme til, at Arbejdslønnen er over 80 pCt. af Samfundets Indtægt og til de fantastiske Virkninger paa Varepriserne af Arbejdslønnens Nedsættelse med 10 pCt. Jeg hører til dem, der er bange for den praktiske Anvendelse af Læren om, at Arbejdet lønnes efter sin Grænseproduktivitet, og jeg kan ikke frikende Zeuthen for at begaa den Tvefydighed at sige Produktivitet, noget teknisk, hvor han maaske mener Rentabilitet, noget økonomisk. Forf. skulde have undersøgt Grænseproduktivitetslæren nøje og kvalificeret den, i Stedet for 9 Sider burde han have ofret 100 Sider paa den og ladet mange andre Emner ligge. Forf. vover sig samtidig ind paa at udtale sig om, hvorledes Udbuddets og Efterspørgslens Kurve er formet for Arbejdet i al Almindelighed (ligesom senere for Kapitalen); for det enkelte Erhverv kan man rimeligvis finde Kurven, men ikke den i al Almindelighed; de, der har prøvet derpaa, kommer ogsaa til hver sit Resultat.

Jeg kunde have ønsket, at Forf. havde uddybet Emnet Lønstigning og Arbejdernes Forbrug; hvad han skriver giver Lyst til mere; han vender sig imod den amerikanske Teori om, at høj Arbejdsløn gør udvidet Produktion mulig. Hvad han indvender herimod vilde være rigtigt, hvis det ikke var saaledes, at der, hvor Tekniken sætter ind, er paa Masseproduktionens Omraade, og denne forudsætter Masseafsætning; de rige vil have individuelle Varer. Forf. anvender undertiden Ordet Knapthed, som var det noget absolut. Cassel fortjener

Tak for Ordet, men til syvende og sidst siger Ordet ikke andet end „Forholdet mellem Tilbud og Efterspørgsel“. Om Arbejdet siges iøvrigt en Masse rigtige Ting, der ikke behøvede at staa i Bogen, naar denne blot skal være en Fordeingslære; dog undtager jeg Afsnittet om Arbejdskonflikter; thi her har Forf. en hel Masse paa Hjertet, som baade er værdifuldt og originalt; særlig gælder dette den grafiske Fremstilling af, hvor Forligspunktet kommer til at ligge. Afsnittet Arbejdslønnens Indvirkning paa Arbejdsløsheden burde være uddybet, og ligeledes vækker Undersøgelsen af, hvorledes Arbejdslønnens Stigning i et Fag paavirker Løn og Levefod i andre Fag, Appetit efter mere. Den grafiske Fremstilling Side 256 er værd at huske.

Naar Forf. kommer til Udbyttet af de materielle Produktionsmidler, slutter han sig til de Teoretikere, der, efter min Mening med Urette, behandler Kapital og Jord ensartet; ja, Dr. Zeuthen gaar saa vidt, at han medtager goodwill, Forretningsorganisation, Forretningshemmelighed som Produktionsmidler. Dette kommer af, at han, efter min Mening alt for hastigt, kaster Begrebet Realkapital bort, og, medens han i sin Grænseproduktivitetslære bygger paa den tekniske Produktivitet, saa forlader han nu helt det tekniske og kalder alt det Produktionsmiddel, der skaber Profit; naar Forretningshemmelighed og goodwill skal være et Produktionsmiddel, fordi der betales for det, og det giver Adgang til forøget Udbytte, saa løsrives vi helt fra den tekniske Realbasis og kommer til at paastaa, at Produktionsmiddel og Middel til at tjene Penge er det samme.

En Teori bør sondre mellem Landbrugskapital og den kapitalistiske Jordrente og bør ikke som Driftsbureauerne slutte noget som helst af Undersøgelser om Landbrugskapitalens Rentabilitet, naar denne omfatter den kapitaliserede Jordrente.

Hvor jeg er mest uenig med Forf. er, hvor han taler om Jordrenten og accepterer Begrebet „Bodenleistung“, hvis Af-lønning er Jordrenten. Jeg mener i 10. Hefte af min Økonomiske Virksomhed at have ført Beviset for Umuligheden af at anvende dette af Clark opstillede og af Schumpeter, Davenport og Cassel accepterede Begreb, bl. a. fordi man ikke kan anvende en Maalingsenhed, hvis Størrelse stadig skifter. Begrebet er behageligt, fordi vi saa i de simultane Ligninger kan indsætte en Addend, en Størrelse, der er Produktet af saa og mange Jordydelser og dennes Pris; jeg mener, at en Doktorafhandling burde have indeholdt en Analyse af Begrebet og opdaget dets Futilitet. Denne Undladelse er en Følge af, at

Zeuthen har villet undersøge for meget; han har kritikløst fra anerkendte Forfattere taget deres Begreber og Sætninger, i Stedet for at underkaste dem en Analyse; der er saa meget nyt, der er stormet ind paa Forf., og som har imponeret ham, at han har glemt at anvende sin udmærkede, lidt maliciøse kritiske Sans; han har ikke haft Tid; men min Beklagelse er derfor ikke mindre. I Afsnittet om Jordrenten synes jeg, at Zeuthen forlader Grænselæren, og at han ligner mange af Nutidens Teoretikere deri, at de egentlig ikke forstaar Jordrentelæren, noget jeg bebrejder en Skandinaver, der kender Keilhaus udmærkede Bog om dette Emne. Jeg forstaar Oppositionen mod Ricardo, jeg har selv opregnet 30 Punkter, hvor den klassiske Lære skal kvalificeres og uddybes, og jeg mener, at vi fra Nutidens og altsaa ogsaa Zeuthens Kritik af Ricardos Lære bør uddrage den Sandhed, at de i Forhold til Jorden bevægelige Faktorer selv har en Substitutionsværdi, i Kraft af hvilken de kan reagere og tvinge til Flytning af Dyrkningsgrænsen; dette bevirker igen at Begreberne prisbestemt og prisbestemmende maa omdefinieres, men ikke at Begrebet prisbestemt udgaar af vor Terminologi. Cassel og med ham Zeuthen har Ret i, at Substitutionsloven ogsaa gælder Jorden, men dette gælder kun for den enkelte Besidder, for hvem Spørgsmaalet rejser sig, „skal jeg bruge min Formue til Køb af mere Jord eller af mere teknisk Kapital“; men for Samfundet som Helhed foreligger der ingen Substitution, det anvender den Jord, det har, og de enkelte Besidderes Substitution fører til, at Jorden under de givne Magtforhold fordeles rigtigt over Anvendelserne og Personerne, og at Jorden faar den Kapital, som Kapitalknapheden tillader. Hvad Forf. siger om den indre Bys Huslejes Indflydelse paa Varepriserne er ganske forkert.

Vender vi os til Kapitalrenten, lider Forf. under, at han ikke har gjort sig klart, hvad Kapital egentlig er; han forkaster Begrebet Realkapital, uden dog helt at acceptere Begrebet Privatkapital, som karakteriseret af at være udbyttegivende og vurderet efter Udbyttets Størrelse. Thi der er Steder, hvor han med Kapital synes at mene Summen af Kapitalgodernes Priser. Følgen er, at der i hans Rentelære bliver noget i høj Grad vaklende; hans Hovedhjørnesten er et mærkeligt Begreb, som hedder Kapitalsynspunktet, som jeg ikke ved, hvad er; jeg tror, der er en Tanke bag ved, som bare det valgte Udtryk har forkludret.

Tvetydigheden i Opfattelsen gør, at han kan skrive en Sætning som denne: „Den ved Værdistigning skabte Kapitalværdi muliggør det for Ejeren at frigøre denne Værdi som disponibel Kapital til andre Formaal“. Nej ikke mere end almindelig Kreditgivning; fordi mit Hus stiger paa Grund af øget Husleje, bliver der ikke 1 Kr. mere disponibel Kapital i Verden, jeg kan laane mere, mod at en anden undlader at laane.

Et Afsnit som „Rentens Indvirkning paa Sparelysten“ er oplysende, men alt for bredt og fuld af Gentagelser.

Under Afsnittet „Kapitalmarkedet“ er der mange gode lagttagelser, men man beklager, at Forf. ikke ret har Forstaaelse af den fundamentale Forskel mellem Penge- og Kapitalmarkedet. Heller ikke gør han Forsøg paa at analysere Forbindelsen mellem det, man kalder Kapitalens Produktivitet, og Renten; jeg mener, denne rent tekniske Forbindelse ikke er til Stede; men Forf. burde her have kritiseret Wicksells betydningsfulde Indlæg. Ligeledes savner jeg en Forstaaelse af, at Kapitalrenten dannes over Profitten, der er det primære.

Rundt om i Bogen er der spredt smaa ganske fikse statistiske Undersøgelser, som ikke var nødvendige i en Doktor-disputats, men som gør Bogen meget læselig. Bogens sidste Afsnit er rent statistisk; heri viser han den personelle Fordeling af den nationale Dividende. Teoretisk viser den ikke Forbindelsen mellem funktionel og personel Indtægt; men Afsnittet er morsomt og nok saa godt som Daltons tilsvarende „The inequality of incomes“.

Ved Disputatsen kritiserede jeg Forf.s Sprog og nævnede en 30 Eksempler, heraf skal jeg udplukke saadanne Uklarheder som: „Andele i Produktionens Resultat bestemmes af en Kreds af rent økonomiske Størrelser; naar Organisation og Prisforandringer griber ind, bliver den rent økonomiske Bestemmelse sat til Side“. „Produktionsomkostningerne bestemmer Prisen, men Prisen er samtidig med at bestemme sine Produktionsomkostninger“. „Monopolet er ikke noget Fremmedelement, men den naturlige Prispolitik“. „Der er Tilfælde, hvor Folketallet ikke konkurrerer med Lønnen“. „Priserne for Produktionsmidler og deres Ydelser omfatter ikke altid den fulde Ret til Udbyttet“. „I jo højere Grad Produktionsmidler er af blivende Karakter, des oftere forekommer Afvigelser fra den individuelle Ejendomsret“. „Den mobile Kapital repræsenterer ikke blot Værdi, men en Kapitalmagt“, o. s. v.

Jeg nævner disse Eksempler blandt mange, ikke saa meget fordi det er Sjuskeri, som fordi det er Forsyndelser mod Sprogets Logik. Det danske Sprog er tilstrækkelig logisk opbygget til, at en Kirkegaard kunde bruge det; fagligt set kan vi være tvunget til at bruge Udtryk fra andre Sprog, men vort Modersmaal er bøjeligt og klart nok til at være vor Tankes Bærer. Thi det nytter ikke, at en Forfatter tænker rigtigt, naar han udtrykker det galt, thi med en Parafrase maa jeg sige: „Et cogitatum verbum factum est, et habitavit in nobis“; Forf.s Tanke skal blive til Ord og af mig annammes som Ord og derfra igen transformeres til Tanke hos mig. Her skal Forf. disciplinere sig selv; han følger i meget Cassel, selv hvor denne har Uret, han bør ogsaa følge ham i Udtrykkets Klarhed. Denne Sprogets Uklarhed skaber ogsaa nogen Vidtløftighed, der forøges, fordi Forf. vilde et Systemværk, der skulde have alt med, ogsaa der, hvor Forf. ikke har noget paa Hjertet, til Krænkelse af Budet: „if you have nothing to say, then don't say it“.

Den, der har læst Zeuthens tidligere Afhandlinger, f. Eks. om vort Forsikringsvæsen eller hans Udflugter i Valgmetoder, eller, som jeg, har haft Fordelen af hans Samarbejde, har beundret hans Evne til at foretage en Analyse paa et enkelt Felt; denne Evne fornægter sig heller ikke i denne Bog, hvor der er mange smukke Specialanalyser; men Forf. har ikke givet sig Tid eller ikke kunnet faa Tid til at anvende denne sin Evne paa de utrolig mange Problemer, en Bog berører, som har Stof til mindst 6 Doktordisputatser; der er for mange Punkter, hvor han udefra akcepterer Begreber og Læresætninger uden rigtig at trænge ind i dem og uden at prøve dem, selv om han som ved Grænseproduktivtetsloven, de simultane Ligninger o. s. v. tager Forbehold overfor deres absolutte Gyldighed; paa mange Punkter svigter Syntesen, saaledes at Bogen ikke en afrundet linieren Fremstilling. Nu er det saa heldigt, at hvad Økonomien har Brug for er Specialanalyser; vor Viden-skab er saa langt fra at være færdig, at den kun er ved Begyndelsen; og i dette analytiske Arbejde af enkelte — store som smaa — Spørgsmaal tør jeg, gaaende ud fra Doktorafhandlingen, spaa Dr. Zeuthen en smuk Plads i den økonomiske Litteratur.

Dr. L. V. Birck.

Z. D. LANDO: **Bank og Børs.** 173 Sider. Det Schønbergske Forlag, København 1928. Pris Kr. 4,80 hæftet, Kr. 6,80 indbundet.

Af Forfatteren til „Bankpraksis“¹⁾ forligger nu „Bank og Børs“²⁾, der uden at være nogen Fortsættelse dog i meget slutter sig til Forgængeren, til hvilken den hyppigt henviser. Forfatteren har ønsket at give en Lærebog for Købmandsskolens Bankklasse, der tillige kan tjene til Grundlag for Eksaminatorier ved Handelshøjskolen i København, men en nem, let læselig dansk Oversigt over Bank- og Børsvæsen har jo ogsaa Bud til videre Kredse; hvem kommer ikke i Berøring med dette Emne? Det er dog et Spørgsmaal, om ikke Monografier over enkelte Udsnit vilde være nok saa værdifulde.

Man kunde have ønsket, at Forf. ikke — som Tilfældet er — i det store og hele havde indskrænket sig til en Beskrivelse men i noget højere Grad var kommet ind paa en Vurdering, og ganske som ved „Bankpraksis“ vil den praktiske Bankmand ved Læsningen af „Bank og Børs“ ofte føle sig ægget til Modsigelse paa Grund af Forfs. saa generaliserende og kategoriske Form.

Saavidt det kan ses, har Forf. et ret indgaaende Kendskab til en enkelt af vore Storbanker, men det synes, som om han derudfra mener at kunne beskrive Organisationen og Forretningsgangen i de danske Banker, idet han ganske overser, at Organisationen og Forretningsgangen i hver enkelt Bank er Resultatet af en i denne stedfunden særlig historisk Udvikling, der medfører, at Forretningernes Fordeling og Gang varierer fra Bank til Bank. Adskillige af Forf.s Bemærkninger i Bogens første Hovedafsnit, navnlig om Bankens Struktur, om Kontokurant-Konti (Lori etc.), Udlaan i løbende Regning, Udlaan mod Haandpant, Kreditandragenders Behandling og om Bankregnskaber, er saaledes paa ingen Maade saa almenlydige, som man efter den ofte særdeles kategorisk fastslaaende Form skulde tro. Paa disse Punkter beskriver Forf. ikke, hvorledes dansk Bankvæsen er, men hvorledes det kunde være, hvorledes man enkelte Steder har indrettet sig; det lille Forbehold i Noten nederst Side 18 til Kapitlet om Former for Indlaan har i Virkeligheden Hensyn til hele Stoffet i Bank-Afsnittet.

Forf. gaar ogsaa temmelig konkret til Værks og viser flere

¹⁾ Jfr. nærværende Tidsskrift 1926 p. 474.

²⁾ Jfr. ogsaa den af den i Indledningen nævnte Medarbejder Diplomatiker i Bankvæsen *Thorkel Jensen* foretagne Anmeldelse af Bogen i Bankforeningernes Tidsskrift 1928 p. 246.

Steder en tydelig Utilbøjelighed til at anstille mere almindelige Betragtninger. Det vilde have været naturligt, om Bogen havde været forsynet med et Indledningskapitel, hvori Bank- og Børsvæsenet blev sat i Forhold til hele den økonomiske Virksomhed, eventuelt tillige med en kortere historisk Udsigt.

Den meget skematiske Fremstilling giver heller ikke Læseren det rette Indtryk af, hvor vigtig netop Forretningsgangens Elasticitet er for begge Sider af Skranken.

En meget vidtdreven Brug af Fremmedord bibringer undertiden Læseren det Indtryk, at det danske Sprog har svigtet Forfatteren. Hvorvidt man vil benytte et fremmed Ord eller det tilsvarende danske eller tage sin Tilflugt til en Omskrivning er naturligvis en Smagssag, men hvorfor benytte Udtryk som kortfristede Laan i Stedet for korte Laan, eller terminerede Krediter i Stedet for tidsbegrænsede Krediter, eller tale om at emitte en Check i Stedet for at udstede en Check? Og Dannelser som Beneficiar, Effectificering, Investiant, Agiotør og Obligationær forekommer ret pudsige.

Bogen falder som Titlen angiver i to Hovedafsnit.

Efter nogle Kapitler om Bankvirksomhed, „Erhvervsbanker“ og Banklovgivning meddeles først en Oversigt over andre Pengeinstituter: Nationalbanken, Sparekasser, Kredit- og Hypotekforeninger, Vekselerere og Bankiers samt Andelskasser.

Som nævnt savnes en økonomisk-historisk Indledning, men iøvrigt tiltales man af den præcise Maade, hvorpaa Forf. uden lang Snak gaar lige løs paa de foreliggende Emner.

Under Omtalen af Kredit- og Hypotekforeninger ses det ikke klart, i hvilket Omfang Debitorerne hæfter med deres hele Formue eller kun med den pantsatte Ejendom.

Derefter behandles Bankens Struktur. Under Omtalen af Bestyrelsen undlader Forf. at gøre opmærksom paa, at man ved Bestyrelsens Sammensætning af Hensyn til Engagementernes Bedømmelse ikke mindst stræber at faa sagkyndige inden for de forskellige Erhverv repræsenterede.

I næste Afsnit gennemgaas Bankens Aktiv- og Passivforretninger, de forskellige Former for Indlaans- og Udlaansvirksomhed. Morsomt defineres de to Grupper som de Forretninger, der regnskabsmæssigt set udgør Balancens Aktivposter, henholdsvis Passivposter, ikke som de Forretninger, hvor Banken passivt modtager, respektive aktivt yder Kredit.

I Banklovens § 10 kræves i Overensstemmelse med de almindelige Regler om Gældsbreve Angivelse af, at Bankbogens Paalydende ikke er Bevis for Størrelsen af det paa Bogen indestaaende Tilgodehavende, ikke — som Forf. angiver — saafremt der kun kan hæves ved Checks, men saafremt der overhovedet kan hæves paa Bogen uden Afskrivning i denne.

Den ved Behandlingen af Udlåansvirksomheden anvendte Systematik er ikke god. Man kan inddеле Laanene saavel efter Form (Kassekredit, faste Laan, Vekselkredit etc.), Formaals (Driftskredit, Byggelaan etc.) eller Sikkerhed (Blankolaan, Kautionslaan, Laan mod Pant i fast Ejendom etc.). Hver Bank har vel sine sædvanlige Kombinationer, og visse Typer kan paa peges, men iøvrigt er der ingen nødvendig Sammenhæng mellem Laanets Formaals, Form og Sikkerhed. Mod Haandpant i Børspapirer kan der naturligvis lige saa godt ydes Kredit i løbende Regning som fast Laan, og det samme gælder naturligvis Sikkerhed i fast Ejendom, ligesom saavel faste Laan som Krediter kan ydes mod blandet Sikkerhed: f. Eks. Kautions, Skadesløsbrev og Haandpant i Børspapirer, Konnossementer, Varer og Livspolicer.

Det lyder mærkeligt, at Lombardlaan (faste Laan), hvoraf Renten kan være forudbetalt f. Eks. for 3 Maaneder, skulde være mere likvide end Laan i løbende Regning, der kan forlanges indfriet paa Anfordring.

Det hævdes, at Rembourskredit ikke er Kredit i egentlig Forstand. Hvorfor dog ikke? Det afhænger da i hvert Fald ganske af Engagementets Udvikling.

Under Haandpant omtales Skadesløsbreve; det er ikke juridisk korrekt.

Det er heller ikke rigtigt, at det for at afskære Tabskautionisten fra at anmelde i Debtors Bo er nødvendigt, at Kautionsisten giver særlig Afkald herpaa. Noget andet er, at det hyppigt kan være ganske formaalstjenligt.

Naar Krav i Henhold til en haandpantssat Police er knyttet til Policen, hvilket ved Livspolicer sædvanlig er Tilfældet, er Anmeldelse eller Transport vel bekvemt for Banken, men ikke fornøden, og højst upopulær blandt Kunderne.

Banken kan selvfølgelig ikke med Retsvirkning forbeholde sig at afvise Indsigelser mod en Kontokurant, fordi en af Banken ensidig vilkaarlig fastsat Frist overskrides.

Korte Laan mod Pant i Varer er ret almindelige herhjemme som Resultat af Rembourskrediter. Skarpe Sondringer lader sig her, som saa ofte, ikke opstille i Praksis.

Efter Gennemgangen af Aktiv- og Passivforretningerne gaas over til Bankens andre Forretninger, Handel med Børs-effekter og Valuta, Remboursforretninger, Incassoforretningerne o. s. v.

Det pointeres meget stærkt, at specielt Bankens Børsrepræsentanter skal være ganske særlig kvalificerede Folk. Ja under Krigsaarenes intime Forbindelse mellem Bank og Børs kunde der være Grund til at understrege dette, men for Tiden er Børsforretningerne vist traadt lidt i Baggrunden.

Ved „revolving credit“ forstaas ikke alene Dispositionsstillelser med regelmæssige Mellemløb eller ved gentagen Opfyldelse af visse Betingelser, men lige saa hyppigt blot, at Indbetalinger paa Krediten kan „trækkes op“ igen.

Under Omtalen af Remboursforretninger skelnes der mellem direkte og indirekte Kreditgivning. Om en Kreditgivning er direkte eller indirekte, afhænger ganske af, om man anlægger et økonomisk eller et juridisk Synspunkt.

Medtager den givne Definition af Biforretninger som omfattende „de med Pengeomsætningen i sin Helhed forbundne f. Funktioner“ egentlig ikke ogsaa Hovedforretningern

Endelig gives et Afsnit om Bankregnskaber, hvori der under Omtalen af Posteringsmaaderne som sædvanligt uden videre generaliseres, men iøvrigt fremsættes adskillige træffende, ogsaa kritiske, Bemærkninger.

Bogens anden Halvdel „Børs“ opfordrer langt mindre til Indvendinger. Af Hensyn til den sandsynlige Indførelse af Terminsforretninger paa vor Børs gives der først en almindelig Fremstilling af Børsen og dens Forretninger og dernæst en speciel Skildring af de nuværende Forhold paa Københavns Fondsbørs.

Afsnittene om Pengemarkedet og Kapitalmarkedet samt om Terminsforretningerne er klare og instruktive, og det samme gælder den specielle Skildring, hvor navnlig Afsnittet om Emission giver en vistnok udmærket Oversigt.

Bogen slutter med en Litteraturfortegnelse. Det ses ikke, om Fortegnelsen skal angive Forfatterens Kilder, eller om den — hvad der vel er Tilfældet — er en Anvisning for Læsere, hvis Appetit maatte være blevet vækket ved Læsningen af „Bank og Børs“. Man ser dog med nogen Undren, at skønt der er medtaget f. Eks. Diplomtager i Bankvæsen *Thorkel Jensens*

„Hypotek krediten i Danmark“, til hvilken der yderligere henvises i Bogens Tekst, lades f. Eks. Professor *Axel Nielsens* „Bankpolitik“ ganske uomtalt.

Gyde-Jørgensen.

JOHAN ÅKERMAN: *Om det økonomiske livets rytmi*. VIII + 320 Sider. Nordiska Bokhandeln, Stockholm 1928. Pris 6,50 Kr.

Denne Afhandling er i meget typisk for den moderne Konjunkturlitteratur. Et mægtigt Talapparat, smukke matematiske Metoder, Kendskab til de Forfattere, der i Øjeblikket behandler Problemet, men ogsaa mere Regning end Tænkning, et utilstrækkeligt Materiale, idet Forf. f. Eks. lader en ganske enkelt Vare (Raajern) staa som Udtryk for Omsætningsmængden, for lidt virkeligt Kendskab til den nationaløkonomiske Teori, for saa vidt den er behandlet af andre end den Klike Forfattere, der i Øjeblikket udnytter Konjunkturen i Konjunkturteori. Men lad mig straks sige, at han staar over disse i dobbelt Forstand Konjunkturstatistikere. Afhandlingen er smuk akademisk i Form som i Indhold, paa mange Punkter sindrig, Problemopstilling og Systematik er dadelløs, og der er i Bogen nedlagt et Arbejde, som er anerkendelsesværdigt, ogsaa fordi Forf. har maattet gøre det alene og ikke har haft et Bureau til sin Hjælp. Ogsaa jeg anser den for værdig til at forsvares for Doktorgraden, hvad der implicerer, at Forf. baade overfor sig selv og andre kan forsvare at vie sig til videnskabelig Virksomhed.

Forf. undersøger de sekulære Svingninger; jeg mener, at man kan tale om en *pro tempore* herskende Tendens paa forskellige Omraader, men at tale om Periodicitet synes jeg er Metafysik og Fantasi, hvad Forf. egentlig selv beviser i sit Afsnit om de varierende Høstudbytter. Her giver han et ypperligt Resumé af de Teorier, der er fremkommet om Forholdet mellem meteorologiske og astronomiske Fænomener og Høstresultatet. Forf. ved, at de første Fænomener har en Periodicitet i deres Forandringer og at Høstresultatet er en Funktion af saadanne Fænomener; men her viser han en noget provinsiel Respekt for altfor mange af de Udlændinge, der er optraadt, f. Eks. overfor *Henry Moore*, om hvem danske Statistikere tænker meget ringe, og jeg som Nationaløkonom maa tage Afstand fra. Moore iagttager f. Eks., at Høstmængde og Kornpris varierer omvendt; her kan han iagttage Eksistensen af, hvad han kalder en negativ (faldende) Efterspørgselskurve; men han iagttager samtidig, at for uorganiske Stoffer (som f.

Eks. Jern og Kul) falder høj Pris og stor Produktion sammen; aha udbryder han, her har jeg opdaget noget nyt, den *positive (stigende) Efterspørgselskurve*. Mr. Moore ser ikke, at, hvad der foreligger er, at stor Metalproduktion sker i Højkonjunktoren, hvorefter Efterspørgselskurven er lagt saaledes i Vejret, at et senere Punkt paa denne ligger højere end et tidligere Punkt paa den korresponderende Kurve i Lavkonjunktoren. Det er maaske svært for en Matematiker at kende Forskel paa „post hoc“ og „propter hoc“ (han kan jo ikke Latin). Hr. Åkerman berører de Moore'ske Kurver og burde have gjort opmærksom paa en Fejlslutning, som i hvert Fald bevirker Mistvivl hos en Økonom til Prof. Moore.

Dr. Åkerman ender med i det store og hele at benægte, at Høsten indvirker paa den industrielle Konjunkturs Faser, men mener dog, som en Kompliment til Pigou og Robertson, at Konjunkturcyklen er influeret af Høstresultatet.

Her burde Forf. have foretaget en økonomisk Analyse: Hvilken Virkning har en større eller mindre Høst paa Indkomstfordelingen? A priori vil man være tilbøjelig til at slutte, at, hvis Byens Beboere giver mere ud for at købe en ringere Høst, faar Landboerne saa meget mere og kan altsaa træde ind som Efterspørgere efter Industriprodukter, i Stedet for Bybeboerne, hvis Købeevne overfor disse Produkter i tilsvarende Grad er forringet. Noget andet er Forholdet, naar vi ser paa det enkelte Land; her vil en anormal Høst ikke paavirke Produktpriserne ret stærkt, idet de jo sættes af Verdensthøsten. Jeg ved ikke, hvad det rigtige er, men Forf. burde her have undersøgt den økonomiske Sammenhæng.

Derefter vender Forf. sig til de sæsonmæssige Svingninger og synes at bevise, at Oktober er den livligste Maaned paa mange Omraader; han viser ogsaa, at de forskellige Fænomen-grupper ikke ko-varierer; derimod er hans Paastand om, at de sæsonmæssige Variationer er afgørende for den økonomiske Periode, lidet overbevisende. Han har Fortjenesten af at have udkastet en original Tanke, men han har ikke bevist sin Thesis.

Med Hensyn til den firefasede økonomiske Periode hævder Forf., at der er en Periode paa 42 Maaneder, og at to eller tre saadanne Perioder danner den sekundære Periode, som ligger mellem tvende Kriser og støtter sig her til Jevons. Jeg har ret nøje fulgt Tiden mellem 1869 og 1914 og kan ikke finde Bekræftelse paa den $3\frac{1}{2}$ aarige Periode, men jeg indrømmer Forf., at den Kurve, der ligger mellem to Depressions-

punkter, og som udtrykker Periodens Forløb, ikke er en smuk Linie, men er savtakket, baade fordi sekulære og sæsonelle Kræfter stadig sætter ind, og at det ofte sker, at den opadstigende Kurve pludselig faar et Knæk nedad, inden den har naaet Toppunktet, og derefter arbejder sig videre op (som i 1918) eller den nedadgaaende Kurve pludselig drejer opad for saa at fortsætte sit Fald (1874 og 1890).

Forf. undersøger forholdsvis faa statistiske Kendsgerninger, og han burde afgjort ogsaa have taget sin Tilflugt til Historien og beskrevet de aktuelle Kriser, saa vilde han bl. a. have opdaget de forstyrrende Aarsager og maaske fundet, hvad hans Sæson teori kræver: Tidspunktet for Konjunktorens eller Krisens Indtræden.

Under Teorierne støtter Forf. sig væsentligt paa Wicksells Teori om Betydningen af Forskellen mellem naturlig og aktuel Rente for Svingningerne. Brock har gjort opmærksom paa, at Wicksells Teori ikke forklarer Bevægelserne, naar den ikke implicerer, at Bevægelsen i Pengemængden paa et eller andet Punkt er en Følge af, at Markedsrenten ligger under eller over den naturlige. Da Brock iøvrigt, efter mit Skøn med Urette, nedsabler Wicksell, burde Forf. have imødegaaet Brock. Naar han har faaet Tid til at tage Foster og Catchings absurde Arbejder og Teorier alvorligt og spillede megen Tid derpaa, havde han ogsaa haft Tid til at imødegaa Brocks betydningsfulde omend ikke holdbare Indvendinger.

Jeg kunde have ønsket, at Forf. i højere Grad var gaaet ind paa Schönheyders Teori om, at Forholdet mellem Ny- og Re-investring er periodeskabende. Jeg er ikke enig i den Betydning, som Schönheyder tillægger dette Moment, men Schönheyders Forklaring af de rytmiske Konjunkturvekslinger som bestemte af Tidsafstanden mellem Re-investeringsbølgerne fortjente saa meget mere en dybtgaaende Analyse, som R. Frisch har vist, at de fortrinlig egner sig til matematisk Behandling. Forf. gør vel meget ud af, at Schönheyder taler om Afskrivningsperiodens Længde, der jo, som han gør opmærksom paa, er en villet Tilfældighed; hvad der skal undersøges og kritiseres er selvfølgelig Slidtidens Indflydelse.

Heller ikke er Forf.s Kritik af Marx's og Hobsons Lære om Opsparingen som kriseskabende, tilstrækkeligt udførligt behandlet, og en saa fortrinlig Exponent af Teorien som Dr. Pio burde ikke være forbigaaet.

Forf.s Behandling af forskellige Teorier viser Flid og Forstaaelse, men ogsaa at han ikke har Teorien inde som en Del

af sit Væsen. Naar han tror, at ogsaa Jordrenten stiger i Højkonjunkturen, er det en ubevist og rimeligvis urigtig Paastand; Jordrenten paa Landet berøres ikke af Industrikonjunkturen, og Byggeomkostningernes Stigning holder Bygrundrenten nede, selv om det er muligt, at hvis Konjunkturen kaster sig over Bebyggelse paa Bygrænsen, Jordprisen der kan stige; men Jordprisen er ikke eet med „economical rent“, og i Reglen betyder en saadan Konjunkturbebyggelse blot at noget mere Jord skifter Haand. Noget andet er, at Spekulationen særligt kan kaste sig over Tomter som i Oslo i Begyndelsen af dette Aarhundrede, men dette staar ikke i organisk Forbindelse med Haussen.

I Stedet for Understregning af Sæsonens omtvistelige Indflydelse paa Konjunkturen, burde Forf. have holdt fast ved sine Bemærkninger om de sekulære Aarsager til Konjunkturomslag, at i et dynamisk Samfund vil ethvert Skub give Pendulet et Udsving, som igen fremkalder et Tilbagesving. Forf.s Undersøgelse af, hvorledes, hvornaar og i hvilken Form Realkapitalen dannes, er udmærket, og der er her som overalt i Bogen mange fortræffelige Enkeltheder, men Bogens Resultat er ret negativt. I Modsætning til Zeuthens er Åkermans Sprog smukt og klart, men der er færre Tanker bag det, selv om ogsaa maaske færre positive Fejltagelser. Enkelthederne er rigtige, men ganske utilstrækkelige og ikke altid rigtigt fortolkede og endnu højere Grad end hos Zeuthen faar man Indtryk af en Læsning *ad hoc*.

Åkermans Fejl er hans Skoles mere end hans egne, og naar jeg reagerer mod hans Bog, er det, fordi det er den, der ligger foran mig, men jeg ønsker at ramme andre. Med Konjunkturforskningen er Matematikerne og Statistikerne rykkede ind i Økonomien med Prædominans paa dette Omraade. Nu er Matematik et mægtigt Hjælpemiddel i en god Økonoms Haand, men her gælder det som med andre Videnskaber, at en Matematiker let kommer til kort, naar han ikke kender det Omraade, hvorpaa han anvender sine Tal. Fra Amerika vælder der en statistisk Overflod frem, behandler efter undertiden smukke matematiske Metoder, hvis Finhed ikke staar i ret Forhold til Urmaterialets Unøjagtighed og Utilstrækkelighed, og kan man end overfor den deduktive Metodes Mænd kritisere Brugen af virkelighedsfjerne og utilstrækkelige Præmisser, rammer den samme Indvending de amerikanske matematiske Statistikere, der tilmed ofte korrigerer deres Resultater efter et groft Skøn. Jeg vilde ønske, at Westergaard eller Bowley

kunde blive ansat som Censor for den Statistik, Amerikanerne sender ud, og for deres Behandling af denne. Den staar under Masseproduktionens Tegn. Den imponerer mange unge nordiske Økonomer (ogsaa Dr. J. Åkerman) ved sit Volumen, og de af os, der ikke er Matematikere, synker i Knæ for Formler, der synes os formidable, fordi vi ikke kan regne dem efter. Men nogen Flid og Granskning af Teksten bør sætte os i Stand til at bedømme.

Jeg nærer stor Beundring for Mr. Mitchells Arbejde og tror, at hans flittige Samlen Materiale og kyndige Bearbejdelse vil uddybe Teoretikerens Forstaaelse og give den nyt Udgangspunkt; men selv hos Mr. Mitchell ser jeg Metodens Begrænsning, at der er meget Statistikens Tal tilslører i Stedet for at vise, og at Tallene skal vurderes og fortolkes af en Viden, der ligger uden for Statistiken, der jo kun meddeler, hvad der er sket, og som udtrykkes i Tal, men ikke giver Aarsags-sammenhæng. Hvis Økonomen mener, at en vis Lov er gældende, f. Eks. at Pengemængden stiger før Produktionsmængden, saa behøver Statistikerens, in casu Mr. Mitchells Paavisning af, at de faktiske Tal viser det modsatte, ikke at implicere, at Økonomen har Uret, men selvfølgelig skal det faa Økonomen til at undersøge Aberrations Aarsag, og han finder maaske en ny Planet, in casu finder han den Betydning, de frosne Kreditters Optøning har paa Bankbalancerne, og at der i Konjunktorens Begyndelse er megen udenbanklig Kredit.

Men de fleste amerikanske Konjunkturforskere naar ikke Mr. Mitchell, og at de tager Forster og Catching alvorligt, kan kun skyldes dissers Magtstilling i Pollock-Foundation; jeg er imponeret af de mæglige Pengemidler, der staar til Forsknings Raadighed, men som ogsaa skaber Kvantitet og ikke Kvalitet, og naar alt kommer til alt, er det i Tankens Verden den geniale Enkeltmand, der bryder Vej, og hverken Foundationsmoney eller Regnemaskiner. Jeg er glad ved Amerikanernes Vitalitet og Irreverens, som hindrer deres Økonomi i at stagnere og blive steril, men hver Gang jeg læser dem, mindes jeg Christian VII's Betegnelse af Enevold Brandt som „ein feiner wilder Mann“, og beder nordiske Studerende om ikke at lade deres Værdimaalestok forfalske. I økonomisk Tænkning er der endnu megen Skolastik, og vi har god Brug for det noget mekaniske Arbejde, Amerikanerne har indvarslet, til Fremskaffelse af facta til Belysning af Forholdene; men facta er naar alt kommer til alt kun Urmateriale for Tænkerne,

og i deres Samling og Behandling er genial Tænkning stadig nødvendig.

Jeg ønsker Dr. Åkerman en kritisk Indstilling overfor moderne Konjunkturforskning baade som Statistiker og Økonom, og hans Bog viser, at han med en saadan ændret Indstilling vil kunne præstere noget godt.

Dr. L. V. Birck.

WESLEY C. MITCHELL: **Business Cycles.** The Problem and its Setting. National Bureau of Economic Research, Inc. New York 1927. 479 S.

„I omkring ti Aar har min uhandelige „Quarto“ været udsolgt, i mindst lige saa lang Tid har dens Indhold været forældet“, siger Mitchell i Forordet til den nye Udgave af sin Bog „Business Cycles“. Man har derfor Lov til at vente, at det foreliggende Værk ikke har bibeholdt meget af 1. Udgaves Stof. Hvilken Forandring, der i saa Henseende er sket, kan man imidlertid ikke helt dømme om paa Grundlag af den nye Bog, idet den kun er en 1ste Del af det samlede Værk.

Saa meget kan imidlertid siges, at godt og vel Halvdelen af dette 1. Bind ikke fandtes i den tidligere Udgave, medens Bogens første to Kapitler, der dels handler om de forskellige Konjunkturteorier, dels giver en Fremstilling af det økonomiske Kredsløb, i Hovedsagen er optrykt efter den gamle Udgave.

Den resterende Del af Bogen, som her særlig skal omtales, er inddelt i tre Kapitler med følgende Overskrift: The Contribution of Statistics, The Contribution of Business Annals og Results and Plans.

Kapitlet om Statistiken kan man inndeile i 3 Afsnit nemlig: en kortfattet Redegørelse for Statistikens Udvikling gennem de sidste 200 Aar. en Drøftelse af visse statistiske Metoder, der hyppigt anvendes i Konjunkturforskningens Tjeneste, og et Forsøg paa at anvende statistiske Metoder og statistisk Materiale ved Afgørelsen af nogle af Konjunkturproblemets vigtigste Spørgsmaal.

Det mest bemærkelsesværdige ved hele Kapitlet er den skarpe Modsætning mellem den Forventning med Hensyn til Statistikens Betydning for Løsningen af økonomiske Problemer, man kommer til at nære ved læse det historiske Afsnit og den haarde Kritik af de statistiske Metoder, som udgør det mellemste Afsnit samt de meget tvivlsomme Resultater, man præsenteres for i Kapitlets sidste Del.

Af det historiske Afsnit faar man nemlig let det Indtryk,

at der i de sidste 25 Aar — og navnlig i det sidste Tiaar i De forenede Stater — er udviklet en statistisk Teknik, der betyder en Omvæltning inden for Konjunkturforskningen. De Metoder, det særlig drejer sig om, er Elimineringen af Sæsonsvingningerne i visse økonomiske Talserier, Bestemmelsen af af disse Series Grundretning og Korrelationsregningen.

Forf. fremstiller indgaaende de mange forskellige Metoder, man her har bragt i Anvendelse. Af en efterfølgende meget skarp Kritik af disse Metoder naar man i Virkeligheden til det Resultat, at deres Brugbarhed er meget stærkt begrænset: Sæsonsvingningerne er overalt varierende og kan som Følge deraf ikke elimineres ved Hjælp af Metoder, der forudsætter dem konstante. Dette fremgaar ogsaa med tilstrækkelig Tydelighed af de for Sæsonsvingningerne „befriede“ Kurver, som Forf. gengiver; de er alle stærkt savtaktede, og uanset hvorledes man vil definere de egentlige Konjunkturbevægelser, vil der altid herske Enighed om, at disse ikke kan have et saadant savtakket Forløb. Kurvernes uregelmæssige Forløb maa nødvendigvis skyldes, at Elimineringen har været ufuldkommen.

Hvis man kan regne med — hvad man i mange Tilfælde kan —, at Perioden for Sæsonsvingningerne er 1 Aar, vil man ganske vist kunne eliminere disse ved 12 Maaneders bevægelige Gennemsnit, men man opnaar da ikke en „Sæsonkurve“, som man kan anvende ved Elimineringen af Sæsonsvingningerne fra de observerede Tal i denne Serie, efterhaanden som de fremkommer. Man nødes da til at indrømme, at man ikke kan finde nogen Formel for Sæsonsvingningerne. Det kan være formaalstjenligt ved en eller anden Metode at fjerne de groveste Uregelmæssigheder, som Sæsonsvingningerne fremkalder, men der bliver altid en Del Uregelmæssigheder tilbage, som maa henføres til Metodens Ufuldkommenhed.

Hvad de forskellige Talseriers Grundretning (secular trend) angaar, da faar man det Indtryk af Mitchells Kritik, at de raffinerede og ofte besværlige Metoder, de moderne Konjunkturstatistikere benytter, i Virkeligheden ikke hjælper det fjerneste. Hvorledes man vil bestemme denne Grundretning beror til syvende og sidst paa et Skøn, og dette Skøn maa — hvad Mitchell ikke nævner — være afhængigt af, hvilke Bevægelser man vil isolere til særligt Studium.

Heller ikke kan man regne med, at et analytisk Udtryk, hvis Kurve synes tilfredsstillende som en Talseries Grundretning, angiver den Lov, hvorefter den paagældende Talserie vil udvikle sig „Secular trends are subject to change without no-

tice" er et af Mitchells mange rammende Udtryk. Konsekvensen heraf synes at maatte blive, at den grafiske Bestemmelse af Grundretningen i de fleste Tilfælde giver det mest tilfredsstillende Resultat. Mitchell synes heller ikke at være bange for denne Konsekvens, hvorimod Ernst Wagemann i sin Bog: Konjunkturlehre uden Diskussion erklærer den grafiske Metode for altfor primitiv.

Forf. er imidlertid ikke helt klar i Spørgsmaalet om Bestemmelsen af en Talseries Grundretning; hvis man nemlig som Mitchell har Øje for, at denne Grundretning, selv om den er udtrykt ved en matematisk Formel, ikke angiver Loven for den paagældende Series videre Udvikling, saa synes Bestemmelsen af „secular trend“ at blive reduceret til et rent Udjævnings-spørgsmaal. Formalet ved Bestemmelsen af Grundretningen bliver da at finde en Kurve, der giver det væsentlige i Talseriens Bevægelse, og Prøvestenen, som skal vise, om dette Formaal er naaet, maa være, at Afvigelserne fra Grundretningen falder inden for Grænserne for de tilfældige Udsving.

Den tredie af de Metoder, som Forf. i sine indledende Bemærkninger synes at tillægge saa epokegørende Betydning for Konjunkturforskningen, er Korrelationsregningen. Ogsaa dette Middel underkastes imidlertid en indgaaende og skønsom Kritik. Mitchell fremhæver Nyttens af at have et talmæssigt Udtryk for Korrelationen mellem to Talserier og mener, at Korrelationskoefficienten her har en Opgave. Han glemmer at tilføje, at et Maal af lige saa stor Værdi formentlig kunde findes paa flere andre — og lettere — Maader.

Men selv om Forf. saaledes mener, at Beregning af Korrelationskoefficienten kan være af en vis Betydning, advarer han stærkt mod at lade sig lede paa Vildspor deraf: „... the use of coefficients of correlation does not substitute mathematics for personel judgment, or make less necessary the visual study of charts“, hedder det S. 263.

Efter at have omtalt nogle Korrelationsberegninger, foretaget af Karl G. Karsten og Irving Fisher hedder det (S. 266): „The proposition may be ventured that a competent statistician, with sufficient clerical assistance and time at his command, can take almost any pair of time series for a given period and work them into forms which will yield coefficients of correlation exceeding ± 0.9 .“

De Spørgsmaal, Mitchell i et følgende Afsnit stiller til Statistiken, drejer sig i det væsentlige om Konjunkturbølgernes

Længde og om Udsvingenes Størrelse. I Sammenhæng hermed kommer han til at berøre Spørgsmaalet, dels om Udsvingene er blevet mindre i Tidens Løb, dels om der kan være tale om to væsentligt forskellige Typer af Bevægelser.

Det Materiale, Mitchell i denne Henseende bygger paa, hidrører fra fem forskellige Kilder, hvoraf de tre omfatter Perioden 1878—1925, medens de to kun dækker en Del af dette Tidsrum. De tre af Kilderne, nemlig Frickeys Clearings Index, Snyder's Clearings Index og Snyder's Deposit Index er, som det fremgaar af Betegnelserne, meget ensartede; de andre to er American Telegraph and Telephone Companys Business Index og Person's Trade Index. Disse to er noget forskellige fra de andre; A.T.T.s Business Index angaar indtil 1884 udelukkende Raajernsproduktionen; efter den Tid skal det nærmest præsentere Omsættningens fysiske Omfang, medens Person's Index, der iøvrigt kun omfatter en kort Periode, angiver dels Produktionens Omfang i fysiske Enheder, dels Omsættningens Størrelse i Penge. Regner man en Konjunkturbølge fra Bølgetop til Bølgetop eller fra Bølgedal til Bølgedal, kan man paa hver af de Indeces, der omfatter hele Perioden, tælle 12 Konjunkturbølger med en gennemsnitlig Varighed paa 42—43 Maaneder eller omtrent $3\frac{1}{2}$ Aar. Jeg har beregnet Middelfejlen paa et Par Stykker af dem; den bliver 14 og 16. Det vil altsaa sige, at hvis man kunde regne, at Bevægelsen ikke skifter Karakter i Fremtiden, vilde Konjunkturbølgernes Længde i $\frac{2}{3}$ af Tilfældene ligge mellem 26 og 58 Maaneder.

Med en saadan Middelfejl synes der ikke at kunde lægges synderlig Vægt paa Gennemsnittet 42 Maaneder. Det siger sig selv, at Fordelingen af Afvigelserne fra Gennemsnittet af de 12 Konjunkturbølger ikke har nogen stærkt paafaldende Lighed med den eksponentielle Fordeling. Mitchell betragter imidlertid Afstanden fra Top til Top og fra Dal til Dal for hver enkelt Kilde som forskellige Maalinger af det samme Fænomen og faar paa denne Maade 101 Konjunkturbølger; han grupperer disse i en Hyppighedstabel og faar en ganske pæn Fordeling, men da de paagældende Serier er stærkt afhængige af hverandre, kan man ikke tillægge Fordelingens Form den sædvanlige Betydning.

Mitchells Bedømmelse af Materialet fremgaar af følgende Citat:

The conclusion is clear that within the period and country represented by our indexes, business cycles, while varying in length from a year and a half to nearly seven years, have

a modal length in the neighborhood of three and one half years. They are far from uniform in duration, but their durations are distributed about a well marked central tendency in a tolerably regular fashion. This distribution differs from the type described by the „normal curve“ in being prolonged towards the upper end of the time scale somewhat farther than toward the lower end.“

Det sidste Forhold finder sin naturlige Forklaring i den Omstændighed, at man ikke kan tale om Konjunkturbølger, der er af negativ Varighed, hvorfor Afstanden til den ene Side er mere begrænset end til den anden Side. Den mest nærliggende Konklusion, man kan komme til, er efter min Mening, at disse Bølgebevægelser ikke har nogen bestemt Længde, men inden for de Talserier, Mitchell opererer med, falder deres Længde mellem $1\frac{1}{2}$ og 7—8 Aar.

Et helt andet Spørgsmaal er det imidlertid, hvilken Betydning man i det hele kan tillægge de Bølgebevægelser, Mitchell her har fundet. Det eneste sikre er, at de Serier, hvorfra Resultatet er taget, opviser disse Bølgebevægelser, men det afprøvede maa være, hvilken Betydning dette har for det økonomiske Liv.

Til Belysning af dette sidste Spørgsmaal er det af Betydning, at Mitchell foruden disse Clearings- og Depositindeces ogsaa har en Serie, der ikke er saa nøje forbundet med Betalingsforholdene. Dette gælder det tidligere nævnte American Telegraph- and Telephone Company's „business index“, som i Øjeblikket er sammensat paa en Maade, der maa antages at give et nogenlunde Udtryk for Bevægelserne i Produktion og Om sætning, dog saaledes at der tildeles særlig følsomme Serier en ret stor Vægt, hvorved Udsvingene bliver større, end hvis man valgte andre Talserier, der i og for sig kunde tillægges lige saa stor Betydning. Før 1922 omfattede Indexet ogsaa „bank debits“ og havde altsaa mere Lighed med de andre Indeces, Mitchell benytter.

I alle Tilfælde forøger det utvivlsomt Betydningen af Mitchells Konklusioner, at Bevægelserne i dette Index, hvad deres Varighed angaar, falder nogenlunde sammen med Bevægelserne i de andre paa rene Pengeserier opbyggede Indeces.

Spørgsmaalet om, hvilken reel økonomisk Betydning, man skal tillægge de fundne Bevægelser, bliver mere brændende, naar man betragter deres Amplitude. Thi medens man med

nogen Grund kan stole paa, at Bølgebevægelser af samme Længde vil optræde i saa godt som alle Talserier af nogen som helst økonomisk Betydning, kan man være sikker paa, at Udsvingenes Størrelse vil variere meget stærkt fra Serie til Serie. Det maa derfor undre, at Mitchell, naar han begynder at studere Amplituden, kan afholde sig fra at komme ind paa Spørgsmaalet om de paagældende Series økonomiske Relevans. Det drejer sig i Virkeligheden om en Definition af Konjunkturbevægelserne. Mitchell har følgende Definition: . . . „they (business cycles) are recurrences of rise and decline in activity, affecting most of the economic processes of communities with well-developed business organization, not divisible into waves of amplitudes nearly equal to their own, averaging in communities at different stage of economic development from about three to about six or seven years in duration“.

At dømme efter denne Definition synes Mitchell at tillægge Bevægelserne i hver enkelt Talserie ganske samme Betydning, selv om det drejer sig om rene Spejlbilleder af Bevægelserne i en anden Serie. Naar dette er Tilfældet, forstaar man ikke rigtigt, hvorfor han ved Undersøgelsen af Spørgsmaalet om Bølgebevægelsernes Varighed og Amplitude vælger Serier, der netop som Clearings maa antages at udtrykke et vejet Gennemsnit af Bevægelserne i en Række andre Serier.

Mig forekommer det imidlertid at være vigtigt, forinden man kaster sig over Konjunkturforskningen, at gøre sig klart, hvad det er for Fænomener, hvis Bevægelser man vil studere. Unddrager disse sig direkte lagttagelse, gælder det at finde den bedst mulige Repræsentant for dem. Bevægelserne paa alle andre Omraader derimod har kun Interesse for saa vidt, som de kan bidrage til at belyse den Aarsagsforbindelse, hvori de Fænomener, man interesserer sig for, staar. Hvis man kan forbinde nogen Mening med det noget luftige Begreb, Nationalindkomsten, burde det vel være Forandringerne i denne, der skulde undersøges, men man kunde ogsaa indskrænke sig til det noget mere konkrete at undersøge Variationerne i Beskæftigelsesgraden. Hvorledes Clearings, Raajernsproduktionen eller „Prisniveauet“ varierer har jo i sig selv ingen videre Betydning i denne Forbindelse; kun som Symptomer paa noget andet vil der være Anledning til at interessere sig for disse Fænomener.

Nu er der jo ingen Tvivl om, at de Indeces, Mitchell opererer med, har en vis symptomatisk Betydning, selv naar det er „Nationalindkomsten“s Bevægelser, man interesserer sig

for. Naar det gælder Bevægelsernes Amplitude, er der imidlertid en betydelig Usikkerhed, og denne forøges derved, at de benyttede Indeces viser ret stærkt forskellige Udsving for hver enkelt Bølgebevægelse. Da nogle af Udsvingene er ret smaa, er der i Virkeligheden Mulighed for, at nogle af Konjunkturbævægelserne ganske vilde forsvinde eller dog blive helt ubetydelige, hvis man havde at gøre med en Repræsentant, der sluttede sig nøjere til det Fænomen, man egentlig vilde maale. Der bliver derfor ogsaa en vis Sandsynlighed for, at man kunde komme til en Varighed for Konjunkturbølgerne, der mere svarede til, hvad man tidligere har regnet med end Mitchells $3-3\frac{1}{2}$ Aar.

Naar Mitchell efter Studiet af visse Indices kommer til det Resultat, at Udsvingenes Størrelse vel er meget varierende, men dog ikke berettiger til at antage, at der er nogen Arts-forskel imellem dem, saaledes at f. Eks. de svage Bølgebevægelser kan henføres til „Tilfældigheder“, saa er det ikke sikkert, han har Ret heri, og han indrømmer ogsaa selv, at hans Materiale strengt taget ikke berettiger til at drage en saadan Slutning.

Professor Mitchell vil være den første til at indrømme, at til Trods for de store Fremskridt i Statistikens Teknik og Metoder, som han skildrer i Kapitlets Begyndelse, kan det statistiske Materiale dog ikke give et afgørende Svar paa de — ikke særlig indviklede — Spørgsmaal, han stiller til det. Andre Hjælpemidler maa derfor tages i Brug, og det Materiale, han i næste Kapitel vender sig til, er de tidligere her, i Tidsskriftet omtalte „Business Annals“. Det er altsaa et historisk Materiale, som ikke er baseret paa Talangivelser, men paa en almindelig Skildring af Tidens økonomiske Forhold, Mitchell her tyer til og stiller sine Spørgsmaal om Konjunkturbævægelsernes Længde og Amplitude. Og nu sker det vidunderlige, at disse fra saa mange forskellige Kilder hentede Beretninger om de økonomiske Forhold, naar de reduceres til et enkelt Udtryk, som skal karakterisere de økonomiske Forhold, for de amerikanske Datas Vedkommende udviser en forbløffende Overensstemmelse med de talmæssige Udtryk, vi ovenfor har omtalt. Selv de mindre Bevægelser, som man vilde være tilbøjelige til at se bort fra som ganske irregulære, synes de amerikanske merkantile Journalister at have bemærket.

En Sammenstilling af de britiske Annaler med en engelsk

„business cycle index“ giver knap saa smukt et Resultat, idet flere af de mindre Udsving ikke genfindes i Annalerne. Man kan ikke helt frigøre sig for den Tanke, at de talmæssige Indices er benyttet som Vejledning ved det sikkert meget vanskelige Fortolkningsarbejde, der har foreligget ved Gennemgangen af Annalerne; en mere indgaaende Fremstilling af Fremgangsmaaden ved Fortolkningen vilde have bragt Klarhed paa dette Punkt. Uanset hvordan dette forholder sig, er der ikke Tvivl om, at Annalerne i høj Grad forøger Betydningen af de benyttede Talserier.

Annalerne omfatter 17 Lande, men af disse gaar kun nogle faa længere tilbage i Tiden end 1890. Det mest karakteristiske Træk ved dette Materiale er, at Bølgebevægelserne i de forenede Stater gennemgaaende synes at være kortere end i andre Lande, eller rigtigere, der synes i disse Lande at være flere Bevægelser, der har en Varighed ud over 6—7 Aar. Dette Forhold faar den amerikanske Statistiker F. C. Mills til at opstille den Hypotese, at Konjunkturbevægelsernes Længde er afhængig af det paagældende Lands industrielle Udvikling; han foretager en Inddeling af Landene i denne Henseende, og beregner Konjunkturbevægelsernes gennemsnitlige Længde, og finder en Forskel, som han anser for typisk. Uden at komme ind paa Betydningen af de beregnede Gennemsnit, maa man i hvert Fald give Mitchell Ret i, at Inddeling af Landene efter deres industrielle Udvikling er stærkt vilkaarlig, og at man derfor ikke kan betragte Mills' Resultater som afgørende.

Mere paalideligt er et Resultat, som Mitchell refererer efter Dr. Thorp; denne har fundet, at Nedgangsperioden er afgørende kortere, naar Engrospriserne viser en opadgaaende Grundbevægelse, end naar det omvendte er Tilfældet. Han undersøger Forholdene for England og U. S. A. helt tilbage til 1790 og konstaterer regelmæssigt en meget betydelig Forskel paa Depressionstidens Længde. Paalideligheden af dette Resultat er saa meget større, som det ikke er vanskeligt at finde Grunde til, at det er saaledes, og man har ogsaa tidligere haft sin Opmærksomhed henvendt derpaa. Dr. Thorps Undersøgelser afgør imidlertid Spørgsmaalet definitivt.

I Værkets sidste og mindste Kapitel, Results and Plans, sammenfatter Forf. — paa en alt andet end klar Maade — de Resultater, han i det foregaaende har opnaaet og antyder hvilken Fremgangsmaade, der vil blive benyttet i det næste Bind.

Et af de Resultater, Mitchell mener at have opnaaet, er at belyse Udviklingen af Begrebet „business cycles“. Det Indhold, Mitchell paa Grundlag af sin Undersøgelse giver dette Begreb, er at „the business cycle“ ikke eksisterer, men at der derimod findes en Mængde Bevægelser inden for saa godt som alle økonomiske Fænomener, som er forskellige i Omfang og til dels ogsaa i Længde, men som har det tilfælles, at de alle og i samme Rækkefølge gennemløber fire Faser, nemlig Konjunkturbedring, Højkonjunktur, Konjunkturedgang og Lavkonjunktur. Ovenfor er citeret Ordlyden af den mest tydelige Definition, Mitchell giver.

Forf. indrømmer selv det utilfredsstillende i dette Begreb og siger, at man maa stræbe hen imod noget mere alment, noget der ligesom er en Generalnævner, hvori de mange specielle Bevægelser gaar op.

Mitchell vil sikkert have mange Meningsfæller paa dette Punkt; det kan nemlig have sin Interesse i mange forskellige Henseender at studere Bevægelserne indenfor alle mulige sociale Fænomenomraader, men de allerfleste af disse Bevægelser kan dog i det væsentlige kun spille Rollen som Reflekser af Bevægelserne inden for de fra et samfundsøkonomisk Synspunkt mere fundamentale Foreteelser som f. Eks. Variationerne i „Nationalindkomsten“, og det, Konjunkturforskningen i første Linje bør koncentrere sig om, er vel derfor Forklaringen af disse Variationer.

Man afventer med en vis Spænding, hvad Mitchells næste Bind vil bringe til Belysning af dette afgørende Spørgsmaal.

Jørgen Pedersen.

ERNST WAGEMANN: *Konjunkturlehre*. Reinar Hobbing, Berlin 1928. 301 S.

De omfattende Bestræbelser, der udfoldes rundt om i Verden for at udforske og klarlægge de økonomiske Fænomeners Bevægelsesrytme gør det naturligt, at der opstaar et helt nyt Fag, som omfatter de Metoder, der er gængse ved disse Konjunkturundersøgelser. Professor Wagemann's Bog er en Lærebog — saa vidt vides den første Lærebog — i denne nye Disciplin.

Bogen er delt i to Dele nemlig „Almindelig Konjunkturlære“ og „Anvendt Konjunkturlære“. Desuden indeholder den et Tillæg med Titelen „Ledetraad i Konjunkturstatistikens Teknik“.

Hvor det drejer sig om et Pionerarbejde, som det foreliggende, er det klart, at en væsentlig Del af Arbejdet maa bestaa i at skabe en nogenlunde fast Terminologi til Brug ved den nye Disciplin. Forf. følger her det Princip, at han gaar ud fra de Udtryk, der efterhaanden har fæstnet sig i Konjunkturlitteraturen, og saafremt han finder, at de kan benyttes, søger han at fastslaa deres Betydning saa godt som muligt. I nogle Tilfælde forkaster han imidlertid den gængse Terminologi og indfører en ny, som synes ham mere formaalstjenlig. Om han har Ret heri, kan kun Tiden afgøre.

Som Eksempel paa Forfatterens Bidrag til Begrebsdannelsen kan nævnes Inddelingen af „den økonomiske Bevægelses Grundformer“. Man har sædvanlig anvendt en Tredeling, nemlig: 1) Bevægelsens Grundretning (trend), 2) Sæsonbevægelserne, 3) de cykliske Bevægelser (egentlige Konjunkturbevægelser). Hertil har navnlig Mitchell føjet en fjerde Art af Bevægelser nemlig de irregulære eller tilfældige Bevægelser.

Wagemann forkaster imidlertid denne Inddeling som mindre formaalstjenlig og indfører en ny. For ham er der to Hovedgrupper af Bevægelser i det økonomiske Livs Foreteelser: 1) Ikke-cykliske (einmalige) og 2) cykliske (periodiske). Den første Gruppe, som svarer nogenlunde til Amerikanernes „trend“, deler han atter i diskontinuerlige og kontinuerlige Bevægelser, og det er jo ved denne Tvedeling, den adskiller sig fra den ellers hævdundne Systematik. Om det er en Forbedring er tvivlsomt: Diskontinuerlige Bevægelser i den Forstand, som det her maa være ment, nemlig som skarpe Brud paa Udviklingen, vil nemlig yderst sjældent forekomme, med mindre man gaar over til at betragte de økonomiske Forhold i den isolerede Bedrift eller inden for en meget snæver Gruppe af Bedrifter. Drejer det sig f. Eks. om lagttagelse af Produktionsvolumen, saa er det klart, at naar der er Tale om en enkelt Bedrift, kan den særdeles vel opvise diskontinuerlige Bevægelser, hvorimod dette ikke er Tilfældet, naar man betragter blot et nogenlunde Antal af økonomiske Enheder.

Er Talen om Produktionsvolumen af en enkelt Vare kan, diskontinuerlige Forandringer lettere tænkes, men ogsaa i dette Tilfælde vil Forandringen sædvanlig forløbe nogenlunde jævnt, med mindre man nøjes med at betragte en enkelt eller nogle faa økonomiske Enheder.

Der vilde derfor næppe være sket nogen Skade ved at beholde den herskende Terminologi og tale om Grundbevægelsen eller „trend“, naar det drejer sig om Forandringer af ikke-

genkommende Karakter; der kan nemlig i Almindelighed ikke være Tale om diskontinuerlige Bevægelser, men om mere eller mindre stærke kontinuerlige Forandringer.

Hvad angaar den anden Gruppe: de cykliske Bevægelser, da inddeles disse i rytmisk bundne (Sæsonbevægelserne) og rytmisk frie (egentlige Konjunkturbevægelser). Selve Betegnelserne rytmisk bundne og rytmisk frie er der ikke synderligt at indvende imod, men det forekommer mig, at være en Mangel, at Forf. ikke udskiller de irregulære eller tilfældige Bevægelser; thi vil man tale om Konjunkturbevægelser, der er af almindelig Betydning i økonomiske Liv, altsaa ikke er begrænset til en enkelt eller nogle beslægtede Næringsgrene, saa vil der ogsaa være en Gruppe af Bevægelser, som man maa søge at udskille, forinden man kan studere det almindelige Konjunkturfænomen.

Der kunde nævnes adskillige flere Eksempler saavel paa vellykket som uheldig Forandring af det mest gængse Begrebssystem i Konjunkturlitteraturen. Spørgsmaalet er imidlertid ikke saa overvættets vigtigt. Hovedsagen er, at der findes et System, som kan tjene til Vejledning for Forskningen, og det er et saadant, Wagemann har Fortjenesten af at have skabt.

Bogens anden Del handler som nævnt om „anvendt Konjunkturlære“. Det drejer sig her i Hovedsagen om Spørgsmaalet om „Konjunkturbarometre“. Forf. lægger med Rette megen Vægt paa Undersøgelsen af Forholdene vedrørende de enkelte Erhverv, saaledes at man har Rede paa, hvorledes Bevægelserne i de forskellige Fænomener paavirker de forskellige Erhvervsgrene. Ad denne Vej mener han, at det vil være muligt ikke alene at opstille Konjunkturdiagnose og Prognose for de enkelte Erhvervsgrene, men ogsaa for det økonomiske Liv i Almindelighed. Derimod er han stærkt skeptisk med Hensyn til Harwards Trekurve-Barometer. Denne Skepsis er velbegrundet, men det er muligt, at Forf. ser lidt for optimistisk paa Betydningen af et almindeligt økonomisk Barometer, selv om det har en betydelig dybere Forbindelse med de virkelige Forhold end Harward-Barometret.

Forf. kommer i sit Værk meget ind paa den konjunkturstatistiske Teknik, og Bogen indeholder et Afsnit, som udelukkende gengiver visse statistiske Metoder. Paa dette Punkt forekommer Bogen meget dilettantisk. Forf. synes at mene, at man ved disse Metoder en Gang for alle har løst de paagældende Problemer. En nærmere Drøftelse af, hvorledes man kan begrunde Anvendelsen af disse matematiske Metoder, vilde

have været paa sin Plads. Ud fra hvilken Teori bestemmer man en iagttagen Kurves „trend“? og hvad indbærer det, at anvende et analytisk Udtryk ved Fastlæggelsen af denne „trend“?

Det havde ogsaa i høj Grad været paa sin Plads, om Forf. havde gjort opmærksom paa Korrelationsregningens begrænsede Betydning. Det er f. Eks. ofte, at man kan faa den samme Korrelationskoefficient for flere vidt forskellige Face-forskydninger. Undertiden kan Iagttagelsernes Antal være saa ringe, at Resultatet kan være ganske tilfældigt. Alt dette er der rigelig Anledning til at gøre opmærksom paa, dels fordi der saa ofte i det praktiske Arbejde ses bort derfra, dels fordi det i høj Grad indskrænker Betydningen af Korrelationsberegningen.

Om hvorledes man kan forklare Konjunkturbevægelserne ud fra den teoretiske Økonomis System, gør Forfatteren kun indledningsvis og i Forbigaaende nogle Bemærkninger, og det ligger jo ogsaa uden for hans egentlige Emne. Heller ikke synes han at interessere sig meget derfor. Wagemann slutter sig i det hele taget til den moderne historiske Skole, der for Tiden er saa rigelig repræsenteret i Amerika og England. Dens væsentligste Karaktertræk er, at den nærer en — efter min Mening — overdreven Tro til, hvad man kan klare af økonomiske Spørgsmaal ved Hjælp af Talmateriale og ved en Behandling af dette med matematiske Formler, som man i visse Tilfælde synes at tillægge en næsten mystisk Betydning.

Dette Forhold — som aldeles ikke er uvigtigt — er dog af mindre Betydning end den Kendsgerning, at der rundt om i Landene med glødende Begejstring indsamles Materiale til Belysning af en Række vigtige økonomiske Foreteelser af et Omfang, som ingen tidligere havde drømt om.

Dette kan ikke undgaa at komme den økonomiske Forskning til Gode paa en Række forskellige Maader, og der er Grund til at være Professor Wagemann taknemmelig, fordi han med sin Bog giver en kortfattet og let overskuelig Vejledning til at orientere sig i dette vigtige Erfaringsmateriale.

Jørgen Pedersen.

NATIONALØKONOMISK FORENING

Generalforsamling November 1928.

Tirsdag den 13. November 1928 afholdt Foreningen sin aarlige Generalforsamling.

Formanden, Generaldirektør Koefoed, aflagde Regnskabet for 1927, der viste en

Kassebeholdning ved Aarets Begyndelse...	4 787 Kr. 65 Øre
Indtægt i Aarets Løb.....	6 030 - 86 -
Tilsammen...	10 818 Kr. 51 Øre
Udgift i Aarets Løb.....	6 834 - 04 -
hvoraf Underskud ved Tidsskriftet:	4 906 Kr. 32 Øre
Kassebeholdning ved Aarets Udgang.....	2 436 Kr. 47 Øre

Kassebeholdningen er saaledes i Aarets Løb formindsket med 2 351,18 Kr., navnlig paa Grund af det store Underskud paa Tidsskriftet, som skyldes det betydelige Omfang, Aargang 1927 havde. Men Medlemskontingentet viser ogsaa lidt Nedgang, en Bevægelse, der formentlig skyldes de mindre gode Tider, der faar Medlemmerne, der kun sjældent kommer, til at melde sig ud.

Foreningens Revisor, Direktør Winkel Smith, har gennemgaaet Foreningens Regnskab og forsynet det med følgende Paategning: Jeg har gennemgaaet foranstaaende Regnskab for 1927 med tilhørende Bilag og har intet fundet imod Regnskabet at erindre. Tilstedeværelsen af Kassebeholdningen den ³¹/₁₂ 1927 har jeg konstateret.

København, den 8. November 1928.

Winkel Smith.

Hvad dernæst angaar Nationaløkonomisk Forenings Fond, hvis Midler forvaltes af Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegns Forvaltningsafdeling, havde dette ved Udgangen af 1927 den statutmæssige Størrelse paa 50 000 Kr. nominelt. Paa Rentekontoen henstod ved Aarets Udgang 4 559,56 Kr. I Aarets Løb er der af Fondets Renteindtægter udbetalt 1 000 Kr. til Socialøkonomisk Samfund til Besvarelse af den af denne Forening udskrevne Priskonkurrence om en Afhandling om Husmandsbevægelsen i Danmark. Prisen vandtes af cand. polit. Jørgen Pedersen. For den af Nationaløkonomisk Forening udsatte Pris for 1928, 2500 Kr., er indkommet 1 Besvarelse, hvis Bedømmelse endnu ikke er afsluttet.

Af Bestyrelsen afgaar efter Tur Landstingsmand, Lektor C. V. Bramsnæs og Dr. polit. F. Zeuthen. Dr. Zeuthen kan i Følge Lovene ikke genvælges. Bestyrelsen foreslaar Generalforsamlingen i Stedet for at vælge Direktør for Københavns Hovedbogholderi J. Schaarup og at genvælge Lektor Bramsnæs. Generalforsamlingen vedtog disse Forslag.

Endvidere afgaar Formanden efter Forløbet af den 3aarige Valgperiode. Generaldirektør Koefoed anførte, at han allerede i Fjor, da det nordiske nationaløkonomiske Møde var afviklet, havde ønsket at træde tilbage, men havde indvilget i at forblive sin Valgperiode ud. Han ønskede imidlertid nu efter en mere end 12aarig Virksomhed som Foreningens Formand at træde tilbage, og foreslog paa Bestyrelsens Vegne Generalforsamlingen at vælge Professor Axel Nielsen til Formand for de følgende tre Aar. Ogsaa dette Forslag godkendte Generalforsamlingen, hvorefter Generaldirektør Koefoed bragte den nye Formand Forsamlingens og sin egen Lykønskning til det Hverv, han havde paataget sig, og udtalte Haabet om, at Professor Nielsens kommende Formandsskab maatte blive til Glæde for ham selv og til Gavn for Nationaløkonomisk Forening.

Professor Axel Nielsen takkede for Valget. Han pegede paa, at Generaldirektør Koefoed var tiltraadt i Marts 1916 og nu fratraadte paa et Tidspunkt, hvor Deflationskrisen var ovre, saa at hans Formandstid spændte over en i økonomisk Henseende meget urolig Periode; man skulde vide ham Tak for, at han under saadanne Forhold havde formaaet at bevare Foreningens gamle Præg uforandret. Professor Nielsen pegede paa den Betydning, Generaldirektør Koefoed havde haft for Foreningen gennem Skabelsen af et Fond for videnskabelig Forskning og for Genoptagelse af de nordiske nationaløkonomiske Møder; Generaldirektøren havde derigennem knyttet sit Navn

til Foreningens Historie. Idet den nye Formand udtalte Haabet om, at Generaldirektøren ogsaa i Fremtiden vilde følge Foreningen med varm Interesse og erklærede sig forvisset om, at ikke mindst den skandinaviske Side af Foreningens Virksomhed vilde interessere Generaldirektøren, bad Professor Axel Nielsen Forsamlingen om med ham at bringe Generaldirektør Koefoed en Tak for de 12 Aar, hans Formandsskab strakte over.

Denne Tak bragte Forsamlingen med Akklamation Generaldirektør Koefoed. Hermed sluttede Generalforsamlingen.

Bestyrelsen bestaar herefter af: Professor, Dr. polit. Axel Nielsen, Formand; Landstingsmand, Lektor C. V. Bramsnæs; Vexellerer C. O. Henriques; Fuldmægtig H. Koed; Bogtrykker H. Langkjær; Professor, fil. dr. Bertil Ohlin; Direktør J. Schaarup.

Medlemsliste 1. December 1928.

MF = Medlem af Folketinget. — ML = Medlem af Landstinget. — MB = Medlem af Københavns Borgerrepræsentation. — MFK = Medlem af Frederiksberg Kommunalbestyrelse. — En Stjerne (*) foran Navnet betyder, at Vedkommende er Medlem af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse.

Æresmedlemmer:

Falbe Hansen, V., Dr. jur., Konferensraad, Direktør i Forsikringsselskabet „Danmark“.

Westergaard, Harald, Dr. polit., fhv. Professor ved Universitetet.

Medlemmer:

Abel, Kjeld, cand. polit.
Abrahamsen, Axel, Grosserer.
Ahlmann-Ohlsen, H., Kaptajn.
Amdrup, V. M., Sparekassedirektør.
Andersen, Axel, Kontorchef under Kbh.s Magistrat.
Andersen, Carl, statsaut. Revisor.
Andersen, Ferd., Grosserer.
Andersen, Helge, statsaut. Revisor.
Andersen, N. P., Direktør, Lektor.
Andersen, P. O. A., Departementschef, Statsgældsdirektør.
Andersen, R. G., Direktør.
Anderskov, C., Overtoldinspektør.
Angelo, A., Direktør.
Arendrup, G., Kontorchef i Erhvervsministeriet.
Arnborg, H., Revisor.
Asmussen, J., Grosserer.
Atlung, Knud, Kontorchef.
Axt, P., Grosserer.

Bache, C., Kammerherre, Stiftamtmand. Aalborg.
Bang, Axel, Overretssagfører.
Bang, F. D., Toldinspektør. Aarhus.
Barlyng, H., Kæmnerfuldm. Viborg.
Bech, J., Fuldm. i Finansminist.
Bendix, Adam B., Kontorchef.
Bendix, Georg S., Grosserer.
Benzon, Aa. v., Prokurist.
Benzon, Alfred, Apoteker.
Berg, V., Direktør i „Bikuben“.
Berg, Vilh. C., Direktør.
Berlin, Knud, Dr. jur., Prof.
Berner, J. A., Fuldmægtig i Indenrigsministeriet.
Berthelsen, S., Godsinspektør.
Bierbum, R. P. C., Bankdirektør. Holbæk.
Bing, Otto, Overretssagfører.
Birck, L. V., Dr. polit., Professor.
Birger-Christensen, E., Vexelerer.

- Birkmose, A.*, Kontorchef i Arbejderforsikringsraadet.
- Birkmose, Harriet*, Afdelingschef i Arbejderforsikringsraadet.
- Bjarne, H.*, Finanshovedbogholder.
- Bjerke, Kjeld*, stud. polit.
- Bjorling, E. G.*, Fuldmægtig i Arbejderforsikringsraadet.
- Black, Clara*, Kontorchef i Fabriktilsynet.
- Bloch, Kay*, Generalkonsul, Grosserer.
- Boldsen, F. C.*, Direktør.
- Bonde, C. N.*, Sekretær i Stat. Dept.
- Bondesen, S. V.*, cand. polit.
- Bonnevie, A. E.*, cand. polit., kgl. Pakhusforvalter.
- Borch, Oscar*, Direktør.
- Borch Johansen, E.*, stud. polit.
- Borup-Svendsen, N.*, Landretssagfører.
- Boserup, H. W.*, Direktør.
- Brahe-Christensen, L.*, Kontorchef.
- Bramsen, Eigil*, Direktør.
- **Bramsnæs, C. V.*, fhv. Finansminister.
- ML.**
- Brandt, Jacob*, Bankdirektør.
- Breuner, Ove*, statsaut. Revisor.
- Brock, Henrik*, Grosserer.
- Brock, Jørgen*, cand. jur. & polit., Kaptajn.
- Brodthagen, Kaj*, Bankassistent.
- Brorson-Christensen, H.*, Fuldmægtig.
- Brosted, C.*, Direktør.
- Brun, Alice*, stud. polit.
- Bruun, Erna*, Frue.
- Bruun, Frans*, Revisor.
- Bryning, Sven*, Depotchef.
- Buhl, Vilh.*, Skattedirektør.
- Busck-Nielsen, G.*, fhv. Departementschef.
- Bülöw, Edvard*, Direktør.
- Bülöw, F. v.*, cand. polit., Genève.
- Bülöw, Frits*, Højesteretssagfører.
- Bülöw, J.*, Overpræsident.
- Byrdal, V.*, Overretssagfører.
- Bützow, O.*, Vexelerer.
- Bøgh-Nielsen, Frede*, cand. polit.
- Bøker, Gudrun*, stud. polit.
- Børresen, Johs. E.*, Belysningsdirektør.
- Børsholt, V.*, Kontorchef.
- Børup, Olaf*, Lektor.
- Bøttern, L. J. Winchell*, Konsul.
- Christensen, Emma*, Sekr. i Arbejderforsikringsraadet.
- Christensen, H. Krøyer*, Grosserer.
- Christensen, Leif*, stud. polit.
- Christensen, M.*, Bankfuldmægtig.
- Christensen, Sigurd*, cand. polit.
- Christensen, Ulf*, Direktør.
- Christoffersen, M.*, cand. polit., Sekretær i Ø. K.
- Clan, J.*, Kammerherre.
- Clausen, C. C.*, Bankdirektør.
- Clausen, V.*, Ingeniør.
- Cohn, Einar*, Kontorchef i Statistisk Departement.
- Cohn, Frantz*, Grosserer.
- Cohn, Harald*, Fabrikant.
- Collstrop, A.*, Grosserer.
- Dahlgaard, B.*, Kontorchef. MF.
- Dalgaard, Fr.*, Sekretær.
- Dalgaard, K.*, cand. polit.
- Dalgas, Fr.*, Direktør.
- Dalhoff, Henning*, stud. polit.
- Dalhoff, J.*, Departementschef i Handelsministeriet.
- Dall, Ove Holten*, stud. polit.
- Dam G.*, cand. polit., Afdelingschef i Arbejderforsikringsraadet.
- Damm, E.*, Bankdirektør.
- Daniel, H.*, Kontorchef i Sygekasseinspektoratet.
- Daugaard-Jensen, J.*, Direktør for Styrelsen af Kolonierne i Grønland.
- Dessau, Benny*, Direktør.
- Dich, Jørgen*, cand. polit.
- Dige, Einar*, cand. polit.
- Drachmann, Poul*, cand. polit. Redaktør. MF.

Dreyer, B., Direktør.
Drucker, Robert, Grosserer.

Ehlers, A., Direktør.
Ehrenreich-Hansen, N. J., Direktør.
Eigtved, V., Bankdirektør. Medlem af
 Grosserer-Societetets Komité.
Einfelst, Robert, Sekretær.
Elberling, V., Fuldmægtig i Statistisk
 Departement.
Ellbrecht, A. G. v., Kontorchef i Ge-
 neraldirektor. for Postvæsenet.
Elsass, Ludvig, Direktør.
Enevold Sørensen, K., cand. polit.
Engel, Axel, Fabrikant.
Engell Jensen, P., cand. polit.
Essen, H. v., Bankdirektør.
Estrup, L., cand. polit., Redaktør.

Fabricius, L., Sekretær.
Falbe-Hansen, V., Overretssagfører.
Falkesgaard, J., cand. jur., Kontorchef.
Fasting, L. V., Kontorchef.
Faurholt, O. P., Bankfuldmægtig.
Frandsen, G., cand. polit.
Freisleben, Elise, stud. polit.
Friis, E., Grosserer.
Friis-Skotte, J., fhv. Trafikminister. MF.
Frørup, Holger, Prokurist.
Funder, K., Sparekasseassistent.

Gamborg, V. E., Forsikringsdirektør.
Gammelgaard, Hj., cand. polit.,
 Kontorchef.
Gammeltoft, C., Direktør.
Gammeltoft, C., Konferensraad.
Gjessing, Aa., Direktør i Københ.
 Hypotekforening.
Gjessing, H., Grosserer.
Gloerfeldt-Tarp, B., cand. polit.,
 Kontorchef.
Gloerfeldt-Tarp, Kirsten, Fabriks-
 inspektør.
Glückstadt, Hans-Jørgen, cand. polit.
Godske-Nielsen, Bankdir. Middelfart.

Godske-Nielsen, O., Ekspeditions-
 sekretær i Marineministeriet.
Godvin, Svend, cand. polit.
Goldschmidt, A., Grosserer.
Goldschmidt, Valdemar, Bankier.
Gormsen, Joh., Direktør.
Gosch, G. J., Grosserer.
Graae, Erik, Underdirektør i Køben-
 havns Sparekasse.
Gran, Rigmor, cand. polit.
Gredsted, M., Kontorchef i Telegraf-
 direktoratet.
Green, H., Nationalbankdirektør.
Greisen, A. C. P., Toldkasserer.
Griis, H. K., Sparekassebogholder.
Groes-Petersen, N. C., Grosserer.
Groth, K. V., Toldkontrollør.
Græssler, Herbert, cand. polit.
Grøn, A. Howard, Skovrider. Holte.
Grønvald, F. C., cand. jur.
Grønvald, Fr., Direktør i „Danmark“.
Grønvold, P. R., cand. polit., Fuld-
 mægtig i Tolddepartementet.
Gyde-Jørgensen, H. J. E., cand. polit.
Gyde-Jørgensen, S. D., Frue.
Gyring, J. N., Sparekassedirektør.

Hage, C., fhv. Minister.
Hage, H., Direktør.
Hagemann, E. S., Ingeniør.
Hagen, Gunnar Kühnel, Fuldmægtig.
Hammerich, H., cand. polit., Fuldm.
 i Arbejderforsikringsraadet.
Hansen, Anna-Sophie, Frue, cand. polit.
Hansen, C. P. M., Kabinetsssekretær,
 Kammerherre.
Hansen, Enrico E., cand. polit.
Hansen, Frederik, Grosserer.
Hansen, Gregers, cand. polit.
Hansen, H. J., cand. polit.
Hansen, Hans Jacob, Fuldmægtig i
 Udenrigsministeriet.
Hansen, Henning, cand. polit., Eks-
 peditionssekretær.

- Hansen, J. S.*, Grosserer.
Hansen, Jens Henrich, Kontorchef.
Hansen, Johan, Generalkonsul.
Hansen, M., Direktør.
Hansen, Meta, cand. polit., Fuldmægtig i Statistisk Departement.
Hansen, Niels, Fuldmægtig i Landsoverskatteraadet.
Hansen, S. V., Fuldmægtig i Marineministeriet.
Hansen, Wilh., Etatsraad, Direktør i „Hafnia“.
Harhoff, Poul, Underdirektør i Landmandsbanken.
Harlang, Frue.
Harlang, Fr., Kontorchef.
Harreschou, Vald., Kontorchef i Finansministeriet.
Hartogsohn, Siegfried, cand. polit.
Hartz, G. E., Direktør i Industriraadet.
Hedebol, Peder, Borgmester.
Heiberg, Esther, stud. polit.
Heilbuth, H., Direktør.
Heilbuth, Niels, stud. jur.
Helper, A., Kontorchef i Handelsministeriet.
Helsted, V., Direktør i Landbrugsministeriet.
Hemmingsen, P., Fuldm. i Generaldirektoratet for Postvæsenet.
Henius, Hugo, Kontorchef.
Henriksen, V., Sparekassebestyrer.
**Henriques, C. O.*, Vexelerer.
Henriques, Ellis, Overretssagfører.
Henriques, J., cand. jur.
Henriques, Otto, Vexelerer.
Henriques, Walter, Bankier.
Hentzen, C., Overingeniør.
Hertz, Alfred, Direktør.
Hertz, Emil, Grosserer.
Hertz, Jørgen, cand. polyt.
Hertz, Karsten, cand. polyt.
Hessel, Karen, Frue, Protokolfører i Rigsdagen.
Heyman, N., Redaktør.
Hillerup, Axel, Godsejer. Gl. Kirstineberg.
Hiort-Lorenzen, F. P., Raadsformand.
Hirschsprung, Holger, Direktør.
Hjerl-Hansen, H. P., Direktør.
Hjort, Victor, Direktør.
Hjorth Hansen, Georg, Sekretær ved Jernindustriens Sammenslutning.
Hoffmann, U. O., Fuldmægtig i Telegrafdirektoratet.
Holbæk, Svend A., Sekretær i De danske Spritfabrikker.
Holm, Aug., Direktør.
Holm, Axel, cand. polit.
Holm, C. P., Bankdirektør.
Holmblad, V., Kontorchef i Generaldirektoratet for Postvæsenet.
Horn, Max Wm., Bankier.
Hornbech, H. T., Fuldmægtig i Finansministeriet.
Horwitz, Alfred, Vexelerer.
Hostrup-Schultz, Jens, cand. polit., Sekr. i Invalideretten.
Hude, Eiler, Kontorchef i Skatte departementet.
Hulegaard, Axel, Overretssagfører.
Hærning, Keld, stud. polit.
Højfding, Aage, Grosserer.
Høst, Harald, cand. polit., Fm. i Statistisk Departement.
Høyer, A. E., Kontorchef i Arbejdsgiverforeningen.
Høyrup, C. A., cand. polit., Vice-direktør.
Ingholt, Poul, Bankdirektør.
Ingwersen, C. B., Overretssagfører.
Ipsen, Kai, cand. polit.
Iversen, C. A., Direktør for Københavns Brandforsikring.
Iversen, Carl, cand. polit.
Iversen, L., Dr. phil., Direktør i Statsanstalten for Livsforsikring.
Iversen, Mads, Dr. rer. pol., Sekr. i Statistisk Departement.

- Jacob, E. F.*, Fabrikant.
Jacobsen, John, Grosserer.
Jacobsen, P., Direktør.
Jacobsen, Poul, Overretssagfører.
Jansen, M. J., Direktør.
Jantzen, Ivar, Ingeniør.
Jarl, C. F., Ingeniør.
Jensen, Aa., Direktør.
Jensen, Adolph, Chef for Statistisk Departement.
Jensen, C. V., stud. polit.
Jensen, Carl, cand. polit.
Jensen, Eggert, Hypotekforeningsdirektør.
Jensen, Else, stud. polit.
Jensen, Ernst, Murermeister.
Jensen, J. C., Direktør i „Absalon“.
Jensen, Torkel, Bankassistent.
Jeppesen, Z. F., Bankassistent.
Jepsen, Ove, cand. jur., Kontorchef.
Jespersen, C., statsaut. Revisor.
Jespersen, H., Fuldm. i Handelsm.
Jespersen, V., Direktør i Kjøbenhavns Magistrat.
Johannsen, Fr., Telefondirektør.
Johansen, A., Hovedkasserer for Dansk Smede- og Maskinarb.forb.
Johansen, J. M., Formand for Hovedstadens Brugsforening.
Johansen, Jens, Forretningsfører.
Johansen, Kjeld, cand. polit.
Johansen, T. V., Postmester.
Johnsen, A. C., cand. jur. Kontorchef i Generaltolddirektoratet.
Johnsen, C., cand. polit.
Jonsson, Alexis, cand. polit.
Junker, Thomas, Godsejer, Avnøgaard.
Jørgensen, Alb., Direktør.
Jørgensen, Einar, Ingeniør.
Jørgensen, Georg, Revisor.
Jørgensen, J. A., Kontorchef.
Jørgensen, J. C., cand. polit., Sekreter.
Jørsboe, P., cand. polit.
Kaarsen, A. C., cand. polit., Redaktør.
Kalckar, M., cand. polit., Sekretær u. Frederiksberg komm. Forvaltning.
Katvig, Svend, Sekretær.
Kauffmann, Ernst, cand. polit.
Keller, Inger, stud. polit.
Kiellerup, K., Hovedkasserer i Kbh's Sparekasse.
Kier, Fr., Bankdirektør.
Kirchhoff, M., Prokurist.
Kjørboe, H., cand. polit., Fuldm. i Arbejderforsikringsraadet.
Kjørboe, Henning, Kontorchef i Landmandsbanken.
Kjørboe, V. O., fhv. Generaldirektør for Postvæsenet.
Kjær, C. V., Grosserer.
Kjær, Edith, cand. polit., Sekr. i Invalidforsikringsfonden.
Kjær-Hansen, Max, Docent, Dr.
Kjærbøl, Johs., Formand for Dansk Smede- og Maskinarb. Forb.
Klein, Johs., Grosserer.
Klitgaard, J., Departementschef i Finansministeriet.
Knudtzon, H., Sekretær.
Koch, C. H., Handelsgartner.
Koch-Jensen, Peder F., cand. polit.
**Koed, Holger*, cand. polit., Fuldm. i Banktilsynet.
Koefoed, Leif, cand. jur.
Koefoed, Michael, Generaldirektør for Skattevæsenet.
Kofod, A., Form. f. Forsikringsraadet.
Kofoed, O. B., Kontorchef i Statistisk Departement.
Korsgaard, E. G., stud. polit.
Korsgaard, K., cand. polit.
Korst, Knud, cand. polit., Sekr. i Statistisk Departement.
Krabbe, Jon, Kommitteret.
Krag, Erik, Direktør i Østifternes Kreditforening.
Kragh, Oluf, Dr. phil., Indenrigsminister. MF.

- Krurup, A.*, Direktør.
Krause, Vilh., Fabrikant.
Kretz, Poul G., Sekretær i Finansministeriet.
Krieger, A., Kammerherre, Kabinettssekretær.
Kristensen, K. J., cand. polit., Fuldm. i Statistisk Departement.
Krøger, V. A., Bankdirektør.
Køedt, A. Peschcke, Grosserer.

Lacoppidan-Jensen, Kai, Sekretær.
la Cour Andersen, C. R., cand. polit., Inspektør.
**Langkjær, H.*, Bogtrykker.
Langkjær, Sven, stud. polit.
Larsen, Aa., Fuldm. i Privatbanken.
Larsen, Albinus, Direktør.
Larsen, Gustav, stud. polit.
Larsen, H., Grosserer.
Larsen, Helge, cand. polit.
Larsen, L. P., Kontorchef i Landbrugsministeriet.
Larsen, O. H., Professor ved Landbohøjskolen.
Larsen, W., Kontorchef i Generaldirektoratet for Postvæsenet.
Lehmann, T. A., Grosserer.
Lemcke, Fritz, Sekretær.
Lerche, C., Fuldm. i Finansministeriet.
Lerche, Otto, Baron, Ingeniør.
Lersey, H., Bankbestyrer.
Levin, A. M., Kontorchef under Københavns Magistrat.
Levysohn, Albert, Grosserer.
Levysohn, William, Grosserer. Medlem af Gross. Soc. Komité.
Levysohn, Willie W., Grosserer.
Lindberg, J. Kr., Nationalbankdirektør.
Lindgren, E., cand. polit.
Lindhardt, Marie, cand. polit.
Lippmann, Kai, Grosserer.
Lissner, Ove, cand. polit.
Locher Andreassen, Bodil, stud. polit.

Lohse, Th., cand. polyt., Fabrikingeniør.
Ludvigsen, H. P., Direktør.
Lund, Carl, cand. polit.
Lund, Finn, dansk Konsul i S. Francisco.
Lund, Sv. Aa., Ingeniør.
Lundbye, J. T., Professor.
Lundbye, Ove, cand. polit., Fuldm.
Lunding, E., Forpagter.
Lunn, Vögg K., cand. polit.
Lütken, Ove, Bankkasserer.
Lytting, C. F., Kontorchef.
Löppenthien, Fritz, Direktør.

Madelung, P., Godsejer. Taarnborg.
Madsen, Hjalmar, Fabrikant.
Madsen, Svend Aa., Arbitrageur.
Madsen, Willy, Skotøjsfabrikant.
Madsen-Mygdal, Th., Godsejer, Statsminister. MF.
Maegaard, E., cand. jur., Direktør.
Mahler, A., Bankbestyrer.
Markman-Hansen, G., Bankdirektør.
Marstrand, E., cand. polit.
Marstrand, Jacob, fhv. Borgmester.
Martensen-Larsen, Fr., Departementschef i Indenrigsministeriet.
Melchior, C., Grosserer.
Melchior, J. H., Grosserer.
Melchior, Johan Adolf, cand. jur.
Melchior, Moritz, Grosserer.
Melchior, Otto, cand. polit.
Meyer, Ernst, Grosserer. Formand for Grosserer-Societetets Komité.
Meyer, Ernst, Mægler.
Meyer, Holger, Grosserer.
Meyer, Karsten, Højesteretssagfører.
Meyer, Knud, Driftsbestyrer.
Meyer, Louis, Grosserer.
Meyer, O. J., Ingeniør.
Meyer, Otto, Ingeniør.
Meyer, Phil. Mik., Direktør.
Michaelsen, Hugo, Direktør.

Michaelsen, Villiam N., Vexelerer.
Michelsen, J., Direktør for Revisions-
 og Forvaltningsinstitutet.
Moesgaard-Kjeldsen, C., Godsejer.
 Lidse.
Mogensen, H. P., cand. jur.
Molde, F., fhv. Skattedirektør.
Monies, Kaj, cand. polit.
Munch, Ove, Direktør.
Møller, A. P., Skibsreder.
Møller, H. C., Vexelerer.
Møller, Poul, statsaut. Revisor.

Neergaard, N. T., Finansminister,
 MF.

Nelson, Mauritz O., Bankchef.
Nielsen, Anna, Kontorchef i Arbejds-
 direktoratet.

Nielsen, Anton E., cand. polit., Di-
 rektør.

**Nielsen, Axel*, Dr. polit., Professor.
Nielsen, H. C., cand. polyt.

Nielsen, J. Chr., Kontorchef i Gene-
 raldirektoratet for Postvæsenet.

Nielsen, Johan, Kontorchef ved For-
 eningen „Dansk Arbejde“.

Nielsen, K. M., Hospitalsdirektør.

Nielsen, N. P., Møntdirektør, cand.
 polyt.

Nielsen, Oluf, Bankdirektør.

Nielsen, Svend, cand. polit., Sekr.
 i Statistisk Departement.

Nielsen, Vilh., Direktør.

Nordentoft, Sv., cand. polit.

Nybølle, H. Cl., Kontorchef i Stati-
 stisk Departement.

Nygaard, Vilh., Formand for de sam-
 virkende Fagforbund.

Nyholm, Carl, Fuldmægtig i Skatte-
 departementet.

Nørgaard, F., Etatsraad, Bankdirektør.

Nørlund, N. E., Dr. phil., Professor
 ved Universitetet. Præsident for
 Videnskabernes Selskab.

**Ohlin, Bertil*, Professor ved Univer-
 sitetet.

Olesen, A., Sagiører. Nørresundby.

Olesen, Chr. H., Direktør.

Olsen, Albert, Bogtrykkeribestyrelse.

Olsen, Axel, cand. polit., Sekr. i
 Sygekasseinspektoratet.

Olsen, Chr., cand. polit., Fuldm. i
 Statistisk Departement.

Olsen, Elly, stud. polit.

Olsen, H. F. V., Fuldmægtig i Spare-
 kasseinspektoratet.

Oppermann, A., Professor i Skovbrug.

Ottesen, Carl J., Fabrikinspektør.

Oxholm, V. T., Kammerherre, Stift-
 amtmand. Nykøbing F.

Palsby, L., Vexelerer.

Parkov, Inger, Frk., cand. polit.

Pedersen, Jens, Dr. polit., Direktør.

Pedersen, Jørgen, cand. polit.

Permin, P. H., cand. polit., Fuldm.
 i Sygekasseinspektoratet.

Petersen, E., Hovedbogholder i
 Kbhvns. Sparekasse.

Petersen, L. C., Toldinspektør.

Petersen, Wald., Redaktør. Slagelse.

Philipson, Paul, Vekselmægler.

Pio, Frantz, Dr. polit., Overretssagfører.

Piper, Ellen, Frk., cand. polit.

Polack, Ivan, Grosserer.

Poulsen, Svend, Redaktør.

Priemé, Ernst, cand. polit.

Prætorius, S., cand. polit., Sekr. i
 Arbejderforsikringsraad.

Raffenberg, Mogens, Overretssagfører.

Rasmussen, Inga, stud. polit.

Rée, Dorrit, cand. polit.

Rée, J. M., Vekselerer.

Reimann, V., Vekselerer.

Repsdorph, H., Overretssagfører.

Riemann, G. E., cand. polit., Kontorchef.

Riis-Hansen, K., fhv. Departements-
 chef.

Riis-Magnussen, H., statsaut. Revisor.
Ringløv, Poul, cand. polit.
Ringsted, E., Direktør.
Ringsted, S., Ingeniør.
Risgaard, M., Tømrermester.
Rist, Torben, Ingeniør.
Rode, Ove, fhv. Indenrigsminister.
Rode, Sv., Fuldmægtig i Statistisk Departement.
Rosenkrantz, H. C. O., Lensbaron, Nationalbankdirektør.
Rosentoft, Aa. M., Grosserer.
Rothe, Fr., cand. polit.
Rothe, Tyge, Direktør.
Rubin, Carl, Bankfuldmægtig.
Rubin, D., Fabrikant.
Rubow, Sven, stud. polit.
Rudfeld, J., cand. polit.
Røgind, S., cand. polit., Lektor.
Rønne, Ove, cand. jur., Kontorchef i Østifternes Kreditforening.
Rønne, P. M., Hovedbogholder i Haandværkerbanken.
Rønne, S., Fuldmægtig.

Sachs, Aa., cand. jur., Fuldm. i Finansministeriet.
Sak, Søren, cand. pharm., Direktør.
Salomon, Jacob, Landretssagfører.
Sarp, Erik, cand. polit.
Saxild, K. W.
**Schaarup, Johannes*, Direktør i Københavns Magistrat.
Scheitel, Viggo, Underdirektør.
Schlichtkrull, C. E., fhv. Amtsforvalter.
Schlotfeldt, V., Fuldmægtig i Hypotekbanken.
Schmidt, Axel, Grosserer. Medlem af Grosserer-Societetets Komité.
Schmidt, C. F. W., Ekspeditionssekretær.
Schou-Nielsen, V., cand. jur., Kontorchef i Generaltolddirektoratet.
Schovelin, Jul., Børskommissær. ML.
Schrøder, F., Nationalbankdirektør.
Schrøder, Harald, Vexelerer.

Sehested-Hansen, P., Prokurist.
Sevel, Aa., Fuldmægtig.
Simonsen, Jacob, Vekselerer.
Simonsen, O., Bankbestyrer.
Simonsen, Ole, cand. merc.
Simonsen, Poul, Direktør.
Sindballe, K., Dr. jur., Professor ved Universitetet.
Skade, Gerda, Frue.
Skade, H., cand. polit., Fuldmægtig i Statistisk Departement.
Skou, Martin, Prokurist.
Skovgaard, Hugo, Kontorchef. Holbæk.
Skrivner Svendsen, Niels, cand. polit., Kontorchef i Arbejdsanvisningen.
Smith, Helge, cand. polit., Inspektør ved Tobaksbeskatningen.
Smith, Oscar, Direktør.
Smith, Winkel, Direktør i Sparekassen for København og Omegn.
Smitt, A. Wagner, Ingeniør.
Sonne, Chr., Forpagter.
Spur, O., cand. polit., Fuldmægtig i Sygekasseinspektoret.
Späth, J. v., Fuldmægtig i Sparekassen København og Omegn.
Stampe Frølich, Einar, cand. polit., Sekr. i Arbejderforsikringsraadet.
Stauning, Th., fhv. Statsminister. MF.
Steenstrup, Carl, cand. polit., Sekretær i Statistisk Departement.
Stibolt, J. P., Hospitalsinspektør.
Stjernqvist, Henry, cand. polit.
Storm-Eriksen, R., Fuldmægtig.
Strobel, J. P., statsaut. Revisor.
Strem Tejsen, Aa. V., cand. polit.
Sundberg, J. C., Bankdirektør.
Sundø, Ole, Direktør.
Sveinbjørnsson, E., cand. polit.
Svejstrup, P. P., cand. polit.
Sørensen, Carl Johan, cand. polit.
Sørensen, Eigil, Sparekasseassistent.
Sørensen, Frode, cand. polit., Handelsgartner. Emdrup.

Tafdrup, Ax., Fabrikant.
Tetens, Sv., Bankinspektør.
Thalbitzer, C., cand. polit., Redaktør.
Thalbitzer, V., cand. jur., Kontorchef
 i Finansministeriet.
Thamsen, Sigurd, Højesteretssagfører.
Thiele, V., Direktør.
Thomsen, Anton, stud. polit.
Thomsen, T. C., Rotary International
 Club. Zürich.
Thorborg, Johs., cand. polit.
Thorkildsen, Aa., Kontorchef i
 Finansministeriet.
Thorsen, Chr., cand. polit., Redaktør.
Thott-Hansen, Sekretær i Finansmi-
 nisteriet.
Tiemroth, Chr., Overretssagfører.
Tillge-Rasmussen, Sven, cand. polit.,
 Journalist.
Tillisch, C. J., Vekselerer.
Tobiesen, Poul, Kontorchef i Kjø-
 benhavns Magistrat.
Toftegaard, Jens, cand. polit., In-
 spektor.
Tork, J. A., cand. polit.
Trap, Cordt, fhv. Chef for Københavns
 Statistiske Kontor.
Trier, Adolph, Grosserer.
Trier, L., Bankier.
Trier, Sven, Direktør.

Ussing, Alf, Underdirektør i Store
 Nordiske Telegrafelskab.
Ussing, C. Th., Dr. jur., fhv. National-
 bankdirektør.

Waage, H., Departementschef i
 Landbrugsministeriet.
Wad, T., cand. jur. Fuldmægtig.
Valeur, E., Afdelingschef i Udenrigs-
 ministeriet.
Wandel, Ejnar, Grosserer.
Vang Lauridsen, O. Vejen.

Warburg, Alexander, Grosserer.
Warburg, C., Kontorchef, i Forsik-
 ringsselskabet „Danmark“.
Warming, Jens, Professor ved
 Universitetet.
Vedel, Henrik, Form. for Arbejder-
 forsikringsraadet.
Vedel-Petersen, K. O., Chef for Kø-
 benhavns Arbejdsanvisningskontor.
Wegener, Einar, cand. polit., Kon-
 torchef i Arbejdsdirektoratet.
Weitemeyer, Erik, cand. polit.
Werner, Johs., Overretssagfører.
Werner, Poul, stud. polit.
Werner, Sigvart, Grosserer.
Werner, Viggo, Grosserer.
Wesche, Oskar, Grosserer.
Wessel, A., Bankassistent.
Vestberg, Jens, Sekr. i Grosserer-
 Societetets Komité.
Westergaard, N., Kommunaldirektør.
Vibæk, M., Direktør for Købmands-
 skolen.
Wiingaard, Robert, Kontorchef.
Wilkens, Fritze, cand. polit., Fuldm.
 i Arbejderforsikringsraadet.
Vinding, M., Expeditionssekretær.
Vinding, Povl, Brandinspektør.
Visby, Frits, Afdelingschef.
Woldbye, Ernst, cand. polit., Re-
 daktør.
Vollmond, Carl, Prokurist.
Wulff, Nic. Hertel, Hovedrevisor.
Wærum, E., Kontorchef i Udenrigs-
 ministeriet.
Vöhtz, Aa., Ingeniør.

Zahle, C. Th., fhv. Statsminister. MF.
Zeuthen, Else, Frue, mag. art.
Zeuthen, F., dr. polit., Fuldmægtig
 i Indenrigsministeriet.

Østerberg, A. L., cand. jur.
Østergaard, O., Direktør.

